Rewriting Roman History in the Middle Ages

THE 'HISTORIA ROMANA' AND THE MANUSCRIPT BAMBERG, HIST. 3

BY

MAREK THUE KRETSCHMER

BRILL MITTELLATEINISCHE STUDIEN UND TEXTE

Rewriting Roman History in the Middle Ages

Mittellateinische Studien und Texte

Editor

Paul Gerhard Schmidt

Albert-Ludwigs-Universität Freiburg

VOLUME 36

Rewriting Roman History in the Middle Ages

The 'Historia Romana' and the Manuscript Bamberg, Hist. 3

By
Marek Thue Kretschmer

BRILL

LEIDEN • BOSTON
2007

Cover illustration: Miniature from the Bamberg codex, Msc.Bibl.84, fol.1a v.
A monk presents the emperor Henry II with a golden book. God's hand raised in blessing promises heavenly reward for the gift. Top left we see Gregory the Great with the dove of the Holy Spirit on his shoulder as a sign of his divine inspiration.
By kind permission of the Staatsbibliothek Bamberg.
© Photograph by Gerald Raab

This book is printed on acid-free paper.

ISSN 0076-9754
ISBN 978 90 04 15710 1

© Copyright 2007 by Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands.
Koninklijke Brill NV incorporates the imprints Brill, Hotei Publishing,
IDC Publishers, Martinus Nijhoff Publishers and VSP.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, translated, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission from the publisher.

Authorization to photocopy items for internal or personal use is granted by Koninklijke Brill NV provided that the appropriate fees are paid directly to The Copyright Clearance Center, 222 Rosewood Drive, Suite 910, Danvers, MA 01923, USA.
Fees are subject to change.

PRINTED IN THE NETHERLANDS

Meinen Eltern

CONTENTS

Acknowledgements ix

Chapter One Introduction 1
1.1. Subject, aim and method 1
1.2. The 'Historia Romana' 6
1.3. Previous research on Eutropius, Paul the Deacon and Landolfus Sagax 7
1.4. Previous Research on *B* 9

Chapter Two Classification and preliminary survey of manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of the *Historia Romana* (*HR*) 17
2.1. Manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Eutropius, Paul the Deacon and Landolfus Sagax 18
2.2. Classification of manuscripts containing abbreviations of Eutropius 26
2.3. Classification of manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Paul the Deacon 26
2.4. Classification of manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Landolfus Sagax 27
2.5. Comment on the classes of Eutropius 28
2.5.1. Class E-1 28
2.5.2. Class E-2 31
2.6. Comment on the classes of Paul the Deacon 33
2.6.1. Class P-1 33
2.6.2. Class P-2 36
2.6.3. Class P-3 36
2.6.4. Class P-5 37
2.6.5. Class P-6 39
2.7. Comment on the classes of Landolfus Sagax 39
2.7.1. Class L-1 39
2.7.2. Class L-2 41

2.7.3. Class L-3 41
2.7.4. Class L-4 42
2.8. Conclusion 43

Chapter Three Class P-4: Relationship and Historical context 44
3.1. The manuscripts 44
3.2. The relationship of the manuscripts 46
3.3. The historical context 55

Chapter Four Edition of the *Historia Romana* (= *HR*) contained in MS Bamberg, Staatsbibliothek, Hist. 3 (= *B*) 65
4.1. Editorial principles 65
4.2. Orthography and punctuation 65
4.3. Apparatus 66
4.4. Text 68

Chapter Five The language of texts contained in *B* 167
5.1. Introductory remarks 167
5.2. Paul the Deacon: *Epistola ad Athelbergam* (1r) 174
5.3. *Epitome de Caesaribus* (1r–17v) 176
5.4. *De partibus et prouinciis mundi* (17v–19r) 182
5.5. *Exordia Assiriorum, Amazonum et Scitharum* (19r–21v) 182
5.6. *Excidium Troie* (21v–24r) 185
5.7. Paul the Deacon: *Historia Romana* (24r–65v) 187
5.8. *Liber Historiae Francorum* (65v–83r) 195
5.9. Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (133r–191r) 199
5.10. *Vita et Gesta Alexandri Magni* (192v–219v) 207
5.11. *Commonitorium Palladii* (219v–221v) 213
5.12. *Dindimi descriptio vitae et morum Bragmonorum in India* (222r–223v) 217
5.13. *Collatio Alexandri et Dindimi* (223v–228r) 218
5.14. *Epistola Alexandri ad Aristotelem* (228r–235v) 221
5.15. Tables of syntax 225
5.16. Table of vocabulary 228
5.17. Conclusion 230

Chapter Six Analysis of the paraphrased version of the *Historia Romana* (= *HR*) contained in *B* 232
6.1. Roman history and medieval historical theories 232
6.2. The case of *B* – The *HR* as part of a world chronicle or of an anthology of national histories? 236
6.3. Interpretatio Christiana 246
6.3.1. Systematic omission of apotheoses 246
6.3.2. Suppression of the triumphs? 250
6.3.3. Imperial portrayal and the history of the Christians 259
6.4. Simplification 269
6.4.1. Simplification of warfare and historical actors ... 269
6.4.2. Simplification of historical facts 275
6.4.2.1. Omissions of the historical chronology by leaving out historical dating or replacing of the historical chronology with general/imprecise dating 275
6.4.2.2. Omission of specific locations 281
6.4.2.3. Omission of proper names 289
6.5. Narrative techniques: continuity – coherence – invigoration 292
6.5.1. Avoidance of repetitions, digressions or leaps in time by omission or textual change 292
6.5.2. Textual additions designed to create narrative coherence 302
6.5.3. Textual additions designed to enliven the narrative 306
6.6. Explanatory textual additions 311
6.7. The paraphrase of the *HR* and the question of textual homogeneity 313
6.7.1. Examples of simplification of historical facts 314
6.7.2. Examples of narrative techniques 314
6.7.3. Examples of explanatory textual additions 317
6.8. Conclusion 319

Summary and conclusion 321

Appendix: variant readings from *S* and *U* 323

Bibliography 395

Index of names and places for the edition of *B* (chapter 4.4) 409
Index of names 418
Index of places 422
Index of manuscripts 424

ACKNOWLEDGEMENTS

The present work is a revised edition of my doctoral thesis presented at the University of Trondheim (NTNU). Prof. dr. Lars Boje Mortensen (Bergen) introduced me to the field of medieval historiography when I was studying for my master's degree (cand. philol.) at the University of Bergen and also proposed the subject for my doctoral dissertation. My work would be inconceivable without his research on medieval historiography, and I want to thank him for the fruitful collaboration with the Centre for Medieval Studies (Nordic Centre of Excellence) in Bergen.

My three-year scholarship (2002–2005) was granted by NTNU, and I performed my work at the Department of History and Classical Studies, where I benefitted from the learning of prof. dr. Gunhild Vidén (Gothenburg) and prof. dr. Staffan Wahlgren (Lund). Dr. Lena Wahlgren Smith (Southampton) carefully vetted my English.

My thanks are due to the following libraries, which have provided me with microfilms of manuscripts: Universitätsbibliothek in Augsburg, Staatsbibliothek in Bamberg, Staatsbibliothek in Berlin, Biblioteca Medicea Laurenziana in Florence, Historisches Archiv der Stadt Köln, Library of the Earl of Leicester, Universitätsbibliothek in Leipzig, British Library in London, Biblioteca Nacional in Madrid, Biblioteca Palatina in Parma, Biblioteca Angelica in Rome, Publichnaia biblioteka in Saint Petersburg, Universitätsbibliothek in Salzburg, Hartley Library at the University of Southampton, Universitets-biblioteket in Uppsala and the Biblioteca Apostolica Vaticana.

I am much obliged for having been permitted to consult the original manuscripts of Bamberg, Oxford, Paris and Salisbury. I therefore owe special thanks to the librarians Suzanne Eward, M. A. (Salisbury Cathedral) and Dr. Christine Ferdinand (Magdalen College, Oxford), to the conservator Monique Cohen (Bibliothèque Nationale de France) and to the director of Staatsbibliothek Bamberg, prof. dr. Bernhard Schemmel.

Finally, I want to thank the opponents of my public defence, prof. em. dr. Monica Hedlund (Uppsala) and prof. em. dr. Paul Gerhard

Schmidt (Freiburg), for their excellent examination of my work. I am also grateful to the latter for proposing the publication in *Mittellateinische Studien und Texte*.

Marek Thue Kretschmer Trondheim, October 2006

CHAPTER ONE

INTRODUCTION

1.1. *Subject, aim and method*

The codex Bamberg Hist. 3, henceforth abbreviated as *B*, is a most fascinating document which throws light on many aspects of medieval historiography.[1] It is a huge *volumen* originating from Halberstadt, produced around the year 1000, containing historiography from Late Antiquity up to the 10th century: the *Epitome de Caesaribus* (ca. 400), the *Excidium Troie* (6th century), Jordanes' *Romana* and *Getica* (6th century), the *Liber Historiae Francorum* (ca. 730), Bede's *Ecclesiastica Historia gentis Anglorum* and *Chronica de sex aetatibus mundi* (ca. 730), Paul the Deacon's *Historia Romana* and *Historia Langobardorum* (late 8th century) and various texts on Alexander the Great, the latest from around the year 950 (Leo Archipresbyter).[2] Not only is this combination of texts remarkable *per se*, what makes the codex even more interesting is that most of its texts appear to have been paraphrased and rewritten in a peculiar Latin marked by vernacularisms.

The purpose of the present dissertation is to offer a series of contextualisations of *B*, with special regard to its paraphrased version of the *Historia Romana* (24r–65v = *HR*). In chapter 2, the general background is given through a classification of the entire corpus of extant manuscripts containing paraphrases of the *HR*. *B*'s historical context and relationship to other manuscripts form the subject of chapter 3. *B*'s version of the *HR* is edited in chapter 4. The final chapters 5 and 6 investigate the linguistic and literary-ideological contexts: chapter 5 is an analysis of the language of the texts contained in *B,* and chapter 6 an analysis of the literary-ideological characteristics of *B*'s version of the *HR*. This range of approaches is a necessary requirement for a better overall comprehension of the codex. In addition to adding to our knowledge of *B* itself, this study may also enhance our understanding

[1] Waitz 1847 p. 673: "Diese in vieler Beziehung merkwürdige Handschrift verdient gewiss eine nähere Beschreibung." Chiesa 1998 p. 252: "il manoscritto (…) è una delle più curiose ed enigmatiche raccolte storiche medievali."

[2] See *B*'s entry in 2.1 (p. 19), for a more accurate description.

of medieval reception, treatment and adaptation of Roman history in general.

The traditional ideas of "Author" and "Work" as fixed unities have long determined the focus of research on medieval historiography. For example, in the *Monumenta Germaniae Historica*-editions, the parts depending on older sources were usually either printed in smaller font or omitted altogether. Since medieval historiography largely consisted in combining (compiling) and changing (adapting, rewriting, abbreviating, paraphrasing, epitomising etc.) already existing sources,[3] a considerable number of texts has either been neglected or dismissed as unoriginal.[4]

However, confronted with the problem of understanding and explaining medieval historiography, scholars are increasingly becoming aware of the problems associated with judging historical works according to modern conceptions. It has also been pointed out that compiling and paraphrasing are also performed with a purpose:[5] rewriting is a con-

[3] Cf. among others Guenée 1980 p. 257: "Le plus souvent, lorsqu'elles intéressent leurs lecteurs, les œuvres historiques, passant de l'un à l'autre, s'enrichissent d'interpolations, d'additions, de continuations. Des extraits en sont tirés. Des emprunts y sont fait qu'on retrouve, longs ou brefs, avoués ou masqués, dans d'autres œuvres. Elles sont adaptées ou abreégées. Elles sont, à partir du XIIIe siècle, l'objet de traductions don't il convient aussi de suivre le destin…et de compter le nombre de manuscrits subsistant. Au Moyen Age, lorsqu'une œuvre se répand, son texte est vivant et mouvant. Il va de soi que pour apprécier le succès d'une œuvre il ne suffit pas d'en compter les manuscrits subsistants. Il faut aussi suivre les enrichissements, les déformations et les avatars de son texte. Or, on retire de cette quête l'impression réconfortante que, très souvent, les métamorphoses et les prolongements d'un texte sont d'autant plus importants que les manuscrits en subsistent en plus grand nombre."

[4] Cf. Guenée 1980 p. 214: "Beaucoup, après avoir reconnu le caractère de compilation d'une œuvre historique médiévale, s'autorisent de ce diagnostic pour la négliger. En réalité, toute compilation est une construction qui mérite d'être étudiée pour elle-même, et précisément comparée aux sources qu'elle a utilisée. Chaque mot omis, chaque mot ajouté est révélateur d'une conviction religieuse, d'une attitude politique, d'un choix critique. Il y a des compilation naïves. Mais d'autres sont de parfaits chefs-d'œuvre d'érudition."

[5] Goetz 1999a pp. 139–42: "Es gab durchaus Gründe und ein Bewusstsein dafür, die Geschichte umzuschreiben, ohne dass man das allerdings (modern) mit einem sich wandelnden Geschichtsbild gerechtfertigt hätte. Das konnten stilistische Gründe sein (…), es konnte sich jedoch ebensogut um inhaltliche Motive handeln: Einmal war es das – in Prologen oft wiederholte – Bemühen um Kürze (wobei die Werke, wo dieses Motiv erwähnt wird, immer noch recht ausführlich ausfallen konnten), um eine kompendienhafte Zusammenfassung oder eine übersichtlichere Anordnung des Überlieferten (wie in den enzyklopädischen Weltchroniken), dann aber auch umgekehrt das Verlangen, die Vorlage aus anderen Quellen zu vervollständigen. (…) Mittelalterliche Vergangenheitsgeschichtsschreibung war im Wesentlichen Kompilation aus älteren Werken…"

scious creative act worthy of constituting the subject of independent research. The predominant idea of the text as a "fixed unity"[6] has favoured an unilateral focus on authenticity, thus hindering the exploration and investigation of the textual multiplicity.

Studies of single manuscripts are now seen to be useful for visualising the degree of variance and the fluidity of the textual reception, and thus supplying contextual (cultural, linguistic, ideological, literary or sociological) information. In fact, our knowledge of a medieval literary product will be incomplete until all significant manuscripts and versions have been studied individually.

Further, our knowledge of medieval historiography may profit from the study of single manuscripts in their entirety, because the historical texts contained in them may often be accompanied by paratextual features (glosses, marginalia, surrounding texts etc.) that modify our comprehension of the texts and genres. For instance, the concept of *Weltreichslehre* and *Heilsgeschichte*[7] are often presented as typical of the world chronicle genre, studies of which have traditionally been based on reconstructed text-editions (disregarding the textual contexts). However, the study of a single manuscript in its entirety may also reveal that a series of national histories forms a continuous universal history, or that the histories are fitted into the tradition of the Old Testament (Eusebius – Jerome). When different sections of the manuscript seem to be intentionally combined in this manner, the question of historical theory related to genre must be reconsidered. In this case, the ideas of *Weltreichslehre* may turn out to be equally typical of the national histories.

---

[6] Cf. Melville 1991 pp. 37–40: "Il devrait donc être parfaitement clair maintenant que le concept habituel d' «œuvre», entendue comme unité fixe, ne permet pas d'appréhender la réalité des choses. Des «œuvres», c'est-à-dire des configurations textuelles uniques créés par un auteur, se métamorphosaient sans relâche en des configurations textuelles nouvelles et différentes. En d'autres termes, on dira que la pratique propre de la compilation et la réception ne produisaient quasiment pas de points fixes mais un flux continu d'ensembles variables qui offraient, de manière toujours renouvelée, un savoir historique. Poussons ce raisonnement jusqu'à ses conséquences ultimes: le seul point fixe en lequel un savoir historique d'un moment donné se cristallise est le manuscrit. En tant que vecteur d'une configuration textuelle donnée, il doit être considéré comme un individu dont le contenu, malgré sa survie matérielle, est dépassé immédiatement par des versions ultérieures. (…) Il ne s'agit en effet pas ici – comme on l'a vu – de reconstruire une version authentique de texte à partir de plusieurs formes transmises postérieurement; mais il s'agit à l'inverse de présenter chacune de ces formes singulières en tant qu'individus dans la mesure où elles étaient des vecteurs d'informations originaux, c'est-à-dire divergents des autres." See also Goetz 1999b pp. 166–173.

[7] See discussion in 6.1, p. 232.

There may, of course, be enormous variation in how consciously medieval writers have compiled and/or rewritten historiographical works according to various conceptions of ideology, morals etc., yet I would argue that each case of rewriting or compiling may add to our knowledge of historical conceptions and ideas in the Middle Ages, and that this new knowledge may be more easily attained when the manuscript rather than the text is considered as a unity, in other words, when the scholar treats the manuscript as an organic structure.

I will illustrate these points by offering a couple of examples of studies on single manuscripts and versions. Discussing, *inter alia*, the tradition of the *Liber Pontificalis*, McKitterick 1994 not only shows how problematic it is to determine uniformity in establishing the text,[8] but by taking text-versions into account, she also focuses on variation when it comes to intention, use, function etc.[9] Her final conclusion indicates a path for future research on Latin medieval historiography: "What the extant manuscripts do indicate is, firstly, that not one historical text, Roman, Christian or early medieval can be regarded as an unchanging entity. Secondly, all historical writings could be transformed to serve a particular author's or compiler's specific purpose in relation to whatever audience, or audiences, that author or compiler had in mind. Only by detailed examination of the manuscripts concerned can we begin to gain some notion of what those audiences might have been."[10]

Schnell's edition of *Liber Alexandri Magni* (Schnell 1989) illustrates a new awareness of and care for the textual context. The *Liber Alexandri Magni* is a high medieval compilation of texts on Alexander the Great and Schnell's edition not only shows that the comprehension of the medieval literature on Alexander cannot be separated from an analysis of the manuscript tradition, but he also demonstrates how much the context of a single witness can contribute to our comprehension.

---

[8] McKitterick 1994 p. 99: "The dissemination of the *Liber Pontificalis*, however, was very wide, and various scribes altered the text in a number of significant, and insignificant, ways. With all these manuscripts of Frankish or Italian origin of the *Liber Pontificalis*, not one, at least as far as lives of the eighth- and ninth-century Popes are concerned, can be regarded as the base text."

[9] Discussing the unique version contained in Lucca, Biblioteca Capitolare 490, she concludes: "Neither the sacrosanctity nor the integrity of the texts used concerned the compiler, who had his own objectives in creating an historical and legal compilation with its own internal logic and train of thoughts. Audience and purpose can, therefore, alter the emphasis of the texts compiled." McKitterick 1994 p. 110.

[10] McKitterick 1994 p. 111.

This unique compilation goes from folio 103r to 142v in the Parisian manuscript Bibliothèque Nationale n. a. l. 310 produced around the year 1200 with provenance from Tegernsee. This part of the manuscript is a compilation of eight different texts on Alexander originating from the fourth century A.D. to the compiler's own times. To previous researchers the compilation seemed to be a casual conglomerate of texts, but Schnell's analysis proves that the composition follows certain deliberate principles. One can easily suspect a principle of completeness when eight different texts of related contents are joined, but a similar principle also explains how the texts are combined. The compiler uses the different texts according to his planned version. How do they fit his new textual creation? For instance, the compiler may choose to follow a text because it fits his style, ideology etc. If this text lacks a battle scene described in one of the other texts, he simply completes it by inserting the needed battle scene into his preferred text. Or, the battle scene in a preferred text may be supplied with a longer description from one (or more) of the other texts. A long battle scene can even be divided and used as if describing two different battles. In this way one text completes another and they all form a new textual unity. But how does the compiler avoid ending up with an incongruent textual mosaic? The homogeneity can be strengthened by omitting superfluous parts as digressions, secondary characters etc, and thus concentrating on the protagonists and the main action. Another technique is to create uniformity of genre. Originally most of the eight texts were almost novel-like, but Schnell's contextual analysis explains why they appear with traits typical of the historiographic genre in this compilation. His analysis demonstrates that not only the Alexander-compilation, but the entire manuscript follows a *Gesamtkonzeption*. The different parts are arranged chronologically and with special regard to the shift of power.[11] In order to unite all parts, the compiler has removed each preface that expresses different intentions in the original texts. When the compiler has left out passages from Orosius which mention Alexander, thus avoiding redundancy, this corroborates the general idea of *Gesamtkonzeption*.

[11] The manuscript contains excerpts from Orosius (1r–27v), Paul the Deacon (28r–96v), Festus (96v–103r), the Alexander-compilation (103r–142v), Einhard (143r–155r), Notker Balbulus (155r–164v), Epistola Iohannis presbiteri (164v–167v), Robertus Monachus (167v–226r), Epistola Patriarchae Hierosolimitani (226r–226v). The scheme seems to be Roman History (Orosius, Paul the Deacon og Festus), Alexander, Charlemagne (Einhard and Notker Balbulus) and Byzantium/crusades (Robertus Monachus and the two letters) within an eschatological framework (the manuscripts opens with the Fall and ends with the Redemption).

1.2. *The 'Historia Romana'*

The *Historia Romana*, henceforth abbreviated as *HR*, was the most popular Roman history in the Middle Ages.[12] The composition of the *HR* starts as early as Late Antiquity with Eutropius, the secretary or *magister memoriae* of the Emperor Valens (364–78 A.D.). Eutropius wrote an outline of Roman history, *Breviarium ab Urbe condita*, in ten books covering the 1000 years from the founding of Rome to the Emperor Jovian (753 B.C.–363 A.D.) – equivalent to approximately 70 modern pages.[13] This handy book immediately became a success. As early as the fifth century it was used by Jerome, Orosius, Aurelius Victor and Augustine, and it was twice translated to Greek (Paianios and Capito), a most rare fate for a Latin work.

In the late 8th century Paul the Deacon (Paulus Diaconus), better known as the author of the Lombard history, *Historia Langobardorum* (= *HL*), expanded Eutropius' *Breviarium*. His expansion, known as the *Historia Romana* consists of a mythological introduction, which precedes the text of Eutropius. The Eutropian part is supplemented with passages mostly from Orosius and Jerome, and six new books, a patchwork of Jordanes, Bede and others, are added. Paul's sixteen books end with the Emperor Justinian's reconquest of Italy through the killing of Totila, king of the Ostrogoths (552 A.D.) by the general Narses. A later continuator added a 17th book based on Paul's *Historia Langobardorum*. A letter of dedication to Adelperga, the duchess of Beneventum, precedes Paul's *HR* in a few manuscripts.

Then, around the year 1000, the *Historia Romana* of Paul the Deacon was expanded by a certain Landolfus Sagax in Southern Italy. His expansion, sometimes erroneously referred to as the *Historia Miscella*, the title of the Basel edition of 1569, brings the *Historia Romana* up to Emperor Leo V of the Eastern Empire (813–820 A.D.). Landolfus supplemented Paul's sixteen books with excerpts chiefly from Orosius, split them into eighteen and added eight new books which more or less reported Anastasius Bibliothecarius' translation of Theophanes the

[12] This claim is based on the number of extant manuscripts and its dissemination will be discussed in chapter 2, p. 17. Orosius' *Historiae adversus paganos* had an even greater diffusion, but his work cannot be defined as a Roman history along with the *HR*. In fact, it is a Christian world chronicle, though with its main focus on Roman history.

[13] Latest critical edition by Santini 1992². Useful companions are Bird 1993 and Müller 1995. Both have introductions, commentaries and bibliographies.

Confessor's chronicle. Thus, we end up with a monumental work of more than 600 pages.[14]

1.3. *Previous research on Eutropius, Paul the Deacon and Landolfus Sagax*

Previous research on Eutropius limits itself to a couple of monographs and a few papers. He is worthy of scholarly interest for his part in the political life and the historiography of the 4th-century. Eutropius joined the Emperor Julian in his Persian campaign and officiated as Emperor Valens' secretary, proconsul in Asia and praetorian prefect in Illyria.[15] His brief work is one of our last witnesses to a pagan and senatorial view of Roman history, and its place in the 4th-century culture is defined by Scivoletti 1970.

As for Landolfus Sagax, all there is to know can be read in the introduction of Crivellucci's edition. We know practically nothing of his person, and his literary value is limited because of his rather mechanical use of Orosius and Anastasius Bibliothecarius.

Being one of the central authors of the Carolingian period, Paul the Deacon has received considerable attention by medievalists. In an early period of research (ca. 1850–1930), the major questions about Paul the Deacon concerned the biography and the chronology and authenticity of his works.[16]

The traditional *Quellenkritik* included monographs on the use of sources in *HR* (Bauch 1873) and *HL* (Jacobi 1877). Mommsen 1880 and Droysen 1875 continued these studies.

---

[14] Critical editions by Crivellucci 1912–13 and 1914. For a detailed discussion on the sources used by Paul the Deacon and Landolfus Sagax, see the introductions to both editions of Crivellucci.

[15] Cf. Bonamente 1977 and Bird 1988 for a biography of Eutropius.

[16] The first thorough examination of the life and works of Paul the Deacon is Bethmann 1851. He defined the chronology of Paul the Deacon's life on the basis of his works and mentions of him in the works of later historiographers. The main points are his birth in Forum Iulii (Cividale del Friuli) around 720/30, his education in Pavia at the court of king Ratchis (744–9), his period as *notarius* for king Desiderius (750s) and teacher for his daughter Adelperga, wife of Arichis, duke of Beneventum (760s/770s), his entrance into the monastery of Monte Cassino (before 782), his stay at the Frankish court as a man of letters along with Alcuin and others, his return to Monte Cassino and Beneventum in 787 and his death before 800. These are still more or less our basic facts on his biography. For outlines of Paul the Deacon's life see Brunhölzl 1976 pp. 257–8 or Capo 1992 3 ff.

From the 1930s onwards, the traditional studies on life and works were increasingly replaced by literary and ideological analyses.

The first attempts of this nature were the many studies of Bianchi published in the 1930s. The *summa summarum* of his many pages of literary and ideological analysis is that rather than being an historian Paul the Deacon is a moralist and orthodox Catholic.[17] His qualities as an historian are poor, inclined as he is to digressions and anecdotes with a predilection for the marvellous and miraculous,[18] unable to combine his sources or incapable of independent creation.[19] Denying Paul's use of popular poems, lyrics or epics, Bianchi tackled the questions posed by the *Quellenkritik*.[20]

Not all of Bianchi's colleagues approved of his studies. Bognetti[21] did not see the advantage of his analyses and did not share his negative judgement of Paul the Deacon's treatment of his sources. Still, Bianchi undoubtedly paved the way for scholars like Vinay and Sestan, who continued the literary and ideological research. Common to both of these is that they suggested a lack of ideological framework or unity in the historiography of Paul the Deacon.[22]

Paul the Deacon's life and works form a composite subject indeed. Being a monk in Monte Cassino and also operating as a learned literate at the Lombard courts of Pavia and Beneventum and at the court of Charlemagne in Aachen, he played an important part in the political, religious and literary life of his day. His literary activity reflects his attachment to all these different milieus and many scholars

---

[17] Cf. Bianchi 1931–33 pp. 211, 218–21.
[18] Cf. Bianchi 1931–33 pp. 207 and 210, Bianchi 1934a p. 15.
[19] Cf. Bianchi 1931–33 pp. 208, 212–14.
[20] Cf. Bianchi 1934a pp. 12–13 and especially Bianchi 1934b.
[21] Cf. Bognetti 1967 pp. 159–84.
[22] Cf. Sestan 1966 p. 65/74: "L'atteggiamento di Paolo Diacono di fronte alla storia romana non è di pensatore, non è di teologo, non è di colui che sia occupato dai pensieri dei fini ultimi dell'umanità. In questo egli si stacca da tutti gli storici e cronografi del suo tempo e dalle sue fonti cristiane. Il suo atteggiamento è essenzialmente di letterato e di artista…(…). Non è ben chiaro in Eutropio, né le aggiunte di Paolo valgono a chiarire quale sia il soggetto concreto, veramente operante, in questa storia di Roma e dei Romani." and Vinay 1978 p. 149: "Gli avvenimenti, la sua natura, la sua cultura fanno di Paolo Diacono tante cose insieme che, non potendo diventare una, ma tutte ponendosi come ugualmente importanti, devono procedere per segmenti paralleli variamente affiancati e scaglionati. Ha un interesse cronistico evidente donde lo spessore delle informazioni. Ha bisogno di una globalità, ma non potendosi collocare in una dinamica politica perché non vede e non vuole vedere, si àncora nel mito della giovinezza e dell'eroismo che d'altra parte ha il tempo segnato entro l'area più antica."

have endeavoured to isolate one decisive tendency or to combine the various and apparently incompatible elements into a coherent whole. Are we to see in him the proud Lombard, the faithful Catholic or the Carolingian courtier? Or worse, how do we combine the pro-Lombard with the pro-papal or the pro-Frankish?[23] During the last decades the problem of Paul's conflicting loyalties has been the subject of a lively discussion. Why and for whom Paul wrote his incomplete history of the Lombards is perhaps the most intriguing question, and scholars have variously emphasised a Frankish[24] or a Lombard[25] context, while yet others incline towards a changing and developing ideological orientation.[26] Pohl undertook to plot the multiplicity and complexity of the tradition and impact of Paul's historiography (*Wirkung* und *Überlieferung*): "Wie verstanden und veränderten Autoren der folgenden Jahrhunderte seinen Text?"[27] and he has given an outline of examples that throw light on the contextual variance.[28] His study shows that concepts of genre and ideology may vary from manuscript to manuscript.

1.4. *Previous research on* B[29]

The first description of *B* appeared in Jäck 1831. He dated the manuscript to the 11th century like all later scholars (except Sprüner), but did not suggest an origin.

Sprüner 1838 based his translation of Paul the Deacon's *Historia Langobardorum* (= *HL*) on *B*, which he dated to the 10th century.[30] In

---

[23] Morghen 1974 pp. 10–11 advised against criticising Paul for what he was not or what he ought to be according to modern standards of historiography: "Da questo punto di vista la cultura dei Longobardi, della quale Paolo Diacono fu rappresentante particolarmente significativo, si inquadra in quella civiltà dell'Occidente mediterraneo greco-romano-cristiano-germanico alla quale può ricondursi l'accezione più ampia dell'idea di civiltà. Ciò è necessario premettere ad una lettura attenta dell'opera di Paolo Diacono, per evitare di cadere nell'errore di attribuire allo storico dell'VIII secolo modi di pensare e atteggiamenti di spirito che sono propri della *cultura* del nostro tempo, o di imputargli limiti, presunti silenzi, errori di mestiere, che non hanno molto a che vedere con quello che egli volle essere ed effettivamente fu: *il testimone di un'età e di una tradizione cui era legato con le radici più profonde del suo essere*."

[24] Cf. McKitterick 2000 and Leonardi 2001.

[25] Cf. Krüger 1981, Goffart 1988 and Mortensen 1991.

[26] Cf. Gandino 2001 and Oldoni 1986.

[27] Pohl 1994 p. 377.

[28] Pohl 1994 390 ff.

[29] See 2.1 (p. 19) for a technical description of the manuscript.

[30] The *HL* is contained in *B* 133r–191r.

his preface Sprüner offered roughly the same description as Jäck and also attempted to pronounce on the manuscript's origin. On the basis of his observations of style and language, which he found most simple and natural compared to the delicate, mannered and polished text of the printed editions, he argued that the text in *B* had to be closer to the original.[31]

Without knowing *B* directly, Bethmann 1839 nevertheless delivered valid criticism of Sprüner's claim to *B*'s precedence as a textual witness. Basing his research on Jäck's description and Sprüner's translation, Bethmann called attention to the fact that not only the *HL*, but most of the remaining texts in *B* (the *Epitome*, the *HR* etc.) also differed from the edited texts, and pointed out that, according to Sprüner's arguments, these texts too, marked by the same simplicity, had to be more original than their editions, (the texts of which Sprüner considered to represent later interpolated versions). Bethmann, who was preparing the edition of the *HL* for the Monumenta Germaniae Historica, was able to draw on his knowledge of the manuscripts. He made it clear that six of the manuscripts used for his future edition of *HL* were older than *B*, but that they did not contain the "more original" version of *B*. Neither did the remaining 100 manuscripts, which he had examined for his edition. Did not the textual agreement of this great number of manuscripts indicate that *B* had the diverging version of the *HL*? Further, Bethmann argued that the 9th century historiographers John the Deacon and Regino of Prüm, when using Paul's *HL* as source, did not use Sprüner's "more authentic" Bamberg version, but a text corresponding with the version of the printed edited texts.

Obviously, Sprüner's thesis was based on his opinion of *B*'s language, but it had no support in the manuscripts. Still, the idea of *B*'s authenticity was not abandoned after Bethmann. The discussion continued in Italy with Bianchi-Giovini, who agreed with Sprüner's thesis. Offering

[31] Sprüner 1838 pp. XIV–XVI: "An eine spätere Zurückführung des zierlichen Stiles der gedruckten Ausgaben zu der natürlichen Einfachheit des von uns benüzten Exemplares ist bei der Geschmacksrichtung jener Zeit wohl nicht zu denken, im Gegentheil vielmehr mit Gewissheit eine spätere Umarbeitung, Interpolierung und nach jenen Begriffen Verschönerung unseres Autors anzunehmen. Der Bamberger Codex enthielte demnach eine ältere Abschrift als die bisher von den Editoren des Paulus benüzten (…). Kenner mögen nun entscheiden, ob nach den von uns angegebenen Gründen die Vermuthung statthaft sei, dass wir in diesem Exemplare eine der ältesten, ächten Abschriften des Warnefried besissen."

exactly the same arguments[32] as Sprüner, Bianchi-Giovini concluded that *B* contained Paul the Deacon's authentic version of the *HL*.[33]

No scholarly study was done of *B* until Waitz 1847. He identified a new hand on folio 169, presented an analysis of the quires and proposed that it descended from an Italian exemplar, deducing this by an analysis of its orthography, language, style and contents. He commented upon a sort of index written on folio 17v[34] and was the first to propose that the contents of *B* represented a continuous collection of historical texts, rewritten in a peculiar Latin, partly abridging, partly glossing or interpolating its sources. Waitz also drew attention to *B*'s relationship to the Vatican codex Vat. Lat. 1984 (= *V*). According to Waitz, all the texts contained in *B* have been rewritten except for those of Jordanes, Bede and the final historical notes. Since the texts of Jordanes and Bede are both missing in *V* and not mentioned in *B*'s index, Waitz inferred that they did not belong to the original elaboration, of which *B* was just a copy, expanded with texts deriving from other manuscripts. To confirm this thesis, Waitz also mentioned misreadings occurring in *B*. Finally, he connected the problem of origin with the prologue of Leo Archipresbyter (192v–193r). *B* is, in fact, not only the oldest Leo-witness, but also the only extant manuscript containing the prologue. The prologue relates how Leo was commissioned to Constantinople by the Neapolitan dukes John III (928–68/9) and Marinus II (944–75).

---

[32] Bianchi-Giovini 1845 p. 642: "Ma quello che sorprende oltremodo è lo stile del nostro codice, diverso affatto da quello degli editi. (…) Se questo negli esemplari a stampa è fiorito, ornato ed ammanierato, nel codice di cui si parla è semplice e sommamente naturale. (…) Stante il gusto di quei tempi portato alle fioriture ed alle amplificazioni, non si può neppure ammettere che lo stile ornato dei codici, che servirono di testo agli esemplari stampati, sia stato più tardi ridotto alla naturale semplicità del nostro codice; ma piuttosto si può ritenere con certezza, che gli esemplari stampati siano un lavoro posteriore di Paolo Diacono, che rifece, interpolò, amplificò, abbellì i concetti del suo libro. Ne vien per conseguenza che il codice di Bamberga fu copiato da un testo più antico che non quegli adoperati finora dagli editori di Paolo…"

[33] Bianchi-Giovini 1845 p. 647: "Esso è indubbiamente la copia di una prima edizione della Storia di Paolo Diacono; il quale avendo nel seguito ritoccato il suo lavoro, ed ammanieratone lo stile, questa nuova edizione prevalse, e la vecchia cadde in obblio."

[34] From Bamberg 17v, a5–23 (in the following a and b refer to the 1st and 2nd column): *IN NOMINE DOMINI IHESV CHRISTI INCIPIT BREVIARIVM DE SINGVLIS CAVSIS QVE IN HOC CODICE CONTINENTVR. In primis de partibus mundi. id est de asia. europa. et affrica. et de nominibus terrarum. et prouinciis earum. Secundo de regno assyriorum et quis primus aput eos regnum tenuit; Tercio de gente scitharum que fuerat de genere magog. et ipse magog fuit filius iafet. Quarto de amazonibus qui fuerunt de predicta gente scitharum; Quinto de exordio francorum et imperio eorum. de exordio romanorum et imperio eorum. Sexto de exordio longabardorum et regno eorum.*

During his stay he searched for books for the royal library, and a history "continentem certamina et uictorias Alexandri regis Macedonię" was among his discoveries, copies of which were brought back to the Neapolitan duchy. After the death of his wife Theodora, John III decided to renovate the royal library: "Post cuius transitum prędfatus Iohannes excellentissimus consul et dux, uir eius, et Deo amabilis, statuit mente sua ordinem scripturarum inquirere, et prędclare ordinare. Primum uero libros, quos in sua dominatione inuenit, renouauit atque meliores effectus, deinde (…) diuersos libros accumulauit et diligenter scribere iussit." In Waitz' opinion, the rewritings (*Umarbeitungen*) in *B* derive from this activity and the related texts of the Vatican manuscript also go back to this Neapolitan origin.[35] Waitz' study is doubtless the most exhaustive contribution of the 19th century scholarship on *B* with valuable observations on its language, vocabulary and origin.

The Italian poet, novelist and dramatist Manzoni expressed his opinion on *B*, admittedly only *en passant*. The discussion restricts itself to a footnote in an appendix to his "Discorso sopra alcuni punti della storia longobarda in Italia" in the volume "Tragedie e poesie" (Milano 1867). Bianchi-Giovini's small number of quotations from *B* was enough to make Manzoni question Bianchi-Giovini's thesis.[36] Manzoni's perspicuous artistic sense told him that the style and language in the editions and in *B* could not possibly be two different manners belonging to the same man. In Manzoni's opinion, *B* was the work of a "rifacitore ignorante", written by a person with poor knowledge of Latin and written for even less competent readers.

Andreis 1868 supported Manzoni's opinion. First, he indicated three hands (two alternating with each other up to folio 272 and a third hand that covers the last part of the manuscript); still, his major achievement is to have scrutinised the problem of *B*'s own origin, which had not been much discussed previously. On the basis of the colophon ending the manuscript[37] Andreis suggested that Arnulf II, archbishop of Milan (998–1018), was the commissioner of *B*. He also drew attention to the

---

[35] Cf. Waitz 1847 p. 693.

[36] Cf. Manzoni 1867 p. 254: "La congettura riferita nel giornale suddetto, che 'gli esemplari stampati siano un lavoro posteriore di Paolo Diacono, che rifece, interpolò, amplificò, abbellì i concetti del suo libro' e che il codice di Bamberga contenga una sua prima dettatura non ci pare che abbia quei caratteri d'evidenza che, in mancanza di prove positive, si richiederebbero per una cosa tanto straordinaria."

[37] Bamberg 351v: *codicis hanc partem pauli conscripserat igi*
presulis arnulfi promtus pia iussa secutus.

fact that during this very period the Emperor Henry II gathered books from Italy and had them transported to Bamberg, where he founded his cathedral, into the chapter of which *B* found its way. Continuing the analysis of vocabulary, language and style, Andreis agreed with Waitz as to the Italian origin and proposed that *B* had been copied in Milan around the year 1000. Waitz had suggested a Neapolitan exemplar, and Andreis concurred with him and proposed a Neapolitan exemplar to be dated to around the year 950.

Andreis' article included an edition of the 6th book of *B*'s version of the *Historia Langobardorum*. In 1879, a synoptic edition of *B* and *V* containing *HR* I, XIV.1–13 and XVI appeared as an appendix to Droysen's Monumenta-edition of Eutropius. In the *prooemium*, Droysen mentioned the related manuscripts of Oxford Magdalen College 14 discovered by Pauli, who doubted a direct relationship between this manuscript and *B*,[38] and the Vatican Urb. Lat. 961, which he also included in his apparatus.

Mommsen 1880 discussed the historical compilations contained in *B* and *V*. Continuing the debate on *B*'s origin, he agreed with Waitz' Neapolitan original, and gave his opinion as to which texts formed the original compilation.[39] He also developed a longer hypothesis on the

[38] Cf. Pauli 1876 p. 165.

[39] Mommsen 1880 pp. 533–34: "Das ist auch nicht zu verwundern, denn der Schreiber hat es sich zur Aufgabe gestellt ein eigenes Geschichtswerk herzustellen, für welches Paulus eigentlich nur eine der Quellen ist. Dies Werk setzt, nach der Einleitung der Bamberger Handschrift und den sonst vorliegenden Daten (footnote: Danach un nach der vergleichung der vaticanischen Recension scheint es mir nicht zweifelhaft, dass die Schriften des Jordanes, die Alexandergeschichte, die Epitome des sogen. Victor nicht zu dieser Compilation gehören, wenn auch die beiden letzteren in gleicher Art und vermutlich von demselben Mann umgearbeidet worden sind.), sich zusammen aus einer geographischen Einleitung 'de partibus mundi'; aus einer hauptsächlich dem Orosius entlehnten Zusammenstellung über die Urgeschichte (Assyrer, Amazonen, Skythen, Perser, Troia). (*A footnote with reference to possible relationship to MS Laurent. 66.40 follows*.) Aus der römischen Geschichte des Paulus; aus einem Auszug der 'Gesta Francorum', in der vaticanischen Recension als 17. Buch von Paulus römischer Geschichte bezeichnet; endlich aus dessen Langobardengeschichte, welche ja der Zeit nach sich an die römische anschliesst (with footnote). Dass diese unmöglich auf Paulus selbst zurückzuführenden Umarbeitungen seiner Bücher im 10. Jahrh. in oder bei Neapel entstanden sind, hat Waitz sehr wahrscheinlich gemacht. (footnote: (…) Sie bezieht sich zunächst auf das Alexanderbuch, dessen Abfassung in oder bei Neapel um das J. 942 danach ausser Zweifel scheint. Ungefähr aber muss Zeit und Ort auch für die sonstigen gleichartigen Umarbeitungen zutreffen, die der Bamberger Codex enthält. Zu beachten ist auch, dass die Bamberger und die Oxforder Handschriften bloss abschriften sind, wonach allein schon die Entstehung des Originals wahrscheinlich dem 10. Jahrhundert zuzuweisen ist").

origin of *V*. He connected it with the Vatican codex Pal. Lat. 909, the autograph or idiograph of Landolfus Sagax, since both manuscripts bear the same *incipit*.[40] Mommsen pointed to the fact that although the titles agree, the works to which they refer are not the same. Pal. Lat. 909 is Landolfus' expanded version of Paul the Deacon's *HR*, *V* is a far more comprehensive historical work, which contains both of Paul's histories and in changed form. He imagined the following procedure: In Monte Cassino autographs of Paul's two historical works were preserved; the *HR* including a number of supplements added with an eye to a future elaboration, and the *HL* containing extra material on the Italic provinces. Now, according to Mommsen, 200 years later Landolfus happened to find himself in the same monastery completing both works: the universal history without the supplements to the Roman history (presumably *V*'s exemplar) and then, later, an expanded Roman history (Pal. Lat. 909).

Rühl 1880 and Pfister 1910/1913 edited parts of *B*. Rühl edited the *Exordia* contained in 19r–21v and claimed that this part derived from Cassiodorus' Gothic history.[41] Pfister edited the texts on Alexander (192v–235v). As Waitz had concluded decades earlier, Pfister also saw the rewritings of *B* as related to the literary activity of the Neapolitan duchy.[42] Waitz, Droysen and Mommsen make separate observations on *B* and *V*, and they are not very clear about the internal relationship. Crivellucci examined 115 manuscripts for his edition of Paul the Deacon's *HR*. In his *recensio* all manuscripts related to *B* are described, but there are only vague hints about their relationship.[43] Festy's recent

---

[40] The *incipit* of Vat. lat. 1984 is published in Droysen 1879 p. 380 and that of Pal. Lat. 909 in Crivellucci 1912 p. 3.

[41] Rühl 1880 p. 566: "Doch um auf die Hauptsache zurückzukommen, es kann nach den angestellten Erörterungen wol keinem Zweifel mehr unterliegen, dass wir es in den Florentiner und Bamberger Excerpten wirklich mit Auszügen aus der gotischen Geschichte des Cassiodorus zu thun haben."

[42] Cf. Pfister 1913 pp. 4–5: "Wir werden also – und dies hat schon Waitz a. a. O. S. 693 und 695 getan – die Bearbeitung jener bekannten Stücke ebenso wie die Übersetzungstätigkeit des Leo mit den Nachrichten zusammenbringen dürfen, von denen uns der gleich besprochene Prolog Mitteilung macht, mit den literarischen Bestrebungen, die um die Mitte des 10. Jahrhunderts am herzoglichen Hofe in Neapel herrschten. Also auch so werden wir durch den Zustand eines Teiles der übrigen Stücke der Bamberger Handschrift in die Heimat Leos, nach Neapel, geführt."

[43] Cf. Crivellucci 1921 p. 95 (on Salisbury Cathedral 80): "è strettamente affine ai due precedenti (that is, Vat.lat 1984 and Urb.lat 961), ma non ne furono sinora avvertite le relazioni." and p. 98 (on Oxford, Magdalen College 14): "Questo codice

edition of the *Epitome de Caesaribus* includes *B*'s paraphrased version in an appendix.[44]

Until the early 1990s, the thesis on *B*'s nature (Neapolitan original – Milanese copy) developed by Waitz, Andreis and others was generally accepted. Scholars like Bischoff and Ferrari appear to subscribe to this theory.[45] But Hoffman 1992 challenged the *opinio communis* by submitting the manuscript to a thorough palaeographic analysis.[46] He identified eight different hands (A–H) and by comparison with extant manuscripts[47] deriving from the Cathedral of Halberstadt, he proved that hand F (covering parts of 191r and 272r–327r) belongs to Igi, mentioned in the colophon.[48] Hence, Arnulf, whom Andreis believed to be the archbishop of Milan,[49] must be the homonymous bishop of Halberstadt (996–1023). Hoffmann does not discuss the questions of a possible exemplar, transmission to Germany, scribal milieu etc., but commenting on the only drawing appearing in *B* (192r), he believes it to be a copy.[50]

Recently Chiesa has made some observations on *B*. He is the first to point out that it is no accident (or misplacement as Sprüner suggested)[51] that Paul's letter of dedication to Adelperga opens the manuscript. He plausibly demonstrates how the letter gives unity to the entire compilation, at the same time conferring authority and dignity through the name of Paul the Deacon.[52] Chiesa also observes that the text of *HR*

---

dunque non è che una copia del Sarisberiense. L'uno e l'altro (that is, the Oxford and the Salisbury manuscripts) poi pare siano simili al Bambergense."

[44] Festy 2002 pp. 239–278. See 3.2 (p. 48) for my discussion of this edition.

[45] Cf. Bischoff 1992 pp. 176/87 and Ferrari 1991 p. 110.

[46] Cf. Hoffmann 1992 pp. 85–91.

[47] Cf. the list in Hoffmann 1992 pp. 95–96. His analysis especially concerns the hand of Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek 676.2 and 84.3.

[48] See footnote 37.

[49] See page 12.

[50] Hoffmann 1992 p. 91: "Da Gewandfalten und Körperglieder stellenweise nicht so recht harmonisieren, ist es wahrscheinlich keine originale Komposition, sondern eher Kopie nach einer Vorlage." See also the description of *B* in 3.1, pp. 44–45.

[51] Cf. Sprüner 1838 pp. XV–XVI: "Diese Widmung gehört offenbar an die Spitze der *Historia miscella* (sc. *HR*) und ist nur durch Irrthum der Abschreiber vor den Aurelius Victor gesetzt worden."

[52] Cf. Chiesa 1998 pp. 252–4: "Si tratta dunque di una raccolta a prospettiva geografica universale, anche se in partenza priva di organicità; ma una qualche organicità esteriore è ricercata dal fatto che in capo all'intera miscellanea è stata collocata la lettera di dedica ad Adelperga dell'*Historia Romana* di Paolo Diacono, che diventa così una sorta di prologo dell'intera collezione. (…) Interessa qui sottolineare come

in *B* is close to that of *V*, which in his opinion is either a rewriting of Paul the Deacon's *HR* contaminated with Landolfus Sagax' *HR* or a preliminary version of Landolfus' *HR*.[53] In an article on the transmission of *HL*, Chiesa also suggests that the compilation originally was written for a lay public, presumably for a Campanian prince.[54]

---

la raccolta appaia rispondere a un progetto preciso e consapevole, anche se rozzo, per la costituzione di un'eclettica storia universale; come l'intera raccolta sia stata poi posta sotto l'egida del grande nome della storiografia meridionale, Paolo Diacono, come dimostra la collocazione del prologo ad Adelperga all'inizio del codice;" See also Chiesa 2001 p. 64.

[53] Chiesa 1998 p. 255: "Per quanto riguarda l'*Historia Romana*, la forma testuale della raccolta vaticana riserva tuttavia delle sorprese. Non si tratta semplicemente di una riduzione o di una riscrittura dell'*Historia* di Paolo, ma di una mescolanza, variamente combinata, dell'opera paolina e dell'*Historia Miscella* di Landolfo. Dovrebbe trattarsi di una contaminazione fra le due opere; ma non si può neppure escludere che il codice Vaticano corrisponda a una fase intermedia del lavoro redazionale che all'*Historia Miscella* ha dato infine esito."

[54] Cf. Chiesa 2001 p. 65: "Ciò che è più interessante è che per i testi che contiene, per i criteri di composizione e per la storia del manoscritto, la raccolta appare essere stata esemplata in origine per un pubblico laico, probabilmente per qualche principe campano della metà del X secolo."

CHAPTER TWO

CLASSIFICATION AND PRELIMINARY SURVEY OF MANUSCRIPTS CONTAINING ABBREVIATIONS AND/OR PARAPHRASES OF THE *HISTORIA ROMANA* (*HR*)

The present chapter goes beyond the specific focus on *B*. There are, however, reasons for its inclusion here. A classification of the entire corpus of manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of the *HR* provides the study on *B* with a necessary background and it also creates the basis for future research on the other abbreviated and paraphrased versions. Deeper knowledge of the remaining material, the general picture as it were, permits a contextualisation of *B* in a broader sense. The specific study of *B* naturally elicits questions like "are there other paraphrases of the *HR*?" or "what characterises the other versions?" etc. Without the classification of the entire corpus, these and similar questions remain unanswered. Finally, the general picture rendered by this broader context gives us a better understanding of the place and special significance of *B*.

Research on the manuscript dissemination of Roman histories in the Middle Ages has made progress during the last decades.[1] The registration and preliminary descriptions of extant manuscripts give a good picture of the medieval knowledge of Roman history. Still, as discussed in 1.1, further studies on diverging versions (abridgements, extracts, paraphrases, continuations, compilations etc.) may help discover more about the medieval use of Roman history. In fact, such research is an expressed *desideratum*.[2]

Mortensen 2000b offers a list of manuscripts containing the *HR* and the *Historiae* of Orosius, the two most widely spread histories in the Middle Ages.[3] In his list, Mortensen includes manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Eutropius, Paul the Deacon

---

[1] Cf. Guenée 1980 (chapter VI), Knaepen 2001, Kretschmer 2003, Mortensen 1992 & 2000b and Munk Olsen 1995.

[2] Cf. Guenée 1980 p. 257, Krüger 1976 pp. 50–53, McKitterick 1994 pp. 110–111, Mortensen 1992 pp. 115–16 and Pohl 1994 pp. 388–90.

[3] Mortensen 1992 p.110 and Mortensen 2000b p. 104.

and Landolfus Sagax marking them as "abbr.". In his introduction, he also stresses the significance of further research on these versions.[4] Each unique version is a textual transformation that might reveal new information concerning historical/ideological/moral interest, stylistic change, literary milieu etc. Such studies (literary/ideological etc.), requiring proper editions, still await publication. As yet, very little has been edited and the first step required to facilitate further research is to offer a classification of the entire corpus of paraphrased versions. In the present chapter, each version of the *HR* is submitted to a general examination. All versions[5] have been read and studied in microfilm reproductions with the exception of Bamberg Staatsbibliothek Hist.3 (= *B*), Oxford Magdalen College 14 (= *O*), Salisbury Cathedral 80 (= *S*) and Paris Bibliothèque Nationale n. a. l. 1523–II (= *P*), which have been consulted *in situ*.

Here follows a classification with commentary of each version preceded by a description of each manuscript. The group of manuscripts *B, O, S, U* (and *V*) will be described and commented upon in 3.1. and 3.2.

2.1. *Manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Eutropius, Paul the Deacon and Landolfus Sagax*

The information presented below follows the standard scheme – with small modifications – of Munk Olsen 1982–89:

Siglum and signature (underlined)
Material, number and size of folios in centimetres
Reference to:
catalogues (CAT.)
descriptions (DESCR.)
editions (ED.)
date (DAT.)
origin (OR.)
contents (CONT.)

[4] Cf. Mortensen 2000b pp. 117–18.
[5] The codex X (see p. 25 below) has been impossible to trace.

Apart from Leiden, Bibliotheek der Rijksuniversitet, Vulc. 60 + B.P.L. 127, mistakenly marked as an abbreviation in Mortensen (2000b), I have excluded Mortensen's manuscript number 4: Augsburg, Universitätsbibliothek, Cod.II.i.fol.190. The manuscript contains a copy of Eutropius' *Breviarium* lacking the books III–V (including parts of book II and VI). Hence, rather than being an abbreviation it should be regarded as an incomplete copy.

[B] Bamberg, Staatsbibliothek, Hist 3 (olim E.III.14)
Parchment, 351 f., 37 × 29.
CAT. Leitschuh & Fischer 1895 pp. 119–27.
DESCR. Waitz 1847 pp. 673–703, Hoffmann 1992 and 1995 p. 94 and 137.
ED. Droysen 1879 = partial edition: *HR* I, XIV.1–13 and XVI.
DAT. Ca. 1000 A.D.
OR. Halberstadt, Germany.
CONT. Abbreviation and paraphrase of Paul the Deacon *HR* I–XVI (24r–65v), Other texts: Paul the Deacon: *Epistola ad Athelbergam* (1r), paraphrase of *Epitome de Caesaribus* (1r–17v), *De partibus mundi* etc. (17v–19r), On the reign of the Assyrians, the Amazons and the Scythians (19r–21v), paraphrase of *Excidium Troie* (21v–24r), paraphrase of *Liber Historiae Francorum*: (65v–83r), Jordanes: *Romana* beginning with chapter 131 (83r–104r), Jordanes*: Getica* (104r–133r), paraphrase of Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (133r–191r), fragment from Isidore*: De natura rerum XXXVII* (191r/v), compilation on Alexander the Great (192v–235v), Bede: *Ecclesiastica Historia gentis Anglorum* (235v–350r), *Chronica de sex aetatibus mundi* (350r–351r), notes on 10th century historical events of Southern Italy (351 r/v).

[Be] Berlin, Staatsbibliothek – Preussischer Kulturbesitz, Theol.lat.fol. 632
Paper, 349 f., 31 × 22.
CAT. Becker & Brandis 1985 pp 109–111.
DAT. 15th century.
OR. Leipzig, Germany.
CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus Sagax I–IX.6 (339r–349v), Other texts: Rubrics and indices to *Decretum Gratiani* (1r–28r), Indices to *decretales* Gregorii IX, libri sexti Bonifacii VIII and Clementinarum (28r–39r), register of Bible passages in Gregory's *Moralia in Job* (40r–51r), *Carmen de contemptu mundi* (51r), Canons from the writings of Ambrose (51v–52r), register of a moral-theological work (52v–56v), register of Bede's and Gregory's *Homiliae* (57r), register of Bible passages in Gregory's *Homiliae in Ezechielem* (58r–61r), register of Jerome's *Epistulae* (62r–87v), Pseudo-Antonius of Padua: *Concordantiae morales bibliorum* (88r–170r), Conradus de Halberstadt senior: *Tripartitus moralium* (171r–338r).

[F] Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 67.18
Parchment, 114 f. ("2–115"), 28.5 × 21.
CAT. Bandini 1775 p. 826.
DAT. 15th century.
OR. Italy?
CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I–XVI (2r–28v), Other texts: Florus (29r–40r), Pseudo-Hegesippus (41r–114v).

[G] s'Gravenhage, Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum, 10 D 22
Parchment, 35 f. ("1–34", 27 bis), 20 × 14.
CAT. Boeren 1979 pp. 113–114.
DAT. 12th/13th century.
OR. Germany.
CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I–XXVI (1r–33v), Other texts: Extracts from the *Historia Tripartita* X.4 (on the eunuch Eutropius), IX.31 (on the wife of Theodosius) and IX.35 (on penitence), Landolfus Sagax XVIII.2 (on the great earthquake of Antioch in year 521 A.D.), XXV.19 (on Thomas of Alexandria, archbishop of Thessalonica) and XXVI.5 (on the rebuilding of Ancyra in Galatia by Nikephoros), some notes on Greek mythology and historical events (33v–34v).

[Gö] Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Lüneburg 3
Parchment, 121 f., 28.5 × 20.
CAT. Meyer 1893 p. 499.
DAT. 15th century.
OR. Italy.
CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I–IX.6 (89r–104v), Other texts: Pomponius Mela: Cosmographiae (1r–40r), Iter a civitate Venetiarum usque ad Tanaim (40v–43r), Florus (49r–89r), Ἐπιτομή seu σύνοψις historiarum seu decadum Titi Livii Patavini (105r–107r), C. Plinii Secundi oratoris Veronensis de viris illustribus liber (107r–121v).

[H] Holkham Hall, Library of the Earl of Leicester 459
Paper, 26 f. ("41–66"), 30.5 × 20.5.
CAT. De Ricci 1932 p. 40.
DAT. 1457.
OR. Cesena, Italy.
CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* XI–XVII.

[K] Köln, Historisches Archiv der Stadt Köln, GB qu. 192
Parchment, 183 f., 21 × 14.5.
CAT. Vennebusch 1980 pp. 215–21.
DAT. 15th century.
OR. Germany (Cologne).

CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I–XI.28 (56v–82r), Other texts: Ps.-Bonaventura: *Lignum vitae*, *Opus contemplationis* (IIv–21v), Heraclidis Paradisus: extract (22r), *Libellus de perfectione fratrum sanctae crucis* (22r–34r), *Sermones pro religiosis* (34v–38v), *De sancta cruce* (excerpts) (39r), Hrabanus Maurus: *De laudibus S. Crucis* (excerpts) (40r–50v), Ambrosius: *De obitu Theodosii* (50v–56v), *Historia Ecclesiastica Tripartita* (excerpts) (83r–113r), *De miraculis in imaginibus Christi factis* (119r–134r), *Miracula beatae Mariae virginis* (134r–155v), *De sanctitate meritorum et gloria miraculorum beati Caroli Magni* (155v–159v+173v–175r), *De sanguine Domini* (159v–171r), *De reliquiis quae ostenduntur Aquisgrani et in monasterio S. Cornelii* (171r–173r), feather-tests (175v–180r), *De reliquiis Aquensibus* (181r–182r), short texts on Philippus Arabs, ecclesiastical history and Origines (182v), a fragment on notarial matters (183r/v).

[Le] Leipzig, Universitätsbibliothek, 363
Paper, 375 f., 31.5 × 21.5.
CAT. Helssig 1926–28 pp. 537–541.
DAT. 15th century.
OR. Leipzig, Germany.
CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I–IX.6 (217r–228r), Other texts: Leo Magnus: *Sermones* (1r–92r), *Sermones de sanctis* (97r–165r), Cyrillus Hierosolymitanus: *Speculum sapientiae* (169r–216r), accent-rules (228v), Mathaeus Palmerius the elder: *Liber de temporibus sive chronicon* (229–285), Lupoldus a Bebenburg: *Libellus de zelo christianae religionis veterum principum Germanorum* (289–323), Lupoldus a Bebenburg: *Tractatus de iuribus regni et imperii Romanorum post imperii translationem* (325–375).

[L1] London, British Library, Harley 2508
Paper, 217 f., 30 × 20.5.
CAT. A Catalogue of the Harleian Collection of Manuscripts II, London 1759, no. 2508.
DAT. 15th century.
OR. ?
CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I–XVI (39v–85r), Other texts: Humanistic letters (1r–9r), works of Candianus Bolanus (9v–39r), Vitruvius (85v–169v), translation of Lysias by Franciscus Philelphus (170r–179v), *Vita Homeri* (179v–187v), *De origine et regiminibus urbis Romae* (188r–193r), Aelianus: *De instruendis aciebus* (193v–211v), *Vita Iohannis* (212r–217v).

[L2] London, British Library, Harley 4793
Paper, 120 f. ("1–53", "54–119"), 28 × 19.
CAT. A Catalogue of the Harleian Collection of Manuscripts II, London 1759, no. 4793.
DAT. 15th century.
OR: ?
CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I–XVI (54r–119v), Other texts: Florus (1r–53v).

[M] Madrid, Biblioteca Nacional, 8816
Mostly paper, 260 f., 29.5 × 22.
CAT. Fernández 1984 p. 336, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Nacional XIII (8500–9500),* Madrid 1995, p. 111.
DAT. 15th century.
OR. Italy?
CONT. Eutropius VIII–X (176r–187r) and Paul the Deacon *HR* XI–XVI (187r–201r) combined with Orosius as part of a compilation of Roman history (see discussion in 2.5.2 below), Other texts: Solinus (1r–65v), *Epistula Alexandri Magni ad Aristotelem de situ Indiae* (66v–71v), extracts from Livy XXV.40–XLV.13 (72r–99r), Orosius IV.21–VII (99r–201r) alternated with Caesar (111r–128r) and Suetonius (109v–110v + 128r–176r), continuation of the chronicle to the year 1367 (201r–245v), Robert Holcot *Moralisationes Historiarum* (246r–259v).

[O] Oxford, Magdalen College, 14
Parchment, 154 f., 25 × 19.
CAT. Coxe 1852 pp. 13–14, Hanna (forthcoming).[6]
DESCR. Pauli 1876.
DAT. 13th century.
OR. England.
CONT. Abbreviation and paraphrase of Paul the Deacon *HR* I–XVI (19r–48r), Other texts: Paul the Deacon: *Epistola ad Athelbergam* (1r), paraphrase of *Epitome de Caesaribus* with the *incipit* of Eutropius: *Historia de imperio et gestis Romanorum secundum Eutropium* (1r–14r), *De partibus mundi* etc. (14r–15r), On the reign of the Assyrians, the Amazons and the Scythians (15r–17r), paraphrase of *Excidium Troie* (17r–19r), paraphrase of *Liber Historiae Francorum*: (48r–60r), Jordanes: *Romana* beginning with chapter 132 (60r–73v), Jordanes: *Getica* (73v–95v), paraphrase of Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (96r–136r), Eginhardus ending with chapter 30 (136r–142r), Notker Balbulus ending in the middle of II.17 (142r–154v).

[P] Paris, Bibliothèque nationale, n. a. lat. 1523 – II
Parchment, 15 f. ("7–21"), 27 × 22.
CAT. Delisle 1891 pp. 90–91.
ED. Kretschmer 2003.
DAT. 12th century.
OR. Germany.
CONT. Abbreviation and paraphrase of Landolfus *HR* I–XXV.9.

[Pa] Parma, Biblioteca Palatina, 150
Paper, 140 f., 21 × 15.
DESCR. Mortensen 2000b p. 190.

---

[6] I thank Dr. Christine Ferdinand, Fellow Librarian at Magdalen College, for providing me with an extract.

DAT. 15th century.
OR. Italy?
CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I–XVI.

[R] Roma, Biblioteca Angelica, 1180
Paper, 91 f., 22.5 × 15.5.
CAT. Narducci 1893 pp. 491–92.
DAT. 15th century.
OR. Italy?
CONT. Epitome of Paul the Deacon *HR* VII–XVI (72r–75v) and paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I–IX.6 (58v–72r), Other texts: Josephus (5r–58r), Isidore (78r–88v), *Epistola de mundi pravitate* (89r–91v).

[S] Salisbury, Cathedral Library, 80
Parchment, 214 f., 35 × 26.5.
CAT. Ker 1949 p. 168.
DAT. 12th/13th century.
OR. Salisbury, England.
CONT. Abbreviation and paraphrase of Paul the Deacon I–XVI (23r–60v). Other texts: Paul the Deacon: *Epistola ad Athelbergam* (1v), paraphrase of *Epitome de Caesaribus* (1v–16v), *De partibus mundi* etc. (17v–18v), On the reign of the Assyrians, the Amazons and the Scythians (18v–20v), paraphrase of *Excidium Troie* (20v–23r), paraphrase of *Liber Historiae Francorum*: (60v–78r), Jordanes: *Romana* beginning with chapter 132 (78r–99r), Jordanes: *Getica* (99r–132v), paraphrase of Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (132v–189r), Eginhardus ending with chapter 30 (189r–198r), Notker Balbulus ending in the middle of II.17 (198r–214v).

[Sa] Salzburg, Universitätsbibliothek, M.II.280 (fragment)
Parchment, 1 f., 20 × 15.
DESCR. Mortensen 2000b p. 191.
DAT. 15th century.
OR. Italy.
CONT. Fragment of a paraphrase of Paul the Deacon: *HR* XII.2–6.

[Sp] Saint Petersburg, Publichnaia biblioteka im. M.E. Saltykova Shchedrina, Class. Lat Q.v.9
(once forming an entire codex together with Lat.Q.v.IV.5 and Berlin, Staatsbibliothek – Preussischer Kulturbesitz, Phill. 1885 + 1896)
Parchment, 22 f., 18 × 13.5.
CAT. Dobiaš-Rožd hestvenskaja & Bakhtine 1991 pp. 89–91.
DESCR. Droysen 1879 xiv–xx.
DAT. 9th century.
OR. North-East of France (Corbie?).
CONT. Abbreviation of Eutropius I–VII.9 (1v–22r). Other texts: Justinus (Lat. Q.v.IV.5), Isidore: *Historia Gothorum Wandalorum Sueuorum*, excerpts from Valesius,

Gregory the Great: *Dialogi* and Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (Phill. 1885), Jordanes: *Romana* and *Getica*, excerpts from Jerome: *commentarium in Danielem*, the *liber regum* and *Chronica* (Phill. 1896).

[U] Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Urb. lat. 961
Parchment, 109 f., 25 × 17.
CAT. Stornajolo 1912 p. 651.
DAT. 14th century.
OR. Italy.
CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I–XVI.8 (54r–106v), Other texts: Anonymus Ravennas: *Cosmographia* (1r–47v), On the reign of Assyrians, Amazons, Scythians, (48r–50v), paraphrase of *Excidium Troie* (50v–54r), catalogue of popes by a later hand (15th century) (107r–108v).

[Up] Uppsala, Universitetsbiblioteket, C 33
Paper, 218 f., 21 × 14.5.
CAT. Andersson-Schmitt & Hedlund 1988 pp. 269–270.
DAT. After 1447.
OR. Germany.
CONT. Abbreviation and paraphrase of Paul the Deacon *HR* I–XVII.44 (206v–216r), Other texts: Petrarca: *De remediis utriusque fortunae* (4r–117v), *De contemptu mundi* (119r–166r), *Psalmi paenitentiales* (187v–189r), Boccaccio: *De mulieribus claris* (167r–185r), Coluccio Salutati: *Declamationes* (185v–187r), nomina paparum (204v–206r), nomina imperatorum (216v–217r).

[V] Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1984 + 1984A
1984: Parchment, II + 195 ff. (6–190, 192–197 and 199–202), 32 × 22.
1984 A: Parchment, 8 ff. (1, 1bis, 2–5, 191 and 198), 32 × 22.
CAT. Nogara 1912 pp. 387–390, Pellegrin et al. 1975–91 III, I pp. 507–509.
DESCR. Whitton 1973.
ED. Droysen (1879 = partial edition): *HR* I, XIV.1–13 and XVI.
DAT. 11th/12th century.
OR. Central Italy (Rome?), Italy.
CONT. Paul the Deacon *HR* I–XVI (27v–117v) combined with Landolfus Sagax and a text related to the paraphrase contained in *B*. Other texts: Extracts from *HR* I–II (1r–6v), *Curiosum urbis Romae* (7r–8v), *Concordatum Wormatiense* (9r), Laterculus imperatorum (9r–v), *Exordia regni Assyriorum, Amazonum, Scytharum* (10r–v), *Excidium Troiae* (10v–27v), paraphrase of *Liber Historiae Francorum* (117r–123v), Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (123v–166v), *Historia Apollonii regis Tyri* (167r–184r), *Alexandri epistola* (184r–190v), fragments from *Historia Langobardorum* (191r), excerpts from *Langobardorum cum Romanis Pontificibus controversia* et *falsum decretum Hadriani* (191r), excerpts from *liber pontificalis* (191v), Acta quaedam pontificum annalibus Romanis permixta (192v–202v).

[Vp] Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 927
Parchment, 210 f. ("3–109, 120–219", 87 bis, 90 bis, 91 bis), 27 × 18.
CAT. Pellegrin et al. 1975–91 II, 2 pp. 90–92.

DESCR. Droysen 1879 pp. XIV–XX, Munk Olsen 1982 I p. 550.
DAT. 12th century.
OR. Monastery of Sancta Trinitas (Monte Oliveto), Verona, Italy.
CONT. Abbreviation of Eutropius I.9–VII.8.4 (47v–57r), Other texts: Orosius: extracts (3v–6r), Justinus: excerpts (6v–18r), epitome of Bede: *Chronica maiora* (18v–31v), Eusebius: excerpts (32r–45r), Orosius: extracts with interpolations (57r–74r), Cassiodor: extracts from HET (74r–122r), extracts from Isidore: *Historia Gothorum* (122v–123v), extracts from Jordanes with interpolations (123v–135v), Paul the Deacon: *Historia Langobardorum* (135v–211r), continuation of Paul the Deacon up to 825 A.D. (211r–214r), historical events up to 1223 A.D. (214v–216r), the Easter tables of Hippolytus (216v–217r).

[V1] Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 303
Parchment, 152 f., 30.5 × 21.
CAT. Vatasso & Franchi de' Cavalieri 1902 p. 303.
DAT. 15th century.
OR. ?
CONT. Paraphrase of Paul the Deacon *HR* I–XVI (101r–139v), Other texts: Latin Patrology (1r–101r), Notes on the successors of Simon Maccabaeus, a tiny fragment from the *Chronicon de Caroli M. rebus gestis* (139v–140r), Isocrates translated by Guarino Guarini Veronese (140v–152r).

[V2] Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat.lat. 2953
Parchment, 141 f. ("1–140", 105 bis), 19 × 12.5.
DESCR. Mortensen 2000b p. 196, Caspar 1909 p. 27.
DAT. 12th century (after 1124).
OR. Italy.
CONT. Paraphrase of Landolfus Sagax *HR* I–IX.6 (119r–129v) and Epitome of Paul the Deacon *HR* VII–XVI (134r–136v), Other texts: Josephus: *Antiquitates Judaicae* (1r–57v), *Bellum Judaicum* (58r–116v), Ebraica varia (117r–118v), Genealogia regum Francorum et Normannorum (130r), Imperatores urbis Constantinopolis ending with John II (1118–43) (130v), Pontifices urbis Rome ending with Honorius II (1124–30) (131r–132v), patriarchae Hierosolymorum (133r), Bede: *Ecclesiastica historia gentis Anglorum* from books I–III (137r–140v).

[X] Private Collection – I + II –?
Parchment, 32 f. ("1–32") + 34 f. ("33–66"), 20.5 × 12.5.
DESCR. Mortensen 2000b p. 199.
DAT. 12th century (I) and 14th century (II).
OR. ?
CONT. Paraphrase (?) of Paul the Deacon *HR* I–XVI.8 (15r–59r). Other texts: *Mirabilia urbis Romae* (I).

2.2. *Classification of manuscripts containing abbreviations of Eutropius*

Class	Mss[7]	Date	Origin	Description
E-1	Sp	9th century	North-East France (Corbie?)	Abbreviation of I–VI.9 (*Sp*)/I.9–VII.8.4 (*Vp*). The abbreviation is a simplified and somewhat glorified outline of the history of the Roman republic. Attention is given to the territorial/political expansion and there is a tendency to suppress mention of revolts and internal strife. (*Sp* also includes the period of the kings).
	Vp	12th century	Monastery of Sancta Trinitas (Monte Oliveto), Verona, Italy	
E-2	M	15th century	Italy?	Eutropius combined with Orosius as part of a compilation of Roman history.

2.3. *Classification of manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Paul the Deacon*

Class	Mss	Date	Origin	Description
P-1	F	15th c.	Italy?	Stylistic adaptation of I–XVI.
	H	1457	Cesena, Italy	
	L1	15th c.	?	
	L2	15th c.	?	
	Pa	15th c.	Italy?	
	Sa	15th c.	Italy	
	V1	15th c.	Italy?	
P-2	Up	1447	Germany	Epitome of I–XVII.44 with focus on the emperors.
P-3	R	15th c.	Italy?	Epitome of VII–XVI: a catalogue of Roman Emperors from Caesar to Justinian.
	V2	12th c.	Italy	

[7] Indicated by sigla from 2.1.

Table (*cont.*)

Class	Mss	Date	Origin	Description
P-4	B	ca. year 1000	Halberstadt, Germany	Cf. 3.1 and 3.2.
	O	13th century	Southern-England?	
	S	12th/ 13th century	Salisbury, England	
	U	14th century	Italy	
P-5	V	11th/ 12th century	Rome? Italy	Paul the Deacon I–XVI combined with Landolfus Sagax, P-4 and passages from Bede, Jordanes and other unidentified sources.[8]
P-6	M	15th century	Italy?	Paul the Deacon combined with Orosius as part of a compilation of Roman history.

2.4. *Classification of manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of Landolfus Sagax*

Class	Mss	Date	Origin	Description
L-1	Be	15th c.	Leipzig, Germany	Abbreviation and paraphrase of I–IX.6 with focus on the emperors from Caesar to Vitellius. The narration is not always chronological. (The account of the Punic wars, for instance, is split up in two parts on the victories and the defeats.) The work is attributed to Peter the Deacon (ca. 1110–60).
	Gö	15th c.	Italy	
	Le	15th c.	Leipzig?, Germany	
	R	15th c.	?	
	V2	12th c.	Italy	

[8] The presence of extracts from Landolfus is not enough to assign the P–5 version to the L(andolfus Sagax) category. Paul the Deacon's 16 books form the core texts, which is occasionally combined with Landolfus' version. The P–5 version does not contain anything from Landolfus' continuation (XVII–XXVI).

Table (*cont.*)

Class	Mss	Date	Origin	Description
L-2	K	15th century	Germany (Cologne)	Abbreviation and paraphrase of I–XI.28 marked by a systematic omission of warfare. Great attention is given to moral portraits and references to Christianity.
L-3	P	12th century	Germany	A twofold abbreviation and paraphrase of I–XXV.9. The first part, being a fairly continuous retelling of the Roman history from the origins of Rome to Augustus, is clearly centred on the Punic wars. The second part is an incoherent and highly anecdotic series of portents, miracles, visions, natural disasters and sections on heretical matters. No concern is shown for a coherent chronology or emperor portraits.
L-4	G	12/13th century	Germany	Abbreviation and paraphrase of I–XXVI suppressing descriptions of warfare and with clear interest in the barbarian invasions.

2.5. *Comment on the classes of Eutropius*

2.5.1. *Class E-1*

The two Eutropius-manuscripts, Saint Petersburg, Publichnaia biblioteka im. M.E. Saltykova Shchedrina, Class. Lat Q.v.9 (= *Sp*) and Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. Lat. 927 (= *Vp*),[9] are related and their relationship was already commented upon by Droysen 1879: "Utriusque codicis non eadem sunt excerpta, veniunt autem ex eadem epitoma pleniore, quae processit usque ad Augustum."[10] Although they do not contain exactly the same extracts, they both derive somehow from the same ancestor, which seems to have been a longer abridgement.

[9] Cf. 6.1 pp. 235–36 for a discussion of how the different texts of this manuscript are combined.

[10] Droysen 1879 p. xiv.

Sp has several *sauts du même au même*[11] and some interpolations that probably were marginal glosses or headings in the exemplar. The identical interpolations and *sauts du même au même* in *Vp* (in cases where they have chapters in common) prove their presence also in the common ancestor.[12] Both manuscripts completely lack book V, great parts of book II, most of book IV, the first part of book VI and the entire text after Augustus (VII.9–X). Hence, the ancestor, exceeding both manuscripts in length, probably had a similar composition.

The following comment is based on the reading of *Vp*.

The Eutropius-abbreviation in *Vp* goes from 47v to 57r and includes parts from I.9 to VII.8.4 that is from the creation of the Republic with L. Iunius Brutus and Tarquinius Collatinus to the end of the Republic comprising the death of Augustus.

In the description of the wars of the early Republic, the main interest is in the warfare against the Gauls and not in wars against the neighbouring tribes (Volscians, Veientes, Fidenates, Etruscans and Samnites). The Latin and the Samnite wars are completely omitted. Censuses and foundations of cities are systematically omitted as they are superfluous in the narration.

A longer passage might illustrate with how much art the principles of redaction have been carried through.

From 50v to 54r there is a long continuous passage that covers the years from 255 to 75 B.C. This part equals Eutropius II.21–VI.6 and should accordingly contain a number of events from the Punic wars to the death of Nicomedes IV and his bequeathal of Bithynia to Rome.

However, the parts included in the manuscript have been selected very carefully. By looking closer at the narration of the section (50v–54r), it is possible to discover the following tripartite structure: the deeds of Regulus (50v–51r), the deeds of the Scipios (51r–53v), the bequeathals of Attalus III and Nicomedes IV (53v–54r).

---

[11] *omne*…*omnes* (I.16), *decemuiro*…*decemuiris* (I.18), *milia*…*milia* (III.11), *Scipione*…*Scipione* (IV.22), *cum*…*cum* (IV.23), *ad se*…*adsurgeret* (VI, 25), *Bruti*…*Bruti* (VI.25) and *et*…*et* (VI.25).

[12] The younger *Vp* contains chapters which are missing in *Sp*, and this indicates that *Vp* does not derive directly from *Sp*, but directly or indirectly from the common ancestor.

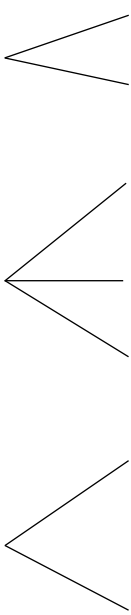

II.21: M. Atilius Regulus.
~~II.22–24: various naval battles.~~
II.25: M. Atilius Regulus.
~~II.26–III.6: conclusion of the first Punic war and warfare against Illyrians and Gauls.~~
III.7–15: P. Cornelius Scipio.
~~III.16–19: Fabius Maximus Cunctator and other Roman heroes.~~
III.20–21: P. Cornelius Scipio.
~~III.21 – 23: conclusion of the second Punic war.~~
IV.1–4: L. Cornelius Scipio.
~~IV.5–17: Macedonian war, sack of Carthage and Corinth, Viriathus, Numantia.~~
IV.18: Attalus III and the bequeathal of Pergamum.
~~IV.19–VI.5: Aristonicus, Jugurtha, Cimbrians and Teutones, the Social war, the Mithridatic war, the civil war between Marius and Sulla, Sertorius.~~
VI.6: Nicomedes VI and the bequeathal of Bithynia.

It is quite evident that the omitted parts have been perceived as digressions from the narration on Regulus, the Scipios and the testators of the Roman republic. As a matter of fact, the narration has become very coherent and homogeneous by these omissions, and as long as one considers the treatment of the Punic wars, this seems to be an effective simplification. The redactor has chosen to concentrate on a small number of protagonists, Regulus and the Scipios, (omitting other heroes such as Fabius Maximus Cunctator, M. Claudius Marcellus etc.), and there has been no attempt to systematically suppress Roman defeats.

If the principle of simplification is applied to the Punic wars, what about the continuation? Was the later history viewed simply as territorial expansion by heritage? It seems quite clear that warfare which did not end in successful conquest or which was considered as shameful or threatening to the Romans, has deliberately been excluded from the narrative. Where are the insolent and presumptuous destructions of Corinth and Carthage? or the numerous Roman defeats by the Lusitanian shepherd Viriathus? or the even more shameful defeats by the Numantians? Why do we not hear about the Social War, the slave revolts and the civil war between Marius and Sulla?

These omissions are hardly casual and it thus seems that the abbreviation of Eutropius does contain elements of glorification.

The oldest manuscript, *Sp*, is produced in the 9th century and its latest text, Paul's *Historia Langobardorum*, was written at some point during the last decade of the 8th century. Considering that *Sp* is a copy, the original version was probably composed in the first half of the 9th century.

2.5.2. *Class E-2*

The compilation of Roman history contained in Madrid, Biblioteca Nacional, 8816 (= *M*) is a special case. The histories of Eutropius and Paul the Deacon are not included in the manuscript to be read as isolated texts, but intentionally used as sources for a longer compilation. Full comprehension of this use would require a study of the entire codex. This is indeed a problem worthy of special attention, but such a study goes far beyond this survey. Nonetheless, I will attempt to give an outline of the use of sources, which hopefully might facilitate further studies on this unique compilation. As many historical anthologies do, this codex begins with a geographical introduction, namely the work of Solinus. The following text, *Epistola Alexandri Magni ad Aristotelem de situ Indiae*, probably has the function of continuing this world description. The lion's share of the manuscript (72r–245v) is a compilation of Roman history. The existing codicological descriptions do not say much about the contents. Fernandez 1984 describes this part simply as "Historia Romana: compilatio" while the *inventario general* of the Biblioteca Nacional at least lists some names: "compilación de crónicas romanas según Tito Livio, César, Flavio Eutropio, Suetonio, Paulus Diaconus, Orosio, etc." The compilation starts *in medias res*, in the middle of the Second Punic war, with Livy XXV.40 describing Marcellus' capture of Syracuse in 211 B.C. After this confusing beginning (no title, heading or explanatory note whatsoever),[13] the changes of source seem to follow a clear principle as they take place whenever the narration is to be continued. This is, as we shall see, occasionally explained before the

[13] Nor do the other extracts contain any references to books or chapters. In any case, the compiler's comments on the sources are useful; for instance: *M* (86v, 1–2): *De tertia decada librorum titi liuii nihil ultra repperii.*

actual change of source in the compilation, although most of the many changes are not mentioned. Livy ends with XLV.13 on Popillius' forcing Antiochus Epiphanes to withdraw his army from Egypt in 168 B.C.

After Livy, Orosius is introduced thus:

> *M* (99r, 9–10): *ad scripta orosii et eutropii mixti recurremus de tito liuio enim non ultra usque repperii.*[14]

The compiler tells us that the following part will contain Orosius and Eutropius mixed together with other authors. The compiler now (99r onwards) alternates between extracts from Orosius IV.21–VII and other authors, mainly Caesar (111r–128r), Suetonius (109v–110v + 128r–176r), Eutropius (176r–187r) and Paul the Deacon (187r–201r). (99r–109v is mainly Orosius IV.21–VI.6). In some cases the change from one source to another is commented on by the compiler. Between a passage with extracts from Suetonius I.19–25 (109v–110v) and from Caesar's *De bello Gallico* (111r–114r) and *De bello ciuili* (114r–128r), the following note is found:

> *M* (110v 28–111r 1): *Hec prescripta ponit suetonius minor primo libro de xii cesaribus deinceps gesta cesaris in galliis breuiter perstricta que suetonius maior viii libris descripit mox de bello ciuili acto per cesarem et pompeium ducem partis aduerse cesari scripto per eundem suetonium tranquillum qui conuixit familiaris cesari ponam historiam.*

Here the compiler accounts for the extracts and it is interesting to see how his explanation throws light on the medieval knowledge of Caesar's authorship. The "prescripta" refer to the above mentioned extracts (Suetonius I.19–25), but the Gallic war is referred to as if written for Caesar by an elder Suetonius, comrade of Caesar.[15]

Finally, the compiler introduces the last part from Suetonius the elder (i.e. Caesar). After the passage on the Civil War, the account of the last years of Caesar (128r–130v), now based on the real Suetonius, is introduced with the words:

> *M* (128r, 12–14): *ideo de rebus gestis ab cesare post ciuilia bella usque ad eius mortem scribam ut alter suetonius de xii cesaribus tradidit.*

---

[14] Cf. Stotz 1998 VIII §108.3. concerning *repperii* replacing *repperi*.

[15] This error goes back to Orosius, who narrating the Gallic war, mistakenly attributes the work to Suetonius: "Hanc historiam Suetonius Tranquillus plenissime explicuit, cuius nos conpetentes portiunculas decerpsimus" (*Historiae* VI.7).

Without introducing Eutropius on 176r, who was already mentioned in the note on 99r, the compiler declares that he cannot use Suetonius as a source for the period after the Emperor Domitian:

> *M* (176r, 12–13): *Ex libris suetonii xii cesarum nichil plus restat cum domitianus ultimus sit et duodecimus a gaio cesare dictatore.*

In the same way, when he can no longer make use of Eutropius, he consults Paul the Deacon in the further supplements to Orosius:

> *M* (187r, 20–22): *Eutropius romanus scriptor hic finit hystoriam. deinceps descripsi pauli dyaconi romani partem assumptam cum orosio modum defficiente.*

Hence, Eutropius and Paul the Deacon are not given in a paraphrased version in M, but incorporated between various chapters of book VII of Orosius. Further, the redactor has supplemented both texts with notes on martyrs, poets, archbishops, saints etc.

As for the continuation of the compilation, the compiler does not reveal any source, but the contents and the form itself indicate that the idea behind this compilation is to present a continuous Roman history. The transitions from Byzantine to Carolingian rulers (213r) and from Carolingian to Ottonian rulers (221v) are hardly accidental; they are most probably *translationes imperii* within this grand exposition. The continuation ends with events from October 1367, which is the *terminus post quem* for this version.

A closer study of the entire compilation would certainly be worthwhile.

2.6. *Comment on the classes of Paul the Deacon*

2.6.1. *Class P-1*

This version is contained in seven manuscripts produced in the 15th century.[16] The manuscripts whose provenance is certain are Italian, and they may very well represent the product of an Italian humanist. The coexistence of Latin translations of classical Greek authors in these manuscripts also suggests a humanist milieu.[17]

[16] See 2.3, p. 26.
[17] Cf. *L1* and *V1* in 2.1, pp. 21 and 25.

This version is a paraphrase of Paul the Deacon I–XVI,[18] although the manuscripts attribute the authorship to Eutropius.[19] Many passages are plain copies with insignificant variant readings such as the small alterations produced by the use of synonyms or by change of case, time, preposition, word-order etc. For instance, the opening lines of books III and V are almost word by word identical:

> *HR* III.1: *Finito igitur Punico bello, quod per XXII annos tractum est, Romani iam clarissima gloria noti legatos ad Ptolomeum Aegypti regem miserunt auxilia promittentes, quia rex Syriae Antiochus bellum ei intulerat. ille gratias Romanis egit, auxilia non accepit. Iam enim fuerat pugna transacta.*
>
> *HR* III.1 in *L2* (64v, 11–15): *Finito igitur bello punico quod per xxii annos tractum est Romani clarissima gloria noti legatos ad Ptolomeum Egipti Regem miserunt auxilia promittentes quia Rex Sirię Antiocus ei bellum intulerat Ille gratias Romanis egit auxilia non accepit iam enim fuerat pugna transacta.*
>
> *HR* V.1: *Dum bellum in Numidia contra Iugurtam geritur, Romani consules Marcus Mallius et Quintus Coepio a Cymbris et Teutonis et Tugurinis et Ambronibus, quae erant Germanorum et Gallorum gentes, uicti sunt iuxta flumen Rodanum et ingenti internitione etiam castra sua et magnam partem exercitus perdiderunt. timor Romae grandis fuit, quantus uix Annibalis tempore Punicis bellis, ne iterum Galli Romam uenirent.*
>
> *HR* V.1 in *L2* (75v, 4–10): *Cum bellum in Numidia contra Iugurtam gereretur Romani consules M. Lelius et Q. Scipio a Cimbricis et Theutonicis et Tigurinis et Ambronibus qui erant Gallorum et Germanorum gentes uicti sunt iuxta Fluuium Rhodanum et ingenti interitione magnam partem exercitus perdiderunt. Unde tantus timor Romę fuit quantus uix tempore Hanibalis punicis bellis ne iterum Galli uenirent Romam.*

A closer look at this version reveals that paraphrasing is restricted to difficult, long or complex passages. Two examples are *HR* XIV.10 and

---

[18] Omissions of a few lines occur at the end of I.10, at the end of VIII.6, at the beginning of VIII.7, at the beginning of VIII.12, at the beginning of X.2, at the beginning of X.8, at the end of X.10, at the beginning of X.11, at the end of XII.4 and the beginning of XII.5 (This might be a *saut du même au même* from *fuit* to *fuit*), at the beginning of XIII.5, at the end of XIV.4 and the beginning of XIV.5, at the beginning of XVI.22 and the beginning of XVI.23. There is also a *saut du même au même* from III.8 to III.9 (from *Simpronius Gracchus* to *Simpronius Gracchus*). The only chapters entirely left out are XVI.1 and 20.

[19] Cf. the various *incipit*s and *explicit*s: *Eutropii liber decimus explicit* (*F*), *Liber Eutropii de origine Romanarum et de eorum imperio/Explicit Eutropius de origine Romanorum* (*L1*), *Liber Eutropii de origine Romanorum et eorum imperio/Explicit liber Eutropii de origine Romanorum et de eorum imperio* (*Pa*).

18. The underlined text is either omitted or simplified in the version of P-1.

> *HR* XIV.18: *Inter has procellas uir piissimus Paulinus Nolanae urbis episcopus, postquam quicquid habere poterat in captiuorum redemtionem expendit, nouissime, cum nihil ei aliud nisi ipse sibi solummodo superesset, pro cuiusdam uiduae filio, maternas non ualens piis ferre uisceribus lacrimas, cum eadem ad Africam proficiscens, quo iam hostes discesserant, sese barbaro uiro uice uicaria in seruitium tradidit.*
>
> *HR* XIV.18 in *L2* (112v, 21–25): *Inter has procellas uir piissimus Paulinus Nolane urbis episcopus postquam quicquid habere poterat in captiuorum redemptionem expenderat nobilissime cum nihil haberet se pro filio cuiusdam uiduę in captiuitatem posito cum eadem uidua ad Africam proficiscens uiro barbaro pro eodem se tradidit seruiturum.*
>
> *HR* XIV.10: *Fuerat siquidem in ea ciuitate feminarum nobilissima Digna nomine, forma quidem eximia sed candore pudicitiae amplius decorata. haec dum habitaculum supra ipsa urbis moenia haberet turremque excelsam suae domui imminentem, subter quam Natissa fluuius uitreis labebatur fluentis, ne sordissimis hostibus ludibrium fieret animaeque pulchritudinem uel ui inlata libidine uitiaret, mox ingressum hostium captamque urbem praesensit, e summa se eadem turre obuoluto capite in gurgitem praecipitem dedit metumque amittendae pudicitiae memorabili exitu terminauit.*
>
> *HR* XIV.10 in *L2* (111r, 15–19): *Erat in eadem ciuitate nobilissima feminarum Dugna nomine formę quidem eximię sed decore pudicitię amplius decorata Hec dum ciuitatem captam presensit metu amictendę pudicitię in quendam fluuium se proiecit et sic stulta uitam finiuit.*

The fragment Salzburg, Universitätsbibliothek, M.II.280 (= *Sa*) contains XII.2–6 of this version. Its relationship with the other manuscripts is proved by the common textual variance and by the lacuna in the passage from chapter four to five (mentioned in footnote 18).

The manuscript Holkham Hall, Library of the Earl of Leicester 459 (= *H*) begins with book XI, but the numbering goes from 41–66. This indicates that the first ten books once were included. This codex also contains book XVII and a few lines that are omitted in the other manuscripts. In addition, it is the only manuscript that attributes the work to Paul the Deacon. The *explicit* even mentions the patron of the manuscript, the Venetan humanist Giovanni Marcanova (1410–1467), friend of the famous painter Andrea Mantegna:

> *H* (66r, 42–46): *Finis Historie Composite a paolo diacono aquilegię precibus dominę Adelperghe Enrici uxoris et sequitur ad Eutropium Liuii abreuiatorem patauini historici. Opus absolutum cesene expensis Joannis marchanoue artium et medicine doctoris p. mccccIvii*

This is also the only manuscript of the entire corpus that explicitly reveals anything about its use. A note attached to the last page states

that the codex was to be read by the canons dwelling in the monastery of San Giovanni di Verdara in Padua:[20]

> *H* (nota in 67r): *Hunc librum donauit eximius artium et medicine doctor M. Ioannes Marchanoua de Venetiis congregationi canonicorum regularium Sancti Augustini. Ita ut idem sit ad usum dictorum canonicorum in monasterio Sancti Ioannis in Viridario Padue commorantium. Quare omnes pro eo preorent. MCCCCLXVII*

2.6.2. *Class P-2*

This very short version appears solely in Uppsala, Universitetsbiblioteket, C 33 (= *Up*), among humanist texts of Boccaccio, Petrarca and Salutati. It is a kind of synopsis that traces the political development from the period of the kings to the institution of the consulate and the decemvirate. Then it delineates the political expansion with the Punic wars, the bequeathal of Attalus and the capture of Corinth. After a hasty sketch of the turbulent prelude up to the creation of the principate, greater space is dedicated to the emperors. The treatment of the emperors gradually becomes thinner and from Hadrian onward just a few lines (concerning *vitia-virtutes* and death) are spent on each emperor. The section on the emperors covers 2/3 of the contents. The epitome is also followed by a list of rulers up to the year 1447 that obviously is meant to continue the epitome. A note at the bottom of 216v confirms this:

> *Explicunt abbreuiata Eutropii. Verte Inuenies nomina imperatorum usque ad annum Domini MCCCCXLVII.*

2.6.3. *Class P-3*

This epitome, contained in Roma, Biblioteca Angelica, 1180 (= *R*) and Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat.lat. 2953 (= *V2*), is a catalogue of the Roman emperors from Julius Caesar to Justinian the Great listing the duration of their rule and the place (and manner) of their death. There are also occasional mentions of barbarian invasions (Alaric, Attila, Genseric, and Odoacer), fathers of the Church (Jerome

[20] Cf. Piovan 1997 and Sambin 1956 on the monastery and its library. For a biography of Giovanni Marcanova see Vitali 1983, and Billanovich 1989 for his acquaintance with Andrea Mantegna.

and Augustine), heresy and natural disasters. Both manuscripts also represent class L-1 attributed to Peter the Deacon (see 2.7.1., p. 40).

For class P-4, see infra, 3.1 and 3.2.

2.6.4. *Class P-5*

The version contained in Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1984 (= *V*) is no paraphrase. Paul the Deacon's *HR* forms the "base text", which is occasionally combined with Landolfus Sagax and a version similar to the class of P-4. (The text of P-4 is used only for the books I, VI.17–VII and XI–XVI.) This version also contains passages from Bede, Jordanes and others. In addition, the margin is full of glosses with references to ancient authors such as Lucan, Sallust, Suetonius, Juvenal, Josephus and Solinus (probably also Livy and Valerius Maximus).

The question of how *V* relates to both Pal.lat. 909, the idiograph of Landolfus Sagax, and to the class of P-4 is indeed a complicated one. As mentioned in 1.4,[21] this problem has been discussed by scholars such as Waitz and Mommsen in the 19th century and recently by Chiesa.[22] It is likely that the "contaminator" has used Landolfus' idiograph because the *incipit* corresponds with that of Pal.lat. 909, and Landolfus' marginal notes exhorting a royal reader are incorporated in the text of *V*, or in places they remain as marginal notes here too. For instance, in the chapters on the emperors Vespasian and Titus, one such note appears in the margin: *imitare princeps* (62v), and several others in textu: *Hoc imitare*; *utile dictum; hoc est in principe maximum* (61v), *laudabile factum, laudabile dictum* (62r), *nota, princeps, laudem Titi* (62v).

The amount of interpolations and glosses suggests that one of the working principles was completeness of information. This might also explain the singular combination of the various versions of Paul, Landolfus and P-4.

It is not always easy to detect the changes of text. Let us see an example of how the three versions are combined. In Crivellucci's editions of Paul and Landolfus, Nero's death is described in VII.15 (Paul) and VII.31 (Landolfus). Here follows the passage from *V*:

---

[21] See discussion in 1.4, pp. 11–16.
[22] Cf. footnote 53.

> *V* (58v a33–b8): *Per hec romane urbis execrabilis ab omnibus destitutus. simul et a senatu. hostis iudicatus. cum quereret ad penam que pena talis erat. Ut nudus per publicum ductus furca in collo eius mitteretur et cum uirgis usque ad mortem cederetur atque ita precipitaretur saxo. Cuius hoc ante portenderat signum. fulmen ante eius mensam cecidit.*

Per hec . . . talis erat is the beginning from Paul's VII.15 (with the only difference that Paul has *urbi* instead of *urbis* and *quaereretur* instead of *quereret*, and twice a varying word-order: *simul destitutus* and *erat talis*). The continuation *ut nudus . . . saxo* could derive from either Paul or Landolfus (Landolfus has the variant reading *morte* instead of *mortem*), but the expressions *in collo eius* and *cum uirgis* belong to neither of them. They derive from the class of P-4. Then again, the last sentence, *Cuius . . . cecidit* is only to be found in the text of Landolfus.

The texts are very often combined without any regard for grammar, and the result might be quite confusing. Here are a couple of examples from XVI.7 and 8.

> *HR* XVI.7: *Eo tempore apud Africam defuncto Transamundo Wandalorum rege Arrianae perfidiae Heldericus eius filius ex captiua Valentiniani principis filia ortus Wandalorum adeptus est regnum. qui non patrem hereticum, sed matris catholicae monita sequens rectae fidei cultor enituit.*

HR XVI.7 of P-4 (my edition *B*, 2773–78):

> *Eo tempore mortuo apud Africam Trasamundo Hildericus filius eius Guandalorum regnum accepit, quia fuerat natus de filia Valentiniani principis, et portauerat eam Gensericus captiuam de Roma in Africam. Predictus uero Hildericus noluit permanere in errore Trasamundi patris sui, qui fuerat Arrianus, sed magis secutus est matris sue catholice monita et erat rectus Christianus.*

Paul's text and that of P-4 are thus combined in *V*:[23]

> *HR* XVI.7 in *V* (115r, a25–b4): *Eo tempore apud africam mortuo transamundo arriano rege guandalorum. hildericus eius filius qui natus fuerat de filia ualentiniani. principis qui captiuam eam adduxerat de Roma regnum guandalorum accepit. Qui non patrem hereticum. set matris catholicę monita sequens. recte fidei cultor enituit.*

The contamination has seriously affected the meaning. Genseric has disappeared from the narrative and the relative clause *qui . . . adduxerat* (with *Valentiniani principis* as antecedent) implies that the emperor brought his own daughter as a captive to Africa!

[23] I have underlined the words from Paul in order to facilitate the reading.

The contaminator's reason for combining the texts was probably to create a version as complete as possible. If one of the texts contained an extra detail, this was to be inserted into the other. Chapter eight describes the Ostrogothic king Theodoric's diplomacy concerning the Arian religion. The main difference between Paul's version and the version of P-4 is that Theodoric's legates are named in Paul's version. The contaminator started out with copying the version of P-4. He probably compared this with Paul's version, which is wordier, and wanted to supply the version of P-4 with it. The problem is that the contaminator does not always understand his models. He read Paul's text as if both Theodoric and Pope John sent legates to Constantinople, but in Paul's text Pope John is one of Theodoric's legates.

> *HR* XVI.8: *Quod dum in Italia rex Theodoricus Arriana lue pollutus audisset, Iohannem papam simulque cum eo Theodorum Inportunum atque Agapitum consulares uiros aliumque Agapitum patricium Constantinopolim ad Iustinum principem dirigit: mandat per eos interminans, ut, nisi quantocius hereticis suas ecclesias redderet eosque in pace degere sineret, uniuersos Italiae populos ipse gladio extingueret.*
>
> *HR* XVI.8 of P-4 (*B*, 2789–93): *Hoc audiens Theodericus, qui in Italia regnabat et Arrianus erat, direxit missos suos in Constantinopolim ad Iustinum imperatorem mandans illi minando, quia, nisi redderet ad ipsos hereticos ęcclesias et dimitteret eos in pace uiuere, omnes populos de Italia cum gladio dissiparet.*
>
> *HR* XVI.8 in *V* (115r, b31–115v a10): *Hoc audiens theodericus. qui in italia regnabat et arrianus erat. Direxit missos suos in constantinopolim ad iustinum imperatorem. Iohannes papa simulque cum eo theodorum inportunum atque agapitum consulares uiros. Aliumque Agapitum patricium Constantinopolim ad iustinum principem dirigit. Mandans illi minando quia nisi redderet ad ipsos hereticos ęcclesias suas et dimitteret eos in pace uiuere. Omnes populos de italia ad gladium dissiparent.*

2.6.5. *Class P-6*

See E-2 (2.5.2., p. 31 above).

2.7. *Comment on the classes of Landolfus Sagax*

2.7.1. *Class L-1*

This version, contained in Berlin, Staatsbibliothek, Preussischer Kulturbesitz, Theol. lat. fol. 632 (= *Be*), Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Lüneburg 3 (= *Gö*), Leipzig, Universitätsbibliothek,

363 (= *Le*), Biblioteca Angelica, 1180 (= *R*) and Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat.lat. 2953 (= *V2*), is in many ways a special case, not least because of the fact that it may turn out to be one of the forgeries of Peter the Deacon (ca.1110–1160).[24] Except for a paraphrased middle part on the Punic wars and Marius and Sulla, this version is mostly an abbreviation.

The section LS I.1–II.3 (covering 119r–122r in *V2*) has relatively few omissions. Most variant readings consist of synonyms. They can also be misreadings, like *a Plausino rege Parthorum* instead of *a Pausania rege Spartanorum* (*V2*: 120v, 10). Sometimes they are quite interesting: *Tunc uirginum pulcherrima cunctarum acclamatione sapientium Talasso duci Romanorum decernitur* instead of *Tunc una uirginum pulcherrima cunctarum acclamatione rapientium Talasso duci decernitur* (*V2*: 120r, 8–10).

Then, the L-1 version takes an unexpected turn. First the stories on L. Manlius Torquatus and M. Valerius Corvinus from LS II.3 and 4 are paraphrased. Then the narration suddenly jumps to Q. Caecilius Metellus Creticus and M. Licinius Crassus from LS VI.10 and 31. After the defeat at Carrhae (122v in *V2*), a renarration of the Punic wars follows (122v–123r in *V2*). Hence, the Samnite and Pyrrhic wars described in LS II.5–22 are omitted. The renarration is quite original. First we hear about the Roman heroes from the first and second Punic war. The highlights are the deeds of Regulus, Scipio Africanus maior, M. Claudius Marcellus and Appius Claudius Nero.

Just after the conclusion of this glorious version, we read the story of Roman defeats during the second Punic war (Ticinus, Trebia, Trasimenus and Cannae). Before the story continues with Marius and Sulla (123v), the narration is somewhat confusing, going from the death of Hannibal (IV.5) to the battles of Allia (I.24) and Caudinae furculae (II.8).

Then, after dealing with Sertorius from the beginning of book VI, the L-1 version continues neatly with few omissions from VI.32 to VII.35 (124r–129r), from the civil war between Caesar and Pompey to the death of Vitellius. The emperors from VIII.1 to IX.6 (Vespasian, Titus, Domitian, Nerva and Trajan) are mentioned very briefly on 129r/v.

[24] Cf. the *incipit* of *V2: Historia Romana quam Petrus diaconus composuit.*

2.7.2. *Class L-2*

This version is contained only in Köln, Historisches Archiv der Stadt Köln, GB qu. 192 (= *K*). Just a short look at the surrounding texts in the manuscript of Cologne gives a clue to the interpretation of this version. They are all theological texts and the question whether our version is meant to be a piece of monastic literature naturally arises. Virtually all the wars are left out. Surely this is no attempt to glorify the Romans, not even great wars like the Punic or the Gallic wars are mentioned. Moreover, when it comes to the Roman emperors, the references to Christianity play a significant part. Foreign affairs and warfare engaged in by the emperors are often left out. The compiler is clearly more interested in the emperors' morals.

The first part is basically an outline of the development of the Roman system of government[25] alternated with edifying portraits of sound Roman heroes of old, together with occasional notes on pestilence, earthquakes, prodigies, etc. The territorial and political expansion is totally ignored and a very brief note on the civil wars between Pompey and Caesar is almost all there is to tell the reader about the dissolution of the Republic. The narration of the reign of Augustus contains a long omen on the coming of Christ, and the actual mention of the birth of Christ is underlined and commented upon in the margin. All the apotheoses of the emperors are omitted and there is a clear interest in the emperors' attitude to the Christians (cruelty/clemency, persecutions etc.). On the whole, the main interest is in the emperors.

2.7.3. *Class L-3*

This paraphrase of I–XXV.9, contained only in Paris, Bibliothèque nationale, n. a. lat. 1523 – II (= *P*),[26] has a twofold composition. The first part, being a fairly continuous retelling of the Roman history from the origins of Rome to Augustus, is clearly centred on the Punic wars. The second part is an incoherent and highly anecdotic series of portents, miracles, visions, natural disasters and episodes on heretical

[25] The kings (I.7–13), the creation of the Republic (I.14), the first dictatorship (I.16), the tribunate (I.17), the decemvirate (I.21) etc.

[26] For a more detailed presentation of this codex see Kretschmer 2003, which contains an edition and analysis of *P*.

matters. No concern is shown for a coherent chronology and there is no interest in imperial portrayal.

2.7.4. *Class L-4*

s'Gravenhage, Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum, 10 D 22 is an interesting manuscript and is the only witness of this version. There are few omissions in the narration of the Republic. At the first reading of the paraphrase, one may not discover any tendencies in the adaptation of the material, but on closer study it will appear that all references to numbers of casualties in wars have been omitted.[27] Very often[28] the battle-scenes have been omitted or softened. Before the section on Augustus there are also 29 cases[29] where the indication of the year (*ab Urbe condita* or by naming the consuls) has been omitted. These omissions are probably attempts at creating a narrative free from arid facts.

A typical example of the suppression of a battle-scene is the paraphrase of Landolfus Sagax VI.16.[30] In this chapter, Landolfus describes a battle between Caesar and the Gallic king Ariovistus and in doing this he follows Orosius VI.7 almost verbatim:

> *Postea Cesar contra Ariobistum regem excitantem inuehentemque secum incredibiles Germanorum copias, quibus nuper uniuersos Galliarum populos se subegisse iactabat, apud Sequanos fugere compulit, cum diu exercitus Cęsaris Germanorum multitudine et uirtute perterritus pugnam detractasset. Ariouistus in Germaniam arrepta nauicula Rhenum transuectus effugit. Uxores eius duę totidemque filie capte sunt. Fuerunt autem in exercitu Ariouisti Arudes, Marcomones, Triboci, Vangiones, Nemetes, Edures, Eudeses et Sueui. Pugna maxime grauis ex falange Germanorum fuit, quam coacto in unum agmine scutisque supra capita contextis ad inrumpendam Romanorum aciem tuti undique prestruxerant. Sed postquam aliquis Romanorum militum agilitate audaciaque insignes supra obductam saliere testudinem scutisque singillatim uelut squamis reuulsis desuper nudos deprehensorum detectorumque humeros perfoderunt, territi hostes nouo mortis periculo terribilem dissoluere conpagem. Exinde fugam uersi per quinquaginta*

---

[27] In four cases the number is replaced with *plurimi* or *multi*. Only once (5v) the number is reported and probably by mistake.

[28] Examples in the paraphrase before Augustus are: II.10, II.18, II.19, II.26, II.30, II.31, II.35, III.1, III.2, III.10, III.12, III.14, III.17, III.18, III.20, IV.3, IV.4, IV.5, IV.6, VI.9, VI.16, VI.18, VI.22, VII.1, VII.2, VII.3, VII.7 and VII.8.

[29] Cf. the paraphrase of Landolfus Sagax I.3, I.4, I.5, I.6, II.1, II.3, II.6, II.13, II.14, II.20, II.21, II.26, II.35, III.13, III.21, IV.1, IV.9, IV.20, IV.28, IV.29, V.1, V.9, V.10, VI.1, VI.4, VI.14, VI.15, VI.31, VII.11.

[30] Quoted from Crivellucci 1912–13.

> *milia passuum insatiabiliter cesi sunt, neque conici numerus potuit Germanorum uel quantus pugne affuerit uel quantus fuerit occisorum. Post hec Belgarum gens…*

G carefully describes the flight of Ariovistus and gives a catalogue of his army, but the battle itself is entirely omitted:

> *G* (18r, 19–24): *Sequitur de ariobisto rege. quem incredibiles germanorum copias secum ducentem usque sequanos fugere compulit cesar. dehinc in germaniam arrepta nauicula rhenum transuectus aufugit. duabus uxoribus totidemque filiabus eius captis. Fuerunt autem in exercitu ariobisti arudes. marcomones. triboci. uangiones. nemetes. edure. eduenses. et sueui. Post hec belgarum gens…*

The descriptions of the emperors are often limited to occasional notes on their name/origin, virtues/vices and their death, perhaps with some lines on their foreign policy. (None of the apotheoses are included). Most of the emperors are barely mentioned and much more space is dedicated to the barbarian invasions. The treatment of Alaric (28r–29r), Attila (30v–31v) and Odoacer (32r) alone covers 1/3 of the narration from Augustus to Leo V.

2.8. *Conclusion*

Chapter 2 offers the first classification of extant manuscripts containing paraphrases and/or abbreviations of the *HR*. The various groups of manuscripts show a remarkable range of different approaches to and interests in Roman history: glorification (E-1), stylistic adaptation (P-1), brief synopses, epitomes or catalogues (P-2 and P-3), contamination (P-5), forgery (L-1), monastic reading (L-2), interest in the Punic Wars (L-3), suppression of warfare combined with interest in the barbarian invasions (L-4) as well as the use of Roman history as part of historical compilations (E-1[31] and E-2/P-6). Further research on each group will deepen and broaden our understanding of the medieval reception, treatment and adaptation of Roman history.

The P-4 version, which appears to stand out as a peculiar witness of both stylistic-linguistic and literary-ideological features, has not been commented upon in this chapter. It will constitute the subject of the following chapters.

[31] See also 6.1, pp. 235–36.

CHAPTER THREE

CLASS P-4: RELATIONSHIP AND HISTORICAL CONTEXT

The edition presented in chapter 4 below, is a single manuscript edition based on *B*, but a description of *B*'s relationship with the other manuscripts of class P-4[1] (and P-5) is necessary if we want to form a judgement of the class as a whole. A sketch of the historical context will also be useful for any scholar dealing with this version of the *HR*.

3.1. *The manuscripts*

B: Bamberg, Staatsbibliothek, Hist 3, produced in Halberstadt around the year 1000.
S: Salisbury, Cathedral Library, 80, produced in Salisbury around the year 1200.
O: Oxford, Magdalen College, 14; a 13th century copy of *S*.
U: Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Urb. lat. 961, produced in Italy in the 14th century.

The manuscript *V* is also partly related to this class:[2]

Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1984, produced in central Italy, probably in Rome, ca. 1150.

For more detailed descriptions of the manuscripts, I refer to the examinations of Hoffmann 1992 (*B*), Pauli 1876 (*O*) and Whitton 1973 (*V*). There are no studies of *S* and *U*.

B consists of 351 folios (37 × 29 cm) with a rather complex gathering of quires. During a visit in Bamberg in 1992 professor Mortensen made the following analysis with which I concur:

---

[1] Cf. 2.3 pp. 26–27 for an overview of the classification of paraphrases of Paul the Deacon.
[2] See the discussion in 2.6.4, pp. 37–39.

"q I – XX" (exc. "VIII"). Quat. exc. 1–7 (no. 1 – front page lost), 112–17 (tern.), 142–49 (quin – nos. 4,8), 150–55 (tern), 164–169 (quat.-nos. 3,7), 210–221 (sen.), 270–271 (singles), 336–341 (quat. exc. nos. 3, 5), 342–351 singles.

The codex is written in minuscule script by eight different hands in two columns (30 lines each). I quote the paleographic units (change of scribal hands) identified by Hoffmann:[3]

A fol. 1^{r}–152^{r} usw.;
B fol. 152va Z. 1–7 *dicendo*;
C fol. 170^{r}–171va Z. 17 usw.;
D fol. 171va Z.18–fol. 171vb Z. 19 *sunt* usw.;
E fol. 172rb Z. 2–6;
F fol. 191ra ab Z. 22 *uir*, fol. 272r–327ra Z. 12 *possent* usw.;
G fol. 222^{r}–229rb Z. 4 *me* usw.;
H fol. 227va Z. 23 *aut* – Z. 24 *penuriam*

Any coincidence of textual, paleographic or codicological units might indicate significant breaks in the production of the manuscript, but a comparison with the changes of texts (see table on p. 47), quires and scribal hands (see analyses above) suggests no such significant break.

A few corrections are made in the margin. Initials are coloured with red, blue and purple. A drawing of a holy man covers the recto of folio 192, after the conclusion of the *HL*, perhaps representing St. Paul, who makes the orator's gesture with one hand and holds a book in the other. An index of the contents up to 191r appears on 17v:

> *In nomine Domini Ihesu Christi incipit Breuiarium de singulis causis que in hoc codice continentur. In primis de partibus mundi, id est, de Asia, Europa et Affrica et de nominibus terrarum et prouinciis earum. Secundo de regno Assyriorum et quis primus aput eos regnum tenuit. Tercio de gente Scitharum que fuerat de genere Magog et ipse Magog fuit filius Iafet. Quarto de Amazonibus qui fuerunt de predicta gente Scitharum. Quinto de exordio Francorum et imperio eorum; de exordio Romanorum et imperio eorum. Sexto de exordio Longabardorum et regno eorum.*

S consists of 214 folios (35 × 26.5 cm) gathered in 27 quaternions (the last quaternion with the last leaf cut). It is written by one hand in a pre-Gothic script. The text runs in two columns (31 lines each) with occasional marginalia and corrections. The codex has been injured by

[3] Hoffmann 1992 p. 91.

damp which has made the parchment dark and almost all the rubrics illegible. The initials are coloured green, blue and red.

O consists of 154 folios (25 × 19 cm) gathered in 19 quaternions + 2 singles written in pre-Gothic script by three hands. The text is not split up in columns and the pages are 35 lines each. Initials are coloured red and blue. Marginalia refer to the texts, e.g. *unde senatores dicti* (20r), *triste signum in urbe Roma* (21r), *de bonitate terre Campanie* (21v), *nummus est decima pars denarii* (23v) etc. In addition, the text is supplied with rubrics.

I have not had the opportunity to consult the manuscript *U in situ*, but the microfilm shows a clear Gothic *textualis* written in two columns by one hand. Marginalia have been added by a Humanist hand. The codex consists of 109 folios (25 × 17 cm) with the text in two columns (29 lines each).

My consultation of *V* has also been restricted to a microfilm copy. The codex consists of 195 + 8 folios (32 × 22 cm) written in *minuscola Romana* by several hands. The text runs in two columns (37 lines each).[4]

3.2. *The relationship of the manuscripts*

Paul the Deacon's *HR* is an outline of Roman history beginning with the mythical period of Janus and Saturn and ending with the Emperor Justinian's reconquest of Italy by his general Narses, who kills Totila, king of the Ostrogoths (552 A.D.). All books are included in the paraphrase[5] of P-4. Several chapters have been left out or summarised and many chapters have been supplemented or replaced by new material, mainly Orosius.

We do not posses the original paraphrase, and I will now discuss the relationship of the extant manuscripts. Droysen knew all manuscripts except *S*, but did not offer any opinion on their relationship nor did he create a stemma for his partial edition. He simply called them similar recensions. All manuscripts share the same general structure (identical omissions, summaries, supplements and replacement), but in two different redactions: the first characterised by a Latin in a colloquial style (*B, V*[6] and *U*), the second by a polished remake (*S* and *O*). Since *O* has

[4] See also my discussion of the manuscript in 2.6.4, pp. 37–39.

[5] For an interpretation of its literary and ideological tendencies, I refer to Chapter 6.

[6] As discussed in 2.6.4, pp. 37–39, *V* is a contamination of Paul, Landolfus and our paraphrase, which has been used only for books I, VI.17–VII and XI–XVI. Where comparison is possible, it has the colloquial/vulgar redaction.

Table of contents of manuscripts containing the P-4 version of the HR

B	*O*	*S*	*U*	*V*
Paraphrase of *Dedicatio*[7] (1r)	Paraphrase of *Dedicatio* (1r)	Paraphrase of *Dedicatio* (1v)	True copy of Anonymus Ravennas (1r–47v)	Extracts from *HR* (1r–6v)
Paraphrase of *Epitome* (1r–17v)	Paraphrase of *Epitome* (1r–14r)	Paraphrase of *Epitome* (1v–16v)		*Curiosum urbis Romae* (7r–8v)
Paraphrase of *De partibus mundi* (17v–19r)	Paraphrase of *De partibus mundi* (14r–15r)	Paraphrase of *De partibus mundi* (17v–18v)		*Concordatum Wormatiense* (9r) Laterculus imperatorum (9r/v)
Paraphrase of *Exordia* (19r–21v)	Paraphrase of *Exordia* (15r–17r)	Paraphrase of *Exordia* (18v–20v)	Paraphrase of *Exordia* (48r–50v)	Paraphrase of *Exordia* (10r/v)
Paraphrase of *Excidium* (21v–24r)	Paraphrase of *Excidium* (17r–19r)	Paraphrase of *Excidium* (20v–23r)	Paraphrase of *Excidium* (50v–54r)	True copy of *Excidium* with interpolations from P-4 and Virgil (10v–27v)
Paraphrase of *HR* (24r–65v)	Paraphrase of *HR* (19r–48r)	Paraphrase of *HR* (23r–60v)	Paraphrase of *HR* ending at XVI.8 (54r–106v)	True copy of Paul's *HR* with interpolations from Landolf, P-4, Jordanes, Bede and others. (27v–117v)
Paraphrase of *LHF* (65v–83r)	Paraphrase of *LHF* (48r–60r)	Paraphrase of *LHF* (60v–78r)		Paraphrase of *LHF* ending at chapter 19 (117r–123v)
True copy of Jordanes (83r–133r)	True copy of Jordanes (60r–95v)	True copy of Jordanes (78r–132v)		
Paraphrase of *HL* (133r–191r)	Paraphrase of *HL* (96r–136r)	Paraphrase of *HL* (132v–189r)		True copy of *HL* (123v–166v)
True copy of Isidore (191 r–v)	True copy of Einhard ending with chapter 30 (136r–142r)	True copy of Einhard ending with chapter 30(189r–198r)		True copy of *Historia Apollonii* (167r–184r)
Copy (?) of *Vita* (192v–219v)	True copy of Notker Balbulus ending in the middle of II.17 (142r–154v)	True copy of Notker Balbulus ending in the middle of II.17 (198r–214v)		True copy of vulgate recension of *Epistola Alexandri* (184r–190v)
Paraphrase of *Comm., Descriptio, Collatio & Epistola* (219v–235v)				Excerpta de *HL*, *decreto Hadriani, Libro Pontificali, actis pontificum annalibus Romanis permixtis* (191r–202v)
True copy of Bede (235v–251r)				
Copy (?) of hist. notes (351 r/v)				

[7] All the short titles are explained on page 172. Where only the authors are listed, consult the entries in 2.1.

been shown to be just a copy, I will only mention *S* in the following.[8] I have not collated the manuscripts systematically for the remaining texts which they have in common,[9] but spot checks suggest that the degree of stylistic polish is very varying.

Festy, the editor of *B*'s version of the *Epitome*, must have collated this version with the readings of *S* and *O*, but he does not present a clearer picture of the relationship of the manuscripts. It may be true that "l'Oxon. Magd. Lat. 14, du XIVe s. (sigle u)" is "ignoré des mêmes études (sc. études sur le texte de l'Epitome)",[10] but unfortunately Festy does not improve our knowledge on *O* (and *S*). Festy includes readings from *O* in his edition of *B*, but he does not explain why he prefers *O* to *S*. Already in 1921 Crivellucci argued that *O* is the copy of *S*,[11] and Festy himself admits that: "le Saresb. eccl. cath. 80 (…) du XIIIe s., contient le même corpus d'auteurs, mais incomplet au début; la version en langue vulgaire en est absente".[12] The incompleteness of *S* needs to be demonstrated, but if Festy is correct, Crivellucci's claim is no longer valid, and the left branch of my stemma (see p. 54), must be modified. Neither does Festy adduce any evidence for his claim that *S* does not have the vulgar version. As far as I have seen spot checking *S* and *O*'s readings of the *Epitome*, they do contain the same version.

That the oldest manuscript, *B*, cannot be the archetype, is proved, *inter alia*, by the fact that it contains unique errors like the following:

IX.16 *B* Florianus, qui tacite imperium inuaserat: *S* Florianus, qui Tacito in imperio successit: *U* Florianus, qui Tacito in imperio successerat.

No manuscript is a direct descendant of any of the other extant manuscripts.[13] Unique variant readings, misreadings and lacunas in all manuscripts prove this. Examples of unique errors in *B* are:

---

[8] *O* contains the polished version of *S* with all of *S*'s unique lacunas. *S* and *O* also have all the remaining texts in common (see table on page 47). That *O* is a copy of *S* was confirmed by Crivellucci 1921 p. 98 and Pauli 1876 p. 161 ff.

[9] See table on page 47.

[10] Festy 2002 p. 239.

[11] Cf. Chapter one, footnote 43.

[12] Festy 2002 p. 239.

[13] Except *O*'s direct dependence on *S*.

V.4 *B* secundo: *S* LXII: *U* sexagesimo secundo.

VI.12 *B* cum hec habuntur: *SUV* cum hec aguntur.

Examples of unique errors in *S* are:

II.18 *S* anno quadringentesimo septimo: *BU* anno quadringentesimo septuagesimo septimo.

III.2 *S* occiderunt ex illis XX milia: *B* occiderunt de eis uiginti tria milia: *U* occiderunt ex eis uiginti tria milia.

VII.10 *S* in tanto honore etiam aput barbaros fuit ut in honore eius: *BV* in tanto autem amore etiam aput barbaros fuit ut in honore eius: *U* in tantum autem amore etiam aput barbaros fuit ut in honore eius.

The examples of *S*' unique variant readings are so many that it is better to speak of *S* as a different version. I will now show some of its characteristics. An effort to improve the language by classicising is evident. In general, the paratactic syntax is replaced by hypotactic syntax. Subordinate clauses are replaced by ablative absolute, participial constructions etc. In the following examples *U* and *V* have not been considered. *U* generally agrees with *B*, where *S* has a polished text, and *V* is problematic to collate because of the contamination.

PD[14] VI.15: a Cicerone Urbe expulsus est. socii eius deprehensi in carcere strangulati sunt.

B VI.15: Tunc Cicero consul hoc cognoscens pugnauit cum eo et eum de ciuitate iactauit et socios eius apprehendit misitque eos in carcerem et ibi mortui sunt.

S VI.15: Tunc Cicero consul hoc cognoscens pugnauit cum eo et ipso eiecto de ciuitate socios eius apprehendit qui in carcerem missi ibidem necati sunt.

Quia-clauses are replaced by nominative or accusative with infinitive:

PD XVI.17: Belisarius non aptum sibi bellandi tempus coniciens…

B XVI.17: Videns Belisarius quia non haberet aptum tempus ad pugnandum…

[14] I also give the readings from Crivellucci's text of Paul, to allow the reader to follow all the stages of the stylistic change.

S XVI.17: Videns autem Belisarius se non habere aptum tempus ad pugnandum…

The gerund in ablative is replaced by present participle:

PD IV.14: hanc Mummius consul coepit et diruit.

B IV.14: Quam pugnando apprehendit et dissipauit.

S IV.14: Qui pugnans apprehendit et dissipauit eam.

Perifrastic perfect (*coepisse*+infinitive) is replaced by simple perfect:

PD II.7: Latini, qui noluerant milites dare, hoc quoque a Romanis exigere coeperunt, ut…

B II.7: Interea Latini, qui noluerunt adiuuare Romanos contra Gallos, ceperunt querere a Romanis, ut…

S II.7: Interea Latini, qui noluerunt adiuuare Romanos contra Gallos, quesiuerunt a Romanis, ut…

Replacement of use of *debere* expressing future:

PD XII.10: Ante triduum quoque quam hosti contiguus fieret, cernit noctu Ambrosium paulo ante defunctum, quo vel quando victoriam caperet diem sibi indicantem et locum.

B XII.10: Ante tres autem dies quam cum Gildone fratre suo pugnare deberet, apparuit ei in somno beatus Ambrosius et ostendit ei locum ubi et quando uictoriam habere deberet.

S XII.10: Ante tres autem dies quam cum Gildone pugnaret, apparuit ei in somniis beatus Ambrosius et ostendit ei locum et quando uictoriam habiturus esset.

unus as indefinite articles is omitted or replaced by *quidam*:

PD III.10:…offerente ei Lentulo equum…

B III.10:…adduxit ad eum unus Romanus nomine Lentulus unum caballum…

S III.10:…adduxit Romanus quidam Lentulus caballum…

On the whole there is a search for more precise expressions:

PD V.3: tunc etiam omnium generum animalia, quae inter homines vivere solita erant…

B V.3: Pro quo terrore omnia animalia que inter homines solita erant uiuere…

S V.3: Unde territa sunt animalia domestica…

In a very few cases the divergence also concerns the contents, not only the style, as in this passage on the death of Cleopatra:

B VII.7: Illa de custodia fugiens in precioso sepulchro se collocauit iuxta Antonium maritum suum et fecit se mordere aspidem serpentem in sinistro brachio et sic de ueneno illius mortua est.

S VII.7: sed ipsa de custodia effugiens in precioso sepulchro iuxta Antonium maritum suum se collocauit et positis ad mamillas aspidibus sic morte quasi sonno soluta est.

The other manuscripts' dependence on *U* is ruled out by the fact U is the youngest manuscript.

U was written by a rather inattentive scribe. I have registered some 30 or more *sauts du même au même*. Here are two examples:[15]

U III.9: Igitur Aniual uenit ad tussiam ut pugnaret. mortuus est autem ipse flaminius consul…

B III.9: Igitur Hannibal uenit ad Tusciam, ut pugnaret contra Flaminium consulem. Cum autem inter se pugnarent, mortuus est ipse Flaminius consul…

U IV.19: miturnus quadringentos quinquaginta in crucem suspendit.

B IV.19: Miturnus quadringentos quinquaginta seruos in cruce suspendit, aput Sinuessam uero quatuor milia seruorum similiter in cruce suspendit.

U abounds in misreadings. Apart from the many distorted names, there are innumerable examples of nonsensical readings such as:

B II.9:…fugit in urbe.
U II.9:…fugit in nube.

[15] In the following examples *S* and *V* have not been considered. It is not necessary to quote from the polished (*S*) and contaminated (*V*) versions to illustrate the misreadings of *U*.

B III.14:…per Sedecimum et Suessanum agrum…
U III.14:…per sedecimum et sexagesimum agrum…

B III.15: Iste (P. Cornelius Scipio) enim dum senatus propter timorem deliberasset ut dimitterent Hannibali Italiam essetque tribunus militum, apprehendit et distrixit gladium suum et coram omnibus iurauit ut ipse primus Italie defensor existeret et uniuersos similiter iurare coegit et spem Romanorum quasi ab inferis reduxit.

U III.15: Iste enim dum senatus propter timorem deliberasset ut dimitteret Aniual ita esset qui tribunus militum, apprehendit et distrixit gladium suum et coram omnibus iurauit ut se primum Italie defensorem existeret et uniuersos iurare coegit et spem Romanorum quasi ab inferis rediuit.

B III.20: Sifacen regem de Numidia…apprehendit
U III.20: Sic faciendo regem de Numidia…apprehendit

B IV.16: In campo quodam Bonouensi spice in arboribus nate sunt. Quintus Pompeius missus est ad Numantiam…
U IV.16: In campo quodam Boensis pisces in arboribus nate sunt. Quintus Pompeius missus est ad Munasiam…

Through the presentation of unique errors (*errores disiunctivi*) in all manuscripts, it is unlikely that any one manuscript descends directly from another.[16]

We must now discuss whether the manuscripts descend from the original independently and directly, or indirectly via a common hyparchetype.

Where *S* has a polished text, *U* generally agrees with *B*. Nonetheless it cannot be a case of direct reliance on *B*, as *U* does not, for instance, share the following lacuna common to *S* and *B*:

PD II.15:…anno Urbis conditae quadringentesimo sexagesimo primo legati Alexandrini a Ptolomeo missi…

B II.15: anno quadringentesimo direxit Ptolomeus rex de Alexandria missos suos…

S II.15: anno quadringentesimo direxit ptolomeus rex missos suos…

U II.15: Anno quadringentesimo sexagesimo primo direxit ptolomeus rex alexandrie missos suos

[16] The exception of *O* has been mentioned on page 48. The contaminated passages of *V* have proved impossible to collate.

This lacuna suggests a hyparchetype (α) for *B* and *S*, but *sexagesimo primo* may also have been supplied by someone consulting an independent source of chronology. Further evidence is required to claim a common hyparchetype to *B* and *S* with certainty.

It is a rather complicated task to design the relationship of the manuscripts *S* and *V* because they can only be compared with *B* and *U* in certain passages: *S* where the text is not polished, *V* where it happens to use the vulgar redaction. A further complication is created by the fact that, even in passages where *V* uses the vulgar redaction, these passages are often combined with Paul and Landolfus.[17] However, in the very few passages where *S* is not polished and *V* uses the vulgar redaction without combining with the texts of Paul and Landolfus, the manuscripts seem to group themselves as *B*-*S* and *V*-*U*, as in XIV.4:

XIV.4 *B*: *Fuerunt in auxilio Ęcii patricii Burgundiones, Alani, Franci, Saxones, Riparioli, Briones, Sarmate, Armoriciani, Liticiniani, quos omnes in auxilium suum Ęcius patricius prouocauerat. Conueniunt omnes in campos Catalaunicos, qui centum in longitudine habent leuguas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, quod fiunt in longitudine miliaria centum quinquaginta et in latitudine miliaria centum quinque.*

XIV.4 *S*: *Fuerunt autem in auxilio Ęcii patricii Burgundiones, Alani, Franci, Saxones, Riparioli, Briones, Sarmate, Armoriciani, Liticiani. Hos omnes Etius patricius in auxilium suum prouocauerat. Conuenerunt autem omnes in campos Catalaunicos, qui centum in latitudine habebant leucas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, quod fuerunt in longitudine miliaria centum quinquaginta (…) in latitudine (…) centum quinque.*

XIV.4 *V*: *Fuerunt in adiutorio Etii patricii Burgundiones, Alani, Franci, Saxones, Riparioli, Brittones, Sarmate, Armoriciani, (…) quos omnes in auxilium suum uocauerat Etius patricius. Conuenerant omnes in campos Catalaunicos, qui centum in longitudinem habuit leuguas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, quod fiunt in longitudine miliaria centum quinquaginta et in latitudine miliaria centum quinque.*

XIV.4 *U*: *Fuerunt in auxilium Atii patricii Burgundiones, Alani, Franci, Saxones, Riparioli, Briones, Sarmate, Armoriciani, (…), quos omnes in auxilium suum Actius patricius prouocauerat. Conueniunt omnes in campos Catalaunicos, qui centum in longitudine habuerunt leuguas, sicuti Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, que fiunt in longitudine miliaria centum quinquaginta et in latitudine miliaria centum quinque.*

V and *U* are separated from *B* and *S* by the lacuna of *Liticiani*. Since *V* is contaminated and contains only certain passages from books I, VI.17–VII and XI–XVI, *U* cannot descend directly from *V*, and *V*'s

[17] See the discussion of *V* in 2.6.4, pp. 37–39.

Stemma of Class P-4

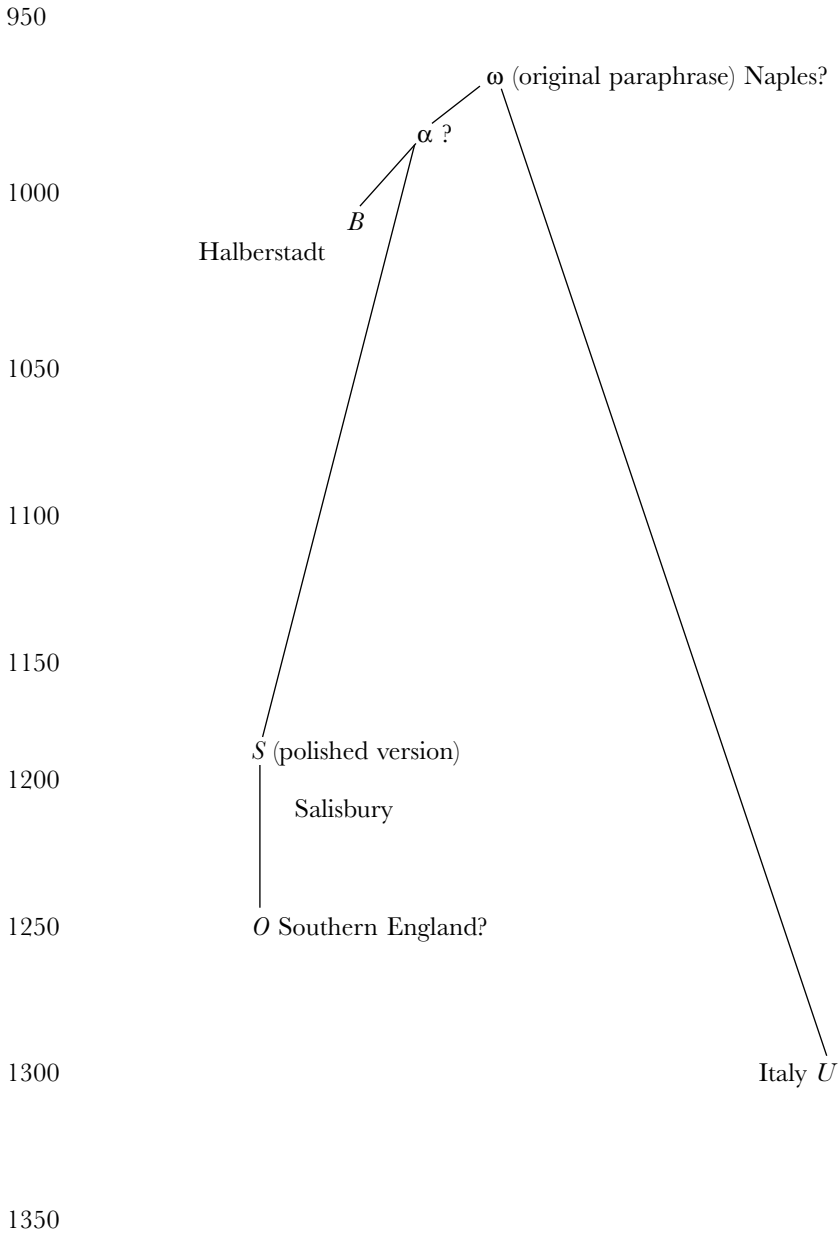

direct dependence of *U* is excluded by age. Further, the common lack of *Liticiani* may indicate a common hyparchetype, but this needs to be supported by further evidence.

B agrees with *V* and *U* where *S* has generated variance (the insertions of *autem*, change of *quos* to *hos*, *fuerunt* instead of *fiunt*, the omission of *et in* and the second *miliaria*) etc. The remaining variance is either self-created or copied (*adiutorio* in *V*, *latitudine* for *longitudine* in *S* etc.).

Considering the difficulties of collation described above, I propose the stemma on page 54, at the risk of simplifying the transmission. *V* needs further examination. For this reason, also, I have excluded *V* from the stemma.

3.3. *The historical context*

As discussed in 1.4 (pp. 12–16) and in footnote 57 (pp. 213–14), Waitz and Pfister proposed a Neapolitan origin for the Ur-text of the historical compilation and the compilation on Alexander. Further, Pfister, in his stemma of the Alexander texts, assumes a lost link (Xb) between *B* and the Ur-text (X).[18] Pfister has argued that the text of Leo Archipresbyter, written between 951 and 969, was first united with the shorter Alexander texts in X and that at the same time these shorter texts were stylistically reshaped (*sprachliche Umarbeitungen*). My own analysis of the language of many of the texts contained in *B* (chapter 5) indicates a homogeneous *usus scribendi*, and I find it very probable that the texts of the historical compilation shared the same destiny; that is, all the other texts contained in *B* (except the copies of Jordanes and Bede, the Isidore fragment and the final historical notes) are likely to have been united and reshaped together with the Alexander texts.

As discussed in 1.4, we also know, that *B* was produced in Halberstadt under bishop Arnulf (996–1023), contrary to earlier research (before Hoffmann 1992) which generally agreed that it was copied in Milan. How do we explain the transmission from Italy to Halberstadt? To approach this problem, let us begin by offering a general historical frame and then narrow the discussion down to manuscript level.

The years from 951 to 1023 fall under the rule of the Ottonian emperors of the Saxon dynasty, Otto I (936–73, emperor from 962),

[18] Pfister 1976 p. 79.

Otto II (973–83), Otto III (983–1002) and Henry II the Saint (1002–24). All of them had political interests in Italy and resided in the peninsula for prolonged periods (*Italienzüge*). The first obvious connection with Italy is to be found in the imperial coronations in Rome (962, 967, 996 and 1014). The Italian expeditions were also provoked by papal appeals, and in that respect we see a revival of the relationship between popes and emperors as once established by the Carolingians.

During the autumn of 961, Pope John XII called on Otto I to check the offensives of Berengar II, ruler of the *Regnum Italicum*. In January the following year, Otto I reached Rome with his soldiers. Shortly afterwards he received the imperial crown and reciprocated by ratifying the Carolingian donations (*Privilegium Ottonianum*). After defeating Berengar and his son Adalbert, Otto I now became direct ruler of the Kingdom of Italy, which he had formally received as early as 951 during his first Italian expedition. However, the territorial donation to the Papacy brought Otto I into conflict with the Eastern Empire. The *Ottonianum* gave the pope supremacy over the Lombard principalities of Beneventum and Capua, which meant provoking the ambitious Byzantine emperor Nikephoros Phokas (963–69), who was eager to uphold his dominion not only of Calabria and Apulia. Otto I joined forces with Pandulf called "Ironhead", prince of Capua and Beneventum, who became Otto's vassal king, as it were, and together they led a campaign against the Byzantines in 966. The warfare came to nothing, but political change was brought about by the accession of Nikephoros' more amenable successor John Tzimiskes (969–76) and the marriage between his niece Theophanu and Otto II (972).

Otto II succeeded his father in 973, but for years to come warfare against the princes of Bavaria, Lorraine, Poland, Bohemia and Denmark hindered him from pursuing the Italian politics of his father. Again, a papal plea caused the emperor to come to Rome. Expelled by the Byzantophile noble Roman family of the Crescentii, who had inducted Boniface VII as antipope, Benedict VII urged Otto II's intervention. Once the ecclesiastical controversy was settled (980), Otto II devoted himself entirely to the ambitious plan of recovering Southern Italy from both the Byzantines and the harassing Saracens. Otto's Italian design was then cut short by the Arabs in the battle of Capo delle Colonne off Calabrian Cotrone (982). The year after, planning a new campaign in Southern Italy, Otto II ended his days in Rome at the age of 28, succumbing to an attack of malaria.

Like his father and grand-father before him Otto III became involved in Italian politics by interfering in the papal elections, but for him it was not just a matter of defining imperial and papal power: a new intimate relationship with popes and clericals determined his own policy, which merged the idea of *Renovatio* with Christian ideology. In 994, the 14 year old Otto III assumed the power until then administered by his mother Theophanu (984–91) and grandmother Adelaide (991–994). The following year Otto received a petition from Pope John XV, who had retreated to Tuscany under the pressure of the Crescentii, and prepared for intervention. Meanwhile John XV died and the vacancy gave Otto III the opportunity not only to influence the election, but to appoint his own cousin Brun, who became Gregory V, the first German pope. The "union" of emperor and pope was promoted by intellectuals such as Leo of Vercelli, one of his courtiers, who inspired by the event wrote these verses:[19]

Christe, preces intellege, Romam tuam respice,
Romanos pie renova, vires Romę excita.
Surgat Roma imperio sub Ottone tertio.

Gaude papa, gaude Caesar, gaudeat ecclesia.
Sit magnum Romae gaudium, iubilet palatium.
Sub Caesaris potentia purgat papa secula.

Vos duo luminaria, per terrarum spacia
Illustrate ecclesias, effugate tenebras,
Ut unus ferro vigeat, alter verbo tinniat.

After the settlement, Otto returned to Germany and Crescentius Nomentanus was quick to dismiss Gregory V and replace him by Antipope John XVI. Back in Rome Otto had Crescentius beheaded and John XVI mutilated. Subsequently Rome witnessed the effect of his new policy: the Palatine again became the imperial residence, court titles from Antiquity were resumed and diplomas were sealed with metal bulls signed *Renovatio Imperii Romanorum*. Otto was undoubtedly encouraged by his spiritual guide Gerbert of Aurillac, whom he created Pope in 998. Gerbert adopted the name of Sylvester II, regarding Otto as a new Constantine. The new Sylvester also saw to it that the territorial donations became his personal possessions. Otto declared that the Donation of Constantine was a forgery (this eventually proved to be right), and gave vast territories as a personal gift to Sylvester:

[19] MGH Poet. lat. 5 pp. 477–80.

> *…Otto igitur comitatus pro amore magistri nostri domni Siluestri pape sancto Petro offerimus et donamus, ut ad honorem Dei et sancti Petri cum sua et nostra salute habeat teneat et ad incrementa sui apostolatus nostrique imperii ordinet. Hos autem sibi ad ordinandum concedimus: Pisaurium, Fanum, Senogalliam, Anconam, Fossabrum, Gallim, Hesi et Ausimum…*[20]

Ultimately the personal union of power between Otto and Sylvester aroused the revolt of the Curia and the Roman nobility. In February 1001 pope and emperor took flight to Ravenna. A year later, while planning reconquest of Rome, Otto III died in his 21st year.

The last Ottonian emperor, Henry II, was more discreet in his Italian affairs and did not let his Italian campaigns last longer than necessary, seeing perhaps the danger of dwelling too long in the peninsula. He directed three short Italian campaigns. In 1004, Henry repelled Arduin, Margrave of Ivrea, who had taken the crown of Italy at the death of Otto III, and had himself crowned king of Italy in Pavia by Arnulf, Archbishop of Milan. In 1012, yet another antipope, Gregory VI, was nominated by the Crescentii. By his presence in Rome two years later, Henry confirmed the candidature of Benedict VIII, who now crowned him emperor, and in 1020 the wheel came full circle: after renewed Byzantine offensives against Apulia and Lombard principalities, Benedict came to visit Henry in Bamberg. The pope sanctioned the recently established bishopric of Bamberg and Henry restored the *Ottonianum*: thus, he found himself, *volens nolens*, in the same situation as Otto I in 962. The intervention in Southern Italy was inevitable. Henry undertook his third Italian expedition (1021–22) and gained control over the Lombard principalities.

Recent research indicates that the imperial interest in Italy was not restricted to the political sphere. Huschner 2003 has investigated the cultural and political interaction between Italy and Germany under the Ottonians. Not only does he document a lively cultural exchange, but the picture he draws makes it more reasonable to speak of a cultural symbiosis. Scribes, clerics and intellectuals – Germans as well as Italians – were just as itinerant as the emperors. It is incorrect and anachronistic, albeit traditional, to speak of a German institution north of the Alps and an Italian one south of the Alps.[21]

---

[20] MGH Dipl. Ott. III. p. 820.

[21] Huschner 2003 p. 938: "Von einem Zusammenwirken der Geistlichen nord- und südalpiner Provenienz im Rahmen der ottonischen Hofkapelle zeugen auch mehrere

Huschner also demonstrates that the intellectual travelling across the Alps involved transport and copying of books. Bishops and clerics played an important part in this activity. Books were either brought as gifts to Germany by learned Italian clerics, or German bishops and clerics looked for books to supply their home libraries during their stays south of the Alps. Interestingly, Huschner mentions Saxon bishops particularly.[22]

Huschner's study offers a clearer background to the discussion of the textual transmission. Our Bamberg manuscript fits remarkably well as a document belonging to the cultural exchange and book transfer described by Huschner.

To give an even firmer basis to the discussion, I should like to draw the attention to some possible parallel cases. The only place to find a concentration of Italian manuscripts that travelled to Germany under the Ottonians is Bamberg. Here Henry II founded a bishopric in 1007, and part of it was a new library, which to a large extent consisted of books inherited from Otto III, the so-called library of Otto III. There is still not a *communis opinio* about how we are to reconstruct it, but that does not matter for my discussion. A number of books, about 25, were gathered under Henry II, possibly inherited from Otto III. According to Hoffmann most of them had belonged to Gerbert rather than to Otto. In any case, before they came to Henry and Bamberg, these manuscripts belong to three groups. A few Otto III might have inherited from Otto II who was also interested in books. A second group of French manuscripts were collected probably by Gerbert, and

---

Diplome, die in 'deutsch-italienischer' Gemeinschaftsproduktion enstanden. (…) Die Auffassung von der Existenz einer gesonderten 'italienischen Kanzlei' als einer 'Institution', die im 10. Jahrhundert separat von der ottonischen Hofkapelle bestanden und damit eigenständigen Status des südalpinen Königreiches widergespiegelt habe, kann deshalb nicht mehr geteilt werden."

[22] Huschner 2003 pp. 957–58: "Der Büchertransfer aus Italien in das nordalpine Reich erfolgte hauptsächlich auf zwei Wegen. Gelehrte bzw. geistliche Grosse aus Italien brachten sie als Geschenke oder als Leihgaben für Abschriften in das nordalpine Reich. In erster Linie besorgten aber Bischöfe, Kleriker und Äbte aus dem Norden im Verlauf ihrer zahlreichen Aufenthalte auf der Apenninenhalbinsel im 10. Jahrhundert die begehrten Bücher für ihre heimatlichen Bibliotheken und Schulen. Gerade die Repräsentanten der kirlichen und geistigen Elite aus den Norden wussten den Bücherreichtum Italiens zu schätzen. Zu dem süd-nordalpinen Büchertransfer leisteten überdies die Herrscher mit ihrem geistlichen Gefolge keinen geringen Beitrag. Vor allem die Bischöfe in Sachsen, Thüringen und Franken mussten die grundlegenden Voraussetzungen für eine angemessene Schulbildung an ihren Heimatkirchen oft erst schaffen."

a third group of Italian manuscripts were donated to Otto III, or some of them were also collected by Gerbert. Now, irrespective of how the books came to Bamberg, and irrespective of whom we are to consider as their owners, there is sufficient evidence to say something about the Ottonian interest in books.

In the following discussion, all manuscripts except one belong to the Staatsbibliothek of Bamberg.

Our most concrete evidence[23] is without doubt the medical manuscript no. 1 which bears the following note written by Leo of Vercelli:

> *Isti sunt libri tercii imperatoris Ottonis, quos ~~Iohan~~ Placentiae inuenit sibi serbatos…*

Leo's note stated that Johannes Philagathos, Archbishop of Piacenza and later Antipope John XVI, conserved books for Otto III in Piacenza. They were two books by Orosius, two books by Livy, one book on medicine, two liturgical books, one book by Fulgentius united with a work on orthography by Isidore, one book with Boëhius' commentary on the Isagoge of Porphyry and two glossaries. The two Livy books are identified with the classical manuscripts no. 34 and 35a. The former is a 9th-century manuscript from central Italy, and the latter is a famous fragment from a 5th century codex. The Orosius book is perhaps the Beneventan 9th-century fragment A 246 from the Staatsarchiv of Bamberg. Further, there are two other Italian 10th-century manuscripts on Roman history that are likely to be part of Otto's library: The historical manuscript no. 6 containing Paul the Deacon's *Historia Romana* and the classical manuscript no. 31 containing the epitomes of Festus and Florus.

The most striking example, which may serve as a good indicator for the history of the textual collection contained in *B*, is the origin of the historical manuscript no. 2. This codex is in fact a German copy of an Italian exemplar, namely, Landolfus Sagax' idiograph, the Vatican codex Pal. Lat 909, which was brought to the monastery of Corvey by Henry II.[24] On the front page the following note says:

---

[23] Cf. Müterich 1986, Ferrari 1991 p. 107 ff., Bischoff 1992 pp. 175–76, Hoffmann 1995 pp. 5–33 and Huschner 2003 pp. 471–74.

[24] Cf. Bischoff 1992 p. 177. See also Hoffmann 1995 p. 137 and 1986 pp. 15 and 128 ff.

hic liber gesta narrat romanorum. heinricus imperator istum dedere dinoscitur librum monasterio sanctorum Martyrum Stephani Viti Iustini atq: dyonisii[25]

The codex was produced in the 11th century,[26] which would mean that it was brought to Germany immediately after it was written. Later it belonged to the Palatine Library of Heidelberg, and it was not transported to the Vatican Library until 1622. Not only was Landolfus' idiograph promptly transported across the Alps, the very same monks of Corvey were commissioned by Henry to produce the German copy for the see of Bamberg. Knowing that Pal. Lat. 909 also contains Vegetius' military treatise and marginalia exhorting a royal reader,[27] we can be quite certain that the codex formed part of Henry's reading-matter on the definition of Roman imperial power (*Kaiserideologie*).

Another manuscript on Roman history shows a connection between Leo of Vercelli and the Ottonian library, namely the classical manuscript no. 54. It is a 9th-century codex produced in Fulda containing the *Historia Augusta*. Later it became the possession of Leo of Vercelli, who wrote a series of marginal notes in it. Leo probably offered it to Henry, possibly together with the above-mentioned medical manuscript no. 1 and the canonical manuscript no. 1. No doubt, then, that Otto III and Henry II had a keen interest in Roman history.

The canonical manuscript no. 1 is a 10th-century codex written in Beneventan script. It contains the works of Eugenius Vulgarius and Auxilius, both priests of Naples who were active around the turn of the 9th and the 10th century. As mentioned above, it belonged to Leo of Vercelli, and in fact, the manuscript also contains the autograph of Leo's poems dedicated to Otto III. It is evident that Leo had been inspired by the works of the Neapolitan priests. He could find the idea of Rome's grandeur in Eugenius' poem *Roma caput mundi rerum suprema potestas* which appears on the same folio as Leo's own *Versus de Gregorio et Ottone Augusto*. Another of Leo's poems, the elegy on the death of Otto III, opens with the same words as one of the works of Auxilius, namely, the lament of the prophet Jeremiah, chapter 9: *Quis dabit aquam capiti*?

The patrologic manuscript no. 107 is a collection of theological works, but of interest to us in two respects. Firstly it contains the *indiculus*

[25] Quoted from Crivellucci 1912 p. XIII.
[26] Crivellucci 1912 p. XIII.
[27] Cf. the discussion in 2.6.4. p. 37.

loricatorum, the enrolment list, pertaining to the second campaign of Otto II in Southern Italy. Hoffmann suggests that the list is original,[28] and that makes it almost certain that Otto III inherited it from his father. Otto III had good reasons for being interested in this manuscript, because it contains an architectural description of the Palatine. Whether it was part of a renewal of Rome or not, we know that Otto III built a new imperial residence in Rome, probably on the Aventine.

Several of the Ottonian manuscripts were collected by Gerbert. To make observations on them exceeds the aim of the present discussion, but it could be fitting to mention one manuscript that throws light on him as Pope Sylvester. The patrologic manuscript no. 20 is a beautiful 9th century manuscript and it is one of the Italian manuscripts which found their way to Bamberg. It contains the life of Saint Sylvester. Hence, it is not far fetched to suggest that it had influenced Otto III when naming his French pope.

Although there has been some debate as to whether Leo's note in the medical manuscripts no. 1 was written before or after Otto's death (and in the latter case rather commissioned for Bamberg by Henry), as to how many of the books mentioned may be identified with extant manuscripts in Bamberg and finally through whom – Otto, Henry, Gerbert and/or Leo? – the books in question came to Bamberg, it is clear that there is evidence of transport of books from Italy to Germany related somehow to Otto III, Henry II and their intellectual circles.

This gives us a clue to the transmission of the textual collection represented by our Bamberg manuscript. Further, *B* probably found its way from Halberstadt to Bamberg as early as the 11th century, because Frutolf of Michelsberg († 17/1 1103) used it for his world chronicle.[29] Reconstructing the transmission is admittedly an arduous and conjectural undertaking, but should nonetheless be the subject of scholarly discussion until new evidence emerges. The exemplar of *B* was perhaps transported to Halberstadt from Italy (Campania, Rome, Monte Cassino?), by Henry II or Bishop Arnulf himself (or by someone of their entourage) or by an Italian cleric visiting Halberstadt.

---

[28] Hoffmann 1995 p. 162.

[29] Edition by Waitz, MGH SS 6, pp. 33–210, who explains the use of *B* on page 5. Latest edition by Schmale/Ott, *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit* 15, 1972, pp. 48–121.

One such possible event could have been the consecration of the cathedral of Halberstadt in 992.[30] Attending the ceremony were Adelaide and Otto III, the dukes of Saxony, the majority of German archbishops and bishops, and, invited from Italy, the archbishop Johannes Philagathos of Piacenza and Agio of Capua, the bishops Urso of Padua and Reinward of Trento, the abbot Manso of Monte Cassino and Landolf, prince of Capua. It is not inconceivable that, say, Agio, Manso or Landolf brought with him a manuscript as a gift to the bishopric, and that it was copied some years later under Arnulf.

A more likely guess would perhaps be that Arnulf or Otto III came across the exemplar of *B* during one of the Italian campaigns. Görich 1995[31] discusses the possible participants in Otto III's Italian campaigns, and it appears that Arnulf joined the second campaign (997–99). His presence in Rome is verified by his signing Otto III's diploma 339 written the 2nd of December 999:

> *Arnolfus . . . ęcclesię ępiscopus interfui et subscripsi.*[32]

Also signing the diploma we find among others Margrave Hugo of Tuscany and Leo,[33] archbishop of Ravenna (before June the same year abbot of SS Bonifacio e Alessio in Aventino). Both Hugo and Leo joined the emperor together with Gerbert-Sylvester, Leo of Vercelli and Heribert, the archbishop of Cologne, in a meeting at Farfa in October.[34] Could this indicate that Arnulf was also present at Farfa? In the company of intellectuals such as Gerbert, Leo of Vercelli and Leo of Ravenna and in spiritual milieus like S Maria di Farfa or SS Bonifacio e Alessio in Aventino Arnulf may have found the opportunity to enrich his bishopric with a manuscript or two. Years later he finished a copy in Halberstadt and presented Henry II with it.

Considering the intellectual traffic between Germany and Italy recently proved by Huschner, the Ottonian emperors' use of their bishops and scribes for book production and the examples of Pal. Lat. 909 and

---

[30] Cf. Althoff 1998 and Huschner 2003 pp. 490–91 and 954.
[31] Görich 1995 pp. 140–146 and 170.
[32] MGH, Dipl. Ott. III p. 769.
[33] Cf. Görich 1995 pp. 216–23 on him. Leo is also frequently mentioned by Huschner 2003.
[34] Görich 1995 p. 219 and Huschner 2003 p. 371.

the Bamberg library,[35] it certainly would be astonishing if the textual collection represented by *B* did not turn out to be a further document related to the Ottonian interest in Roman history and the definition of worldly power. The contents, the style, the re-narration also point in this direction: the collection was to be read in a court. The many representations of Roman emperors, the accounts on Alexander the Great etc. fit very well into the picture of a collection of royal *Bildungsromane*, and both the language and the narrative itself indicate consideration for a reader not possessing the learning of a monk or a cleric.

Admittedly, this sketch is conjectural, but, as mentioned, this is necessarily the situation until we have new evidence. Advancing our hypothesis that the textual collection represented by *B* forms a document of Ottonian literature, when, where and how did it all start? Was the original written for a Campanian prince as suggested by Waitz, Chiesa and others, or might Otto III have commissioned it during his second Italian campaign? It is not unlikely that he came to know the literary milieu of Naples or Monte Cassino in those years. These are some of the central questions to pursue in future research.

[35] Cf. Hoffmann 1986 p. 15: "Nicht zu leugnen ist jedoch die grosse Mannigfaltigkeit der Schrift, die nur aus einer Vielzahl von beteiligten Skriptorien zu erklären ist und die Bamberg heute zum idealen Ort einer vergleichenden Paläographie der Ottonenzeit macht. Verdankt wird das offentsichtlich dem Bitten und Drängen Heinrichs II., der seine Bischöfe und Äbte um Bücherspenden für das Bistum anging. Dieser oder jener Codex mag von den neuen Domherren mitgebracht worden sein. Aber ingesamt können solche Mitbringsel nicht der Grund des ungewöhnlichen Reichtums an Schriftarten sein, der in Bamberger Bibliothek zu entdecken ist. Dahinter kann letzten Endes nur die treibende Kraft des Königs stecken, der seine Gründung wohlversorgt sehen wollte und wusste, was Bücher bedeuten."

CHAPTER FOUR

EDITION OF THE *HISTORIA ROMANA* (= *HR*) CONTAINED IN MS BAMBERG, STAATSBIBLIOTHEK, HIST. 3 (= *B*)

4.1. *Editorial principles*

In my study, the main interest has not been to reconstruct the genealogy of the manuscripts, but to explore and emphasize the variance in the transmission. Hence, I have chosen to do a single manuscript edition of *B*. I have excluded an *apparatus lectionum aliorum codicum*, except where the other manuscripts[1] agree against *B*. These readings are included in the final *apparatus* (See 4.3). With three different apparatus already I did not wish to compromise the readability by adding a fourth. However, I have included an appendix with readings from *S* and *U*.[2] (The readings of *O* are excluded as the manuscript is a copy of *S*. The text of *V* is problematic because it is contaminated, but I have occasionally included its variant readings).

4.2. *Orthography and punctuation*

This is a diplomatic edition, and I have tried to follow the manuscript as closely as possible. I have not normalised the orthography unless it compromises the comprehension. This means that I have not made distinction between *v* and *u*. I follow the manuscript's confusion of *ci* and *ti*, occasionally also (especially in proper names) *b* and *v*, *t*(*h*) and *d*, *i* and *y*, *i* and *e*, and its inconsistent use of *h: abhominabilis* for *abominabilis* (line 1554) and *onoratus* for *honoratus* (line 347). *C* and *q* are confused once: *secuntur* (line 2065). Neither have I normalised "incorrect" use of double consonants. In all other cases where the use of wovels differs from the convention (that is, forms not appearing in Lewis and Short's Latin Dictionary or the Oxford Latin Dictionary), I have added the

[1] See description on pp. 44–46.
[2] See appendix, p. 323.

normal form in the third *apparatus*. (For instance *Saguntam* – *Saguntum*). This also applies to deformed readings such as *Nummus* – *Mummius*. The punctuation is my own.

4.3. *Apparatus*

The edition is supplied with three *apparatus*. Textual passages in italics are referred to in an *apparatus fontium*. These parts are textual supplements and the used sources are quoted in parentheses. When a passage in italics has no counterpart in the *apparatus*, this means that I have not found any source and that the redactor is thought to be responsible for the wording. The second *apparatus* marks corrections, additions, expunctions etc made in the codex. The actual places are signed with small superscript letters in the text. The scribes have erased in two manners, by expunging (expunging) and by erasure (erasure). I have distinguished them in the *apparatus* by using the expressions *expunctum* and *in rasura* (*est*). The final *apparatus* explains distorted or confusing readings. Such places are introduced in the *apparatus* by the actual line number. This *apparatus* also includes readings from the other manuscripts where they agree against *B*.

The numbers in parentheses introducing each chapter refer to the corresponding chapters in the text of Paul the Deacon edited by Crivellucci.

Sigla

S	Sarisberiensis cathedralis bibliothecae codex 80
U	Bibliothecae apostolicae Vaticanae codex urbinatis Latinus 961
V	Bibliothecae apostolicae Vaticanae codex Vaticanus Latinus 1984
a	consensus codicum *S, U* (et *V* ad locos quosdam)
Epitome	*Epitome de Caesaribus*
HET	*Historia ecclesiastica tripartita*
Or	*Historiae adversus paganos* Orosii
PD	*Historia Romana* Pauli Diaconi

Signa et abbreviata

//	initium paginae
r	recto
v	verso
i. e.	id est
s. r.	spatium relictum est
*	littera legi non potest
[ ]	delenda
< >	supplenda

4.4. *Text*

Et dicunt alii: primus in Italia regnauit rex nomine Ianus.

Deinde *quidam nomine* Saturnus fugit[a] de Grecia Iouem filium suum et uenit in Italiam. Fecitque ciuitatem in partibus Tuschię non longe a Roma, quę de suo nomine Saturnia dicta est. Et quia Saturnus in Italia latuit, *id est absconditus fuit*, inde Lacium appellauerunt Italiam. Istę namque Saturnus docuit populum ipsius terrę facere domos, laborare terras, plantare uineas et uiuere sicut homines. Nam antea nesciebant laborare sed erant sicut bestię manducantes glandes et habitabant in criptis et in casellis de frondibus coopertis. Ipse enim monst<r>auit facere nummos aereos, *quos uulgo follares nominamus*. Et pro his omnibus, que monstrauit, a ruscicis deus appellatus est.

Post Saturnum regnauit Picus filius eius.

Post Picum Faunus filius eius, qui fuit pater Latini. Huius mater Carmentis Nicostrata dicitur, quia latinas litteras inuenisset.

Deinde regnauit Latinus, qui latinam linguam emendauit, et Latini de suo nomine appellati sunt. Isti predicti reges regnauerunt per centum quinquaginta annos. Inter hęc Troia a Grecis capta est et Eneas, Veneris et Anchisę filius, in Italiam uenit et cum Turno, *ut supradictum est*, pugnauit et occidit eum et sponsam eius Lauiniam, filiam Latini regis, uxorem accepit et *post mortem Latini tenuit regnum eius* et regnauit annis tribus.

Mortuo itaque Enea accepit regnum Aschanius filius eius, qui et Iulius *dictus est*, quem de Troia secum adduxerat. Inter hęc relinquens Aschanius Lauiniam suam nouercam, *que uulgo matrinia dicitur*, et fecit sibi ciuitatem, quam Albam Longam[b] nominauit. Lauinia uero genuit post mortem Ęnee filium ex ipso creatum[c], /24v/ quem appellauerunt Posthumum. Aschanius uero tulit eum et cum magno amore nutriuit. Deinde Aschanius genuit filium, quem Iulum appellauit. De quo generatio Iulii descendit. Aschanius autem, cum regnasset per uiginti octo annos, mortuus est et dimisit regnum fratri suo Postumio.

Postumius autem Siluius regnauit annis uiginti et nouem. Postumius autem inde[d] est dictus, quia post mortem patris sui natus est, Siluius dictus[e] est, quia in silua fuit nutritus. Unde et omnes reges Albanorum Siluii nominati sunt.

---

a *littera* u *supra lineam addita est* – **b** *littera* n *supra lineam addita est* – **c** *littera* a *supra lineam addita est* – **d** *fere duae litterae ante* inde *in rasura* – **e** *fere duae litterae ante* dictus *in rasura*

Post hunc Eneas Siluius regnauit annis triginta unum.
Deinde Latinus Siluius regnauit annis quinquaginta.
Post mortem eius Alba Siluius regnauit annis quadraginta.
Post hunc Ęgiptus siue Athis, filius eius, regnauit annis uiginti quattuor.
Deinde regnauit Capis Siluius annis uiginti octo. Iste fecit Capuam in Campania.
Item Carpentus Siluius regnauit annis tredecim.
Post istum Tyberius Carpentus regnauit annis nouem. De istius nomine dictus est Tyberis fluuius, quia cadens ibi mortuus est. Nam antea Albula dicebatur ipse fluuius.
Post istum regnauit Agrippa Siluius annis quadraginta. Istius tempore dicitur fuisse in Grecia Homerus *doctor*.
Deinde regnauit Siluius, filius Agrippe, annis decem et nouem.
Post hunc regnauit Auentinus Siluius annis triginta tribus, et de istius nomine dicitur mons Auentinus, quia ibi sepultus est.
Deinde successit ei in regnum Procax Siluius, eiusdem Auentini filius, qui regnauit annis uiginti tribus.
Post istum regnauit Amulius eius filius paruulus annis quadraginta tribus. Iste iactauit Numitorem fratrem suum de regno, et habitauit ipse Numitor in rebus suis. Rea Siluia, filia eiusdem Numitoris, electa est, ut esset uirgo deę Veste in templo eius. Postea concubuit cum ea deus Martis, et nati sunt ex ea duo filii Remus et Romulus. Mater uero illorum propter adulterium, quod commisit, uiua sepulta est secundum legem, quę aput illos erat instituta. Filios eius, id est Remum et Romulum, iactauerunt prope ripam Tyberi[f] fluminis. Videns autem eos quidam pastor regis *nomine* Faustulus leuauit eos et portauit ad[g] Accam Laurentiam uxorem suam, et nutriuit eos. Ipsa uero Acca Laurentia propter quod erat formosa et meretrix et multum lucrum querebat de corpore suo, uicini eius appellabant eam lupam. Unde et ab illo tempore cellulę ubi meretrices habitabant lupanaria nominata sunt. Predictus uero Romulus et Remus, /25r/ cum creuissent, collegerunt pastores ac latrones et abeuntes occiderunt intra ciuitatem Amulium,

f *una littera in rasura ante* fluminis – **g** adacc am *scriptum est*

42 Carpentus: *i. e.* Capetus – 43 Carpentus: *i. e.* Capeti – 51 Procax: *i. e.* Procas – 57 Remus et Romulus: *a* Romulus et Remus – 60 Tyberi: *i. e.* Tiberis – 61 regis: *a* gregis

qui auum illorum de regno eiecerat, et predictum auum suum Numitorem in regno restituunt.

(I.1) Romanum igitur imperium a Romulo *et Remo* initium accepit et sicut in primis quando exortum est minus fuit omnibus aliis regnis, ita postea crescendo exaltatum est super alia regna. Predicti uero Remus et Romulus, cum haberent annos decem et octo et latrocinarentur inter pastores, fecerunt ciuitatem paruam in Paletino monte.

(I.2) Post hanc ciuitatem factam, quam de nominibus suis Romam uocauerunt, a qua et Romani nomen acceperunt, hoc consilium habuit Romulus[h]: fecit templum, quod nominauit asilum, *id est templum misericordię*, et promisit, ut quicumque malefactor ibi fugisset non aliquod malum pateretur. Propter hanc causam omnes uicini eius, qui male in sua terra faciebant, fugiebant ad illud. Denique elegit centum senatores, per quorum consilia omnia faceret, et propter illorum senectutem appellauit eos senatores, et quia habebant curam de omnibus, appellauit eos patres[i]. Mille etiam pugnatores elegit, quos a millenario numero milites appellauit. Cumque ille et populus eius uxores non haberent, per fraudes rapuerunt filias Sabinorum. Tunc ceperunt pugnare contra eos Sabini, Cecinenses, Antemnates, Crustumii et Fidenates[j] propter quod rapuerunt filias eorum, et hos omnes Romulus uicit cum suo populo. Fecerunt tamen amicicias Romani cum Sabinis, quorum filias rapuerunt, in tantum, ut rex Stacius cum Romulo de Sabinis regnaret, Sabini quoque et Romani efficerentur unus populus. Illo namque tempore, ut firmaret Roma amiciciam cum Sabinis, nomine suo uocabant filios suos et prenomina illis inponebant de Sabinis. Similiter faciebant Sabini Romanis, et ex illo tempore exiit consuetudo, ut nullus Romanus esset absque prenomine. Propter istam autem societatem habuit prenomen Romulus Quirinus, eo quod lingua Sabina hasta longa Quiris nominatur, quam semper Romulus in manu portabat. Unde et Romani[k] ab hastis longis[l] Quiriti appellati sunt. Postea Fabius[m] dux Romuli per consilium Romuli Remum occidit, fratrem eius, et tenuit solus Romulus ipsum regnum. Postquam regnauit annis triginta nouem, abiit ad quendam

---

h Remus *ante* Romulus *expunctum est* – **i** patres *ex* pretores *correctum* (?) – **j** *littera* a *supra lineam addita est* – **k** hastas quiritas *post* Romani *expunctum est* – **l** *una littera in rasura ante* longis – **m** *Fabius ex Fauius correctum*

---

74 Paletino: *i. e.* Palatino – 86 Cecinenses: *i. e.* Caeninenses – Crustumii: Eutropius: Crustumini – 89 Stacius: *i. e.* Tatius – 97 Quiriti: *i. e.* Quirites – Romuli[1]: *a deest* – 98 Remum occidit: *a* occidit Remum – 99 quendam: *i. e.* quandam

paludem, quę Caprea dicitur, et nusquam comparuit. Post mortem autem illius per unum annum rexerunt senatores regnum eius.

(I.3) Postea Numa Pompilius rex ordinatus est. Ipse legem Romanis dedit. Nam antea per consuetudinem pugnandi quasi latrones et barbari erant. Regnauit autem predictus /25v/ Numa Pompilius rex annis quadraginta et unum.

(I.4) Eo mortuo succesit in regnum Tullius Ostilius. Hic primum purpura indutus est et gloria honoratus. Iste iterum pugnare[n] cepit et Albanos uicit, qui erant longe a Roma miliaria duodecim. Vegetes et Fidentes similiter uicit, qui erant longe a Roma alia decem et octo miliaria alia sex. Romam ampliauit adiu<n>cto ibi Celio monte. Et cum regnasset[o] per triginta et duos annos, fulmine percussus cum *toto* domo sua arsit. In his temporibus Bizancium ciuitas facta est *a Pausanio rege Sparthanorum*, quę postea Constantinopolim dicta est.

(I.5) *Eo mortuo* post illum Ancus, nepos eiusdem Nume Pompilii, suscepit imperium. Contra Latinos pugnauit, Auentinum et Ianiculum montes Rome adiunxit. Sexto decimo miliario ab urbe Roma condidit Osti ciuitatem supra mare. Regnauit annis uiginti tribus et mortuus est.

(I.6) Deinde Priscus Tarquinius suscepit imperium. Iste uero constituit, ut ducenti essent senatores. *Nam Romulus antea solummodo centum senatores constituit, ut supradictum est.* Circum in Roma edificauit, iocos Romanos ordinauit. Sabinos pugnando superauit, primus Romam intrauit cum triumpho, *id est cum uictoria*. Muros Rome fecit et cloacas, *que uulgo clauaca dicuntur*. Ipse cepit fabricare Capitolium. Regnauit annis triginta septem.

(I.7) Post istum regnauit Seruius Tullius. Iste quoque subiugauit Sabinos et adiunxit Rome tres montes, id est Quirinalem, Viniralem atque Esculinum. Fossam circa muros fecit. Primus omnium ordinauit, ut censum daretur, que causa adhuc incognita erat in mundo.

112–13: …*a Pausanio rege Sparthanorum*…: Or. III.13.2 …a Pausania rege Spartanorum…

---

n pugnare cepit *ex* pugnam recepit *correctum* – **o** regnasset *ex* regnassem *correctum est*

---

106 Tullius: *i. e.* Tullus – 107 honoratus: *a* honoratus est – 108–109 Vegentes et Fidentes: *i. e.* Veientes et Fidenates – 111 toto: *a* tota – 113 Constantinopolim: *i. e.* Constantinopolis – 117 Osti: *i. e.* Ostia – 127–28 Viniralem atque Esculinum: *i. e.* Viminalem atque Esquilinum – 128 Fossam: *S* fossatum; *U* fossatos – 129 daretur: *a* tolleretur

(I.8) Isto mortuo Lucinius Tarquinius Superbus inuasit imperium. Iste primum excogitauit omnia genera tormentorum: catenas, exilium, carceres, ferrum in pedibus mittere[p]. Gabios ciuitatem et Suessam et Pomeciam subiugauit. Postea, cum sederet ad expugnandam Ardeam ciuitatem, que octauo decimo miliario fuit ab urbe Roma, regnum perdidit. Nam cum ipse Tarquinius super Ardeam ciuitatem cum exercitu sederet, mouit[q] se inde filius eius et uenit Romam et adulterauit quandam feminam nomine Lucreciam, que erat uxor Collatini. Illa uero manifestauit marito et patri et amicis suis de adulterio, quod commisit cum ea filius T[r]arquinii, et *de nimio dolore* occidit se ante omnes. Pro ista causa cepit Brutus, pater eius, concitare omnem populum contra Tarquinium et tulit imperium eius. Nam in ipso campo ubi sedebat super Ardeam, dimisit eum ipse exercitus et reuer/26r/si sunt Romam. Quando uenit ipse rex Tarquinius ad portam Romę, non dimiserunt intrare. Tenuit imperium triginta quinque annis et fugit cum uxore et filiis. Usque ad illud tempus, quo Tarquinium eiecerunt a se Romani, regnauerunt super eos reges per annos ducentos quadraginta.

(I.9) Post hec autem habuerunt consilium et pro uno rege ordinauerunt duos consules, ut si unus propter hoc fortior esse uoluisset, alter eum constringeret et non consentiret ei facere quod non esset rectum. Et placuit eis, ut non amplius quam unum annum regnarent consules, ne si[r] plus regnarent, eleuarentur in superbiam. Proinde expleto anno regnabant alii, ut semper cognoscerent se esse similes de aliis ciuibus. Primum namque ordinauerunt consules Lucium et Iunium Brutum, qui multum decertauerat, ut Tarquinius Superbus eieceretur de Roma. Simulque maritus Lucrecie, quia nomen habebat Tarquinius Collatinus, et ipsum eiecerunt de Roma. Placuerat enim omnibus, ut nullus iam in Roma esset, qui Tarquinius diceretur. Interea Tarquinius[s] Superbus, qui eiectus fuerat de Roma, adunauit populum multum et cepit pugnare contra Romam, ut posset redire in regnum.

---

p *secunda littera* t *supra lineam addita est* – **q** *ex* monuit *correctum* – **r** ne si *ex* nisi *correctum est* – **s** *s.r. fere duarum litterarum inter litteras* i *et* u *propter chartam mutilatam*

---

130 Lucinius: *a* Lucius – 132–33 Suessam et Pomeciam: *i. e.* Suessam Pometiam – 139 commisit: *a* commiserat – 142/43 reuersi sunt: *a* reuersus est – 153 de: *a deest* – 154–57 Primum . . . Roma: PD fuerunt igitur anno primo expulsis regibus consules Lucius Iunius Brutus, qui maxime egerat ut Tarquinius pelleretur, et Tarquinius Conlatinus maritus Lucretiae. sed Tarquinio Conlatino statim sublata est dignitas.

(I.10) In prima pugna Arruns, filius Tarquinii, et Brutus consul occiderunt se ambo. Romani tamen habuerunt uictoriam.

(I.11) Secundo quoque anno iterum cepit decertare Tarquinius, ut reciperetur in regnum, et pugnam fecit cum Romanis. Fuitque illi in adiutorium Prosenna rex de Tuscia, et prope fuit, ut Romam apprehenderet.

Tercio anno, cum uideret T[r]arquinius, quia non posset redire in regnum, eo quod et Porsenna rex de Tuschia faceret pacem cum Romanis, abiit in ciuitatem nomine Tusculum, que non longe est a Roma, et ibi fuit per quattuordecim *dies et* annos.

(I.12) Nono anno post reges [i]eiectos de Roma congregauit gener Tarquinii exercitum propter uindicandam iniuriam soceris sui[t]. Creuit honor, qui dictatura nominabatur. Forcior honor erat quam consolatus. In ipso anno factus est magister equitum, qui ministrabat dictatori.

(I.13) Sexto decimo anno postquam reges expulsi sunt, populi Romani dicebant, quod a senatu et a consulibus premerentur, et pro ista causa iterum fecerunt tribunos, qui essent sicut iudices et defensores contra ipsum senatum.

(I.14) Sequenti uero anno gens Bulscorum contra Romanos pugnam parauit, sed /26v/ uicti sunt a Romanis. Eciam unam ciuitatem optimam, quam habebant, perdiderunt, que dicebatur Coriolos.

(I.15) Postea uero Qui<n>tus Marcius dux Romanus, qui prius Bulscorum ciuitatem apprehenderat, a Romanis expulsus est de Urbe. Ille iratus perrexit ad Bulscos et petiuit ab eis adiutorium. Accepto uero adiutorio pugnauit cum Romanis et uicit eos. Denique Romani miserunt ad eum missos, ut pacem facerent. Ille uero despexit eos. Deinde abiit mater nomine Bethuria et uxor Velumnia et rogauerunt eum, et sic pacem cum eis fecit. Iste fuit secundus post Tarquinium, qui contra patriam suam pugnauit.

---

t *ex suis correctum*

---

165 Prosenna: *i. e.* Porsenna – 168 et: *a deest* – 170 dies et: *a deest* – 173–74 consolatus: *i. e.* consulatus – 180/184 Bulscorum: *i. e.* Volscorum – 184 expulsus…Urbe: *a* de Urbe expulsus est – 188 mater…Velumnia (*i. e.* Volumnia): *a* mater eius Beturia (*U* Bertulia) et uxor eius Velumnia (*U* Velumina)

(I.16) Postea trecenti nobiles de gente, que dicebatur Fabia, promiserunt se ire soli et pugnare contra Vegetes, sed dum irent, omnes ibi mortui sunt, et tantum unus ex eis remansit, qui nuncium inde portaret.

(I.18) Anno trecentesimo primo cessauerunt regnare duo consules, et pro duobus consulibus ordinauerunt decem, ut ipsi haberent potestatem, et a numero decem decemuiri dicti sunt. Primo anno bene fecerunt, secundo anno quidam Appius Claudius ex eisdem decemuiris uirginem filiam cuiusdam Romani corrumpere uoluit, sed pater suus occidit eam, ne turpitudinem a decemuiro[u] sustineret. Ingressus ad milites monuit eos, ut a decemuiris potestas tolleretur, quod et factum est.

(I.19) Anno trecentesimo quinto decimo Fidenates[v] contra Romanos bellum habuerunt. Erant his in adiutorium Vegentes. Quę ambe ciuitates tam uicinę sunt Rome, ut decem et octo miliaria prope sint. Victi sunt ab Ęmilio dictatore et Lucio Quintio Cincinnato, et Fidelis ciuitas capta est et euersa.

(I.20) Post uiginti autem annos Vegentes rebellauerunt se. Missus est contra eos Furius Camillus. Obsidens eos cepit ciuitatem ualde ditissimam de Italia. Postea cepit eo Fidiscos non minus de nobili ciuitate. Sed habuerunt Romani inuidiam contra eum, quasi non bene diuidisset ipsam predam. Pro hac causa dampnatus et ei<e>ctus est de ciuitate. Igitur Galli[w] Senones *cum duce Brenno* pugnauerunt cum Romanis aput Allium fluuium et uicit eos. Deinde uenerunt et apprehenderunt Romam. Solummodo ipsum Capitolium non potuerant apprehendere. Illi uero, qui in eodem Capitolio inclusi erant, dederunt[x] predictis Gallis[y] mille libras auri et sic liberauerunt se. *Audiens hoc* Furius Camillus, qui de Roma per inuidiam eiectus fuerat, /27r/ secutus est eos et occidit ex eis multos et recollegit ab eis ipsum aurum et omnem predam, quam de Roma portabant, tulit ab eis.

---

u decemuiro *ex* decimouiro *correctum* – **v** *littera* a *supra lineam addita est* – **w** Galli *in rasura* – **x** *s. r. fere duarum litterarum inter litteras* u *et* n *propter chartam mutilatam* – **y** Gallis *in rasura*

---

192 soli: *i. e.* solos – Vegetes: *i. e.* Veientes – 201 quod: *a* et quod – 203/207 Vegentes: *i. e.* Veientes – 205 Fidelis: *i. e.* Fidenae – 207 Missus: *S* missusque; *U* et missus – 209 Fidiscos: *i. e.* Faliscos – 209–10 non…ciuitate: *i. e.* non minores quam nobilis ciuitas *aut* non minus nobilem ciuitatem – 213 Allium: *i. e.* Alliam – 214 potuerant: *a* potuerunt

(II.1) Anno trecentesimo sexagesimo quinto tribuni militares a Romanis ordinati sunt, et sic iam cepit Romana causa crescere. Nam Camillus eo anno comprehendit ciuitatem Bulscorum, que per septuaginta annos pugnauerat cum Romanis.

(II.2) Titus ętiam Quincius Cincinnatus pugnauit cum Prenestinis ad flumen Alliam et uicit eos et octo ciuitates, que sub potestate illorum erant, adiunxit Romanis simulque et ipsam Prenestem ciuitatem Romanis adiunxit.

(II.3) Verum non multum regnauerunt ipsi tribuni. Nam per quattuor annos nulla potestas maior in Roma fuit. Presumpserunt tamen tribuni habere potestatem et permanserunt in ipso honore per tres annos. Iterum ordinauerunt consules, id est Lucius Genucius et Quintus Seruilius.

(II.4) His temporibus magna mortalitas afflixit Romanos per duos annos. Tercio autem anno triste signum Rome apparuit: in media[z] namque urbe terra aperta est, et subito quasi inferna apparuerunt. Tunc interpretauerunt malefici, quod uiuum hominem peteret. Marcus Curcius iniecit se in ipsum incendium, et sic clausa est ipsa apertio terrę[a].

(II.5) Iterum ueniens multitudo Gallorum quarto ab Urbe miliario consederunt ad flumen, qui dicitur Anienę. Missus est contra eos ad pugnandum Titus Quincius. Tunc unus de Gallis prouocauit quendam de senatoribus Romanorum, ut pugnaret cum eo. Cumque ambo decertarent, ipse Romanus occidit Gallum[b] et tulit torquem aureum de collo eius et misit in collum suum. Ab illo ergo die ipse Romanus, et qui de eius genere nati sunt, Torquati dicuntur. Non multo post Gaius Marcus pugnauit cum Tuscanis et uicit eos et octo milia captiuos exinde adduxit.

(II.6) *Tercia autem uice iterum uenerunt Galli et maritima loca depredabant.* Romani uero *hoc audientes* petierunt adiutorium a Latinis, quos subiectos

---

248 *Tercia…depredabant*: Or. III.6.4 Tertio autem in isdem diebus Galli se in praedam per maritima loca subiectosque campos ab Albanis montibus diffuderunt.

---

z media *ex* medio *correctum* – **a** cęli *(?) ante* terrę *in rasura* – **b** Gallum *in rasura*

---

222 Bulscorum: *i. e.* Volscorum – 231–32 Lucius…Seruilius: *i. e.* Lucium Genucium et Quintum Seruilium – 234 Tercio: *a* sequenti – 240 qui: *i. e.* quod – Anienę: *i. e.* Anien/Anio – 244 collum suum: *a* collo suo – ergo: *a deest* – 245 dicuntur: *a* dicti sunt – 246 Marcus: *i. e.* Marcius

iam habebant, sed noluerunt eos adiuuare. Romani autem fecerunt nouos milites et mandauerunt Lucium Furium cum sexaginta milibus armatis contra eosdem Gallos[c]. Cumque ad pugnandum peruenissent, quidam Gallus prouocauit unum de Romanis, qui optimus esset, ut feriret cum eo. Cumque exisset Marcus Valerius tribunus contra ipsum Gallum, coruus adueniens sedit in brachio illius. Et cum cepissent pugnare, coruus /27v/ alis et unguibus percuciebat oculos Galli, ne rectum posset uidere. Ita a tribuno Valerio ipse Gallus occisus est, et non solum uictoriam ex eo habuit sed ęciam et nomen. Nam ab illo die Corbius est dictus. *Hoc uidentes Galli fugierunt. Romani eos sequentes multos ex eis occiderunt.* Propter hoc itaque meritum Valerius consul est factus. Tunc siquidem dilatata est nox et usque ad plurimam diei partem ęxtensa est. Tunc ętiam petre de nubibus ceciderunt. Eodem tempore Magnus Alexander natus est, *filius Philippi de Macedonia.*

(II.7) Interea Latini, qui noluerunt adiuuare Romanos contra Gallos, ceperunt querere a Romanis, ut unus consul esset ex eis et unus de Romanis. Quod cum Romani facere noluissent, pugnatum est inter eos, et uicerunt eos Romani.

(II.8) Iam Romani potentes esse ceperunt et in centesimo tricesimo miliario longe a Roma contra Samnitas, qui medii sunt inter Picenum, Campaniam et Apuliam. Qui Samnites aurea et argentea arma habebant et uarias uestes et ornatas. Denique priusquam cum Romanis pugnarent predicti Samnites, pugnauerunt in Lucania cum Alexandro rege de Ępyro, qui fuit frater Olimpię, matris Alexandri Magni, et uenerunt in Italiam, ut pugnarent cum Romanis, et occiderunt eundem Alexandrum. Romani igitur contra Samnitas pugnare ceperunt pro Campanis et Sedicinis. Campanie namque terra omnium siquidem non Italię tantum sed prope in toto orbe terrarum preciosissima est. Nam de terra Campanie sunt nobiles portus, id est Gaieta, Misenus et calidas fontes Baias, nec non et duo lacus, id est Lucrinus et Auernus

---

259–60 *Hoc . . . occiderunt*: Or. III.6.5 Occiso enim prouocatore Gallo, hostes territi sparsimque fugientes grauiter trucidati sunt.

---

c *ex* Gallas *correctum est*

---

255 cepissent: *a* cepissent ambo – 259 Corbius: *i. e.* Coruinus – fugierunt: *a* fugerunt – 266 noluissent: *a* nollent – 269 Samnitas: *a* Samnites *et sic semper* – 270 Apuliam: *S* Apuliam pugnauerunt – 274 uenerunt (sc. Alexander et Epirotes) – 276 Sedicinis: *i. e.* Sidicinis – 278 Misenus: *i. e.* Misenum – 279 calidas . . . Baias: *i. e.* calidae . . . Baiae

et montes ubi optime uites sunt, Scaurus, Falernus, Massicus et pre cunctis[d] precio<si>ssimus Vesuuius, urbes ad mare Formię, Cumę, Puteolis, Erculanium, Compeia et ipsa caput urbium Capua nominata quondam inter tres maxima Romam Cartaginemque. Pro hac urbe et pro his regionibus populus Romanus cum Samnitis pugnauit. Missus est contra[e] illos ad pugnandum Lucius Poperius Cursor. Ille autem posuit super exercitum Fabium magistrum equitum et precepit ei, ut sine ipso non pugnaret, sed ubi cognouit, quod bene pugnare posset, pugnauit et *uiginti milia Samnitum occidit*.

(II.9) Postea Samnites[f] congregati uenerunt in Caudinas furculas ibique cum Romanis pugnauerunt[g] /28r/ et uicerunt. Concluseruntque[h] namque illos in locis districtis. Tunc Poncius dux misit interrogando Herennium, patrem suum, si occideret clausos an parceret eis. Elegit, ut uiuos ad turpitudinem reseruaret. Itaque Samnites uictores effecti populum Romanum, quem turpiter comprehenderant, exspoliauerunt uestimentis et armis, et singulos pannos uiles dimittentes illis propter membra cooperienda miseruntque illos sub iugo. Sexcentos ex eis tenuerunt obsides, alios dimiserunt sub tali seruitute pacis. Sed si Romani sic obseruassent pacem Samnitibus, sicut illi uolunt pacem sibi obseruare subiectis suis, hodie Romani aut non essent aut, Samnio domina<n>te, seruirent. Expleto anno pax, quę cum Samnitibus facta fuerat, rupta est, et directus est contra Samnitas Lucius Papirius consul, qui in tantum erat nominatissimus aput Romanos, ut, cum diceretur, quod Alexander in Italiam transire deberet, ipsum elegerunt, qui Alexandri impetum sustineret. Commissa pugna *ex utraque parte moriebantur*. Tamen fortiter pugnarunt Romani et septem milia de Samnitibus *cum ipso duce* comprehenderunt et sub iugo miserunt. Eo tempore Appius Claudius aquam Claudiam Rome introduxit et uiam Appiam strauit.

288: …*uiginti milia Samnitum occidit*: Or. III.15.2 Nam cum superiore bello uiginti milia Samnitum Fabio magistro equitum pugnam conserente cecidissent…
304 *ex utraque parte moriebantur*: Or. III.15.8 bellum quod…magnas strages utriusque populi dedit.
305 *cum ipso duce*: Or. III.15.9 …uictis Samnitibus et capto duci eorum iugum reposuerunt.

---

d *ex* cunctas *correctum* – **e** *s. r. fere duarum litterarum inter* n *et* t *propter chartam mutilatam* – **f** *ex* Samnitas *correctum est* – **g** *litterae* nt *in rasura* – **h** que *in rasura*

---

280 Scaurus: *i. e.* Gaurus; PD Caurus – 282 Puteolis: *i. e.* Puteoli – Compeia: *i. e.* Pompeii; PD Pompeia – 283 maxima: *a* maximas – 285 Poperius: *i. e.* Papirius – 297 alios dimiserunt sub tali seruitute pacis: PD consules remiserunt sub tali tamen condicione pacis qualis facienda Samnitibus placuit – 298–99 obseruare subiectis suis: *S* obseruari a subiectis suis; *U* obseruare a subiectis suis – 307 introduxit: *a* induxit

Samnites reparato bello uicerunt Fabium[i] Maximum, *qui male aduersus Samnitas pugnauit. Nam perdito exercitu fugit in urbe. Itaque senatores statuerunt, ut remouerent eum a consulatu. Pater uero eius rogabat pro filio suo, ut non talem ignominiam pateretur, et promisit se ire cum filio suo ad pugnandum contra Samnitas. Quod et factum est. Commissa pugna cum subito uidisset filium consulem conclusum ab inimicis, iecit*[j] *se in medium pius senex et cepit pugnare. Videntes hoc Romani fortiter pugnare ceperunt et uiginti milia Samnitum occiderunt et quattuor milia cum rege suo comprehenderunt*. Sicque finita est pugna, quam per quadraginta et octo annos habuerunt inter se Samnite et Romani, et ita euerterunt ipsam ciuitatem Romani, ut requiratur ubi fuisset Samnium, et inuenire non possit. Et nullus hostis fuit intra Italiam, qui tantum fatigaret Romanos quantum Samnite.

(II.11) Eodem tempore Romani cum Tarenti<ni>s pugnare ceperunt propter iniuriam, quam fecerunt missis Romanorum. Miserunt Tarenti<ni> ad Pyrrum regem de Epyro, ut ueniret et adiuuaret eos contra /28v/ Romanos. Statim Pyrrus uenit ad Italiam. Tunc primum Romani cum transmarinis pugnauerunt. Missus est contra Pyrrum Leuinus consul cumque exploratores Pyrri comprehendisset, precepit eos portare per castra et ostendere illis quid populus Romanus faceret, et sic eos dimisit, ut nunciarent illud Pyrro. Commissa pugna, cum iam fugeret Pyrrus, per adiutorium ęlefantorum uicit, quos incognitos habebant Romani. Facta est nox, et Leuinus consul per noctem fugit. Pyrrus de Romanis mille octingentos comprehendit et eos summo honore tractauit et occisos sepeliuit. Nam cum uideret eos Pyrrus iacere mortuos, eleuauit manus ad celum et dixit: "Tocius orbis dominus esse potueram, si tales milites habuissem."

308–15 *qui male aduersus… …cum rege suo comprehenderunt*: Or. III.22.6–10…Fabius Gurges consul male aduersum Samnitas pugnauit. Namque amisso exercitu uictus in Urbem refugit. Itaque cum senatus de summouendo eo deliberaret, pater eius Fabius Maximus ignominiam filii deprecatus legatum se filio iturum ultro obtulit, si illi depellendae ignominiae et gerendi iterum belli facultas daretur. Qua impetrata proelioque conserto cum subito pugnantem filium consulem insistente Pontio Samnitarum duce et infestis hostium telis conclusum uideret, in medium se agmen pius senex equo uectus ingessit. Quo facto commoti Romani tota ibi incubuere acie, donec ipsum Pontium ducem deleto hostili exercitu uictum oppressumque ceperunt. Caesa sunt in eo proelio Samnitium XX milia, capta autem IIII milia cum rege suo;

---

i Fabium *ex* Fauium *correctum* – **j** iecit *ex* eiecit *correctum*

---

317 inuenire: *S* inueniri – 326 portare: *S* portari – ostendere: *S* ostendi

(II.12) Post coniunxerunt se ad Pyrrum Samnites, Lucani, Brizii et cum illis omnibus abiit Romam et iuit dissipando omnia ad gladium et ad ignem. Campaniam depredauit atque usque ad Prenestam uenit octauo decimo miliario prope Romam. Mox missus est contra eum consul cum exercitu, qui eum terruit, et ille uenit in Campaniam. Direxerunt Romani ad eum missos, ut emerent captiuos. Honorificę namque ab eo suscepti sunt missi, et captiuos sine precio reddidit. Cumque uidisset unum[k] de eisdem missis nomine Fabricium et uidisset eum pauperem, admirari cepit paupertatem eius et dixit: "Medietatem[l] tibi de regno meo dabo, si ad me ueneris." Fabricius autem despexit Pyrrum in talibus dictis. Interea misit Pyrrus Cineam missum suum Romam, ut pacem cum Romanis faceret tali ordine, ut partem[m] Italię, quam iam pugnando sibi subiugauerat, teneret. Cineas ingressus Romam omnes onoratos, quos in ipso publico conuentu inuenit, propriis nominibus salutauit.

(II.13) Pax tamen, quam Pyrrus querebat, non placuit Romanis, et mandauerunt ei: "Nisi de Italia exieris, pacem nobiscum habere non poteris." Tunc statuerunt Romani, ut omnes captiui, quos Pyrrus reddiderat, sine honore essent, eo quod armati apprehensi fuerunt, nec ante eis honor est datus, quam spolia inimicorum pugnando tollerent et sic Romam portarent. Itaque missus Pyrri reuersus est ad eum. Interrogauit eum Pyrrus dicens, qualem Romam inuenisset. Ille respondit: "Vidi terram de regibus et tales illic sunt omnes, qualis unus Pyrrus aput Epyrum et reliquam Greciam computaris."

Missi sunt contra Pyrrum ad pugnandum Publius Sulpicius et Decius consules. Commissa pugna Pyrrus plagatus est, de /29r/ ęlephantis mortui sunt, uiginti milia[n] mortui homines ex parte illius, de Romanis ceciderunt quinque milia. Pyrrus Tarentum fugatus est.

(II.14) Expleto uno anno missus est contra Pyrrum Fabricius ille, qui prius ad eum inter alios missos directus fuerat, cui et dixerat Pyrrus, ut si ad eum iret et eius fieret, quartam partem regni sui ei daret. Cumque uicina castra Fabricius et Pyrrus haberent, medicus Pyrri uenit nocte ad Fabricium et dixit ei: "Quid mihi dare promittis, si occidero Pyrrum cum ueneno?" Fabricius uero fecit ligari eundem medicum et sic direxit eum

---

k *ex* unus *correctum est* – **l** *secunda littera* e *supra lineam addita est* – **m** *ex* patrem *correctum est* – **n** *punctum post* milia *omisi*

---

352 fuerunt: *a* fuerant – 358 Decius: *i. e.* Decius Mus

domino suo mandauitque Pyrro dicendo qualia medicus eius contra eum facere cogitasset. Tunc admiratus rex dixit: "Ille est Fabricius, qui sicut sol non potest recedere a cursu[o] suo, sic nec ille a bonitate sua." Tunc rex abiit *ad Siciliam accipere regnum Siracusanum. Interea reuersus de* Sicilia, occurrit ei Curius consul, pugnauit cum eo et exercitum eius occidit, ipsumque Pyrrum Tarentum fugauit. Castra eius apprehendit. Predictus Curius in consulatu triumphauit et primum in Romam ęlefantos quattuor[p] portauit. *Pyrrus quinto decimo anno, quo in Italiam uenerat*, uictus fugit et in Grecia *aput Argos, nobilissima ciuitate, petra percussus mortuus est*. Post hęc uero Tarentini audita morte Pyrri noua iterum arma aduersus Romanos sollicitant et ad Africam missos dirigunt petentes auxilium contra Romanos. Venientes Cartaginenses in adiutorium Tarentinis pugnauerunt cum Romanis et uicti sunt ab eisdem Romanis. Et quamuis non iudicati essent Cartaginenses a Romanis sicut hostes, *id est inimici*, tamen senserunt, quia possent eos superare Romani.

(II.15) Anno quadringentesimo direxit Ptolomeus, rex de[q] Alexandria, missos suos Romam, ut amiciciam cum Romanis firmarent. Romani uero amiciciam, quam petierat, firmauerunt cum eo.

(II.16) Post hęc Picentes, *quę gens infra Italiam erat*, cum Romanis pugnauerunt, et uicerunt Romani. Fuerunt ibi consules tres: Publius, Simphronius, Appius Claudius, qui hanc uictoriam habuerunt. A Romanis facte sunt ciuitates Ariminus in Gallia, Beneuentus in Samnio. Crotona ciuitas a Romanis tunc capta est. Et in eo tempore de multis locis et de fontibus sanguis exiit, et pluuia in similitudinem lactis de nubibus descendit.

371: …*ad Siciliam*…*Siracusanum*: Or. IV.1.23…ad Siciliae arcessitus imperium Syracusas concessit.
375: *Pyrrus quinto*…*uenerat*: Or. IV.2.7 Pyrrhus quinto demum anno, quam uenerat…
376: …*aput Argos*…*mortuus est*: Or. IV.2.7…apud Argos Achaiae florentissimam urbem, Spartani regni auiditate seductus, saxo ictus occubuit.

---

o *litterae* su *propter chartam obsoletam vix legi possunt* – **p** *ex* quottuor *correctum* – **q** *ex* a *correctum*

---

372 Curius: *i. e.* Curius Dentatus – 376 nobilissima ciuitate: *i. e.* nobilissimam ciuitatem – 383 quadringentesimo: PD quadringentesimo sexagesimo primo – 387–88 fuerunt ibi…Claudius: *sic!* Publius Simphronius (*i. e.* Sempronius) *legendum erat. Consules semper duo sunt* – 389 Beneuentus: *i. e.* Beneuentum – 391 similitudinem: *a* similitudine

(II.17) Marcus /29v/ Lucius et Iulius consules in Apulia cum Salentinis pugnauerunt et uicerunt eos et sic apprehenderunt ciuitatem Brindisim.

(II.18) Anno quadringentesimo septuagesimo septimo cum iam Roma magnum nomen haberet et pugna adhuc extra Italiam non fuisset facta, et, ut cognosceretur quantus populus in Roma fuisset, perquisitum est et inuenti sunt in ipsa ciuitate pugnatores ducenti nonaginta duo milia trecenti triginta quattuor, quamuis numquam cessantes pugnę postquam Roma facta fuit. Deinde primum Appius Claudius et Fuluius consules in Sicilia cum Africanis pugnauerunt et uicerunt eos.

(II.19) In altero anno Valerius Marcus et Cotta consules Romani in Sicilia quinquaginta ciuitates subiugauerunt.

Tercio anno Hieronem regem Siculorum uicerunt, qui dedit eis argenti[r] ducenta talenta et fecit pacem cum eis. Afri in Sicilia uicti sunt, et de istis secunda uice Romani uictoriam habuerunt.

(II.20) Iterum quinto anno pugnauerunt Romani cum Africanis in mari ubi fuit Gaius Duillus et Gneus[s] et Cornelius cum ipsis nauibus. Cornelius autem consul per fraudem apprehensus est. Duillus uero cępit pugnare cum ipso duce Cartaginis et uicit eum. Triginta naues eius apprehendit, quattuordecim de ipsis nauibus in mare submersit, septem milia homines ibi apprehendit, triginta milia occidit et nulla uictoria talis fuit Romanis, eo quod et in terra et in mari uicerunt.

Gaio Aquilio Floro Lucio Scipione consulibus Scipio consul perrexit in Corsicam et Sardiniam et predauit eas et multos captiuos inde adduxit.

(II.21) Deinde Mallius et Atilius Regulus perrexerunt in Africam, ut pugnarent contra Amilcarem regem de Cartagine. Primum itaque pugnauerunt in mari et uicerunt predicti consules Amilcarem. Et perdidit ibi ipse Amilcar sexaginta quattuor naues et sic fugiit. Romani uero perdiderunt uiginti duas naues. Quando[t] autem primum Romani in Affricam uenerunt, apprehenderunt Clipeam ciuitatem Africę et eam subiugauerunt, *ut semper censum Romanis persolueret*. Consules autem Mallius

---

r *una littera ante* argenti *in rasura* – **s** *s. r. unius litterae inter* g *et* n *propter chartam obsoletam* – **t** *littera* q *in rasura*

---

393 Marcus Lucius et Iulius: *i. e.* Marcus Atilius Regulus et Lucius Iulius Libo – 395 Brindisim: *i. e.* Brundisium – 399 ducenti: *a* ducenta – 400 cessantes: *a*: cessassent – 403 Cotta: *i. e.* Otacilius (Crassus) – 409 Gneus et Cornelius: *i. e.* Gnaeus Cornelius Asina – 413 homines: *a* hominum – 418 Mallius: *i. e.* Lucius Manlius Vulso – 423 uenerunt: *a* peruenerunt – 424 censum Romanis: *a* Romanis censum

et Atilius Regulus perrexerunt ad Cartaginem et multa castella ibi depredauerunt et Mallius cum uictoria Romam rediit. Viginti septem milia captiuos secum adduxit. Atilius uero Regulus in Africa reman/30r/sit. Hic contra Africanos ad pugnandum iuit ibique pugnauit cum tribus regibus de Cartagine et uicit eos. Nam et in ipsa pugna decem et octo milia homines occidit, quinque milia apprehendit cum decem et octo elefantis. Septuaginta quattuor ciuitates sibi subiugauit. Postea enim Atilius Regulus ad Bagradum fluuium Africę serpentem occidit, cuius magnitudo ammirabilis fuit, et corium illius ad Romam mandauit propter miraculum, quia centum uiginti pedum erat longitudo eius. Postquam uicit Atilius Regulus Cartaginenses, rogauerunt eum, ut pacem cum eo facerent. Quam cum Regulus noluisset dare, nisi essent sub dura seruitute, Cartaginenses[u] adiutorium a Grecis petierunt, *ut contra Regulum pugnarent*. Cum autem Cartaginenses cum Regulo pugnarent, in ipsa pugna apprehensus est Regulus cum quingentis de suo exercitu, et triginta milia de suis ibi occisi sunt, et de omni suo exercitu duo tantum fugere potuerunt. Ipsum autem Regulum in catenam miserunt.

(II.22) Marcus Emilius Paulus Seruilius Fuluius nobiliores consules Romani ambo ad Africam perrexerunt et cum pugnas pugnassent cum Africanis in nauibus, centum et quattuor naues de Africanis in mare demersę sunt, et triginta naues cum suis pugnatoribus apprehenderunt et quindecim milia ex eis apprehenderunt[v] et multos ex illis occiderunt et de preda, quam acceperunt, suos milites diuites fecerunt. Et eo tempore capta Africa fuisset, si non tantam famem exercitus haberet, ut amplius ibi stare non posset. Consules itaque cum uictoria in nauibus redeuntes iuxta Siciliam tantam tempestatem habuerunt, ut quadringentas sexaginta naues *cum pugnatoribus* ibi perdiderunt, et octoginta tantum liberauerunt, quia tanta tempestas maris nullo tempore uisa est. Romani uero statim ducentas naues iterum fecerunt, ut contra suos inimicos pugnare semper potuissent. Hoc tempore Romani nummos argenteos figurauerunt. *Nummus itaque est decima pars denarii.*

---

u *s. r. unius litterae propter chartam mutilatam inter* e *et* n – **v** et quindecim milia ex eis apprehenderunt *in margine additum est*

---

430 homines: *a* hominum – 432 Bagradum: *i. e.* Bagrada – 442 Seruilius: *a* Seruius – nobiliores: *i. e.* Nobilior – 443 perrexerunt: *a* perrexerunt cum trecentis nauibus – 445 demersę sunt: *a* demerserunt – 454 semper: *a deest*

(II.23) Gneus Seruius[w] Cipio Gaius Simphronius Blessus consules cum ducentis sexaginta nauibus ad Africam perrexerunt ibique aliquantas ciuitates cęperunt et predam magnam secum adducentes naufragium magnum in mari passi sunt. Itaque cum multa damna iam in mari haberent Romani propter pugnam, quam in nauibus faciebant, habuerunt in/30v/ter se consilium, ut iam amplius non pugnarent sed haberent sexaginta naues propter defensionem Italię.

(II.24) Interea[x] Metellus in Siciliam abiit cum nauibus[y] et pugnauit cum rege Africanorum, qui ueniebat contra eum cum triginta elefantis, et uicit eum predictus Metellus et apprehendit in ipsa pugna uiginti sex elefantos et uiginti milia homines ibi occidit et cum gloria uictor Romam reuersus est. Postea uero Cartaginenses dimiserunt Regulum, quem prius apprehenderant, ut rediret ad Romam et daret consilium Romanis, ut pacem cum Cartaginensibus Romani facerent.

(II.25) Sed predictus Regulus cum Romam uenisset, non egit sicut Romanus sed dicebat: "Ab illo etenim die, ex quo in potestate Cartaginensium fui, Romanus nolo nominari." Itaque neque ad uxorem pergere uoluit sed tantummodo dixit ad Romanos, ut pacem cum Africanis nequaquam facerent, quia sic illos afflictos et superatos esse nunciabat, ut, si cum illis pacem non facerent, cicius eos sibi subiugare potuissent. Igitur Regulus Cartaginem rediit sed, *cum Cartaginenses pacem a Romanis non optinuissent*, palpebras Reguli inciderunt. Sed, cum ille dormire non potuisset, cum nimio cruciatu uitam amisit[z].

(II.26) Deinde Claudius consul contra Africam abiit cum Romano exercitu sed a Cartaginensibus in tantum uictus est, ut ex ducentis et quindecim nauibus cum triginta tantum fugere potuisset.

(II.27) Anno uicesimo tercio cum pugnassent Romani cum Africanis, et postea Luctacius Catulus contra Africanos ad pugnandum perrexit cum trecentis nauibus, sed Africani contra ipsum preparauerunt quadringentas naues, at cum inter se preliare cepissent, uicti sunt Africani, et numquam in mari tam maxima pugna facta est, et Luctacius Catulus in eadem pugna plagatus est. Pugnantes uero fortiter Romani apprehenderunt septuaginta tres naues Africanorum et uiginti quinque in mare

---

w *ex* Seruilius *correctum* – **x** *ex* item *correctum* – **y** cum nauibuus *in margine additum est* – **z** *ex* admisit *correctum est*

---

456 Cipio: *i. e.* Caepio – Blessus: *i. e.* Blaesus – 463 Metellus: *i. e.* Lucius Caecilius Metellus – 466 homines: *a* hominum – 468 ad: *a deest* – 469 Romani: *a deest* – 479 Claudius: *i. e.* Claudius Pulcher

submerserunt[a]. Tredecim milia hominum occiderunt et multum aurum et argentum de preda acceperunt. A parte Romanorum submerse sunt in mari duodecim naues. Tunc Cartaginenses a Romanis pacem petierunt. Romani uero fecerunt cum eis pacem in tali ordine, ut Romanos, quos tenebant, dimitterent et usque ad uiginti annos darent Romanis censum omni anno tria milia talenta de argento purissimo. *Talentum autem habet libras quinquaginta*.

(III.1) Postquam finierunt Romani pugnam cum Africanis, quam per uiginti duos annos inter se habuerunt, et Romanorum gloria ubique iam diuulgata esset, mise/31r/runt ad Ptolomeum, regem Egypti, adiutorium ei promittentes, quia rex Sirię Antiochus contra eundem Ptolomeum bellum commouerat. Ille gratias Romanis egit sed adiutorium ab eis accipere noluit, quia iam pugnauerat cum predicto rege Antiocho. Eodem tempore potentissimus rex Sicilię nomine Gero Romam uenit ad uidendos iocos Romanorum.

(III.2) Quando autem Gero Romam intrauit, Romani contra Ligures intra Italiam ad pugnandum miserunt. Nam primum Lucius Cornelius et Lentulus Fuluius consules trans Padum populum Romanum portauerunt et pugnauerunt cum eis de Liguribus et Subribus et occiderunt de eis uiginti tria milia hominum et quinque milia apprehenderunt et cum uictoria Romam redierunt. Sequenti anno uersus esse uidebatur fluuius Picenus in sanguinem, et in Tuscia cęlum ardere uidebatur, et in Arimino tres lunę in cęlo apparuerunt. Interea Cartaginenses contra Romanos bellum parare uolebant. Insuper et mouebant Sardinienses, ut se Romanis rebellarent, qui erant sub condicione Romanorum, pro eo quod pacem cum illis habebant. Tamen miserunt Cartaginenses ad Romanos, *quia hoc, quod cogitauerant, explere non poterant*, et pacem ab eis obtinuerunt.

(III.3) Deinde[b] Titus[b] Mallius[b] et Torquatus Gaius et Atilius Vulgus consules pugnauerunt cum Sardis et uicerunt eos. Post hęc facta est pax omnibus locis, et Romani a pugna illo tempore cessauerunt. Nam ex quo Roma facta est, numquam sic in pace Romani fuerunt excepto tempore Numę Pompilii.

---

a *s. r. duarum litterarum inter* r *et* s *propter chartam mutilatam* – **b** Deinde Titus Mallius *in rasura*; Decius Maius *forte scribendum erat*

---

497 duos: *a deest* – 502/504 Gero: *i. e.* Hiero – 505/506 Lucius Cornelius et Lentulus Fuluius: *i. e.* Lucius Cornelius Lentulus et Fuluius (Flaccus) – 507 Subribus: *i. e.* Insubribus – 508 de: *a* ex – 517 Titus Mallius et Torquatus Gaius et Atilius Vulgus: *i. e.* Titus Manlius Torquatus et Gaius Atilius Bulbus

(III.5) Interea iurauerunt inter se Galli et Ariobistones, ut contra Romanos pugnarent, et non sua balthea prius discinxissent quam Capitolium Romę incenderent, sed contra eos perrexit Emilius consul cum Romano exercitu et pugnauit cum eis atque superauit eos et tulit baltea et torques illorum et optulit Ioui deo suo pro gloria uictorię, eo quod Maro, dux eorundem Gallorum, uotum uouerat, ut de Romanis torquem auream deo suo Marti offerret. Nam supradictus Emilius consul multos de Gallis apprehendit et secum Romam adduxit et in Capitolio, quod incendere promiserat, suorum balthea ibi discinxit, et per multos annos Galli cum Romanis non pugnauerunt. Gallorum siquidem sunt animi feroces, et corpora forciora quam alii homines habent. Sed hoc comprobatum est, quod uirtus eorum sicut in primo impetu forcior est aliis hominibus, ita postea minor est uirtus eorum quam uirtus feminarum. Homines autem, qui in frigido loco nutriti sunt, habent aliquid simile cum nubibus, et mox dum calor eos /31v/ tetigerit, sudare incipiunt et neque calorem solis durare possunt.

(III.6) Cum autem pugnarent Galli cum Romanis, apprehenderunt Marcellum Romanum consulem. Ut uidit autem predictus Marcellus se esse in potestate Gallorum, interrupit in medios hostes cum magna audacia et occidit regem Gallorum nomine Rodomarum et unde numquam sperabat fugere, inde cum uictoria iuit. Postea cum collega suo magnam predam de Gallis fecit. Deinde Mediolanum expugnauit et maximam predam inde Rome adduxit. Ętiam spolia illius regis, quem occiderat, quando Romam intrauit, in collo suo pro gloria uictorię portabat.

(III.7) Eodem anno per Hannibalem exortum est bellum Africanorum contra Romanos. Nam idem Hannibal cum esset nouem annorum iurauerat patri suo, ut, quando primum pugnare potuisset, statim aduersus Romanos bellum ageret. Hannibal ergo cum esset uiginti annorum, cepit obpugnare Saguntam ciuitatem Hispanię, quę erat amica Romanis. *Audientes hoc* Romani mandauerunt ad Cartaginem, ut Cartaginenses dicendo mitterent ad Hannibalem, ut non pugnaret contra amicos et socios Romanorum. Sed dura responsa a Cartaginensibus data sunt. Interea Hannibal apprehendit Saguntinos propter famem. Nam et antea tale signum in eadem ciuitate factum est: cum esset mulier pregnans et uenisset ad partum, subito puer, qui iam medius foris erat, regressus est iterum in uterum matris suę. Hoc autem significauit captiuitatem ipsius ciuitatis.

---

527 Maro: PD Brittomarus – 530 promiserat: *a* promiserant – ibi: *a deest* – 536 nubibus: PD niuibus – 541 Rodomarum: *i. e.* Viridomarum; PD Vitrodomarum – 542 iuit: *a* exiuit – 544 Rome: *a* Romam – 545 portabat: *a* portauit – 550 Saguntam: *i. e.* Saguntum

(III.8) Tunc Publius Scipio cum exercitu ad Hyspaniam iuit. Tyberius Simphronius contra Cartaginenses in Siciliam ad pugnandum perrexit. Hannibal enim reliquit fratrem suum Astrubalem[c] in Hyspania et uenit ad Pireneos montes *ubi erat durissima gens Gallorum et in eosdem montes cum ferro et igne petras*[d] *scidit et uias ante homines ibidem fecit*. Dicitur enim quando Hannibal ad Italiam uenit, quia adduxit secum octoginta milia pedestres et decem milia caballicantes, triginta elefantos, ideoque multi Galli et Ligures se Hannibali adiunxerunt. Postquam autem cognouit Simphronius Graccus, quia uenisset Hannibal ad Italiam, uenit cum exercitu ad Ariminum.

(III.9) Sed prius Publius Cornelius Scipio aput Ticinum fluuium Hannibali occurrit. Commissoque cum eo prelio superatus est /32r/ ab Hannibale, et de suis multi mortui sunt et multi fugierunt, et ipse predictus Simphronius per Scipionem filium suum liberatus est et quamuis plagatus in castra rediit. Deinde isdem Simphronius pugnauit cum iam dicto Hannibale iterumque Romani superati sunt. Postea reparauit superius dictus Simphronius pugnam contra Hannibalem ad Triuiam fluuium iterumque uictus est et dimisso exercitu solus fugiit. In ea tamen pugna ipse Hannibal plagatus est. Tunc se Hannibali multi de Italia subdiderunt. Quia Hannibal postea, cum in Ętruriam primo hibernali tempore transiret, in summo Appennino magnam angustiam habuit, nam ibi per duos dies propter niuis multitudinem stetit et ibi multa iumenta et multos ęlephantos perdidit atque homines plurimos propter frigus. Inter hęc crudelia signa in cęlo apparuerunt, unde Romani conturbati sunt. Nam et rota solis quasi minor apparuit, et aput Arpos similitudo manus hominis in cęlo apparuit, et sol cum luna pugnare uisus est. Aput Capenas *per diem* in cęlo duę lunę ortę sunt.

562–63: *ubi erat…ibidem fecit*: Or. IV.14.3–4…Pyrenaeos montes transgressus inter ferocissimas Gallorum gentes ferro uiam aperuit et nono demum die a Pyrenaeo ad Alpes peruenit; ubi dum montanos Gallos, repellere ab ascensu obnitentes, bello superat atque inuias rupes igni ferroque rescindit, quadriduum commoratus quinto demum die cum maximo labore ad plana peruenit.

585/88: *per diem/metentibus*: Or. IV.15.1…apud Capenas interdiu duas lunas ortas, in Sardinia sanguine duo scuta sudasse, Faliscis caelum scindi uelut magno hiatu uisum, apud Antium metentibus cruentas spicas in corbem decidisse.

---

c *ex* Asdruualem *correctum est* – **d** *littera* s *supra lineam addita est*

---

572 predictus Simphronius: *i. e.* Publius Cornelius Scipio

In Sardinia duo scuta sanguinem sudauerunt, et aput Faliscos cęlum apertum apparuit, et aput Ancium sanguinolente picę in cofinum *metentibus* uisę sunt. Igitur Hannibal uenit ad Tusciam, ut pugnaret contra Flaminium consulem. *Cum autem inter se pugnarent*, mortuus est ipse Flaminius consul et Romani uiginti quinque milia. Ceteri fugierunt. Interea missus est iterum aduersus Hannibalem Fabius Maximus et cum uenisset isdem Fabius[e] Maximus, cępit tardare pugnam *per multos dies*. Cum autem pergeret iam dictus Fabius[e] Maximus per summitatem montis, et Hannibal ad suos dixit: "Videtis nubes, que per montem modo pergunt? Quandoque ad nos descendunt in campo." Quod et factum est. Inuenta uero occasione Fabius[b] Maximus descendit super Hannibalem et uicit eum.

(III.10) Deinde Terentius, Abarro, ambo consules perrexerunt ad Cannum Apulię ciuitatem, ut pugnarent contra Hannibalem. Tunc pugnare inter se ceperunt. Superati sunt predicti consules ab Hannibale. Cum autem ordinaret Hannibal campum, cogitauit in tali parte ordinare suum exercitum, ut uentus maximus, qui eadem hora puluerem[f] a terra mouebat, esset a dorso suorum populorum et in faciem daret Romanorum. Pro hac itaque causa pugnando uicit. In ea uidelicet pugna mortui sunt tria milia de Africanis, et magna pars de exercitu Hannibalis uulnerata est. In nullo /32v/ tamen Africano bello sic grauiter Romani superati sunt. Mortuus est ibi Ęmilius Paulus consul. Nam cum esset plagatus et sederet super unam petram, adduxit ad eum unus Romanus nomine Lentulus unum caballum, ut fugeret. Ille uero noluit sed sedit super eandem petram donec uenirent Affricani et occiderent eum. De consularibus autem et de pretoriis mortui sunt ibi uiginti, de[g] senatoribus enim mortui uel apprehensi ibi sunt triginta, de nobilibus uiris trecenti mortui sunt, quadraginta milia de militibus, centum milia de equitibus. Postea Varro consul cum quinquaginta equitibus Venusium fugit. Et si Hannibal illo tempore Romam pergere uoluisset, sine dubio Romani ab Hannibale capti fuissent. Interea predictus Varro consul Romam rediit, gratiasque ei egerunt senatus et omnis populus Romanorum, eo quod rem publicam non desperaret, sed ab illo die honoratus esse noluit. Romani uero quamuis multis uicibus uicti essent, pacem tamen dedignauerunt habere cum Hannibale.

---

e *ex* Fauius *correctum est* – **f** *ex* puluerem *correctum est* – **g** de sato *ante* de senatoribus *expunctum*

---

587 picę: *i. e.* spice – 590 Romani: *a* de Romanis – 598 Terentius Abarro: *i. e.* Lucius Aemilius Paullus et Gaius Terentius Varro – 599 Cannum: *i. e.* Cannas – 603 suorum populorum: *a* populorum suorum – 613 centum milia: PD III milia et quingenti – 614 Venusium: *i. e.* Venusiam

(III.11) Post hanc pugnam expletam multę ciuitates de Italia se subdiderunt Hannibali, quę antea fuerant subiectę Romanis. Tunc Hannibal mandauit Romanis dicendo, ut compararent homines, quos apprehensos habebat. Romani enim noluerunt eos emere dicentes: "Nolumus eos homines habere, quos armatos apprehendistis." Hannibal enim *iratus* omnes occidere fecit cum uariis supplicibus et tres modios impleuit de anulis manuum eorum aureis, et sic transmisit ad Cartaginem. Deinde Simphronius Graccus et Marcellus Claudius dixerunt ad Romanos, ut omnes parati essent ad pugnandum contra Hannibalem. Interea abiit Marcellus Claudius in Yspaniam ubi erat Hastrubal[h], frater Hannibalis, et cum eo abierunt duo Scipiones, ut pugnarent contra eundem Hastrubalem[i] fratrem Hannibalis. Qui propter hanc[j] causam cum magno exercitu super Hispaniam sedebat, ut eam Affricanis subiugaret. *Itaque cum pugnarent inter se*, uicerunt Romani[k] predictum Hastrubalem[i], et perdidit ibidem Hastrubal[h] triginta quinque milia homines, et de suis capti sunt decem milia. Deinde Centenerius Penula pugnauit contra Hannibalem sed ipse cum octo milibus militum ab Hannibale occisus est.

(III.12) Anno quarto postquam Hannibal ad Italiam uenit, interfecit ibi Gneum Fuluium proconsulem et /33r/ undecim tribunos et decem et septem milia militum. Marcellus autem consul per tres dies pugnauit cum Hannibale in finibus Nolę. Primo die pugnauerunt inter se et nec Hannibal uicit Marcellum nec Marcellus Hannibalem. Secundo die iterum pugnauerunt et uicit Hannibal Marcellum consulem. Denique tercio die iterum pugnauerunt inter se et occidit Marcellus consul de exercitu Hannibalis octo milia homines, et ipse Hannibal cum aliis, qui remanserant, fugit in castra. Ipse autem Hannibal cepit multas ciuitates, quę erant subiecte Romano imperio, id est de Apulia et Calabria atque Briccia. Ipso ęciam tempore Philippus, rex Macedonie, misit missos suos ad eundem Hannibalem promittendo ei adiutorium contra Romanos in tali ordine, ut, si Hannibal uinceret Romanos, ipse ei contra Grecos adiutorium prestaret. Igitur apprehenderunt Romani ipsos missos Philippi et cognoscentes consilia, pro quibus missi fuerant, miserunt in Macedoniam Marcum Valerium, in Sardiniam Titum Mallium Torquatum proconsulem.

---

h *ex* Asdruual *correctum est* – **i** *ex* Asdruualem *correctum est* – **j** *littera* n *supra lineam addita est* – **k** *litterae* ni *supra lineam additae sunt*

---

626 supplicibus: *a* suppliciis – 631 Scipiones: *i. e.* Gnaeus Cornelius Scipio Caluus et Publius Cornelius Scipio – 635 homines: *a* hominum – 636 Centenerius: *i. e.* Centenius – 642 Secundo: *a* secunda – 645 homines: *a* hominum – 653 Marcum Valerium: *i. e.* Marcum Valerium Laeuinum – 654 Mallium: *i. e.* Manlium

(III.13) Ita in uno tempore in istis quatuor locis pugnauerunt Romani: in Italia[l] contra Hannibalem, in Hispania[m] contra Hastrubalem[n], fratrem Hannibalis, in Macedonia[o] contra Philippum, in Sardinia[p] contra Sardos et alium Hastrubalem[n] Cartaginensem. Iste autem Hastrubal[q] uiuus fuit apprehensus a Tito Mallio proconsule cum mille quingentis hominibus absque duodecim milia homines, qui illic mortui sunt, et sic Sardinia Romanis subiugata est. Mallius uictor Hastrubalem[n] cum aliis captiuis Romam deportauit. Interea Marcus Valerius uicit Philippum in Macedonia. Scipio uicit Hastrubalem[n] in Hispania.

(III.14) Decimo anno postquam uenerat Hannibal in Italiam, Gneus Fuluius et Fuluius Sulpicius consules fuerunt. Hannibal uero mouit exercitum de Campania et cum magna dissipatione perrexit per Sedecimum et Suessanum agrum uia Latina et sedit *tribus milibus longe ab Urbe ad fluuium Anienum*. Ęquites uero ęius usque ad portam ciuitatis peruenerunt. Sed statim consules exierunt cum exercitu Romanorum et Hannibalem fugere fecerunt usque ad Campaniam. Interea duo Scipiones, qui per multos annos uictores fuerant, ab Hastrubale[r], fratre Hannibalis, non per uirtutem sed per fraudem occisi sunt. Illo enim tempore magna pars Sicilię per Mar/33v/cellum consulem apprehensa est, quam antea Africani tenuerunt, et nobilem ciuitatem Siracusanam apprehendit et cum magna preda Romam reuersus est. Lauinus in Macedonia cum Philippo et multis Grecię populis et cum Attalo rege Asię amiciciam fecit et sic in Siciliam profectus est. Deinde Annonem, principem Africanorum, aput Agricentum ciuitatem apprehendit et ipsam ciuitatem sibi subiugauit et quadraginta alias ciuitates et uiginti sex expugnauit et predictum Annonem cum multis nobilissimis captiuis Romam mandauit. Postea uero tota Sicilia per[s] iam dictum Lauinum consulem Romę subiugata est, et Macedonia ab eodem consule dissipata est, et cum magna gloria Romam reuersus est. Interea Hannibal in Italia subito superuenit Gneum F[l]uluium consulem et interfecit eum et nouem milia homines de exercitu eius.

667–68: *tribus*…*Anienum*: Or. IV.17.2 …Hannibal de Campania mouit exercitum et cum ingenti clade omnium per Sedicinum Suessanumque agrum uia Latina profectus ad Anienem fluuium tribus milibus ab Urbe consedit…

l *ex* Italiam *correctum est* – **m** *ex* Hispaniam *correctum est* – **n** *ex* Asdruualem *correctum est* – **o** *ex* Macedoniam *correctum est* – **p** *ex* Sardiniam *correctum est* – **q** *ex* Asdruual *correctum est* – **r** *ex* Asdruuale *correctum est* – **s** *supra lineam additum est*

659 Mallio: *i. e.* Manlio – 661 Mallius: *i. e.* Manlius – 665 Fuluius[2]: *i. e.* Publius, PD Puluio – 667 Sedecimum: *i. e.* Sidicinum; PD Sedecinum – 675 Lauinus, *i. e.* Laeuinus – 678 Agricentum: *i. e.* Agrigentum – 681 Lauinum: *i. e.* Laeuinum

(III.15) Deinde ad Hispaniam, ubi duo Scipiones mortui fuerant, nullus Romanus pergere cum exercitu uolebat, sed mittitur ibidem Publius Cornelius Scipio, filius Publii[t] Scipionis, qui ibidem in Hispania bellum duxerat. Iste Publius Cornelius Scipio erat annorum uiginti quatuor et fere primus erat inter maiores et fortiores de sua etatę. Iste enim dum senatus propter timorem deliberassent, ut dimitterent Hannibali Italiam, essetque tribunus militum, appręhendit et distrixit gladium suum et coram omnibus iurauit, ut ipse primus Italie defensor existeret, et uniuersos similiter iurare coegit et spem Romanorum quasi ab inferis reduxit. Iste appręhendit Cartaginem, ciuitatem in Hispania, in qua omne aurum et belli arma Africani habebant ibique apprehendit Magonem, fratrem Hannibalis, et multos alios uiros nobilissimos, qui fuerant obsides ibidem de Hispania, et omnes istos simul cum Magone fratre Hannibalis Romam mandauit et exinde magna leticia[u] aput Romanos exorta est. Iam dictus uero Scipio reddidit obsides, *quos apprehenderat in Cartaginę*, parentibus suis, *qui erant de Hispania*. *Cum autem sederet super Hispaniam*, apprehendit unam uirginem *de eadem ciuitate* et eam, ac si pater eius fuisset, integram seruabat. Insuper dicendo mandauit parentibus eius, ut eam compararent, etiam et uiro[v], qui eam desponsatam habebat[w], rogando direxit, ut ad eum ueniret, et precium, quod a parentibus illius puellę acceperat, ei donare pro dotis nomine iussit. Pro hoc facto, quod fecerat Scipio, multi Hispanienses tam pro parentibus puelle quam pro parentibus /34r/ sponsi eius illi se subdiderunt. Post hęc Hastrubalem[x], fratrem Hannibalis, predictus Scipio uicit et eum fugere fecit et predam maximam de Hispania secum Romam adduxit.

(III.16) Interea Publius Fauius Maximus Tarentum in Italia apprehendit, in qua Hannibal multas diuicias habebat, ibique occidit Cartaleonem, ducem eiusdem ciuitatis, et quindecim milia captiuos exinde uendidit et predam suis militibus distribuit. Tunc multe ciuitates Romanis se subdiderunt, quę Hannibali propter timorem subiugate fuerant. Sequenti uero anno Scipio cum fratre suo Lucio Scipione in Hispania septuaginta ciuitates pugnando Romano imperio subdidit. In Italia tamen Claudius Marcus consul cum pugnasset cum Hannibale, uictus est.

---

t Philippi *expunctum et* Publii *in margine additum est* – **u** *secunda littera* i *supra lineam addita est* – **v** *ex* uirum *correctum est* – **w** *ex* habebant *correctum est* – **x** *ex* Asdruualem *correctum est*

---

691 senatus: PD senatores – 697 uiros nobilissimos: *a* nobilissimos uiros – 703–704 dicendo . . . eius: *a* mandauit parentibus eius dicens (*U* dicendo) – 712–13 Cartaleonem: *i. e.* Carthalonem – 713 ducem eiusdem ciuitatis: PD ducem Annibalis – 714 distribuit: *a* dispertiuit

(III.17) Tercio anno postquam Scipio ad Hispaniam profectus fuerat ibique magnam uictoriam habuit, et regem de Hispania cum magno prelio uicit et in amiciciam accepit et pacem cum eo habuit.

(III.18) Cum autem sperasset Hannibal, quod in Hispania contra Scipionem contendere posset, fratrem suum Hastrubalem[y] cum exercitu eius ad Italiam uenire fecit. Sed Appius Claudius et Nero Libius consules ad Metaurum fluuium Hastrubali[z] occurrerunt et pugnando eum interfecerunt et quinquaginta milia de exercitu eius apprehenderunt, et quadringenti quatuor milia Romani inter eos inuenti sunt. *Cum hanc uictoriam haberent Romani, perrexerunt in partes Apulię, ubi erat Hannibal, et eo die, quo cum eo pugnare debebant, predicti consules* caput predicti Hastrubalis[a] ante castra illius iactare fecerunt. Hannibal autem ut uidit caput Hastrubalis[a] et cognouit perdicionem Africanorum, fugit in Briciam. *Nec habebat uoluntatem pugnandi* nec sperabat se uincere Romanos. Romani uero fortissimum animum habere ceperunt et mandauerunt in Hispaniam et fecerunt uenire Publium Cornelium Scipionem et cum magna gloria Romam intrauerunt.

(III.19) Deinde omnes ciuitates, quas Hannibal in Bricia tenuerat, Romanis se[b] subdiderunt.

(III.20/21) Preterea predictus Scipio, qui multa iam bene in Hispania fecerat, consul est factus et in Africam missus, qui in tantum bonus fuit, ut diceretur ętiam cum diis eum habere colloquium. Prius namque pugnauit cum Annone duce Africanorum et occidit populum eius. In secunda pugna undecim milia occidit et uiginti quattuor milia apprehendit, ętiam et ipsa castra. Sifacen, regem de Numidia, qui se Africanis coniunxerat, apprehendit, simul et castra /34v/ eius. Predictum uero regem cum nobilissima et infinita preda Romam mandauit. Hoc audiens omnis Italia Hannibalem dereliquit[c]. Et ita liberata est ab eius potestate in anno septimo decimo, postquam intrauerat, et planxit quando dimisit Italiam, et abiit ad subueniendum Africanis, quos Scipio dissipauerat. Cartaginenses uero miserunt missos ad Scipionem, ut illis pacem daret. Scipio misit illos Romam et dedit induciam per quadraginta et quinque dies, ut possent ire Romam et reuerti. Senatores uero iusserunt, ut secundum arbitrium Scipionis pax cum Africanis fieret.

---

y *ex* Asdruualem *correctum est* – **z** *ex* Asdruuali *correctum est* – **a** *ex* Asdruualis *correctum est* – **b** *in rasura* – **c** *litterae* re *supra lineam additae sunt*

---

723 Cum autem sperasset: PD Desperans – 725 Appius Claudius et Nero Libius: *i. e.* Appius Claudius Nero et Marcus Liuius Salinator – 728 quadringenti quatuor milia: Or. IV.18.14:$\overline{1111}$ – 730 predicti[2] : *a deest* – 736 intrauerunt: *a* intrauit – 741 eum: *a deest* – 744 et: *a* deest

Scipio in tali ratione dedit illis pacem, hoc est, ut non amplius quam octoginta naues haberent et quinquaginta milia pondera argenti darent. *Pondus pro libra posuerunt.*

(III.22) Postquam reuersus est Hannibal in Africam, pax rupta est, et cum multum isdem Hannibal cum Romanis[d] pugnaret, a Scipione uictus est. Etiam et ipse cepit petere pacem, sed Romani dicendo illi mandauerunt[e], ut centum milia libras de argento illis censum daret propter nouam perfidiam, quam contra Romanos habuerat, sed displicuit Cartaginensibus. Deinde misit Hannibal tres exploratores ad castra Scipionis, *ut uiderent quantum populum Scipio haberet*. Apprehenditque eos Scipio et fecit illis monstrare suum exercitum et sic dimisit eos. *Cum autem reuersi essent ad Hannibalem*, nunciauerunt quantum populum uidissent aput Scipionem.

(III.23) Interea commisit bellum Hannibal cum Scipione quale numquam aliquando tam grande fecerat, sed Scipio superauit eum et prope fuit, ut eum apprehenderet. Nam cum solis quatuor equitibus fugit. Inuenta sunt autem in castris Hannibalis uiginti pondera de argento et octoginta de auro et alia plurima. Post hanc pugnam pax cum Cartaginensibus facta est, qui per decem et nouem annos cum Romanis pugnauerunt. Scipio Romam rediit cum magna gloria et uictoria, et quia Africanos uicerat, Scipio Africanus nominabatur, et amplius non potuerunt Africani cum Romanis pugnare.

(IV.1/2) Finito Africano bello Titus Quintus Flaminius missus est contra Macedoniam, ut pugnaret cum Filippo, rege eiusdem ciuitatis. Cum quo pugnans superauit eum et subdito eo tulit filium nomine Demetrium obsidem et dedit pacem illis in tali ordine, ut captiuos Romanorum, quos ab Hannibale emerant[f], redderent[g] et non pugnarent[h] cum ciuitatibus Grecię, quas Romani de sua potes/35r/tate tulerant, et non haberent nisi quinquaginta naues et alias Romanis darent et per decem annos quattuor milia libras argenti darent. Postea predictus Titus contra Lacedemones bellum comisit, et cum pugnaret cum Nauide rege illorum, uicit eum et conditionibus, quibus uoluit, subiugauit et

---

d *ex* Romanus *correctum est* – **e** *una littera inter* a *et* n *in rasura* – **f** *ex* emerat *correctum est* – **g** *ex* redderet *correctum est* – **h** *ex* pugnaret *correctum est*

---

757 Postquam: *a* postquam autem – 760 de argento: *a* argenti – 765–66 uidissent aput Scipionem: *a* apud Scipionem uidissent – 776 Quintus: *i. e.* Quinctius – 782 darent: *a* daret

cum ingenti gloria Romam rediit et secum duxit ante currum suum Demetrium, Philippi regis filium, et Armen[en]em, filium Nauidis regis Lacedemoniorum, et omnes Romanos ab Hannibale uenditos. Eodem tempore Insubres et Boii atque Cenomanni iunxerunt se Amilca rege Africanorum et acceperunt pugnando Cremonam et Placentiam. Cum quibus pugnans Fuluius spretor superauit eos *et uictor Romam rediit*. Iterum Marcellus consul in Ętruria a Boiis oppressus est et magnam partem de populo suo perdidit, sed in adiutorium ei uenit Furius consul et una cum ipso uniuersam gentem Boiorum interfecit, ut parui exinde remansissent.

(IV.3) Postea Acilius G[a]labrio contra Antiochum, regem ad Siriam, abiit et tempore noctis super castra illius irruit *et multos de exercitu illius occidit et multos apprehendit*, et ipse Antiochus fugatus est. Huic enim Antiocho coniunxerat se Hannibal, qui reliquerat suam ciuitatem Cartaginem propter metum Romanorum. Interea Publius Scipio Africanus et Titus Simphronius consules aput Mediolanum decem milia Gallorum occiderunt et in altero prelio undecim milia, et de Romanis mortui sunt quinque milia. Eo tempore Minucius a Liguribus cum insidiis circumuentus est et solus ipse perdito exercitu fugiit.

(IV.4) *Deinde Scipio Africanus ad Antiochum missus est. Ętiam cum Hannibale pacifica uerba locutus est, et cum pax non posset esse inter Antiochum et Romanos*, Hannibal cum nauibus contra Romanos pugnauit et uictus est a Scipione Africano. Ipse postea Antiochus a consule Cornelio Scipione circa Sipulam ciuitatem Asię uictus est, sed in adiutorium uenit Romanis Eumenes, frater regis Attali, qui Omeniam in Frigiam fecit. Tunc rex Antiochus pacem petiit, et concessa est ei a Romanis in tali ordine, ut de Asia et Europa recederet et daret decem milia libras argenteas, insuper et obsides daret. Eumeni enim regi donatę sunt a Romanis omnes ciuitates Asię, quas Antiochus antea habuerat. Scipio deinde Romam

---

797–98 *et multos . . . apprehendit*: Or. IV.20.20–21 . . . a consule Glabrione superatus uix cum paucis fugit e proelio Ephesumque peruenit. Is habuisse fertur armatorum LX milia, ex quibus XL milia caesa, capta plus quam V milia fuisse referuntur.
805–807 *Deinde . . . Romanos*: Or. IV.20.18 Scipio Africanus inter ceteros legatos ad Antiochum missus, etiam cum Hannibale conloquium familiare habuit. Sed infecto pacis negotio . . .

---

789 Amilca rege: *S* Amilcari regi – 791 Fuluius: *i. e.* Lucius Furius Purpureo – spretor: *S* pretor – 794 parui: *a* pauci – 801 Titus Simphronius: *i. e.* Tiberius Sempronius Longus – 803 Eo: *a* eodem – Minucius: *i. e.* Q. Minucius Termus – 806 pacifica uerba: *a* pacificis uerbis – 809 Sipulam: *i. e.* Sipylum – 810 Omeniam: *i. e.* Eumeniam – 812 libras argenteas: *a* librarum argenti – 814 habuerat: *a* tenuerat

cum magna gloria reuersus est. Tunc Lucius Bebius in Hispaniam proficiscens, *ut pugnaret contra Ligures*, sed ita superatus est ab eis, ut nec unus nuncius quidem de cuncto exercitu suo remansisset.

(IV.5) Postquam /35v/ autem uicerunt Romani Antiochum, Hannibal fugit ad Prusiam, regem Bithinię, ne traderetur Romanis. Iterum petierunt Romani eum a Prusia rege. Ille uero hoc agnoscens, ne traderetur in potestatem Romanorum, bibebat uenenum et mortuus est.

(IV.6/7) Perseus itaque, filius Philippi[i], rebellauit Macedoniam Romanis et habebat in adiutorium Contum, regem Tracię, et Gentium, regem Illirici. Contra quem missus est Publius Licinius consul cum regę Antiocho de Siria et cum Ptolomeo, rege Egypti, et cum Prusia, rege Bithinię, sed cum pugnassent, uicti sunt Romani. Tamen noluerunt pacem dare, nisi se Perseus Romanis daret. Iterum missus est contra ipsum Lucius Emilius Paulus et, cum pugnasset cum eo, uicit eum et occidit uiginti milia hominum de exercitu eius, et ipse rex apprehensus est et cum uoluisset ad pedes cadere Lucii Emilii Pauli consulis, non permisit eum sed iuxta se sedere eum fecit non quasi apprehensum sed quasi amicum. *Cum autem apprehenderet* Emilius Paulus Macedoniam et Illiricam, dedit ibidem hanc legem, ut medietatem de censu darent, quam antea reges dederant Romanis, ut appareret, quod non pro auaritia sed pro iusticia pugnarent Romani.

(IV.8) Postea uero isdem consul apprehendit septuaginta ciuitates Epyri[j] et predam, quam inde accepit, militibus suis distribuit. Predictus uero Paulus cum uictoria Romam rediit et secum adduxit nauim Persei, que sic magna fuisse dicitur, ut sedecim ordines remorum haberet. Et secum adduxit Perseum cum duobus filiis suis et Gentium regem cum fratre et filiis suis.

Anno sexcentesimo postquam Roma condita fuit, cum omnes Romani haberent timorem propter gentes Celtiberorum et noluissent ire in Hispaniam, Publius Scipio Africanus uoluntate sua illuc perrexit et multos homines ibi occidit. Ętiam solus cum uno barbaro fortissimo pugnauit et uicit eum.

---

i *litterae* pi *supra lineam additae sunt* – **j** *ex* et Pyri *correctum est*

---

822 Macedoniam: *a* in Macedonia – 823 Contum: *i. e.* Cotyn – 824 Publius Licinius: *i. e.* Publius Licinius Crassus – 831 eum[1]: *S* eum hoc facere; *U* eum facere

(IV.10) Interea Lucius Mallius Censurinus et Marcus Mallius consules perrexerunt ad pugnandum contra Cartaginem, *qui rebellauerunt se Romanis*, et, cum ibi essent, dixerunt ad Cartaginenses, ut naues et arma, quę habere poterant, traderent Romanis. *Subito enim ut recederent Romani*, omnia arma sua illis dederunt. Postquam autem dederunt arma, iterum iusserunt Romani, ut relinquerent ciuitatem et habitarent decem miliaria longe a mari. Tunc dolore commoti Cartaginenses fecerunt sibi duos seniores et, quia ferrum habere non poterant, de auro et argento arma fecerunt et sic pugnauerunt /36r/ cum Romanis et uicerunt eos.

(IV.11) Eodem tempore mortuus est Massinissa, rex Numidarum, qui habebat quadraginta filios.

(IV.12) Cum igitur Scipio iam nominatissimus esset et adhuc iuuenis esset, consulem illum fecerunt et mandauerunt illum ad pugnandum in Africa. Cumque per sex dies et per sex noctes in ipsa ciuitate pugnarent Romani, ceperunt Cartaginenses deficere, et cum iam pugnare non possent, rogauerunt Scipionem, ut illis, qui remanserant, seruire liceret. Primum namque miserabilis multitudo mulierum descendit, deinde uirorum. Nam fuerunt mulierum uiginti quinque milia et masculorum fuerunt triginta milia. Rex Asdruual in ignem se iactauit et mortuus est. Uxor uero eius, sicut solet esse nimius furor femine, iactauit se in ignem cum duobus filiis suis. Disrupta est autem Cartago, et murus illius in puluerem commutatus est. Fuit autem positio ipsius ciuitatis talis: uiginti duo milia passuum et totam ipsam ciuitatem mare cingebat absque tribus miliariis[k], quę a mari in mare habebat in terra. Et erat murus in isto loco de lapidibus quadratis in altitudine cubita quadraginta et in latitudine pedes triginta. Inuenerunt in ipsa ciuitate predam, quam de singulis ciuitatibus Africani apprehenderant, simulque et uaria ornamenta de Sicilia et de Italia inuenerunt ibi, et quicumque cognoscebant sua, tollebant illa. Ita Cartago, quę per septingentos annos regnauerat, dissipata est, et pro eo quod iam dictus Scipio Iunior uicit Africam, accepit cognomen, ut diceretur Scipio Africanus.

(IV.13) *Dissipata Cartagine* ceperunt pugnare in Macedonia cum Pseudophilippo et mandauerunt Romani Publium Iuuentium pretorem, qui

k *ex* miliaribus *correctum est*

847 Lucius…Mallius: *i. e.* Lucius Marcius Censorinus et Manius Manilius – 868 commutatus: *a* comminutus – 869 passuum: *a* passuum cingebatur muro – 879 Iuuentium: *i. e.* Iuuentinum

pugnaret cum eo, et uicit eum Pseudophilippus. Postea mandauerunt Romani in Macedoniam Cecilium Metellum, qui pugnaret cum Pseudophilippo, et occidit illi uiginti quinque milia hominum et Macedoniam sibi subiugauit cum ipso rege.

(IV.14) Contra Corinthum, nobilissimam Grecię ciuitatem, missus est Nummus consul. Quam pugnando apprehendit et dissipauit propter iniuriam, quam fecerant missis Romanorum.

(IV.15) Iterum in Macedonia Pseudoperseus collectis undique seruis rebellauit contra Romanos et, cum sedecim milia armatorum haberet, a Tremellio Romano superatus est.

(IV.16) Eodem tempore quidam Variatus nomine homo pastor et latro cepit pugnare in Hispania cum Romanis et per quattuordecim annos Romanos superauit. /36v/ Primo namque Sextum Vecelium nomine uicit et omnem illius populum occidit. Deinde duos alios consules uicit et omnem illorum populum occidit. Post hoc factum idem Variatus a suis militibus occisus est et, cum postea eius interfectores quererent premium a Romanis, responsum est illis numquam Romanis placuisse, ut milites suum imperatorem occiderent. Ipso tempore natus est puer ex quadam ancilla, qui habuit quattuor pedes et quattuor manus, quattuor oculos et quattuor aures et naturam uirilem duplicem habuit. In campo quodam Bonouensi spice[l] in arboribus nate[m] sunt.

(IV.17) Quintus Pompeius missus est ad Numantiam, quę est ciuitas Hispanię, ibique fuit superatus et fecit rusticam pacem cum eis. Postea Gaius Hostilius iterum peiorem pacem cum Numantinis fecit, quam pacem senatores et populus Romanus ruperunt et preceperunt, ut Mancinus, qui rusticam pacem fecerat, traderetur Numantinis. *Tunc exspoliauerunt illum et ligatis manibus posuerunt eum ante portas Numantinorum, et ibi usque ad noctem permansit, et neque Numantini eum tollebant neque Romani eum recolligebant, sed deridebant eum et Romani et Numantini.* Cumque per quattuordecim annos quattuor milia Numantini cum quadraginta milibus

905–908: *Tunc*…*Numantini*: Or. V.4.21…qui nudato corpore manibusque post tergum reuinctis ante portas Numantinorum expositus ibique usque in noctem manens, a suis desertus, ab hostibus autem non susceptus lacrimabile utrisque spectaculum praebuit.

l *ex* pice *correctum est* – **m** *ex* nata *correctum est*

885 Nummus: *i. e.* Mummius – 890/894 Variatus: *a* Viriatus – 897 occiderent: *a* interficerent – 898 quattuor[3]: *a* et quattuor – 900 Bonouensis: *i. e.* Bononiensis – 903 Gaius Hostilius: *i. e.* Gaius Hostilius Mancinus

Romanorum pugnassent et nullam uictoriam Romani habuissent, post talem turpitudinem Scipio Africanus secundo consul factus est et ad Numantiam missus. Abiens Scipio contra Numantiam, ingressus Hispaniam non statim pugnare cepit sed milites, qui erant uiciosi et pigri, docuit eos *in castris per aliquantum tempus, quasi essent in scola*. Adueniente tempore ut pugnare deberent, exeuntes Numantini contra Romanos fugierunt Romani ante illos. Cepit Scipio increpare milites suos de fuga, quam faciebant. Indignantes Romani de tali turpitudine retornauerunt se et fecerunt fugere Numantinos, ante quos illi antea fugiebant. Habuit ex hoc gaudium Scipio. Tamen non est ausus iterum pugnare cum Numantinis. Sed *quia erat ipsa ciuitas in altum posita*, abiit et fecit ibi in circuitu fossatum, *qui habuit in altitudine pedes uiginti et in latitudine pedes decem, et in ipsa fossa fixit palos et fecit ibi turres et sedit nec uoluit pugnare cum Numantinis*. Cumque per multum tempus conclusi essent Numantini et famis penuria cruciarentur, rogabant, ut pugnare possent et liceret eis mori tamquam uiros. Deinde predicti /37r/ Numantini biberunt pocionem, quę aput gentem illorum conficiebatur de farina. Subito namque exeuntes de ipsa ciuitate irruerunt super Romanos, et facta est nimium dura pugna. Nam si Scipio non fuisset, certissimę fugerant Romani, sicut antea fugierunt. Et mortui sunt de fortissimis Numantinorum. Reliqui uero ordinati reuersi sunt in urbem et clausa urbe interfecerunt se alii ferro alii ueneno atque igne. Romani de Numantinis nihil aliud habuerunt[n] nisi solam securitatem et neque unum Numantinum ligatum portauerunt. Tunc Scipio interrogauit quendam Tirresum principem dicens: "Pro qua causa prius Numantia non fuit uicta et postea quare fuit ęuersa?" Tyrresus respondit: "Concordia uictoriam, discordia mortem parat[o]." Igitur Scipio Numantiam a fundamentis euertit et multas ciuitates de Hispania cepit et alias ciuitates subiugauit, ut pensionem Romanis persoluerent.

914: *in castris . . . scola*: Or. V.7.4 . . . sed aliquamdiu militem suum in castris uelut in scholis exercuit.
920–23: *quia . . . posita (. . .) qui habuit . . . Numantinis*: Or. V.7.8–10 . . . cuius latitudo pedibus decem, altitudo uiginti fuit. Ipsum deinde uallum sudibus praestructum crebris turribus conmuniuit, ut, si qua ab erumpente hoste in eum temptaretur inruptio, iam non quasi obsessor cum obsesso sed uersa uice obsessus cum obsessore pugnaret. Numantia autem in tumulo sita . . .

---

n *ex* habeerunt *correctum est* – **o** parat *in margine additum est*

---

922 ipsa fossa: *a* ipso fossato – 925 viros: *S* viris – 929 de fortissimis: *S* fortissimi

(IV.18) Eodem tempore Attalus, rex Asie, mortuus est et Asiam populis Romanis[p] dimisit ita, ut Romani Asiam per scriptionem haberent.

(IV.19) Interea in Siciliam pugna seruilis facta est, et missus est super eos Caper Fuluius et Ruttilius et occiderunt ex eis triginta milia. Miturnus quadringentos quinquaginta seruos in cruce suspendit, aput Sinuessam uero quattuor milia seruorum similiter in cruce suspendit.

(IV.20) Interea in Asiam direxerunt Romani Crassum consulem, ut pugnaret *contra Aristonicum, fratrem Attali, qui inuaserat Asiam*. Fuerunt autem in adiutorio iam dicti consulis multi reges. Tamen uicit eum Aristonicus et comprehendit eum. Crassus uero consul magis desiderans mori quam comprehensus portaretur, percussit cum uirga oculum illius, qui eum tenebat. Barbarus uero pro dolore oculi percussit Crassum et tollens caput eius portauit illud Aristonico. Postea Perpenna consul *audita morte Crassi et perdicione de Romano populo festinus abiit in Asiam pugnauitque cum Aristonico et tulit omnes illius diuicias eumque fugere fecit*. Ciuitatem illam, in qua Aristonicus confugerat, obsedit Perpenna consul et apprehendit *eum ibi et Romam transmisit*, et iussu senatorum in carcere stranguillatus est.

His quoque diebus per totam Asiam multitudo locustarum creuit, que non solum spicas uerum etiam herbas et folia arborum et teneros ramos consumpserunt, nec non et amaras cortices et ligna sicca rodebant. Tunc ueniens uentus portauit eas in Africanum pelagum. Eiectę uero de mari ipse locustę et per litora dispersę, talis fetor ex illis exiebat[q] unde magna morta/37v/litas facta est in hominibus, in bestiis et uolatilibus. In <N>umidia uero mortui sunt de ipsa mortalitate octingenti homines. In Cartagine autem mortui sunt de eadem pestilentia ducenti homines, de Romanis autem, qui in eisdem partibus erant, mortui sunt triginta milia.

946: *contra…Asiam*: Or. V.10.1…aduersus Aristonicum Attali fratrem, qui traditam per testamentum Romanis Asiam peruaserat…
951–53: *audita…fecit*: Or. V.10.4 Perpenna consul, qui Crasso successerat, audita morte Crassi et clade exercitus Romani raptim in Asiam peruolauit, Aristonicum recenti uictoria feriatum inprouiso bello adortus nudatumque omnibus copiis in fugam uertit;

---

p Romanis *in margine additum est* – **q** *fere duae litterae ante* unde *in rasura*

---

941 Siciliam: *a* Sicilia – 942 Caper…milia: PD ac per Fuluium et Rutilium amplius quam uiginti milia tunc seruorum trucidata sunt – 943–44 Miturnus…suspendit: PD Minturnis CCCCL serui in cruce suspensi sunt – 950–51 tollens caput eius: *S*: occidit eum capudque eius; *U*: occidit eum et tulit caput eius – 953 illius diuicias: *a* diuicias illius – 955 stranguillatus: *a*: strangulatus – 956 Asiam: PD Africam – 963 octingenti: PD DCCC milia – 964 ducenti: PD CC milia

(IV.22) Anno sexcentesimo uicesimo septimo Gaius et Domicius ambo consules in Gallia ultra Alpes pugnauerunt cum Vituitu, rege Francorum. Fecerat namque idem Vituitus pontem de nauibus in flumine Rodano, et quia habebat centum septuaginta milia[r] milites armatos, despiciebat Romanos, qui uidebantur esse pauci, et dicebat Romanis: "Tanti homines non sufficiunt ad manducandum canibus, quos nobiscum habemus." Cumque pugnare cępissent, uictus est a Romanis, et quanti in ipsa pugna, quanti sunt mersi in flumine Rodano cum ipso ponte, quem ibi fecerant. Perierunt de populo Gallorum centum quinquaginta milia, et Vituitum regem illorum secum Romam adduxerunt. Ipsi consules multasque torques aureas de ipsa preda tulerunt et cum magna gloria Romam reuersi sunt.

(IV.26) Anno sexcentesimo tricesimo quinto missus est consul Calphurnius Bestia, ut pugnaret contra Iugurtham[s], regem Numidarum, eo quod ille occiderat fratres suos, qui fuerant amici de Romanis. Veniens Calphurnius[t] Bestia noluit cum Iugurtha pugnare sed tollens ab eo premium pacem cum illo fecit. Que pax a Romanis dirupta est.

(IV.27) Deinde missus est contra eum Cecilius Metellus, qui per multas pugnas Iugurtham uicit, elephantos occidit, multas illius ciuitates comprehendit. Secunda uice consul Marius pugnauit cum Iugurtha et uicit eum. Et Romam rediens fecit illum ire ante currum suum catenatum[u] cum duobus filiis suis. Postea[v] iubente[w] eodem consule in carcere stranguilatus est idem Iugurtha. Eodem tempore *Ęluius Romanus cum uxore sua et filia de Roma in Apuliam rediebant*, et filia eius de percussione fulminis mortua est et iacebat exspoliata[v] nuda de omnibus uestimentis suis, et separatim iacebant omnia uestimenta illius sana. Etiam et anuli de digitis illius excussi sunt et ornamentum de collo et calciamentum de pedibus, et caballus illius mortuus est, et corigie de freno et sella saluate et solute[x] iacebant.

988–89 *Ęluius . . . rediebant*: Or. V.15.20 L. Heluius eques Romanus cum uxore et filia de Roma in Apuliam rediens . . .

---

r milia *supra lineam additum est* – **s** *una littera inter* r *et* t *in rasura* – **t** *littera* i *supra lineam addita est* – **u** *duae litterae ante secundam litteram* t *in rasura* – **v** *littera* s *supra lineam addita est* – **w** *ex* iuuente *correctum est* – **x** et solute *in margine additum est*

---

966 Gaius et Domicius: PD Gaius Cassius Longinus et Sextus Domitius Calvinus – 973 quanti . . . quanti: *U* quanti fuerunt in ipsa pugna tanti – 973–74 et quanti . . . fecerant: *S* et aliquanti in ipsa pugna mortui sunt aliquanti in ipso flumine Rodano cum ipso ponte quem fecerant submersi sunt – 982 dirupta: *a* disrupta – 988 stranguilatus: *a* strangulatus

(V.1) Post hec Marcus Mallius et Quintus Scipio, consules Romani, abierunt ad pugnandum ad flumen Rodanum contra Cimbros, /38r/ Teutones et Tugurinos et Ambrones. He gentes de Germania[y] et Gallia congregatę sunt. Commissa pugna perdiderunt maximam partem de populo suo *et fugerunt*. Proinde fuit grandis timor Rome, quantus tempore Hannibalis fuit, et timebant Romani, ne iterum Galli Romam uenirent. Marius ergo post uictoriam, quam de Iugurtha rege habuit, secundo consul est factus, et direxerunt eum ad pugnandum contra Cimbros et Teutonas. Tercia et quarta uice consul est factus, et quia bellum Cimbricum[z] protrahebatur. In quarto consulatu collegam habuit Quintum Luctacium Catulum, et cum Cimbris pugnam fecerunt et inter duas pugnas ducenta milia homines occiderunt et septuaginta milia ex eis apprehenderunt simul cum duce eorum.

(V.2) Iterum Gaius Marius et Quintus Catulus cum eis pugnauerunt et occiderunt ex eis centum, sexaginta milia apprehenderunt, de Romanis perierunt trecenti. Signa uero de Cimbris, *quę uulgo bandos dicimus*, triginta milia tulerunt Romani.

Postea uero mulieres Cimbrorum forciorem pugnam fecerunt cum Romanis quam prius fecissent mariti earum. Nam congregatę in unum de gyro in gyrum posuerunt sibi[a] carras et sic desuper stando pugnabant cum Romanis. Romani enim ut eas quas apprehenderunt excoriabant capita earum cum capillis, ille uidentes talem crudelitatem ceperunt occidere filios suos et semetipsas[b] inter se. Quedam ex eis duos suos filios sibi ad pedes ligauit et sic se in altum suspendit et mortua est cum duobus filiis suis. In his duobus preliis mortui sunt trecenti quadraginta milia Gallorum et centum quadraginta milia apprehensi, et sic in istis preliis finem fecerunt de ipsa terra.

(V.3) Anno sexcentesimo quinquagesimo nono postquam Roma condita fuit et prope omnia iam bella cessauerunt, in Italia forte bellum factum est. Nam Picentes[c], Marsi, Peligni cum iam per multos annos subditi essent populo Romano, tunc libertatem querere cęperunt. Unde crudelis pugna facta est. Nam per quattuor annos fortiter pugnauerunt.

---

y *littera* i *inter* g *et* e *in rasura* – **z** cum *ante* Cimbri *expunctum est et* cum *post* Cimbri *supra lineam additum est* – **a** *ex* siba *correctum est* – **b** *ex* semetipsos *correctum est* – **c** *duae litterae ante* Picentes *in rasura*

---

995 Mallius: *i. e.* Gnaeus Mallius Maximus – Scipio: *i. e.* Caepio – 997 Teutones: *a* et Teutones – Tugurinos: *i. e.* Tigurinos – 1009 centum: PD CXL milia – 1011 triginta milia: PD tria et triginta – 1015 apprehenderunt: *a* apprehendebant – 1023 cessauerunt: *a* cessassent

Quinto enim anno per Lucium Cornelium Sillam consulem finem acceperunt ipsę pugnę, quam fecerunt Romani cum Picenis, Marsis et Pelignis.

In ipso tempore crudelia signa apparuerunt. Nam a parte Orientis quasi ignis rotundus cum magna factura cęli splenduit[d]. Aput Arre[n]tinos in conuiuio sanguis de panibus currebat, quasi curreret de /38v/ plagis corporum. Per septem denique dies grandines[e] cum lapidibus et testis de cęlo cadere uidebantur[f] et deuastauit maximam partem ipsius terrę. In Samnio flamma de terra exire uisa est et quasi ad celum ire uidebatur. Pro quo terrore omnia animalia, quę inter homines solita erant uiuere, exeuntes de stabulis alia in montibus alia in siluis se absconderunt. Canes ętiam, qui numquam sine hominibus uiuere possunt, luporum ritu[g] ibant cum magnis ululatibus uagando per plateas siluias et montes. Et post hęc signa, quę iam diximus, crudeles inter ciues pugnę exortę sunt.

(V.4) Anno sexcentesimo secundo Romę bellum ciuilę exortum est *inter Marium et Sillam consules*. Eodem anno ętiam Mitridaticum bellum *exortum est*. Nam cum Silla consul contra Mitridatem ad pugnandum mitteretur, qui Asiam occupauerat[h], uenit idem consul cum exercitu in Campaniam et non per multos[i] dies ibi moratus[j] est. Marius uero desiderabat, ut ipse mitteretur contra Mitridatem. Pro qua causa iratus Silla uenit cum exercitu Romam et illic contra Marium et Sulpicium pugnauit. Primus urbem armatus ingressus est, Sulpicium interfecit et Marium fugauit.

(V.5) Igitur Mitridates, qui erat rex[k] Ponti atque Armenię, uoluit tollere regnum Nicomedis, regis de Bithinia, qui erat amicus populi Romani[l]. Senatores Romanorum mandauerunt eidem Mitridati[m], quia, si hoc faceret, certissimę populus Romanus cum eo pugnare inciperet. Iratus Mitridates statim abiit et Capadociam comprehendit et eiecit ex ea Ariobarzanem regem et totam ipsam prouinciam dissipauit. Bithiniam cepit, similiter Paflagoniam apprehendit et eiecit ex ea duos reges

---

d *ex* resplenduit *correctum* – **e** *ex* grandis *correctum est* – **f** *ex* uidebatur *correctum est* – **g** *ex* rugitu *(?) correctum est* – **h** *ex* preoccupauerat (?) *correctum est* – **i** *ex* moltos *correctum est* – **j** *ex* moratum *correctum est* – **k** rex *supra lineam additum est* – **l** qui erat amicus populi Romani *in margine superiore additum est* – **m** *ex* Mitridato *correctum est*

1027 enim: *a* autem – 1031 factura: *S* fractura; PD fragore – 1037 exeuntes: *i. e.* exeuntia – 1042 secundo: *a* sexagesimo secundo – 1043 anno ętiam: *a* etiam anno – 1048 Sulpicium: *i. e.* Publium Sulpicium Rufum – 1055 comprehendit: *a* apprehendit

Philomenem et Nicomedem. Deinde Ephesum uenit. Epistolas permisit per totam Asiam, ut ubicumque inuenirentur ciues Romani, sub uno die omnes occiderentur. *Quod et factum est. Nec potest aliquis dicere quanta multitudo Romanorum ibi occisa sit.*

(V.6) Mathona, ciuitas Agaie, ab Arithone Atheniensę Mitridato tradita est. Iam enim mandauerat Mitridates Archelaum ducem suum ad ciuitatem Achaię cum centum uiginti milibus et sic apprehendit reliquam Greciam. Deinde Silla Archelaum aput Pyreum circumdedit et postea cum eo pugnam commisit. Et sic eum uicit, ut de omni exercitu suo solus ipse Archelaus fugere potuisset. Etiam et uiginti milia hominum, quos ibi habuerat, omnes perdidit. De exercitu uero Sillę tredecim tantum mortui sunt. Cum uero hoc audisset, Mitridates misit ad Archelaum septuaginta milia homines, sed /39r/ iterum cum eodem Archelao Silla pugnam commisit et in prima pugna occidit quindecim milia de exercitu Archelai et filium eius nomine Di<o>genem. In secunda autem pugna totum exercitum Mitridatis ita occidit, ut solus ipse Archelaus fugeret et per tres dies in palude absconsus esset[n]. Cumque hoc audisset Mitridates, mandauit dicendo, ut pacem cum illo faceret.

(V.7) Cum uenissent missi a rege Mitridato, qui pacem petebant, Silla ad eos respondit dicens: "Nullo modo regi uestro pacem daturus sum, nisi ciuitates, quas deuastando apprehendit, dimittet et ad regnum suum reuersus fuerit." *Reuersi uero missi nunciauerunt hęc regi Mitridati*[o]. Postea enim uenit Mitridates ad colloquium cum Silla. Pacem inter se fecerunt et firmauerunt in tali ordine, ut cum ille cum populo in suo regno reuersus fuisset, nullus esset, qui ei a dorso absconse feriret[p] uel aliquas insidias faceret. *Quod et factum est.* Eodem tempore Sylla Dardanos, Scordicos, Dalmatas et Mesos pugnando uicit et sibi siubiugauit. Marius etenim, de quo iam diximus, quousque Sylla Mitridatem uicit, una cum Cornelio Cinna consule consiliatus est, ut bellum in Italia prepararent, et ingressi Romam multos nobilissimos consules et multos senatores interfecerunt et multos tribunos fecerunt. Etiam et domum

---

1060–61 *Quod…sit*: Or. VI.2.3 Et factum est; nec explicari aut conprehendi ullo modo uerbis potest, quae tunc multitudo Romanorum ciuium caesa sit…

---

n est *in textu scriptum in margine in* esset *correctum est* – **o** *ex* Mitridato *correctum est* – **p** *ex* ferirent *correctum est*

1058 Philomenem: *i. e.* Pylaemenes – 1062 Mathona: *i. e.* Athenae; PD Mathone – Agaie: *i. e.* Achaiae – Arithone: *i. e.* Aristione – Mitridato: *a* Mitridati

Sillę subuerterunt et filios et uxorem[q] illius ad fugam committere fece-
runt. Deinde uniuersus senatus, qui remanserat, ex urbe fugiens ad Sillam in Greciam perrexit et rogauit eum, ut cito Romę subueniret. *Audiens autem hoc* Silla commouit bellum in Italiam aduersum Norbanum et Scipionem consules. Primum pugnauit contra Norbanum non longe a Capua et occidit de exercitu illius sex milia et sex milia apprehendit et de suo exercitu uiginti quattuor milia perdidit. Deinde pugnare cepit predictus Silla contra Scipionem, et antequam inter se pugnassent, totus exercitus Scipionis se Sillę uoluntarię subdidit.

(V.8) Cum autem mutati essent consules Romę et Marius, filius predicti Marii, ac Papirius Carbo consulatum accepissent, Silla contra Marium, filium Marii, pugnauit. Quindecim milia hominum[r] de illius exercitu[s] occidit[t] et quadringenti mortui sunt. Silla deinde cum Campanio, duce de Samnia, et cum suo exercitu ad portam Collinam octoginta milia hominum occidit et statim urbem ingressus est et tria milia, qui sine armis erant, occidit. Cumque Silla magnam crudelitatem aduersum populum culpatum et non culpatum faceret, Quintus Catulus uoce magna dixit ad Sillam: "De quibus /39v/ hominibus uictores sumus, si populum in pace, qui sine armis sunt, occidimus?" Silla Marcum Marium de caprili casa trahere iussit et precepit illi ligare[u] manus et ducere ad Tiberim fluuium et mandauit populo suo, ut ei oculos eruerent et omnia membra eius crudeliter minuerent, *ut cum dolore uitam perderet*. Marius itaque, filius eiusdem Marii, *cum pugnasset cum Silla, ut iam diximus*, fugit ad Prenestam. Quem persecutus est Silla et obsedit eum et usque ad mortem perduxit eum. Rursus idem Silla maximam pugnam commisit ad portam Collinam cum Lamponio et Carinate regibus Mariane partis, qui septuaginta milia homines secum adduxerant. Cum uero inter se pugnarent, duodecim milia Silla de exercitu eorum apprehendit et alios, qui remanserant, occidit et fugere fecit. Gaius Carbo consul fugit in Ariminum ibique per Gneum Pompeium consulem interfectus est.

---

q *ex* uxores *correctum est* – **r** hominum *in margine additum est* – **s** *duae littera ante* exercitu *in rasura* – **t** occidit *supra lineam additum est* – **u** *ex* ligrare *correctum est*

1095 uiginti quattuor milia: Eutropius CCXXVI; PD XXIIII – 1101 quadringenti: PD CCCC de suis – 1108 trahere: *S* extrahi – 1110 minuerent: *a* minutarent – 1118 Gaius: *a* Gaius quoque – in Ariminum: PD ab Arimino in Siciliam

(V.9) Occiso ergo Carbone Pompeius ad Siciliam abiit et inde uenit ad Africam. Et pugnando uicit Domicium, regem Mariane partis, et Gerdam, regem Maritanię, qui in adiutorium Domicii regis uenerat. Post hęc Silla in Grecia[v] uicit Mitridatem. Gneus ętiam Pompeius uiginti et quattuor annos habens uictoriam de Africanis habuit, quam nullus Romanus de tantis annis habere potuit. Interea finita sunt duo crudelissima bella, id est Italicum et ciuile, que per decem et octo annos tractata[w] sunt. *A Romanis* mortui sunt in istis duobus preliis plus quam centum quinquaginta milia homines, consules uiginti tres, pretorii septem et senatores prope ducenti. Post hec Silla mortuus est et Lepidius, rex Marine partis, aduersus Catulum consulem bellum reparauit et duabus uicibus inter se pugnauerunt, et multi ex Romanis mortui sunt. Ciuitas etenim Albana pro eo quod illuc Scipio, filius Lepidi, confugisset, expugnata et apprehensa est *a Romanis*. Brutus in Cisalpinam Galliam fugiens et occisus est aput Regium ciuitatem.

(VI.1) Hoc denique tempore noua bella contra Romanos surrexerunt: unum in Hispania, aliud[x] in Pamphilia et Cilicia, tercium in Macedonia, quartum in Dalmatia. Nam Sertorius, rex Marinę partis, bellum commouit in Hispania. Tunc contra eum missi sunt Quincius Cęcilius et Metellus, filius eius, qui Iugurtham regem uicit, et Lucius Domicius. *Nam cum inter se pugnarent*, Domicius occisus est ab Hirtuleio rege, qui cum Sertorio erat. Deinde iterum /40r/ pugnauerunt[y] predicti consules cum iam dicto Sertorio et sic omnes a parte Romanorum mortui sunt, ut tantum solus Metellus consul remansisset. Post octauum decimum annum predictus Sertorius a suis ciuibus interfectus est. Missi sunt autem ad Hispaniam Gneus Pompeius et Quintus Metellus et prope omnes ciuitates sibi subiugauerunt Hispanię.

(VI.2) Ad Macedoniam missus est Appius Claudius et preliare cepit contra uarias gentes, quę habitabant in prouincia Rodopa, et ibi mortuus est. Deinde missus est ad Hispaniam Gaio Scribonius consul. Iste uicit Dardanos et per tres annos pugnando usque ad Danubium[z] sibi subiugauit.

---

v *ex* Greciam *correctum est* – **w** *ex* tarctata *correctum est* – **x** *ex* alium *correctum est* – **y** predicauerunt *ante* pugnauerunt *expunctum est* – **z** *ex* Danuuium *correctum est*

1122 Gerdam: *i. e.* Hierdam – Maritanie: *S* Mauritanie – 1126 decem et octo: PD decem – 1128 pretorii: *a* pretores – 1129 Lepidius: *i. e.* Lepidus – 1138–39 Quincius . . . Metellus: *i. e.* Quintius Caecilius Metellus – 1143 remansisset: *a* remaneret – 1149 Hispaniam: *i. e.* Macedoniam – Gaio: *S* Gaius (*i. e.* Curio)

(VI.3) Ad Siciliam et Pamphiliam missus est Seruilius consul, uir nobilissimus, et apprehendit pugnando Siciliam et ad multas ciuitates Licię pugnam commisit et illas apprehendit. Deinde apprehendit Phaselidam[a] ciuitatem et Olimpium et Coracum, ciuitates Cilicię[b], et ipse in Isauriam ante omnes Romanos abiit atque illam subiugauit et propter hanc causam Gaius Sauricus appellatus est.

(VI.4) Post hęc missus est in Illiricum Gaius Cosconius et multam partem Dalmacię sibi subiugauit et Salonam ciuitatem apprehendit et post duos annos cum uictoria Romam rediit.

(VI.5) Hoc tempore bellum ciuilę uoluit committere Marcus Emilius consul sed non potuit.

(VI.6) Anno postquam Roma condita est sexcentesimo septuagesimo sexto Mitridates pacem cum Romanis rupit et uoluit iterum apprehendere Bithiniam et Asiam. Contra quem missi sunt ad pugnandum Lucius Licinius et Marcus Aurelius, et cum pugnassent, uicerunt consules, et inde fugit ad Cicium ciuitatem et obsedit eam. Cogitauit enim, ut, si Cicium apprehendere potuisset, totam Asiam in sua potestate haberet. Sed cum uenisset Lucullus consul ad pugnandum contra eum, a dorso illum obsedit, et quia ab una parte habebat Cicium[c] ciuitatem, ex alia Lucullum consulem, multum pugnando et famem sustinendo defecit et fugit ad Bizancium ciuitatem, quam modo Constantinopolim nominamus. Lucullus autem hoc cognoscens duces eius cum nauibus[d] apprehendit, *et solus Mitridates cum paucis effugit*.

(VI.7) Interea Marcus Licinius Lucullus perrexit ad Macedoniam, et subito in Italia magnum bellum surrexit /40v/, et septuaginta quattuor milites de eodem bello ad Capuam fugerunt cum duobus ducibus, id est Sparto Corixo et Enomao Effracto, et uoluerunt apprehendere Vesuuium montem. Tunc Claudius pretor cepit obsidere eos. Illi uero *uidentes hoc*

1174 *et solus*…*effugit*: Or. VI.2.19 ipse cum paucis arrepta naue clam fugit e castris.

---

a *duae litterae in rasura ante* Phaselidam – **b** ci *in margine additum est* – **c** *duae litterae in rasura ante* Cicium – **d** *ex* mauibus *correctum est*

1152/53 Siciliam: *i. e.* Ciliciam – 1155 Olimpium: *i. e.* Olympum – Coracum: *i. e.* Corycum – 1157 Gaius Sauricus: *i. e.* Publius Seruilius Isauricus – 1161 Marcus Emilius: *i. e.* Marcus Aemilius Lepidus – 1165–66 Lucius Licinius et Marcus Aurelius: *i. e.* Lucius Licinius Lucullus et Marcus Aurelius Cotta – 1167–68/70 Cicium: *i. e.* Cyzicum – 1177–78 (cum duobus ducibus) id est Sparto Corixo et Enomao Effracto: *i. e.* Spartaco Crixo et Oenomao; PD (ducibus) Partaco, Crixo et Oenomao (effracto Capuae ludo) – 1179 Claudius: *i. e.* Clodius

irruperunt castra eius et eum fugere fecerunt et predam multam de illis acceperunt. Inde uenientes per Consentiam iuxta maritimas ciuitates magnam predam fecerunt et *per alia loca, ubi ire potuerunt*, multos occiderunt et multa incendia fecerunt et adulteria, et propter hoc multe mulieres semetipsas occiderunt, quia adulteratę sunt. Non minorem crudelitatem ibi fecerunt quam Hannibal. Nam multos duces etiam et duos consules Romanos uicerunt. Prope sexaginta milia armatos congregauerunt sed uicti sunt a Marco Licinio consule in Apulia, *cum pugnam cum eo committere uoluissent*.

(VI.8) Interea *nullus erat, qui pugnam contra Romanos committere auderet, et de nullo alio timebant Romani aliquid*, nisi de Mitridate et Macedonio. Missus est autem contra Mitridatem Lucius Lucullus, qui eum iam ad Cicicenum conclusit et fugere fecit et persecutus est eum et recepit Paflagoniam et Bithiniam, quas ille per forciam apprehenderat. Ęciam et ad regnum eius peruenit et pugnauit cum eo aput Gaueram ciuitatem et triginta milia homines[e], quos ipse secum adduxerat, occidit, et ipse Mitridates fugatus est. Armeniam quoque minorem, quam ipse Mitridates tenuerat, predictus Lucius Lucullus sibi subiugauit. Postquam uero Mitridates fugiit, recepit eum Tigranes[f], rex Armenię, qui eo tempore cum maxima gloria regnabat, ętiam exercitum de Persida uicerat et maximam partem de Asia et Syria apprehenderat.

(VI.9) *Audiens hoc* Lucius Lucullus consul persecutus est Mitridatem usque ad regnum Tigranis[g], ubi fugerat. Cepit obsidere ciuitatem eius. *Cum cognouisset hoc Tigranes*[h], exiit inde et abiit ad Arcianem ciuitatem nobilissimam, quę pertinebat de suo regno, et congregauit decem milia sagittatores et nonaginta milia pugnatores, et commissa pugna cum Lucullo consule, qui non amplius quam decem et octo milia militum habebat, ita uictus est Tigranes[h], ut magnam partem de suo exercitu perderet. Deinde abiit idem consul ad aliam ciuitatem Armenię, ubi erat frater Tigranis[g], et apprehendit eam simul cum ipso. Quando autem uenit predictus consul supra Tigranem[i], reliquit partem de suo /41r/ exercitu cum nauibus in mari, ut sederet a parte maris, ne posset fugere Mitridates. *Nam cum illi audissent quantam uictoriam Lucullus*

---

e homines *post* homines *expunctum est* – **f** *ex* Atigranes *correctum est* – **g** *ex* Atrigranis *correctum est* – **h** *ex* Atigranes *correctum est* – **i** *ex* Atigranem *correctum est*

1187 Marco Licinio: *i. e.* Marco Licinio Crasso – 1189 contra Romanos: *a* cum Romanis – 1192 Cicicenum: *i. e.* Cyzicenum (sc. agrum) – 1194 Gaueram: *i. e.* Cabira; PD Gaueran – 1202 Cepit: *a*: et cepit – 1203 Arcianem: *i. e.* Arzanenae

haberet, per neglegentiam non habuerunt curam, ne fugere posset Mitridates. Ille inuenta occasione fugiit, et renouatum est iterum bellum contra Romanos. Lucullus uero Romam rediit.

(VI.10) Deinde missus est Lucius Lucullus alter ad Macedoniam et primus omnium Romanorum contra Bessos pugnauit et uicit eos sibique subiugauit. Etiam et Scudamam ciuitatem eorum apprehendit et multas alias ciuitates eorum et usque ad Danubium[j] peruenit. Postea uero expugnauit gentes, que habitant in Rodopeis montibus. Que est gens crudelissima et nimium horribilis ad audiendum. Nam quando apprehendebant homines, decollabant illos et tollebant capita eorum et excuciebant exinde tantummodo cerebrum et capillos et carnem dimittebant et sic in eis uinum bibebant[k], ac si in fiala biberent. *Cum uero pugnasset predictus consul cum eisdem gentibus, uicit eas et sibi subiugauit.* Inde uenit ad ciuitates, que erant iuxta mare constructe, et pugnando destruxit Apolloniam, Galaciam, Parthenopolim, Histrium, Tomam et Burzionem apprehendit et postea cum magna uictoria Romam rediit.

(VI.11) Inter hec exortum est bellum Creticum. Tunc ibi missus est Cecilius Metellus ibique pugnauit per tres annos et totam Creticam sibi subiugauit et cum uictoria Romam rediit, et quia Creticam prouinciam uicit, Creticus appellatus est. Eo tempore Affrica rediit in potestatem Romanorum. Cum esset mortuus Appius, rex eiusdem ciuitatis, dixit, ut omnes ciuitates Africe, quas ipse tenuerat, essent subdite Romanis. Deuenerunt autem iste ciuitates ad Romanos, id est Beronice, Ptolomais et Cirene.

(VI.12) Dum hec habuntur, multe ciuitates iuxta mare posite rebellauerunt se Romanis, sed contra eas abiit Gneus Pompeius et intra paucos menses eas superauit. Deinde abiit ad pugnandum contra regem Mitridatem Armenie et tempore noctis super eum irruit et occidit quadraginta milia homines et duos centuriones. De suo uero exercitu tantum triginta perierunt. Mitridates cum uxore et cum duobus comitibus fugiit

---

j Danubium *ex* nuuium *correctum est* – **k** et sic in eis uinum bibebant *in margine additum est*

1216 Lucius Lucullus alter: PD Alter autem Lucullus (*i. e.* Marcus Lucullus) – 1218 Scudamam: *i. e.* Uscudamam – 1227 Galaciam: *i. e.* Callatim, PD Galatiam – Histrium: *i. e.* Histrum – Tomam: *i. e.* Tomos – 1228 Burzionem: *i. e.* Burziaonem – 1229 Inter hec: *a* Interea – 1232 Affrica: PD Libya – 1233 Appius: *i. e.* Appion – 1235 Beronice: *a* Berenice – Ptolomais: *i. e.* Ptolemais – 1237 habuntur: *a* aguntur – 1237–38 multe … Romanis: PD pyratae omnia maria infestabant ita ut Romanis toto orbe victoribus sola navigatio tuta non esset – 1241–42 et duos … perierunt: PD uiginti tantum de exercitu suo perdidit et duos centuriones – 1242 cum^{2}: *a deest*

et cepit esse contra suos nimium crudelis, ętiam et duos filios suos, Piodragmam et Garem, occidit. Farnaces uero, alter filius eius, *fugiit*. Ille misit exercitum ad persequendum eum. Farnaces autem pacificauit sibi exercitum et cum eo per/41v/rexit aduersus patrem suum, *ut se uindicaret*. Mitridates uero cępit rogare filium suum, ne illum occideret cumque Farnaces illum audire noluisset, ille uelociter uenit ad domum suam et dedit uenenum bibere ad uxorem et ad filias suas et postea ipse bibit, *ut cum illis moreretur*. Sed cum ipse solus cito mortuus non esset, rogauit unum militem *nomine* Gallum, ut eum decollaret, quod et factum est. Mortuus est autem aput Bosforum. Vixit septuaginta duos annos et pugnauit cum Romanis quadraginta annis.

(VI.13) Deinde Pompeius iuit ad pugnandum contra Tigranidem, regem Artaxatę, *cumque uenisset*, predictus rex noluit pugnare cum eo, sed statim coronam suam ante pedes predicti consulis posuit et ad genua ęius flectere se uoluit. Sed Pompeius consul hoc facere non permisit sed honorifice eum suscepit. Sed de sua potestate tulit Syriam, Fenicem, Ofenem et septem milia libras de argento censum populo Romano dare illum iussit, quia sine causa se rebellasset contra Romanos.

(VI.14) Postea enim predictus consul contra Froden, regem Albanię, ad pugnandum perrexit et, cum uicissent eum, tulit ab eo censum et sic pacem illi dedit. Deinde pugnando subdidit Hyberiam. Postea uicit Itureos et Arabas et dedit Armeniam minorem Deiotaro, regi[l] Galacię, quia adiuuauerat eum contra Mitridatem. Paflagoniam reddidit Attalo. Postea dedit pacem in Syriam et Seleuciam tantum, ut Tigranem non recepissent, et obsides de Antiochia reddidit. Post hęc uenit ad Iudeam in Hierosolimam et eam obsedit et cum per tres menses ibidem sederet, duodecim milia Iudeorum pugnando occidit, et alii se tradiderunt. Tunc euertere iussit Pompeius consul muros ciuitatis usque ad terram. Dicitur enim fuisse Hierosolimam in circuitu quattuor miliaria. Percussitque idem consul multos principes Iudeorum *et postquam apprehendit ciuitatem*, restituit Hyrcanum in sacerdocio, Aristobolum captiuum inde Romam adduxit. Tunc bellum in Oriente cum triginta duobus regibus fecit *et omnes superauit*. Post hęc uenit in Asiam et finem dedit antiquissimo bello, *quod per multos in perfidiam contra Romanos perseuerauit annos*.

---

l *ex* rege *correctum est*

1244 Piodragmam: *i. e.* Exipodram – Garem: *i. e.* Macharem; PD Magare – alter: *a* tercius – 1259 Ofenem: *i. e.* Sophenem – de argento: *a* argenti – 1260 rebelasset: *a* rebellauerat – 1261 Froden: *i. e.* Oroden; PD Proden – 1268 eam obsedit: *a* obsedit eam – 1270 euertere: *S* euerti – 1273 sacerdocio: *a* sacerdocium

(VI.15) *Dum hęc fecisset iam dictus consul et cum gloria uictor Romam redisset*, Lucius Sergius Catilina[m], uir nobilissimus sed nimium prauissimus consiliauit cum multis aliis uiris, /42r/ ut bellum commoueret[n] ciuile et patriam deleret. Tunc Cicero consul *hoc cognoscens pugnauit cum eo et* eum de ciuitate iactauit et socios eius apprehendit misitque eos in carcerem, et ibi mortui sunt. Postea autem Antonius consul pugnauit cum Lucio consule, *qui bellum contra suos ciues committere uoluit*, et in eadem pugna Antonius occidit eum.

(VI.16) Eo tempore *multas uictorias habuerunt Romani*: Metellus uictoriam habuit de Cretico bello, Pompeius de Pyratico bello et de multis aliis. Nam adduxit ante currum suum filium Mitridatis et filium Tigranis et Aristobolum, regem Iudeorum, et aurum et argentum multum.

(VI.17) Anno sexcentesimo nonagesimo tercio postquam Roma facta est, Gaius Iulius Cesar factus est consul et perrexit ad Galliam et Illiricum cum decem legionibus. *Legio autem habebat aput antiquos sex milia homines*. Primum namque uicit gentem, quę dicitur Ęlbecia. Deinde fortiter pugnando peruenit usque ad oceanum Britannicum. Pugnauit namque cum Tulignis, Latouois et Rauracis, ex quibus quadraginta milia occidit, et ceteri fugierunt. Deinde uicit Ariobistum regem, in cuius adiutorio multę gentes erant, et tulit duas uxores eius et duas filias et persecutus est exercitum eius occidendo per quadraginta milia. Post hęc congregatę sunt multę gentes de Germania ad pugnandum contra Iulium Cesarem. Quos dicunt fuisse septuaginta duo milia pugnatores. Qui subito de siluis exientes exercitum Cesaris in fugam uerterunt, sed superueniens Cesar restitit eis et deleuit eos. Dehinc Albinus, missus Cesaris, Albercos Lixouiosque dissipauit. Similiter Crassus, alter missus Cesaris, de Aquitanis et Cantabris triginta octo milia interfecit. Cesar uero iterum Germanos, qui *fluuium*[o] Renum transierant et totas Gallias certabant sibi subiugare, pugnando dissipauit. Quos dicunt fuisse quadringenta quadraginta milia. Deinde transiens Renum *fluuium* Sueuos ferocissimos perterruit et totam simul Germaniam et inde uenit in Galliam. Per nouem annos domuit prope omnem Galliam. Pugnauit

---

m *ex* Catilena *correctum est* – **n** commoueret *ex* commouerent *correctum est* – **o** *littera* m *superuacanea post litteram* u *cum abbreuiatione in rasura*

1282–83 Antonius . . . consule: PD ab Antonio altero consule Catilena ipse uictus proelio est interfectus – 1294 Tulignis: *i. e.* Tulingis – 1297 milia: *a* miliaria – Latouois: *i. e.* Latobrigi; PD Latobolis *habet* – 1300 exientes: *a* exeuntes – 1302 Albercos Lixouiosque: *i. e.* Aulercos Lexouiosque; PD Aluercos Eburouices Lixouiosque – Similiter: *S* similiter et; *U* similiterque

cum Britannis, qui nec nomen Romanorum cognitum habebant, et cum uicisset[p] eos, tulit ab eis obsides et fecit illos tributarios.

(VI.18) In hoc tempore missus est in Parthiam Marcus Lucius Crassus et cum pugnasset ibi, mortuus est cum filio suo. Reliquus exer/42v/citus seruatus est a Cassio questore[q], qui cum ipso exercitu transiens fluuium Eufraten assidue pugnando Persas uicit.

(VI.19) Interea surrexit horribilę et abhominabile bellum inter Romanos. Nam rediens Cesar de Gallia quesiuit alterum consulatum, sed contradictum est ei a Marcello consule et a ceteris, et mandauerunt illi, ut dimitteret exercitum foras et ille solus ad Urbem ueniret, et per iussionem Marcelli consulis missus est Pompeius ad ciuitatem Miceriam super legiones, quę ibi erant. Cesar autem hoc audiens iratus est et congregatis militibus perrexit super Romam. *Per hanc causam* consules uero et prope omnis senatus simul cum Pompeio exeuntes de Roma fugerunt in Greciam, in Epyram, in Macedoniam et per ceteras ciuitates.

(VI.20) Tunc Cesar Romam intrauit et factus est dictator, *qui est forcior consule*. Post hęc iuit ad Hyspaniam et *congregato exercitu* uenit in Greciam et pugnauit cum Pompeio. Pompeius[r] uicit eum et fugere eum fecit. Deinde pugnauit cum Pompeio in Thessalia, et habuit Pompeius quadraginta milia peditum et equites mille centum, Cesar uero habuit pedites[s] triginta milia, caballicantes mille.

(VI.21) Numquam adhuc fuerat tantus populus Romanus congregatus in unum ad pugnandum sicut illo die. Qui ętiam potuissent totum orbem terrarum subiugare, si contra barbaros pugnassent. Pugnatum est fortiter inter illos. Fugit omnis populus Pompeii[t], et ipse Pompegius fugit in Alexandriam et petiuit auxilium a rege Egypti. Ipse rex propter amiciciam Cesaris decollauit eum et caput eius et anulum Cesari transmisit. Quod cum uidisset Cesar, lacrimatus est de morte illius, quia gener eius fuerat.

(VI.22) Inde Cesar Alexandriam uenit, et Ptolomeus rex preparauit illi insidias *uolens illum occidere*. Cesar non sustinens hostes superuenientes intrauit in unam nauiculam, quę statim submersa est propter alios, qui cum eo intrauerunt. Ille uero natando per ducentos passus cum

---

p *ex* uicissent *correctum est* – **q** *ex* questiore *correctum est* – **r** et *ante Pompeius in rasura* – **s** *ex* pedones *correctum est* – **t** *ex* Pompegi *correctum est*

1311 Lucius: *i. e.* Licinius – 1319 Miceriam: *i. e.* Luceriam – 1323 Epyram: *i. e.* Epyrum – 1334–35 ipse…eum: PD qui fortunam magis quam amicitiam secutus occidit Pompeium – 1333 Pompegius: *i. e.* Pompeius

una manu ad naues suas uenit. In alia uero manu cartas portabat et sic in mari pugnauit cum eodem Ptolomeo et apprehendit nauim, ubi erat rex Ptolomeus. Postea petentibus hominibus reddidit ipsum regem et monuit eum, ut magis haberet amiciciam[u] cum Romanis quam pugnam. Ille autem ut dimissus est, statim cępit iterum pugnare cum eis sed in ipsa pugna ipse et omnis exercitus eius necatus est et deiectus in mare. Corpus uero eius /43r/ ad litus peruenit, et sic cognouerunt eum, quia lorica aurea fuerat uestitus. Cesar Alexandriam apprehendit. Regnum Cleopatrę dedit. Rediens Cesar de Alexandria Farnacem, filium Mitridatis, occidit propter quod Pompegio in adiutorium fuerat aput Thessaliam.

(VI.23) Inde Cesar Romam regressus est et factus est consul tercia uicę. Postea uenit in Africam cum multis nobilibus Romanis et pugnauit cum Iuba, rege Mauritanię, et ibi fuerunt cum eo duces Romanorum Cornelius Scipio, Faustus Sillę dictatoris filius et alii[v] duces, et facto prelio Cesar uicit.

(VI.24) Postea Romam ingressus Cesar quarta uice factus est consul et inde ad Hyspaniam perrexit, ubi G[e]neus Pompeius, filius Pompei, magnam pugnam cum ipso Cesare fecit ita ut fugientibus hominibus Cesaris uellet se occidere, ut ille, qui iam habebat quinquaginta et sex annos et de multis preliis uictor fuerat, non ueniret in potestatem infantum. Deinde cum reuersus fuisset populus eius ad eum, reparata pugna iterum pugnauit cum predictis filiis Pompei. Ipsum maiorem occidit, minor uero fugiit.

(VI.25) Inde Cesar Romam rediit et cępit facere, quod non erat rectum sicut rex et tyrannus. Ętiam nec senatoribus assurgebat, quod eos uidebat. Consiliauerunt contra eum, *ut occiderent illum* sexaginta Romani. Quadam uero die cum Cesar uenisset ad curiam, *quę erat domus, ubi de causis publicis ordinabant*, fecerunt ei plagas uiginti tres, et sic mortuus est uir, de quo nullus homo sic clarus et laudabilis in pręliis fuit, nullus cęlerius scripsit, nemo uelocius legit. Quattuor ętiam epistolas[w] in unum dictabat. Tantę fuit bonitatis, ut quos armis subiugauit, magis pietate[x] uinceret. Eodem tempore tres simul soles Romę apparuerunt.

---

u *secunda littera* i *supra lineam addita est* – **v** *ex* aliis *correctum est* – **w** *ex* apistolas *correctum est* – **x** *ex* pietatem *correctum est*

1349 fuerat: *a* fuit – 1351 Pompegio: *i. e.* Pompeio – 1354–55 Postea . . . Mauritanię: PD Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuua, Mauritaniae rege, bellum reparauerat – 1358 ingressus: *a* regressus – 1367 quod: quod *per abbreviationem scriptum est.* Quando *scribendum erat*

Inter cetera autem signa alia, quę in toto mundo facta sunt, bos ad hominem locutus est, qui eum ad aratrum minabat, et dixit: "Quare me in tantum opprimis? Non enim erit paupertas de uictualio sed in breui tempore homines non erunt."

(VII.1) Anno septingentesimo nono, postquam occisus est Iulius Cesar, ciuilia bella reparata sunt. *Ciuilia bella dicuntur, quando ciues inter se pugnant, id est homines habitatores ciuitatis, qui inter se pugnant. De ipsis dicitur, quod ciuile bellum inter se faciunt.* Senatores namque defendebant illos, qui Cesarem occiderunt. Antonius consul pro parte Cesaris uolebat illos opprimere. Propter hoc conturbata est causa publica, et multa mala Antonius facere cepit. Tunc a senatu hostis iudicatus est Antonius, missique sunt contra eum ad persequendum illum duo consules, /43v/ Yrticus et Pansa[y], et *cum eis* Cesar Octauianus, qui habebat annos decem et septem. Pater eius fuit senator et dictus est <Oc>tabius. De matre uero habuit originem ab Ęnea per familiam Iuliam fuitque nepos Iulii Cesaris. Quem predictus Iulius Cesar heredem sibi reliquerat. Qua de causa contra Antonium abierunt Yrtius et Bansa consules et Octauianum et uicerunt eum aput Mutinam. Accidit autem, ut post uictoriam factam ambo consules morerentur. Post hęc autem tres partes exercitus coniunctę sunt ad Cesarem.

(VII.2) Fugatus itaque Antonius confugit ad Lepidum, qui fuerat magister Cesaris et ęquitum. Qui et multitudinem populi habebat. Inter hęc Cesar pacem fecit cum Antonio et uolens uindicare mortem Iulii Cesaris patrui sui Romam cum exercitu rediit et cum esset annorum uiginti, petiit, ut consulatus honor ei daretur.

(VII.3) Interea Brutus et Cassius, qui occiderunt Iulium[z] Cesarem, mouerunt grande prelium *contra Antonium*. Erant enim per Macedoniam et Orientem multi populi, qui se ad illos coniunxerant. Perrexerunt contra Brutum et Cassium Cesar Octauianus et Marcus Antonius. In prima pugna uicti sunt Antonius et Cesar, tamen mortuus est Cassius. Secunda pugna periit Brutus et infinita nobilitas, quę illis in adiutorium fuerat. Post hęc autem diuisa est causa publica ita, ut Augustus teneret Hyspaniam, Galliam et Italiam, Antonius teneret Pontum, Asiam et Orientem.

1387 *cum eis*: Or. VI.18.3 Consules Hirtius et Pansa et cum his Caesar…

---

y *ex* Bansa *correctum est* – **z** -um *supra lineam additum est*

1375 alia: *a deest* – 1386 Yrticus: *i. e.* Hirtius – 1391 Octauianum: *i. e.* Octauianus

(VII.4) Interea Sextus Pompeius magnam pugnam in Sicilia commouit. Nam confugerant ad eum illi milites, qui fuerant Cassii et Bruti. Tunc abierunt contra Pompeium Octauianus et Antonius, *sed cum non posset eis resistere Pompeius*, pax inter eos firmata est.

(VII.6) Interea Pompeius pacem ruperat et *cum Agrippa, qui erat ex parte Cesaris*, pugnauit in mare et uictus est ab eo fugitque in terram Asię et ibi occisus est. Antonius uero, qui Asiam et Orientem tenebat, dimisit sororem Octauiani Cesaris, quam habebat uxorem, et accepit uxorem Cleopatram, quę erat regina Ęgypti.

(VII.7) Deinde quoque magnum ciuile bellum commouit Antonius per monita Cleopatrę uxoris suę, quę cupiebat regnare in Roma sicut mulier, quę omnia concupiscit. Pugnauerunt in mari Antonius et Octauianus aput Acium, qui est locus in Ępyra. Fugit Antonius in Ęgyptum et cum omnes, qui cum eo fuerant, tran/44r/sissent ad Octauianum, uidens se in tali desperatione esse ipse se occidit. Cleopatra, *uxor illius*, ornata diuersis ornamentis ad Cesarem uenit sperans eum ad suam libidinem prouocare, sed ille ad eius concupiscentiam minimę animum inflexit. Tunc illam mandauit custodire. Illa de custodia fugiens in precioso sepulchro se collocauit iuxta Antonium, *maritum suum*, et fecit se mordere aspidem serpentem *in sinistro brachio* et sic de ueneno illius mortua est. Egyptus post hęc per Octauianum Augustum imperio Romano subiugata est, et ordinauit ibi Cornelium Gallum. Tunc primum Ęgyptus Romanum iudicem habuit.

(VII.8) Ita preliis in toto mundo finitis Octauianus Augustus Romam rediit et cum triumpho Romam intrauit. Atque ab illo tempore solus potestatem Romę tenuit, quod Greci monarchiam uocant. His diebus trans Tiberim fons olei de terra exundauit et per totum diem largissimo riuo fluxit. Tunc ętiam circulus apparuit circa solem ad similitudinem arcus cęlestis. Igitur cum quadragesimo secundo anno firmissimam et uerissimam pacem Cesar composuit, Christus dominus in Behtleem natus est, cuius aduentu in mundo pax ista data est.

1413–14 *cum Agrippa*…*Cesaris*: Or. VI.18.26 Deinde Agrippa inter Mylas et Liparas aduersus Democham et Pompeium nauale proelium gessit ac uicit…
1428 *in sinistro brachio*: Or. VI.19.18 Cleopatra postquam se ad triumphum seruari intellexit, uoluntariam mortem petens, serpentis, ut putatur, morsu in sinistro tacta bracchio exanimis inuenta est…

1413 ruperat: *a* rupit – 1421 Acium: *i. e.* Actium – Ępyra: *i. e.* Epiro – 1426 custodire: *S* custodiri – 1433 triumpho: *a* triplici triumpho – 1438 dominus: *a* dominus noster – 1439 data: *a* donata

(VII.9) Nullo tempore ante eundem Octauianum Cesarem plus Romanorum causa creuit *quam tempore illius*. Nam absque ciuilibus bellis, in quibus uictoriam habuit, adiunxit ille Romano imperio Egyptum, Cantabriam, Dalmatiam, Pannoniam, Aquitaniam, Illiricum, Reciam, Vindelicos et omnes Ponti maritimas ciuitates. Vicit Dacos et multitudinem populi Germanorum occidit. Sed istam pugnam Drusus fecit priuignus eius, *id est filiaster*, sicut et per Tiberium alterum priuignum suum fecit in Pannonia, in qua pugna quadraginta milia captiuos de Germano populo adduxit, et posuit eos in Galliam supra ripas Reni fluminis. Armeniam a Parthis recollegit. Obsides tulit a Persis, quos nulli antea dederunt. Reddiderunt ei ętiam signa Romana, quę tulerant, quando Crassum consulem occiderunt.

(VII.10) Gens Scitharum et Indorum, quę antea nomen Romanorum nesciebant, missos ad eum miserunt. Galatia quoque prouincia facta est, cum antea regnum fuisse[n]t. In tanto autem amore ętiam aput barbaros fuit, ut in honore eius construerent ciuitates, quas Cesareas nominabant, sicuti in Maritania fecit Iuba rex, et in Palestina factum est, ubi clarissima /44v/ ciuitas in nomine illius ędificata est. Multi autem reges exeuntes de regnis suis uenerunt ad seruiendum ei et uestiti uestimentis sicuti et Romani uestuntur et ante currum illius currebant.

In tantum namque abhominatus est turmas, bella, contentiones, ita ut nisi de iusta causa nullo modo pugnare uoluisset contra quamcumque gentem. Dicebat enim causam esse superbię et contrarietatis, ut pro concupiscentię uictoria et propter coronam de lauro, quę folia sine fructu habet, mitteret in periculum populum suum, quem debet in securitate [fieri] esse. Insuper et hęc dicebat bono imperatori non esse aliud minus nisi tantum, ut omnia cum discrecione faceret, arma autem non mouere contra alterum nisi pro maiori lucro, ita ut esset talis in hoc discrecio, ne forte, dum sperat uincere inimicum, perdat ille et fiat similis piscatori, qui hamum aureum misit ad piscandum et, dum uoluit piscem apprehendere, hamum aureum perdidit et sibi nihil profuit. Denique increpabat auunculum suum Iulium Cesarem, qui solitus erat dicere militibus suis: "Commilitones mei estis" et hoc

---

1455 costruerent ciuitates: *a* ciuitates costruerent – 1456 Maritania: *a* Mauritania – 1457 in: *a deest* – 1460 turmas: PD turbas – 1463 concupiscentie uictoria: *S* uictorie concupiscentia – 1464 quem: *U* qui – 1465–68 bono . . . discrecio: PD imperatori bono quicquam minus quam temeritatem congruere, satis celeriter fieri quicquid commode gereretur – 1469 misit: *a* mittit – 1470 perdidit: *a* perdit

faciebat nouo et blando amore et desiderabat carior fieri, magnitudinem principis minorabat. Erga populum suum piissimus fuit, in amicos fidelissimus, quorum carissimi erant illi Mecenas et Agrippa. Mecenas erat tacitus, Agrippa uero paciens in labore et moderatus. Preterea Virgilium et Flaccum poetas optime diligebat. Rarus erat predictus Octauianus ad recipiendas amicicias, sed ubi eam recipiebat, fortiter retinebat. In litterarum studiis nimis intentus erat, ita ut nullus pretermitteretur dies, ut non legeret aut scriberet.

Ornauit Romam multis ędificiis et gloriam habens exinde dicebat: "Urbem factam de lateribus, *id est de tegulis*, inueni, relinquo marmoream, *id est de marmore factam*." Fuit nimium formosus et delicato corpore sed super omnia in oculis speciosior fuit. Nam quando in oculis eius aliquis aspiciebat, uidebatur quasi radius solis ab oculis eius exiret. Nam die quadam miles quidam cum eo loqueretur uidens pulchritudinem oculorum eius, auertit faciem suam a uultu illius, cumque interrogaretur ab eo cur hoc faceret, respondit: "Quia splendorem oculorum tuorum sustinere non possum." *Quamuis ista omnia bona habuisset*, tamen sine uiciis non fuit. Fuit enim modicum inpaciens, /45r/ leniter iracundus, occulte inuidus, palam deceptor, habuit cupiditatem dominandi plus quam alter homo, semper delectabitur iocare ad tabulas, habebat abstinentiam in cibo et potu et somno sed erat nimium luxuriosus. Nam inter duodecim catamitos, *id est concubinas*, seu et duodecim puellas dormire solitus erat. Dimiserat enim uxorem suam nomine Scriboniam et tulit uxorem alteram a marito nomine Libiam. Et ipsa Libia habebat de marito suo priore filios duos, unum nomine Tiberium et alium Drusum. Quamuis esset tantum luxuriosus, erat tamen in aliis nimium discretus, qui fornicatores erant, secundum consuetudinem hominum et qui in eo uicio, quo illi positi sunt, persequi decertant illos, qui similia committunt. *Pro quo et Ouidium poetam in tali exilio direxit, a quo Romam non est reuersus*.

1500–01 *Pro quo . . . est reuersus*: *Epitome* I.24 Nam poetam Ouidium, qui et Naso, pro eo quod tres libellos artis amatoriae conscripsit, inreuocabili damnauit exilio.

1474–75 fidelissimus: *a* fidelissimus extitit – 1485–86 die quadam: *a* quadam die – 1486 cum eo loqueretur: *S* dum loqueretur cum eo – 1492 delectabitur: *S* delectabatur – 1494 catamitos: *a* catamitas – 1498 discretus: *U et V* districtus

Cumque complesset annos septuaginta sex, mortuus est in Campanie[a] *loco, qui dicitur Atellę, et sepultus est Romę in campo Marcio*. Igitur postquam mortuus est, multis et nouis honoribus senatores glorificauerunt illum. Nam absque eo quod illum prius dicebat patrem esse patrię, post mortem uero eius non tantum in Roma sed ętiam per alias nominatissimas ciuitates templa in honore eius constituerunt et in palam cunctis dicebant: "Aut non fuisset natus talis homo aut non fuisset mortuus". Qui ex aliqua parte similis fuit diis.

Tenuit imperium annis quinquaginta et sex, duodecim annis regnauit cum Antonio, quadraginta et sex regnauit solus. Post eum suscepit imperium Tiberius, priuignus eius, *id est filiaster*, qui ętiam gener illius fuit, nec non et adoptatus in filio.

(VII.11) Istę Tiberius dictus est Claudius Tiberius Mero et propter quod multum uinum bibebat, nominabatur a iocularibus Claudius Biberius Mero. Valde fuit prudens in armis et antequam imperator esset, multa prospera habuit sub tempore Octauiani. Habuit namque magnam scientiam in litteris, fuit clarus in loquela, sed tamen fuit crudelis, auarus, insidiosus, fingebat se ea uelle, quę noluit, ad illos, quibus erat iratus et quos odio habebat, apparebat ilaris et letus et ad illos, quos amabat, apparebat quasi iratus. Tanta fuit illius prudentia quamuis sic reus fuisset, ut melius responsum redderet ille subito in consilio quam respondisset ille, qui meditatum habebat ipsum consilium. Regnauit annis uiginti tribus. In istis annis non pugnauit per semetipsum, sed pugnas per legatos /45v/ suos fecit. Aliquos reges per blandicias ad se uenire fecit et non eos ad sua regna iam redire permisit. Cumque suos et extraneos omnes crudeliter occideret, recessit ab eius dominatione Pannonia, Gallia, Armenia, Mesia. Mortuus est in Campania, et gauisi sunt omnes de morte illius. Quinto decimo imperii eius anno dominus Iesus Christus predicare cępit et in octauo decimo eiusdem anno crucifixus est.

1502–1503 *Cumque complesset… Campo Marcio: Eutropius* VII.8.4 Obiit autem septuagesimo sexto anno morte communi in oppido Campaniae Atella. Romae in campo Martio sepultus…

---

a *ex* Campania *correctum est*

1502 Campanie loco: *a* Campania in loco – 1503–1505 Igitur…dicebat: PD igitur mortuum seu necatum multis novisque honoribus senatus censuit decorandum; nam, praeter id quod antea patrem patriae dixerat – 1507 in[2]: *a deest* – 1511 quadraginta et sex: PD quadraginta uero et quattuor – 1514 Mero: *S* Nero – 1515 Claudius: *i. e.* Caldius – 1519 ad illos: *a* illis

(VII.12) Mortuo Tiberio suscepit imperium Gaius Caligula et *regnauit annis non plenis quattuor. Fuit enim crudelior omnibus hominibus. Nam super omnia mala, quę fecit*, ętiam cum sororibus suis fornicabat et ex una sorore sua filiam genuit. *Postea in exilium illas mandauit*. Nam cum esset nimium auarus, libidinosus et crudelis, occisus est in palatio.

(VII.13) Post hunc *Tiberius Claudius accepit imperium et regnauit annis quattuordecim*. In aliis quidem causis fuit moderatissimus, in aliis uero crudelis. Abiit in Brittanniam et ibi *in quadam insula pugnauit cum Brittannis, ubi neque ante Iulium Cesarem neque post eum nullus intrare ausus est ibique, ut Suętonius Tranquillus dicit, sine ulla pugna et sanguinę intra paucissimos dies plurimam partem insulę sibi subiugauit. Insulas ętiam Orcadas, quę ultra Brittanniam in oceano sunt, adiunxit Romano imperio et rediit Romam sexto mense postquam inde egressus fuerat*. Postquam mortuus est, consecratus est inter deos.

(VII.14) *Nero quintus ab Octauiano Augusto accepit principatum*, qui Romanum imperium et deformauit et minuit. *Regnauit annis non plenis quattuordecim. Secutus est omnia uicia Caligulę, auunculi sui. Ętiam peiora fecit quam ille. Fuit luxuriosus, auarus, crudelis*, homicidia multa commisit, *cum matre sua fornicauit et cum sorore*. Postea illas interfecit. Romam incendit, ita ut *per sex dies et septem noctes ciuitas ipsa arderet, et ipse stans in altissima turre uidebat incendium* et dicebat: "Videamus qualiter aliquando Troia arsit."

1532–33 *regnauit*…*hominibus*: Or. VII.5.1: …mansitque in imperio annis non plenis quattuor, homo omnium ante se flagitiosissimus…
1533–34 *Nam*…*fecit*: Or. VII.5.9: …libidinibus suis etiam illud sceleris adiecit…
1535 *Postea*…*mandauit*: Or. VII.5.9: (…ut sorores suas primum stupro pollueret,) deinde exilio damnaret.
1537–38 *Tiberius*…*quattuordecim*: Or VII.6.1: …Tiberius Claudius ab Augusto quartus regnum adeptus est mansitque in eo annis quattuordecim.
1539–44 *in*…*fuerat*: Or VII.6.9–10: transuectus in insulam est, quam neque ante Iulium Caesarem neque post eum quisquam adire ausus fuerat, ibique – ut uerbis Suetoni Tranquilli loquar – "sine ullo proelio ac sanguine intra paucissimos dies plurimam insulae partem in deditionem recepit." Orcadas etiam insulas ultra Britanniam in Oceano positas Romano adiecit imperio ac sexto quam profectus erat mense Romam rediit.
1545 *Nero*…*principatum*: Or VII.7.1: …Nero Caesar ab Augusto quintus principatum adeptus est…
1546–48 *Regnauit*…*crudelis*: Or VII.7.1 …mansitque in eo annis non plenis quattuordecim. Gai Caligulae auunculi sui erga omnia uitia ac scelera sectator immo transgressor, petulantiam libidinem luxuriam auaritiam crudelitatem nullo non scelere exercuit.
1548–49 …*cum matre*…*sorore*: Or VII.7.4: (libidinibus porro tantis exagitatus est) ut ne a matre quidem uel sorore ullaue consanguinitatis reuerentia abstinuisse referatur…
1549–50 *per*…*arderet* Or VII.7.4: per sex dies septemque noctes ardens ciuitas regios pauit aspectus.
1550–51 *et ipse*…*incendium*: Or VII.7.6 quod ipse ex altissima illa Macenatiana turre prospectans laetusque flammae ut aiebat pulchritudine…

1540–41 *ut Suetonius Tranquillus dicit*: Suet. Claud. 17

Tantum autem fuit auarus, ut post incendium ipsius ciuitatis nullum dimitteret tollere causam suam, quę de incendio remanserat, sed ipse omnia exinde tulit.

(VII.15) Cumque esset abhominabilis omnibus, statuerunt senatores, ut mitteretur furca in collo ęius et nudus per publicum duceretur et cum uirgis usque ad[b] mortem cederetur. Cumque hoc cognouisset, fugit de palatio noctę et ad quartum urbis miliarium ad uillam cuiusdam liberti /46r/ sui *absconditus est* et ibi se occidit. Ipse namque super omnia mala, quę fecit, *etiam christianos persecutus est et Petrum apostolum crucifigi precepit et Paulum decollari*.

(VII.16) Mortuo Nerone Seruius Galla accepit imperium. De antiquissima nobilitate senatorum fuit. In medio Romane urbis foro decollatus est per consilium cuiusdam Othonis, *qui post eum imperium tenuit*. Regnauit autem solummodo menses septem.

(VII.17) Mortuo predicto Galla Lucius Otho inuasit imperium. Ex matre nobilior fuit quam ex patre. Sed cum nunciatum ei fuisset, quia Vitellus in Gallia a militibus imperator esset factus, abiit contra eum ad pugnandum *et tria prelia cum eo commisit. Cumque uideret, quia non posset resistere Vitellio, ipse se interfecit. Regnauit autem menses tres*.

(VII.18) *Vitellius cum uictoria Romam rediit, sed cum multas crudelitates* et alia mala faceret, nec non ętiam et nimium esset latro ad manducandum et bibendum, a Vespasianis ducibus occisus est. Tantum autem fuit insaciabilis in manducando et bibendo, quod inpossibile uidebatur omnibus. Memoratissimam namque cenam fecit ei frater suus. Nam extra omnia, quę preparata habuit ad cenam sicut imperator[c], appo-

---

1552–53 *Tantum . . . tulit*: Or VII.7.7 auaritiae autem tam praeruptae exstitit, ut post hoc incendium Vrbis, quam se Augustus ex latericia marmoream reddidisse iactauerat, neminem ad reliquias rerum suarum adire permiserit; cuncta, quae flammae quoquo modo superfuerant, ipse abstulit.

1559–60 *etiam christianos . . . decollari*: Or. VII.7.10 Nam primus Romae Christianos suppliciis et mortibus affecit ac per omnes prouincias pari persecutione excruciari imperauit ipsumque nomen exstirpare conatus beatissimos Christi apostolos Petrum cruce, Paulum gladio occidit.

1568–69 *et tria . . . menses tres*: Or. VII.8.6 . . . bellum ciuile molitus tribus primum leuibus proeliis . . . cum animaduertisset suos uinci, mense tertio quam imperare coeperat sese interfecit.

1570 *Vitellius . . . crudelitates*: Or. VII.8.7 Vitellius uictor Romam uenit: ubi cum multa crudeliter ac nequiter ageret . . .

---

b *duae vel tres litterae ante* ad *in rasura* – **c** *littera* e *supra lineam addita est*

1556 uirgis: *a* uirga – 1560 precepit: *a* fecit – 1561/65 Galla: *i. e.* Galba – 1567 Vitellus: *i. e.* Vitellius – 1572 Vespasianis: *i. e.* Vespasiani

suit ei in ipsa cena duo milia pisces et septem milia aucellos. Turpiter namque occisus est. Tractus est per urbem Romam publice nudus, caput erectum sursum et gladium habebat positum sub barba, et omnes iactabant ei stercus in faciem. Postea uero decollatus est et in fluuium Tiberim proiectus. Regnauit menses octo.

(VII.19) Vespasianus accepit imperium et factus fuerat imperator *a militibus*, quando super Hierusalem sedebat cum Tito, filio suo. *Reliquit namque eundem Titum, filium suum, super Hierusalem et ipse per Alexandriam rediens uenit Romam imperator factus*. Rectissimę namque imperium tenuit. Fuit cupidus ad tollendam pecuniam, *id est censum publicum*, sed a nullo eam iniustę abstulit. Cum omni[d] diligentia eam colligebat et studiosissimę largiebatur, super omnia pauperibus.

(VII.20) Istę cum filio suo Tito de Hierosolima uictoriam habuit. Post hęc, cum esset senatoribus et populo et cunctis amabilis ac iocundus, profluuio uentris mortuus est in uilla propria circa Sabinos. Regnauit annos nouem.

(VII.21) Tytus, filius eius, successit in regnum, qui et ipse Vespasianus est dictus. Fuit in omnibus mirabilis, ita ut amor et delicia populi diceretur. Fuit eloquentissimus, bellicosus, moderatissimus. Quando /46v/ Hierosolimam cum patre obsedit, duodecim propugnatores duodecim sagittarum ictibus occidit. In tantum omnes suos dilexit, ut nullum omnino interficeret, illos ętiam, qui contra eum insurrexerant, ut eum occiderent, postquam eos comprehendit, dimisit eos et in ea familiaritate illos habuit, in qua prius habuerat. Tantę largitatis fuit, ut quicumque ab eo aliquid quereret, non negaret quod postulabat cumque reprehenderetur ab amicis quare hoc faceret, respondit nullum debere tristem ab imperatore exire. Quadam enim die cum cenaret et recordatus fuisset, quod nullum bonum illo die fecisset, dixit *amicis, qui cum eo ad mensam sedebant*: "Perdidi hodie istum diem." Iste in Roma edificauit amphitheatrum et quinque milia ferarum in eius dedicatione occidit.

1582 *a militibus*: Or. VII.9.6 …imperator ab exercitu pronuntiatus…
1582–84 *Reliquit*…*factus*: Or. VII.9.3 imperium adeptus est, relictoque in castris ad procurationem obsidionis Hierosolymorum filio Tito, per Alexandriam profectus est Romam

---

d *ex* omnia *correctum*

1593 delicia: *a* delicie – 1594 bellicosus: *a* bellicosissmus – 1596 In: *a deest* – omnes: *a* homines – 1604 in Roma: *a* Rome

Post hęc periit morbo in ea uilla, qua pater eius. Regnauit annos duos et menses octo. Tantus autem planctus fuit in urbe Roma, ut uideretur omnibus quasi orphani remansissent ex patre.

(VII.22) Domicianus, frater eius, suscepit imperium. Primis annis moderatissimus fuit in imperio. Postea in tanta uicia incidit, ut propter libidinem, iracundiam, crudelitatem, auariciam omnes odio illum haberent. Occidit nobilissimos senatores. Primum se dominum et deum appellari iussit et statuam auream et argenteam in Capitolio poni pro honore suo precepit. Consobrinos suos interfecit. Superbus quoque nimium fuit. Nam cum esset omnibus odiosus, occisus est in palatio a suis hominibus. Regnauit annos quindecim.

(VIII.1) Mortuo Domiciano Nerua senex factus est imperator ab illis, qui occiderunt Domicianum. *Iste primum precepit, ut reuocarentur omnes, qui in exilium missi fuerant. Unde et Iohannes apostolus rediit de Ephęso, quo exiliauerat.* Regnauit autem predictus Nerua annum unum et menses tres. Mortuus est Romę.

(VIII.2) Post eum accepit imperium Ulpius Crinitus Traianus genere Hispanus. Aput Agrippinam, ciuitatem Gallię, factus est imperator. Causam publicam optimę rexit. *Mox Germaniam trans Renum in pristinum statum reuocauit. Trans Danubium*[e] *multas gentes subiugauit.*

(VIII.3) Seleuciam[f] et Thesifontem et Babiloniam apprehendit. Tenuit usque ad Indię fines. Fecit naues et misit in Rubro mari, ut posset dissipare fines Indię.

(VIII.4) In Roma et per prouincias[g] omnibus se equalem demonstrauit. Si quis de eius amicis egrotasset, frequenter ibat ad uisitandum eum. Quando festos dies habebat ille, /47r/ faciebat conuiuia amicis suis, et eius amici faciebant conuiuia illi. Nullum senatorem lesit. Bonus omnibus fuit et occulte faciebat diuites omnes et eleuabat in honore illos, quos cognoscebat, quod non essent de nobili gente. Multa[h] opera per

---

1618–20 *Iste*…*exiliauerat*: Or. VII.11.2 hic primo edicto suo cunctos exules reuocauit – unde et Iohannes apostolus hac generali indulgentia liberatus Ephesum rediit…
1624–25 *Mox*…*subiugauit*: Or. VII.12.2 mox Germaniam trans Rhenum in pristinum statum reduxit; trans Danuuium multas gentes subegit.

---

e *ex* Danuuium *correctum est* – **f** *secunda littera* e *supra lineam addita est* – **g** *in* prouinciis *correctum est* – **h** *ex* multe *correctum est*

1618 occiderunt Domicianum: *a* Domicianum occiderant – 1626 Thesifontem: *i. e.* Ctesiphontem – Babiloniam: *a* Babilonem – 1627 Tenuit…fines: *i. e.* Tenuit usque ad Indiam fines *aut*…apprehendit et tenuit usque ad Indię fines

singula loca fecit. Nullus senator tempore illius dampnatus est absque uno solo, qui dampnatus est a senatoribus eo nesciente.

(VIII.5) Inter alia dicta ipsius hoc perclarum dictum est, quia dum culpassent eum amici, quod sic nimium circa omnes communis esset, dicitur respondisse: "Talis debet esse imperator erga suos subiectos quales uult ille suos esse subiectos erga se." *Tempore illo quattuor ciuitates de Asia terremotu corruerunt, id est Helea, Murina, Pithona, Cuma, et de Grecia ciuitates due et de Galatia ciuitates tres*. Regnauit Traianus annos decem et nouem. Solus omnium inter alios imperatores intus in urbe Roma sepultus est, et missa sunt ossa illius in urna aurea et posita in foro sub columna, quam ipse faciebat, et fuit altitudo columne ipsius centum quadraginta pedes.

(VIII.6) Traiano mortuo Helius Adrianus accepit imperium, qui fuit filius de consobrina sorore Traiani. Iste habens inuidiam[i] contra Traiani gloriam dimisit tres prouincias, quas Traianus Romano imperio adiunxerat, id est Asiriam, Mesopotamiam et Armeniam, et reuocauit exinde exercitum Romanum et statuit, ut esset finis imperii eius Ęufrates.

(VIII.7) Pacem tamen omni tempore habuit. *Causam publicam per iustissimam legem ordinauit. Pugnauit contra Iudeos et uicit illos et precepit, ut nullus Iudeus Hierosolimam intraret. Quam ipse ędificauit extra portam, ubi dominus fuerat crucifixus, et ex nomine suo appellauit eam Heliam*. *Nam prior Hierusalem funditus a Romanis euersa est*. Iste Adrianus fuit ęloquentissimus in sermone tam Latino quam Greco. Regnauit annis uiginti unum. *Morbo intercutis* mortuus est in Campania *aput Baias*.

1640–42 *Tempore . . . tres*: Or. VII.12.5 Terrae motu quattuor urbes Asiae subuersae, Elea Myrina Pitane Cyme, et Graeciae ciuitates duae, Opuntiorum et Oritorum; tres Galatiae ciuitates eodem terrae motu dirutae

1652–54 *Causam . . . portam*: Or. VII.13.3–5 Hadrianus rempublicam iustissimis legibus ordinauit; (. . .) Iudaeos sane, perturbatione scelerum suorum exagitatos et Palestinam prouinciam quindam suam depopulantes, ultima caede perdomuit (. . .) praecepitque, ne cui Iudaeo introeundi Hierosolymam esset licentia, Christianis tantum ciuitate permissa, quam ipse in optimum statum murorum extructione reparauit . . .

1655 *et ex . . . Heliam*: Or. VII.13.5 . . . et Aeliam uocari de praenomine suo praecepit.

1657 *Morbo intercutis*: Epitome XIV.9 Hic morbo subcutaneo (. . .) exstinxit.

---

i *ex* iuuidiam *correctum est*

1638 sic: *a deest* – 1641 Murina, Pithona, Cuma: *i. e.* Myrina, Pitane, Cyme

(VIII.8) Antonius cognomento Pius accepit imperium cum filiis suis Aurelio et Lucio. Laudabiliter uixit. Cunctis fuit bonus. Magis habuit studium defendere causam publicam quam certaret multiplicare eam. Illis, qui boni erant, faciebat honorem. Illis, qui inportuni erant[j], dicebat[k] cum bona uoluntate, quia amici regis non possent esse. Iste namque plus fuit honorabilis quam terribilis, ita ut multę gentes de barbaris, quę inter se contentiones[l] habebant, non prius inter se pugnarent nisi cau/47v/sationes suas ante ipsum adducerent, ut ab eo iudicarentur. Istę antequam imperator esset, multas diuicias habuit et diuisit eas per milites et amicos suos. Inde dictus est pius propter misericordiam, *quam habuit in omnibus*. Erarium, *id est uestarium*, plenum reliquit quando mortuus est. Mortuus est aput Loricum uillam suam duodecimo miliario ab Urbe.

(VIII.9) Post istum imperauit Marcus Antonius Verus *cum Lucio Aurelio Commodo fratre suo*.

(VIII.10) *Pugnauerunt contra Parthos mirabili uirtute*. Ad istam pugnam Marcus Antonius abiit. *Rex namque Parthorum deuastauerat Armeniam et Cappadociam et Syriam*. Sed Antonius per duces suos eos uicit, nec non et Seleuciam, ciuitatem Assyrię, cum quadringentis milibus hominum comprehendit et *cum fratre de uictoria Parthica triumphauit*. Cumque cum fratre suo in curru sederet, subito mortuus est *a sufocatione*, quam Greci apoplexin uocant.

(VIII.11) Mortuo Antonio Antonius frater eius accepit imperium, quem plus debet homo admirari quam laudari. Ab infancia sua tantum fuit mansuetus, ut neque de gaudio neque tristicia mutaret uultum. Iste uerissimus philosophus.

1672–73 *cum . . . suo*: Or VII.15.1 . . . cum Aurelio Commodo fratre . . .
1675–76 *Rex . . . Syriam*: Or VII.15.2 . . . rex Parthorum graui eruptione Armeniam Cappadociam Syriamque uastabat.
1678 *cum . . . triumphauit*: Or VII.15.3 . . . cum fratre de uictoria Parthica triumphauit.
1679 *a suffocatione*: Or VII.15.3 . . . suffocatus (interiit).

---

j *supra lineam additum est* – **k** *in margine additum est* – **l** *ex* intentiones *correctum est*

1659/1672/1675/1676/1681 Antonius: *i. e.* Antoninus – 1670 Loricum: *i. e.* Lorium – 1671 ab: *a* longe ab – 1678 comprehendit: *a* apprehendit – 1680 apoplexin: *a* apoplexiam – 1682 laudari: *S* laudare – 1683 Iste: *a* Iste fuit

Illius tempore persecucio facta est in Christianos in Asia et in Gallia, multique sancti martyrio coronati sunt. Deinde facta est mortalitas, quę totam Italiam dissipauit, ita ut castella et uillę sine hominibus remanerent.

(VIII.13) Interea contra Germanos et Marcomannos, Quados et Dacos et Sarmatas pugnauit et multa milia hominum in ipsa pugna interfecit. Quando uero contra istas gentes ad pugnandum uenit, non inuenit in uestario stipendium, id est annonam, quod suis militibus daret, et noluit pro ista causa censum, id est pensionem, colligere, ut eis daret, sed tantum ornamenta regalia, id est aureas uestes, et multa ornamenta gemmarum et uasa aurea fecit poni in foro Traiani, et ibi uendita sunt per duos menses et precium, *quod exinde tulit, dedit militibus suis et sic ad predictam pugnam abiit*. Post uictoriam factam reuersus in Romam reddere fecit precia illis, quibus uendita fuerant ornamenta illius. Qui uoluit ea reddere, recollegit precium suum. Illis uero, qui noluerunt reddere, molestus non fuit.

(VIII.14) Iste permisit, ut nobilissimi Romani conuiuia sic honoriffice facerent sicut et ille faciebat. *Repentino morbo mortuus est in Pannonia.*

(VIII.15) Post eum regnauit filius eius Commodus *annis tredecim. Aduersus Germanos* optimę pugnauit. /48r/ Postea in luxuriis et omni sorde uixit. *Interfecit multos senatores et maximę illos, quos uidit nobilitate et sapientia optimos esse*. Iste subito a suffocatione mortuus est.

Post hunc a senatoribus imperator factus est Ęluius Pertinax. Qui sexto mense postquam regnare cęperat, a quodam Iuliano in palatio occisus est.

1685–87 *Illius . . . remanerent*: Or VII.15.4–5 sed in diebus Parthici belli persecutiones Christianorum quarta iam post Neronem uice in Asia et in Gallia graues praecepto eius exstiterunt multique sanctorum martyrio coronati sunt. secuta est lues plurimis infusa prouinciis, totamque Italiam pestilentia tanta uastauit, ut passim uillae, agri atque oppida sine cultore atque habitatore deserta in ruinas siluasque concesserint.
1701 *Repentino . . . Pannonia*: Or VII.15.12 postremo in Pannonia constitutus repentino morbo diem obiit.
1702–1703 *annis . . . Germanos*: Or VII.16.1–2 (. . . mansitque in eo) annis XIII. aduersus Germanos (bellum feliciter gessit.)
1704–1705 *Interfecit . . . esse*: Or VII.16.2 interfecit etiam quamplurimos senatores, maxime quos animaduertit nobilitate industriaque excellere.
1706–1707 *Post . . . occisus est* Or VII.16.5 Post hunc a senatu creatus est senex Heluius Pertinax sextus decimus ab Augusto. qui sexto decimo mense quam regnare coeperat Iuliani iuris periti scelere in palatio occisus est.

1703 omni: *a* in omni – 1705 esse: *a deest*

(VIII.17) *Post ipsius mortem idem Iulianus inuasit imperium*, sed ueniens Seuerus pugnauit cum eo apud pontem Molbium et *occidit illum in septimo mense postquam regnare ceperat.*

(VIII.18) Et sic accepit imperium idem Seuerus natus ex Affrica Tripolitana, castello Lepici. Hic natura crudelis fuit. *Rem publicam fortissimę rexit sed cum labore.* Iste namque Pertinacem se appellari[m] uoluit *de nomine illius imperatoris, cuius mortem uindicauit.* Prelia multa fecit. Vicit Parthos, Arabas Adlabenosque. Idcirco dictus est Parthicus, Arabicus, Adlabenicus.

(VIII.19) *Quintam post Neronem persecutionem in Christianos fecit, plurimique sanctorum per diuersas prouincias martyrio coronati sunt.* Nobilissimam quoque pugnam in Britannia fecit et *recepit partem insule et eandem insulam separauit ab aliis gentibus indomitis*, *quę ibi uicinę erant*, fecitque ibi *firmissimum uallum, id est fossam*, quam per triginta duo milia passuum a mare deduxit ad mare. *Multisque turribus ipsum locum muniuit. Illic namque morbo pestifero interiit. Reliquit duos filios, Fassianum et Getam. Geta uero inimicus publicus iudicatus interiit.*

1708 *Post . . . imperium*: Or VII.16.6 Iulianus interfecto Pertinace inuasit imperium . . .
1709–10 *occidit . . . ceperat*: Or VII.16.6 . . . interfectus est mense septimo postuam coeperat imperare.
1712–13 *Rem . . . labore*: Or VII.17.2 . . . fortissime quidem rempublicam sed laboriosissime rexit.
1714 *de . . . uindicauit*: Or VII.17.1 . . . ex nomine imperatoris, quem occisum ultus fuerat . . .
1717–18 *Quintam . . . sunt* Or VII.17.4 quinta post Neronem persecutione Christianos excruciauit, plurimique sanctorum per diuersas prouincias martyrio coronati sunt.
1719–20 *recepit . . . indomitis*: Or VII.17.7 . . . receptam partem insulae a ceteris indomitis gentibus (uallo distinguendam putauit.)
1720–22 *firmissimum . . . fossam/Multisque . . . muniuitt*: Or VII.17.7 itaque magnam fossam firmissimumque uallum, crebris insuper turribus communitum, (per centum triginta et duo milia passuum a mari ad mare duxit.)
1722–24 *Illic . . . interiit*: Or VII.17.8 ibique apud Eboracum oppidum morbo obiit. reliquit duos filios, Bassianum et Getam: quorum Geta hostis publicus iudicatus interiit . . .

---

m *secunda littera* l *supra lineam addita est*

1709 Molbium: *S* Muluium; PD Miluium – 1712 Lepici: *S* Lepti – 1715 Adlabenosque: *i. e.* Adiabenosque – 1716 Adlabenicus: *i. e.* Adiabenicus – 1720–21 firmissimum uallum id est fossam: Or magnam fossam firmissimumque uallum – 1722 pestifero: *a deest* – 1723 Fassianum: *i. e.* Bassianum – uero: *a deest*

(VIII.20) Vassianus autem *accepit imperium et tenuit illud annis non plenis septem. Peior uixit quam pater eius*. Lauacrum quoque, *quod balneum dicitur*, nobilissimum fecit Romę. Fuit enim impaciens libidinis, qui et nouercam suam duxit uxorem. *Hic dum uoluisset pugnare contra Parthos, inter Ędessam et Charram ab inimicis conclusus occisus est.*

(VIII.21) *Post hunc* Opilius Marinus, qui prefectus prętorii erat, cum filio Diadumeno *inuasit imperium*. Regnauerunt per annum unum et menses duos. Nichil[n] aliud memorabile fecerunt nisi quod modicum regnauerunt. A militibus autem eorum sedicione facta ambo pariter occisi sunt.

(VIII.22) *Anno ab Urbe condita nongentesimo Marcus Aurelius Antonius, qui erat iam uicesimus ab Octauiano imperatore, accepit imperium* /48v/ *et regnauit annos quattuor*. Hic sacerdos fuit in templo, ubi statua solis erat. Iste cum Romam uenisset, senatores et milites cum magno gaudio illum receperunt, sed ille omnibus turpitudinibus se contaminabat[o] et nimium turpiter uixit. *Sedicione quadam in Roma facta ipse cum matre sua occisus est.*

(VIII.23) Post hunc accepit imperium Aurelius Alexander. Ab exercitu nominatus est Cesar, a senatoribus Augustus. Tredecim annos regnauit. *Nimium fuit laudabilis et bonus. Mater eius Christiana fuit.* Abiit namque in Persidem et pugnauit contra Xersen, regem eorum, et gloriosissimę illum uicit. Milites, qui sub eo erant, optime rexit. *Reuersus a Perside* periit in Gallia.

1725–26 *accepit*…*eius*: Or VII.18.1 …principatum adeptus est mansitque in eo annis non plenis septem. uixit patre asperior…
1728–29 *Hic*…*est*: Or VII.18.2 hic contra Parthos bellum moliens, inter Edessam et Carras ab hostibus circumuentus occisus est.
1730/31 *Post hunc/inuasit imperium*: Or VII.18.3 Post hunc nonus decimus ab Augusto Ophilus Macrinus, qui praefectus praetorio erat, cum filio Diadumeno inuasit imperium…
1735–37 *Anno*…*quattuor*: Or VII.18.4 Anno ab Vrbe condita DCCCCLXX Marcus Aurelius Antoninus uicensimus ab Augusto imperium adeptus tenuit annis quattuor.
1740 *Sedicione*…*est*: Or VII.18.5 tumultu autem militari exorto, Romae cum matre interfectus est.
1743 *Nimium*…*bonus*: Or VII.18.6/8?…digno aequitatis praeconio fuit;…summam sui moderationem reipublicae exhibuit
1743 *Mater*…*fuit*: Or VII.18.7 Cuius mater Mamea Christiana Originem presbyterum audire curauit

---

n *littera* c *supra lineam addita est* – **o** *ex* contaminabatur *correctum est*

1726 peior: *a* peius – 1729 Charram: *i. e.* Carr(h)as – 1730 Marinus: *i. e.* Macrinus – 1733 eorum: *a* suis – 1735 Antonius: *i. e.* Antoninus – 1737 annos: *a* annis – 1739 contaminabat: *a* contaminauit – 1742 Augustus: *a* dictus est Augustus – annos: *a* annis

(IX.1) *Anno ab Urbe condita nongentesimo septimo* Maximinus accepit imperium et regnauit annos quattuor. Iste cum aduersus Germanos pugnasset et uictoriam in eis habuisset, a militibus imperator est factus sed sine uoluntate senatorum. *Persecutionem in Christianos fecit*. Occidit eum Pupienus apud Aquilegam una cum filio suo adhuc puero, cum quo regnauerat.

(IX.2) Postea tres simul imperatores facti sunt: Pupienus, Baluinus, Gordianus. Sed Pupienus et Baluinus de rustica gente fuerant. Gordianus autem fuit nobilis, cuius pater senior Gordianus consentientibus militibus proconsulatum in Africa tenuit et Maximiano regnante princeps fuit electus. Itaque cum Romam uenissent Baluinus et Pupienus, in palacio occisi sunt, et Gordianus solus tenuit imperium. Abiit namque ad pugnandum contra Parthos et multas pugnas cum eis faciens multitudinem illorum occidit. Rediens inde occisus est non longe a finibus Romanorum[p] in quodam castello super Eufraten. Et occisus est per fraudem Philippi, qui post eum regnauit.

(IX.3) Accepit imperium predictus Philippus et *fecit sibi consortem in imperio Philippum, filium suum*, atque cum integro exercitu suo ex Uriam reuersi sunt in Italiam. Istis ambobus imperatoribus regnantibus compleuerat Roma annos mille *ex quo facta est*. *Hic primus imperatorum omnium Christianus fuit, sed ambo per fraudem Decii occisi sunt*. Philippus senior occisus est in Berona, et filius eius occisus est Romę. Regnauerunt annos quinque. Iunior Philippus tam moderatissimo animo /49r/ fuit, ut per nullum ingenium posset eum quisquam commouere ad ridendum. Ętiam cum pater eius delectaret se in ludis secularibus et rideret quando iocus aliquis ante eum fieret, auertebat ille faciem suam et culpabat patrem suum de talibus factis.

1747 *Anno . . . septimo*: Or O VII.19.1 Anno ab Urbe condita DCCCCLXXXVII Maximinus . . .
1750 *Persecutionem in Christianos fecit*: Or VII.19.1 . . . persecutionem in Christianos sextus a Nerone exercuit.
1763–64 *fecit . . . suum*: Or VII.20.1 . . . Philippum filium suum consortem regni fecit . . .
1766–67 *Hic . . . Christianus fuit*: Or VII.20.2 Hic primus imperatorum omnium Christianus fuit . . .
1767 *sed ambo . . . occisi sunt*: Or VII.20.4 Ambo tamen quamuis diuersis locis tumultu militari et Decii fraude interfecti sunt.

---

p eorum *ante* Romanorum *expunctum est*

1748 annos: *a* annis – 1749 in: *a* ex – 1751 Aquilegam: *i. e.* Aquileiam – 1756 Maximiano: *i. e.* Maximino – 1764 Uriam: *a* Syria – 1766 est: *a* fuerat – 1768 et: *a deest* – annos: *a* annis – 1771 delectaret se: *a* delectaretur

(IX.4) *Mortuis Philippis, id est patre et filio*, Decius e Pannonia inferiore Bubalia natus accepit imperium. Bella ciuilia repressit. Filium suum Cesarem fecit. Rome lauacrum fecit. *Persecutionem in Christianos fecit.* Cumque per duos annos regnasset, ambo pariter interierunt. Pater uero submersus est in gurgite paludis, ita ut nec corpus eius quisquam potuisset inuenire, digno Dei iudicio dampnatus, quia persecutionem in Christianos fecit et inter ceteros beatissimum leuitam Laurencium interfecit.

(IX.5) Deinde imperatores facti sunt duo, id est Gallus Hostilius et Volusianus, filius eius. Istis regnantibus nouam causam cogitauit facere Emilianus in Mesia. Contra quem ambo pergentes in uia occisi sunt. Nichil aliud bonitatis fecerunt quod commemorari possit, nisi quod pestilentia et mortalitas tempore illorum in omni prouincia Romana fuit.

(IX.6) Emilianus, qui post eos imperium tenuit, cum fuisset rusticus et auarus, tercio mense occisus est.

(IX.7) Post hęc *duo imperatores facti sunt: Valerianus in Recia et ab exercitu Augustus appellatus est, et in Roma senatores Galienum Cesarem* fecerunt. Valerianus namque abiit ad pugnandum in Mesopotamiam, ibique rex Persarum uicit illum et comprehendit, et quamdiu uiuus fuit, semper rex eiusdem prouincie faciebat eum ponere manus in terram ponensque ei pedem in ceruicem sic ascendit in caballum, atque in tali seruitio positus ibi consenuit.

(IX.8) Galienus cum in adolescentia factus fuisset imperator, primum prospere rexit imperium, postea crudeliter. Nam dum esset iuuenis in Gallia, tamen in Illirico multa bona operatus est. Mortuo Genuo, qui purpuram imperii sumpserat, per aliquantum tempus predictus Galienus

---

1774 *Mortuis Philippis*: Or VII.21.1 …occisis Philippis…
1776 *Persecutionem…fecit*: Or VII.21.2 …ad persequendos interficiendosque Christianos…
1790–91 *duo…Cesarem*: Or VII.22.1 …duo imperatores uicensimo septimo post Augustum loco creati sunt: Valerianus in Raetia ab exercitu Augustus appellatus, Romae autem a senatu Gallienus Caesar creatus

---

1775 Bubalia: *i. e.* Budaliae – 1782 Hostilius: *a* Hostilianus – Gallus Hostilius: *i. e.* Gallus et Hostilianus – 1790 et: *a deest* – 1792 namque: *a deest* – 1795 seruitio: *a* seruitute – 1797 in adolescentia: *S* adolescens existens; *U* adolecens – 1798 postea: *a* postea uero – 1799 tamen: *a* et – Genuo: PD Ingenuo; Or VII.22.10 Igitur primus Genuus, qui purpuram imperii sumpserat, apud Myrsam occiditur – 1800 predictus Galienus: *a deest*

placidus et quietus fuit. Postea luxuriose et turpiter uixit et imperium ad nichilum deduxit. Alamanni dissipantes Galliam intrauerunt Italiam. Dacia, quę ultra Danuuium est, quę sub Traiano imperatore subiecta fuerat *Romano imperio*, /49v/ perdita est. Greciam, Macedoniam, Pontum et Asiam dissipauerunt Gothi. Quadi et Sarmate Pannoniam dissipauerunt. Germani Hispaniam inuaserunt. Parthi Mesopotamiam abstulerunt.

(IX.9) Inter hęc Postumius in Gallia indutus est purpuram et per decem annos sic imperauit, ut cum magna uirtute et moderatione repararet dissipatas prouincias. Per sedicionem tamen militum occisus est. Post eum Maurius[q] uilissimus artifex purpuram accepit et secundo die interfectus est. Victorianus postea in Gallia accepit imperium sed cum nimię libidinis esset et mulieres aliorum adulteraret, occisus est.

(IX.10) Successit ei Tericus senator, qui in Aquitania preses erat ordinatus. Dum non essent ibi milites, imperator electus est et apud Burdigalem purpuram indutus est. Multas sediciones a militibus sustinuit. Cum ista omnia in Gallia fierent, Odenatus *quidam collecta multitudine rusticorum* uicit Persas in Oriente et defendit Suriam, recollegit Mesopotamiam.

(IX.11) Et sic dum Galienus causam publicam deseruit, seruatum est Romanum imperium in Oriente per Postumium, per Odenatum in Occidente. Galienus autem *cum supra modum luxurie deseruiret*, occisus est cum Valeriano, fratre suo, per fraudem Aureoli, ducis sui. *Regnauit autem annos quindecim*. Dehinc Claudius accepit imperium. A militibus electus est et a senatoribus appellatus est Augustus. Pugnauit cum Gothis,

---

1817–18 *quidam*…*rusticorum*: Or VII.22.12 At uero in Oriente per Odenatum quendam collecta agresti manu…
1822 *cum*…*deseruiret*: Or VII.22.13 Gallienus autem cum rempublicam deseruisset ac Mediolani libidinibus inseruiret…
1823–24 *Regnauit*…*quindecim*: Epitome XXXIII.3 Regnauit annos quindecim…

---

q *littera* m *supra lineam addita est*

1802 intrauerunt Italiam: *a* (*U*: in) Italiam intrauerunt – 1808 Postumius: Eutropius: Postumus – 1811 Maurius: *i. e.* Marius – 1812 Victorianus: *i. e.* Victorinus – 1814 Tericus: *i. e.* Tetricus – 1815 Dum non…electus est: PD absens a militibus imperator electus est – 1816 Burdigalem: *i. e.* Burdigalam – 1818 Suriam: *S* Syriam – 1820 deseruit: *a* desereret – 1821–22 in Oriente…in Occidente: PD in Occidente per Postumum, per Odenachum in Oriente – 1822 supra modum: *a* in Mediolano – 1824 autem: *a deest* – annos: *a* annis

qui Illiricum et Macedoniam iam *per quindecim annos* dissipauerant[r], et cum fortissima pugna uicit eos. Fuit abstinens, modestus et aptus ad causam publicam regendam. Iste apud lacum Benacum cum trecentis milibus Alamannorum pugnauit et uicit eos et tantam multitudinem illorum occidit, ut uix dimidia pars remaneret. Qui tamen *apud Sirmium correptus* morbo uitam finiuit. Senatores enim cum tanto honore illum glorificauerunt, ut in curia scutum aureum in honore illius ponerent et in Capitolio statuam auream. Regnauit duos annos[s] non plenos.

(IX.12) *Claudio mortuo Quintilius eius frater a militibus imperator electus* et a senatoribus Augustus appellatus est. In bonitate autem similis fuit fratri suo. Septimo decimo imperii sui die occisus est.

(IX.13/14) Eo mortuo Aurelianus accepit imperium, /50r/ *qui regnauit annos quinque et menses sex*. Iste fuit uir fortis et potens in prelio. Gothos optime uicit. Non fuit dissimilis Magno Alexandro seu Cesare dictatore. *Nam potestatem Romanam iuxta antiquam legem statuit*. In Italia tribus preliis uictor fuit. Huius temporibus apud Dalmatas[t] Septimius imperator factus est et statim a suis interfectus. Iste primus apud Romanos coronam capiti suo inposuit[u], quod antea Romani in consuetudine non habuerunt, et uestimenta habuit cum auro et gemmis texta. Hic *urbem Romam muris firmioribus cinxit* ac templum in honorem Solis edificauit, in quo infinitum aurum et gemmas posuit. Iste populo Romano carnem porcinam primum manducare precepit. Ingressus Romam cum nobili uictoria, quasi recollegisset Orientem et Occidentem, multorum nobilium capita damnauit. Etiam et nepotes suos occidit. In omnibus itaque fuit crudelis et nullo amabilis.

1826 *per quindecim annos*: Or VII.23.1 …Gothos iam per annos quindecim Illyricum Macedoniamque uastantes…
1830–31 *apud Sirmium correptus*: Or VII.23.1 Sed continuo apud Sirmium, priusquam biennium in imperio expleret, morbo correptus interiit.
1834 *Claudio…electus*: Or VII.23.2 Claudio mortuo Quintillus frater eius ab exercitu imperator electus…
1837–38 *qui…sex*: Or VII.23.3 …quinque annis ac sex mensibus tenuit…
1840 *Nam…statuit*: Or VII.23.4 …dicionemque Romanam antiquis terminis statuit.
1845 *urbem…cinxit*: Or VII.23.5 Urbem Romam muris firmioribus cinxit.

---

r *ex* dissipauerat *correctum est* – **s** *una littera inter litteras* n *et* n *in rasura* – **t** *ex* Dalmatos *correctum est* – **u** et uestimenta habuit cum auro et gemmis *in margine additum est*

1831–32 enim…ut: *a* eum in magno honore glorificauerunt in tantum ut – 1833 annos…plenos: *a* non completis duobus annis – 1838 annos: *a* annis – menses: *a* mensibus – 1839 Magno Alexandro: *a* Alexandro Magno – 1839–40 Cesare dictatore: *i. e.* Cesari dictatori – 1844 et uestimenta…texta: *a deest*

(IX.15) Occisus est per fraudem serui sui. Nam seruus ille monstrauit nomina scripta militibus, quomodo idem Aurelianus imperator scripsisset eos manu sua singulos, ut uellet illos occidere. Hoc uidentes ipsi milites occiderunt illum in medio itinere inter Constantinopolim et Heracleam. Regnauit annos quinque et menses sex.

(IX.16) Tacitus post istum accepit imperium. Vir bonus et prudens ad causam publicam regendam. Nichil aliud memorabile ostendere potuit, nisi quia mortuus est intra sex menses. Florianus, qui tacite imperium inuaserat, duos menses et uiginti dies in imperio fuit. Nichil aliud dignum[v] fecit, quod memorari possit.

(IX.17) Post hunc Probus, uir nobilis, causam publicam regere cepit. *Per multa et fortia prelia perfecte liberauit Galliam, quam barbari occupauerant. Duo ciuilia bella fecit: unum in Oriente contra Saturnium, qui imperator iam esse uoluit, alterum contra Proculum*[w] Bonosum in Agrippina. Iste concessit, ut Franci et Pannonii uineas haberent, et ipse in Alba monte aput Syrmium uineas posuit, similiter et in Aureo monte, et commisit illas ad excolendum habitatoribus ipsius terrę. Fuit igitur bonus et iustus et in gloria sua similis Aureliano. *Apud Syrmium* a sedicione militum suorum occisus est in turre quadam ferrata. Reg/50v/nauit[x] annos sex et menses quattuor.

(IX.18) Post hunc factus est imperator Carus, qui fuerat natus Narbonę in Gallia. Iste ubi[y] imperator factus est, statim Cesares fecit Carinum et Numerianum, filios suos, cum quibus regnauerat annos duos. Pugnauit aduersus Sarmatas[z], contra Persas fortiter pugnauit et uicit eos et duas *nobilissimas* ciuitates eorum apprehendit. Cumque haberet

---

1862–64 *Per multa*…*contra Proculum*: Or VII.24.2–3 Gallias iam dudum a barbaris occupatas per multa et grauia proelia deletis tandem hostibus ad perfectum liberauit. Bella deinde ciuilia equidem plurimo sanguine duo gessit: unum in Oriente, quo Saturninum tyrannide subnixum oppressit et cepit, aliud, quo Proculum et Bonosum apud Agrippinam magnis proeliis superatos interfecit.
1868 *Apud Syrmium*: Or VII.24.3 Ipse autem apud Sirmium in turre ferrata…
1875 *nobilissimas*: Or VII.24.4 …duas nobilissimas Parthorum urbes…

---

v *in margine additum est* – **w** *fere duae litterae ante* Proculum *in rasura* – **x** *litterae* na *in margine additae sunt* – **y** fuit *ante* ubi *expunctum est* – **z** *ex* armatas *correctum est*

1858–59 tacite…inuaserat: *S* Tacito in imperio successit (*U* successerat) – 1862 fortia: *a* fortissima – 1864 Proculum Bonosum: PD Proculum et Bonosum – 1865 Alba: *i. e.* Alma – 1867 igitur: *a deest* – 1868–69 Apud…ferrata: *a* occisus est per seditionem militum suorum apud Sirmium in quadam turre ferrata – 1874 aduersus: *a* contra

castra super Tygridem, *ictu fluminis* percussus mortuus est. Numerianus, filius eius, quem in Persidem uexerat, cum dolerent ei oculi, portabatur in lecticula[a]. Tunc Aper, socer eius, per insidias eum occidit et per fraudem celauit mortem eius usque dum inuaderet imperium. Milites autem, qui eum portabant, cognouerunt mortem illius per fetorem corporis. Nam cum eleuassent pannos, qui super lecticulam[b] eius positi erant, cognouerunt, quia mortuum portabant.

(IX.19) Carinus autem, *frater Numeriani*, quem pater eius reliquerat in Gallia et in Illirico et in Italia et quando primum in Persidem uenit, cepit multa mala facere et multos innocentes occidit. Uxores nobilium adulterauit. Postea a Diocleciano in magno prelio uictus occisus est. Reuersus exercitus a Perside, ubi Carus imperator mortuus fuerat, Dioclecianum sibi imperatorem fecerunt, qui fuit natus de Dalmatia. Dicunt alii, ut fuisset filius cuiusdam scribę, alii dicunt, ut fuisset libertinus Anolini senatoris.

(IX.20) Iste primum in conuentu militum iurauit, quod Numerianus non fuisset per suam fraudem occisus, cumque staret iuxta eum Aper, qui Numerianum iam dictum per fraudem[c] occiderat, statim manu sua[d] illum occidit Dioclecianus[e] asstante omni suo exercitu. Post hęc *in Gallia Amandus et Ęmilianus collecta multitudine rusticorum* rebellauerunt se. Tunc Dioclecianus[f] Cesarem *fecit* Maximianum Herculium et direxit illum contra Amandum et Hemilianum. Qui pugnauit cum eis et uicit eos.

(IX.21) *Deinde* Carausius, qui uilissimę natus fuerat, sed erat *consilio* et fortitudine *promptus*, induit se purpura et occupauit Brittanniam. *Nam cum fuisset positus ad conseruanda oceani litora, quę* Franci et Saxones dissipabant,

---

1876 *ictu fluminis*: Or VII.24.4 …fulmine ictus…
1894–1895 *in Gallia…rusticorum*: Or VII.25.2 Dehinc cum in Gallia Amandus et Aelianus collecta rusticanorum manu…
1896 *fecit*: Or VII.25.2 …Maximianum cognomento Herculium Caesarem fecit misitque in Gallias
1898–1900 *Deinde…consilio…promptus…Nam…quę*: Or VII.25.3 Deinde Carausius quidam, genere quidem infimus sed consilio et manu promptus, cum ad obseruanda Oceani litora, quae tunc Franci et Saxones infestabant, positus…

---

a *ex* lectulo *correctum est* – **b** *ex* lectum *correctum est* – **c** per fraudem *supra lineam additum est* – **d** manu sua *supra lineam additum est* – **e** Dioclecianus *supra lineam additum est* – **f** *ex* Diocletionus *correctum est*

1876 fluminis: *a* fulminis – 1880 portabant: *a* sequebantur – 1884 et[3] *a deest* – uenit: *a* abiit – 1889 Dicunt alii ut: *a* alii dicunt quod – ut: *a* quod – 1890 Anolini: *i. e.* Anullini; PD: Anuli – 1895 Ęmilianus: *S* Helianus; *U* Elianus – 1896 Cesarem fecit: *a* fecit Cesarem – 1897 Hemilianum: *S* Helianum; *U* Elianum

et multam predam semper a barbaris tolleret et neque redderet eam illis, quos predauerat, neque mitteret eam imperatori suo, sperabant, quod per eius[g] fraudem uenirent barbari et depredarent /51r/ eandem terram, quia ille se finxit eos persequi et tulit ab eis multam predam, ut fieret exinde diues. Pro ista causa precepit eum Maximianus occidi. Ille uero induit se purpura et rebellauit se in Brittannia.

(IX.22) *Igitur per omnes Romanorum fines* causa Romana turbata est. Carausius rebellauit se in Brittannia, Achileus in Egypto, Africam dissipabant Quinquegentiani, Narseus *rex de Perside* Orientem prelio fatigauit. Pro his omnibus motus Dioclecianus Maximianum Herculium Cesarem fecit imperatorem, Constantium et Maximianum fecit Cesares. Constantius accepit *uxorem* Theodoram, filiastram Maximiani Herculii, de qua tres filios genuit. *Carausius uero, de quo supra diximus, qui in Brittannia fuerat, cum per septem annos fortissime uindicaret Brittanniam, postea per fraudem occidit eum Allectus*, socius suus, et *insulam* Brittanię *per* tres annos tenuit. Contra *quem* pugnauit Asclipiodatus prefectus et occidit eum, et sic recepta est Brittannia *post decem annos*.

(IX.23) In hoc tempore uiriliter pugnauit in Gallia Constantius Cesar. *Tamen in prima pugna Alamanni occiderunt exercitum eius, et ipse cum magna angustia exinde fugiit*. Postea in secunda pugna habuit Constantinus uictoriam et sexaginta milia Alamannorum occidit. Deinde Maximianus Augustus uicit in Africa Quinquegentianos. Dioclecianus autem per octo menses obsedit Achileum apud Alexandriam et comprehendit illum atque occidit.

1907 *Igitur . . . fines*: Or VII.25.4 igitur per omnes Romani imperii fines . . .
1909 *rex de Perside*: Or VII.25.4 . . . Narseus etiam rex Persarum . . .
1912 *uxorem*: Or VII.25.5 . . . priuignam Theodoram accepit uxorem . . .
1913–15 *Carausius . . . Allectus*: Or VII.25.6 Carausius, Britannia sibi per septem annos fortissime uindicata ac retenta, tandem fraude Allecti socii sui interfectus est.
1915–17 . . . *insulam . . . per . . . quem . . . post decem annos*: Or VII.25.6 Allectus postea ereptam Carausio insulam per triennium tenuit: quem Asclepiodotus praefectus praetorio oppressit Britanniamque post decem annos recepit.
1919–20 *Tamen . . . fugiit*: Or VII.25.7 . . . primo proelio ab Alamannis profligato exercitu suo, uix ipse subreptus est;

---

g per *post* eius *in rasura*

1902 sperabant: *a* suspicabantur – 1908 se: *a deest*

(IX.24) *Preterea* Galerius Maximianus pugnauit contra Narseum[h], *qui in Oriente regnauerat*[i], et *perdito populo fugiit ad Dioclecianum* in Mesopotamiam.

(IX.25) Postea Galerius congregauit populum et iterum pugnauit cum Narseo, rege de Perside, et uicit illum atque fugauit. Castra illius comprehendit et omnem multitudinem diuiciarum suarum accepit, nec non et uxores et sorores et filios eius et multos alios *captiuos* de Perside adduxit. *Reuersus* inde recepit eum Dioclecianus cum maximo honore.

(IX.26) Dioclecianus iste ualde fuit astutus et subtile habuit ingenium. Primusque se fecit adorari sicut deum. Gemmas uestibus suis et calciamentis imponere iussit. Ante illum namque omnes imperatores salutabantur *sicut et iudices*.

(IX.27) *Maximianus* autem Herculius fuit publicę crudelis et duriciam animi /51v/ sui in uultu monstrauit. Cumque uideret Dioclecianus, quia propter senectutem non posset imperium regere, dixit Herculiano et *Maximiano*, ut bonum esset iunioribus committere causam publicam regendam. Herculianus uero quamuis non ex tota uoluntate fecisset, tamen consensit ei in hoc dicto, et in uno die *Dioclecianus apud Nicomediam et Maximianus apud Mediolanum potestatem imperii dimiserunt simulque ornamenta regalia posuerunt* et post gloriam, quam in Roma ex multis gentibus adduxerunt, simulque et de uictoria, quam de uxore Narsei et sororibus et filiis habuerunt, quos ante currum suum ducere fecerunt, subito imperium post tantam gloriam dimiserunt.

(IX.28) Dioclecianus autem in Salona consenuit. Nam dum Herculius et Galerius eum rogarent, ut rediret in imperium, respondit

---

1925 *Preterea*: Or VII.25.9 Praeterea Galerius Maximianus…
1926 *perdito*…*Dioclecianum*: Or VII.25.9 …amissis copiis ad Diocletianum refugit:
1931–32…*captiuos*……*Reuersus*…: Or VII.25.11 …captiuos quamplurimos Persarum nobilium abduxit. Reuersus in Mesopotomamiam a Diocletiano plurimo honore susceptus est.
1937 *Maximianus*: Or VII.25.13 …Maximianus Herculius…
1940 *Maximiano*: Or VII.25.14 …exegit Maximiano, ut…
1942–44 *Dioclecianus*…*posuerunt*: Or VII.25.14 Itaque sub una die Diocletianus apud Nicomediam, Maximianus apud Mediolanum potestatem imperii simul cultumque deposuerunt.

---

h *in margine additum est* – **i** Narseum *post* regnauerat *expunctum est*

1939–40 Herculiano et Maximiano: *i. e.* Maximiano Herculio – 1941 Herculianus: *i. e.* Maximianus Herculius – 1944 regalia: *a* imperialia – 1948 autem: *a* deest – 1949 eum rogarent: *a* rogarent eum

eis: "Utinam uenissetis in Salonam et uidissetis hortum, quem nostris manibus posuimus. Numquam dixeratis, ut ego in imperium iam redirem." Vixit annos sexaginta octo. Mortuus est autem propter timorem Constantini et Licinii in isto modo: fecerat namque Constantinus et Licinius nupcias et mandauerunt inuitando Dioclecianum, ut interesset eorum nuptiis. Ille uero propter senectutem excusauit se non posse uenire. Cumque Constantinus iterum mandasset eum increpando, quare non uoluisset uenire, timens Dioclecianus, ne turpiter eum Constantinus occideret, bibit uenenum et mortuus est. Verumtamen non fecit sicut uirtus Romanorum fuit, ut solus ille ex omnibus imperatoribus ad talem turpitudinem uite sue et mortis perueniret.

(X.1) Post hec acceperunt imperium Constantius et Galerius et *diuiserunt* inter se *Romanum imperium*. Constancius tenuit Galliam, Italiam et Africam. Galerius tenuit Hilliricum, Asiam et Orientem et *elegit duos Cesares, Maximinum, quem in Orientem* posuit, *et Seuerum, cui permisit* regere *Italiam. Ipse uero Illiricum* tenebat. Constantius autem recusauit regere Italiam atque Africam sed dixit sufficere sibi imperialem gloriam. *Constantinum, filium suum, fecit imperatorem in Gallia*. Fuit namque idem Constantius uir bonus, qui uolebat, /52r/ ut omnes sui diuites essent. Dicebat enim: "Melior est, ut de publico fiant omnes diuites quam ipsae diuiciae teneantur conclusae[j] in uno loco." Tantum habuit modica ornamenta in domo sua, ut, quando in diebus festis uolebat manducare cum multis amicis suis, ab aliis argentum sibi prestare faciebat quando comedebat. Mortuus est in Brittannia, et *accepit imperium iam dictus Constantinus, quem ex concubina Helena creatum imperatorem in Gallia reliquerat*.

1962 *diuiserunt*…*Romanum imperium*: Or VII.25.15 …Romanum imperium in duas partes diuiserunt
1963–65 *elegit*…*Orientem*…*et Seuerum cui permisit*…*Italiam. Ipse uero Illiricum*…: Or VII.25.16 Galerius duos Caesares legit: Maximinum, quem in Oriente constituit, et Seuerum, cui permisit Italiam, ipse in Illyrico constitutus.
1973–74 *accepit*…*reliquerat*: Or VII.25.16 Qui Constantinum filium ex concubina Helena creatum imperatorem Galliarum reliquit.

---

j ipsae diuiciae teneantur conclusae *ex* ipsa diuicia teneatur conclusa *correctum est*

1952 autem: *a deest* – 1967 namque: *a deest* – 1969 Melior: *a* melius

Iste Constantinus imperator Christianus fuit in imperio Romano factus secundus ab illo Philippo Christiano imperatore, quando compleuerat Roma mille annos, ex quo facta fuerat. Nam ante predictum Philippum imperatorem, qui Rome Christianus fuit, et usque ad iam dictum Constantinum Christianum imperatorem nullus ex imperatoribus Romanis Christianus fuit. A Constantino autem omnes semper imperatores Christiani fuerunt absque solo Iuliano Apostata. Constantino itaque in Gallia optime causam publicam procurante milites pretoriani, qui Rome erant, elegerunt imperatorem Maxencium, filium Maximiani Herculii, qui morabatur in Lucania. Predictus uero Maximianus Herculius, qui iam cum Diocleciano dimiserat imperium, *sollicitatus per occasionem filii sui, quem milites imperatorem elegerant, cepit tenere ipse una cum filio suo. Tunc Galerius imperator mandauit Seuerum Cesarem cum exercitu in Romam contra Maxentium. Cumque Seuerus Urbem obsideret, dimiserunt illum milites sui. Ipse uero fugiens occisus est in Rauenna.*

(X.3) Herculius tamen Maximianus propter iniurias et sediciones, quas milites contra eum Rome fecerant, abiit in Galliam fingens per fraudem quasi filius eius eum eiecisset. Hoc ideo faciebat, ut coniungeretur Constantino, qui erat gener illius, quatenus si posset occidere illum. Constantinus[k] autem regnabat in Galliis, et habebant illum milites sui in magna gloria et laude simulque et habitatores ipsius terre. Nam occiderat Francos Alamannos et reges eorum comprehenderat. Tunc fraudem, quam Herculius, socer eius, contra eum facere uoluit, manifestauit illam filia ipsius Herculii Maximiani, quę erat uxor iam /52v/ dicti Constantini. Hoc cognoscens Herculius Maximianus fugiit et occisus est in Massilia. Fuit enim homo durus et crudelis et sine fide et omni bonitate.

1975–83/1984–87 *Iste…Herculius/sollicitatus…Rauenna*: Or VII.28.1–2/5–8 Constantinus imperator creatus, primus imperatorum Christianus excepto Philippo, qui Christianus annis admodum paucissimis ad hoc tantum constitutus fuisse mihi uisus est, ut millesimus Romae annus Christo potius quam idolis dicaretur. a Constantino autem omnes semper Christiani imperatores usque in hodiernum diem creati sunt excepto Iuliano…(…) Constantino in Gallis strenuissime rempublicam procurante praetoriani milites Romae Maxentium filium Herculii, qui priuatus in Lucania morabatur, Augustum nuncupauerunt. Maximianus Herculius, iam ex Augusto priuatus et adhuc publicus persecutor, occasione filii sollicitatus, qui imperium abiecerat, arripuit tyrannidem. Galerius Augustus Seuerum Caesarem aduersus Maxentium Romam cum exercitu misit. Seuerus cum Vrbem obsideret, militum suorum scelere desertus et proditus atque ex eo fugiens Rauennae interfectus est.
1983 qui iam…imperium: *uide* 1942–44

---

k Constinus *in textu scriptum in margine in* Constantinus *correctum est*

1994 occiderat Francos Alamannos: PD caesis Francis atque Alamannis

(X.4) Mortuo Seuero, quem superius diximus, tunc Galerius fecit imperatorem Licinium, qui fuerat natus de Dacia. Ita causa publica *tunc sub* quattuor nouis *principibus fuit*: Constantino et Maxentio, filiis Augustorum, et Licinio et Maximino, nouis hominibus. Quinto tamen imperii sui anno Constantinus pugnam ciuilem commouit contra Maxentium et multum exercitum illius occidit. *Ad ultimum ad pontem Molbium* pugnauit cum eo et uicit illum atque occidit. Iterum in Oriente Maximinus, *persecutor Christianorum*, pugnauit cum Licinio et ab eo occisus est.

(X.5) Constantinus[l] interea, uir magnus omnia facere decertans, quę in animo cogitauit, simulque et desiderans tocius orbis principatum tenere, cepit pugnare cum Licinio, qui erat cognatus illius. Prius namque in Pannonia illum uicit. In secunda pugna uicit eum apud Cibalas. Deinde Constantinus Dardaniam et Mesiam, Macedoniam subiugauit sibi.

(X.6) Post hec inter uaria bella, quę cum Licinio habuit, et pacem, quam cum eo fecerat, pax inter eos dirupta est. Licinius cum uideret, quia et in terra et in mari uinceret eum Constantinus, fugit apud Nicomediam et exinde ueniens in Macedoniam ibique occisus est. Iste namque Licinius fuit auarus, cupidus et durus atque inpaciens. Iratus contra litteras, quia non poterat discere, dicebat de litteris, quia uenenum sunt littere et mors publica. Nimium in odio habuit spadones, id est castratas. Dicebat enim: "Tineę", *quod uulgo tiniole dicuntur*, "simulque et sicut sorices ita sunt castrati in palatio."

(X.8) *Preterea Constantinus multas gentes per diuersas pugnas subiugauit* sibi et primus ex Romanis imperatoribus urbem in nomine suo restaurauit, *quam appellauit Constantinopolim*, et in tantum ab eo exaltata est, *ut de magnitudine et potentia sola ipsa possit se Rome adequare*. Cumque regnaret per triginta annos *et bene ordinasset causam publicam et tradidisset eam filiis suis*, mortuus est iuxta Nicomediam.

2001–2002 *tunc sub . . . principibus fuit*: Or VII.28.14 . . . . . tunc sub nouis quattuor principibus fuit . . .
2005 *Ad . . . Molbium*: Or VII.28.16 . . . ultime ad pontem Muluium . . .
2007 *persecutor Christianorum*: Or VII.28.17 Maximinus, persecutionis Christianorum incentor . . .
2023 *Preterea . . . subiugauit*: Or VII.28.27 Praeterea multas gentes diuersis proeliis subegit.
2025–26 *ut de . . . adequare*: Or VII.28.27 . . . ut sola Romae, tot saeculis miseriisque prouectae, forma et potentia merito possit aequari.
2027–28 *et bene . . . suis*: Or VII.28.31 . . . iuxta Nicomediam, dispositam bene rempublicam filiis tradens, diem obiit.

---

l -tan- *supra lineam additum est*

2017 exinde: *a* deinde – ibique: *a* ibi – 2020 in: *a deest*

(X.9–14) Filii uero predicti Constantini multas inter se contentiones et dissensio/53r/nes in regno habuerunt. Post omnia autem prelia et sediciones, quas filii predicti Constantini fecerunt, factus est Iulianus Apostata Cesar et missus est ad pugnandum in Galliam et recollegit eam ab inimicis, qui eam inuaserant, simulque et cum Alamannis pugnauit et uicit eos.

(X.15) *Pro his omnibus prosperis exaltatus* Iulianus consentientibus militibus factus est imperator et *statim Italiam et Hillericum inuasit*. Constantio uero, qui erat occupatus in Parthica pugna, *tulit partem regni*, quam tenebat. Constancius uero cognoscens *facta Iuliani*, reuersus de pugna, quam contra Parthos facere uoluerat, mortuus est inter Ciliciam et Cappadociam. Fuit bonus in imperio, tranquillus et placidus, amicis et familiaribus multum credulus[m].

Post hoc Iulius, qui fuerat Cesar, accepit imperium et tenuit illud solus. Persecutionem in Christianos fecit. Et cum esset ipse Christianus, nolebat per potestatem persecutionem in Christianos facere sed per dona et honores uolebat illos flectere ad adorandum idola. Interea cum in Parthiam ad pugnandum perrexisset, promisit, ut, si uictor exinde reuerteretur, publicam persecutionem in Christianos faceret, ita ut episcopos et abbates bestiis traderet ad deuorandum, sed miserico<r>s Deus impia consilia illius dissoluit. Nam postquam mouit castra a Tesifonte et quidam eum per deserta duceret ad demonstrandam uiam, subito uenit quidam et percussit eum lancea, et mortuus est.

2035–38 *Pro . . . exaltatus . . . . . statim inuasit. . . . tulit partem regni . . . . . facta Iuliani*: Or VII.29.16–17 His elatus successibus fastigium usurpauit Augusti et mox Italiam Illyricumque peruadens Constantium Parthicis proeliis occupatum regni parte priuauit. Constantius Iuliani scelere comperto . . .

2042–44 *Post . . . idola*: Or VII.30.1–2 Iulianus dudum Caesar, post autem tricesimus sextus ab Augusto rerum potitus anno uno et mensibus octo imperii summam solus obtinuit. Christianam religionem arte potius quam potestate insectatus, ut negaretur fides Christi et idolorum cultus susciperetur, honoribus magis prouocare quam tormentis cogere studuit.

2045–49 *Interea . . . est*: Or VII.30.4–6 Iulianus autem bellum aduersum Parthos parans cum Romanas uires contractas undique ad destinatam secum traheret perditionem, Christianorum sanguinem dis suis uouit, palam persecuturus ecclesias, si uictoriam potuisset adipisci. nam et amphitheatrum Hierosolymis extrui iussit, in quo reuersus a Parthis episcopos monachos omnesque eius loci sanctos bestiis etiam arte saeuioribus obiceret spectaretque laniandos. itaque postquam a Ctesiphonte castra mouit, dolo cuiusdam transfugae in deserta perductus, cum ui sitis et ardore solis atque insuper labore harenarum confectus periret exercitus, imperator tanto rerum periculo anxius dum per uasta deserti incautius euagatur, ab obuio hostium equite conto ictus interiit. sic misericors Deus impia consilia morte dissoluit.

---

m *ex* credulis *correctum est*

2035 Iulianus: *a deest* – 2037 Parthica pugna: *a* Parthico bello – 2039 uoluerat: *S* deberet; *U* debebat – 2042 hoc: *a* hunc – Iulius: *i. e.* Iulianus – 2044 adorandum: *a* adoranda – 2046 abbates: *a* monachos – 2048 Tesifonte: *i. e.* Ctesiphonte

Dicitur in alio loco, quia percussus fuisset diuino iudicio in iam dicto bello Persico et impleuit manum suam de sanguine suo et sparsit in celum et dixit: "Vicisti, Galilee[n]*, uicisti" et sic mortuus est.*

(X.17) Post Iulianum Iouianus suscepit imperium et fuit nobili corpore, letus, studiosus. Ad suscipiendum imperium per consensum militum est electus. Fuit studiosus in litteris. Pacem cum Saphore, rege Persarum, fecit propter nimiam necessitatem, *ut exercitum incolumem* reuocaret, qui erat in fame positus. *Inde ad Illiricum rediens per Galatiam* transiit.

(X.18) Cumque intraret ad quiescendum *in quoddam cubiculum*, qui erat ex recenti calce linitus, et fecisset ibi multas prunas, id est carbones, propter nimium frigus, tunc dicitur, ut de calore et odore calcis *adgrauatus et suffocatus* sit. Regnauit /53v/ *menses octo*.

Nunc usque historiam Eutropius composuit, cui tamen aliqua Paulus Diaconus addidit, iubente domina[o] Athelperga[p] christianissima Beneuenti ductrice, coniuge domini Arechis sapientissimi et catholici principis. Ista alia, que secuntur, idem Paulus Diaconus ex diuersis auctoribus composuit.

(XI.1) Anno ab Urbe condita millesimo centessimo octauo decimo Valentinianus *imperator est factus a militibus apud Niciam. Regnauit annos undecim* fratremque suum Valentem sociauit sibi in imperio, *ita ut ambo regnarent*. Gracianus, pater illorum, non fuit de nobili gente natus. Nominatus est Gracianus funarius, eo quod[q] dum die quadam portaret funem

---

2050–52 *Dicitur … est*: HET VI.47 (?) Contra quem iaculum repente delatum, discurrens per brachium, in eius latus immersum est. Ex hoc uulnere suscepit terminum uitae. Quis uero iustissimum intulerit uulnus, hactenus ignoratur. sed alii quemdam inuisibilium hoc intulisse ferunt; alii uero unum pastorum Ismahelitarum, alii militem fame et itinere fatigatum. Sed siue homo, siue angelus fuerit, palam est quia diuinis iussionibus ministrauit. Aiunt enim quia dum fuisset uulneratus, mox manum sanguine suo compleuerit, et in aerem proiecerit, dicens: "Galilaee, uicisti". Et in eo ipso confessus est cum blasphemia uictoriam.
2056 *ut exercitum incolumem*: Or VII.31.2 Quippe, ut tutum et incolumem Romanum exercitum non solum ab incursu hostium uerum etiam a locorum periculo liberaret …
2057–61 *Inde … Galatiam …… in quoddam cubiculum … adgrauatus et suffocatus …… menses octo*: Or VII.31.3 Inde dum ad Illyricum rediens per Galatiam iter agit, cum in cubiculum quoddam nouum sese cubitum recepisset, calore prunarum et nidore parietum nuper calce inlitorum adgrauatus et suffocatus, octauo demum mense quam imperare coeperat uitam finiuit.
2068–69 *imperator … undecim*: Or VII.32.1 … apud Nicaeam consensu militum imperator creatus est mansitque in eo annis undecim.

---

n *littera* i *supra lineam addita est* – **o** *ex* dommina *correctum est* – **p** Ad *ante* Athelperga *expunctum est* – **q** *duae litterae post* quod *in rasura sunt*

2058 qui: *i. e.* quod – 2059 linitus: *i. e.* linitum – 2071 die quadam: *a* quadam die

ad uendendum, quinque milites non potuerunt illum de manu eius tollere. Pro ista causa missus est in miliciam et deinde prefectus factus est pretorii. Predictus autem Valenti<ni>anus illo tempore quando Iulianus Apostata regnabat, tribunus scutariorum erat. Mandauerat namque ei Iulianus, ut adoraret idola aut de milicia recederet. Ille uero propria uoluntate miliciam[r] dimisit et idolis sacrificare noluit. Inter hec non post multum tempus mortuo Iuliano recepit idem Valentinianus imperium. Cumque iam esset tercius annus, ex quo ambo fratres regnassent, Gratianus, Valentiniani filius, imperator est factus.

(XI.2) Eodem anno descendit uera lana de nubibus mixta cum pluuis[s], et in Constantinopoli admirabilis magnitudinis grando descendit et multos homines interfecit. Circa hęc tempora terremotus per totum orbem factus est, et in tantum mare exiit foras ipsum litus, ut et in Sicilia et in multis aliis insulis ciuitates corruissent et innumerabilem populum occidissent.

(XI.3) Inter hęc baptizatus est Valens ab Eudoxio, Arriano episcopo, et uoluit facere persecutionem in Cristianos, sed non dimisit ei Valentin<ian>us, frater eius, *qui fuit uir Christianissimus*. Isto in tempore Hattanaricus, rex Gothorum, Christianos in regno suo crudelissime persecutus est et ad coronam martyrii eos perduxit.

(XI.4) Valentinianus uicit et oppressit Saxones, qui per /54r/ litora habitabant et terram Romanorum inuadere uoluerunt.

(XI.5) Post hęc omnia, dum Valentinianus contra Sarmatas pugnare uoluisset, subito effusione sanguinis, *quod Grece apoplexia uocatur, suffocatus et mortuus est*.

(XI.6) Fuit bonus imperator astutus et quamuis non esset multum eloquentissimus, tamen compositus fuit in eloquio. Omnia uicia in odio habuit, maxime auariciam. Districtionem uero illius nimiam et abstinentiam, quam habebat, dicebant alii, quod crudelitas et auaricia esset. Multas namque artes didicerat. Nouit enim pingere, arma facere et statuas de cera seu limo facere.

2095–96 *quod*…*est*: Or VII.32.14 quod Graece apoplexis uocatur, suffocatus et mortuus est.

---

r iuxta *ante* miliciam *expunctum est* – **s** mixta cum pluuis *in margine additum est*

2084 et[2]: *a deest* – 2089 in: *a deest* – 2090 Hattanaricus: *i. e.* Athanaricus – regno suo: *a* gente sua – 2092 litora: *a* littora occeani – 2095 quod: *i. e.* quae

(XI.7/8) Mortuo Valentiniano Valens accepit imperium et impietatem, quam prius in animo meditauerat, operando cepit adimplere. Legem namque dedit, ut omnes monachi militarent. Monachi uero, qui iam per Egypti loca deserta habitabant nec non et per Nitriam, noluerunt obedire mandatis illius. Ille uero direxit tribunos et milites et multitudinem monachorum occidi precepit et per singulas prouincias direxit et persecutionem facere iussit in Christianos.

(XI.9) Interea in partibus Affrice quidam Firmius rex constitutus Africam et Mauritaniam dissipauit. Missus est contra eum comes Theodosius, qui et Mauros uicit et ipsum Firmium afflixit et oppressit usque ad mortem. Postquam idem Theodosius Africam ordinauit, per inuidiam iussit eum Valens occidi, sed ille prius baptizatus est in remissionem peccatorum et sic decollatus est.

(XI.10) Isto in tempore gens Unnorum egressa de locis, in quibus inclusa fuerat, et irruit super Gothos eosque eiecit de locis, in quibus ab antiquis temporibus habitauerant[t]. Gothi transito Danubio recepit eos Valens sine omni pace. Deinde propter nimiam auariciam, quam habebat idem imperator, *non dabat illis Gothis quod eis sufficeret*. Illi uero non sustinentes famem apprehenderunt arma et euntes per Thraciam omnia dissipabant occidendo et incendendo. Hoc audiens Valens egressus ab Antiochia exercitum congregauit, ut cum Gothis pugnaret. Interea quamuis tarde tamen penituit se quod episcopos et ceteros sanctos in exilium mandauerat, precepit eos de exilio reuocari.

(XI.11) Commissa pugna cum Gothis /54v/ primo impetu Gothorum deseruerunt equites Romani ipsos pedestres. Tunc Gothi circumdederunt eosdem pedestres. Cumque sustinere non possent multitudinem sagittarum[u] atque propter timorem quasi sine mente huc et illuc fugerent omnes, funditus perierunt. Ipse imperator cum esset plagatus de sagitta, fugit, atque propter dolorem nimium frequenter de equo caderet, in casellam uilissimam deportatus est. Ibique superuenientes Gothi incenderunt eum. *Iusto Dei iudicio sic periit predictus imperator Valens. Nam prius quam Gothi contra eum talia committerent, qualia superius diximus*, rogauerunt eum Gothi, ut eis mitteret episcopos, a quibus fidem Christianam

t *ex* habitauerat *correctum est* – **u** *ex* sagittorum *correctum est*

2110 Firmius: *i. e.* Firmus – 2112 Firmium: *i. e.* Firmum – 2117 irruit: *a* irruerunt – eiecit: *S* eiecerunt; *U* deiecerunt *V* ęgecerunt – 2118–19: Gothi…pace: PD Gothi transito Danubio fugientes, a Valente sine ulla foederis pactione suscepti sunt – 2119 pace: *a* pactione – 2122 audiens: *a* audito – 2131 frequenter: *U* cum frequenter

susciperent. Ille autem[v] misit ad eos doctores Arrianos, unde omnis illa gens Arriana effecta est. Proinde iusto Dei iudicio ab ipsis igne incensus est. Mortuo Valente imperatore Gothi iam securi ad urbem pergunt Constantinopolim, ubi tunc domina imperatrix uxor Valentiniani[w] erat. Quę multa dona tribuens, cessauit inimicosa dissipacio urbis, et fideliter ac uiriliter seruauit regnum cum Gratiano cognato suo.

(XI.12) Anno ab Urbe condita millesimo tricesimo secundo Gracianus quadragesimus imperator ab Octauiano electus est post mortem Valenti et sex annis regnauit. Igitur cum esset iuuenis et uideret multitudinem inimicorum Romanos fines introisse, et quamuis non haberet multum populum, tamen adiutus Christi potentia pugnam commisit cum suis aduersariis et plus quam triginta milia Alamannorum occidit.

(XI.13) Post hoc factum cum usque ad id tempus omnes in Italia Arriani essent, Ambrosius ex pagano iudice subito apud Mediolanum diuina misericordia a cunctis episcopus est electus et mox a Catholico presule baptizatus est. In eadem ciuitate episcopus est ordinatus. Cumque pro fide Catholica scripturam mandasset Gratiano imperatori[x] et ille eam honorifice suscepisset, statim omnis Italia ad fidem rectam conuersa est.

(XI.15) Itaque Theodosius uidens afflictam causam publicam propter iram Dei, credidit Dei /55r/ misericordia eandem rem publicam posse reparari. Omnem fiduciam suam ad misericordiam Christi conuertit. Pugnauit contra Alanos[y], Unos et Gothos et cum magnis et multis preliis uicit eos. Urbem Constantinopolim cum uictoria intrauit et ne assidue pugnando fatigaret Romanum populum, pacem cum Athanarico[z] fecit rege Gothorum. Athanaricus rex ad Theodosium in Constantinopolim uenit, quem Theodosius cum magna leticia suscepit. Denique cum urbem Athanaricus intrauit et uidit edificia ciuitatis simulque et multitudinem populi nec non et postquam ingressus est palacium imperatoris uidens diuersa ministeria, dixit: "Sine dubio deus terrenus est iste imperator. Quicumque contra eum manum leuare ausus fuerit, ipse sibi mortem parat." Infra paucos uero dies mortuus est[a] Athanaricus ibi in Constantinopolim. Theodosius uero imperator abiit et per semet ipsum fecit eum sepeliri. Illo itaque defuncto uidentes Gothi bonitatem

---

v *s. r. unius litterae propter chartam mutilatam inter* a *et* u – **w** *ex* Valentinianis *correctum est* – **x** *ex* imperatore *correctum est* – **y** Alanos *in rasura* – **z** *ex* Atharico *correctum est* – **a** *una littera in rasura post* est

---

2139/40 Valentiniani: *i. e.* Valentis – 2144 Valenti: *i. e.* Valentis – 2146 et: *a deest*

Theodosii omnes se subiugauerunt Romano imperio. In[b] his etiam diebus gens Parthica et alie barbare gentes, quę prius cum Romanis inimiciciam habuerunt, uoluntarie missos miserunt Constantinopolim ad Theodosium rogantes, ut pacem illis daret. Quod et factum est.

(XI.16) Interea cum Theodosius in Oriente barbaras gentes sibi subiugasset et Traciam ab hostibus liberasset, Arcadium, filium suum, consortem sibi fecit in imperio. Maximus uero in Brittannia ab exercitu imperator factus Galliam transiuit et Gratianum imperatorem per fraudem occidit et fratrem eius Valentinianum de Italia eiecit. Valentinianus in Orientem fugiens a Theodosio susceptus est et in imperium restitutus.

(XI.17) Fuit autem Gratianus homo litteratus. Versus gramaticos optime facere nouit et ornate, id est composite, loqui[c] potuit. Cotidie occupatus erat ad sagittandum. Dicebat enim summe bonitatis esse et optime artis, si feriret homo sagittam ubi uoluit[d]. Habuit abstinentiam de cibo *et potu* et somno simulque et de libidine et omnibus bonis plenus fuit, si habuisset scientiam ad causam publicam regendam.

(XII.1) Anno ab Urbe condita millesimo centesimo tricesimo octauo /55v/ Theodosius natus ex patre Theodosio solus Romanum imperium tenuit per annos undecim et iam in Oriente sex annos regnauerat uiuente Gratiano. Itaque Theodosius parauit se ad pugnandum contra Maximum tyrannum, qui in Aquileia sedebat. Andragatius autem comes preparabat multitudinem populi, cum quibus idem Theodosio[e] Maximus resistere posset. Deinde astuto consilio posuit milites per omnia loca Alpium seu et per transitus fluminum, *per quę sperabat, quod Theodosius*[f] *transire*[g] *posset*, cumque post hec prepararentur, idem Andragatius, qualiter cum exercitu per mare subito ueniret contra Theodosium, deseruit loca, quę prius custodire precepit.

(XII.2) Ita Theodosius nemine sentiente uacuas Alpes inueniens intrauit atque Aquileiam subito ueniens ibi crudelissimum inimicum suum Maximum comprehendit et occidit. Istam persecutionem, quam

---

2186 *et potu*: Epitome XLVII.5 Parcus cibi somnique et uini ac libidinis uictor

---

b *una littera in rasura post* In – **c** *ex* loquere *correctum est* – **d** *ex* uoleret *correctum est* – **e** *ex* Theodosius *correctum est* – **f** *ex* Theodosios *correctum est* – **g** *post* transire *fere quattuor litterae in rasura*

2180 imperium: *a* imperio – 2186 et[3]: *a deest* – 2198: custodire precepit: *a* custodiri fecerat – 2201 suum: *a deest*

Maximus fecerat, beatus Martinus antea predixit. Inter hec Valentinianus recollegit regnum Italie, *unde eum Maximus eiecerat*. Andragatius audita morte Maximi iactauit se de naui[h] in mari et mortuus est. Deinde Theodosius occidit filium Maximi, quem ille in Gallia imperatorem reliquerat.

(XII.3/4) Igitur predictus Valentinianus cum transiret in Galliam ibique causam publicam in pace ageret, occisus est per fraudem Arbogasti, comitis sui, et mortuus est. Mortuo Valentiniano Arbogastes elegit Eugenium imperatorem, et collecta multitudine Francorum atque Gallorum preparauerunt se ad pugnandum contra Theodosium. Theodosius uero in summis Alpibus constitutus in ieiuniis[i] et orationibus dominum exorabat, ut ei uictoriam concederet. Predictus uero Arbogastes et Eugenius districta loca Alpium tenebant, cumque die constituta utrique ordinarentur ad pugnam, statim maximus turbo uentorum a parte Theodosii surrexit in faciem populi Arbogasti et Eugenii. Inter hec uicit Theodosius, et comprehensus est Eugenius et occisus. Arbogastes sua se manu interfecit.

(XII.5) Fuit autem idem Theodosius optimus conseruator et defensor in causa publica. Fuit misericors, communis cum omnibus, honorificus in omnes *et semper* /56r/ *magis fiducia Dei quam potentia hominis uictoriam habuit*.

(XII.6) Quante autem mansuetudinis fuerit[j] aput homines, tante humilitatis aput Deum, in isto exemplo monstratur quod dicitur: *cum esset predictus Theodosius in Tesalonica*[k] *ciuitate*, *orta est in eadem ciuitate sedicio, quam uulgo litem dicimus, et mortuus est ibi unus ex eius militibus, quem ille amabat. Cumque ei nunciatum esset, subito accensus in* [*in*] *ira fecit inuitare omnem populum ad ludos circenses, id est iocos, et fecit exire milites suos, et omnem populum, qui currebat ad ipsum locum, occidebant predicti milites*. Rediens autem in Italiam

2221–22 *et semper*…*habuit*: Or VII.35.12 potentia Dei non fiducia hominis uictorem semper extitisse Theodosium…

2224–29 *cum esset*…*predicti milites*: HET IX.30: Thessalonica civitas est grandis et populosa, in qua dum fuisset orta sedicio, quidam iudicum lapidati sunt atque trucidati. Hinc indignatus Theodosius, iracundiae non refrenavit infirmitatem; sed iussit iniustos gladios super omnes evaginari et una cum nocentibus innocentes interimi.

h de naui *ex* dominari *correctum est* – **i** *ex* geiuniis *correctum est* – **j** *ex* fuit *correctum est* – **k** *ex* Salona *correctum est*

2202 fecerat: *a* habuit – 2204 mari: *a* mare – 2209/16 Arbogasti: *i. e.* Arbogastis – 2208 occisus: *a* strangulatus – 2221 hominis: *a* hominum – 2223 tante: *a* et quante – 2227 esset: *a* fuisset

Theodosius cum esset apud Mediolanum et uoluisset intrare ęcclesiam ad missarum sollempnia audiendum, ubi intellexit beatus Ambrosius malum, quod in Thesalonica[l] fecerat, non prius[m] eum in ęcclesiam intrare permisit quam publice penitentiam ageret. Hoc audiens cum humilitate peniten[ten]ciam publicam egit et tunc eandem[n] ecclesiam ingressus est.

Deinde statuit legem, ut uindictam, quam principes pro aliqua causa contra culpatos facere precepissent, usque ad triginta dies darentur eisdem culpatis inducie[o]*, quatinus aut pro misericordia aut, si causa esset, penitentia iudicaretur eisdem culpatis, ut non perirent.*

(XII.8) Mortuo Theodosio apud Mediolanum dimisit imperium duobus filiis suis Archadio et Honorio.

(XII.9) Archadius regnabat in Oriente, Honorius in Occidente.

(XII.10) Interea Gildo comes, qui Africam regebat, audita morte Theodosii rebellauit se. Mascizel uero frater eius odio habens perfidiam[p] fratris sui uenit ex Africa in Italiam. Gildo uero frater illius per inuidiam occidit filios illius. Missus est ad pugnandum contra Gildonem Mascizel frater eius. Mascizel abiit in Caprariam insulam et extraxit inde sanctos, cum quibus die noctuque in oratione et ieiunio fuit. Ante tres autem dies quam cum Gildone fratre suo pugnare deberet, apparuit ei in somno beatus Ambrosius et ostendit ei locum ubi et quando uictoriam habere deberet. Habebat autem Gildo comes in exercitu suo septuaginta milia hominum, et frater eius Mascizel quinque milia. Commissa pugna uictoriam habuit Mascizel. Gildo /56v/ uero frater eius fugiit in Africam et ibi post aliquantos dies uitam finiuit.

(XII.12) Post hęc namque crudelissimus Radegausus, rex Gothorum, repentino impetu totam inuasit Italiam. Romani uero ualde conterriti sunt, et omnes pagani, qui a foris fuerunt, intrauerunt Romam et omnes adclamabant dicentes: "Ideo tanta mala fiunt in Italia, quia[q]

2236–39 *Deinde…perirent*: HET IX.30 scribe legem quae decreta furoris evacuet, ut triginta diebus sententia necis atque proscriptionis in litteris tantummodo maneat, et iudicium rationis exspectet; quibus transactis diebus, ira videlicet iam cessante, ratio causam iudicans, apud semetipsam quae cognoverit sub veritate disponat. In his enim diebus agnoscetur an iusta sit quam protuleris, an iniusta sententia. Et siquidem ratio probaverit iniusta quae sunt prolata, disrumpet, si vero iusta, firmabit.

---

l *ex* Salonica *correctum est* – **m** enim *ante* prius *expunctum est* – **n** *ex* eadem *correctum est* – **o** *ex* inducia *correctum est* – **p** eius *post* perfidiam *expunctum est* – **q** *una littera in rasura post* quia

---

2234 tunc: *a* sic – 2249 pugnare deberet: *a* pugnaret – 2254 eius: *a deest* – uitam finiuit: *a* strangulatus et mortuus est

non adoramus et colimus idola sicut usque modo factum est." Sed non dimisit Deus causam potentię suę per uirtutem hominum superare. Per diuinam namque potentiam territus est Radegausus et fugiit in quendam montem *cum ducentis militibus Gothorum*. Cumque de fame et siti angustiaretur, uolens fugere solus comprehensus est a Romanis et missus in carcerem ibique mortuus est. Tanta uero ibi multitudo de Gothis fuerat comprehensa, ut sicut uilia pecora sic uenderentur. Nam Gothus uno solido uendebatur.

(XII.13) Post Radegausum Alaricus, *rex Gothorum*, Italiam intrauit et ab Honorio, filio Theodosii, petiuit, ut daret ei locum, in quo cum exercitu suo habitare posset. Qui concessit ei Gallias ad habitandum. Alaricus dum ad Galliam pergeret, per aliquantum tempus in quodam loco moratus est. Dum uero in securitate predictus Alaricus cum suo esset exercitu, tunc Stilico comes subito irruit super eos in ipsa sacratissima die Paschę et multos ex illis occidit. Primum perturbati sunt Gothi, postea apprehendentes arma multos de exercitu Stiliconis occiderunt. Deinde in magnam iram excitati noluerunt iam ire ad Gallias, sed ceperunt uenire contra Romam et per cuncta loca, per que ibant, omnia cum igne et gladio dissipabant. Inde uenientes Romam apprehenderunt illam et totam deuastabant et incendebant. Tamen prius dederunt talem iussionem, ut, si quis in basilica sanctorum Petri et Pauli confugisset uel in alia sancta loca, non aliquod mali pateretur, et quamuis totam ipsam ciuitatem depredarent, tamen ab occisione cessauerunt. Capta est itaque Roma ab Alarico, rege[r] Gothorum, post annos mille et centum sexaginta quattuor, ex quo facta est.

(XII.14) Exeuntes Gothi ab Urbe inde per Campaniam, Lucaniam, Briciamque pergentes et omnia dissipantes peruenerunt Regium. Ascendentes autem in nauibus et uolentes transire in Siciliam multi ex eis in mare perierunt. Alari/57r/cus inter hec dum deliberaret[s] quid ageret, subita morte defunctus est apud Consenciam. Gothi extorserunt Vasentum fluuium de alueo suo et Alaricum, regem illorum, in medio flumine sepelierunt cum multis diuiciis, et postea ipsum flumen in alueum suum

2262 *cum*…*Gothorum*: Or VII.37.13 Conterritum diuinitus Radagaisum in Faesulanos montes cogit eiusque – secundum eos qui parcissime referunt – ducenta milia hominum…

r *ex* rego *correctum est* – **s** intelligeret *in textu scriptum expunctum et* deliberaret *supra lineam additum est*

2265 fuerat: *a* fuit – 2272–73 ipsa sacratissima: *a* ipso sacratissimo – 2289 illorum: *a* suum

reduxerunt et captiuos, qui illum auerterunt, ibi decollauerunt, ne quis ipsum locum postea scire posset.

(XII.15) Deinde predicti Gothi fecerunt super se regem Athaulfum, parentem Alarici regis, et Romam reuersi sunt, et quicquid ibi remansit, totum exinde eraserunt sicut locustę et tulerunt inde filiam Theodosii imperatoris, quam sibi idem Athaulfus rex in coniugium sociauit. Non multo post cum subtilibus blandimentis flexit animum mariti sui, ut pacem cum Romanis haberet. Profectus Athaulfus rex ad Galliam occisus est apud Barcilonam per fraudem suorum hominum. Post quem Segericus regnum accepit et ipse a suis occisus est.

(XII.16) Interea comes Stilico, qui fuerat natus de perfida et dolosa gente Guandalorum et erat socer Honorii imperatoris, uoluit per fraudem tollere ipsum imperium socero suo et facere Eucherium filium suum imperatorem. Honorius congregato exercitu suo pugnauit cum Stilicone et uicit illum atque occidit simulque et filium eius Eucherium.

(XIII.1) Igitur imperator Honorius cum uideret causam publicam cotidie decrescere, elegit uirum fortem et pugnatorem Constantium comitem et transmisit eum ad Gallias cum exercitu. Qui Galliam ingressus statim Constantinum *imperatorem clausit* apud Arelatem ciuitatem et *comprehendit illum atque occidit*. Deinde Constantium filium eius occidit in Vienna ciuitate Geroncius comes eius. Occiso Geroncio a militibus suis Maximum ordinauit in loco illius. Tunc Maximus deposuit imperialem purpuram et in Hispania in paupertate[t] mortuus est. Eraclianus quoque *comes Africe* cum tribus milibus ac septingentis nauibus ex Africa Romam ueniens, Marinus comes occurrit ei et exterruit eum atque fugere fecit. Ille uero ascendit in unam nauim solus et in Africam rediit ibique occisus est. In his ergo diebus precipiente Honorio et adiuuante Constantio reddita est firma pax omnibus Catho/57v/li<ci>s ęcclesiis per uniuersam Africam, donec perclarissimus et tocius magister ęcclesie apud Ypponi regium florebat Augustinus[u].

2309–10 *imperatorem clausit*……*comprehendit*…*occidit*: Or VII.42.3 …Constantinum imperatorem apud Arelatem ciuitatem clausit cepit occidit.
2314 *comes Africe*: Or VII.42.10 Heraclianus interea Africae comes…

---

t *littera* u *supra lineam addita est* – **u** *ex* Augustus *correctum est*

2291 reduxerunt: *a* reuocauerunt – 2294 et[2]: *a deest* – 2303 ipsum: *a deest* – 2304 suo: *a deest* – 2311–12 Occiso…Maximus…: *a* et in loco illius ordinauit Maximum. Occiso deinde Geroncio (*U* Gratiano) a militibus suis Maximus… – 2317 ergo *a*: *deest* – 2318 pax: *a* pax et unitas – 2319 donec: *a* quando – 2320 Ypponi: *i. e.* Hipponem

(XIII.2) Wallia interea rex Gothorum pacem cum Honorio fecit et promisit, ut ipse iret pro Romanis in Hispaniam ad pugnandum contra barbaros. Reges uero Wandalorum, Alanorum et Sueuorum[v] mandauerunt legationem ad imperatorem Honorium in hęc uerba dicentes: "Tu cum omnibus pacem habe, omnium obsides accipe. Nos pro nobis pugnamus, nobis perimus, tibi uincimus. Tu acquires rem publicam, si omnes perimus."

(XIII.3) Taliter Deo auxiliante pax sit ordinata. Tunc Honorius imperator dedit sororem suam uxorem Constancio comiti suo. Deinde consentientibus omnibus fecit sibi illum socium ad tenendum imperium. Non completis septem mensibus Constantio regnante in imperio mortuus est.

(XIII.4) In ipsis diebus apud Bethleem beatissimus Ieronimus completis nonaginta et uno uite suę annis ex hac luce migrauit ad Christum.

(XIII.5) In tempore illo gens Scotorum et Pictorum intrauerunt in Brittanniam. Dum non possent eos sustinere Brittanni, miserunt missos Romam, ut mandarent Romani, qui eos liberaret, et illi essent sub potestate illorum. Statim Honorius misit exercitum Romanorum in Brittanniam, qui multitudinem barbarorum ibi occiderunt et alios de finibus Brittannie eiecerunt. Cumque Romani ab illis partibus recessissent, iterum cum nauibus intrauerunt Scotti et Picti in Brittanniam. Statimque Romani pergentes eos trans maria fugauerunt.

(XIII.7) Honorius uero postquam cum Theodosio nepote suo, filio Archadii, quindecim annos regnauit et pacificatam causam publicam dimisit, mortuus est Romę.

(XIII.9) Predictus uero Theodosius nepos Honorii regnum Romanorum Orientale regebat. Audita morte Honorii patrui sui statim Valentinianum Cesarem fecit et direxit eum ad recipiendum regnum Orientis. Veniens Valentinianus in Italiam cum con[con]sensu omnium imperator electus est.

---

v *ex* Sueborum *correctum est*

2328 pax sit ordinata: *a* pace ordinata – 2336 In…illo: *a* illo tempore – 2345 annos: *a* annis – regnauit: *a* regnasset – 2349 Valentinianum Cesarem fecit: *a* Cesarem fecit Valentinianum – 2349–50 direxit…Orientis: PD ad recipiendum Occidentis dirigit regnum – 2350 cum: *a* ex

(XIII.10) Illo tempore Bonifacius Africam custodierat. Mittuntur contra eum ad pugnandum duo duces Mauorcius et Galbio, qui dum Bonifacium obsidere uellent, ab eo occisi sunt. Deinde missus est contra Bonifacium Sigiboldus[w] comes. Sentiens ergo Bonifacius, quia /58r/ non posset Africam sustinere, transmisit in Hispaniam et fecit exinde uenire Gensericum regem cum Gaudalis et Alanis *et Gothis* et misit eos in terram illorum de Africa. Illi uero discurrentes per totam ipsam terram omnia cum gladio et igne et rapinis crudeliter dissipauerunt. Sub hoc tempore beatissimus Augustinus, ne uideret ciuitatem suam dissipatam, tercio mense postquam eam obsidere ceperant Gothi et Guandali[x], Halani, migrauit ex hoc mundo ad Dominum.

(XIII.11) Bonifacius autem, *qui Gensericum regem inuitauerat*, ueniens postea in Italiam magister militum effectus est. Non multo post morbo extinctus est. Deinde dederunt Romani partem de Africa ad habitandum Guandalis[y] et pacem cum eis fecerunt.

(XIII.12) Gensericus uero infra terminum habitacionis sue apud Africam persecutionem contra Christianos fecit et quia erat Arrianus ille, catholicam fidem uolebat euertere et multos episcopos in tantum persecutus est, ut de ipsis ęcclesiis eos eieceret insuper et de ciuitatibus ecclesias expelleret.

(XIII.14) Deinde per fraudem pacis inuasit Cartaginem et omnes diuicias exinde abstulit. Eciam et ecclesiastica ornamenta abstulit. In omnibus cepit esse crudelis, super omnia in nobilibus et religiosis hominibus. Sequenti uero anno idem Gensericus ad Siciliam transiens magnis eam calamitatibus afflixit.

(XIII.15) Post hęc imperator Theodosius cum Guandalis[z] pugnauit.

(XIII.16) Unni uero Traciam et Illiricum deuastabant. Exercitus uero, qui in Sicilia morabatur, reuersus est ad defendendas prouincias Orientis.

In his diebus terribili terremotu Roma concussa est, ita ut multa ibi ędificia corruerent.

---

w *ex* Sigibaldus *correctum est* – **x** *ex* Guandalani *correctum est* – **y** *ex* Guandalanis *correctum est* – **z** *ex* Guandalanis *correctum est*

2352 Africam custodierat: *S* rebellauit in Africa; *U* in Africa rebellauerat – 2355 Sigiboldus: *i. e.* Segisuultus – 2357 Gaudalis: *i. e.* Guandalis (*i. e.* Wandalis) – 2359 cum: *a deest* – 2373 et: *a deest* – 2374 in[2]: *a deest* – 2381–82 ibi edificia: *a* edificia ibi

(XIII.18) Post hec uero Theodosius apud Constantinopolim mortuus est. Regnauit annos xxvi.

(XIV.1) Mortuo Theodosio Marcianus[a] in Oriente imperator factus est. Valentinianus uero, qui imperator in Occidente erat, pacem firmauit cum Genserico rege, et Africam inter se diuiserunt. Gensericus uero eleuatus in gloria[b] de tantis suis prosperitatibus cepit esse crudelis contra suos. Illi autem de morte illius cogitauerunt. Quod ubi manifestatum est, multos ex eis per diuersa supplicia occidit.

(XIV.2) Interea Attila rex Unnorum cum Bleua fratre suo /58v/ regnum intra Scithiam et Daciam tenebant. Inde exiens iam dictus Attila crudeliter dissipauit Macedoniam, Misiam, Achaiam. Deinde et fratrem suum occidit. Confisus itaque in multitudine de fortissimis gentibus, quas sibi subiugauerat, posuit in animo suo uenire ad dissipandum Occidentale imperium. Erant namque sub eius potestate nominatissimus Ardaricus rex de Gypidis et Gualamir rex Gothorum nec non et fortissime gentes Marcomani, Suebi, Quadi, Heroli, Turcilingi seu et Rugi cum propriis regibus suis et alie barbare gentes, quę habitabant in parte Aquilonis. *Hę itaque omnes in eius adiutorio erant.*

(XIV.3) Horum omnium Attila superbus imperio, quamuis speraret se posse facere quod uellet per uirtutem tantarum gentium, tamen et per astuciam sperabat se uincere. Itaque dum esset nimis astutus et subtilis, timens ne forte Gothi, qui intra Gallias habitabant, iungerentur Romanis in adiutorium, finxit se Gothis mandare dicens, quod non uellet pugnare cum eisdem Gothis sed contra Romanos pugnare uellet. Ex alia parte mandabat Romanis, ut amiciciam cum eis firmaret dicens quod contra Gothos pugnare uellet. Hoc itaque faciebat per astutiam, ut, si Romanos a Gothis diuidere posset, postea bene posset separatim illos et illos uincere. Intellegens Ętius patricius astuciam Attilę mandauit missos ad Theodericum regem Gothorum, qui illo tempore apud Tolossam regnabat, ut pacem cum eo firmaret. Consensit in hoc Theodericus rex Gothorum et firmissimam pacem cum Ętio patricio faciebat promisitque ei pariter pugnare contra[c] Attilam.

---

a -an- *supra lineam additum est* – **b** *ex* gladio *correctum est* – **c** contra *ex* conta *correctum est*

2383 mortuus: *S* morbo oppressus et mortuus; *U* morbo correptus mortuus – 2391 Bleba: *i. e.* Bleda – 2393 et: *a deest* – 2397 Gypidis: *i. e.* Gepidis – et: *a deest* – 2398 Heroli: *i. e.* Heruli – 2400 He…erant: *a deest* – 2407 mandabat: *a* mandauit

(XIV.4) Fuerunt in auxilio Ęcii patricii Burgundiones[d], Alani, Franci, Saxones, Riparioli, Briones, Sarmate, Armoriciani, Litici[ni]ani, quos omnes in auxilium suum Ęcius patricius prouocauerat. Conueniunt[e] omnes in campos Catalaunicos, qui centum in longitudine habent leuguas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, *quod fiunt in longitudine miliaria centum quinquaginta et in latitudine miliaria centum quinque*.

(XIV.5) Cumque ad locum uenissent, ubi iam pugnare debuerant, interrogauit Attila diuinatores suos, quid ei dicerent de ipsa pugna. Illi per artem diabolicam nunciauerunt ei, quod uincere non deberet. Tamen dix/59r/runt ei, quod a parte inimicorum eius magnus homo mori deberet. Sperans Attila, quod Ęcius patricius[f] in ipsa pugna periret, cuius mortem ille desiderabat, non habuit curam de perdicione suorum hominum nec dubitauit committere pugnam, tantum ut posset occidere inimicum, qui ei resistebat. Cepit pugnare inter horam *nonam* et uesperam et hoc ideo fecit, ut, si forte perdici[ti]onem haberet, sub ipsa nocte posset liberare.

(XIV.6) Facta est pugna nimium dura et fortis, et tantus amor erat pugnandi inter ambas partes, ut neque illa pars neque illa requiem sibi daret a pugna donec nox superueniret. Mortui sunt in ea pugna centum septuaginta milia, et tantus ibi sanguis effusus est, quod paruus riuulus, qui ibi decurrebat, in tantum subito de sanguine oscisorum augeretur, ut corpora mortuorum ante se expelleret. Attila uero, qui de Ęcii morte siciebat, fefellit eum sua cogitacio, *et sicut diuinatores ei dixerunt, ut magnus homo in ipsa pugna moreretur*, mortuus est ibi rex Gothorum Theodericus, et Ęcius patricius sanus exinde rediit.

2420–21 *quod*…*quinque*: Jordanes Get. 192 Leuua autem Gallica una mille et quingentorum passuum quantitate metitur.
2429 *nonam*: Jordanes Get.196 …circa nonam diei horam proelium sub trepidatione committit…
2438–39 *et sicut*…*moreretur*: Jordanes Get. 209 (?) Hoc fuit, quod Attilae praesagio aruspices prius dixerant, quamuis ille de Aetio suspicaret.

---

d *ex* Burgundiniones *correctum est* – **e** *ex* conueniuntur *correctum est* – **f** -ci- *supra lineam additum est*

2416: Riparioli, Briones: Jordanes: Ripari, Olibriones – 2419 leuguas: *i. e.* leugas – 2422 debuerant: *a* deberent – 2423 diuinatores: *a* diuinos – 2427 desiderabat: *a* sitiebat – 2431 liberare: *a* se liberare – 2436 oscisorum: *i. e.* occisorum – 2438 diuinatores: *a* diuini – ut: *a* quod – 2440 exinde rediit: *a* de pugna exiit

(XIV.7) Altera uero die Attila precepit sibi ponere carras ex omni parte et ille cum suis intus stabat clausus et quamuis foras non auderet exire ad pugnandum, tamen non cessabat intus cum tubis et clamore sonitum facere. Filius uero Theoderici regis Gothorum dolens de morte patris sui cogitauit, qualiter illum obsideret Attilam et eius exercitum dissiparet. Iam desperans Attila, quod non haberet spem uiuendi, precepit congregare multas sellas equorum et ponere unam super alteram, ut, si uideret, quia uincerent eum Gothi, ascenderet super eas et faceret ponere focum subtus, ut ibi incenderetur, ne rex tantarum gentium in potestatem inimicorum deueniret.

(XIV.8) Timens autem Ęcius patricius, ne mortuo Attila Gothi superuenirent postea Romanos, dedit consilium Torismundo, ut domum reuerteretur et custodiret regnum patris sui, quia, si fratres eius regnum inuaderent, peius illi[g] esset cum fratribus suis pugnare quam cum inimicis. Hoc consilium[h] cum bona uoluntate recepit Torismundus, quia saluationem eius dixerat, et reuertens domum regnum patris sui accepit. Ecius uero patricius proinde tale consilium dedit illi, ut posset liberare Attilam, cumque sperasset melius sibi facere, fecit peius.

(XIV.9) Nam uidit Attila, quia inimici eius recesserunt ab eo. Exaltatus in gloria rediit in Pannoniam multumque populum congregans, /59v/ meliorem quam prius habuisset, cum magna ira in Italiam intrauit. Primum namque Aquileiam cepit depredari[i] et per tres annos possedit illam. Cepit inter hec exercitus eius murmurare, quia non possent sustinere penuriam famis, cumque quadam die idem Attila circuiret ciuitatem, ut uideret ex quali parte posset eam expugnare, subito aspexit, quia ciconię, quę in ipsa ciuitate filios genuerant, uno impetu exirent de ciuitate et pullos eorum in ore deportarent. *Quod cum uideret predictus Attila*, dixit militibus suis: "Videtis aues, quę a nidis suis filios foris portant. Sciunt enim perituram esse istam ciuitatem. Pro[j] eo filios suos foris excuciunt." Tunc cepit obpugnare eandem ciuitatem fortiter, et eam apprehenderunt et incenderunt et *multa milia hominum* ibi occiderunt.

---

g *una littera ante* illi *in rasura* – **h** *ex* consolium *correctum est* – **i** *ex* depredare *correctum est* – **j** pro *supra lineam additum est*

2441 Attila precepit sibi: *a* fecit sibi Attila – carras: *a* carra – 2446 precepit: *a* fecit – 2448 eas: *a* easdem sellas – 2452 domum: *a* ad domum suam – 2457 uero patricius: *a* patricius uero – 2459 recesserunt: *a* recessissent –2461 habuisset: *a* habuerat – 2466 aspexit: *a* uidit – 2468 a: *a* de – 2470 Tunc: *a* et tunc

(XIV.10) In ea denique ciuitate fuerat nobilissima femina nomine Digna et nimis erat speciosa. Quę habitabat in altissima domo supra muros ciuitatis ipsius, sub quam currebat Natissus fluuius, et dum uideret ab inimicis ciuitatem esse comprehensam, ne ueniret in potestatem inimicorum et ne eam adulterarent, iactauit se de ipsa turre in fluuium et mortua est.

(XIV.11/12) Deinde multa castella idem Attila comprehendit, dissipauit et incendit nec non et apprehendit Concordiam et Altinam ciuitates, quę erant uicinę Aquileia et inde uenientes per Vincenciam, Veronam, Pergamum et Brixiam[k], quę sunt Venecię ciuitates, ac et per alias uenientes ciuitates nemo eis resistebat. Mediolanum quoque et Ticinum similiter depredauerunt[l], tamen nec occidebant nec incendebant. Venientes autem in illo loco, ubi Mincius fluuius Padum intrat, castra posuerunt. Habebat autem idem Attila dubitacionem in animo utrum ueniret contra Romam annon, timens ne ei similiter accidisset, sicut Alarico rege Gothorum, qui postquam Romam apprehendit, modicum tempus uixit. Dum uero istam cogitacionem in animo reuolueret, uenit ad eum missus a Roma sanctissimus Leo papa. Qui cum ad regem barbarum intrasset, omnia ei concessit loqui Attila, unde eum idem Leo papa interrogauit. Dei namque potestate territus fuerat Attila et non aliud loquebatur eidem pape nisi quod ipse uoluit. Itaque postquam ipse papa abiit, interrogauerunt Attilam sui homines, quare, quod facere solitus non erat, tantam obedientiam /60r/ habuisset erga eundem papam. Ille respondit, quod non hoc fecisset pro persona illius, qui uenerat, sed dicebat uidisse se alium stantem iuxta eum in similitudine sacerdotis, qui tenebat euaginatum gladium et terribiliter[m] ei minabatur, si non omnia compleret.

(XIV.13) Post hec Attila tali modo repressus a sua crudelitate exiuit de Italia et rediit Pannoniam. Habebat autem Valentinianus princeps sororem nomine Honoriam, quam habebat sub custodia, ut non fornicaret. Tunc occulte direxit castratum suum ad predictum Attilam

---

k *ex* Frixiam *correctum est* – **l** -da- *supra lineam additum est* – **m** *s. r. fere sex litterarum inter* terribi- *et* -liter *propter chartam mutilatam*

2475 Natissus: *a* Natissa – 2480 Altinam: *i. e.* Altinum – 2481 Aquileia: *i. e.* Aquileiae – Vincenciam: *i. e.* Vicenciam – 2482 Pergamum: *i. e.* Bergamum – 2487 timens: *a* timebat enim – 2494 ipse: *a deest* – 2503 occulte: *a* absconse

et mandauit ei, ut eam peteret sibi ad uxorem. Audito hoc nuncio Attila quia iam exierat de finibus Italie nec propter fatigationem populi sui poterat reuerti[n], mandauit Valentiniano imperatori minando, quia nisi ei suam sororem dirigeret, iterum intraret in Italiam et peiora ibi faceret quam fecisset. Reuersus[o] autem Attila ad proprias sedes tulit uxorem nomine Hildiguth super multas alias uxores, quas habebat. Fecit itaque conuiuia multa et bibebat uinum quantum numquam antea bibebat. Solitus namque erat ei exire sanguis de naribus[p]. Qui cum supinus iaceret, descendit ei *in guttur*[q] sanguis de naribus, et suffocatus est. In ipsa nocte apparuit Dominus in somnis Marcellino imperatori in Constantinopolim et demonstrauit ei arcum Attile fractum, eo quod gens Unnorum multum confidebant in sagittis.

(XIV.15) Igitur quia semper[r] uirtus inuidiam facit[s], habuit Valentinianus inuidiam de uictoria, quam habuit Ęcius patricius, et timens illum occidit eum gladio simulque et Boecium nobilissimum senatorem. Ita mortuus Ęcius uir fortissimus, et quem nimium Attila rex Unnorum timuit. Ab illo tempore imperium Orientis et causa publica minorata est nec ultra potuit crescere. Valentinianus uero non sine uindicta ex hac[t] uita discessit. Nam et ipse a quodam milite Ęcii patricii sui occisus est. Regnauit annos triginta.

(XIV.16) Mortuo Valentiniano Maximus, qui Rome erat, inuasit imperium et nec dum completis nouem mensibus *in imperio* occisus est a Romanis. Inter hęc subito uenit ab Affrica Gensericus per mare cum multitudine populi. In Romę ęcclesia adhuc erat pontifex Leo. Itaque territi Romani pro aduentu Genserici omnes de Roma fugerunt. /60v/ Veniens Gensericus et inueniens ciuitatem uacuam apprehendit eam.

2512 *in guttur*: Jordanes Get. 254? . . . redundans sanguis, qui ei solite de naribus effluebat, dum consuetis meatibus impeditur, itinere ferali faucibus illapsus extinxit.

---

n *ex* reuertere *correctum est* – **o** procidens *in textu scriptum supra lineam in* reuersus *correctum est* – **p** et suffocatus est. In ipsa *post* naribus *expunctum est* – **q** *ex* gutturem *correctum est* – **r** *fere sex litterae post* semper *in rasura* – **s** *ex* faciat *correctum est* – **t** *ex* ac *correctum est*

2504 et mandauit: *a* mandans – ut . . . uxorem: *S* ut eam sibi peteret a Valentiniano ad uxorem habendam; *U* ut eam sibi peteret ad fratrem uxorem habendam; *V* ut eam sibi peteret a fratre ad uxorem habendam – 2509 Hildiguth: *a* Ildicco – 2513 Marcellino: *i. e.* Marciano – 2519 mortuus: *a* mortuus est – 2520–21 imperium Orientis . . . crescere: PD pariter et Occidentis imperium salusque reipublicae corruit nec ultra actenus valuit relevari – 2521 potuit crescere: *a* crescere potuit – 2523 annos: *a* annis – 2527 Romę: *a* Romana

Occurrit ei predictus Leo pontifex extra portam et per auxilium Dei in tantum sibi placauit eundem Gensericum regem, qui, cum omnia metus potestate essent tradita, tamen ab incendio et occisione et supplicio[u] cessauit. Per quattuordecim namque dies uacuata est Roma de omnibus suis diuiciis, et multos exinde captiuos tulerunt nec non et reginam Eudoxiam, quę Gensericum ad hoc malum inuitauerat, simulque et duas filias eius Africam deportauerunt.

(XIV.17) Hoc modo apprehensa est Roma in secunda uice postquam illam Alaricus apprehendit. Egressi Guandali et Mauri de Roma diuiserunt se per Campaniam et omnia gladio et incendio dissipauerunt et apprehenderunt nobilissimam ciuitatem Capuam et usque ad terram eam euerterunt. Similiter et Nolam ciuitatem ditissimam et alias multas ciuitates similiter subuerterunt. Neapolim uero, quia erat firmissima, non potuerunt apprehendere. Tamen a foris omnia dissipauerunt.

(XIV.18) Inter istas angustias uir sanctissmus Paulinus Nolane urbis episcopus postquam omnia quę habere poterat expendisset pro redemptione captiuorum, uenit ad eum quedam mulier et cum multis lacrimis cepit ab eo petere precium unde filium suum redimeret, quem Guandali in [in] Affricam deportauerant. Sanctissimus uero Paulinus dum non haberet aliud nisi solummodo[v] se ipsum solum, dum non potuit sustinere plangentem uiduam, abiit cum illa ad Africam et tradidit se in seruicium pro filio illius mulieris. Cumque predictus Paulinus episcopus in Africa habitaret et per Dei misericordiam cognita fuisset sanctitas illius, tunc reuersus est cum omnibus captiuis, qui de terra sua ibi fuerant. *Hoc autem plenius beatus Gregorius*[w] *in libro dialogorum commemorat.*

(XIV.19) Postquam uero Gensericus diues factus de diuiciis Italie ad Africam rediit, dedit uxorem Trasamundo filio suo filiam Valentiniani principis, quam de Roma captiuam adduxerat, ex qua Hildericus natus est, qui quartus post Gensericum supra Guandalos regnauit. Wisigothę quoque circa hec tempora cum rege suo Theoderito transcendentes Pyreneos montes Hispaniam inuaserunt.

2553–54 *Hoc . . . commemorat*: Greg., Dial. III.1

---

u *s. r. fere sex litterarum inter* suppli- *et* -cio *propter chartam mutilatam* – **v** *s. r. fere quattuor litterarum inter* solum *et* modo *propter chartam mutilatam* – **w** *duae litterae post* Gregorius *in rasura*

2555 factus: *a* factus est – 2556 Trasamundo: *i. e.* Honorico (= Hunerico), *uide* PD *ad locum*

In hoc uero tempore Marcianus imperator, cum iam septem annos apud Constantinopolim regnasset, a suis hominibus occisus est. /61r/

(XV.1/2) Mortuo Marciano imperatore Leo quadragesimus quintus ab Octauiano regnum Romanorum apud Constantinopolim accepit et deinde Leonem filium suum socium sibi fecit in regno.

Mortuo in Italia Auito Maiorianus apud Rauennam inuasit imperium. Quod cum prope quattuor annos tenuisset, non longe a Dertona ciuitate occisus est, statimque Seuerus apud Rauennam imperator factus est.

Tercio uero anno regni eius Gugo rex ueniens, occurrit ei Ricimer patricius et pugnauit cum eo non longe a Pergamo ciuitate et occidit illum. Seuerus uero cum per quattuor annos imperium tenuisset, propria morte defunctus est Rome.

Deinde consentientibus omnibus A<n>themius accepit imperium.

Eodem tempore subito ignis egressus in Constantinopolim multa edificia incendit.

Sequenti anno Serbandus, qui fuerat prefectus in Gallia, uolens inuadere imperium directus est in exilium per iussionem Anthemii principis.

His quoque diebus Gensericus iterum ad Italiam cum nauibus uenire uolens, ab Asilisco patricio in mari superatus est et sine gloria rediit ad Africam.

In Orientali uero parte Asper patricius surrexit contra Leonem imperatorem et fecit filium suum Cesarem. Leo autem imperator precepit uenire exercitum, qui erat in Sicilia, et pugnauit contra predictum Asperum patricium et filium eius et uicit eos.

(XV.3) Hoc in tempore magna discordia exorta est inter Anthemium principem et Ricimerem patricium generum eius, inter quos fecit pacem sanctissimus Epyphanius episcopus de Ticino. Sed quia idem Ricimer erat de gente Gothorum et erat nimium perfidus, disrupit pacem, quam socero suo habebat. Erat namque positus in Medi<o>lano. Inde cum multitudine populorum uenit Romam contra Anthemium socerum suum. Diuisa est itaque Roma. Alii sequebantur Anthemium, alii Ricimerem patricium.

2567 annos: *a* annis – 2569 regni: *a* imperii – Gugo *i. e.* Biorgor; *uide* PD *ad locum* – 2575 edificia: *a* ibi edificia – 2580 ab Asilisco: *a* a Basilisco – 2582 Orientali uero parte: *a* Orientis uero partibus – Asper: *i. e.* Aspar – surrexit: *a* insurrexit – 2583 precepit: *a* fecit – 2585 Asperum: PD Asparem; Jordanes: Asparum – 2589 pacem: *S* ipsam pacem; *U* pacem ipsam – 2590 suo: *a deest* – 2592 Alii: *a* et alii

Inter hec mandauit Leo imperator Olibrium ad Romam, qui ueniens accepit regiam potestatem.

(XV.4) Vilimer, qui erat rector in Gallia, audiens, quia Ricimer patricius insurgeret contra Anthemium principem, uenit, ut adiuuaret predictum Anthemium. Pugnauit cum eo Ricimer apud pontem, qui uocatur Adrianus, et occidit illum. Statimque Ricimer patricius Romam inuasit et Anthemium *principem, socerum suum*, occidit et super afflicciones famis, quam Roma in illo tempore paciebatur, insuper ętiam fortiter depredata est. Sed non multum letatus est /61v/ Ricimer de sua perfidia. Nam post mensem tercium incidit in infirmitatem et mortuus est.

(XV.5) Item Olibrius dum per septem annos imperium tenuisset, morte propria Rome defunctus est. Post cuius mortem Licerius apud Rauennam imperator factus est. Deinde sequenti anno ueniens cum exercitu Gaudiuarus patricius, filius Cimeris patricii, tulit imperium Licerii et ordinauit eum episcopum in Salona ciuitate Dalmacie.

Eo tempore Euricus regnabat apud Tolossam super Guisigothos.

(XV.6) Est namque racio, ut dicamus quare Gothorum populus alio <O>strogothe alio Guisigothe sunt dicti et necesse est, ut ad superiora redeamus, quatenus uera ratio possit exponi. Temporibus Valentiniani imperatoris superioris communiter habitabant Gothi infra fines Tracię, *quę est terra de Europa*. Postea predicti Gothi diuisi sunt in duas partes, id est inter Alaricum et Fridigernum, et statuerunt, ut Fridigernus cum suis esset in Oriente et Alaricus in Occidente.

Hi ergo, qui cum Fridiernio in Orientali parte erant, Ostrogothe dicti sunt, id est orientales Gothi. Hi uero, qui in Occidente cum Alarico erant, Guisigothe, id est occidentales[x] Gothi dicti sunt.

(XV.7) Leo igitur imperator postquam decem et septem annos imperium regebat, mortuus est, et Zeno accepit imperium et Leonem filium predicti Leonis imperatoris querebat, qui cum patre suo regnum rexerat. Timens mater eius furorem Zenonis fecit eum clericum et ostendit illi alium pro eo.

---

x -tal- *supra lineam additum est*

2594 Romam: *a* urbem Romam – 2598 uocatur Adrianus: *a* nominatur Adriani – 2604 Item . . . tenuisset: PD Olibrius quoque dum septem menses imperium gessisset – 2605 Licerius: *i. e.* Glycerius – 2607 Gaudiuarus: *i. e.* Gundobadus; PD Gundibarus – filius Cimeris: *i. e.* nepos Ricimeris – 2608 Licerii: *i. e.* Glycerii – 2610–11 Gothorum . . . dicti: *S* Gothorum alii Ostrogothe alii Wesegothe nominati sunt; *U* Gothorum populus alii Ostrogothi et alii Guisogothi sunt dicti; *V* Gothorum populus alii Ostrogothe alii Guisigothe sunt dicti – 2616 Alaricus: *a* Alaricus cum suis

(XV.8) Dum ista omnia apud Romanos fierent, exiit Odoaccar[y] a finibus Pannonie cum multitudine Erulorum et cum Turcilignis, ut intraret Italiam. Audiens autem famam beati Seuerini, qui in finibus prope ripam Danuuii fluminis habitabat, abiit ad illum, ut benedictionem ab eo accipiat. Post acceptam benedictionem cum uoluisset exire de cellula eius, inclinauit caput, quia erat longus, ut non feriret capud in superliminari. Tunc dixit ei sanctissimus Seuerinus: "Vade Odoaccar ad Italiam cum isto uestimento, quod habes, de uilissimis pellibus. Quia[z] in proximo multa habebis[a], que aliis dones." Quę prophecia completa est. Nam non post multos annos et totam Italiam et Romam in sua tenuit potestate.

(XV.9) Postquam uero predictus Adoaccar intrauit Italiam, occurrit ei aput Liguriam ad pugnandum cum eo Orestes patricius. Sed cum uideret multitudinem populi, quam habebat Odoaccar, /62r/ fugiit Orestes patricius et conclusit se intra Ticinum. Veniens Odoaccar cum exercitu fortiter expugnauit eandem ciuitatem et apprehendit eam et omnia cum igne et gladio dissipauit. Orestem uero patricium adduxit ad Placentiam et ibi eum decollari precepit. Exinde dispersi barbari per uniuersas ciuitates totam Italiam sibi[b] subdiderunt. Multas autem ciuitates, quę illis resistere uoluerunt, occisis habitatoribus eas usque ad solum euerterunt.

(XV.10) Videns itaque Odoaccar prospera sibi accrescere statim rex factus est. Augustulus uero, qui presumpserat imperialem accipere potestatem, uidens, quia totam Italiam sibi subiugasset Odoaccar, timore perterritus propria uoluntate abiecit imperialem purpuram, cum iam per undecim menses regnasset. Ita Romanum imperium, quod in toto mundo gloriosum est, et illa imperialis altitudo, quę ab Octauiano imperatore cepta est, cum predicto Augustulo periit. Inter haec[c] autem intrauit Odoaccar in Romam et tenuit tocius Italię regnum per quattuordecim annos. Post hec rex Gothorum Theodericus uenit ab Orientis partibus et intrauit, ut possideret Italiam. Sed ut apertius dicamus, quia pro causa, seu quo modo idem Theodericus uenerit, necesse est, ut ad superiora tempora redeamus.

---

y *ex* Odoaccer *correctum est* – **z** *ex* qua *correctum est* – **a** *una littera ante* habebis *in rasura* – **b** *una littera post* sibi *in rasura* – **c** *super lineam additum est*

2629 accipiat: *a* acciperet – 2636 Adoaccar: *i. e.* Odoaccar –2642 precepit: *a* fecit – 2644 eas: *a deest* – 2651 gloriosum est: *a* fuit gloriosum – 2653 in: *a deest* – 2656 quia pro: *S* pro qua; *U* qua pro

(XV.11) Walamir rex Gothorum, de quo superius diximus, qui subiectus fuerat Attile regi Unnorum, presentaliter ut Attila mortuus est, subtraxit se de subpotestate Hunnorum. Similiter et Ardaricus rex Gepidarum exiuit subdominium Hunnorum, et alię gentes, quę illis subditę fuerant, recesserunt a seruitute illorum. Talia uidentes Hunni doluerunt, quia Walamir et Ardaricus receserunt ab illis. Ceperunt persequi illos, ut eos ad pristinam seruitutem reuocarent. Congregato itaque Walamir populo suo irruit super Unnos[d] et tantos ex eis occidit, ut aliquanti, qui ex eis remanserant, semper iam timerent Gothos.

(XV.12) Post hęc Leo imperator pacem fecit cum Gothis, et dedit ei iam dictus Walamir obsidem predictum Theodericum, qui erat filius Thiudimeris fratris sui. Mortuo Walamir Thiudimer frater eius accepit imperium. Cui Leo imperator reddidit Theodericum filium eius, quem obsidem tenuerat.

(XV.13) Mortuo iam dicto Thiudimero accepit imperium Theodericus filius eius. Audiens hoc Zeno imperator precepit ad se uenire in Constantinopolim eundem Theodericum et exaltauit eum in magno honore et multa diuicia. Ęciam et consulem fecit eum, qui honor primus est post imperatorem, nec non et ęream /62v/ statuam posuit illi ante palatium suum.

(XV.14) Dum uero in tantis[e] deliciis[f] aput Constantinopolim uiueret Theodricus, ceperunt Ostrogothe murmurare propter penuriam famis, eo quod non[g] licebat eis predare, ut consuetudo illorum erat, et ipse imperator non dabat eis tantam annonam, ut illis sufficeret. Vituperant pacem, quam cum imperatore habebant. Mandant qui dicerent Theoderico, quia, dum ille in deliciis uiueret aput Grecos, populus eius famem pateretur, rediret festinanter, ut non periret gens illius. Hoc Theodericus audiens abiit ad Zenonem imperatorem et dixit ei angustias, quas populus eius paciebatur, et rogabat eum, ut daret illi Italiam ad habitandum. Talia Zeno imperator audiens contristatus est, quia nolebat eundem Theodericum perdere. Tamen deliberato consilio dedit illi Italiam et commendauit illi senatores et populum Romanum et sic eum permisit abire.

---

d *ex* gunnos *correctum est* – **e** *ex* tanta *correctum est* – **f** *ex* delicia *correctum est* – **g** *supra lineam additum est*

2660 subpotestate: *a* potestate – 2673 precepit: *a* fecit – 2675 et^{2}: *a deest* – 2690 permisit abire: *a* abire permisit

(XV.15) Egressus igitur a Constantinopoli Theodericus reuersus est ad Ostrogothos et dixit eis, ut repararent se, quatinus intrarent cum eo ad Italiam posidendam. Prius namque quam Italiam intraret, pugnauit cum Gepidis et uicit eos nec non et cum Bulgaris et uicit illos. Exiens de Misia cum omni multitudine Ostrogothorum[h] et cum omnibus, quę habebat, ueniens per Pannonias intrauit in Italiam. Cumque prope Aquileiam in quodam loco resideret, iuit contra eum Odoaccar cum magno exercitu. Pugnauitque cum eo Theodericus et uicit illum fecitque eum fugere. Mouens se de eodem loco Theodericus cum uenisset Veronam[i], iterum occurrit ei Odoaccar ad pugnandum cum eo. Contra quem Theodericus pugnauit et multos de illius exercitu occidit et illum cum aliis fugere coegit.

(XV.16) Theodericus cepit illos persequi atque in ipso impetu comprehendit Veronam[i]. Odoaccar autem cum quantis fugere potuit, uenit Romam, sed noluerunt eum Romani accipere. Ille uero omnia, quę adtingere potuit, gladio et igne dissipauit. Inde abiit Rauennam et clausit se ibi. Theodericus itaque motus de Verona[j] uenit Mediolanum.

(XV.17) Dum talie uarię cause in Italia fierent, rex Burgundiorum Gundauarus intrauit in Liguriam prouinciam, *in qua est Mediolanus*, et omnia, quę inuenire potuit, depredauit et cum multitudine captiuorum ad Gallias reuersus est. Deinde Theodericus dimisit intra Ticinum matrem, sorores et omnia, quę habebat, et abiit Rauennam, ut obsideret Odoaccar, et obsedit eum per tres annos. Postea uero recepit eum in fide. Ad ultimum crudeliter eum occidi fecit.

(XV.18) Mortuo itaque Odoaccar Theodericus tocius Italie accepit potestatem et ue/63r/niens Romam cum magno gaudio a Romanis susceptus est, quibus ille per singulos annos centum uiginti milia modiorum de uictu eis donabat[k].

(XV.19) Quando ista apud Italiam fierent, uniuersa Tracia crudeliter dissipabatur a Bulgaris, et Constantinopolis[l] in ipsis diebus fortiter arsit.

---

h -tho- *supra lineam additum est* – **i** *ex* Beronam *correctum est* – **j** *ex* Berona *correctum est* – **k** *ex* donobat *correctum est* – **l** *ex* Constantinopolim *correctum est*

2693 namque: *a* tamen – 2696 ueniens: *a* et ueniens – 2705 accipere: *a* recipere – 2708 talie: *i. e.* tales – Burgundiorum Gundauarus: *i. e.* Burgundionum Gundobadus – 2709 Mediolanus: *S* Mediolanum – 2713 uero: *a deest* – 2718 eis: *a deest* – 2719 fierent: *a* fiebant

Apud Africam namque Honoricus, qui post Gensericum regnum acceperat, Arrianum heresem sequebatur. Trecentos triginta quattuor episcopos mandauit in exilium, propter quod defendebant catholicam fidem, et clausit eorum ęcclesias et aliis manus abscidit et linguas, et quamuis linguas abscisas habere uiderentur, tamen pro fide catholica fortiter repugnabant, sic quasi linguas integras haberent. *Hoc et beatus Gregorius in libro dialegorum commemorat.*

(XV.20) Zeno itaque imperator, cum per sedecim annos regnasset, aput Constantinopolim mortuus est.

(XVI.1) Cessante iam imperio de Roma aptum mihi uidetur, ut ab annis Dominice incarnationis computemus, ut possit homo agnoscere quid quo tempore factum sit.

(XVI.2) Anno ab incarnatione Domini quadringentesimo nonagesimo secundo post mortem Zenonis imperatoris, Anastasius imperium accepit in Constantinopoli[m], qui heresem Euticii heretici secutus est.

Istius temporibus magna discordia facta est Romę propter electionem Simmachi et Laurentii. Alii namque elegerant Laurencium et alii Simachum. Pro qua causa multa homicidia in medio Rome facta sunt. *Tamen ad ultimum uicerunt illi, qui ex parte Simachi erant, et ipsum ordinauerunt papam.*

(XVI.3) Eodem tempore Trasamundus, qui Honorico fratri suo apud Africam in regno Guandalorum successerat, clausit omnes ęcclesias catholicas et ducentos uiginti episcopos mandauit in exilium in Sardinia. Beatus uero papa Simmachus cotidie mandauit eisdem episcopis illuc in Sardiniam, unde uiuerent.

(XVI.4) In ipsis diebus fuit in Africa Arrianus quidam nomine Olimpus, qui cum se in balneo lauaret et uerba blasfemie diceret de fide sanctę Trinitatis, subito uenit gladius igneus de celo, qui uisibiliter eum percussit. Iterum fuit quidam Arrianus nomine Barbas, qui dicebat minorem esse Filium Patri simulque et Spiritum Sanctum, et cum quadam die uenisset baptizare et dixisset: "Baptizo te ego Barbas

2727–28 *Hoc . . . commemorat*: Greg., Dial. III.32

m *ex* Constantinopolim *correctum est*

2728 dialegorum: *S* dialogorum – 2736 Euticii: *i. e.* Eutychis – 2748 Olimpus: PD Olimpius – 2750 Arrianus: *a* Arrianus episcopus – 2751 Patri: *a* Patre

in nomine Patris per Filium in Spiritum Sanctum", subito aqua, ubi baptizare debebat, nusquam comparuit. Ille autem, qui baptismum accipere uolebat, uidendo tam nouam causam subito abiit ad catholicam ęcclesiam et secundum consuetudinem recte fidei baptismum Christi suscepit. /63v/

Theodericus uero infra ista tempora dum in pace in Italia regnaret, per singula loca regalia sibi habitacula preparauit.

(XVI.5) Anastasius itaque imperator dum in herese perseueraret, quam ceperat, tunc Ormisda papa, qui post Simmachum ordinatus fuerat, transmisit missos suos Constantinopolim, ut predictum imperatorem ad regulam catholice fidei reuocarent. Ille uero despexit monita eorum et de[n] suo conspectu cum iniuria eiecit. Insuper ęciam fecit illos ponere in nauim ueterem et precepit, ut in nullam ciuitatem apud Greciam intrarent. Non post multum tempus diuina uindicta percussit[o] eum. Nam a tonitruo percussus uitam finiuit.

(XVI.6) Anno ab incarnacione Domini quingentesimo octauo decimo, Iustinus[p] catholicus accepit imperium. Tunc Ormisda papa direxit ad illum Germanum[q] Capuanę ciuitatis episcopum, quem Iustinus[p] honore recepit. Idem uero Germanus episcopus multos, qui in heresim ceciderant, ad fidem rectam reuocauit.

(XVI.7) Eo tempore mortuo apud Africam Trasamundo Hildericus filius eius Guandalorum regnum accepit, quia fuerat natus de filia Valentiniani principis, et *portauerat eam Gensericus captiuam de Roma in Africam*. Predictus uero Hildericus noluit permanere in errore[r] Trasamundi patris sui, qui fuerat Arrianus, sed magis secutus est matris sue catholice[s] monita et erat rectus Christianus. Verumtamen predictus Trasamundus quando ad mortem uenit, cum uideret, quia filius eius catholicus Christianus esset, tulit ei sacramentum, ut non aliquando in suo regno catholicos Christianos haberet. Ille autem, ubi pater suus mortuus est, prius etiam quam regnum apprehenderet, precepit reuocare omnes episcopos, quos pater eius in exilium mandauerat, et precepit eis

---

n *supra lineam additum est* – **o** *ex* percussus *correctum est* – **p** *ex* Iustinianus *correctum est* – **q** *post* Germanum suum *(?) in rasura* – **r** *ex* herrore *correctum est* – **s** *supra lineam additum est*

2759 preparauit: *S* fecit; *U* fecerat – 2764 de: *a* a – 2767 uitam finiuit: *a* mortuus est – 2770 honore: *a* cum honore – 2773 Trasamundo: *i. e.* Honorico, *uide apparatum ad lineam* 2556 – 2774 quia: *a* qui – 2782 precepit: *a* fecit

restaurare ecclesias. Nam tempore Genserici usque ad tempora Hilderici[t] per septuaginta annos ęcclesie catholice in Africa destructe erant.

(XVI.8) Interea in partibus orientalibus illo adhuc in tempore per singula loca Arriana heresis erat. Iustinus[u] uero pro ardore catholicę fidei decertabat hereticos dissipare et precepit, ut illorum ęcclesias catholici episcopi consecrarent. Hoc audiens Theodricus, qui in Italia regnabat et Arrianus erat, direxit missos suos in Constantinopolim ad Iustinum[v] imperatorem mandans illi minando, quia, nisi redderet ad ipsos hereticos ęcclesias suas et dimitteret eos in pace uiuere, omnes populos de Italia cum gladio dissiparet.

(XVI.9) Venientes predicti missi ad eundem imperatorem recepit illos honorifice. Tunc ceperunt cum magno planctu rogare eum, /64r/ ut, quamuis iniusta causa[w] uideretur esse, quam petebant, tamen concederet[x] eis illam, hoc est, ut Arrianos in sua potestate esse dimitteret et non dissiparet Theodericus Italiam. Videns Iustinianus angustiam illorum concessit eis quod petebant Arrianosque in sua potestate esse dimisit. Cumque predicti missi per aliquantum tempus in uia demorarentur[y], incitatus Theodericus rabie iniquitatis sue gladio occidit Simachum patricium et Boecium[z] senatorem.

(XVI.10) Iohannes uero papa rediens a Constantinopoli abiit Rauennam ad Theodericum. Ille uero in carceris afflictione illum occidi precepit cum[a] sociis suis, cum quibus Constantinopolim fuerat, et hanc impietatem pro nimia crudelitate sua fecit Theodericus contra eundem papam, propter quod[b] Iustinianus, qui erat defensor catholice fidei, receperat eundem papam honorificę. Pro ista namque sua impia crudelitate diuinum iudicium uenit super eum. Nam post nonaginta et octo dies postquam talia mala fecit, subita morte defunctus est. Erat autem quidam solitarius magnę uirtutis et ipse uidit animam eiusdem Theoderici quomodo portabatur inter Iohannem papam et Simmachum patricium, et proiecerunt illam in ollam uulcani, quę in ipso loco[c] Lipari proxima[d] erat.

---

t usque ad tempora Hilderici *supra lineam (et in margine) additum est* – **u** *ex* Iustinianus *correctum est* – **v** *ex* Iustinianum *correctum est* – **w** *supra lineam additum est* – **x** *ex* concessit *correctum est* – **y** *ex* demororentur *correctum est* – **z** *ex* Venecium *correctum est* – **a** *littera* s *ante* cum *in rasura* – **b** *in margine additum est* – **c** *littera p post* loco *in rasura* – **d** *una littera inter* pro- *et* -xima *in rasura*

2784 ecclesias: *a* ecclesias suas – Hilderici: *a* istius Hilderici – 2785 erant: *a* fuerant – 2786 Interea . . . tempore: *a* In orientis partibus adhuc in eodem (*U* illo) tempore – 2787 Iustinus: *a* Iustinianus – 2788 precepit: *a* ordinauit – 2798 Iustinianus: *i. e.* Iustinus – 2807 Iustinianus: *i. e.* Iustinus

(XVI.11) Igitur mortuo Theoderico fecerunt sibi Gothi regem Athanaricum nepotem illius. Iustinus[e] uero imperator cum per undecim annos apud Constantipolim regnasset, in pace quieuit.

Anno ab incarnacione Domini quingentesimo uicesimo nono Iustinianus accepit imperium, qui fuerat natus de sorore predicti Iustini[f] prioris. Statim uero ubi imperialem accepit potestatem, posuit animum ad reparandam causam publicam. Primum namque Velisarium patricium contra Persas direxit ad pugnandum, qui intrauerant[g] infra terminos Romanorum et fortiter dissipabant[h] terras illorum. *Audiens* autem idem Velissarius pugnauit cum predictis Persis et uictor ab eis reuersus est.

(XVI.12) Interea Athalaricus rex Gothorum non completis quattuor annis in regno mortuus est. Mater uero eius nomine Amalasuintha sociauit sibi in regnum Theodatum. Ille uero oblitus est bonorum, quę illa in eo fecerat. Post aliquot dies fecit eam stranguillari in balneo. Et quia illa, quando cum ipso filio suo Athalarico regnabat, commendauerat se et suum filium Iustiniano imperatori, audiens mortem illius idem imperator in graui ira /64v/ accendit se contra Theodatum[i].

(XVI.13) Senciens Theodatus[j], quod iratum haberet imperatorem, beatum[k] Agapitum papam direxit Constantinopolim, ut gratiam imperatoris per eum posset acquirere. Pergens predictus pontifex ad Iustinianum imperatorem cepit cum eo habere colloquium de fide. Inuenit illum tenere doctrinam Euticetis heretici. Primitus namque multum minatus est[l] idem imperator iam dicto pape. Ille uero immobilis stabat in fide catholica. Videns predictus imperator firmum animum beati Agapiti in fide catholica, ex uoluntate Dei acquieuit eius monitis et cum multis aliis, qui eundem errorem[m] sequebantur sicut et ille, reuersus est ad catholicam fidem. Nam dixerat illi Agapitus pontifex: "Ego desideraui uenire ad Iustinianum imperatorem Christianissimum, sed, *ut uideo*, Dioclecianum inueni." Reuertente autem eodem imperatore ad fidem catholicam, tunc isdem Agapitus papa publice conuicit Antimum Constantinopolitanum episcopum, qui eandem heresem defendebat, et [et] priuauit[n] illum a communione. Insuper et suasit imperatorem, ut eundem episcopum in exilium mandaret. Hoc facto non multo post idem Agapitus pontifex in Constantinopoli defunctus est.

---

e *ex* Iustinianus *correctum est* – **f** *ex* Iustiniani *correctum est* – **g** *ex* intrauerat *correctum est* – **h** *ex* dissipabat *correctum est* – **i** *ex* Theodotum *correctum est* – **j** *ex* Theodotus *correctum est* – **k** ad *ante* beatum *expunctum est* – **l** *ex* minauit *correctum est* – **m** *ex* herrore *correctum est* – **n** *ex* priuabit *correctum est*

2815–16 Athanaricum: *i. e.* Athalaricum

(XVI.14) Interea cum iam per multos annos Guandali tenerent Africam, misit contra eos Iustinianus imperator Velisarium patricium cum exercitu. Commissa pugna[o] Belisarius cum Guandalis multos ex eis occidit. Gelismerum regem ipsorum uiuum comprehendit et direxit Constantinopolim et sic recollegit Africam.

(XVI.15) Pro his omnibus, quę fortiter Belisarius faciebat, cepit gloriosus esse apud Iustinianum imperatorem, et direxit eum ad pugnandum contra Theodatum, *qui super Gothos in Italia regnabat*, ut Italiam a seruicio Gothorum liberaret. Veniens itaque Belisarius in Siciliam cum aliquantum tempus ibi moraretur, rex Gothorum Theodatus mortuus est. Successit in regnum eius Guitigis. Statim autem ut regnum inuasit, abiit Rauennam et tulit ibi filiam Alamasguinthe sibi ad uxorem.

(XVI.16) Egressus de Sicilia uenit ad Campaniam in Neapolim. Neapolitani uero noluerunt eum recipere. Iratus Belisarius cepit cum tota uirtute fortiter expugnare Neapolim cumque per aliquantos dies ibi pugnaret, per uirtutem apprehendit illam, et ingressus in eam tanta fuit illius ira non solum super Gothos, qui ibi habitabant, sed ętiam in hominibus[p] ipsius ciuitatis, ut[q] nulli homini parceret, non senibus, non iuuenibus, ętiam nec sanctimonialibus feminis pepercit. Maritos de uxoribus suis decollari precepit et ipsas[r] uxores captiuas exinde portauit una cum filiis illarum. Omnia de/65r/predauit. Ęciam et ipsas sanctas ęcclesias exspoliauit.

(XVI.17) Exiens de Neapoli abiit Romam. Tunc Gothi, qui ibi habitabant, nocte egredientes Urbem et portas apertas relinquentes fugerunt Rauennam. Guitigis autem ut talia cognouit, statim cum magno exercitu uenit Romam contra Belisarium. Videns Belisarius, quia non haberet aptum tempus ad pugnandum, clausit se infra Romam et posuit custodes, qui eam ex omni parte custodirent. Interea Gothi obsidere ceperunt Romam et omnia per circuitum depredabant et incendebant, quantoscumque Romanorum inueniebant, gladio extinguebant. Cuncta loca sacra exspoliabant. Deinde fortiter ipsam ciuitatem expugnabant, sed per circuitum cura et uigilantia Belisarii optime defenditur.

---

o *in margine additum est* – **p** *duae vel tres litterae post* hominibus *in rasura* – **q** *fere tres litterae post* ut *in rasura* – **r** *ex* ipsa *correctum est*

2860 Alamasguinthe: *i. e.* Amalasuinthe – 2867–68 de uxoribus: *a* ante faciem de uxoribus

(XVI.18) Angustiabatur Roma a foris per Gothos, qui ibi pugnabant, intus uero famis penuria cruciabatur. Tanta siquidem in ipso anno fames fuit per uniuersum mundum, maxime apud Liguriam, ut, sicut uir sanctissimus Dacius episcopus de Mediolano dixit, multę matres filios suos comederent. Cumque per integrum annum possedissent Gothi Romam, inmissus est super eos terror et fugerunt Rauennam. Belisarius autem ueniens in Neapolim ordinauit eam et iterum reuersus est Romam.

(XVI.19) Iterum Guitigis congregato exercitu Gothorum uenit contra Belisarium ad pugnandum cum eo. Commissa pugna multi ex parte Guitigis mortui sunt. Ille uero fugiens, quem Iohannes magister militum persecutus est uiuumque illum comprehendit et Romam ad Belisarium adduxit. Post hanc factam uictoriam rediit Belisarius Constantinopolim et Guitigis secum portauit. Videns Iustinianus imperator eundem Guitigis magnum gaudium ex eo habuit et non post multum tempus fecit eum patricium et dedit illi ad regendam[s] terram iuxta fines Persarum, ibique mortuus est. Belisarium[t] uero dignis honoribus exaltauit Iustinianus[u] imperator[v] et remisit eum ad Africam contra Guintarium, qui regnum Guandalorum apprehenderat et eos sollicitauerat ad rebellandum. Cumque ad Africam Belisarius peruenisset, statim per fraudem occidit Guintarium et Guandalos sibi subiugauit. Exinde uictor Belisarius Romam rediens adduxit secum crucem auream, quę centum libras auri habuit et fuit exornata de preciosissimis gemmis, in qua ętiam suas uictorias descripserat, et optulit illam beato Petro per manum Vigilię papę.

(XVI.20) In ipsis temporibus apud castrum, quod Casinum dicitur, beatissimus pater Benedictus habitabat.

Illo etiam tempore gens Longobardorum, quę tunc amica populo Romano erat, apud Pannonias habitabat et regnabat super eos Aluuin.

(XVI.22) Interea postquam captus est Guitigis *a Belisario patricio, sicut iam superius diximus*, tunc Gothi transpa/65v/dini fecerunt super se regem quendam nomine Heldeuatum, qui in ipso anno occisus est. Deinde fecerunt super se alium regem, qui et ipse non expleto anno occisus est. Deinde constituerunt super se Totilam regem et congregato undique exercitu totam Italiam inuaserunt. Exinde per Campaniam et beati

---

s *ex* regendum *correctum est* – **t** *ex* Belisarius *correctum est* – **u** *ex* Iustinianum *correctum est* – **v** *ex* imperatorem *correctum est*

2904 Vigilie: *i. e.* Vigilii – 2909 Aluuin: *S* Alboin

Benedicti monasterium uenientes, inde per Lucaniam atque Bricciam transeuntes uenerunt in Regium. Inde transeuntes mare apprehenderunt Siciliam. Reuertentes quoque de Sicilia uenerunt Romam eamque obsidere ceperunt. Tantam namque penuriam famis Roma paciebatur, ut pre nimia fame carnes filiorum manducare uellent. Lassis iam nimium Romanis, cum non possent defendere ciuitatem, Totila ad portam Ostensi intrauit. Volens autem parcere Romanis precepit sonare bucinam per totam noctem, ut a Gothorum gladiis populus Romanus aut in ęcclesiis se defenderet aut quibuscumque modis posset se abscondere. Habitauit autem aliquantum tempus cum Romanis quasi pater cum filiis. Sed ista animi benignitas, ut estimo, ex alia causa aduenit, hoc est, propter admonicionem beati Benedicti, quam fecit ei, quando ad illum abiit, *ut probaret, si firmum prophecię spiritum haberet beatus Benedictus*. Nam antea idem Totila nimium crudelis fuit.

(XVI.23) Egressi sunt inter hec aliqui de senatoribus Romę et afflicti uadunt Constantinopolim adnunciantes imperatori, sub quali angustia Roma posita esset. Ipse uero imperator presentaliter mandat cum multo populo Narsim eunuchum suum cubicularium, ut festinanter succurret Romę, quę in tali affliccione posita erat. Veniens isdem Narsis ad Italiam magnum certamen habuit pugnando cum Gothis et prope ad mortem deduxit illos regemque eorum Totilam occidit, qui super decem annos regnauit, et uniuersam Italiam sub potestate ipsius imperii reuocauit.

2928 *ut probaret*…*Benedictus*: Greg. Dial. II.14 …ipse, sicut perfidae mentis fuit, an uir Domini prophetiae spiritum haberet, explorare conatus est

---

2922 Ostensi: *i. e.* Ostiensi

CHAPTER FIVE

THE LANGUAGE OF TEXTS CONTAINED IN *B*

5.1. *Introductory remarks*

There has been almost no analysis of the language of the texts contained in *B*. The usual comment of scholars is that the different texts seem to have been changed into some sort of vulgar Latin.[1] There will be no firm evidence for this claim, until the texts are submitted to a linguistic analysis. As yet, the opinion of the scholars rests on impressions.

An analysis of the language of the texts contained in *B* serves a triple purpose. On the one hand, a linguistic study will be helpful to determine the question of which texts of *B* form a unity. That is, if certain texts are assumed to have been rewritten to form a coherent compilation, this assumption should be substantiated by a study of the *usus scribendi*, the idiosyncrasies of the writer. On the other hand, a linguistic study may be helpful to reject or confirm the Italian origin.[2] Finally, in our case, such a study is also valuable if it brings new evidence on the study of the transition from Latin to vernacular.

The most thorough study of the language of *B* is still that of Waitz, who concluded that most of the texts had been adapted except Jordanes, Bede and the final historical notes.[3] Waitz admitted that a complete

[1] For instance Chiesa 1998 p. 252: "Ma più singolare ancora è il fatto che la maggior parte dei testi che la compongono appaiono costantemente modificati nella loro forma linguistica, che viene resa più semplice e volgare, con assoluta coerenza e sistematicità."

[2] Cf. Waitz 1847 p. 693, Andreis 1868 p. 25, Mommsen 1880 pp. 533–34, Hoffmann 1992 pp. 85–91 and Chiesa 2001 p. 65. See also the discussion in 1.4 (pp. 9–13) and 3.3 (56 ff.).

[3] Waitz 1847 p. 694: "Blicken wir auf der Inhalt unserer Handschrift zurück, so zeigt sich mit Ausnahme der Schriften des Jordanis und Beda und der lezten kleinen Nachrichten einer fast überall gleichförmige Behandlung. Der Text bekannter Schriftwerke wird in eine ganz andere Sprache umgeschrieben."

analysis would require extensive inquiries;[4] nevertheless he commented upon some phenomena related to syntax and vocabulary.[5]

Beyond Waitz's observations, all our present knowledge about the language of *B*'s texts is due to the efforts of Hanetseder.[6] She has examined the language of the last part of the compilation on Alexander (228r–235v), the so-called *Epistola Alexandri*. Her hypothesis is that this text is a sort of spoken version. The redactor has deliberately rendered the text more comprehensible with a view to oral performance (*Vorlesen*). The literary product can be seen as an early step towards the vernacular literature's detachment from Latin.[7] Before Italian was established as a literary language, an assimilation of the Latin to the spoken *volgare* became a transitional form of literary language.

"Visum est unanimitati nostre, ut quilibet episcopus (…) omelias (…) aperte transferre studeat in rusticam Romanam linguam aut Thiotiscam, quo facilius cuncti possint intellegere quae dicuntur". This is an often quoted passage from the Council of Tours in 813, which marks a "crisis" of literary Latin.[8] Banniard dates the "end" of the illiterate's comprehension of literary Latin (*communication verticale*) to 750–800 in France d'oïl and to 900–950 in Northern and Central Italy.[9] A

---

[4] Cf. Waitz 1847 p. 695: "Die Sprache unsers Autors vollständig zu charakterisiren, müsste man sehr weitläufig werden; man kann fast sagen, jede Wendung habe ihr Eigenthümliches und Unlateinisches an sich."

[5] Cf. Waitz 1847 pp. 695–703 discussing *inter alia* the use of gerund in the ablative instead of present participle, preposition instead of case, active forms of deponentia and *unus* as indefinite article.

[6] Hanetseder 1994.

[7] Hanetseder 1994 pp. 170–171: "Im folgenden soll die Hypothese, es handle sich um eine Vorleseform, anhand einiger ausgewählter Untersuchungsgegenstände verifiziert werden. (…) Es scheint, als ob der Vervasser die Sprache absichtlich verständlicher gestalten wollte, ja, als ob in der Schriftlichkeit des Bamberger Textes eine geplante Mündlichkeit vorliege und damit ein Schritt in Richtung des Volgare getan werfen sollte. (…) Eine solche Umgestaltung des Lateins, d. h. dessen Durchsetzung mit romanischen Idiomen, mutet aber gerade in Italien noch weniger erstaunlich an. Hinlänglich bekannt ist ja die Tatsache, dass die Bewohner Italiens die Verschiedenheit von Latein und italienischem Volgare recht lange nicht empfunden habe. (…). Insofern erfüllte also eine 'Glättung' des Textes durchaus ihren Zweck, und der Verfasser konnte somit der erwünschten Rezeption gewiss sein. (…) Eine vollständige Umsetzung in die Sprachform, die später als Volgare in Erscheinung treten sollte, war nicht notwendig und auch undenkbar."

[8] Banniard 1992 p. 500, Herman 1996 p. 369, Löfstedt 1959 p. 4, Uytfanghe in Goyens 2003 p. 8 and Wright 2002 p. 127 ff.

[9] However, Banniard emphasises that further research is needed and reserves a question mark for Southern Italy, a region which might preserve a more lasting comprehension. Cf. Banniard 1992 p. 492.

growing conflict between the written and the spoken Latin gave rise to the creation of a written vernacular. This was, however, a long gradual process and it was not fulfilled until roughly 1100. The transition was faster in regions where literary Latin was less comprehensible. Thus, the emergence of literary French took place long before Italian was established as a written language. The development of written vernaculars certainly ranges from all kinds of Latin literature *sermone humili* to *Early Romance*.[10] As mentioned on page 11, *B* is the oldest witness of Leo Archipresbyter, whose work was created in the area of Naples around the year 950, a most fruitful time and place for the study of the birth of Italian. The transitional process is evident in the the 10th century Campania where a written Italian (such as the witness formulas from Capua) started to become distinguished from Latin at the same time as the written Latin (such as the *Chronicon Salernitanum*)[11] was heavily influenced by the spoken Italian.[12]

The Latin of the Bamberg compilation, similar as it is to the Latin of the *Chronicon Salernitanum*, seems to constitute another witness of literary language in the process of transition from Latin to *Volgare*. The general tendency of the linguistic alteration is a rendering towards a more spoken/colloquial syntax. This is done by replacing hypotactic syntax with paratactic syntax, resolving constructions which are unusual in the spoken language or replacing them by a more colloquial syntax. The following example may illustrate some of the linguistic metamorphoses.

---

[10] I use this term rather than *Proto-Romance*. Cf discussion of terminology in Wright 2002 p. 198 ff.

[11] Edition by Westerbergh 1957.

[12] Banniard 1992 pp. 494–6: "Au milieu du Xe siècle se révèlent à la fois les premiers documents où l'italien est écrit de manière consciemment distincte du latin, et les premiers *testimonia* révélant que la communication verticale est très perturbée. (…) Le Xe siècle marque, soit à son commencement, soit à mi-parcours, soit plus probablement sur la fin, le terme de la communication verticale latine. Deux types de textes dévoilent les contacts qu'eurent nos témoins avec la langue parlée populaire. L'un aspire à être latin. La chronique de Salerne use en effet d'une langue très particulière; animée et nourrie par la parole vive et spontanée, habillée d'une orthographe à peu près classique, elle manie une morphologie et une syntax peu soucieuses des normes de l'école ancienne. L'autre texte est rédigé en italien."

Cf. also Herman 1996 p. 379: "The first real evidence of a conscious difference between Latin and spoken language which was *not* Latin is from March 960 in the witness formulas from Capua."

Historia Langobardorum (= HL) III.30: *Quo in loco cum perturbato aere lignum quoddam, quod in regiis septis situm erat, cum magno tonitruorum fragore ui fulminis ictum fuisset, habebat tunc Agilulf quendam de suis aruspicem puerum, qui per artem diabolicam, quid futurum portenderet ictus fulminum, intellegebat. Qui secrete, cum Agilulf ad requisita naturae resideret, eidem dixit: "Mulier ista, quae modo regi nostro nupsit, tua non post multum tempus coniux futura est." Quod ille audiens, caput se eius amputaturum, si hac de re amplius aliquid diceret, comminatus est.*

HL III.30 in *B* (157r, a2–14): *In illo loco aer subito turbatus est. cepit tonare et coruscare fortiter. statimque fulmen cum magna uirtute ueniens percussit unum lignum. quod erat positum in clusura de ipso rege. Agilulfus autem habebat unum puerum. qui per diabolicam artem intellegebat quod hoc significaret. iste puer dixit agilulfo secrete. ista mulier quam modo rex tulit uxorem. non post multum tempus. tua coniunx erit. ille hoc audiens. iratus dixit illi. quia si alia uice alicui homini hoc dixeris. caput tuum abscidam.*

First, comparing the syntax of the first period (*Quo . . . intellegebat*), the change from hypotactic to paratactic structure is evident:

main clause (*In illo loco aer subito turbatus est*) + main clause (*cepit tonare et coruscare fortiter*) + main clause (*statimque fulmen cum magna uirtute ueniens percussit unum lignum*) + relative clause (*quod erat positum in clusura de ipso rege*) + main clause (*Agilulfus autem habebat unum puerum*) + relative clause (*qui per diabolicam artem intellegebat*) + dependent interrogative (*quod hoc significaret*)

instead of temporal clause (*Quo in loco cum perturbato aere lignum quoddam cum magno tonitruorum fragore ui fulminis ictum fuisset*) + relative clause (*quod in regiis septis situm erat*) + main clause (*habebat tunc Agilulf quendam de suis aruspicem puerum*) + relative clause (*qui per artem diabolicam intellegebat*) + dependent interrogative (*quid futurum portenderet ictus fulminum*), that is four main clauses instead of one.

In the second section with the dialogue there is a clear tendency to keep an explicit subject close to the verb: *puer dixit, rex tulit, coniunx erit, ille hoc audiens iratus dixit*.

On the whole, literary constructions are resolved or paraphrased according to a more colloquial style:

absolute ablative and accusative+infinitive-constructions are resolved:

perturbato aere becomes *aer subito turbatus est*, and *caput se eius amputaturum (. . .) comminatus est* is avoided by direct speech: *dixit illi. quia (. . .) caput tuum abscidam.*

The long combination of prepositional phrase + ablative and genitive *cum magno tonitruorum fragore ui fulminis* is paraphrased with *cepit tonare et coruscare fortiter.*

Finally, there is use of definite and indefinite article: *In illo loco, unum lignum, unum puerum.*

Note also the reduction of the diphthong *au* in *clusura*.

In the following I will study the occurrence of what appears to be the most prominent features concerning the syntactic changes. These are:

1. Subordinate clause with *ut, quia* or *quod* instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI).[13]
2. Substitution of *oratio obliqua* with direct speech.
3. Finite use of the present participle.[14]
4. Use of the ablative of the gerund instead of present participle.[15]
5. Use of *coepisse/incipere* + infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, absolute ablative, participle or gerund.[16]
6. Periphrastic use of *debere* + infinitive expressing future.[17]
7. Use of *facere* + infinitive.[18]
8. Use of *unus* as indefinite article.[19]
9. Use of preposition instead of case.[20]

In the following sections in this chapter, the bold number in front of the subheadings corresponds with these 9 categories and the bold number **10**. refers to the vocabulary. (For example, when a bold '**3**.' follows a bold '**1**.', this means that there is no example of substitution of *oratio obliqua* in *LHF*.)

Other less frequent syntactic features that might be studied are:

The use of *deponentia.*[21]
Examples: *interpretauerunt* (236), *dedignauerunt* (620), *lacrimatus est* (1336), *depredauerunt* (2484), *depredata est* (2601), *depredavit* (2710, 2869), *depredabant* (2877).

The use of mood.[22]
Examples: *ut . . . perdiderunt* (450–51), *videamus qualiter . . . arsit* (1551), *tantum fuit . . . uidebatur* (1572–73), *tantum habuit . . . faciebat* (1970–72), *quamuis . . . penituit* (2124), *uidit . . . quomodo portabatur* (2811–12).

---

[13] Cf. Stotz 1998 IX §§ 103–107, Wirth-Poelchau 1977 and Karlsen 2001.
[14] This category also includes cases of *nominativus absolutus*. Although the *nominativus absolutus* cannot formally count as finite, the relative high frequency of the construction suggests that the present participle is perceived as an equivalent to a finite verb rather than an anacoluthon. Cf. Stotz 1998 IX § 2–3 and Eklund 1970 pp. 119–205.
[15] Cf. Stotz 1998 IX § 111.26.
[16] Cf. Stotz 1998 IX § 66.
[17] Logical future is meant rather than grammatical future. See also Stotz 1998 IX § 61.7.
[18] Cf. Stotz 1998 IX § 74.5.
[19] Cf. Stotz 1998 IX § 37.13.
[20] Cf. Stotz 1998 IX §§ 27–36.
[21] Cf. Stotz 1998 IX §§ 71–73.
[22] Cf. Stotz 1998 IX § 111.30.

The use of pluperfect.[23]
Examples: *nunciabat ut…potuissent* (474–75), *iurauerunt…ut…discinxissent* (522–23), *sic mortui sunt ut…remansisset* (1142–43), *in tantum mare exiit foras ipsum litus ut…corruisset et…occidisset* (2084–86).

The use of *de*+ablative expressing indefinite number.[24]
Examples: *de ęlephantis mortui sunt* (359–60), *Et mortui sunt de fortissimis Numantinorum* (929).

The analysis includes all texts except those which Waitz has proved to be faithful copies (Jordanes 83r–133r, the Isidore[25] fragment 191r/v, Bede 235v–351r and the final historical notes 351 r/v). Thus, the analysis includes:

Paul the Deacon: *Epistola ad Athelbergam* = *Dedicatio* (1r), paraphrase of *Epitome de Caesaribus* = *Epitome* (1r–17v), *De partibus mundi* (17v–19r), On the reign of the Assyrians, the Amazons and the Scythians = *Exordia* (19r–21v), *Excidium Troie* = *Excidium* (21v–24r), Paul the Deacon: paraphrase of *Historia Romana* = *HR* (24r–65v), paraphrase of *Liber Historiae Francorum* = *LHF* (65v–83r), Paul the Deacon: paraphrase of *Historia Langobardorum* = *HL* (133r–191r), the compilation on Alexander the Great containing Leo Archipresbyter: *Vita et Gesta Alexandri Magni* = *Vita* (192v–219v), *Commonitorium Palladii* = *Comm.* (219v–221v), *Dindimi descriptio uitae et morum Bragmonorum in India* = *Descriptio* (222r–223v), *Collatio Alexandri et Dindimi* = *Collatio* (223v–228r), *Epistola Alexandri ad Aristotelem* = *Epistola* (228r–235v)

The analysis of the syntactic changes of these texts is intended as a preliminary attempt to define the degree of linguistic homogeneity in the rewriting. In other words, the object is to find out to what extent the different parts share syntactic structures and vocabulary. This is, however, not unproblematic. The copied texts are of different length (from one to 58 folios) and originally composed during different periods (from the 4th to the 10th century). This means that the short texts have very limited comparative material. It also means that the Latin of the later texts is much closer to any redactor's language. Consequently, these texts must have required a minimum of alteration. This being the case, one cannot expect the linguistic homogeneity to be perfect and we can only speak of a certain degree of assimilation. Still, if all the texts appear to be marked by the same syntactic alterations, this speaks in favour

[23] Cf. Stotz 1998 IX §§ 68–69.
[24] This use is equivalent with the Italian "delle mele" (= "some apples"). Cf. Stotz 1998 IX § 34.5.
[25] Not identified by Waitz. Cf. Leitschuh/Fischer 1895 p. 123.

of one redactor's scribal idiosyncrasies. A further complication is that for some of the texts we do not possess any presumable model. In such cases it is impossible to prove any syntactical changes, but a comparison with the Latin of the other texts is still possible and worthwhile. Finally, this analysis presupposes that the textual discrepancies caused by the copying process are minimal, that is, that the Latin represented by the text of *B*, largely follows the Latin of the original paraphrase.

The analysis also includes some observations on the vocabulary. This may turn out to be helpful when it comes to detecting certain vernacularisms; if they occur in all the texts, they are likely to demonstrate scribal idiosyncrasies.

All examples follow this pattern: First I quote the model (if known) from (one of) the edited version(s) listed in the bibliography. The example is then followed by my own copy of the adapted version in *B* with reference to column (a or b marking the 1st or 2nd column) and lines, or by quotations from editions of *B* for some of the texts.[26] I usually quote one or two examples for each category.[27]

In many cases the paraphrase is too free to permit direct comparisons of syntax. For instance, there are several cases of periphrastic use of *debere* and ablative gerund in the *Collatio* without the corresponding use of future or present participle in the model.[28] With few exceptions

---

[26] So far the editions of texts based on *B* are: *Epitome* (Festy 2002), *Exordia* (Rühl 1880) and the compilation on Alexander edited by Pfister 1910 & 1913. In addition there are two partial editions: *HR* I, XIV.1–13 and XVI (Droysen 1879) and *HL* VI (Andreis 1868). Alessandro Manzoni's proposal is far from its realisation: "Aspettando la pubblicazione del codice intero, e il giudizio definitivo degli eruditi, noi crediamo che queste poche osservazioni rendano fin d'ora più probabile la congettura che esso contenga un'interpretazione, una specie di glossa perpetua, fatta da uno che sapeva poco il latino, a uso di quello che lo sapeva meno di lui." Manzoni 1867 p. 255.

[27] For the remaining cases, I refer to Appendix A in Kretschmer 2005.

[28] To give an idea:
Collatio I.1: … *et recte consulere per has te, Dindime, litteras properaui*…
Collatio I.1 in *B* (223v): … *et proinde per istas litteras te, Dindime, interrogando mandavi*…

Collatio I.2: … *quaeso ut hanc nihil moratus aperias.*
Collatio I.2 in *B* (223v): … *unde rogando mitto te, ut sine aliqua tarditate hoc nobis dicendo mittas*…

Collatio I.2: *Quapropter obsecro ut praebeas responsa quaesitis.*
Collatio I.2 in *B* (223v): *Quapropter, sicut iam diximus, sine aliqua tarditate nobis dicendo mandate hoc, unde vos rogando mandamus.*

Collatio II.1: … *expediam, ut potero, quae requiris.*
Collatio II.1 in *B* (224r): … *quantum possum de hac causa, unde rogando misisti, scribam.*

I have chosen not to include such examples, as they are not effective for the comparison even if they illustrate the new syntax.

5.2. *Paul the Deacon: 'Epistola ad Athelbergam' (1r)*

Syntax

The presence of the *dedicatio*[29] in *B* is in itself quite remarkable considering how few of the many manuscripts of Paul's *HR* contain the letter.[30]

Collatio II.12: *Camporum quin etiam laeta uirentium specie delectamur, ex quibus odor gratissimus florum suauitate exhalans oculos simul pascit et animum.*
Collatio II.12 in *B* (225r): *Delectamur denique videre florentes campos, de quibus in nostris naribus suavissimus odor ascendit, unde et oculi nostri videndo satiantur et corpora nostra.*

Collatio II.2: *Iudicia non habemus quia corrigenda non facimus.*
Collatio II.2 in *B* (224r): *Iudicia non habemus, quia malum non facimus, unde ad iudicium ire debeamus.*

Collatio II.2: *Misericordiam nulli tribuimus quia nec ipsi miseranda committimus.*
Collatio II.2: *… nec nos talem causam facimus, unde misericordiam petere debeamus.*

Collatio II.4: *Nihil facimus quod paenitentia castiget.*
Collatio II.4 in *B* (224r): *… nec aliquod uitium facimus, unde ad penitentiam ire debeamus.*

Collatio II.16: *In honorem diuinum pecudes innocuas non mactamus, nec delubra metallis argenteis incrustata fundamus, nec altaria auro et gemmis splendentia dedicamus. Quae si ut non habenti Deo largiaris, superiorem te asseris; si ut habenti parem. Quod utrumuis feceris, contumelia est. Nam quisquis caelestia pretiis inuitat offendit.*
Collatio II.16 in *B* (225v): *Nos in honore deorum pecudes non occidimus neque templum facimus, ubi statuam auream vel argenteam ponamus de qualecumque deo. Vos autem talem legem habetis, ut de omnibus bonis vestris honoretis deos vestros, ut vos exaudire debeant.*

Collatio II.20: *… miserum corpus obstructum in officia numerosa marcescit.*
Collatio II.20 in *B* (226r): *… miserum corpus vestrum debet deficere propter tanta servitia…*

Collatio II.21: *O uos felicissimos, quorum et religio crimen est et uita supplicium!*
Collatio II.21 in *B* (226v): *Heu vos miseri, qui talem fidem tenetis, unde post mortem tormenta sustinere debeatis!*

Collatio IV.1: *Nos, inquit Dindimus, non sumus incolae huius mundi sed aduenae. Nec ita in orbem terrarum uenimus ut in eo libeat consistere sed transire. Properamus enim ad larem proprium…*
Collatio IV.1 in *B* (226v): *Ad haec respondit Dindimus. Nos non sumus habitatores istius mundi, quasi semper hic esse debeamus, sed sumus peregrini in isto mundo, quia morimur; pergimus ad domus patrum nostrorum.*

[29] See discussion on page 15.

[30] Cf. Crivellucci's discussion in *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano* 19 & 23, Roma 1897 and 1901.

What is more, *B* is in fact the earliest witness of Paul's letter of dedication. Crivellucci does not adopt any of its readings in his edition.

This is the shortest of all the texts. Still, a few places show syntactic changes.

The use of the ablative of the gerund occurs once in the *Dedicatio*, but it does not replace present participle:

Dedicatio:[31] *Vale diuinis domina mater fulta praesidiis celso cum compare tribusque natis et utere felix.*

Dedicatio in *B* (1r, b10–13): *Gaude domina mater diuinis adiutata auxiliis. cum glorioso tuo consimile et tribus filiis gaudia habendo beata.*

The use of *coepisse/incipere* + infinitive is used once instead of conjugated verb in past tense and once instead of perfect participle:

Dedicatio: *… utinam tam efficaciter imperata facturus quam libenter arripui.*

Dedicatio[32] in *B* (1r, a24–25): <*… utinam*> *imperata tua sic expl*<*eam sicut cepi facere.*>

Dedicatio: Et quia Eutropius usque ad Valentis tantummodo imperium narrationis suae in ea seriem deduxit, ego deinceps meo ex maiorum dictis stilo subsecutus sex in libellis, superioribus, in quantum potui, haud dissimilibus, usque ad Iustiniani Augusti tempora perueni…

Dedicatio in *B* (1r, b2–6): *Et quia ipse eutropius usque ad imperium ualentis historiam suam descripsit, ego ab ipso ualente scribere cepi. et in sex libris in quantum potui. usque ad iustiniani tempora perueni…*

Finally, there is one instance of substituting the case with use of preposition:

Dedicatio: *… ipsa quoque subtili ingenio et sagacissimo studio prudentium arcana rimeris…*

Dedicatio in *B* (1r, a6–7): <*… ipsa per subtilem sapientiam et*> *per sapientissimum* <*studium sapientium obscura*> *perquiras…*

[31] Examples quoted from Crivellucci 1914.

[32] Parts of 1r is illegible, and the text of *B* is collated and restored with those of *O* (=Magdalen College 14) and *S* (=Salisbury cathedral 80). This is marked by <…>.

Vocabulary

The letter of dedication has three explanations (*id est* or *quod… uulgo dicitur*) of Latin words:

Dedicatio: *Dominae Adelpergae eximiae summaeque ductrici Paulus exiguus et supplex.*

Dedicatio in *B* (1r, a1–3): *<domine adelberge clarissime et> magnę <ductrici quod uulgo duci>sse*[33] *dicitur <Paulus paruus et humilis.>*

Dedicatio: *… legendam tibi Eutropii historiam tripudians optuli.*

Dedicatio in *B* (1r, a12–14): *… et modo legendam tibi ęutropii historiam optuli id est dedi.*

Dedicatio: *… hoc tibi in eius textu praeter immodicam etiam breuitatem displicuit…*

Dedicatio in *B* (1r, a15–17): *hoc tibi in eadem historia displicuit id est non placuit absque eius breuitate…*

In spite of its brevity the *dedicatio* is clearly marked by changes concerning both syntax and vocabulary.

5.3. *'Epitome de Caesaribus' (1r–17v)*

Syntax

There is a general tendency throughout the *Epitome* to substitute the hypotaxis with parataxis. A good example is the description of the killing of Vitellius:

Epitome VIII.3–4:[34] *Huius tempore Vespasianus in Oriente principatum arripuit; a cuius militibus certamine sub muris Urbis habito superatus, e Palatio quo se abdiderat Vitellius, uinctis a tergo manibus productus, circumducitur ad spectaculum uulgi. Ac ne homo impudens in extremis saltem malorum quae gesserat rubore faciem demitteret, subiecto in mentum gladio, seminudus, multis caeno fimoque et ceteris turpioribus dictu purgamentis uultum eius incessentibus, per scalas Gemonias trahitur ubi Sabinum, Vespasiani fratrem, necari permiserat.*

[33] For the medieval use of *ducissa*, see Stotz 2000 VI § 37.4.
[34] All examples quoted from Festy 2002.

Epitome VIII.3–4 *in B*[35] (4v, b5–20): *Huius tempore uespasianus in oriente principatum adprehendit. quam propter sub muro urbis rome predictus uitellius cum militibus uespasiani pugnauit. et ab eis uictus est. ligatis itaque post dorsum manibus adductus est. ante presentiam uulgarium populorum. sed ne esset aliquis homo de facto eius turpitudinem haberet de tantis et multis malis quę ille commiserat. statim gladium in guttur eius miserunt. et sic nudum per stercora et sordidissima loca traxerunt. deinde per scalas iemonias ubi ipse aliquando sabinum fratrem uespasiani occidi fecerat.*

The *participium coniunctum*-construction *superatus… productus… circumducitur* is replaced with two main clauses, the first with the two coordinate main verbs *pugnauit et… uictus est*, the second with *adductus est*. The subsequent period with final subordinate, relative subordinate, absolute ablatives, main clause and relative clause is replaced by final subordinate, relative subordinate, a main clause with two coordinate main verbs and a main clause with relative subordinate.

1. *Subordinate clause with* ut, quia *or* quod *instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)*

There are 13 cases of such replacements in *B*'s version of the *Epitome*, 4 with *ut*, 3 with *quia* and 6 with *quod*.

Ut is only introduced by *dicere* and the following verb is always in the subjunctive mood.

Quia is introduced by *dicere* with the verb in the subjunctive, by *cognitum est* with the verb in the indicative and by *certum est* with the verb in the indicative.

Quod is introduced by *scribere* with the verb in the indicative, by *intelligere* and the verb in the subjunctive mood, by *fama exire* and the verb in the subjunctive, by *dicere* and the verb in the subjunctive, by *affirmare* and the verb in the subjunctive and by *male putare* with the verb in the subjunctive.

An example with both *quod* and *quia* is *Epitome* IX.7 on a rumour of Vespasian's avarice.

Epitome IX.7: *Infirmus tamen, uti quidam praue putant, aduersus pecuniam, cum satis constet aerarii inopia et clade urbium nouas eum neque postea habitas uectigalium pensiones exquisiuisse.*

[35] I do not quote from Festy's Annexe 1 (Cf. Chapter one, footnote 44). Festy's text includes occasional readings from *O*. This makes his edition a hybrid of the vulgar and the polished version more than a truly critic edition of *B*.

Epitome IX.7 in *B* (5r, b3–8): *Male putans aliquis. quod in dandis diuiciis piger fuerit. cum certum sit et ualde clarum quia ipse pro paupertate et famę ciuitatum. non solum noua data illis requisiuit. sed ętiam quę habuit dedit.*

2. *Substitution of* oratio obliqua *with direct speech*

The changing of indirect speech to direct speech is probably a device to render the language more colloquial. In addition, the direct speech renders the narrative more lively. There are eight instances of change from indirect to direct speech in the *Epitome*.

Epitome XIV.10 describes how Hadrian brags about his successful peaceable foreign policy:

Epitome XIV.10: *A regibus multis pace occultius muneribus impetrata, iactabat palam plus se otio adeptum quam armis ceteros*.

Epitome XIV.10 in *B* (8v, b24–29): *Cum multis regibus pacem faciebat occulte. tollendo ab illis munera. et in manifesto dicebat. quia plures ciuitates apprehendo uacando quam pugnando.*

3. *Finite use of the present participle*

I have registered seven cases.

Epitome XLI.5 describes the difficulty of sharing power:

Epitome XLI.5: *Verum enimuero, ut imperia difficile concordiam custodiunt, discidium inter Licinium Constantinumque exoritur*

Epitome XLI.5 in *B* (14v, b4–6): *Sed dum pro gloria imperii inter se discordiam tenentes. inter licinium et constantinum odium et lites nascuntur.*

4. *Use of the ablative of the gerund instead of present participle*

The use of the ablative of the gerund occurs four times replacing present participle (and four times paraphrasing grammatical structures other than the present participle).

Epitome I.19 narrates how Augustus boasts of his building activities in Rome:

Epitome I.19: *Auxit ornauitque Romam aedificiis multis, isto glorians dicto: "Urbem latericiam repperi, relinquo marmoream."*

Epitome I.19 in *B* (2r, 19–23): *Ampliauit et ornauit romam de ędificiis multis. et gloriando isto sermone dicebat. ciuitatem latericiam inueni. dimitto marmoream.*

5. *Use of* coepisse/incipere + *infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute or participle*

In its description of the death of Nero, the *B* version replaces the ablative absolute with this construction:

Epitome V.7: *Ubi aduentare Nero Galbam didicit senatusque sententia constitutum ut, more maiorum collo in furcam coniecto, uirgis ad necem caederetur, desertus undique, noctis medio egressus Urbe sequentibus Phaone, Epaphrodito Neophytoque et spadone Sporo, quem quondam exsectum formare in mulierem temptauerat, semet ictu gladii transegit, adiuuante trepidantem manum impuro de quo diximus eunucho, cum sane prius nullo reperto a quo feriretur exclamaret: "Itane nec amicum habeo nec inimicum? Dedecorose uixi, turpius peream."*

Epitome V.7 in *B* (4r, a29–b16): *Et ubi intellexit nero aduenire galbam et ordinatum esse a senatoribus ut secundum consuetudinem maiorum malefactorum ceruicem eius in furcam figerent, et sic ferientibus uirgis spiritum redderet. Tunc ille noctis medio fugiens Romam exiuit. et secuti sunt eum faon. epafroditus. et nefitus. et spado nesporo. quem aliquando transformauerat in feminam. Cumque se uellet gladio percutere. tantum tremuit manus eius. ut hoc facere non posset. Videns hoc eunuchus de quo diximus. cepit adiuuare manum eius trementem. Et cum nullum inueniret a quo occideretur. exclamauit dicens. nec amicum nec inimicum habere possum. Turpiter uixi. turpiter pereo.*

6. *Periphrastic use of* debere + *infinitive expressing future*

The periphrastic use of *debere* + infinitive expressing future occurs twice.

Epitome IX.14 narrates how the friends of Vespasian warned him against Mettius Pomposianus:

Epitome IX.14: *Hic, monentibus amicis ut caueret a Mettio Pomposiano, de quo sermo percrebuerat regnaturum fore, consulem fecit.*

Epitome IX.14 in *B* (5r b29–5v a1): *hic consulem fecit tamecium. pomposianum quem amici eius dicebant ut ipse regnare deberet.*

Epitome XVII.2 records the beginning of Commodus' reign:

Epitome XVII.2: *Hic qualis futurus esset in ipso primordio ostendit.*

Epitome XVII.2 in *B* (10r, a14–16): *hic qualis postea debuit esse. in initio imperii ostendit.*

7. *Use of* facere + *infinitive*

This is the prototype of the construction of modern French or Italian: *Faire faire quelque chose à quelqu'un – far fare qualcosa a qualcuno.*[36] I have noted 13 occurrences (with or without direct object). Occasionally, the paraphrase may be rather free. The case of *Epitome* IX.15 narrates Vespasian's daily duties:

Epitome IX.15: *Institutum uero uniforme omni imperio tenuit; uigilare de nocte, publicisque actibus absolutis caros admittere, dum salutatur calciamenta sumens et regium uestitum; post autem negotiis, quaecumque aduenissent, auditis, exerceri uectatione, deinde requiescere*

Epitome IX.15 in *B* (5v, a6–16): *uigilare per noctem faciebat. ut res publica ab omni dubitatione esset secura. Omnes quos diligebat. ad se intromittere faciebat quando salutabatur. ipse pro humilitate. apprehendebat calciamenta et uestimenta sua. Deinde auditis causis quecumque erant. ipsas causas meditari faciebat studiosissime. inde eas pausare. quousque in finem exinde poneret.*

8. *Use of* unus *as indefinite article*

Use of *unus* as indefinite article occurs in the chapter on Heliogabalus:

Epitome XXIII.3: *Vestalem uirginem quasi matrimonio iungens suo abscisisque genitalibus Matri se magnae sacrauit.*

Epitome XXIII.3 in *B* (11r, b14–18): *tulit itaque unam uirginem quę in templo uestę deę seruiebat. eam sibi quasi in matrimonium iuncxit. et abscisis genitalibus suis. matri se magnę sacrauit.*

9. *Prepositional phrases replacing pure case forms*

The use of prepositions instead of case is the most frequent change.

The following example shows how both locative and ablative of origin are replaced with the use of prepositions:

Epitome XXVII.1: *Gordianus, nepos Gordiani ex filia, ortus Romae clarissimo patre, imperauit annos sex.*

Epitome XXVII.1 in *B* (11v, b7–9): *Gordianus nepos Gordiani de filia natus in roma de nobilissimo patre. imperauit annos .vi.*

[36] That the Romance construction derives from the Latin, is proved by Norberg 1974 pp. 17–60.

10. *Vocabulary*

The general tendency of vulgarisation of the language has also affected the vocabulary. Many classical words and expressions were probably obsolete in the spoken language and they were replaced by words more frequently used in the nascent vernacular. The replacements of classical words range from Low Latin to vernacularisms, such as *ad penam, filiaster/filiastra, propria voluntate* and *thius.*[37] In addition to the diachronic level, many of the cases may be defined as stylistic levelling or simplification. The use of *mori* replacing the many different verbs for dying may be seen as an attempt to avoid *variatio sermonis*. But if we accept the idea that the paraphrase is comparable to a proto- or early Romance translation, it is not crucial to differentiate between obsolete and poetic/stylistic level. In either case the change of vocabulary reflects an attempt to obtain a vulgar language. If we imagine that the rewriting was done with consideration for a not too learned audience, the choice of a word corresponding with the vernacular is obvious, the model-word being obsolete, too sublime, poetic or in other ways unsuitable.

Ad penam instead of *uix* (7r)
Aliperga instead of *castra* (6r)
Aperiri facere instead of *patefacere* (1v)
Auscultare used in free paraphrases (5v, 17r)
Bibere instead of *haurire* (13v)
Bucca instead of *os* (7v),
Caballus instead of *equus* (3r, 161r)
Campus instead of *ager* (6v, 10r, 13v)
Causa instead of *res* (17r)
Conbattere[38] instead of *pulsare* (1v)
Consuetudo instead of *mos* (1v, 2r, 4r, 13r)
Filiaster instead of *priuignus* (2v), *Filiastra* instead of *priuigna* (2v, 3v x 2)
Fingere instead of *simulare* (2v, 3v, 6v, 8v, 14v, 15r)
Iocator instead of *lusor* (2r), *Iocus* instead of *ludus* (11v)
Malum/male facere instead of *scelus/facinus/nefanda* (13v)
Mandare instead of *(im)mittere* (9r, 10r)
Manducare instead of *uesci* (4v)
Maritus instead of *coniux/vir* (3v, 4r, 5r),
Missus instead of *legatus* (1v, 4r, 9r, 17r)
Mori instead of *interire* (2v, 11v, 16r), *mors* instead of *exitus* (9r), *mors* instead of *funus* (3v)

[37] For the medieval use of *thius*, see Stotz 2002 IV § 12.18, 1998 VIII § 48.10 and IX § 34.12. See also Löfstedt 1959 p. 51.
[38] For the medieval use of *combattere*, see Stotz 2000 VI § 115.7 and 2002 I § 55.2.

Mundus instead of *orbis terrarum* (5r, 6v, 9r)
Natus instead of *genitus* (8v, 14r)
occidere instead of *fundere* (15v)
Perdere instead of *amittere* (17r)
Plangere instead of *flere, lugere* (1v, 6v)
Portare instead of *ueho/referre* (13v, 16v)
Propria uoluntate instead of *sponte* (13v)
Sanguis instead of *cruor* (16r)
Scutum instead of *clipeum* (16v)
Spissus instead of *creber* (9v)
Thius instead of *auunculus/patruus* (1r/v, 2r, 17r)
Vindicator instead of *ultor* (2r)

5.4. *'De partibus et prouinciis mundi' (17v–19r)*

Syntax

This short text, based on Orosius I.2.1 and Isidore's *Origines* XV.15, is no narrative text, but a list of geographical definitions. A syntactic analysis is of little value.

Vocabulary

However short this text is, the following example shows a tendency to replacements similar to the above-mentioned *Epitome*, which also has *mundus* and *campus* for *orbis terrarum* and *ager*:

Orosius I.2.1/Isidore *Origines* XV.15.1: *Maiores nostri orbem totius terrae, oceani limbo circumsaeptum, triquetrum statuere eiusque tres partes Asiam, Europam et Africam uocauerunt. (…) territoria in agros (…) diuiserunt.*

Orosius I.2.1 and Isidore *Origines* XV.15.1 in *B* (17v, b1–6/16–17): *MAIORES NOSTRI. id est antiqui sapientes. diuiserunt totum mundum in tres partes. et easdem partes nominauerunt. asiam. europam. affricam. (…) deinde territoria in agris. id est campis.*

5.5. *'Exordia Assiriorum, Amazonum et Scitharum' (19r–21v)*

Syntax

As mentioned in 1.4 (p. 14), this short text was edited by Rühl 1880, who believed it to derive from Cassiodorus' Gothic history. The first

half surely bears traces of the first two chapters of Justinus' *Epitome*. The entire paraphrase probably diverges from its model, which can not be reconstructed without further research. Although I can not be sure about the model which corresponds to the text of the syntactic categories, I have chosen to include examples of them. They prove idiosyncrasies common to the other texts, whether there is a model or not.

1. *Subordinate clause with* ut, quia *or* quod

Rühl 58–59: *uidentes autem mulieres eorum, quia remanserant uidue, irate appraehenderunt arma…*
Rühl 124–25: *… dicunt quidam, ut aliquando fuisset gens sapiens et mansueta.*

4. *The ablative of the gerund*

Rühl 162–63: *sed uidendo se in mortis periculo stare Perdicca proconsuli suo regnum tradidit et commendauit illi uxorem suam Roxanem.*

5. *Use of* coepisse/incipere + *infinitive*

Rühl 4: *ipse caepit pugnare…*
Rühl 21–22: *…fugit in Persas et congregato exercitu de Persis cepit pugnare cum Astiage auo suo…*
Rühl 38: *… ceperunt manducare et bibere…*
Rühl 44–45: *ille uero reuersus cepit eam persequi.*
Rühl 46: *… et sic cum eo cepit pugnare…*
Rühl 53: *qualiter pugnare ceperunt*
Rühl 60–61: *deinde ab illo die noluerunt habere maritos, sed tantum pugnare ceperunt…*
Rühl 166: *… regnare cepit et regnauit annos tredecim.*

7. *Use of* facere + *infinitive*

Rühl 48: *caput Cyri fecit decollari…*
Rühl 133–34: *Daryum regem cum turpitudine fecerunt fugere predicti Scithe…*

8. *Use of* unus *as indefinite article*

Rühl 6–7: *predictus uero Ninus cum sederet super unam ciuitatem de terra Asiae…*

9. *Use of prepositional phrases*

Rühl 28–29: *ipsa uero Tameris regina non expauit sicut mulier de aduentu ipsius Cyri…*
Rühl 33–34: *…alia uero die repleuit castra, que uulgo aliperga dicuntur, de uino et de omnibus deliciis…*
Rühl 48–50: *caput Cyri fecit decollari et in utrem plenum de humano sanguine misit et cum inproperio*[39] *dicebat: "sacia te, impie, de sanguine humano…*
Rühl 90–91: *erant enim in illo tempore Amazones armate cum aequitibus plus quam ducenta milia…*
Rühl 127: *uestiti erant de pellibus ferarum.*
Rühl 6–7: *predictus uero Ninus cum sederet super unam ciuitatem de terra Asiae…*
Rühl 21–22: *…fugit in Persas et congregato exercitu de Persis cepit pugnare cum Astiage auo suo…*

10. *Vocabulary*

It is, of course, impossible to compare with a non-existent model, but it is interesting to note the *que…uulgo dicitur*-explanation common to the other texts. It is in fact identical with the fourth example of the *HL* (see page 206):

Rühl 33–34: *…alia uero die repleuit castra, que uulgo aliperga dicitur, de uino et de omnibus deliciis…*

Further, *pugnare*, *occidere* and *mori* are almost the only verbs used for waging war, killing and dying. Even though we do not know the model for this text, this is a general feature of the other texts in passages on warfare. Finally, many of the words correspond with the vocabulary of the other texts:

Alipergum (19v × 2)
Bibere (19v, 21r)
Consuetudo (19v)
Mandare (20r)
Manducare (19v, 21r × 2)
Missi (20r)
Mundus (20v)
Populus used as *exercitus* (19v × 3, 20r)
Vindicare (19v)

[39] Cf. Stotz 2000 VI § 59.1

5.6. *'Excidium Troie' (21v–24r)*

Syntax

Excidium Troie is an anonymous work dated to the sixth century. The edited text[40] covers about 100 pages. The Bamberg manuscript contains an abbreviated and paraphrased version. For two reasons a syntactic analysis is not very helpful. First, the Bamberg text, reduced to three folia, is mainly a summary and there are few parallel passages. Secondly, the Latin of the original *Excidium Troie* is already close to the Latin of the version represented by *B*. Thus, there would have been only minor adjustments of syntax to do. However, in a few passages, where comparison was possible, I have registered some instances of diverging syntax. They are all quoted:

1. *Subordinate clause with* ut, quia *or* quod *instead of accusative + infinitive (AcI)*

Both instances are with *quod* and the subjunctive:

Excidium 1: *Merito hoc fabula iactitat Nereidas in mari esse, eo quod in insula procreate sunt.*

Excidium 1 in *B* (21v, a28–b1): *Et propter hoc. fabulose dicitur. quod nereitę habitent in mari ideo quod creatę sunt in ipsa insula.*

Excidium 52: *Iuno (…), ut sensit Eneam sibi auxilium contra Turnum ab Euandro petere, ad Turnum Allecto furiam misit.*

Excidium 52 in *B*[41] (23r, a7–10): *Audiens latinus quod eneas ad euandrum pergeret. mandauit turnum super aschanium filium eneę.*

3. *Finite use of present participle*

Excidium 55: *Turnus uero, fugiens ab Enea, ad Laurentinam ciuitatem, ubi Latinus rex socer eius fuit, se contulit. Eneas uero de post commissionem pugne uel de post nauigium se paucis diebus posuit, cum quo etiam et Pallas filius Euandri regis fuit. Qui Euander cum exercitu filium suum Aenee dederat.*

Excidium 55 in *B* (23r, b21–25): *Turnus uero fugiens ad laurentinam ciuitatem. ubi sedebat latinus socer suus. Tulit itaque eneas exercitum una cum pallante filio euandri. quem ei in adiutorium dederat.*

---

[40] Bate 1986, from which I quote for the examples below.
[41] Note that the gods have been expelled from the narrative.

5. *Use of* coepisse/incipere + *infinitive instead of participle*

Excidium 38: *Et dum casus Troie in eodem templo pictos uideret, animum pictura pascit inani, et repletus lacrimis armigero suo ait…*

Excidium 38 in *B* (22r b29–22v a1): *cum uideret ipsam picturam. cepit plangere nimis. et sic dicere…*

Excidium 70: *Et erigens ad sidera palmas, uoce magna Eneam deprecatus est, dicens…*

Excidium 70 in *B* (23v, b28–30): *tunc cepit turnus leuare manus contra eneam. et dicere illi…*

6. *Periphrastic use of* debere + *infinitive expressing future*

There are two cases, but they do not unambiguously express future. In the model, Aeneas is told by the Gods that "the reign is promised to me" (*mihi regnum deuotum est*), but the *B* version reads "that I was to reign" (*deberem regnum tenere*). Neither does the other example about the apple of discord express future in the model: "discord about having the apple" (*de tollendo malo contentio*), while the *B* version reads "discord about who was to have (take) it" (*qualis illum tollere deberet*):

Excidium 49: *Et dum Troia ciuitas nostra a Grecis expugnaretur et periret, amonitus ex precepto deorum quia mihi regnum deuotum est…*

Excidium 49 in *B* (22v, a19–22): *…et quando apprehensa est troia a grecis. dixerunt mihi per somnium ipsi dii. quod in italia deberem regnum tenere*

Excidium 2: *…et de tollendo malo contentio inter eas facta est.*

Excidium 2 *in B* (21v, b22–24): *…et facta est contentio inter illas. qualis illum tollere deberet…*

8. *Use of* unus *as indefinite article*

Excidium 54: *Et tulerunt arma eius, id est scutum auro gemmisque rigentem, galeam similiter necnon et uaginam eius uel astam.*

Excidium 54 in *B* (23r, a29–b1): *…et tulerunt inde unam galeam auream. quę uulgo cassidem dicimus…*

9. *Prepositional phrases replacing pure case forms*

Excidium 2: *Hoc dolore ducta malum aureum subornauit…*

Excidium 2 in *B* (21v, b15–17): *pro isto dolore dea discordię quia inuitata in ipsa cena non fuit. fecit malum aureum…*

Excidium 3: *Iste Paris filius fuit Priami regis Troianorum…*

Excidium 3 in *B* (22r, a7–8): *iste paris fuit filius priami regis de troia…*

10. *Vocabulary*

The text has three instances of *quod uulgo… dicitur*-explanations.

Excidium 2: *Discordia uero, dea litis, ad ipsas nuptias uocata non est; hoc dolore ducta malum aureum sobornauit…*

Excidium 2 in *B* (21v, b15–18): *pro isto dolore dea discordię quia inuitata in ipsa cena non fuit. fecit malum aureum quod uulgo milum dicitur…*

Excidium 50: *Et ut dictis meis credas, cum ceperis nauigare, admediato itinere inuenies super ora fluminis sub arbore ilicis suem albam iacentem – triginta capitum fetus enixa, alba colore, solo cubans, albi circum ubera nati.*

Excidium 50 in *B* (22v, b11–15): *Et ut credas quia uerum est quod tibi dico. dabo tibi signum istud. quando uadis inuenies sub arbore ilicę suem albam quod uulgo dicitur scrofa. et habet triginta filios albos.*

Excidium 54: *Et tulerunt arma eius, id est scutum auro gemmisque rigentem, galeam similiter necnon et uaginam eius uel astam.*

Excidium 54 in *B* (23r, a29–b1): *…et tulerunt inde unam galeam auream. quę uulgo cassidem dicimus…*

In addition *aliperga* (23r) and *populus* (22v, 23r × 2, 23v) are used for *castra* and *exercitus*.

5.7. *Paul the Deacon: 'Historia Romana' (24r–65v)*

Syntax

Before presenting each category, let us consider an example that illustrates the change from hypotaxis to parataxis. In book VI we read about the Macedonian wars, and in chapter 10 the Romans encounter a barbarian tribe in the mountains of Rhodope:

HR VI.10: *expugnavit etiam gentes quae Rodopeis montibus circumfusae, inter coetera dictu audituque horrida quae in captivos agebant, raptis, cum poculo opus esset, humanorum capitum ossibus cruentis capillatisque adhuc ac per interiores cavernas male effosso cerebro oblitis avide ac sine orrore tamquam veris poculis utebantur.*

Paul the Deacon has taken this long passage from Orosius V.23, 17–18. A simple main clause *expugnavit etiam gentes* introduces the passage. The

object *gentes* is followed by a long relative, of which *circumfusae… utebantur* is the core, but before the relative clause comes to its conclusion with the finite verb *utebantur*, it is interrupted, first by a prepositional phrase *inter… horrida* with a relative clause (*quae in captivos agebant*) attached to it; then, a very long ablative absolute (*raptis… cruentis capillatisque… oblitis*) follows, immediately interrupted by the subordinate *cum poculo opus esset*.

HR VI.10 in *B* (1219–24): *Postea uero expugnauit gentes, quę habitant in Rodopeis montibus. Quę est gens crudelissima et nimium horribilis ad audiendum. Nam quando apprehendebant homines, decollabant illos et tollebant capita eorum et excuciebant exinde tantummodo cerebrum et capillos et carnem dimittebant et sic in eis uinum bibebant, ac si in fiala biberent.*

By the replacement of the participle *circumfusae* with a finite verb (*habitant*), the long relative clause comes to conclusion at once in *B*. The prepositional phrase is rendered by a co-ordinate (*Quę est gens… audiendum*). Finally, the long section with absolute ablative has been changed to a long main clause (*decollabant… bibebant*) containing a series of finite verbs (*tollebant, excuciebant, dimittebant*) introduced by a short temporal clause (*Nam… homines*).

1. *Subordinate clause with* ut, quia *or* quod *instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)*

There are 26 cases of replacements in *B*'s version of the *HR*, 1 with *ut*, 13 with *quod* and 12 with *quia*. (In addition there are 24 cases without AcI or NcI in the model, 7 with *ut*, 6 with *quod* and 11 with *quia*).

Ut is introduced by *dicere* and the following verb is in the subjunctive mood.

In the cases of *ut* without AcI or NcI in the model, *ut* is introduced three times by *dicere*, once by *cogitare* and twice by *necesse esse* and once by *uidere.* The verbs following are always in the subjunctive.

Quod is introduced by *apparere, cognoscere, dicere* (four times), *iurare, recordari, respondere, sentire* and *sperare* (three times). The following verbs are always in the subjunctive. In the cases without AcI or NcI in the model, *quod* is introduced by *dicere* (twice), *desperare, cognoscere, nuntiare* and *sperare*. The verbs following are always in the subjunctive.

Quia is introduced by *dicere* (twice), *sentire* (twice), *uidere* (five times), *aspicere, minari* and *dolere*. The following verbs are in the subjunctive except once after *dicere, dolere* and *uidere*. In the cases without AcI or NcI

in the model *quia* is introduced by *audire, cognoscere* (twice), *dicere* (four times), *mandare, nuntiare* and *uidere* (three times). The verbs following are in the subjunctive except after *cognoscere* and once after *dicere*.

The following passage from book XIV contains many examples of subordinate clauses replacing the AcI. Before the battle of Châlons on the Catalaunian fields (451 A.D.) Attila foresees that he will be in danger if the Goths dwelling in Gaul are to join the Romans, and devises a plan to save his skin. But Attila's diviners reveal a misfortune:

HR[42] XIV.3–5: *praevidens itaque sagacitate, qua callebat, non sibi fore tutum, si Gothi, qui intra Gallias morabantur, Romanis auxilio iungerentur, amicum se Gothis simulans adversum Romanos se asserit proeliaturum, Romanorumque e diverso quasi amicitias appetens in Gothos, eorum videlicet hostes, se pollicetur arma moturum. (…) qui arte daemoniaca exta pecudum perscrutans Attilae infausta denuntiat, hoc tamen quantulumcumque solacium fore, quod summus de parte hostili in certamine ductor occumberet. Attila vero dum haec de Aetii interitu, cuius mortem sitiebat, denuntiari putaret, non dubitavit vel cum suorum perditione bellum committere, dummodo Aetium suis motibus fortiter obsistentem possit extinguere.*

HR XIV.3–5 in *B* (2403–2408/2424–29): *Itaque dum esset nimis astutus et subtilis, timens ne forte Gothi, qui intra Gallias habitabant, iungerentur Romanis in adiutorium, finxit se Gothis mandare dicens, quod non uellet pugnare cum eisdem Gothis sed contra Romanos pugnare uellet. Ex alia parte mandabat Romanis, ut amiciciam cum eis firmaret dicens, quod contra Gothos pugnare uellet. (…) Illi per artem diabolicam nunciauerunt ei, quod uincere non deberet. Tamen dixerunt ei, quod a parte inimicorum eius magnus homo mori deberet. Sperans Attila, quod Ecius patricius in ipsa pugna periret, cuius mortem ille desiderabat, non habuit curam de perdicione suorum hominum nec dubitauit committere pugnam, tantum ut posset occidere inimicum, qui ei resistebat.*

2. *Substitution of* oratio obliqua *speech with direct speech*

There are 17 instances of change from indirect to direct speech in the *HR*.

In VI.25 the redactor lets an ox speak directly:

HR VI.25: *… bos in suburbano Romae ad arantem locutus est frustra se urgeri, non enim frumenta sed homines brevi defuturos.*

HR VI.25 in *B* (1375–78): *… bos ad hominem locutus est, qui eum ad aratrum minabat, et dixit: "Quare me in tantum opprimis? Non enim erit paupertas de uictualio sed in breui tempore homines non erunt."*

[42] Examples quoted from Crivellucci 1914.

3. *Finite use of present participle*

I have registered 9 instances of finite use of the present participle.

In XVI.15, the Ostrogothic king Theodahad dies during Belisarius' stay in Sicily:

HR XVI.15: *Belisarius itaque dum aliquantum temporis apud Siciliam moram faceret, rex Gothorum Theodatus extinctus est.*

HR XVI.15 in *B* (2857–59): *Veniens itaque Belisarius in Siciliam cum aliquantum tempus ibi moraretur, rex Gothorum Theodatus mortuus est.*

4. *Use of the ablative of the gerund instead of present participle*

The ablative of the gerund is almost exclusively found in connection with *verba dicendi* and verbal expressions designating messages, or verbs designating war, conquest and victory, such as *mandare/mittere dicendo* and *pugnando uincere/subdere* etc. There are eight cases replacing present participle (plus an additional 30 cases where there is no present participle in the model).

In the following example Philip, king of Macedonia, offers Hannibal help against the Romans:

HR III.12: *quo tempore etiam rex Macedoniae Philippus ad eum legatos misit promittens auxilia contra Romanos sub hac conditione, ut deletis Romanis ipse quoque contra Grecos ab Hannibale auxilia acciperet.*

HR III.12 in *B* (648–51): *Ipso ęciam tempore Philippus rex Macedonie misit missos suos ad eundem Hannibalem promittendo ei adiutorium contra Romanos in tali ordine, ut, si Hannibal uinceret Romanos, ipse ei contra Grecos adiutorium prestaret.*

5. *Use of* coepisse/incipere + *infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund*

This construction occurs as much as 42 times. There is a clear tendency to use it when describing warfare or siege. *Cepit/ceperunt pugnare* occurs no less than 16 times, *c. obsidere* 4 times, *c. deficere, c. expugnare, c. obpugnare, c. occidere* and *c. preliare* all occur once. The 17 remaining cases involve the verbs *adimplere, admirari, concitare, crudelis esse* (twice), *fabricare, mala facere* (twice), *animum habere, colloquium habere, regere, persequi (twice), rogare* (twice), *tardare, uenire*. 23 of the cases replace a conjugated verb in the past tense, 7 in the historical present, 10 in the ablative absolute and one case replaces gerund.

This example narrates Belisarius' siege of Naples:

HR XVI.16: *qui indignatus acriter ad eiusdem urbis expugnationem totis se viribus erexit.*

HR XVI.16 in *B* (2862–63): *Iratus Belisarius cepit cum tota uirtute expugnare Neapolim…*

6. *Periphrastic use of* debere + *infinitive expressing future*

The periphrastic use of *debere* occurs five times. The example of Attila on page 189 is an appropriate illustration of this syntatic category:

HR XIV.5: *qui arte daemoniaca exta pecudum perscrutans Attilae infausta denuntiat, hoc tamen quantulumcumque solacium fore, quod summus de parte hostili in certamine ductor occumberet.*

HR XIV.5 in *B* (2424–26): *Illi per artem diabolicam nunciauerunt ei, quod uincere non deberet. Tamen dixerunt ei, quod a parte inimicorum eius magnus homo mori deberet.*

7. *Use of* facere + *infinitive*

I have registered 32 instances of use of *facere* + infinitive. *HR* III.18 on the battle of Metaurus (207 B.C.) offers three examples:

HR III.18: *Desperans Annibal Hispanias contra Scipionem diutius posse retineri fratrem suum Hasdrubalem ad Italiam cum omnibus copiis evocavit. is veniens a consulibus Appio Claudio Nerone et Marco Livio Salinatore apud Metaurum fluvium in insidias conpositas incidit. strenue tamen pugnans occisus est, LVIII milia de eius exercitu perempta, V milia capta sunt. CCCCIIII milia civium Romanorum inter eos reperta et revocata sunt. magnum pondus auri et argenti Romam relatum est. Annibali caput fratris sui Hasdrubalis ante castra proiectum est, quo viso et simul clade Poenorum cognita, anno tertio decimo quam in Italiam venerat, refugit in Britiam. post haec Annibal diffidere iam de belli coepit eventu. Romanis ingens animus accessit; itaque et ipsi evocaverunt ex Hispania Publium Cornelium Scipionem. is Romam cum ingenti gloria venit.*

HR III.18 in *B* (723–36): *Cum autem sperasset Hannibal, quod in Hispania contra Scipionem contendere posset, fratrem suum Hastrubalem cum exercitu eius ad Italiam uenire fecit. Sed Appius Claudius et Nero Libius consules ad Metaurum fluuium Hastrubali occurrerunt et pugnando eum interfecerunt et quinquaginta milia de exercitu eius apprehenderunt, et quadringenti quatuor milia Romani inter eos inuenti sunt. Cum hanc uictoriam haberent Romani, perrexerunt in partes Apulię, ubi erat Hannibal, et eo die, quo cum eo pugnare debebant, predicti consules caput predicti Hastrubalis ante castra illius iactare fecerunt. Hannibal autem ut uidit caput Hastrubalis et cognouit perdicionem Africanorum, fugit in Briciam. Nec habebat uoluntatem pugnandi nec sperabat se uincere Romanos. Romani uero fortissimum animum habere ceperunt et mandauerunt in Hispaniam et fecerunt uenire Publium Cornelium Scipionem et cum magna gloria Romam intrauerunt.*

8. *Use of* unus *as indefinite article*

Unus is used nine times as indefinite article. A passage from *HR* III.10, on the dying Aemilius Paullus during the battle of Cannae (216 B.C.), contains three instances:

HR III.10: *periit enim in eo consul Aemilius Paulus, qui dum saucius in quodam saxo resedisset, offerente ei Lentulo equum quo fugeret, ut cladi superesset, noluit atque ibi persedit, donec ab hostibus peremptus est.*

HR III.10 in *B* (607–10): *Mortuus est ibi Emilius Paulus consul. Nam cum esset plagatus et sederet super unam petram, adduxit ad eum unus Romanus nomine Lentulus unum caballum, ut fugeret. Ille uero noluit sed sedit super eandem petram donec uenirent Affricani et occiderent eum.*

9. *Prepositional phrases replacing pure case forms*

The following example shows both genitive of property and ablative of means replaced with the use of prepositions:

HR XVI.8: *… universos Italiae populos ipse gladio extingueret.*

HR XVI.8 in *B* (2792–93): *… omnes populos de Italia cum gladio dissiparet.*

10. *Vocabulary*

The following list presents the most common replacements.

Aucellus instead of *avis* (VII.18)
Bibere instead of *haurire*, *potare* or *sitim levare* (VI.12, IX.28)
Caballus instead of *equus* (III.10, IV.27, IX.7)
Caballicantes instead of *equites* (III.8, VI.20)
Campus instead of *ager* (IV.16)
Causa instead of *res* (I.7, II.1, VII.1, VII.3, VII.9, VIII.2, VIII.7, VIII.8, IX.11, IX.11, IX. 16, IX.17, IX.22, IX.27, X2, X.4, X.8, XI.15, XI.17, XII.3, XII.5, XIII.1, XIII.7, XIV.15, XVI.11)
Consuetudo instead of *mos* (VII.10, IX.13, XV.14, XVI.4)
De gyro in gyrum (V.2)
Filiaster instead of *priuignus* (VII.9, VII.10)
Filiastra instead of *priuigna* (IX.22)
Fingere instead of *simulare* (VII.11, XIV.3)
Focus instead of *ignis* (XIV.7)
Iocus instead of *ludus* (I.6, III.1, XII.6), *iocare* instead of *ludere* (VII.10)
Inimicus instead of *hostis* (II.14)
Malum instead of *scelus* (VII.1, IX.19)
Malum instead of *facinus* (XIV.16, XVI.10)

Mandare instead of *(im/re)mittere* or *dirigere* (III.14, III.15, III.20. IV.12, IV.13, IV.13, V.6, X.2, XIII.2, XV.3, XV.14)

Manducare instead of *comedere* (XVI.22)

Maritus instead of *uir* (XVI.16)

Missus instead of *legatus* (I.15, II.11, II.12, II.12, II.12, II.13, II.14, II.14, II.15, III.12, III.12, III.21, IV.14, V.7, VI.17, VI.17, VII.10, XI.15, XIV.3, XVI.5)

Mori instead of *caedi, cadere* (II.13, XIV.6), *concidi* (I.16), *defungi* (VIII.6, XIV.1, XVI.7), *eximi* (XV.1), *extingui* (1a, III.9, IV.20, V.9, VII.7, VII.20, XVI.15), *interire* (VII.10, XV.4), *interfici* (II.13, IV.17, V.6, VI.18), *interimi* (III.9), *obire* (VIII.7, VIII.8, VIII.10, X.1, X.8, X.15, XIII.1, XIII.18), *occidi* (II.14, III.13, III.15, IV.3, V.2, V.8, VII.17), *occumbere* (XIV.5, XIV.6, XIV.15, XV.1, XV.11), *perire* (I.5, III.10, III.10, III.10, IV.20, VI.12, IX.18), *perimi* (XIV.8)

Mors instead of *excessus* (XVI.2), *funus* (XIII.9, XIV.7, XV.5), *internicio* (XVI.23), *nex* (XII.2) or *obitus* (1a)

Mundus instead of *orbis terrarum* (I.7, VI.25, VII.8, XV.10)

Natus instead of *editus* (intro, XII.16), *genitus* (XII.1) *ortus* (XI.1, XVI.7) or *oriundus* VIII.18, IX.19, X.4)

Occidere instead of *affligere* (IX.2), *caedere* (II.14, II.21, II.24, III.11, IV.3, IV.16, V.1, V.2, V.7, VI.17, VII.9, IX.23, X.3), *configere* (VII.21), *conterere* (XV.15), *extinguere* (I.2, V.6, IX.6, XII.2, XIII.1, XIV.5, XV.1, XV.9), *fundere* (IX.11, X.4, XVI.14), *interimere* (intro, IV.26, VII.7, XIII.10), *interficere* (intro, II.6, III.2, III.11, III.12, III.14, III.20, IV.16, V.6, V.9, VI.15, VII.1, VII.6, VII.12, VII.15, VII.18, VII.22, VII.22, VIII.17, VIII.22, IX.2, IX.2, IX.3, IX.5, IX.9, IX.15, IX.17, IX.20, X.2, X.3, XI.8, XI.9, XI.12, XI.16, XII.4, XVI.23), *iugulare* (XVI.22), *necare* (VI.7), *opprimere* (IX.22, X.3, XI.2), *percutere* (IX.20), *perimere* (III.10, V.8, VI.17, XII.15, XIII.1, XIII.1, XIV.2, XIV.15, XIV.16, XIV.19, XV.17, XVI.10, XVI.19, XVI.22), *(pro)sternere* (XII.13, XIII.5) *strangulare* (XII.3), *trucidare* (IV.19, VI.12, XIV.9, XV.4, XVI.9), *uastare* (VI.8)

Perdere instead of *amittere* (II.21, V.7, VII.10, IX.8, XV.14)

Plangere instead of *flere* (III.21)

Populus instead of *exercitus/milites* (II.18, III.2, III.20, IV.2, VI.21, VII.2, XI.15, XIV.9, XIV.16)

Portare instead of *abducere* (IV.20), *deferre* (1a), *ducere* (II.11, II.14, III.12), *ferre* (I.2), *referre* (II.13) or *ueho* (III.6, IX.18)

Propria uoluntate instead of *sponte* (XI.1, XV.10)

Pugnare instead of *arma mouere* (IV.13, XIV.3), *bellare* (XI.15, XVI.17), *bellum decernere* (III.11), bellum gerere (II.1, III.7, V.4, VIII.10, IX.1, IX.18), *bellum habere* (VI.12), *bellum indicere* (II.11, II.16, VII.10), *bellum inferre* (IV.2, IV.22, V.5, VI.10, VI.17, VI.22, VII.13, X.5), *bellum suscipere* (II.7, II.8, II.18, VIII.23), *bellum trahere* (V.3), *bellum (com)mouere* (I.9, II.16, XIII.15), *bellum parare* (II.8, XI.5), *certamen implere* (I.16), *certare* (V.9), *confligere* (II.8, XIII.2, XV.15), *congredi* (IV.8), *dimicare* (1a, I.5, II.8, II.11, II.20, II.21, III.12, IV.7, V.2, V.4, V.7, V.8, VI.18, VI.20, VI.20, IX.11, XIV.8), *inuadere* (II.8), *proelium committere* (XV.4), *proelium habere* (IX.24), *proeliare* (XIV.3), *res gerere* (IX.18)

Sanguis instead of *cruor* (II.16, V.3, X.16)
Scutum instead of clipeum (IX.11)
Vindicta instead of *ultio* (XVI.5)

The text contains a few *quod uulgo… dicitur*-explanations. The first one is particularly interesting. It refers to a specific silver coin from Byzantium, which was probably circulating widely in Southern Italy; therefore this may have been a natural reference either to the redactor of the original or to a later glossator:

HR Ia: *ipse etiam eis nummos aereos primus instituit.*

HR Ia in *B* (9–10): *Ipse enim monstrauit facere nummos aereos, quos uulgo follares nominamus.*

HR Ia: *qui Ascanius, derelicto nouercae suae Laviniae regno, Albam Longam condidit…*

HR Ia in *B* (23–25): *Inter hęc relinquens Aschanius Lauiniam suam nouercam, que uulgo matrinia dicitur, et fecit sibi ciuitatem, quam Albam Longam nominauit.*

HR I.6: *muros fecit et cloacas…*

HR I.6 in *B* (123–24): *Muros Rome fecit et cloacas, que uulgo clauaca dicuntur.*

HR V.2: *tria et triginta Cymbris signa sublata sunt.*

HR V.2 in *B* (1010–11): *Signa uero de Cimbris, quę uulgo bandos*[43] *dicimus, triginta milia* (sic) *tulerunt Romani.*

HR VIII.20: *opus Romae egregium fecit lauacri…*

HR VIII.20 in *B* (1726–27): *Lauacrum quoque, quod balneum dicitur, nobilissimum fecit Romę.*

HR X.6: *spadonum et auligorum omnium vehemens domitor tineas soricesque palatii eos appellans.*

HR X.6 in *B* (2020–22): *Nimium in odio habuit spadones, id est castratas. Dicebat enim: "Tineę" quod uulgo tiniole dicuntur "simulque et sicut sorices ita sunt castrati in palatio."*

[43] For the medieval use of *bandus*, see Stotz 2002 III § 28.11, 2000 V § 105.7 and VI § 95.6.

5.8. *'Liber Historiae Francorum' (65v–83r)*

The *Liber Historiae Francorum*[44] is a work extant in two redactions, the A version composed in year 727 by an anonymous Neustrian writer using Gregory and Fredegar's Frankish histories as sources, and the B version written by an Austrasian some ten years later. The paraphrased version contained in the Bamberg-manuscript relies on the B redaction.

Syntax

Relatively few changes have been made to this text. Hence, every instance of each category is quoted below. The small number of alterations can be explained with the fact that the Latin of the model – provided that the model was something like the text of the MGH-edition[45] – is similar to the Latin of the redactor. All the syntactic categories mentioned on page 171 occur frequently in the *LHF*.

1. *Subordinate clause with* ut, quia *or* quod *instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)*

There are four cases, three with *quia* followed by the indicative mood, and one instance with *quod* followed by the subjunctive mood:

LHF[46] 6: *"Quando istam aliam partem tibi transmisero, scias, me Francos tecum habere pacatos…*

LHF 6 in *B* (66v b30–67r a3): *quando mandauero tibi istam partem de isto solido. scias quia pacatos habeo francos erga te.*

LHF 7: *Penitet nos hoc fecisse contra regem nostrum.*

LHF 7 in *B* (67r, a21–23): *penitet nos quia hoc fecimus contra regem nostrum.*

LHF 12: *"Scio, domine mi rex, ante hos annos tibi pro munere aurea munuscula a missis Chlodoueo deferta*[47]*…*

LHF 12 in *B* (68v, b15–17): *"scio mi domine rex. quia ante hos annos missi clodouei adduxerunt tibi munera…*

---

[44] Edited by Krusch. See Krusch 1888 = MGH SRM 2 (see bibliography).

[45] Krusch described its Latin as *Fredegariano* (sc. *sermone*) *aliquanto melior.* Cf. Krusch 1888 p. 218.

[46] Examples quoted from Krusch 1888 = MGH SRM 2 (see bibliography).

[47] *defertus* for *delatus*, cf. Stotz 1998 VIII § 119.5.

LHF 15: *Velis diuinitus depictis adumbrantur plateae, fabricantur ecclesiae, conponitur baptistyrium, balsamum redolent cerea odorata. Talem graciam Dominus subministrauit in populo, ut aestimarent se paradysi odoribus collocare.*

LHF 15 in *B* (70r, b8–13): *. . . et ornauit locum baptisterii de picturis. et de uariis ornamentis auri et argenti. et ipsam ęcclesiam fecit explere ex odore balsami et incensi ut omnis populus existimaret quod paradisi gaudia uiderent.*

3. *Finite use of present participle*

LHF 12: *Ille autem cum sociis suis, accepta Chrotchilde, cum magno gaudio et leticia Chlodoueo adduxerunt eam. . . .*

LHF 12 in *B* (68v, b23–25): *aurelianus autem accipiens eam et cum magno gaudio clodoueo domino suo eam presentauit . . .*

LHF 15: *Nunciantur haec sancto Remegio. Ille quoque gaudio magno repletus, iussit baptismi lauacrum parare.*

LHF 15 in *B* (70r, b5–8): *nunciantes hoc remedio* (sic) *episcopo. gaudio magno repletus est. et iussit sacrum baptismum preparare.*

LHF 17: *Tunc rex proiecit in directum a se bipennem suam, quod est francisca, et dixit . . .*

LHF 17 in *B* (70v, b20–22): *Tunc rex proiciens in directo latere bipennem suam quę est francisca. et dixit . . .*

4. *Use of the ablative of the gerund instead of present participle*

LHF 16: *Illic bestiae multae oberrantes, lupi, ursi ac cerui ingressi per portam ciuitatis deuorantesque plurimos, per totum annum hoc faciebant.*

LHF 16 in *B* (70v, a19–22): *nam et bestie. id est ursi. lupi. et cerui. ingressi per portam ciuitatis ibant errando per totam ciuitatem. et factum est hoc per multum tempus.*

5. *Use of* coepisse/incipere + *infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, absolute ablative, participle or gerund*

LHF 14: *Pro quo rex nimis contristatus, reputabat increpando, dicens, quia . . .*

LHF 14 in *B* (69v, a13–15): *Rex uero contristatus nimis. cepit regine increpando dicere . . .*

LHF 15: *Factum est autem, pugnantibus inter se Francorum et Alamannorum exercitu, ut populus Chlodoueo nimis caderet.*

LHF 15 in *B* (69v, b7–10): *Factum est autem bellum inter francos et alamannos. in quo exercitus clodouei regis fortiter cadere cepit.*

LHF 15: *Acta sunt haec anno 15. Chlodoueo regnante.*

LHF 15 in *B* (70r, a11–14): *Hoc autem factum est in anno quinto decimo clodouei regis francorum. ex quo cepit regnare.*

6. *Periphrastic use of* debere + *infinitive expressing future*

LHF 13: "Quid restat aliud, nisi ut omnem regnum meum cum Chlodoueo diuidam?"

LHF in *B* (69r, b22–23): *quid aliud mihi restat nisi solum regnum meum clodoueo regi dare debeam?*

LHF 33: *Rex vero cum eos per ingenium inde eiecere non posset, dolose eis iurans quia, "si", inquid, "uoluntas Dei fuerit, ipse uos separare non conaretur."*

LHF 33 in *B* (77v, b11–15): *Rex uero cum eos per ingenium inde eicere non posset. dolose eis iurans inquit. si uoluntas dei fuerit. uos separare non debeo.*

7. *Use of* facere + *infinitive*

LHF 11: *Gundobadus igitur Chilpericum, fratrem suum, interfecit gladio uxoremque eius, legato ad collum saxo, in aqua negare precepit.*

LHF 11 in *B* (68r, b7–10): *Igitur gundeuadus occidit fratrem suum. chilpericum. et uxori illius fecit ligare lapidem ad collum et in aquam deiecit.*

LHF 12: . . . *et ecclesias sanctas, quas succendisti, restaura.*

LHF 12 in *B* (69r, a11–12): *ęcclesias sanctas quas succendisti. restaurare facias* . . .

LHF 13: . . . *ego interficiam te.*

LHF 13 in *B* (69r, b2): . . . *occidere te faciam.*

LHF 15: *Velis diuinitus depictis adumbrantur plateae, fabricantur ecclesiae, conponitur baptistyrium, balsamum redolent cerea odorata.*

LHF 15 in *B* (70r, b8–11): . . . *et ornauit locum baptisterii de picturis. et de uariis ornamentis auri et argenti. et ipsam ęcclesiam fecit explere ex odore balsami et incensi* . . .

8. *Use of* unus *as indefinite article or replacing* quidam

LHF 10: *De quadam autem ecclesia urceum mire magnitudinis pulchrum hostes eius tullerant cum alio ministerio ecclesiae et ornamenta multa.*

LHF 10 in *B* (67v, b8–10): *quadam autem die milites eius tulerant de una ęcclesia unum urceum mire magnitudinis et pulchrum nimis.*

LHF 36: … *dixit uir ad socium suum*…

LHF 36 in *B* (79v, a27–28): … *dixit unus* (sc. *vir* or the like) *ad socium suum*…

9. *Prepositional phrases replacing pure case forms*

Ablative of time

LHF 10: *Eo tempore multae ecclesiae a Chlodouecho exercitu depredatae sunt.*

LHF 10 in *B* (67v, b4–6): *in illo itaque tempore multę ęcclesie ab exercitu clodouei regis depredate sunt.*

LHF 15: *Acta sunt haec anno 15. Chlodoueo regnante.*

LHF 15 in *B* (70r, a11–14): *Hoc autem factum est in anno quinto decimo clodouei regis francorum. ex quo cepit regnare.*

Genitive of property

LHF 2: *Ille itaque, commoto exercitu magno Romanorum, direxit aciem contra eos superauitque eos, adtriuit atque debellauit.*

LHF 2 in *B* (66r, a12–14): *ille uero iratus direxit contra eos exercitum de romanis. et occiderunt ex eis multos.*

Partitive genitive

LHF 13: *Audiensque eorum consilio Gundobadus, dedit per manus Auriliano ad partem Chlodoueo partem maximam thesauri sui*…

LHF 13 in *B* (69r, b18–19): *Audiens hoc gundiuadus rex dedit aureliano partem de thesauris suis.*

LHF 17: *"Satis mihi molestum est, quod Gothi Arriani partem optimam Gallearum teneant.*

LHF 17 in *B* (70v, b8–10): *maximam habeo angustiam. eo quod gothi arriani sunt. optimam partem de gallia teneant.*

10. *Vocabulary*

Let me quote Krusch once more: *neque vocabula barbara desunt.*[48] Evidently, the writer of the *LHF* also avoids words no longer intelligible in the vulgar. This is the reason why we find almost no substitutions in the version of *B* (except *caballus* instead of *equus* twice on folio 71r).

Of the utmost interest, however, is a series of replacements of expressions related to dying, killing and fighting. This is a *usus scribendi* completely correspondent with the other texts, and a tendency that is very likely to prove textual unity:

Mori instead of *cadere/caedi* (66r) and *strages magna fuit* (66r)

Occidere instead of *atterere* (66r), *interficere* (66v, 68r, 69r, 69r), *irruere* (66r), *percutere* (66r) and *uastare* (67v).

Pugnare instead of *bellum* (*com*)*mouere* (69v), *certare*: (81v) and *dirigere aciem* (66r).

5.9. *Paul the Deacon: 'Historia Langobardorum' (133r–191r)*

Syntax

As for the other texts, the *HL* also displays a general tendency to substitute the hypotaxis with parataxis. This example narrates the refoundation of Monte Cassino in 718 by Abbot Petronax of Brescia:

HL VI.40: *Hic non post multum tempus, cooperante divina misericordia et suffragantibus meritis beati Benedicti patris, iamque evolutis fere centum et decem annis, ex quo locus ille habitatione hominum destitutus erat, multorum ibi monachorum, nobilium et mediocrium, ad se concurrentium pater effectus, sub sanctae regulae iugum et beati Benedicti institutione, reparatis habitaculis, vivere coepit atque hoc sanctum coenobium in statum quo nunc cernitur erexit.*[49]

HL VI.40 in *B* (187r, a22–b6): *Ab illo namque tempore. ex quo locus ipse dissipatus fuit. et usque ad iam dictum abbatem petronacem completi fuerunt centum et decem anni. Cęperunt namque ibi concurrere ad eum multi nobiles. et mediani uiri. post uero multum temporis adiuuante diuina misericordia. et meritis beati benedicti factus est omnium pater. et reparauit ipsa habitacula. cepitque cum omnibus uiuere sub iugo sanctę regulę. et ordine beati benedicti patris. atque hoc sanctum monasterium exaltauit in ea firmatione in qua modo est.*

[48] Cf. Krusch 1888 (= MGH SRM 2, see bibliography), p. 218.
[49] Examples quoted from the MGH-edition. See bibliography.

The long period of Paul has a temporal adverbial clause (prepositional phrase + two absolute ablatives + relative clause) followed by a participium coniunctum- construction and another adverbial clause (prepositional phrase + absolute ablative) before the final main clause. In *B* the period is replaced by three main clauses. The first main clause is introduced by the temporal adverbial *Ab illo… Petronacem* (prepositional phrase + relative clause). The last main clause is the most paratactic. After a prepositional phrase (*Post… temporis*) and an absolute ablative (*adiuuante… Benedicti*) four coordinate main verbs follow (*factus est, reparauit, cepit uiuere, exaltauit*).

1. *Subordinate clause with* ut, quia *or* quod *instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)*

I have recorded 44 cases of such replacements in *B*'s version of the *HL*, 9 with *ut*, 13 with *quia* and 22 with *quod*.

Ut is introduced by *cogitare* (twice), *cognoscere, dicere* (twice), *promittere, sperare* (three times). The verb following is always in the subjunctive mood.

Quia is introduced by *apparere, certum esse* (twice), *cognoscere, credere, dicere* (twice), *scire* (twice), *recordari, sperare* (twice), *uidere.* Seven times the verb following is in the subjunctive: after *apparere, dicere* (twice), *scire, sperare* (twice), and *uidere*; and six times in the indicative: *cognoscere, certum esse* (twice), *credere, recordari* and *scire*.

Quod is introduced by *considerare, dicere* (four times), *diuulgare, nescire, intelligere* (three times), *nuntiare* (twice), *respondere, scire, sperare* (five times), *significare, uenire nuntius* and *uidere* (twice) . The verb following is always in the subjunctive.

In VI.6 Cunincpert the Lombard king (688–700) realises that a fly he has mutilated was an evil spirit, or the devil himself:

HL VI.6: *Tunc intellexit rex, muscam illam cui pedem truncaverat malignum spiritum fuisse et ipsum sui secreti consilia prodidisse.*

HL VI.6 in *B* (182r b29–182v a1): *Tunc rex cunipertus intellexit. quod musca illa. cui pedem truncauerat. diabolus fuisset. et ipse eis hoc nuntiasset.*

2. *Substitution of* oratio obliqua *with direct speech*

Change of indirect to direct speech occurs 44 times.

Sometimes the retelling follows Paul's narrative neatly, as in IV.37, when Romilda the widow of Gisulf II, duke of Friuli, makes advances

to the king of the Avars, who has just slaughtered her husband. In other cases, the redactor's own words give life to the narrative through an invented dialogue. This is the case in V.8. This chapter relates the siege of Beneventum by the Emperor Constans II (641–668). Romoald, the young duke of Beneventum, has called his father Grimoald for help. Grimoald sets out from Pavia to rescue his son and when approaching Beneventum he sends Romoald's tutor Sesoald to announce his arrival. However, the besieging Greeks catch him and deliver him to the emperor, who orders him not to reveal the approach of Romoald's father.

HL IV.37: *… hunc Romilda de muris prospiciens, cum eum cerneret iuvenili aetate florentem, meretrix nefaria concupivit, eique mox per nuntium mandavit, ut, si eam in matrimonium sumeret, ipsa eidem civitatem cum omnibus qui aderant traderet. Quod rex barbarus audiens, eidem malignitatis dolo quod mandaverat se facturum promisit eamque se in matrimonium accipere spopondit.*

HL IV.37 in *B* (164v, a18–25): *predicta romilda cum uidisset eum iuuenili ętate florentem. meretrix impia concupiuit eum et mandauit ei dicens. quia si me accipiet uxorem. tradam illi ciuitatem cum omnibus intro habentibus Rex barbarus ut hoc audiuit tam malignum nuntium. respondit. accipiam et habebo eam uxorem.*

HL V.8: *Eius vero nutricium Sesualdum ad muros duci praecepit (sc. Constans augustus), mortem eidem minatus, si aliquid Romualdo aut civibus de Grimualdi adventu nuntiaret, sed potius asseveraret, eundem venire minime posse. Quod ille ita se facturum ut ei praecipiebatur promisit;*

HL V.8 in *B* (173v, b19–31): *Tunc precepit augustus illis hominibus qui illi adduxerant sesoaldum missum romoaldi. ut eum portarent ad murum beneuenti. et primum clamauit ad se predictum sesoaldum et dixit ei. uade ad murum beneuenti. et dic hominibus qui in muro stant. ut grimoaldus nullo modo huc uenire debet. si autem aliud dixeris. presentialiter te decollari facio. Tunc sesoaldus dixit. omniaquecumque uolueris ut dicam. ego dico. quia in manus uestras me tradidit dominus.*

In addition long passages with *oratio obliqua* are resolved as can be seen in these examples:

HL I.8: *Refert hoc loco antiquitas ridiculam fabulam: quod accedentes Wandali ad Godan victoriam de Winnilis postulaverint, illeque responderit, se illis victoriam daturum quos primum oriente sole conspexisset. Tunc accessisse Gambaram ad Fream, uxorem Godan, et Winnilis victoriam postulasse, Freamque consilium dedisse, ut Winnilorum mulieres solutos crines erga faciem ad barbae similitudinem conponerent maneque primo cum viris adessent seseque Godan videndas pariter e regione, qua ille per fenestram orientem versus erat solitus aspicere, conlocarent. Atque ita factum fuisse. Quas cum Godan oriente sole conspiceret, dixisse: "Qui sunt isti longibardi?" Tunc Fream subiunxisse, ut quibus nomen tribuerat victoriam condonaret. Sicque Winnilis Godan victoriam concessisse.*

HL I.8 in *B* (135r b19–135v a6): *Referunt antiqui fabulam aptam ad ridendum quod issent wandali ad godan. et petissent ei ut haberent uictoriam de winnilis. ille respondit. quos primum uidero sole exeunte. ipsi erunt uictores. Tunc iuit gambara ad fream uxorem godan. et petiuit ut winniles essent uictores. et dedit consilium frea. ut mulieres winnilorum solutis capillis ponerent sibi iuxta faciem ad similitudinem barbę. et primo mane cum maritis suis. ante godan uenirent. et starent in illa parte de qua ille per fenestram solebat aspicere. et sic factum est. Godan uero sole exeunte cum uideret illas. dixit. qui sunt isti longibarbe? tunc frea rogauit. ut sicut eis nomen daret. et uictoriam winnilis dicitur dedisse.*

HL III.32: *Fama est enim, tunc eundem regem per Spoletium Beneventum pervenisse eandemque regionem cepisse et usque etiam Regiam, extremam Italiae civitatem vicinam Siciliae, perambulasse; et quia ibidem intra maris undas columna quaedam esse posita dicitur, usque ad eam equo sedens accessisse eamque de hastae suae cuspide tetigisse, dicens: "Usque hic erunt Langobardorum fines."*

HL III.32 in *B* (157v, b1–9): *quando uenit per poletium* (sic) *in beneuentum. et apprehendit totam ipsam regionem. usque ad regium que est in extrema parte italię. et uicina sicilię. et ad columnam que intra undas maris posita esse dicitur. accessit sedens super equum et tetigit eam cum cuspide dicens. usque huc erunt fines longobardorum.*

HL V.39: *Nuntius subito ad Alahis pervenit, adimplesse Aldonem et Grausonem quod ei promiserant: et caput Cunincperti attulisse, et non solum caput, sed et totum corpus, eumque adfirmans in palatio consedere.*

HL V.39 in *B* (178v, b12–17): *Subito namque nuntius exinde iuit ad regem Alachis. et dixit ei. quod aldo. et grauso. sicut ei promiserant. non tantum caput cuniperti. sed et totum corpus eius adducerent. et eum in suo palatio mitterent.*

3. *Finite use of present participle*

I have noted nine instances of finite use of present participle.

In III.2 a Lombard army in Gaul encounters a hermit. One of the soldiers draws his sword to kill him, but suddenly his arm stiffens:

HL III.2: *Haec videntes socii eius, clamorem in caelo dederunt, flagitantes a sancto, ut, quid eis agendum esset, clementer insinuaret. Ipse uero inposito salutis signo arens brachium sanitatis restituit.*

HL III.2 in *B* (151r, b11–17): *Ut autem uiderunt socii eius hoc. dederunt clamorem in celum. et interrogantes ipsum uirum dei pro qua causa esset. patenter ut demonstraret. Ipse uero signauit signum sancte crucis in brachium illius. et statim eum sanum restituit.*

4. *Use of the ablative of the gerund instead of present participle*

I have registered 11 cases of the ablative of the gerund replacing present participle. III.5 describes Saxon ravages in Gaul:

HL III.5: *Post haec Saxones, qui cum Langobardis in Italiam venerant, in Gallias prorumpunt et intra terretorium Regensem, id est aput Stablonem villam, castra constituunt, discurrentes per villas urbium vicinarum, diripientes praedas, captivos abducentes vel etiam cuncta vastantes.*

HL III.5 in *B* (151v, a20–27): *Post hec saxones qui uenerant cum longobardis in italiam perrexerunt in galliam. et intra terram regensem in uilla stablonem constituerunt castra. quę uulgo aliperga dicimus. Ibant discurrendo et depredando per uillas uicinarum ciuitatum. et que inueniebant dissipabant. et omnes captiuos secum portabant.*

5. *Use of* coepisse/incipere + *infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund*

Periphrastic use of *coepisse/incipere* + infinitive occurs 42 times (22 times replacing a conjugated verb in the past tense, seven times replacing the historical present, twice replacing ablative absolute and 11 times replacing a participle).

A passage from IV.37 contains two examples. The sons of Gisulf II, duke of Friuli, flee from the Avars. One of the pursuers catches the youngest son, Grimvald, who subsequently manages to kill his captor and escape:

HL IV.37: *Qui* (sc. Grimuald) *cum se captivum trahi doleret, ingentes animos angusto in pectore versans, ensem, qualem in illa aetate habere poterat, vagina exemit seque trahentem Avarem, quantulo adnisu valuit, capitis in vertice percussit. Moxque ad cerebrum ictus perveniens, hostis ab equo deiectus est. Puer vero Grimuald verso equo fugam laetabundus arripiens, tandem fratribus iunctus est eisque liberatione sua, nuntiato insuper hostis interitu, inaestimabile gaudium fecit.*

HL IV.37 in *B* (165r, a8–17): *Et cum se captiuum uidebat trahere. cepit angustiare. et fortiter dolere tamen gladium qualem in illa etate habere poterat traxit de uagina. et in uertice capitis illum qui eum captiuum trahebat percussit. et mortuus est. Puer uero grimoald cepit letus currere. et uenit post fratres suos. et nunciauit eis quomodo illum occideret et se liberaret.*

6. *Periphrastic use of* debere + *infinitive expressing future*

This periphrastic construction appears 15 times.

In IV.51 we hear about the killing of Garipald, duke of Turin, in the church of St. John:

HL IV.51: *Is cum Garipaldum ducem ipso sacratissimo paschali die ad orationem in beati Iohannis basilicam venturum sciret, super sacrum baptisterii fontem conscendens laevaque manu se ad columellum tugurii continens, unde Garipaldus transiturus erat, evaginato ense sub amictu tenens, cum iuxta eum Garipald venisset, ut pertransiret, ipse, elevato amictu, toto adnisu eodem ense in cervice percussit caputque eius protinus amputauit.*

HL IV.51 in *B* (169v, a24–b12): *iste cum sciret quia iam dictus garibaldus ipso die sacratissimo paschali uenire deberet ad orationem in ęcclesiam beati Iohannis baptiste. abiit ille homuncio. et ascendit super fontem sacrum baptisterii. et cum sinistra manu tenuit se ad unum columnellum. unde garibaldus transire debebat. et subtus uestimentum suum tenuit euaginatum gladium. cumque prope eum garibaldus uenisset. ille homuncio euaginato gladio cum tota uirtute qua potuit percussit eum in ceruicem. et capud illius amputauit.*

7. *Use of* facere + *infinitive*

This construction appears 25 times.

VI.31 contains the account of how the Emperor Justinian II (685–95, 705–11) blinds the patriarch of Constantinople and replaces him with an abbot from Pontus. He then bids the pope to come to him:

HL VI.31: *Gallicinum vero patriarcham Constantinopolitanum erutis oculis Romam misit Cyrumque abbatem, qui eum in Ponto exulem aluerat, episcopum in loco Gallicini constituit. Hic Constantinum papam ad se venire iubens, honorifice suscepit ac remisit;*

HL VI.31 in *B* (185r b26–185v a2): *Deinde fecit rumpere oculos gallicini patriarchę. et mandauit eum Romam. Circumquoque abbatem qui eum in ponto nutrierat. ordinauit patriarcham in loco gallicini. Hic fecit ad se uenire constantinum papam et honorifice illum suscepit.*

8. *Use of* unus *as indefinite article*

I have recorded nine cases of *unus* used as indefinite article.

In III.30 a diviner of Agilulf, Duke of Turin, interprets a stroke of lightening as an omen of his master's future wedding:

HL III.30: *Quo in loco cum perturbato aere lignum quoddam, quod in regiis septis situm erat, cum magno tonitruorum fragore vi fulminis ictum fuisset, habebat tunc Agilulf quendam de suis aruspicem puerum, qui per artem diabolicam, quid futurum portenderent ictus fulminum, intellegebat. Qui secrete, cum Agilulf ad requisita naturae resideret, eidem dixit: "Mulier ista, quae modo regi nostro nupsit, tua non post multum tempus coniux futura est."*

HL III.30 in *B* (157r, a2–12): *in illo loco aer subito turbatus est. cepit tonare et coruscare fortiter. statimque fulmen cum magna uirtute ueniens percussit unum lignum. quod erat positum in clusura de ipso rege. Agilulfus autem habebat unum puerum. qui per diabolicam artem intellegebant quod hoc significaret. iste puer dixit agilulfo secrete. ista mulier quam modo rex tulit uxorem. non post multum tempus. tua coniunx erit.*

9. *Prepositional phrases replacing pure case forms*

The following example involves replacement of ablative of time and genitive of property:

HL IV.10: *Eo quoque mense defunctus est Iohannes archiepiscopus Ravennae.*

HL IV.10 in *B* (161r, a28–b1): *et in illo mense mortuus est iohannes archiepiscopus. de Rauenna.*

10. *Vocabulary*

We find the same word substitutions as in the other texts.

Aliperga instead of *castra* (IV.37, IV.44, V.36, V.39, VI.24, VI.46)
Bibere instead of *libare* (V.2)
Bracae instead of *femoralia* (V.38)
Bucca instead of *os* (IV.22)
Caballicare instead of *equitare* (IV.22)
Caballus instead of *equus* (III.30, IV.16, IV.37 × 2, V.4, VI.8 × 2, VI.24, VI.56)
Causa instead of *res* (II.28, III.12, IV.19, IV.26, IV.51),
Consuetudo instead of *mos* (I.13, III.12, III.30, IV.38, VI.55)
De hora in horam instead of *paulatim* (IV.37)
De ista et illa parte instead of *hinc et inde* (V.3)
De una parte. . . . *et de alia* instead of *hinc et inde* (V.41)
Fingere instead of *simulare* (I.11, I.20, VI.2)
Focus instead of *ignis* (I.11)
Gamba instead of *crus* (V.41)
(per) gyrum instead of *in circulo* (III.13)
Iocare instead of *ludere* (I.20)
malum instead of *scelus* (I.20)
mandare instead of *dirigere* (II.1, II.5, II.29, II.30, III.4, III.22, III.31, III.34, IV.5, IV.42, IV.51, V.2, V.7, V.29, V.40, VI.34 × 2, VI.36, VI.52)
Mandare instead of *mittere* (I.7, II.5, II.30, III.22, III.25, III.27, III.28, III.30, III.35, IV.1, IV.12, IV.20, IV.28, IV.35, IV.38, V.7, VI.31 × 2, VI.54) and *remittere* (V.1)
Manducare instead of *ali* (III.1), *cibum sumere* (IV.37), *prandere* (IV.29), *uti* (III.1) and *uesci* (I.5)
Maritus instead of *uir* (IV.50)
Missus instead of *legatus* (II.1, II.5, III.13, III.22, III.28 × 4, III.30 × 2, III.31 × 2, III.34, III.35 × 3, IV.12, IV.24 × 2, IV.30, IV.35, IV.50 × 2, V.2, V.21, VI.54) and *notarius* (IV.35)

Mori instead of *caedere* (IV.28), *defungi* (II.2, IV.10, VI.28, VI.58 × 2), *extingui* (I.23, III.3), *interire* (III.31, V.41, VI.5, VI.47), *obire* (V.40), *occumbere* (IV.51, VI.54) *perire* (III.2) and *perimi* (II.2, VI.20, VI.45)
Mors instead of *funus* (I.20, IV.47, VI.35) and *obitus* (VI.56)
Occidere instead of *iugulare* (I.17), *perimere* (I.15, I.24, VI.38, VI.55, VI.56) and *prosternere* (I.16)
Per fortiam instead of *fortius* (V.7) and *uiribus* (V.22)
Populus instead of *exercitus* (V.8, V.21, VI.35) and *milites* (IV.40)
(*Secum*) *portare* instead of *abducere* (III.5), *auferre* (III.1), *deferre* (IV.17, V.7), *ducere* (III.30), *ferre* (II.20, V.10), *gestare* (III.30), *transferre* (IV.3)
Propria uoluntate instead of *sponte* (I.12, II.28)
Pugnare instead of *confligere* (I.27), *arma conuertere* (I.17), *bellum gerere* (I.24, IV.4, VI.17), *congredi* (I.12) and *dimicare* (I.23)
Sanguis instead of *cruor* (I.11)
Scutum instead of *clipeum* (IV.16)
Thius instead of *patruus* (IV.28)
Vindicare instead of *ulcisci* (III.31, IV.44, IV.51, V.26, VI.45)

The *quod vulgo… dicitur* explanations are also present.

HL II.14: *Huius Venetiae Aquileia civitas extitit caput; pro qua nunc Forum Iulii, ita dictum, quod Iulius Caesar negotiationis forum ibi statuerat, habetur.*

HL II.14 in *B* (146r, a12–14): *In uenecia fuit caput ciuitas aquileia. ubi modo forum iulii est. quod uulgo mercatum dicitur.*

HL II.16: *Sexta provincia Tuscia est, quae a ture, quod populus illius superstitiose in sacrificiis deorum suorum incendere solebant, sic appellata est.*

HL II.16 in *B* (146r, b7–10): *Sexta prouincia tuscia est. que nominata est a ture quod incensum uulgo dicitur. populus ipsius prouincie incendebat diis suis et a ture tuscia appellata est.*

HL II.27: *… equus eius in portae medio concidens, quamvis calcaribus stimulatus, quamvis hinc inde hastarum verberibus caesus, non poterat elevari.*

HL II.27 in *B* (148r, b9–15): *equus super quem sedebat fixit se in medio portę. et ille cepit eum uerberare cum calcaribus que uulgo sporan dicimus. et illi qui stabant circa eum ex omni parte uerberabant equum cum astis. tamen non potuit se moueri.*

HL III.5: *… castra constituunt…*

HL III.5 in *B* (151v, a23–24): *… constituerunt castra. quę uulgo aliperga dicimus.*

HL III.6: *Hi Gallias ingressuri, duos ex se cuneos faciunt;*

HL III.6 in *B* (151v, b21–23): *Ut autem intrarunt galliam. fecerunt ex se duos cuneos. quos uulgo fulcos dicimus.*

HL V.2: *Perctarit vero statim suo pincernae praecepit, ut sibi in fiala argentea non aliud quam aliquantulum aquae propinaret.*

HL V.2 in *B* (171r b30 – 171v a3): *Pertari uero statim clamauit ad se suum pincernam quem uulgo scaffardum dicimus. et dixit ei. ut illi in fiala aurea misceret. et semper ibi aquam mitteret. non merum.*

HL V.8: … *iussu imperatoris caput eius abscisum atque cum belli machina quam petrariam vocant in urbem proiectum est.*

HL V.8 in *B* (174r, a19–23): *statim decollauerunt eum sicut iusserat imperator. et posuerunt caput eius in machina petraria quam uulgo dicimus mancolam. et iactauerunt illud super murum*…

HL V.10: … *tunc unus de regis exercitu nomine Amalongus, qui regium contum ferre erat solitus, quendam Greculum eodem contulo utrisque manibus fortiter percutiens*…

HL V.10 in *B* (174v, a2–7): *tunc unus de exercitu grimoaldi regis qui nomen habebat amalongus qui solebat portare regium contum. quem uulgo uandum regis dicimus. unum greculum quendam percussit cum eodem conto ambabus manibus*…

HL V.11: … *tegulasque aereas exinde auferret*…

HL V.11 (174v, b7–9): … *et tegulas quę factę fuerant de ere. quod uulgo rame dicitur. exinde tulisset*…

HL VI.54: … *et capta Arelate*…

HL VI.54 in *B* (189r, b27–29): *apprehenderunt ciuitatem Arelate quam modo uulgo arrate dicitur*…

5.10. *'Vita et Gesta Alexandri Magni' (192v–219v)*

Leo's original is unknown.[50] *B*[51] is actually our eldest witness and is supposed to be closest to the original, which would have been a translation of the so-called δ-recension of Pseudo-Callisthenes.[52] Consequently, here follows only the *B* text.

[50] See, *inter alia*, Schnell 1989 p. 59: "Leos Übersetzung ist nicht in ihrer ursprünglichen Form auf uns gekommen, sondern nur mit Hilfe von vier davon abgeleiteten Fassungen zu erschliessen."

[51] Edition based on *B* by Pfister 1913, who entitles Leo's work "Nativitas et victoria Alexandri Magni regis".

[52] Cf. Pfister 1913 p. 40, Magoun 1929 pp. 38–41 and Schnell 1989 p. 58.

Syntax

1. *Subordinate clause with* ut, quia *or* quod

I have noted 50 cases, 2 with *ut*, 34 with *quia* and 14 with *quod*.

Ut is introduced both times by *cogitare* and both times followed by a verb in the subjunctive.

Quia is introduced by *audire* (+ verb in indicative) twice, *cognoscere* (+ verb in indicative) three times, *cognoscere* (+ verb in subjunctive), *credere* (+ verb in indicative) three times, *dicere* (+ verb in subjunctive), *intelligere* (+ verb in indicative) twice, *nescire* (+ verb in indicative) twice, *recordari* (+ verb in indicative), *referre* (+ verb in indicative), *scire* (+ verb in indicative) seven times (+ verb in future perfect) once and (+ verb in future) three times, *videre* (+ verb in indicative) six times and (+ verb in subjunctive) once.

Quod is introduced by *audire* (+ verb in indicative) once and (+ verb in subjunctive) four times, *cogitare* (+ verb in subjunctive) four times, *credere* (+ verb in indicative), *dicere* (+ verb in subjunctive), *sperare* (+ verb in subjunctive), *videre* (+ verb in subjunctive once and +verb in indicative once).

Two illuminating examples are when the mother of Darius hears that her son is about to engage with Alexander's armies, and when Alexander is reproved for his self-confidence:

206r (Pfister 88.28–89.1): *Cum autem audisset mater Darii, quod preparasset se iterum facere pugnam cum Alexandro, direxit illi epistolam: "Dario regi, mater dirigit illi gaudium. Audivimus itaque, quia congregas alias gentes et vis pugnare cum Alexandro.*

215r (Pfister 116.24–28): *Unde scias, Alexander, quia nullomodo debet elevari cor hominis in elatione, qualiacumque sequantur eum prospera, et ne cogitet in corde suo, quod non inueniad alium hominem fortiorem sibi…*

3. *Finite use of present participle*

I have registered 20 passages with finite use of the present participle.

In the following passage the Macedonians chase Darius and a troop of Persians who succumb when the river which they are crossing starts melting:

208r (Pfister 93.26–31): *Veniens autem Darius ad ipsum fluvium et invenit eum coagulatum, transiit. Plenitudo vero postergum veniens ingressa est; venientes vero in medio loco dissoluta est nix et plurimi mortui sunt. Alii autem applicantes ad ipsum fluvium et, cum transire non potuissent, insequentes eos Macedones occidebant illos.*

4. *Use of the ablative of the gerund*

There are 64 cases of ablative in the gerund with the same functions as a present participle (couples connected by copulative conjunction such as *laudando et celebrando* count as one). This is by far a higher frequency than for the other texts. The reason for this discrepancy may be that the model already had a very high frequency of this use. Otherwise, it indicates a diverging *usus scribendi*. However, the difference is not only restricted to the frequency. The gerund also appears analogous with the finite use of present participle. This does not occur in any of the other texts. Here are some examples:

196r (Pfister 55.17–18): *Sic respiciendo sursum Nectanebus accessit ei propius Alexander…*

197r (Pfister 59.23–60.3): *… quando Philippus non habebat filium, gallina generabat ei ovum aureum, nunc autem nascendo Philippo filius ipsa gallina facta est sterilis.*

204r (Pfister 83.3–6): *Hoc consiliando Darius rex congregata multitudine hostium, moram faciente in Cilicia venit* (sc. Alexander) *ad fluvium Oceanum, ex quo decurrit aqua pulcherrima et fortis.*

206v (Pfister 89.10–11): *Perlecta Darius hac epistola flevit veniendo illi in memoriam parentes suos.*

Another peculiar use not found in the other texts is that of the gerund functioning as a participle in object sentences governed by verbs of perception, such as *vidit quenquam tenendo* (= *tenentem*):[53]

207v (Pfister 92.13–15): *… vidit quendam Persem tenendo in manu facculam tollensque eam illi percussit eum…*

Furthermore, as can be seen from the examples below, the prologue (192v–193r) has a more hypotactic syntax and is generally marked by a loftier style.

192v (Pfister 44.6–45.12): *Nam prelati, id est rectores, legendo et considerando, quemadmodum praedicti pagani idolis servientes agebant se caste et fideliter atque in omnibus se inreprehensibiliter ostendebant, per eorum exempla bonorum operum ita acuant mentes suas, eo quod fideles et membra Christi esse videntur, ut multo magis meliores se illis demonstrent in castitate et iusticia atque pietate. Subiecti vero, id est milites sub milicia constituti, legendo vel audiendo talia certamina et operationes commilitum suorum, qui magis daemonibus quam deo militabant, certent se prudentiores ostendere illis in omni opere bono, sicut decet militibus Christi. Nam dominis carnalibus pure et fideliter secundum praeceptum apostoli*

[53] Indeed, this is the only case I have noted of this kind.

deserviant, deo vero, creatori suo, tota mente ita decertent famulari custodiendo precepta eius, nulli umquam violentiam facientes aut aliena auferentes, sed in sua substantia (h)abundantes, sicut precursor et baptista Christi, beatus Johannes, in evangelio precepit, ne, quod absit, militando saeculo alienentur a militia caelesti. Licet namque et spirituales homines audire, quae et qualia certamina vel quam benignas operationes propter amorem saeculi in se habebant pagani ab initio usque ad adventum Christi, ut merendo considerent, quam sapientes et pios viros tunc possidebat diabolus excecando mentes illorum, ne suum agnoscerent creatorem et servirent creaturae potius quam creatori, et ideo intellegebant, quam iustum et necessarium fuit humano generi adventus Christi, quia secundum sacram scripturam, si nos non visitasset ex alto redemptor noster demonstrando se ipsum nobis viam salutis, per quam salvaremur, ut eum solum in trinitate adoraremus ipsumque verum creatorem omnium agnosceremus, funditus nos omnes in aeternum perieramus.

5. *Use of* coepisse/incipere + *infinitive*

Use of *coepisse/incipere* + infinitive occurs 44 times.

An example of this syntactic construction is found in the following passage, describing the affectionate relationship between Alexander and his famous Bucephalus:

196r (Pfister 56.16–57.2): *Statim extendit collum suum ipse caballus et coepit lambere manum illius atque complicatis pedibus proiecit se in terram, tornansque caput respexit Alexandrum. Intelligens itaque Alexander voluntatem caballi aperuit cancellum et coepit mansuete tangere dorsum eius manu dextera.*

6. *Use of* debere + *infinitive expressing future*

I have registered 13 cases of a use of *debere* analogous with that of the other texts.

In the passage below, Philip's soothsayer predicts the birth of Alexander:

195r (Pfister 53.12–13): *"Rex Philippe, nascetur tibi filius, qui debet regnare et circuire mundum subiugando omnes…*

7. *Use of* facere + *infinitive*

Use of *facere* + infinitive occurs 19 times.

In the example below Alexander marries Roxane:

210r/v (Pfister 100.17–20): *Secundum praeceptionem Darii regis fecit venire Roxani, filiam eius, accipiens eam in uxorem et una secum fecit eam sedere in regali throno, ut adoraretur ab omnibus sicut regina.*

8. *Use of* unus *as indefinite article*

I have noted only one case where *unus* appears as indefinite article and not as numeral:

213v (Pfister 112.4–5): *Iacebat ibi unus homo magnissimus atque clarissimus…*

9. *Use of prepositional phrases*

The substitution of prepositions for pure case seems to occur somewhat less frequently than in the previous texts of some length. The missing use of *de* + noun in the function of genitive is striking.

Functioning as ablative of time

195v (Pfister 54.12–13): *In ipsis temporibus quidam principes Cappadoces adduxerunt Philippo polletrum magnum…*

197r (Pfister 59.7–8): *In hoc itaque tempore exturbate sunt ipse nuptiae.*

200r (Pfister 69.24–25): *…sedebat tunc illo in tempore cum valida manu hostium super Arabiam.*

210r (Pfister 100.14–15): *Tunc illo in tempore erat ibi Duriti, avunculus Darii;*

217r (Pfister 123.14–15): *Accidit autem illo in tempore, ut percuteret Alexander Iolum…*

Functioning as instrumental ablative

196v (Pfister 59.3–4): *Ubi hoc audivit Alexander, percussit eum cum baculo…*

209r (Pfister 97.21–22): *Ferientes autem illi cum gladiis et illi preparabant manus;*

219r (Pfister 129.10–13): *Illi autem, qui erant cum eo, dixerunt: "Congregati omnes Macedones cum armis volunt nos occidere dicentes: Ostendite nobis seniorem nostrum."*

Functioning as ablative of manner

207v (Pfister 92.15–16): *Perses vero insequebantur eum armati cum omni velocitate.*

213r (Pfister 110.25–111.1): *mugiit ut fera et quamvis cum maxima angustia apprehendimus eum.*

218r (Pfister 126.16–18): *Mare autem ita videbatur mihi sicut draco girans ea et cum forti angustia iunctus sum militibus meis.*

10. *Vocabulary*

I have listed instances of words similar to those which I consider replacements in the previous texts, but since we do not know how Leo's authentic text looked like, the list cannot reveal much.

Bibere (201v, 204v × 7, 207r × 3, 212v, 217r, 218r × 3)
caballus: (195v × 2, 196r × 5, 196v × 3, 201r × 5, 206v × 3, 207v, 209r, 211v × 2, 216v)
Campus: (195v, 197r, 201r, 205r, 207r, 207v, 208r, 210v, 213r × 2, 216v)
Causa: (196r, 198r, 198v, 211r × 2, 211v, 212v × 3, 215r × 2, 217r × 2, 217v, 218r, 219r)
Consuetudo: (200v, 207r, 207r, 211v, 216r)
Focus: (203v, 212v, 212v)
Iocare: (198v) or Iocus: (205r)
Malum (*male facere*) (195v, 197r × 2, 198v × 2, 199v × 2, 201v, 205v, 209r, 216r)
Mandare: (197v, 200r × 2, 203r × 2, 205v, 206r, 206v, 212r, 214r, 216v × 2, 217r × 2)
Manducare (207r)
Mundus (192v, 195r, 198v, 199r, 199v, 206r, 211r, 212v, 214r, 215v × 3, 216v)
Natus (208r, 209v, 219r)
Perdere (202r, 206v × 2, 208r, 211v)
Populus used as *exercitus/milites*: (201v, 202v × 2, 211v × 5, 212r, 217v)
Sanguis: (198r, 200r, 201r)

I have, however, registered words for dying/death, killing and fighting, and here the results are more interesting. In analogy with the previous texts, the biography of Alexander prefers *mori*, *occidere* and *pugnare*. For these words I refer to the chapters of Pfister's edition (= Pfister 1913) instead of the folio number.

Mori: I.11, I.13, I.14, I.18, I.24, I.24, I.24, I.24, I.24, I.24, I.33, I.41, I.44, I.46, II.1, II.10, II.11, II.11, II.15, II.16, II.19, III.3, III.III, III.VII, III.20, III.23, III.24, III.31b, III.32.3, III.32.4, III.32.4, III.34

Defungi: I.11.
Obire: III.35.
Perire: prol., I.45, II.9, III.26, III.26.

Mors: I.14, I.15, I.17, I.24, I.25, I.33 × 3, II.19, II.21, III.4, III.24, III.33, III.32.1, III.32.4 × 2, III.34 × 2, III.35.

Obitus: III.30.

Occidere: I.19, I.21, I.22, I.24, I.35, I.41, II.8, II.9, II.10, II.16 × 2, II.20 × 7, II.21 × 4, III.2, III.4, III.IV × 2, III.VI × 2, III.VII, III.19, III.22 × 4, III.23 × 6, III.32.2, III.32.4 × 2, III.34 × 2.

Interficere: II.5.

Percutere: III.I.

Pugnare: I.8, I.9, I.13, I.30, I.35 × 3, I.37 × 2, I.38 × 2, I.39 × 2, I.40, I.41 × 4, I.43, I.46 × 3, I.47 × 2, II.2, II.3 × 2, II.4 × 3, II.5, II.7 × 6, II.9 × 3, II.10 × 2, II.12, II.16 × 3, II.17, II.19, III.1 × 3, III.2 × 5, III.3 × 3, III.4 × 6, III.5 × 2, III.18, III.24, III.25 × 4, III.26, III.35.

Pugnam facere: I.18, II.12, III.1, III.25.
Pugnam inire: II.6.

This text contains no *quod vulgo… dicitur* explanations. This, however, occasions no surprise, as Leo was, in fact, translating directly from Greek and wrote a Latin typical of the 10th century Campania.

5.11. *'Commonitorium Palladii'*[54] *(219v–221v)*

The Greek text[55] appears both as an interpolated part of Pseudo-Callisthenes (III. 7–10) and as an independent work in several manuscripts. In Latin two versions exist: the earlier version of Pseudo-Ambrose, which Pfister dated to the fifth or sixth century,[56] and the version of *B* depending on the former, both deriving from a now lost Latin translation.[57] Pritchard, the modern editor of the ps.-Ambrosian text, has

---

[54] Editions based on *B* by Kübler 1891 and Pfister 1910.
[55] Editions by Derret 1960 and Berghoff 1967.
[56] Editions in PL 17 pp. 1167–72 and Pritchard 1993. For the dating see Pfister 1976 p. 62.
[57] Pfister 1921: "Wie verhält sich nun der Ambrosius-Text zur Bamberger Fassung? Ein Vergleich der 'Bamberger' Fassung mit der Ambrosius Übersetzung lehrt dass beide nicht unabhängig voneinander sind, dass wir nur eine Übersetzung vor uns haben. Die Originale Übersetzung, auf die jene beiden zurückgehen, besitzen wir nicht mehr." Later, Pfister demonstrated that all the texts on Alexander (the lost Leo, the Ambrosian texts, the *Collatio* and the so-called vulgate recension of the *Epistola*) were united and rewritten in one manuscript: "Diese drei Traktate (i.e. the Ambrosian texts)… wurden… ins Lateinische übersetzt, und diese Bearbeitung hat eine längere Textgeschichte gehabt, die sich aber noch ziemlich deutlich erkennen lässt. (…) Von der ursprünglichen, mit Überschriften versehenen lateinischen Fassung haben sich aber auch Handschriften abgezweigt. (…) Schliesslich wurde dem Text der zwei ersten Stücke (= *Comm*. and *Descriptio*) die *Collatio Alexandri Magni et Dindimi* und die *Epistola Alexandri ad Aristotelem* angehängt…… es wurde ihnen der Alexanderroman des Archipresbyters Leo vorausgeschickt. Dies ist in einer in Neapel in der 2. Hälfte des 10. Jahrhunderts geschriebenen, jetzt verlorenen Hs. geschehen (X), auf welche unsere Bamberger Hs. E III 14 (s. XI init.; Bamb), die den besten Text des Leo und die vier kleinen Alexanderstücke (…) enthält, zurückgeht. Bei dieser Vereinigung mit dem Leo-Text in *einer*

questioned *B*'s dependence on the ps.-Ambrosian, his only argument for this stance, however, being that the ps.-Ambrosian and the Bamberg version "differ too much" from each other:[58]

Syntax

This is a short text with correspondingly few examples. I quote all cases registered.

Hs. wurden die vier kleinen Texte auch sprachlich umgearbeidet, so dass ihre Sprache der des Leo nahe verwandt erscheint und wie diese den Einfluss der damaligen italienischen Volkssprache zeigt. Hier in dieser Hs. X taucht also zuerst die sprachliche Umarbeitung der kleinen Alexandertexte auf. (…) Daher unterscheiden wir die zwei Bamberger Brahmanentraktate von der ps.-ambrosianischen Übersetzung, mit der zusammen sie auf den gleichen lateinischen Urtext zurückgehen, und wir unterscheiden eine Ep.1 und eine (im cod. Bambergensis überlieferte) Ep. 2, und so auch eine Coll.1 von einer (ebenfalls in Bamb. überlieferten) Coll. 2. Dass letztere nur eine Bearbeitung der ersteren ist, habe ich früher bereits gezeigt." Pfister 1976 pp. 60–62.

[58] Cf. Pritchard 1993 pp. 111–12: "Thus in Wilmart's view as in Pfister's, Bamberg hides behind the Vatican text. But such a view is far from convincing. Overall, for all their similarities, they differ too much for one to be merely a reworking of the other. Bamberg is altogether less elegant and drastically simplified. To me it smacks of an independent translation. Compare, for example, the following passages:

Nos autem Bragmani, quia omnia que intrinsecus habebamus bella superavimus, iam de relinquo incolumes atque securi in summa pace requiescimus. Silvas videmus celumque suspicimus, aquilarum diversarumque avium gratissimas voces semper audimus. Aere ac foliis corpora nostra protegimus eorumque fructibus vescimur. Aquam bibimus. Hymnos Deo canimus et futuri seculi vitam desideramus. Nullumque qui prodesse ita nobis non possit audimus. His ergo nos Bragmani moribus vivimus, contentique paucis sermonibus mox tacemus. (II.7 – my edited text)

Nos autem Bragmani omnes inimicos, quos in corpore habuimus, occisos habemus et ideo inimicos, quos foris habemus, non timemus, sed securi semper et sine aliquo timore uiuimus. Siluam uidemus, caelum suspicimus et semper audimus cantationes de omnibus aucellis. Corpora nostra cooperta habemus de frondibus arborum et fructus arborum manducamus, aquam bibimus, laudes deo semper canimus et desideramus uitam futuri seculi et non desideramus ullam causam audire, quae ad utilitatem non pertinet (II.7 – Pfister's Bamberg text)

It is difficult to see why simple words and phrases should be changed if one is directly based on the other. Why should *bella* become *inimicos* or vice versa? Why should *in summa pace* be rendered *sine aliquo timore*, or the plural *Silvas* become singular? The ending, too, in Bamberg is abbreviated."

I cannot reply otherwise than by asking why *bella* should not become *inimicos* (etc.) seeing that word replacements, renderings, abbreviations and paraphrases are the general tendency of the Bamberg texts? Pritchard's very textual example is in perfect analogy with these tendencies, such as *cantationes de omnibus aucellis* replacing *diversarumque avium gratissimas voces* and *manducamus* replacing *vescimur*. In my opinion it is not Pfister's view that is "far from convincing", but rather, Pritchard's own.

1. *Subordinate clause with* ut, quia *or* quod *instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)*

There are three clauses with *ut* and one with *quod*. In all cases the verb following is in the subjunctive mood:

Comm. I.4:[59] *Esse autem illic ac dudum ibidem degere videbatur regulus quidam parvus Indorum*.

Comm. I.4 in *B* (Pfister 2.5–6): *Dicebat autem isdem Thebeus, ut esset ibi regulus Indorum parvus*…

Comm. I.10: *Dicuntur autem non solum fortiter honorare Romanorum imperatorem sed fortiter et timere*…

Comm. I.10 in *B* (Pfister 4.5–6): *Sic autem illi dicunt, ut debeatur honorari Romanus imperator atque timeri.*

Comm. I.14: *Animal enim quoddam in supradicto fluvio esse memoratur*…

Comm. I.14 in *B* (Pfister 5.5–6): …*dicunt, ut sit in eodem fluvio tale animal*…

Comm. I.13: *Quo tempore temperati aeris et ad concubitum magis apti esse dicuntur.*

Comm I.13 in *B* (Pfister 4.28–30): *et hoc tempore temperatum est tempus apud illos et dicunt, quod sit aptum tempus ad inpregnandum mulieres suas.*

5. *Use of* coepisse/incipere + *infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund*

Comm. I.9: *Post sex autem annos, dum paulatim ediscerem eorundem loquelam*…

Comm. I.9 in *B* (Pfister 3.30–31): *Post sex autem annos cepi aliquid discere de lingua eorum*…

7. *Use of* facere + *infinitive*

Comm. I.8: …*ab eo qui illic plurimum poterat correptus ac tentus sum.*

Comm. I.8 in *B* (Pfister 3.14–15): …*illę, qui fortior erat, mę apprehenderę fecit.*

Comm. I.15: …*propter ingenium grande nature ad philosophie instituta pervenit temporibus imperatoris Neronis, qui Petrum et Paulum sanctos apostolos interemit.*

[59] Examples quoted from Pritchard 1993.

Comm. I.15 in *B* (Pfister 5.20–22): … *propter magnam sapientiam, quam habuit, ad maximum pervenit honorem temporibus Neronis imperatoris, qui Petrum crucifigere et Paulum decollari fecit.*

8. *Use of* unus *as indefinite article*

Comm. I.14: *Formicas esse illic ad modum palme hominis…*

Comm. I.14 in *B* (Pfister 5.11–12): *Sunt et ibi formicae sic grandes, quomodo una manus hominis…*

9. *Use of prepositional phrases replacing pure case forms*

Instrumental ablative:

Comm. I.6: *Vivunt autem habitatores loci illius pomorum et orize et lactis cibo.*

Comm I.6 in *B* (Pfister 2.30–31): *Viuunt autem habitatores ipsius terre de pomis et de lacte.*

Comm. I.7: … *nobis ille referebat, hoc dicens: "Indos quosdam" inquit "inveneram qui de Axumitarum locis mercandi gratia navibus transfretabant…*

Comm I.7 in *B* (Pfister 3.2–4): … *dicebat nobis, quod vidisset homines de India, qui fuerant cum nauibus in eisdem partibus propter negotium…*

Comm I.12: *Habent et patrias arbores quasdam nescio quos fructos ferentes, quibus vesci semper solent.*

Comm. I.12 in *B* (Pfister 4.21–22): *Habent et alias arbores, quas ego nescio, de quarum fructibus semper manducant.*

Partitive genitive:

Comm. I.9: … *unus tantum frumenti modius…*

Comm. I.9 in *B* (Pfister 3.29–30): … *nisi tantum unum modium de grano.*

Genitive of specification:

Comm. I.11: … *nullus ferri usus…*

Comm. I.11 in *B* (Pfister 4.13–14) … *nullum gladium de ferro…*

10. *Vocabulary*

The list shows some similarity to other texts despite its brevity. The text is not on warfare. Accordingly, the absence of *mori*, *occidere* and *pugnare* should occasion no surprise.

Consuetudo instead of *conuersatio*: (221v)
Manducare instead of *uesci, edere, consumere, absumere, cibum capere/sumere, cenare:* (220v, 221r × 2)
Propria uoluntate instead of *sponte*: (220r)

5.12. *'Dindimi descriptio vitae et morum Bragmonorum in India' (222r–223v)*

This text corresponds to Pseudo-Callisthenes III.11–12[60] and, as in the case of the previous text, the Latin versions are those of *B*[61] and Pseudo-Ambrose.[62]

Syntax

Except for a couple of instances of prepositional phrases replacing pure case forms, I have found almost no syntactical changes done to this texts. This cannot be explained solely by brevity of the text. Rather, it might depend on the similar syntactic nature of the model.

Prepositional phrases replacing pure case forms

Descriptio II.7.:[63] … *diversarum avium gratissimas voces semper audimus.*
Descriptio II.7 in *B* (Pfister 8.1–2): … *et semper audimus cantationes de omnibus aucellis.*
Descriptio II.7: … *ac foliis corpora nostra protegimus*…
Descriptio II.7 in *B* (Pfister 8.2–3): *Corpora nostra cooperta habemus de frondibus arborum*…

Vocabulary

I have noted some replacements of words:

Aucellus instead of *avis*: (222v)
Bibere instead of *haurire, potare* or *sitim leuare*: (222r, 223r)
Bucca instead of *os* or *fauces*: (223r)
Consuetudo instead of *mos*: (222r, 222v)
Focus instead of *prunae ardentes*: (222r)
Manducare instead of *uesci, edere, consumere, absumere, cibum capere/sumere, cenare:* (222r, 222v, 223r × 2)

---

[60] Editions Derrett 1960 and Berghoff 1967.
[61] Editions based on *B* by Kübler 1891 and Pfister 1910.
[62] Editions in PL 17 pp. 1172–74, Yankowski 1962, Schwartz 1975/76 and Pritchard 1993.
[63] Examples quoted from Pritchard 1993.

Mori instead of *succumbere*: (222v)
Occidere instead of *superare*: (222v)

5.13. *'Collatio Alexandri et Dindimi'*[64] *(223v–228r)*

Three Latin versions exist: the eldest (*Collatio* I),[65] variously dated from the fourth to the sixth century, is by far the most diffused. Schnell mentions 83 extant manuscripts.[66] The second (*Collatio* II) is the version contained in *B*, on the basis of which an expanded and altered version was made in the twelfth century (*Collatio* III).[67] There has been much debate about the origin of this work, and about the relationship between *Collatio* I and II. The general opinion up to about 1920 was that *Collatio* I and II were two independent Latin translations of a lost Greek original.[68] In 1920 Klotz refuted the hypothesis of a Greek original, claiming that both *Collatio* I and II derived from a common Latin model.[69] In the same year, Morelli argued that *Collatio* II depended on *Collatio* I, also questioning the existence of a Greek original,[70] and the following year Pfister himself subscribed to this thesis.[71] The latest editor of the text, Pritchard, appears to resume the theory of a Greek original, but I do not find his arguments convincing and follow Pfister treating *B* as dependent on *Collatio* I.[72]

---

[64] Editions based on *B* by Kübler 1891 and Pfister 1910.
[65] Edition by Kübler 1888 and Pritchard 1995.
[66] Cf. Schnell 1989 p. 72.
[67] Edition by Hilka 1979.
[68] Cf. Kübler 1888 p. XXVI, Becker 1890 p. 888 ff., Kübler 1892 p. 206, Makowsky 1919 p. 12.
[69] Cf. Klotz 1920 p. 1153 ff.
[70] Cf. Morelli 1920 pp. 51–57.
[71] Cf. Pfister 1921 pp. 570–571.
[72] Pritchard 1995 p. 257: "The question naturally arises: was there a Greek original as in the case of the face to face encounter between Alexander and Dindimus in Pseudo-Arrian? No copy has survived, but it is quite possible that a Greek original did exist. Examples of the Latin writer's participial usage would appear to support such a view in sentences such as *Nam nec terrae nec pelagi subsidiis uti uos asserunt nuntiantes* (I.1) or *Desiderantem, te, Alexander, scire quid sit perfecta sapientia…* (II.1)"
I do not see why this participial usage should require a Greek model.

The Syntax

1. *Subordinate clause with* ut, quia *or* quod *instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)*

I have noted 12 cases, 1 with *ut*, 7 times with *quia* and 4 with *quod*.

Ut is introduced by *dicere* (+ verb in subjunctive).

Quia is introduced by *confirmare* (+ verb in indicative) and *dicere* (+ verb in indicative) four times and (+ verb in subjunctive) twice.

Quod is introduced by *nuntiare* (+ verb in subjunctive) twice, *tenere* (+ verb in subjunctive) and *dicere* (+ verb in subjunctive).

In his last reply to Dindimus, Alexander sums up the customs of the Brahmans:

Collatio[73] V.3: *Ais non habere Bragmanos consuetudinem semina mandare telluri, nec arbores vitibus decorare, nec plantariis nuda vestire camporum, nec aedificia pulchra construere.*

Collatio V.3 in *B* (Pfister 18.38–19.1): *Dicitis enim, quia Bragmani non habent consuetudinem seminandi nec vites ponere ad arbores, non edificia pulcra facere.*

7. *Use of* facere + *infinitive*

I quote all four cases:

Collatio II.9: *Vos in maternum concubitum verecundos iuvenes ipso cupidine stupentes duxistis.*

Collatio II.9 in *B* (Pfister 13.16–17): *vos facitis adulterare vestras matres;*

Collatio II.10: *. . . illa quod vivum corpus in Tartarum non aliter nisi auro suscepit oblato.*

Collatio II.10 in *B* (Pfister 13.22–23): *. . . et illa multos viros ad infernum descendere fecit.*

Collatio II.10: *. . . vos iudices integritate nudatis.*

Collatio II.10 in *B* (Pfister 13.25): *vos iudices mutare legem facitis. . .*

Collatio II.20: *Unus trahit ad bellum, alter eundem ducit ad luxum. Ille lucrandi causas hortatur inquiri, hic desiderium suggerit epulandi.*

Collatio II.20 in *B* (Pfister 16.6–7): *Unus deus vos facit fornicare, alter manducare, alter bibere, alter litigare;*

[73] All quotations from Pritchard 1995.

9. *Prepositional phrases replacing pure case forms*

Since few other categories are represented I quote every case:

Instrumental ablative:

Collatio II.2: *…mensam epulis oneramus innocuis.*

Collatio II.2 *in B* (Pfister 11.26–27): *De talibus cibis implemus mensas nostras, qui nos non nocent.…*

Collatio II.4: *Nefas est apud nos iuga montium vulnerare dentibus vel camporum nitorem rugare aut gementibus tauris stridentia plaustra subiungere. Cruentis dapibus uterum non torquemus.*

Collatio II.4 *in B* (Pfister 12.7–9)*: Inlicitum est apud nos arare campum cum vomere et ad carrum boves iungere. Non inplemus ventrem nostrum de multo cibo…*

Collatio II.5: *Sole calescimus, rore umectamur…*

Collatio II.5 in *B* (Pfister 12.18–19): *Sol nobis calorem dat et de rore infundimur.*

Collatio V.3: *Harum rerum manifesta ratio est quod ferri metallum vobis indignatio naturae non praebuit, quo cuncta quae numeravimus excoluntur.*

Collatio V.3 in *B* (Pfister 19.1–3): *In hoc manifesta ratio est, quia non habetis ferrum, cum quo laborare possitis ista, quae diximus.*

Ablative of manner/instrumental ablative:

Collatio II.13: *…videmus polum pulchre formatum signorum varietatibus stellarumque fulgoribus rutilare…*

Collatio II.13 in *B* (Pfister 14.1): *…videmus caelum optime resplendere de stellis…*

Genitive of specification:

Collatio II.18: *Martem bellorum praesulem pectora vulneribus apta distinguere;*

Collatio II.18 in *B* (Pfister 15.15–16): *Martem pro eo, quod fuit deus de pugna, dicitis illum deum esse pectoris.*

10. *Vocabulary*

Some word replacements occur:

Causa instead of *res* (223v × 2, 227v)
Consuetudo instead of *mos* (224v)
Malum (*male facere*) instead of *scelus/facinus/nefanda* (224r, 225r)
Manducare instead of *consumere* (225r)

Mundus instead of *orbis (terrarum)* (225r, 226v)
Mori instead of *transire* (226v)
Occidere instead of *mactare* (225v)

5.14. *'Epistola Alexandri ad Aristotelem'*[74] *(228r–235v)*

Alexander's letter exists as part of the novel of Pseudo-Callisthenes (III.17)[75] and as a separate work in two Latin versions. The earliest, composed before the seventh century and probably at some point during the sixth century, goes by the name of the Vulgate recension.[76] This version enjoyed a great diffusion: the extant manuscripts number around 130. A younger version is found in *B* alone. The general opinion is that this is a rewriting of the Vulgate recension,[77] and I will treat it accordingly.

1. *Subordinate clause with* ut, quia *or* quod *instead of accusative + infinitive (AcI) or nominative + infinitive (NcI)*

Subordinate clause replacing AcI or NcI occurs 18 times, 2 with *ut*, 12 times with *quia* and 4 with *quod*.

Ut is introduced both times by *dicere* and both times followed by a verb in subjunctive.

Quia is introduced once by *affirmare* (+ verb in subjunctive), twice by *cognoscere* (+ verb in indicative), six times by *dicere* (+ verb in subjunctive), three times by *scire* (once followed by a verb in indicative, once in subjunctive and once in future).

Quod is introduced by *cogitare*, twice by *dicere* and once by *scire*. The verb following is always in the subjunctive mood.

In the passage below, a priest tells Alexander when the oracles will reveal their secrets:

Epistola[78] 42.7–43.3: *Undecima diei hora exspectabat sacerdos solis occasum: nam solis arborem loqui ac responsa dare ad primos iubaris ortus affirmabat. Item noctis eadem tempora custodire lunae enarrabat arborem.*

---

[74] Editions based on *B* by Kübler 1891 and Pfister 1910.
[75] Edition by Feldbusch 1976.
[76] Editions by Kübler 1888 and Walther Boer 1973.
[77] Cf. Pfister 1976 p. 62, Gunderson 1980 p. 37 and Hanetseder 1994 pp. 168–9.
[78] All quotations are from Walther Boer 1973. The numbers refer to pages and lines in his edition. 43.1–3 equals page 43, lines 1–3.

Epistola 42.7–43.3 in *B* (Pfister 33.22–25): *. . . expectabat sacerdos, ut poneret sol; nam dicebat, ut sic loqueretur et responsum daret. Item dicebat de arbore lunae, quia, quando luna inradiaret, sic daret responsum.*

2. *Substitution* oratio obliqua *with direct speech*

Changes from indirect to direct speech occur five times.

In the following example Alexander asks a priest (cf. previous example) to let him see the tree of the sun and the tree of the moon:

Epistola 42.2–3: *Dixi me cupientem inspicere sacras arbores solis ac lunae.*

Epistola 42.2–3 in *B* (Pfister 33.16–17): *Ego vero dixi ei: Veni, ut videam sacras arbores solis et lunae.*

4. *Use of the ablative of the gerund instead of present participle*

I have registered two cases:

Epistola 8.9–10: *Ego certe respiciens felicitatem meam insigni numero iuventutis immenso afficiebar gaudio.*

Epistola 8.9–10 in *B* (Pfister 24.10–11): *Ego certe videndo prosperitatem meam nimium gaudebam de nobilissimo numero iuventutis.*

Epistola 30.2–4: *. . . cum subito pabulatores lignatoresque exanimes omnes simul advenientes nuntiabant, ut celerius arma caperemus: venire e silvis elephantorum immensos greges ad expugnanda castra.*

Epistola 30.2–4 in *B* (Pfister 30.9–11): *. . . et ecce subito veniebat fugiendo pastor et illi, qui ligna trahebant, nuntiantes nobis, eo quod veniret de silvis contra nos multitudo elefantorum.*

5. *Use of* coepisse/incipere + *infinitive instead of conjugated verb in past tense, historical present, ablative absolute, participle or gerund*

Use of *coepisse/incipere* + infinitive occurs 14 times, twice replacing participle and in all the other cases replacing a conjugated verb in the past tense.

In the passage below Alexander prays to the Gods that he may return to his mother in Macedonia. Note also the use of *victoria* instead of *triumphus* (cf. the discussion in 6.3.2):

Epistola 37.2–5: *Supplex orabam numina, ut me regem totius orbis terrarum cum sublimibus tropheis triumphantem in Macedoniam Olympiadi matri meae remitterent.*

Epistola 37.2–5 in *B* (Pfister 32.5–8). *Coepi rogare ipsos deos, ut me, qui essem rex totius mundi, facerent me redire in Macedoniam cum victoria ad Olimpiadem matrem meam.*

6. *Periphrastic use of* debere + *infinitive expressing logic future*

I have registered six instances of periphrastic use of *debere* + infinitive expressing logical future.

In the example below, Alexander and his army are in need of water and consult some locals who offer to guide them:

Epistola 14.8–10: *. . . dixerunt ingens nos stagnum dulcissimae aquae inventuros, quo et ipsi nos quinquaginta itinerum duces erant deducturi.*

Epistola 14.8–10 in *B* (Pfister 26.9–11): *. . . dixerunt, quia deberemus invenire lacum cum aqua dulcissima, in quo loco portare nos debebant illi, qui nobis viam trahebant.*

7. *Use of* facere + *infinitive*

I have noted 18 cases of *facere* + infinitive.

Having been guided to a lake (cf. the previous example), Alexander and his men suffer great casualties when a series of wild beasts attack during the night. In the examples below, Alexander punishes his guides:

Epistola 22.3–7: *Tunc ego locorum demonstratores qui nos semper in insidias deducebant, pessime meritos, crurifragio puniri iussi ut et nocte vivi spirantesque a serpentibus consumerentur, ut nos consumi voluerunt. Manus quoque eis confringi imperavi. . .*

Epistola 22.3–7 in *B* (Pfister 28.10–14): *Tunc ego iratus sum contra illos, qui mihi viam trahebant et per talia dura loca nos portabant. Fecimus illis frangere crura, quae vulgo gambas dicimus, ut vivos eos comederent serpentes; similiter et manus illis abscidere fecimus. . .*

8. *Use of* unus *as indefinite article*

Unus occurs seven times as indefinite article.

In the following passage Alexander discovers a village constructed with reed on an islet in a river:

Epistola 12.3–4: *. . . ad oppidum pervenimus quod in medio amne in insula ex his arundinibus quas paulo ante descripsimus, erat aedificatum. . .*

Epistola 12.3–4 in *B* (Pfister 25.22–25): *. . . venimus ad unum castellum, quod erat positum in eodem flumine in una insula et erat edificatum ex praedictis cannis, de quibus supra diximus.*

9. *Prepositional phrases replacing pure case forms*

Preposition is frequently used instead of case. In the example below our heroes are fighting a wild beast:

Epistola 29.5–8: *Quam ferreis vix umquam comminuimus malleis, quam hastis non valuimus transfigere. Admirati autem sumus diu novitatem eius. Pervenimus deinde ad silvas Indorum ultimas.*

Epistola 29.5–8 in *B* (Pfister 30.1–6): *Non potuimus eam transforare cum lanceis, tantum cum malleis ferreis occidimus illam. Obstupefacti de tali nova bestia, quam vidimus, pervenimus deinde ad ultimas silvas de India.*

10. *Vocabulary*

A unique vernacularism for this text is *subficta.*

Aliperga instead of *castra* (229v × 2, 230v × 3, 231r × 3, 231v, 232r × 2, 232v × 4)
Aucellus instead of *avis* (229r, 231r, 234v)
Bibere instead of *haurire, potare* or *sitim leuare* (229v, 230r, 230v × 2, 231r, 234v)
Bucca instead of *os* or *fauces* (230v)
Caballicantes instead of *equites* (229v, 232r × 5, 233v),
caballus instead of *equus* (229v, 231r)
Causa instead of *res* (228r × 2, 229v, 230r × 2, 232v, 233r, 233v, 234r)
De gyro in gyrum (230v, 232v)
Focus instead of *ignis* (230v, 231v, 232v × 2, 233r)
Iocus instead of *ludus* (233r)
Manducare instead of *uesci, edere, consumere, absumere, cibum capere/sumere, cenare* (230r, 230v, 232v, 233v, 234v × 2)
Mori instead of *deperire* (235r), *exitum habere* (234v), *exspirare* (231r), *perire* (233r)
Mors instead of *exitus* (234v × 2)
Mundus instead of *orbis (terrarum)* (233r)
Occidere instead of *comminuere* (232r), *defigere* (213r), *exanimare* (235r), *interficere* (234r × 2), *necare* (230v) and *rumpere* (235r)
Populus used as *exercitus/milites* (229v, 230r)
Pugnare instead of *bellum gerere* (230r), *debellare* (230v), *manum conferre* (231v), *proelium committere* (231v) and *resistere* (230v)
Scutum instead of *clipeum* (230v)
Subficta instead of *lacunaria* (229r)

Finally, the *Epistola* is the only one of the texts on Alexander that contains *quod vulgo… dicitur*-explanations:

Epistola: *…ipse sitim levare cupiens amariorem elleboro fluminis aquam gustavi, quam neque homo bibere neque ullum pecus haurire sine tormento potuit.*

Epistola in *B* (Pfister 24.29–32): *Cumque ex eadem aqua bibere voluissem, tantum erat amara sicut elleborum, quod vulgo velatrum*[79] *dicitur, unde nec homo nec ulla animalia sine tormento bibere poterant.*

Epistola: *Tunc ego locorum demonstratores qui nos semper in insidias deducebant, pessime meritos, crurifragio puniri iussi…*

Epistola in *B* (Pfister 28.10–13): *Tunc ego iratus sum contra illos, qui mihi viam trahebant et per talia dura loca nos portabant. Fecimus illis frangere crura, quae vulgo gambas dicimus…*

5.15. *Tables of syntax*

Dedicatio, De partibus et provinciis and *Descriptio* have not been considered as they have no (or almost no) instance of syntactic change.

( ) = including cases of free paraphrase; in other words, cases, which are not, strictly speaking, syntactic changes.

[ ] = cases without any known model. Comparison proved impossible.

1. *Subordinate clause replacing AcI/NcI*

	Epitome	*Exordia*	*Excidium*	*HR*	*LHF*
ut+ind.					
ut+subj.	4	[1]		1 (8)	
quia+ind.	2	[1]		3 (5)	3
quia+subj.	1			9 (18)	
quod+ind.	1				
quod+subj.	5		2	13 (19)	1
AcI/NcI					

	HL	*Vita*	*Comm.*	*Collatio*	*Epistola*
ut+ind.					
ut+subj.	9	[2]	3	1	2
quia+ind.	6	[27][80]		5	3[81]

[79] *Velatrum* for *ueratrum*, cf. Stotz 1996 VII § 292.6.
[80] This text also has 3 cases of *quia* with future and one case with future perfect.
[81] This text also has 1 case of *quia* with future.

Table (*cont.*)

	HL	*Vita*	*Comm.*	*Collatio*	*Epistola*
quia+subj.	7	[3]		2	8
quod+ind.		[3]			
quod+subj.	22	[11]	1	4	4
AcI/NcI					

2. *Substitution of* oratio obliqua *with direct speech*

The texts of *Exordia* and *Vita* are not considered since no comparison was possible.

Epitome	*Excidium*	*HR*	*LHF*	*HL*	*Comm.*	*Collatio*	*Epistola*
8	0	17	0	44	0	0	5

3. *Finite use of the present participle*

Epitome	*Exordia*	*Excidium*	*HR*	*LHF*
7	[0]	1	9	3

HL	*Vita*	*Comm.*	*Collatio*	*Epistola*
9	[20]	0	0	0

4. *Use of the ablative of the gerund instead of present participle*

Epitome	*Exordia*	*Excidium*	*HR*	*LHF*
4 (8)	[1]	0	8 (38)	1

HL	*Vita*	*Comm.*	*Collatio*	*Epistola*
11	[64]	0	0	2

5. *Use of* coepisse/incipere + *infinitive*

Epitome	*Exordia*	*Excidium*	*HR*	*LHF*
4	[8]	2	42	3

HL	*Vita*	*Comm.*	*Collatio*	*Epistola*
42	[44]	1	0	14

6. *Periphrastic use of* debere + *infinitive expressing future*

Epitome	*Exordia*	*Excidium*	*HR*	*LHF*
2	0	2	5	2

HL	*Vita*	*Comm.*	*Collatio*	*Epistola*
15	[13]	0	0	6

7. *Use of* facere + *infinitive*

Epitome	*Exordia*	*Excidium*	*HR*	*LHF*
13	[2]	0	32	4

HL	*Vita*	*Comm.*	*Collatio*	*Epistola*
25	[19]	2	4	18

8. *Use of* unus *and as indefinite article*

Epitome	*Exordia*	*Excidium*	*HR*	*LHF*
1	[1]	1	9	2

HL	*Vita*	*Comm.*	*Collatio*	*Epistola*
9	[1]	1	0	7

5.16. *Table of vocabulary*

Latin of models	Replacement in the codex of *B*	Texts
aes	*rame*	*HL*
ager	*campus*	*Epitome,De partibus et provinciis, HR, [Vita]*
avis	*aucellus*	*HR, Descriptio, Epistola*
avunculus/patruus	*thius*	*Epitome, HL*
clipeum	*scutum*	*Epitome, HR, HL, Epistola*
castra	*aliperga*	*Epitome, [Exordia], Excidium, HL, Epistola*
coniux, vir	*maritus*	*Epitome, HR, HL*
creber	*spissus*	*Epitome*
cruor	*sanguis*	*Epitome, HR, HL, [Vita]*
crus	*gamba*	*HL, Epistola*
dimicare, bellum gerere, certare etc.	*pugnare*	*[Exordia], HR, LHF, HL, [Vita], Epistola*
ductrix	*ducissa*	*Dedicatio*
editus, genitus, ortus	*natus*	*Epitome, HR, [Vita]*
equites	*caballicantes*	*HR, Epistola*
equus	*caballus*	*Epitome, HR, LHF, HL, Vita, Epistola*
exercitus	*populus*	*[Exordia], Excidium, HR, LHF, HL, [Vita], Epistola*
extingui, defungi, occumbere, cadere, perire etc.	*mori*	*Epitome, [Exordia], HR, LHF, HL, [Vita], Descriptio, Collatio, Epistola*
fortius/viribus	*per fortiam*	*HL*
forum	*mercatum*	*HL*
funus, exitus etc.	*mors*	*Epitome, HR, HL, [Vita], Epistola*
haurire, potare etc.	*bibere*	*Epitome, [Exordia], HR, HL, [Vita], Descriptio, Epistola*
hinc et inde	*de ista et illa parte*	*HL*
hinc et inde	*de una et alia parte*	*HL*
ignis or *prunae*	*focus*	*HR, HL, [Vita], Descriptio, Epistola*
interficere, perimere, caedere etc.	*occidere*	*Epitome, [Exordia], HR*
lacunaria	*subficta*	*Epistola*

Table (*cont.*)

Latin of models	Replacement in the codex of *B*	Texts
later	*tegula*	*HR, HL*
lavacrum	*balneum*	*HR*
legatus, legatio	*missus*	*Epitome, [Exordia], HR, HL, LHF*
ludere	*iocare*	*HR, HL, [Vita]*
ludus	*iocus*	*Epitome, HR, [Vita], Epistola*
lusor	*iocator*	*Epitome*
(im/re)mittere or dirigere	*mandare*	*Epitome, [Exordia], HR, HL, [Vita]*
mos/mores	*consuetudo*	*Epitome, [Exordia], HR, HL, [Vita], Comm., Descriptio (*in stead of *conversatio), Collatio*
noverca	*matrinia*	*HR*
orbis (terrarum)	*mundus*	*De partibus et provinciis, [Exordia]*
os or *fauces*	*bucca*	*Epitome, HL, Descriptio, Epistola*
patefacere	*aperiri facere*	*Epitome*
paulatim	*de hora in horam*	*HL*
privignus/a	*filiaster/filiastra*	*Epitome, HR*
res	*causa*	*Dedicatio, Epitome, HR, HL, [Vita], Collatio, Epistola*
scelus,facinus, nefandum	*malum, male facere*	*Epitome, HR, HL, [Vita], Collatio*
simulare	*fingere*	*Epitome, HR, HL*
sponte	*propria voluntate*	*Epitome, HR, HL, Comm*
sus	*scrofa*	*Excidium*
tus	*incensum*	*LHF, HL*
vesci, edere, consumere, cibum capere etc.	*manducare*	*Epitome, [Exordia], HR, HL, [Vita], Comm., Descriptio, Collatio, Epistola*
vix	*ad penam*	*Epitome*
	de gyro in gyrum (free paraphrase)	*HR, Epistola*

Texts with quod vulgo… dicitur-explanations

Dedicatio	*Exordia*	*Excidium*	*HR*	*HL*	*Epistola*

5.17. *Conclusion*

The *Epitome*, the *HR* and *HL* are the only texts with all categories represented. In the *LHF* and the *Epistola* all but one occur. The *LHF* has no changes to direct speech, but anyone who has read the MGH-edition, will understand why. The narrative abounds in direct speech, and there would have been no need for additional dialogues. The same argument goes for the scanty use of gerund instead of present participle and the absence of *quod vulgo*-explanations. These also occur in the Austrasian text.[82] The *Epistola* has no instance of finite use of the present participle, which is a more serious discrepancy. On the whole, this text is distinguished by its scanty use of participles compared to the other texts. My impression is also that the constructions of comparative + *sicut* (*erant maiores sicut tauri*) and *plus* + comparative[83] (*plus fortiores de illis*) is, if not unique, surely much more frequent here than in the remaining texts. Besides, the *Epistola* stands out with its relatively higher frequency in the other categories (use of *coepisse* + infinitive, *debere* + infinitive, *facere* + infinitive[84] and *unus* as indefinite article). Still, it must be taken in consideration that the *Epistola* has changes from indirect to direct speech, *quod vulgo… dicitur*-explanations and similar word replacement (and expressions such as *de gyro in gyrum*, which it shares with the *HR*). Despite some anomalies in the *Epistola*, my view is that these texts have been rewritten by the same redactor.

The text of Leo Archipresbyter seems to pose something of a problem. There is no extant model to compare it with, and the syntactic pattern is clearly diverging from that of the other texts in *B*. Apart from one instance in the *Epitome*, it is the only text that has *quod*-clauses with indicative. The use of ablative in the function of present participle by far exceeds the frequency of the other texts in which this usage occurs. The same tendency, in a somewhat lesser degree, applies to the remaining categories. It thus seems unlikely that Leo's *Vita* was rewritten by the redactor of the other texts. Indeed, it would be surprising if it was a rewriting at all. Considering that Leo and our redactor are

---

[82] See the presentation in 5.8, p. 194.

[83] This use is discussed by Hanetseder 1994 pp. 189–91.

[84] Particularly as regards this category, the *Epistola* is at variance with the other texts, and it cannot solely be explained by the fact that Alexander was fond of giving orders.

contemporaries and probably also from the same milieu, why would one change the language of the other?

Because of their shortness it is more difficult to prove uniformity or homogeneity for the texts of the *Dedicatio, De partibus, Exordia, Excidium, Commonitorium, Descriptio* and *Collatio*. They are too short to offer enough material for syntactic comparison. Nevertheless, each text has elements of syntactical change, I believe, enough to be considered as rewritings. The question of a common *usus scribendi* is more easily detectable on the basis of the analysis of the vocabulary. To conclude, I suggest that the shorter texts are also part of the same rewriting, even if their brevity calls for some reservation. Further research on the subject is necessary before an absolute conclusion can be drawn.

CHAPTER SIX

ANALYSIS OF THE PARAPHRASED VERSION OF THE *HISTORIA ROMANA* (= *HR*) CONTAINED IN *B*

In this chapter I will discuss possible tendencies (ideological, literary, moral etc.) in the paraphrased version of the *HR* contained in *B*. Since all the manuscripts related to *B*, regardless of their stylistic variance, share the same structure of content, this discussion is valid for the entire group of P-4 (see 3.2).

6.1. *Roman history and medieval historical theories*

A central idea in medieval historiography is that of *translatio imperii*, the theory of succeeding reigns (*Weltreichslehre*), often within a Christian eschatological framework (*Heilsgeschichte*).[1] With Christianity, history became theology. The idea is expressed in Daniel II.21: "Et ipse mutat tempora et aetates, et transfert regna atque constituit." Every event on earth is part of God's plan. Thus, history is the realisation of the divine plan and comprehending history is comprehending God. A theory of shifting power *per se* is not a uniquely Christian thought. Pagan historiographers such as Justinus (Pompeius Trogus) express similar concepts, but the Christian historiographers introduced a completely new element when attempting to synchronise the sacred history with the pagan, and a new concept of beginning and end came into force when the theory of *regna* was combined with the theory of *aetates*, that is, history (God's plan) is the passage of Man from Creation and Fall to Judgement and Salvation.[2] The theory of reigns commonly refers

[1] Standard works on the subject are *inter alia* Brincken 1957a and Goez 1958. See also Fleckenstein 1982, Goetz 1980 (chapter 3), Grundmann 1965 (chapter 3), Melville 1982 126 ff., Schmale 1985 (chapters 4–5, 10 and 12).

[2] The theory of six ages, paralleling the week of Creation, usually attributed to Augustine (*Civitas Dei* XXII.30), is not infrequently combined with the theory of reigns in medieval historiography, as in the *Annales Quedlinburgenses* and in the works of Bernold of St. Blasien and Honorius Augustodunensis (book 3 of *Imago Mundi*) or in single manuscripts like *Vp* or the *B* itself.

to the four world monarchies according to the expositions in Jerome or Orosius.[3]

The integration of Roman history into the apologetic world chronicle in the West began with Jerome's translation and expansion of Eusebius of Caesarea's chronicle. Eusebius developed a diachronic system of tables of regents exposing the history of the peoples of the world. Between the tables he inserted annalistic notes and separate columns on sacred and pagan history beginning with the postdiluvian patriarch Abraham and the Assyrian king Ninus. However, Eusebius' chronicle contained very little of Roman history, a subject which therefore Jerome undertook to extend. In his preface Jerome explains that Eusebius' poor treatment of Roman history was due to his writing for a Greek audience rather than to ignorance, and he explains his own treatment of the Eusebian chronicle. The period from Ninus and Abraham to the sack of Troy was a pure translation, the period from Troy to Constantine's 20th year of reign was excerpted from Suetonius and other historians, and the period from Constantine to Valens, finally, was his own addition.[4]

Jerome's integration of Roman history in a Christian world chronicle had enormous impact on medieval historiography. It not only affected the composition of later Roman histories, but the integration of barbarian peoples into the Latin West was also seen in terms of political continuations (and the national histories of Franks, Lombards etc. are often written within such a framework).[5] All history came together in Roman history and the *Imperium Romanum* could not be succeeded, only transferred or continued.

---

[3] In his commentary on the prophet Daniel (*Commentarium in Danielem* II.38–40 and VII.2–7), Jerome developed his theory of the four world monarchies Assyria-Babylonia, Persia-Media, Macedonia-Greece and Rome. In the introduction to the second book of his history, Orosius endorsed this theory replacing Persia-Media with Africa.

[4] PL 27 p. 225: "…nonnulla quae mihi intermissa videbantur, adjeci, in Romana maxime historia, quam Eusebius hujus conditor libri non tam ignorasse, ut eruditus, quam ut Graece scribens, parum suis necessariam perstrinxisse mihi videtur. Itaque a Nino et Abraham usque ad Trojae captivitatem pura Graeca translatio est. A Troja usque ad vicesimum Constantini annum nunc addita, nunc mista sunt plurima, quae de Tranquillo, et caeteris illustribus historicis curiosissime excerpsimus. A Constantini autem supradicto anno usque ad consulatum Augustorum Valentis sexies et Valentiniani iterum totum meum est."

[5] Cf. Goez 1958 37 ff. and Schmale 1985 125 ff. and especially Goetz 1999c and Pohl 1999.

Let us take a brief look at the Roman history of Paul the Deacon and of Jordanes before him. To his dedicatee Vigilius, Jordanes writes that he will briefly relate the origins of the Roman power and how it subjugated the whole world.[6] Doing this he will follow the sacred history of the patriarchs up to the Deluge and then treat the shifts of power from Assyria to Media, from Media to Persia, from Persia to Macedonia and from Macedonia to Rome.[7] Thus, the first part of Jordanes' *Romana* is a perfect exposition of the *Heilsgeschichte* and *Weltreichslehre*. The very first line states that the Romans have taken possession of the world by arms and laws.[8] Then, after the enumeration of years from Adam to Abraham, the description of the succeeding *translationes imperii* could not be more explicit or the mission of Rome more indisputable:

> Regnum ergo Assyriorum post annorum numero mille ducentos et quadraginta finem tantae diuturnitatis accepit ad Medosque *translatum est*. (…) Sic regnum Medorum, quod per ann. CCLVIII regnavit, distructum est et in Persas *translatum* (…) Hunc (sc. Darium) Alexander Magnus Macedo occidit regnumque eius in suo redegit dominio (…) Quem (sc. Antonium) Augustus Octavianus in certamine superans Actiatico in litore, egit, ut utrique iugales (sc. Antonius et Cleopatra) se ipsos peremerent, *regnumque eorum in Romanorum imperium devenit, ubi et usque actenus, et usque in finem mundi secundum Danielis prophetiam regni debetur successio*.[9]

Paul also promised to his dedicatee, Adelperga duchess of Beneventum, that he would adapt his Roman history to the Sacred Scripture.[10] Paul did not work out any *Weltreichslehre*, but in his Roman history he integrated several of Jerome's references to the history of the Hebrews and the Christians (the birth, teachings and death of Christ, persecutions of

---

[6] Romana 2: "…quomodo Romana res publica coepit et tenuit totumque pene mundum subegit…"

[7] Romana 3: "Et prius ab auctoritate divinarum scripturarum, cui et inservire convenit, inchoantes et usque ad orbis terrae diluvium per familiarum capita currentes, devenimus ad regnum Nini, qui Assyriorum in gente regnans omnem pene Asiam subiugavit, et usque ad Arbacem Medum, qui distructo regno Assyriorum in Medos eum *convertit* tenuitque usque ad Cyrum Persam, qui itidem Medorum regnum subversum in Parthos *transtulit*, et exinde usque ad Alexandrum Magnum Macedonem, qui devictis Parthis in Grecorum dicione rem publicam *demutavit*. Post hec quomodo Octavianus Augustus Cesar subverso regno Grecorum in ius dominationemque Romanorum *perduxit*."

[8] Romana 6: "Romani, ut ait Iamblicus, armis et legibus exercentes orbem terrae suum fecerunt."

[9] Cf. Romana 49–84.

[10] Cf. Crivellucci 1914 p. 14: "placuit itaque tuae excellentiae, ut eandem historiam paulo latius congruis in locis extenderem eique aliquid ex sacrae textu Scripturae, quo eius narrationis tempora evidentius clarerent, aptarem."

the Christians etc.). These extracts from Jerome, paralleling the Roman history, add a Christian element to the pagan core-text of Eutropius.

Taking our corpus of manuscripts into account, it seems quite evident, as we have seen in 2.5.2 (pp. 31–33), that in some cases, the Roman histories are intended as parts of universal histories rather than as independent national histories.

The manuscript *Vp*[11] furnishes what is perhaps the most striking example of how clearly the Roman history is fitted into a series of other national histories which all form a universal history, a chain of *translationes imperii*. A first glance at the contents might not reveal much: extracts from Orosius, Justinus, Bede, Eusebius/Jerome, Cassiodorus, Isidore, Jordanes and Paul the Deacon. Evidently these form a compilation of history, but do they manifest a series of *translationes imperii*?

On examining the different parts closer, the "editorial plan" seems to be the following: The first three parts are to be read as a theoretic preface to the following universal history. They are no doubt a presentation of the theories of the four reigns and six ages. After a drawing of St. Augustine (Orosius' patron) and Orosius on 3v, the manuscript opens with Orosius II.1.–3.6 and II.6.7–11. This tiny extract covers only two folios (4r–6r), but it is the exact passage by which Orosius describes the theory of the four reigns. (The last part, II.6.7–11, is a description of the city of Babylon). On the remaining space of 6r appears a drawing of Pompeius Trogus and his abbreviator Justinus. The drawing is followed by a version of the succession of reigns: Justinus I.1–II.5.12 and XLIII.1.1–3.3 (6v–16r + 16r–17v), which relates the shifting of power from Assyria (Ninus – Sardanapallus) to Media (Arbactus – Astyages), from Media to Persia (Cyrus – Darius) and from Greece to Rome (Aeneas – Remus/Romulus). The last part, preceded by a drawing of Adam, Seth and Enos (18r), is entitled *De sex huius seculi etatibus* and sets forth the theory of the six ages (18v–31r).[12]

After these preliminary expositions of *regna* and *aetates* the remaining parts form the actual world history. They are clearly to be read as one continuous text. A drawing of King Ninus and the birth of Abraham on 31v – probably symbolising the sacred and the pagan history – precedes the *Excerptum ex chronica Eusebii* (32r–47v), which narrates the history

[11] In the following I use the sigla from 2.1. See also 2.5.1, pp. 28–31.

[12] This is an epitomised version of Bede's *De temporum ratione* LXVI with a continuation up to 842 A.D. *Vp*'s additions are edited in MGH Chronica minora III (1898), pp. 341–42.

from Assyrian to Roman kings. It is no mere chance that the following epitomised version of Eutropius (47v–57r) starts with the creation of the Roman republic (I.9), thus taking up the thread from the conclusion of Jerome. Further, the Roman history is supplied with extracts from Orosius and Cassiodorus' ecclesiastical history (57r–73v + 74v–121v).[13] The rest of the manuscript is dedicated to Goths (122v–134r) and Lombards (135v–211r), with a combination of extracts from Isidore's *Historia regum Gothorum* (122v–123v), Jordanes' *Getica* (123v–135v) and Paul the Deacon's *Historia Langobardorum* (135v–211r). The Gothic section is introduced by a drawing of the Gothic kings Alaric, Radagais and Theodoric fighting Odoacer (122r), and the Lombard section by drawings of this people's exodus from Scandinavia and coming to Italy (134v–135r). The continuation covers the Carolingian history up to 825 A.D. (211r–214r).

6.2. *The case of* B – *The* HR *as part of a world chronicle or of an anthology of national histories?*

The Bamberg manuscript contains national histories.[14] Were they intended to form a continuous universal history? Let us begin by looking at the section containing the *HR* (24r–65v). It has no title, heading, introductory note or the like. In fact, our version begins thus: "Et dicunt alii, primus in Italiam regnauit rex nomine Ianus", as if the following text gives an alternative explanation of the origin of the Romans. And if one reads further, after the mention of the first kings of Italy (before Romulus) – Ianus, Saturnus, Picus, Faunus and Latinus – Aeneas appears for the first time in the text under the reign of Latinus: "…Eneas Veneris et Anchise filius in Italiam uenit et cum Turno, ut supradicum est, pugnauit et occidit eum…". The words "ut supradictum est" imply an earlier mention of Aeneas, which can not be found within the text of *HR*. The connection is found only by reading the preceding *Excidium Troie* (21v–24r). This text gives one version of the origin of the Romans, that is, how Aeneas abandoned Troy, settled

[13] The excerpts from Cassiodorus are preceded by a drawing of Theodoret, Sozomenus, Socrates and their epitomiser Cassiodorus with Constantine in the background (74r).

[14] Cf. the list in chapter 2.1 for an overview of the other texts.

in Italy and encountered the pretendent Turnus. The duel between Aeneas and Turnus appears just before our text starts:

> *B* (23v b25–24r a15): "in die uero constituto exiit turnus de ciuitate. et pugnauit cum enea. et percussit eum et iactauit in terram. tunc cepit turnus leuare manus contra eneam. et dicere illi. uicisti. uicisti. tua sit lauinia coniunx. miserere patri meo dauno. sed cum eneas uidisset eum cinctum bracile pallantis. dolore commotus occidit eum. Cumque hoc uidisset latinus. recepit eum in laurentinam ciuitatem. et lauiniam filiam suam dedit ei uxorem. Et post mortem latini tenuit eneas regnum eius. et fecit ciuitatem. quam de nomine uxoris suę appellauit lauiniam. et regnauit tres annos. et mortuus est. Et dicunt alii primus in italia regnauit rex nomine ianus."

This explains "Et dicunt alii" and the following "ut supradictum est". "Et dicunt alii" simply means that now we are to read an alternative explanation of the origin of the Romans and the "ut supradictum est" clearly refers to the battle of Turnus and Aeneas described a few lines above. Evidently, the *HR* was not intended as an isolated text. There is no prologue, no title, or any heading, and the very opening itself refers to preceding contents. As a matter of fact, *Excidium Troie* does not have a title or heading either. Now, it seems evident that the *HR* and *Excidium Troie* are connected, and if these two texts form a continuous Roman part, how do they relate to the surrounding texts? First, the lack of titles or headings must be explained with the presence of a general index on 17v:

> *B* (17v, a5–23): "IN NOMINE DOMINI IHESV CHRISTI INCIPIT BREVIARIVM DE SINGVLIS CAVSIS QVE IN HOC CODICE CONTINENTVR. In primis de partibus mundi. id est de asia. europa. et affrica. et de nominibus terrarum. et prouinciis earum. Secundo de regno assyriorum et quis primus aput eos regnum tenuit; Tercio de gente scitharum que fuerat de genere magog. et ipse magog fuit filius iafet. Quarto de amazonibus qui fuerunt de predicta gente scitharum; Quinto de exordio francorum et imperio eorum. de exordio romanorum et imperio eorum. Sexto de exordio longabardorum et regno eorum."

According to the index, the manuscript contains a geographical description of the world and texts on the reigns of its inhabitants: the Assyrians, the Scythians, the Amazons, the Romans, the Franks and the Lombards. The short texts on the Assyrians, the Scythians and the Amazons – henceforth abbreviated as *Exordia* – go from 19r to 21v, and the main source appears to be Justinus. As we have seen above, the texts of Justinus and Orosius represent the succeeding world powers.

The idea of worldly power implies a will and ability to possess control over others. This requires military force and in the *Exordia* we are told that the first Assyrian king Ninus was also the first on earth to claim such a power:

> Rühl 3–5: "Ninus fuit rex primus qui regnauit super Assyrios. Ante illum omnes gentes in pace erant. ipse primus caepit pugnare et primam pugnam fecit cum Zoroastre rege Bactrianorum."

Subsequently Ninus falls in battle and his wife Semiramis takes over the Assyrian rule, founds the city of Babylon and subjugates Asia. After her, female rulers held the sway until the power was transferred to king Astyages, ruler of the Medes:

> Rühl 17–19: "postea uero per multos annos feminae regnum Assiriorum /19v/ tenuerunt. deinde peruenit regnum Persarum et Medorum ad quendam regem nomine Astiagen."

Continuing the narrative we hear about the Persian kings Cyrus and Darius and how their warfare led them to Scythia. After a long excursus on the Scythians and the Amazons, the conclusion of *Exordia* is dedicated to the translation of power from Persia to Macedonia:

> Rühl 147–167: "Darius uero rex Persarum, de quo ante diximus, duas pugnas fecit cum Alexandro et uicit eum Alexander et occidit illi triginta milia Persarum, et postquam Darium uicit, totum orientem subiugauit sibi Alexander sine regno Scitharum. inde rediens expugnauit Albaniam. cum Talisaridae regina Amazonum pacem fecit. pace facta introiuit ad pugnandum in Indiam et cum forti pugna Indos uicit et deinde totam Libiam perdomuit usque ad mare Caspium. ad ultimum in terram Bactrianorum introiuit et filiam Ioroastrae regis Bactrianorum uxorem accepit. deinde uenit in castellum nomine Susis et uidit ibi regiam domum Cyri la/21v/pide candido et uario ornatam et columnas aureas et pauimenta exornata, continens etiam simulachrum caeli stellibus fulgentibus ornatum et cetera humanis mentibus incredibilia. postquam eandem gloriosam domum uidit, accepit uxores duas filias Darii. deinde uenit in Babiloniam ibique a Cassandro et Iobas, qui fuerunt filii Antipatris, ueneno occisus est. sed uidendo se in mortis periculo stare Perdicca proconsuli suo regnum tradidit et commendauit illi uxorem suam Roxanem. alia sua regna, quae caepit, principibus suis diuisit et praecepit Arideo, ut de centum talentis auri faceret illi sepulchrum in Aegypto, quod et fecit; ibique sepultus est. a uicesimo natiuitatis suae anno regnare cepit et regnauit annos tredecim."

Now, this narration of Alexander's oriental conquest and his death is followed by the *Excidium Troie* which, as we have seen, sets forth the origin of the Romans. Hence, it would not be too daring to claim that

the transition from *Exordia* to *Excidium Troie* marks the *translatio* from Macedonia to Rome.

Assuming that the *Excidium* and the *HR* (21v–65v) are meant to cover the Roman part of the universal history, specified as *de exordio Romanorum et imperio eorum* in the index, how suitable was Paul's text? Did it require changing?

A Roman history already provided with a universal context, such as Jordanes' *Romana*, would be superfluous, as the universal context was already given with the *Exordia*. An appropriate Roman history would be one without references to peoples alien to the specific Roman history. It would of course be impossible to present a completely Roman history, but there is a great difference between passages on foreign regions involved in Roman affairs through war etc. and events of non-Roman peoples synchronised with the Roman history. Such non-Roman references would be disturbing digressions in the Roman section of a universal history. For instance, there would be no point in referring to Assyrians if they had been dealt with already in the proper "Assyrian" part of the manuscript.

Paul did not develop a theory of *Weltreichslehre* in the same sense as that of Jordanes. He began directly with the primordial rulers of Italy: Janus, Saturn, Picus, Faunus and Latinus. However, the reign of Latinus is linked to the history of both the Old Testament (= *OT*) and the pagan history (Assyria):[15]

> quibus regnantibus (sc. the rulers from Janus to Latinus) centum quinquaginta anni referuntur evoluti.
>
> Regnante tamen Latino, qui latinam linguam correxit et Latinos de suo nomine appellavit, Troia a Grecis capta est, cum apud Hebreos Labdon tertium sui principatus annum ageret et apud Assyrios Tautanes, apud Aegyptios Thous regnaret, expletis a mundi principio annis quattuor milibus decem et nouem, a diluvio annis mille DCCLXXVII, a natiuitate Abraham et quadragesimo tertio anno Nini regis Assyriorum annis DCCCXXXV, a nativitate Moysi annis CCCCX, ante Urbem autem conditam annis CCCCIIII, ante primam quoque olympiadem annis CCCCVI.
>
> Capta igitur Troia, Aeneas Veneris et Anchisae filius ad Italiam venit, anno tertio post Troiae excidium. cum Turno Dauni Tuscorum regis filio dimicans, eum interemit eiusque sponsam Laviniam, Latini regis filiam, in coniugium accepit…

[15] All quotations of Paul the Deacon's *HR* are from the edition of Crivellucci 1914 (= *PD*).

The reference to the history of *OT* and the Assyrians is omitted in *B*. There was no need for a second universal context supplementing the *Exordia*. Further, the reference would interrupt the account of Aeneas' arrival in Italy:

> *B* (15–20): "Deinde regnauit Latinus, qui latinam linguam emendauit, et Latini de suo nomine appellati sunt. Isti predicti reges regnauerunt per centum quinquaginta annos. Inter hęc Troia a Grecis capta est, et Eneas, Veneris et Anchisę filius, in Italiam uenit et cum Turno, ut supradictum est, pugnauit et occidit eum et sponsam eius Lauiniam, filiam Latini regis, uxorem accepit…"

This is no unique omission. Every single reference to the history of the Hebrews has also been omitted. As explained in 1.2 (p. 6), Paul provided the text of Eutropius with extracts from Jerome, but these were of no use to the editor of the paraphrase contained in *B*.

Here follows a complete list of the omissions with transcriptions from Paul (*PD*) and *B*. (The numbers refer to the chapters in Crivellucci):

PD 1a: *Deinde Latinus Silvius regnavit annis quinquaginta, quo etiam tempore apud Hebreos Dauid regnabat. Post cuius obitum regnavit Alba Silvius annis XXXIX.*

PD 1a in B (36–37): *Deinde Latinus Siluius regnauit annis quinquaginta. Post mortem eius Alba Siluius regnavit annis quadraginta.*

PD 1a: *Successor extitit Procas Silvius, eiusdem Aventini filius, qui regnavit annis XXIII; quo regnante Fidon Argiuus mensuras et pondera repperit, cum apud Hebreos Azarias in Iuda et Hieroboam in Israel regnarent. Isti quoque Amulius succedens, eius iunior filius, regnvit annos quadraginta tres.*

PD 1a in *B* (51–54): *Deinde successit ei in regnum Procax Siluius, eiusdem Auentini filius, qui regnauit annis uiginti tribus. Post istum regnauit Amulius, eius filius paruulus annis quadraginta tribus.*

PD I.1: *is (sc. Romulus) cum inter pastores latrocinaretur, XVIII annos natus urbem exiguam in Palatino monte constituit, X kal. maias, olympiadis sextae, anno CCCCXIX post Troiae excidium, sive, ut placet Orosio, CCCCIIII, ante sex annos, quam decem tribus Israel a Sennacherib, rege Chaldeorum, transferrentur in montes Medorum. Condita ergo ciuitate, quam ex nomine suo Romam vocavit…*

PD I.1 in *B* (72–76): *Predicti uero Remus et Romulus, cum haberent annos decem et octo et latrocinarentur inter pastores, fecerunt ciuitatem paruam in Paletino monte. Post hanc ciuitatem factam, quam de nominibus suis Romam uocauerunt…*

PD I.3: *Postea Numa Pompilius rex creatus est, cum apud Hebreos Ezechias regnaret. Qui bellum quidem nullum gessit, sed non minus ciuitati quam Romulus profuit. Nam et leges Romanis moresque constituit…*

PD I.3 in *B* (102–103): *Postea Numa Pompilius rex ordinatus est. Ipse legem Romanis dedit.*

PD I.4: *Huic successit Tullus Hostilius. hic primus Romanorum purpura et fascibus usus est, Manasse in Iudea regnante. hic bella reparavit…*

PD I.4 in *B* (106–107): *Eo mortuo succesit in regnum Tullius Ostilius. Hic primum purpura indutus est et gloria honoratus. Iste iterum pugnare cepit…*

PD I.5: *Post hunc Ancus Martius, Numae ex filia nepos, suscepit imperium. quo etiam tempore Iosias regnabat apud Hebreos. contra Latinos dimicavit…*

PD I.5 in *B* (114–15): *Eo mortuo post illum Ancus, nepos eiusdem Nume Pompilii, suscepit imperium. Contra Latinos pugnauit…*

PD I.6–7: *… Capitolium inchoavit (sc. Priscus Tarquinius). XXXVII imperii anno per Anci filios occisus est, regis eius cui ipse successerat. regnante Tarquinio Arion Methimneus a delfino in Taenarum dicitur transportatus; tunc est etiam Massilia condita. eodemque tempore Hierusalem a Nabuchodonosor rege Chaldeorum subuersa. Post hunc Servius Tullius suscepit imperium, genitus ex nobili femina captiva tamen et ancilla, regnavitque annis triginta quatuor; quo regnante Baltasar imperabat Chaldeis, sub quo Danihel scripturam mysticam in pariete legit et interpretatus est. hic quoque Sabinos subegit…*

PD I.6–7 in *B* (124–27): *Ipse cepit fabricare Capitolium. Regnauit annis triginta septem. Post istum regnauit Seruius Tullius. Iste quoque subiugauit Sabinos…*

PD I.8: *Lucius dehinc Tarquinius Superbus septimus atque ultimus regum invasit imperium. quo tempore ad relaxationem Cyri regis Persarum reuersi sunt Hierosolymam Iudaei quadraginta duo milia quadringenti. iste primus excogitavit vincla, taureas, fustes, lautumias, carceres, compedes, catenas, exilia, metalla.*

PD I.8 in *B* (130–32): *Isto mortuo Lucinius Tarquinius Superbus inuasit imperium. Iste primum excogitauit omnia genera tormentorum: catenas, exilium, carceres, ferrum in pedibus mittere.*

PD I.8: *ita Romae regnatum est per septem reges annos CCXLIII, cum adhuc Roma ubi plurimum vix usque ad quintum decimum miliarium possideret. Tarquinii sane temporibus castissima Iudit Olofernem peremit. Isdemque temporibus Pithagoras philosophus claruit, qui Samo oriundus Cotrone deguit, nouissime Metapontum adiit ibique sepultus est. Hinc consules coepere, pro uno rege duo, hac causa creati ut…*

PD I.8 in *B* (145–49): *Usque ad illud tempus, quo Tarquinium eiecerunt a se Romani, regnauerunt super eos reges per annos ducentos quadraginta. Post hec autem habuerunt consilium et pro uno rege ordinauerunt duos consules, ut…*

PD I.13: *tum et ipse sibi tribunos plebis quasi proprios iudices et defensores creavit, per quos contra senatum et consules tutus esse posset. eodem tempore, concedente Xerxe Persarum rege, Neemias Iudeam uenit, muros urbemque restituit. Sequenti anno Vulsci contra Romanos bellum reparaverunt…*

PD I.13 in *B* (177–81): *…et pro ista causa iterum fecerunt tribunos, qui essent sicut iudices et defensores contra ipsum senatum. Sequenti uero anno gens Bulscorum contra Romanos pugnam parauit…*

PD I.20: *postea tamen accepto etiam auro mille librarum, ne Capitolium obsiderent, recesserunt, sed secutus eos Camillus ita cecidit, ut et aurum, quod his datum fuerat, et omnia, quae coeperant, militaria signa revocaret. ita tertio triumphans Urbem ingressus est et appellatus secundus Romulus, quasi et ipse patriae conditor. Circa haec tempora Hester putatur historia conscripta. Plato quoque philosophus his fuisse temporibus perhibetur. Anno trecentesimo sexagesimo quinto ab Urbe condita, post captam autem primo, dignitates mutatae sunt et pro duobus consulibus facti tribuni militares consulari potestate.*

PD I.20 in *B* (215–21): *Illi uero, qui in eodem Capitolio inclusi erant, dederunt predictis Gallis mille libras auri et sic liberauerunt se. Audiens hoc Furius Camillus, qui de Roma per inuidiam eiectus fuerat, secutus est eos et occidit ex eis multos et recolegit ab eis ipsum aurum et omnem predam, quam de Roma portabant, tulit ab eis. Anno trecentesimo sexagesimo quinto tribuni militares a Romanis ordinati sunt…*

PD II.9: *eo tempore Appius Claudius censor aquam Claudiam induxit et viam Appiam stravit. Circa haec tempora Iaddus apud Hierosolymam pontifex extitit, cuius frater Manasses templum in monte Garizi construxit. Samnites, reparato bello, Quintum Favium Maximum vicerunt…*

PD II.9 in *B* (306–8): *Eo tempore Appius Claudius aquam Claudiam Rome introduxit et uiam Appiam strauit. Samnites reparato bello uicerunt Fabium Maximum…*

PD II.14: *Pyrrus etiam a Tarento mox recessit et apud Argis Greciae civitatem occisus est. apud Iudaeos hoc tempore pontifex maximus Simon Oniae filius claruit, cui cognomentum Iusto fuit. dehinc Tarentini, Pyrri morte comperta, iterum nova arma adversum Romanos sollicitant.*

PD II.14 in *B* (375–78): *Pyrrus quinto decimo anno, quo in Italiam uenerat, uictus fugit in Grecia aput Argos, nobilissima ciuitate, petra percussus mortuus est. Post hęc uero Tarentini audita morte Pyrri noua iterum arma aduersus Romanos sollicitant…*

PD II.21: *…Romanorum dux Regulus victus est ultima pernicie. nam duo tantum ex omni Romano exercitu refugerunt, D cum imperatore Regulo capti sunt, XXX milia occisa, Regulus ipse in catenas coniectus. hac tempestate Ptolomeus Filadelfus Iudeos, qui in Aegypto erant, liberos esse permisit et uasa Eleazaro pontifici Hierosolimorum uotiua transmittens diuinas Scripturas in grecam uocem ex ebrea lingua per LXX interpretes transferre curauit, quas in Alexandrina bibliotheca habuit, quam sibi ex omni genere litteraturae comparauerat. Marco Aemilio Paulo Servio Fulvio Nobiliore consulibus ambo Romani consules ad Africam profecti sunt…*

PD II.21 in *B* (438–43): *Cum autem Cartaginenses cum Regulo pugnarent, in ipsa pugna apprehensus est Regulus cum quingentis de suo exercitu et triginta milia de suis ibi occisi sunt et de omni suo exercitu duo tantum fugere potuerunt. Ipsum autem Regulum in catenam miserunt. Marcus Emilius Paulus Seruilius Fuluius nobiliores consules Romani ambo ad Africam perrexerunt…*

PD II.26: *nam ex CC et XX navibus cum XXX fugit, XC cum pugnatoribus captae sunt, demersae coeterae. alius quoque consul naufragio classem amisit, exercitum tamen salvum habuit, quia vicina litora erant. anno etiam consequenti classis Punica in Italiam*

transiit eiusque plurimas partes longe lateque vastavit. Dum haec agerentur, apud Iudeam pontificatum post Eleazarum suscepit Manasses auunculus eius. Gaio Lutatio Catulo Aulo Postumio Allino consulibus, anno belli Punici XX et tertio, a Catulo bellum contra Afros commissum est.

PD II.26 in *B* (480–83): *. . . ut ex ducentis et quindecim nauibus cum triginta tantum fugere potuisset. Anno uicesimo tercio cum pugnassent Romani cum Africanis, et postea Luctatcius Catulus contra Africanos ad pugnandum perrexit. . .*

PD II.27: *captivi Romanorum, qui tenebantur a Carthaginiensibus, redditi sunt. (. . .) Carthaginienses sane sub hac conditione cum Romanis pacem fecerunt, ut eis per continuos XX annos persolverent argenti puri tria milia talentorum. His diebus Iudaeorum pontifex Onias Simonis Iusti filius clarus habebatur. tunc etiam Quintus Ennius poeta Tarenti nascitur, qui post Romae deguit contentus unius ancillae ministerio. Quintus Lutatius Aulus Mallius consules creati sunt. bellum Faliscis intulerunt, quae civitas Italiae opulenta quondam fuit, quod ambo consules intra VI dies, quam venerant, transigerunt, XV milibus hostium cesis, coeteris pace concessa, agro tamen ex medietate sublato. Finito igitur Punico bello. . .*

PD II.27 in *B* (492–96): *Romani uero fecerunt cum eis pacem in tali ordine, ut Romanos, quos tenebant, dimitterent et usque ad uiginti annos darent Romanis censum omni anno tria milia talenta de argento purissimo. Talentum autem habet libras quinquaginta. Postquam finierunt Romani pugnam cum Africanis. . .*

PD III.7: *ac triumphans Marcellus spolia Galli stipiti inposita humeris suis vexit. Minucio Rufo Publio Cornelio consulibus Histris bellum inlatum est, quia latrocinati navibus Romanorum fuerant, quae frumenta exhibebant, ac multo Romanorum sanguine fuso perdomiti sunt. Hac tempestate Iudaeorum pontifex Simon Oniae filius extitit. Eodem anno bellum Punicum secundum Romanis inlatum est per Annibalem. . .*

PD III.7 in *B* (544–47): *etiam spolia illius regis, quem occiderat, quando Romam intrauit, in collo suo pro gloria uictorię portabat. Eodem anno per Hannibalem exortum est bellum Africanorum contra Romanos.*

PD III.18: *itaque et ipsi evocaverunt ex Hispania Publium Cornelium Scipionem. is Romam cum ingenti gloria venit. Per idem tempus Hierosolymis pontifex maximus Onias filius Simonis fuit. Quinto Caecilio Lucio Valerio consulibus omnes ciuitates quae in Britiis ab Annibale tenebantur, Romanis se tradiderunt.*

PD III.18 in *B* (734–38): *. . . et mandauerunt in Hispaniam et fecerunt uenire Publium Cornelium Scipionem et cum magna gloria Romam intrauerunt. Deinde omnes ciuitates, quas Hannibal in Bricia tenuerat, Romanis se subdiderunt.*

PD IV.5: *et cum tradendus Romanis esset, venenum bibit et apud Libyssam in finibus Nicomedensium sepultus est. eodem anno Scipio Africanus ab ingrata sibi Urbe diu exulans apud Amiternum morbo periit. tunc Vulcani insula, quae ante non fuerat, repente mari est edita. his quoque diebus actum est quod de Heliodoro Machabaeorum narrat historia. Philippo rege Macedoniae mortuo, qui et adversus Romanos bellum gesserat et postea Romanis contra Antiochum auxilium tulerat, filius eius Perseus in Macedonia rebellavit. . .*

PD IV.5 in *B* (820–22): *Ille uero hoc agnoscens, ne traderetur in potestatem Romanorum, bibebat uenenum et mortuus est. Perseus itaque, filius Philippi, rebellauit Macedoniam Romanis…*

PD IV.17: *tunc Scipio Tyresum quendam Celticum principem consuluit, qua de causa Numantia aut prius invicta aut post eversa fuisset; Tyresus respondit: "Concordia victoriam, discordia exitium praebuit." hac tempestate apud Iudaeos occiso Iuda Machabeo frater eius Ionathas pontifex habetur. tunc etiam claruit apud Brindisium Pacuvius tragoediarum scriptor. igitur Scipio multas Hispaniae civitates partim coepit, partim in deditionem accepit, Numantiam a solo evertit, reliquam provinciam in fidem accepit.*

PD IV.17 in *B* (933–38): *Tunc Scipio interrogauit quendam Tirresum principem dicens: "Pro qua causa prius Numantia non fuit uicta et postea quare fuit euersa?" Tyrresus respondit: "Concordia uictoriam, discordia mortem parat." Igitur Scipio Numantiam a fundamentis euertit et multas ciuitates de Hispania cepit et alias ciuitates subiugauit, ut pensionem Romanis persoluerent.*

PD V.3: *nec mora post haec tam gravia prodigia civilia bella secuta sunt. apud Iudaeos ea tempestate primus Aristobolus rex pariter et pontifex diadematis sumpsit insigne. Anno Urbis conditae sexcentesimo sexagesimo secundo primum Romae bellum ciuile commotum est.*

PD V.3 in *B* (1040–42): *Et post hęc signa, quę iam diximus, crudeles inter ciues pugnę exortę sunt. Anno sexcentesimo secundo Romę bellum ciuilę exortum est…*

PD V.9: *Brutus in Cisalpinam Galliam fugiens apud Regium interfectus est. hoc tempore Hierosolimis Alexandra uxor Alexandri regnabat, ex cuius aetate Iudaeos rerum confusio et uariae clades oppressere. Marco Aemilio Lepido Quinto Catulo consulibus, cum Sylla rempublicam conposuisset, bella nova exarserunt…*

PD V.9 in *B* (1133–35): *Brutus in Cisalpinam Galliam fugiens et occisus est aput Regium ciuitatem. Hoc denique tempore noua bella contra Romanos surrexerunt.*

All these instances have no other function than *synchronising* the history of the Jews with the Roman history. In fact, they are all introduced by a temporal indication: "quo etiam tempore…", "eodem tempore…", "circa haec tempora…", "ea tempestate…", "per idem tempus…", "his diebus…", "dum haec agerentur…" etc.

The only mentions of the Jews preserved in *B* are *directly* related to Roman warfare, that is, the capture of Jerusalem by Pompey and Titus in 63 B.C. and 70 A.D., and Hadrian's expulsion of the Jews and his pagan rebuilding of Jerusalem in 135 A.D. These episodes are narrated in VI.14/16, VII.19–21 and VIII.7.

This also explains why the Anglo-Saxon dominion of Britannia is completely left out. It was not Roman history:

PD XIII.17: *Brittani itaque, de quibus praemissum est, cum rursus Scottorum Pictorumque incursionibus premerentur, mittunt Aetio epistolam lacrimis erumnisque refertam eiusque quantotius auxilium efflagitant. quibus dum Aetius minime annuisset, eo quod contra viciniores hostes occupatus existeret, quidam Brittanorum strenue resistentes hostes abigunt, quidam vero coacti hostibus subiciuntur. denique subactam Picti extremam eiusdem insulae partem eam sibi habitationem fecere nec ultra exinde actenus valuerunt expelli. at vero residui Brittanorum, dum continue Scottorum impetus formidarent, ultra iam de Romanorum praesidio diffidentes, Anglorum gentem cum suo rege Vertigerno ad defensionem suae patriae invitavere. quos amicali societate exceptos versa in contrarium vice hostes pro adiutoribus inpugnatoresque sensere. sequenti deinceps tempore gens Anglorum sive Saxonum Brittaniam tribus longis navibus advehitur. quorum dum iter prosperatum domi fama retulisset, mittitur nihilominus exercitus multiplex, qui sociatus prioribus primum hostes, propter quos petebatur, abigit, deinde in Brittones arma convertens conficta occasione, quasi pro se eis militantibus minus stipendia praeparassent, totam prope insulam ab orientali eius plaga usque ad occidentalem incendio sibi seu gladio subegit.*

PD XIV.14: *Dum haec geruntur, apud Brittaniam Pelagianae hereseos adsertores Brittanorum temptabant subvertere fidem; qui a Gallorum episcopis auxilium petentes ad rectae fidei defensionem sanctissimum virum Germanum multisque iam virtutibus clarum Altiodorensis ecclesiae episcopum accipiunt et Lupum Trecasenum praesulem aeque apostolicae gratiae virum, qui non minus signorum miraculis quam doctrinae verbis omnes ad sanae fidei confessionem reduxere. ecce autem adhuc ibidem sanctis episcopis consistentibus valida Saxonum Pictorumque manus Brittaniam advehitur. nihilominus Brittones mox arma corripientes hostibus obviam pergunt, cum quibus beatissimus Germanus sponte se offerens una pergit ad proelium, cumque ipse dux belli ante consertam aciem constitisset iamque hostes conglobati propius adventarent, non tubae clangoribus, non gladiis fidens, imperat solummodo sanctus antistes, ut, cum ipse prior inclamasset, omnes voce consona eundem responderent sermonem. moxque elevata magna voce "Alleluia" sonuit; cumque omnis exercitus sublato ad sidera clamore "Alleluia" respondisset cunctaque per circuitum loca resultassent, continuo tantus hostes pavor invadit, ut dissoluta acie fugam arripientes, ac si singulorum cervicibus gladius immineret, tremebundi ad propria refugerent.*

PD XV.19: *Apud Brittanias quoque Ambrosius Aurelianus, qui solus forte Romanae gentis Saxonum cedi superfuerat, purpuram induit victoresque Saxones Brittonum ducens exercitum saepe superavit, atque ex eo tempore nunc hii nunc illi palmam habuerunt, donec Saxones potentiores effecti tota per longum insula potirentur.*

In *B*, Britannia is mentioned only when directly connected with Roman affairs, such as the invasions of Caesar and Claudius (55 B.C. and 43 A.D.), Septimius Severus' campaigns and restoration of Northern Britain (208–11 A.D.), the rebellion of Carausius under Diocletian (287–93 A.D.), and finally Honorius' dispatch of Roman troops against the invading Scots and Picts (early 5th century) in VI.12, VII.13, VIII.19, IX.21–22 and XIII.5.

6.3. *Interpretatio Christiana*

As demonstrated in 6.2, Paul's extracts from Jerome's Christian world chronicle have been systematically removed in the version of *B*. This was done because the relationship of Roman history to world history was already given by the chronological arrangement of the texts. However, an interest in relating Roman history to early Christian history is conspicuous *within* the Roman history. An effort to combine the two has resulted in a series of textual changes. The rewriting involves both suppressing pagan elements conflicting with Christianity and supplementing the Roman history with details of Christian history from Orosius. The most striking feature is a systematic omission[16] of the apotheoses of the emperors, clearly as being offensive to the Christian religion. Could one not reasonably expect similar operations at work in the text of Paul the Deacon? Was he not a Christian historiographer? Rather, it is a question of how far Christian historiography is the determining factor in Paul's work. Although Paul did not systematically suppress Eutropius' mention of apotheoses, he clearly could not tolerate the apotheosis of an emperor who had persecuted the Christians.[17]

6.3.1. *Systematic omission of apotheoses*

PD VII.20 (on Vespasian): *per haec cum senatui, populo, postremo cunctis amabilis ac iocundus esset, profluvio ventris extinctus est in villa propria circa Sabinos, annum agens aetatis sexagesimum nonum, imperii nonum et diem septimum, atque inter diuos relatus est. genituram filiorum ita cognitam habuit, ut cum multae contra eum coniurationes fierent, quas patefactas ingenti dissimulatione contempsit, in senatu dixit aut filios sibi successuros aut neminem. Huic Titus filius successit…*

---

[16] The inclusion of the apotheosis of emperor Claudius was probably not intended: *Postquam mortuus est, consecratus est inter deos.* (Cf. line 1544, my edition).

[17] Compare Eutropius' and Paul's descriptions of Decius. I quote from Santini 1992 and Crivellucci 1914:

Eutropius IX.4: *Post hos Decius e Pannonia inferiore, Budaliae natus, imperium sumpsit. bellum civile quod in Gallia motum fuerat oppressit. filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum aedificavit. cum biennio imperassent ipse et filius, uterque in barbarico interfecti sunt. inter Divos relati.*

PD IX.4: *Post hunc Decius e Pannonia inferiore Bubaliae natus imperium sumpsit. bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressit. filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum aedificavit. cum biennio imperassent ipse et filius, uterque in barbarico interfecti sunt. e quibus senior gurgite paludis submersus est ita ut nec cadaver eius potuerit inveniri; digno damnatus iudicio, qui persecutionem in Christianos movens inter coeteros beatissimum levitam et martyrem Laurentium extinxit.*

PD VII.20 in *B* (1588–92): *Post hęc, cum esset senatoribus et populo et cunctis amabilis ac iocundus, profluuio uentris mortuus est in uilla propria circa Sabinos. Regnauit annos nouem. Tytus, filius eius, successit in regnum…*

PD VII.21 (On Titus): *tantus luctus eo mortuo publicus fuit, ut omnes tamquam in propria doluerint orbitate. senatus, obitu ipsius circa uesperam nuntiato, nocte inrupit in curiam et tantas ei mortuo laudes gratiasque congessit, quantas nec uiuo unquam egerat nec praesenti. inter diuos relatus est. Domitianus mox accepit imperium…*

PD VII.21 in *B* (1607–9): *Tantus autem planctus fuit in urbe Roma, ut uideretur omnibus quasi orphani remansissent ex patre. Domicianus, frater eius, suscepit imperium.*

PD VIII.1 (On Nerva): *mortuus est Romae post annum et quattuor menses imperii sui ac dies octo, aetatis septuagesimo et altero anno, atque inter diuos relatus est. Successit ei Ulpius Crinitus Traianus…*

PD VIII.1 in *B* (1620–22): *Regnauit autem predictus Nerua annum unum et menses tres. Mortuus est Romę. Post eum accepit imperium Ulpius Crinitus Traianus…*

PD VIII.5 (On Trajan): *obiit autem aetatis anno sexagesimo tertio, mense uno, die quarto, imperii nono decimo, mense sexto, die quinto decimo. inter diuos relatus est. solus omnium intra Urbem sepultus est…*

PD VIII.5 in *B* (1642–44): *Regnauit Traianus annos decem et nouem. Solus omnium inter alios imperatores intus in urbe Roma sepultus est…*

PD VIII.7 (On Hadrian): *obiit in Campania maior sexagenario, imperii anno vicesimo primo, mense decimo, die vicesimo. senatus ei tribuere noluit diuinos honores; tamen cum successor ipsius Titus Aurelius Antonius Fuluius hoc uehementer exigeret et uniuersi senatores palam resisterent, tandem optinuit. Ergo Adriano successit Marcus Antonius Fulvius Boionius, isdem etiam Pius nominatus…*

PD VIII.7 in *B* (1657–59): *Regnauit annis uiginti unum. Morbo intercutis mortuus est in Campania aput Baias. Antonius cognomento Pius accepit imperium…*

PD VIII.8 (On Antoninus Pius): *obiit apud Orium villam suam miliario ab Urbe duodecimo, vitae anno septuagesimo septimo, imperii vicesimo tertio, atque inter diuos relatus est et merito consecratus. Post hunc imperavit Marcus Antonius Verus…*

PD VIII.8 in *B* (1670–72): *Mortuus est aput Loricum uillam suam duodecimo miliario ab Urbe. Post istum imperauit Marcus Antonius Verus…*

PD VIII.10 (On Lucius Verus): *obiit tamen in Venetia, cum a Concordia civitatem Altinum proficisceretur et cum fratre in vehiculo sederet, subito sanguine ictus, casu morbi, quem Greci apoplexin vocant. vir ingenii parum civilis, reverentia tamen fratris nihil umquam atrox usus. cum obisset undecimo imperii anno, inter deos relatus est. Post eum Antoninus solus rempublicam tenuit…*

PD VIII.10 in *B* (1678–81): *Cumque cum fratre suo in curro sederet, subito mortuus est a sufocatione, quam Greci apoplexin uocant. Mortuo Antonio Antonius frater eius accepit imperium…*

PD VIII.14 (On Marcus Aurelius): *Hic permisit viris clarioribus ut conuiuia eodem cultu quo ipse et ministris similibus exhiberent. in editione munerum post victoriam adeo magnificus fuit, ut centum simul leones exhibuisse tradatur. cum igitur fortunatam rempublicam et virtute et mansuetudine reddidisset, obiit octavo decimo anno imperii, vitae sexagesimo primo, et omnibus certatim adnitentibus inter diuos relatus est. Huius successor Lucius Antoninus Commodus nihil paternum habuit…*

PD VIII.14 in *B* (1700–1702): *Iste permisit, ut nobilissimi Romani couiuia sic honoriffice facerent sicut et ille faciebat. Repentino morbo mortuus est in Pannonia. Post eum regnauit filius eius Commodus…*

PD VIII.19 (On Severus): *decessit Evoraci admodum senex, imperii anno sedecimo, mense tertio. diuus appellatus est. nam filios duos successores reliquid, Bassianum et Getam…*

PD VIII.19 in *B* (1722–23): *Illic namque morbo pestifero interiit. Reliquit duos filios, Fassianum et Getam.*

PD IX.2 (On Gordianus): *rediens haud longe Romanis finibus interfectus est fraude Philippi qui post eum imperavit. miles ei tumulum vicesimo miliario a Circesso, quod castrum nunc Romanorum est Eufrate inminens, aedificavit, exsequias Romam revexit, ipsum diuum appellauit. Philippi duo, filius ac pater, Gordiano occiso, imperium invaserunt…*

PD IX.2 in *B* (1760–64): *Rediens inde occisus est non longe a finibus Romanorum in quodam castello super Eufraten et occisus est per fraudem Philippi, qui post eum regnauit. Accepit imperium predictus Philippus et fecit sibi consortem in imperio Philippum filium suum…*

PD IX.3 (On Philip and his son): *ambo deinde ab exercitu interfecti sunt, senior Philippus Veronae, Romae iunior. annis quinque imperaverunt. inter diuos tamen relati sunt. ex quibus iunior Philippus adeo severi animi fuit, ut nullo cuiusquam commento ad ridendum solvi potuerit patremque ludis saecularibus petulantius cacinnantem vultu aversato notaverit.*

PD IX.3 in *B* (1767–73): *Philippus senior occisus est in Berona et filius eius occisus est Romę. Regnauerunt annos quinque. Iunior Philippus tam moderatissimo animo fuit, ut per nullum ingenium posset eum quisquam commouere ad ridendum. Ętiam cum pater eius delectaret se in ludis secularibus et rideret quando iocus aliquis ante eum fieret, auertebat ille faciam suam et culpabat patrem suum de talibus factis.*

PD IX.11 (On Claudius II): *qui tamen intra imperii biennium morbo interiit. diuus appellatus est. senatus eum ingenti honore decoravit, scilicet ut in curia clipeus ipsi aureus, item in Capitolio statua aurea poneretur.*

PD IX.11 in *B* (1830–33): *Qui tamen apud Sirmium correptus morbo uitam finiuit. Senatores enim cum tanto honore illum glorificauerunt, ut in curia scutum aureum in honore illius ponerent et in Capitolio statuam auream. Regnauit duos annos non plenos.*

PD IX.15 (On Aurelianus): *…interfectus est in itineris medio quod inter Constantinopolim et Eracliam est stratae veteris; locus Cenofrurium appellatur. mors tamen eius inulta non fuit. Meruit quoque inter diuos referri. imperauit annos quinque menses sex.*

PD IX.15 in *B* (1854–55): *… occiderunt illum in medio itinere inter Constantinopolim et Heracleam. Regnauit annos quinque et menses sex.*

PD IX.28 (On Diocletian): *inusitata virtute usus, ut solus omnium post conditum Romanum imperium ex tanto fastigio sponte ad priuatae vitae statum civilitatemque remearet; contigit igitur ei, quod nulli post natos homines, ut, cum priuatus obisset, inter diuos tamen referretur. His igitur abeuntibus administratione reipublicae Constantius et Galerius Augusti creati sunt…*

PD IX.28 in *B* (1958–61): *Verumtamen non fecit sicut uirtus Romanorum fuit, ut solus ille ex omnibus imperatoribus ad talem turpitudinem uite sue et mortis perueniret. Post hec acceperunt imperium Constantius et Galerius…*

PD X.1 (On Constantius I): *obiit in Brittania Eboraci principatus anno tertio decimo atque inter diuos relatus est.*

PD X.1 in *B* (1973–74): *Mortuus est in Brittannia et accepit imperium iam dictus Constantinus, quem ex concubina Helena creatum imperatorem in Gallia reliquerat.*

PD X.8 (On Constantinus I): *… uno et tricesimo anno imperii, aetatis sexto et sexagesimo, Nicomediam in villa publica obiit. denuntiata mors eius etiam per crinitam stellam, quae inusitatae magnitudinis aliquandiu fulsit, eam Greci cometem vocant. atque inter diuos meruit referri. Is successores filios tres reliquid…*

PD X.8 in *B* (2026–30): *Cumque regnaret per triginta annos et bene ordinasset causam publicam et tradidisset eam filiis suis, mortuus est iuxta Nicomediam. Filii uero predicti Constantini multas inter se contentiones et dissensiones in regno habuerunt.*

PD X.15 (On Constantius II): *… in itinere obiit inter Ciliciam Cappadociamque anno imperii octavo et tricesimo, aetatis quinto et quadragesimo, meruitque inter diuos referri, vir egregiae tranquillitatis, placidus, nimium amicis et familiaribus credens…*

PD X.15 in *B* (2039–41): *… mortuus est inter Ciliciam et Cappadociam. Fuit bonus in imperio, tranquillus et placidus, amicis et familiaribus multum credulus.*

PD X.16 (On Julian): *… castra apud Tesifontem stativa aliquamdiu habuit. remeansque victor, dum se inconsultus proeliis inserit, hostili manu interfectus est ad sexto kalendas iulias, imperii anno septimo, aetatis altero et tricesimo, atque inter diuos relatus est, vir egregius et rempublicam insigniter moderaturus, si per fata licuisset.*

PD X.16 in *B* (2048–50): *Nam postquam mouit castra a Tesifonte et quidam eum per deserta duceret ad demonstrandam uiam, subito uenit quidam et percussit eum lancea et mortuus est. Dicitur in alio loco, quia percussus fuisset diuino iudicio…*

PD X.18 (On Jovian): *Multi exanimatum opinantur nimia crudelitate, inter cenandum enim nimium epulis indulserat, alii odore cubiculi, quod ex recenti textorio calcis grave quiescentibus erat, quidam nimietate prunarum, quas gravi frigore adoleri multas iusserat. decessit imperii mense septimo, quarto decimo kal. martias, aetatis, ut qui plurimum vel minimum tradunt, tertio et tricesimo anno, ac benignitate principum, qui ei successerunt, inter diuos relatus est. nam et civilitate proprior et natura admodum liberalis fuit.*

PD X.18 in *B* (2058–61): *Cumque intraret ad quiescendum in quoddam cubiculum, qui* (sic) *erat ex recenti calce linitus* (sic)*, et fecisset ibi multas prunas, id est carbones, propter nimium frigus, tunc dicitur, ut de calore et odore calcis adgrauatus et suffocatus sit. Regnauit menses octo.*

6.3.2. *Suppression of the triumphs?*

To equate the emperor with Christ was obviously impossible for a Christian historiographer. The idea that worldly rulers receive their power from God is the very core of Christian historiography. This explains the omission of the apotheoses. The tendency to avoid the mention of triumphs is harder to grasp. Did the scribe remove the descriptions of triumphs because he judged the concept unsuitable to his readers? That is, might a medieval scribe see a Roman triumph as a similar offence to Christianity? Was the pagan idea of a triumphator appearing as a sort of god-king and the idea of a procession ending with a sacrifice to Jupiter known and seen as opposing the Christian idea of thanking God for victory in war? Whatever the reason, the triumphs in Paul's history have been omitted or replaced by terms as "uictoria" or "gloria" Four exceptions, most probably unintentional, are the mentions in I.6, II.14, VII.8 and VIII.10.:

PD I.6 in *B* (119–25):[18] *Deinde Priscus Tarquinius suscepit imperium. Iste uero constituit, ut ducenti essent senatores. Nam Romulus antea solummodo centum senatores constituit, ut supradictum est. Circum in Roma edificauit, iocos Romanos ordinauit. Sabinos pugnando superauit, primus Romam intrauit cum triumpho, id est uictoria. Muros Rome fecit et cloacas, que uulgo clauaca dicuntur. Ipse cepit fabricare Capitolium. Regnauit annis triginta septem.*

PD II.14 in *B* (263–82): *Expleto uno anno missus est contra Pyrrum Fabricius ille, qui prius ad eum inter alios missos directus fuerat, cui et dixerat Pyrrus, ut si ad eum iret et eius fieret, quartam partem regni sui ei daret. Cumque uicina castra Fabricius et Pyrrus haberent, medicus Pyrri uenit nocte ad Fabricium et dixit ei: "Quid mihi dare promittis, si occidero Pyrrum cum ueneno?" Fabricius uero fecit ligari eundem medicum et sic direxit eum domino suo mandauitque Pyrro dicendo qualia medicus eius contra eum facere cogitasset. Tunc admiratus rex dixit: "Ille est Fabricius, qui sicut sol non potest recedere a cursu suo, sic nec ille a bonitate sua." Tunc rex abiit ad Siciliam accipere regnum Siracusanum. Interea reuersus de Sicilia, occurrit ei Curius consul, pugnauit cum eo et exercitum eius occidit, ipsumque Pyrrum Tarentum fugauit. Castra eius apprehendit. Predictus Curius in consulatu triumphauit et primum in Romam elefantos quattuor portauit. Pyrrus quinto*

[18] In this case the word *triumpho* is supplied with a glossa. Similar cases are discussed in chapter 5, in the sections on vocabulary.

decimo anno, quo in Italiam uenerat, uictus fugit et in Grecia aput Argos, nobilissima ciuitate, petra percussus mortuus est. Post hęc uero Tarentini audita morte Pyrri noua iterum arma aduersus Romanos sollicitant et ad Africam missos dirigunt petentes auxilium contra Romanos. Venientes Cartaginenses in adiutorium Tarentinis pugnauerunt cum Romanis et uicti sunt ab eisdem Romanis. Et quamuis non iudicati essent Cartaginenses a Romanis sicut hostes, id est inimici, tamen senserunt, quia possent eos superare Romani.

PD VII.8 in *B* (1432–39): *Ita preliis in toto mundo finitis Octauianus Augustus Romam rediit et cum triumpho Romam intrauit. Atque ab illo tempore solus potestatem Romę tenuit; quod Greci monarchiam uocant. His diebus trans Tiberim fons olei de terra exundauit et per totum diem largissimo riuo fluxit. Tunc ętiam circulus apparuit circa solem ad similitudinem arcus cęlestis. Igitur cum quadragesimo secundo anno firmissimam et uerissimam pacem Cesar composuit, Christus dominus in Behtleem natus est, cuius aduentu in mundo pax ista data est.*

PD VIII.10 in *B* (1674–80): *Pugnauerunt contra Parthos mirabili uirtute. Ad istam pugnam Marcus Antonius abiit. Rex namque Parthorum deuastauerat Armeniam et Cappadociam et Syriam. Sed Antonius per duces suos eos uicit, nec non et Seleuciam, ciuitatem Assyrię, cum quadringentis milibus hominum comprehendit et cum fratre de uictoria Parthica triumphauit. Cumque cum fratre suo in curru sederet, subito mortuus est a sufocatione, quam Greci apoplexin uocant.*

Apart from these four exceptions, all triumphs are omitted or avoided by paraphrase (mostly with the synonymous term *victoria/vincere*):[19]

[*PD* I.11: *Tertio anno post reges exactos Tarquinius cum suscipi non posset in regnum neque ei Porsenna, qui pacem cum Romanis fecerat, praestaret auxilium, Tusculum se contulit, quae civitas non longe ab Urbe est, atque ibi per quattuordecim annos privatus cum uxore consenuit. Quarto anno post reges exactos, cum Sabini Romanis bellum intulissent, uicti sunt et de his triumphatum est. Quinto anno Lucius Valerius, ille Bruti collega et quarter consul, fataliter mortuus est, adeo pauper, ut collatis a populo nummis sumptum habuerit sepulturae. quem matronae, sicuti Brutum, per annum luxerunt. Nono anno post reges exactos, cum gener Tarquini ad iniuriam soceri vindicandam ingentem collegisset exercitum…*

PD I.11 in *B* (167–72): *Tercio anno, cum uideret T[r]arquinius, quia non posset redire in regnum, eo quod et Porsenna rex de Tuschia faceret pacem cum Romanis, abiit in ciuitatem nomine Tusculum, que non longe est a Roma et ibi fuit per quattuordecim dies et annos. Nono anno post reges eiectos de Roma congregauit gener Tarquinii exercitum propter uindicandam iniuriam soceris sui.*]

[*PD* I.20: *statim Galli Senones ad Urbem venerunt et victos Romanos undecimo miliario a Roma apud flumen Alliam secuti, etiam Urbem occupaverunt. neque defendi quicquam nisi*

[19] I have put some of the chapters in square brackets. This indicates longer omissions, that is, not only the triumph is left out. Hence, these chapters can not be considered equal to the rest. In addition, Paul's mentions of triumphs in chapters which are entirely omitted are not quoted. These are *PD* I.17, III.4, IV.23, IV.25 and VII.5.

Capitolium potuit; quod cum diu obsidissent et iam Romani fame laborarent, a Camillo, qui in vicina ciuitate exulabat, Gallis superuentum est grauissimeque victi sunt. postea tamen accepto etiam auro mille librarum, ne Capitolium obsiderent, recesserunt, sed secutus eos Camillus ita cecidit, ut et aurum, quod his datum fuerat, et omnia, quae coeperant, militaria signa revocaret. ita tertio triumphans Urbem ingressus est et appellatus secundus Romulus, quasi et ipse patriae conditor. Circa haec tempora Hester putatur historia conscripta. Plato quoque philosophus his fuisse temporibus perhibetur. Anno trecentesimo sexagesimo quinto…

PD I.20 in *B* (212–20): *Igitur Galli Senones cum duce Brenno pugnauerunt cum Romanis aput Allium fluuium et uicit eos. Deinde uenerunt et apprehenderunt Romam. Solummodo ipsum Capitolium non potuerant apprehendere. Illi uero, qui in eodem Capitolio inclusi erant, dederunt predictis Gallis mille libras auri et sic liberauerunt se. Audiens hoc Furius Camillus, qui de Roma per inuidiam eiectus fuerat, secutus est eos et occidit ex eis multos et recollegit ab eis ipsum aurum et omnem predam, quam de Roma portabant, tulit ab eis. Anno trecentesimo sexagesimo quinto…*]

PD II.1–2: *nam Camillus eo anno Vulscorum ciuitatem, quae per septuaginta annos bellum gesserat, uicit et Aequorum urbem et Sutrinorum atque omnes, deletis earundem exercitibus, occupauit et tres simul triumphos egit. Titus etiam Quintius Cincinnatus Praenestinos, qui usque ad urbis Romae portas cum bello uenerunt, persecutus, ad flumen Alliam uicit, octo ciuitates, quae sub ipsis agebant, Romanis adiunxit, ipsam Praenestem aggressus in deditionem accepit; quae omnia ab eo gesta sunt uiginti diebus, triumphusque ipsi decretus.*

PD II.1–2 in *B* (221–27): *Nam Camillus eo anno comprehendit ciuitatem Bulscorum, que per septuaginta annos pugnauerat cum Romanis. Titus etiam Quincius Cincinnatus pugnauit cum Prenestinis ad flumen Alliam et uicit eos et octo ciuitates, que sub potestate illorum erant, adiunxit Romanis simulque et ipsam Prenestem ciuitatem Romanis adiunxit.*

PD II.5: *Non multo post a Gaio Marcio Tusci victi sunt et octo milia captivorum ex his in triumphum ducta.*

PD II.5 in *B* (245–47): *Non multo post Gaius Marcus pugnauit cum Tuscanis et uicit eos et octo milia captiuos exinde adduxit.*

[*PD* II.7: *Latini, qui noluerant milites dare, hoc quoque a Romanis exigere coeperunt, ut unus consul ex eorum, alter ex Romanorum populo crearetur. quod cum esset negatum, bellum contra eos susceptum est et ingenti pugna superati sunt; ac de his perdomitis triumphatum est. statuae consulibus ob meritum victoriae in rostris positae sunt. eo anno etiam Alexandria ab Alexandro Macedone condita est. Iam Romani potentes esse coeperant.*

PD II.7 in *B* (264–68): *Interea Latini, qui noluerunt adiuuare Romanos contra Gallos, ceperunt querere a Romanis, ut unus consul esset ex eis et unus de Romanis. Quod cum Romani facere noluissent, pugnatum est inter eos et uicerunt eos Romani. Iam Romani potentes esse ceperunt…*]

PD II.9: *congressi itaque Samnites cum Papirio superati sunt, quorum septem milibus sub iugum missis, Papirius de Samnitibus triumphauit. eo tempore Appius Claudius censor aquam Claudiam induxit et viam Appiam stravit.*

PD II.9 in *B* (304–307): *Commissa pugna ex utraque parte moriebantur. Tamen fortiter pugnarunt Romani et septem milia de Samnitibus cum ipso duce comprehenderunt et sub iugo miserunt. Eo tempore Appius Claudius aquam Claudiam Rome introduxit et uiam Appiam strauit.*

PD II.14: *tum rex ad Siciliam profectus est. Fabricius uictis Lucanis et Samnitibus triumphauit. consules deinde Curius Dentatus et Cornelius Lentulus adversum Pyrrum missi sunt. Curius contra eum pugnavit, exercitum eius caecidit, ipsum Tarentum fugavit, castra coepit.*

PD II.14 in *B* (370–73): *Tunc rex abiit ad Siciliam accipere regnum Siracusanum. Interea reuersus de Sicilia occurrit ei Curius consul; pugnauit cum eo et exercitum eius occidit ipsumque Pyrrum Tarentum fugauit. Castra eius apprehendit.*

PD II.16 *Quinto Gulone Favio Pictore consulibus Picentes bellum commovere et ab insequentibus consulibus Publio Sempronio Appio Claudio victi sunt; et de his triumphatum est. conditae a Romanis civitates Ariminus in Gallia et Beneventum in Samnio.*

PD II.16 in *B* (386–89): *Post hęc Picentes, quę gens infra Italiam erat, cum Romanis pugnauerunt et uicerunt Romani. Fuerunt ibi consules tres: Publius, Simphronius, Appius Claudius, qui hanc uictoriam habuerunt. A Romanis facte sunt ciuitates Ariminus in Gallia, Beneuentus in Samnio.*

PD II.17: *Marco Atillio Regulo Lucio Iulio Libone consulibus Sallentinis in Apulia bellum indictum est, captique sunt cum civitate simul Brundisini, et de his triumphatum est.*

PD II.17 in *B* (393–95): *Marcus Lucius et Iulius consules in Apulia cum Salentinis pugnauerunt et uicerunt eos et sic apprehenderunt ciuitatem Brindisim.*

PD II.18: *et contra Afros bellum susceptum est primum Appio Claudio Quinto Fulvio consulibus. in Sicilia contra eos pugnatum est et Appius Claudius de Afris et rege Siciliae Hierone triumphauit.*

PD II.18 in *B* (401–402): *Deinde primum Appius Claudius et Fuluius consules in Sicilia cum Africanis pugnauerunt et uicerunt eos.*

PD II.19: *Afri in Sicilia uicti sunt, et de his secundo Romae triumphatum est.*

PD II.19 in *B* (406–407): *Afri in Sicilia uicti sunt et de istis secunda uice Romani uictoriam habuerunt.*

PD II.20: *Gaio Aquilio Floro Lucio Scipione consulibus Scipio Corsicam et Sardiniam vastavit, multa milia inde captivorum adduxit, triumphum egit.*

PD II.20 in *B* (415–17): *Gaio Aquilio Floro Lucio Scipione consulibus Scipio consul perrexit in Corsicam et Sardiniam et predauit eas et multos captiuos inde adduxit.*

PD III.2: *nam idem consules primi trans Padum Romanas duxere legiones. pugnatum est ibi cum Insubribus et Liguribus, quorum interfecta sunt XXIII milia, V milia capta sunt, et de his triumphatum est.*

PD III.2 in *B* (505–509): *Nam primum Lucius Cornelius et Lentulus Fuluius consules trans Padum populum Romanum portauerunt et pugnauerunt cum eis de Liguribus et Subribus et occiderunt de eis uiginti tria milia hominum et quinque milia apprehenderunt et cum uictoria Romam redierunt.*

PD III.3: *Tito Mallio Torquato Gaio Atilio Vulgo consulibus de Sardis triumphatum est…*

PD III.3 in *B* (517–18): *Deinde Titus Mallius et Torquatus Gaius et Atilius Vulgus consules pugnauerunt cum Sardis et uicerunt eos.*

PD III.5: *Aemilio consule ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt. Sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fauio historico, qui ei bello interfuit, DCCC milia hominum parata ad id bellum fuisse. Sed per consules tantum prospere gesta est. XL milia hostium interfecta sunt et triumphus Aemilio decretus. Gallorum siquidem animi feroces, corpora plus quam humana erant, sed experimento deprehensum est, quod virtus eorum, sicut primo impetu maior quam virorum est, ita sequens minor quam feminarum; alpina corpora humenti caelo educata habent quiddam simile nivibus suis, cum mox calore pugnae statim in sudorem eunt et levi modo quasi sole laxantur. hii Brittomaro duce non prius posituros se baltea iuraverunt, quam Capitolium incendissent. factumque est; nam victos eos Aemilius in Capitolio discinxit, et quia dux eorum de Romano milite Marti suo torquem auream devotasset, de ipsius Ariobistonis reliquorumque Gallorum torquibus aureum trophaeum Iovi erexit.*

PD III.5 in *B*[20] (522–37): *Interea iurauerunt inter se Galli et Ariobistones, ut contra Romanos pugnarent, et non sua balthea prius discinxissent quam Capitolium Romę incenderent, sed contra eos perrexit Emilius consul cum Romano exercitu et pugnauit cum eis atque superauit eos et tulit baltea et torques illorum et optulit Ioui deo suo pro gloria uictorię, eo quod Maro, dux eorundem Gallorum uotum uouerat, ut de Romanis torquem auream deo suo Marti offerret. Nam supradictus Emilius consul multos de Gallis apprehendit et secum Romam adduxit et in Capitolio, quod incendere promiserat, suorum balthea ibi discinxit et per multos annos Galli cum Romanis non pugnauerunt. Gallorum siquidem sunt animi feroces et corpora forciora quam alii homines habent. Sed hoc comprobatum est, quod uirtus eorum sicut in primo impetu forcior est aliis hominibus ita postea minor est uirtus eorum quam uirtus feminarum. Homines autem, qui in frigido loco nutriti sunt, habent aliquid simile cum nubibus et mox dum calor eos tetigerit, sudare incipiunt et neque calorem solis durare possunt.*

PD III.6: *postea cum collega ingentes copias Gallorum peremit, Mediolanum expugnavit, grandem praedam Romam pertulit. Ac triumphans Marcellus spolia Galli stipiti inposita humeris suis uexit.*

---

[20] Note the change in composition. *PD*'s thematic structure A-B-B2–A2 (the consulate of Aemilius – the description of the Gauls – the vow of the Gauls – the victory of Aemilius) has been changed to B2–A2–B, that is, the first part (A) has been left out, and the remaining parts have a different order: the vow of the Gauls – the victory of Aemilius – the description of the Gauls.

PD III.6 in *B* (542–45): *Postea cum collega suo magnam predam de Gallis fecit. Deinde Mediolanum expugnauit et maximam predam inde Rome adduxit. Etiam spolia illius regis, quem occiderat, quando Romam intrauit in collo suo pro gloria uictorię portabat.*

PD III.23: *Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphauit…*

PD III.23 in *B* (773–74): *Scipio Romam rediit cum magna gloria et uictoria…*

PD IV.2: *Titus Quintius etiam Lacedaemoniis intulit bellum. ducem eorum Nabidem vicit et quibus voluit conditionibus in fidem accepit. ingenti gloria triumphauit…*

PD IV.2 in *B* (783–86): *Postea predictus Titus contra Lacedemones bellum comisit et cum pugnaret cum Nauide rege illorum, uicit eum et conditionibus, quibus uoluit, subiugauit et cum ingenti gloria Romam rediit…*

PD IV.4: *Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphauit.*

PD IV.4 in *B* (814–15): *Scipio deinde Romam cum magna gloria reuersus est.*

PD IV.5: *Spurio Postumio Albino Marco Philippo consulibus Marcus Fuluius de Aetolis triumphauit. Annibal qui, victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam Bithyniae regem fugerat…*

PD IV.5 in *B* (818–19): *Postquam autem uicerunt Romani Antiochum, Hannibal fugit ad Prusiam, regem Bithinię, ne traderetur Romanis.*

[*PD* IV.8: *Mox septuaginta civitates Epyri, quae rebellabant, coepit, praedam militibus distribuit. Romam ingenti pompa rediit in naue Persei, quae inusitatae magnitudinis fuisse traditur, adeo ut sedecim ordines dicatur habuisse remorum. triumphavit autem magnificentissime in curru aureo cum duobus filiis suis utroque latere adstantibus. Ducti sunt ante currum duo regis filii et ipse Perseus XLV annos natus. Post eum etiam Anicius de Illiriis triumphauit. Gentius cum fratre et filiis ante currum ductus est. Ad hoc spectaculum reges multarum gentium Romam uenerunt, inter alios etiam Attalus atque Eumenes Asiae reges et Prusias Bithyniae. magno honore excepti sunt et permittente senatu dona quae adtulerunt in Capitolio posuerunt. Prusias etiam filium suum Nicomedem senatui commendavit. Anno ab Urbe condita sexcentesimo Lucio Licinio Lucullo Postumio Altino consulibus, cum omnes Romanos ingens Celtiberorum metus invasisset…*

PD IV.8 in *B* (836–43): *Postea uero isdem consul apprehendit septuaginta ciuitates Epyri et predam, quam inde accepit, militibus suis distribuit. Predictus uero Paulus cum uictoria Romam rediit et secum adduxit nauim Persei, que sic magna fuisse dicitur, ut sedecim ordines remorum haberet. Et secum adduxit Perseum cum duobus filiis suis et Gentium regem cum fratre et filiis suis. Anno sexcentesimo postquam Roma condita fuit, cum omnes Romani haberent timorem propter gentes Celtiberorum…*]

PD IV.14: *Corinthiis quoque bellum indictum est, nobilissimae Greciae civitati, propter iniuriam legatorum Romanorum. hanc Mummius consul coepit et diruit. Tres igitur Romae simul celeberrimi triumphi fuerunt: Africani ex Africa, ante cuius currum ductus est Hasdrubal; Metelli ex Macedonia, cuius currum praecessit Andariscus idem qui et Pseudophilippus;*

Mummii ex Corintho, ante quem signa aenea et pictae tabulae et alia urbis clarissimae ornamenta praelata sunt.

PD IV.14 in *B* (884–86): *Contra Corinthum, nobilissimam Grecię ciuitatem, missus est Nummus consul. Quam pugnando apprehendit et dissipauit propter iniuriam, quam fecerant missis Romanorum.*

PD IV.19: *Mox etiam Decimus Iunius Brutus de Callecis et Lusitanis magna gloria triumphauit. Et post Scipio Africanus de Numantinis secundum triumphum egit XIIII anno postquam priorem de Africa egerat. interea in Sicilia bellum est servile exortum…*

PD IV.19 in *B* (941): *Interea in Siciliam pugna seruilis facta est…*

PD IV.20: *…civitatem, quo confugerat, fame ad deditionem conpulit. Aristonicus iussu senatus Romae in carcere strangulatus est. Triumphari enim de eo non poterat, quia Perpenna apud Pergamum, Romam rediens, diem obierat. His diebus tanta per totam Africam lucustarum multitudo convaluit…*

PD IV.20 in *B* (953–56): *Ciuitatem illam, in qua Aristonicus confugerat, obsedit Perpenna consul et apprehendit eum ibi et Romam transmisit et iussus senatorum in carcere stranguillatus est. His quoque diebus per totam Asiam multitudo locustarum creuit…*

PD IV.22: *praeda ex torquibus Gallorum ingens Romam perlata est. Vituitus se Domitio dedit atque ab eo Romam deductus est, magnaque gloria consules ambo triumphauerunt.*

PD IV.22 in *B* (975–77): *Vituitum regem illorum secum Romam adduxerunt. Ipsi consules multasque torques aureas de ipsa preda tulerunt et cum magna gloria Romam reuersi sunt.*

[*PD* IV.27: *Tertio missus Quintus Caecilius Metellus consul. is exercitum ingenti severitate et moderatione correctum, cum nihil in quemquam cruentum faceret, ad disciplinam Romanam reduxit. Iugurtam variis proeliis vicit, elefantos eius occidit vel coepit, multas civitates ipsius coepit. et cum iam finem bello positurus esset, successum est ei a Gaio Mario. is Iugurtam et Bocchum Mauritaniae regem, qui auxilium Iugurtae ferre coeperat, pariter superavit. XC milia armatorum ad internitionem cecidit. aliquanta et ipse oppida Numidiae coepit belloque terminum posuit capto Iugurta per questorem suum Cornelium Syllam ingentem virum, tradente Boccho Iugurtam qui pro eo ante pugnaverat. a Marco Iunio Silano collega Quinti Metelli Cymbri in Gallia victi sunt et a Minutio Rufo in Macedonia Scordisci et Tribelli et a Servilio Coepione in Hispania Lusitani victi sunt, et duo triumphi de Iugurta, primus per Metellum, secundus per Marium, acti sunt. ante currum tamen Marii Iugurta cum duobus filiis ductus est catenatus et mox iussu consulis in carcere strangulatus est.*

PD IV.27 in *B* (983–88): *Deinde missus est contra eum Cecilius Metellus, qui per multas pugnas Iugurtham uicit, elephantos occidit, multas illius ciuitates comprehendit. Secunda uice consul Marius pugnauit cum Iugurtha et uicit eum. Et Romam rediens fecit illum ire ante currum suum catenatum cum duobus filiis suis. Postea iubente eodem consule in carcere stranguilatus est idem Iugurtha.*]

PD V.2: *ita his duobus proeliis CCCXL milia Gallorum occisa, CXL milia capta sunt absque innumera multitudine mulierum, quae femineo furore se suosque parvulos necaverunt. his belli finis fuit; triumphus utrique decretus est. Sexto Iulio Caesare et Lucio Marcio Philippo consulibus sexcentesimo quinquagesimo nono anno ab Urbe condita…*

PD V.2 in *B* (1019–23): *In his duobus preliis mortui sunt trecenti quadraginta milia Gallorum et centum quadraginta milia apprehensi et sic in istis preliis finem fecerunt de ipsa terra. Anno sexcentesimo quinquagesimo nono postquam Roma condita fuit…*

PD V.9: *Post haec Sylla de Mitridate ingenti gloria triumphauit. Gneus etiam Pompeius, quod nulli Romanorum tributum erat, quartum et uicesimum annum agens de Africa triumphauit.*

PD V.9 in *B* (1123–25): *Post hec Silla in Grecia uicit Mitridatem. Gneus etiam Pompeius uiginti et quattuor annos habens uictoriam de Africanis habuit, quam nullus Romanus de tantis annis habere potuit.*

PD VI.2: *missus ei successor Gaius Scribonius Curio post consulatum. is Dardanos vicit et usque ad Danubium penetravit triumphumque meruit et intra triennium bello finem dedit.*

PD VI.2 in *B* (1149–51): *Deinde missus est ad Hispaniam (sic) Gaio (sic) Scribonius consul. Iste uicit Dardanos et per tres annos pugnando usque ad Danubium sibi subiugauit.*

PD VI.3: *Ad Ciliciam et Pamphyliam missus est post Servilius ex consule, vir strenuus. is Ciliciam subegit, Lyciae urbes clarissimas oppugnavit et coepit, in his Faselidam, Olympum, Coracum Ciliciae. Isauros quoque adgressus ad deditionem redegit atque intra triennium bello finem dedit. primus omnium Romanorum in Tauro iter fecit. is revertens triumphum accepit et nomen Isaurici meruit.*

PD VI.3 in *B* (1152–57): *Ad Siciliam (sic) et Pamphiliam missus est Seruilius consul, uir nobilissimus, et apprehendit pugnando Siciliam (sic) et ad multas ciuitates Licię pugnam commisit et illas apprehendit. Deinde apprehendit Phaselidam ciuitatem et Olimpium et Coracum, ciuitates Cilicie, et ipse in Isauriam ante omnes Romanos abiit atque illam subiugauit et propter hanc causam Gaius Sauricus appellatus est.*

PD VI.5: *Isdem temporibus consul Marcus Aemilius Lepidus, Catuli collega, civile bellum voluit commovere, intra unam tamen aestatem motus eius oppressus est. ita uno tempore multi simul triumphi fuerunt, Metelli ex Hispania, Pompei secundus ex Hispania, Curionis ex Macedonia, Seruilii ex Isauria. Anno Urbis conditae sexcentesimo septuagesimo sexto…*

PD VI.5 in *B* (1161–64): *Hoc tempore bellum ciuilę uoluit committere Marcus Emilius consul, sed non potuit. Anno postquam Roma condita est sexcentesimo septuagesimo sexto…*

PD VI.10: *inde multas supra Pontum positas civitates adgressus est. illic Apolloniam evertit, Galatiam, Partenopolim, Tomam, Histrum, Burtiaonem coepit, belloque confecto Romam rediit. ambo tamen triumphauerunt, Lucullus qui contra Mitridatem pugnauerat maiore gloria, cum tantorum regnorum uictor redisset. Confecto bello Macedonico, manente Mitridatico, quod recedente Lucullo rex collectis auxiliis reparaverat, bellum Creticum ortum est.*

PD VI.10 in *B* (1226–29): *Inde uenit ad ciuitates, quę erant iuxta mare constructę, et pugnando destruxit Apolloniam, Galaciam, Parthenopolim, Histrium, Tomam et Burzionem apprehendit et postea cum magna uictoria Romam rediit. Inter hec exortum est bellum Creticum.*

PD VI.11: *Ad id missus Caecilius Metellus ingentibus proeliis intra triennium omnem prouinciam coepit appellatusque est Creticus atque ex insula triumphauit.*

PD VI.11 in *B* (1229–32): *Tunc ibi missus est Cecilius Metellus ibique pugnauit per tres annos et totam Creticam sibi subiugauit et cum uictoria Romam rediit et quia Creticam prouinciam uicit, Creticus appellatus est.*

PD VI.16: *…Metellus de Creta triumphauit, Pompeius de bello Pyratico et Mitridatico.*

PD VI.16 in *B* (1285–86): *Metellus uictoriam habuit de Cretico bello, Pompeius de Pyratico bello et de multis aliis.*

PD VI.24: *Post annum Caesar Romam cum quattuor triumphis ingressus quarto se consulem fecit…*

PD VI.24 in *B* (1358): *Postea Romam ingressus Cesar quarta uice factus est consul…*

PD VII.13: *Post hunc Claudius fuit, patruus Galiculae, Drusi, qui apud Moguntiacum monumentum habet, filius, cuius Galicula nepus erat. hic medie imperavit, multa gerens tranquille atque moderate, quaedam crudeliter et insulse. Brittanis intulit bellum, quo nullus Romanorum post Gaium Caesarem attigerat, eaque deuicta per Gneum Sentium et Aulum Plautium, inlustres et nobiles uiros, triumphum celebrem egit. quasdam insulas etiam ultra Brittanias in oceano positas imperio Romano addidit, quae appellantur Orcades, filio autem suo Brittanici nomen inposuit. tam ciuilis autem circa quosdam amicos extitit, ut etiam Plautum nobilem uirum, qui expeditione Britannica multa egregie fecerat, triumphantem ipse prosequeretur et conscendenti Capitolium levus incederet. vixit annos IIII et LX, imperavit XIIII. post mortem consecratus est divusque appellatus.*

PD VII.13 in *B* (1537–44): *Post hunc Tiberius Claudius accepit imperium et regnauit annis quattuordecim. In aliis quidem causis fuit moderatissimus, in aliis uero crudelis. Abiit in Brittanniam et ibi in quadam insula pugnauit cum Brittannis, ubi neque ante Iulium Cesarem neque post eum nullus intrare ausus est ibique, ut Suętonius Tranquillus dicit, sine ulla pugna et sanguine intra paucissimos dies plurimam partem insulę sibi subiugauit. Insulas ętiam Orcadas, quę ultra Brittanniam in oceano sunt, adiunxit Romano imperio et rediit Romam sexto mense postquam inde egressus fuerat. Postquam mortuus est, consecratus est inter deos.*

PD VII.20: *Hic cum filio Tito de Hierosolymis triumphauit.*

PD VII.20 in *B* (1588): *Iste cum filio suo Tito de Hierosolima uictoriam habuit.*

[*PD* VII.22: *superbia quoque in eo execrabilis fuit. expeditiones quattuor habuit, unam adversus Sarmatas, alteram adversus Catthos, duas adversus Dacos. de Dacis Catthisque*

duplicem triumphum egit, de Sarmatis solam lauream usurpauit. multas tamen calamitates isdem bellis passus est; nam in Sarmatia legio eius cum duce interfecta est et a Dacis Oppius Sabinus consularis et Cornelius Furcus praefectus praetorio cum magnis exercitibus occisi sunt. Romae quoque multa opera fecit, in his Capitolium et Forum transitorium, Divorum Porticus, Isium ac Serapeum et Stadium. verum cum ob scelera universis exosus esse coepisset, interfectus est suorum coniuratione in palatio, anno aetatis tricesimo quinto, imperii quinto decimo. funus eius ingenti dedecore per bispelliones exportatum et ignobiliter erat sepultum.

PD VII.22 in *B* (1614–16): *Superbus quoque nimium fuit. Nam cum esset omnibus odiosus, occisus est in palatio a suis hominibus. Regnauit annos quindecim.*]

PD VIII.13: *Ingenti ergo labore et moderatione, cum apud Carnuntum iugi triennio perseverasset, bellum Marcomannicum confecit, quod cum his Quadi, Wandali, Sarmatae, Suevi atque omnis barbaria commoverat, multa hominum milia interfecit, ac Pannoniis seruitio liberatis Romae rursus cum Commodo Antonino filio suo, quem iam Caesarem fecerat, triumphauit. ad huius belli sumptum, cum aerario exhausto largitiones nullas haberet neque indicere provincialibus aut senatui aliquid vellet…*

PD VIII.13 in *B* (1688–92): *Interea contra Germanos et Marcomannos, Quados et Dacos et Sarmatas pugnauit et multa milia hominum in ipsa pugna interfecit. Quando uero contra istas gentes ad pugnandum uenit, non inuenit in uestario stipendium, id est annonam, quod suis militibus daret, et noluit pro ista causa censum, id est pensionem, colligere…*

PD IX.13: *…ingressusque Romam nobilem triumphum quasi receptor Orientis Occidentisque egit…*

PD IX.13 in *B* (1847–48): *Ingressus Romam cum nobili uictoria, quasi recollegisset Orientem et Occidentem…*

PD XVI.11: *Quos Belisarius magnis proeliis fudit atque uoluntate principis Constantinopolim triumphans ingressus est.*

PD XVI.11 in B (2823–24): *…idem Velissarius pugnauit cum predictis Persis et uictor ab eis reuersus est.*

6.3.3. *Imperial portrayal and the history of the Christians*

There is also an evident tendency to omit the emperors' warfare, campaigns and provincial politics. An immediate result of these omissions is a shift of focus from politics to morals. The emperors' vices and virtues are admittedly important as they provide the reader with material for the moral edification. This is one significant aspect, but not the only one. The depiction of imperial warfare yields to the description of the emperors' Christian sympathies or antipathies. The suppression of imperial warfare is surely connected with the insertion of material

on early Christian history deriving from Orosius[21] which also has the function of describing the gradual Christianisation of the Empire.

Paul's one mention of Caligula's warfare is omitted and what remains is a picture of his depraved life:

PD VII.12: *Successit Tiberio Gaius Caesar cognomento Galicula, Drusi privigni Augusti et ipsius Tiberii nepos, sceleratissimus et qui etiam Tiberii dedecora purgaverit. bellum contra Germanos suscepit et ingressus Suauiam nihil strenue fecit. stupra sororibus intulit, ex una etiam natam filiam cognovit. cum adversum cunctos ingenti avaritia, libidine, crudelitate saeviret, interfectus in palatio est anno aetatis suae XXXIX, imperii tertio, mense decimo dieque octavo.*

PD VII.12 in *B* (1532–36): *Mortuo Tiberio suscepit imperium Gaius Caligula et regnauit annis non plenis quattuor. Fuit enim crudelior omnibus hominibus. Nam super omnia mala, quę fecit, ętiam cum sororibus suis fornicabat et ex una sorore sua filiam genuit. Postea in exilium illas mandauit. Nam cum esset nimium auarus, libidinosus et crudelis, occisus est in palatio.*

The creation of two new provinces under Nero and his poor efforts at war are omitted:

PD VII.14: *Successit huic Nero, Galiculae, avunculo suo, simillimus, qui Romanum imperium et deformavit et minuit, inusitatae luxuriae sumptuumque, ut qui exemplo Gai Galiculae in calidis et frigidis lavaret unguentis, retibus aureis piscaretur, quae blattinis funibus extrahebat. Infinitam senatus partem interfecit; bonis omnibus hostis fuit. ad postremum se tanto dedecore prostituit, ut et saltaret et cantaret in scaena cytharedico habitu vel tragico. parricidia multa commisit, fratre, uxore, matre interfectis. urbem Romam incendit, ut spectaculi eius imaginem cerneret, quale olim Troia capta arserat. In re militari nihil omnino ausus, Brittaniam poene amisit. Nam duo sub eo nobilissima oppida capta illic atque euersa sunt. Armeniam Parthi sustulerunt legionesque Romanas sub iugum miserunt. Duae tamen sub eo prouinciae factae sunt, Pontus Polemoniacus concedente rege Polemone et Alpes Cottio rege defuncto.*

PD VII.14 in *B* (1545–53): *Nero quintus ab Octauiano Augusto accepit imperium, qui Romanum imperium et deformauit et minuit. Regnauit annis non plenis quattuordecim. Secutus est omnia uicia Caligulę auunculi sui. Ętiam peiora fecit quam ille. Fuit luxuriosus, auarus, crudelis, homicidia multa commisit, cum matre sua fornicauit et cum sorore. Postea illas interfecit. Romam incendit, ita ut per sex dies et septem noctes ciuitas ipsa arderet et ipse stans in altissima turre uidebat incendium et dicebat: "Videamus qualiter aliquando Troia arsit." Tantum autem fuit auarus, ut post incendium ipsius ciuitatis nullum dimitteret tollere causam suam, quę de incendio remanserat, sed ipse omnia exinde tulit.*

A note on Nero's persecution of the Christians, probably based on Orosius VII.7.10 is integrated in the conclusion of chapter 15:

[21] These passages are marked in an *apparatus fontium* in my edition.

PD VII.15: *denique omnibus flagitiis suis etiam hoc addidit, quod sanctos Dei apostolos Petrum Paulumque trucidavit.*

PD VII.15 in *B* (1558–60): *Ipse namque super omnia mala, quę fecit, etiam christianos persecutus est et Petrum apostolum crucifigi precepit et Paulum decollari.*

The omission of Galba's political career leaves us with the mention of his death and of the duration of his short rule:

PD VII.16: *Huic Servius Galba successit antiquissimae nobilitatis senator, cum septuagesimum et tertium annum ageret aetatis, ab Hispanis et Galiis imperator electus, mox ab universo exercitu libenter acceptus. nam priuata eius uita insignis fuerat militaribus et ciuilibus rebus. Saepe consul, saepe pro consule, frequenter dux grauissimis bellis. Huius breue imperium et quod bona haberet exordia, nisi ad seueritatem propensior uideretur. insidiis Othonis occisus est imperii mense septimo. iugulatus in foro Romae sepultusque in hortis suis, qui sunt Aurelia via non longe ab urbe Roma.*

PD VII.16 in *B* (1561–64): *Mortuo Nerone Seruius Galla accepit imperium. De antiquissima nobilitate senatorum fuit. In medio Romane urbis foro decollatus est per consilium cuiusdam Othonis, qui post eum imperium tenuit. Regnauit autem solummodo menses septem.*

Vespasian's political career and constitution of new provinces are left out. Exception is made for the capture of Jerusalem which is relevant to the Hebrew – Christian theme:[22]

PD VII.19: *Vespasianus huic successit, factus apud Palestinam imperator, princeps obscure quidem natus, sed optimis comparandus, priuata uita inlustris, ut qui a Claudio in Germaniam et deinde in Brittaniam missus tricies et bis cum hoste conflixerit, duas ualidissimas gentes, uiginti oppida, insulam Vectam Brittaniae proximam imperio Romano adiecerit. Romae se in imperio moderatissime gessit. pecuniae tantum avidior fuit, ita ut eam nullis iniuste auferret. quam cum omni diligentiae provisione colligeret, tamen studiosissime largiebatur, praecipue*

[22] Evidently an important subject for the editor who has supplemented the story with the following account of Hadrian's expulsion of the Jews from Jerusalem. Compare *PD* VIII.7 with *B*:

PD VIII.7: *Pacem tamen omni imperii sui tempore habuit, semel tantum per praesidem dimicavit. orbem Romanum circumiit; multa aedificavit. facundisissimus latino sermone, greco eruditissimus fuit. non magnam clementiae gloriam habuit; diligentissimus tamen circa aerarium et militum disciplinam. obiit in Campania maior sexagenario, imperii anno vicesimo primo, mense decimo, die vicesimo. senatus ei tribuere noluit diuinos honores; tamen cum successor ipsius Titus Aurelius Antonius Fuluius hoc uehementer exigeret et uniuersi senatores palam resisterent, tandem optinuit.*

PD VIII.7 in *B* (1652–58): *Pacem tamen omni tempore habuit. Causam publicam per iustissimam legem ordinauit. Pugnauit contra Iudeos et uicit illos et precepit, ut nullus Iudeus Hierosolimam intraret. Quam ipse ędificauit extra portam, ubi dominus fuerat crucifixus, et ex nomine suo appellauit eam Heliam. Nam prior Hierusalem funditus a Romanis euersa est. Iste Adrianus fuit ęloquentissimus in sermone tam Latino quam Greco. Regnauit annis uiginti unum. Morbo intercutis mortuus est in Campania aput Baias.*

indigentibus. nec facile ante eum cuiusquam principis vel maior est liberalitas conperta vel iustior. placidissimae lenitatis, ut qui maiestatis quoque contra se reos non facile punierit ultra exilii poenam. sub hoc Iudaea Romano accessit imperio et Hierosolyma, quae fuit urbs nobilissima Palestinae. Achaiam, Liciam, Rodum, Bizantium, Samum, quae liberae ante id tempus fuerant, item Trachiam, Ciliciam, Commaginem, quae sub regibus amicis egerant, in prouinciarum formam redegit.

PD VII.19 in *B* (1581–87): *Vespasianus accepit imperium et factus fuerat imperator a militibus, quando super Hierusalem sedebat cum Tito filio suo. Reliquit namque eundem Titum filium suum super Hierusalem et ipse per Alexandriam rediens uenit Romam imperator factus. Rectissimę namque imperium tenuit. Fuit cupidus ad tollendam pecuniam, id est censum publicum, sed a nullo eam iniustę abstulit. Cum omni diligentia eam colligebat et studiosissimę largiebatur, super omnia pauperibus.*

Domitian's many campaigns are passed over in silence, and the remaining description of a cruel tyrant resembles that of Caligula:

PD VII.22: *Domitianus mox accepit imperium, frater ipsius iunior, Neroni aut Galiculae aut Tyberio similior quam patri aut fratri suo. primis tamen annis moderatus in imperio fuit, mox ad ingentia vitia progressus libidinis, iracundiae, crudelitatis, avaritiae tantum in se odii concitavit, ut merita et patris et fratris aboleret: interfecit nobilissimos e senatu, dominum se et deum primus appellari iussit, nullam sibi nisi auream aut argenteam statuam in Capitolio passus est poni, consobrinos suos interfecit. superbia quoque in eo execrabilis fuit. Expeditiones quattuor habuit, unam aduersus Sarmatas, alteram aduersus Catthos, duas aduersus Dacos. De Dacis Catthisque duplicem triumphum egit, de Sarmatis solam lauream usurpauit. Multas tamen calamitates isdem bellis passus est; nam in Sarmatia legio eius cum duce interfecta est et a Dacis Oppius Sabinus consularis et Cornelius Furcus praefectus praetorio cum magnis exercitibus occisi sunt. Romae quoque multa opera fecit, in his Capitolium et Forum transitorium, Divorum Porticus, Isium ac Serapeum et Stadium. verum cum ob scelera universis exosus esse coepisset, interfectus est suorum coniuratione in palatio, anno aetatis tricesimo quinto, imperii quinto decimo. funus eius ingenti dedecore per bispelliones exportatum et ignobiliter est sepultum.*

PD VII.22 in *B* (1609–16): *Domicianus, frater eius, suscepit imperium. Primis annis moderatissimus fuit in imperio. Postea in tanta uicia incidit, ut propter libidinem, iracundiam, crudelitatem, auariciam omnes odio illum haberent. Occidit nobilissimos senatores. Primum se dominum et deum appellari iussit et statuam auream et argenteam in Capitolio poni pro honore suo precepit. Consobrinos suos interfecit. Superbus quoque nimium fuit. Nam cum esset omnibus odiosus, occisus est in palatio a suis hominibus. Regnauit annos quindecim.*

The entire chapter VIII.12 dealing with *inter alia* Marcus Aurelius' provincial politics and campaigns against Germans and Persians, is suppressed and replaced by an Orosian note on persecution of Christians and a subsequent plague in Italy (i.e. God's punishment).

PD VIII.12: *Institutus est ad philosophiam per Apollonium Calcedonem, ad scientiam litterarum grecarum per Chaeronensem Plutarchi nepotem, latinas autem eum litteras Fronto orator nobilissimus docuit. Hic cum omnibus Romae aequo iure egit, ad nullam insolentiam elatus est imperii fastigio, liberalitatis promptissimae. prouincias ingenti benignitate modera-*

tione tractauit. Contra Germanos eo principe res feliciter gestae sunt. Bellum ipse unum gessit Marcomannicum, sed quantum nulla memoria fuit, adeo ut Punicis conferatur. nam eo grauius est factum, quod uniuersi exercitus Romani perierant; sub hoc enim tantus casus pestilentiae fuit, ut post victoriam Persicam Romae ac per Italiam provinciasque maximas hominum pars, militum omnes fere copiae languore defecerint.

PD VIII.12 in *B* (1685–87): *Illius tempore persecucio facta est in Christianos in Asia et in Gallia, multique sancti martyrio coronati sunt. Deinde facta est mortalitas, quę totam Italiam dissipauit, ita ut castella et uillę sine hominibus remanerent.*

Paul's information on Septimius Severus' military glory and on his political, literary and philosophical education is replaced with another Orosian mention of persecution:

PD VIII.19: *Severus tamen praeter bellicam gloriam etiam ciuilibus studiis clarus fuit et litteris doctus, philosophiae scientiam ad plenum adeptus. novissimum bellum in Brittania habuit, utque receptas provincias omni securitate muniret, vallum per XXXII passuum milia a mari as mare deduxit. decessit Evoraci admodum senex, imperii anno sedecimo, mense tertio. divus appellatus est. nam filios duos successores reliquid, Bassianum et Getam, sed Bassiano Antonini nomen a senatu voluit inponi; itaque dictus est Marcus Aurelius Antoninus Bassianus patrique successit. nam Geta hostis publicus iudicatus confestim periit.*

PD VIII.19 in *B* (1717–24): *Quintam post Neronem persecutionem in Christianos fecit plurimique sanctorum per diuersas prouincias martyrio coronati sunt. Nobilissimam quoque pugnam in Britannia fecit et recepit partem insule et eandem insulam separauit ab aliis gentibus indomitis, quę ibi uicinę erant, fecitque ibi firmissimum uallum, id est fossam, quam per triginta duo milia passuum a mare deduxit ad mare. Multisque turribus ipsum locum muniuit. Illic namque morbo pestifero interiit. Reliquit duos filios, Fassianum et Getam. Geta uero inimicus publicus iudicatus interiit.*

Paul does not mention that Alexander Severus' mother was a Christian. This information, probably based on Orosius VII.18.7, is added in *B*:

PD VIII.23: *Successit huic Aurelius Alexander, ab exercitu Caesar, a senatu Augustus nominatus, iuvenis admodum, susceptoque adversus Persas bello Xeren eorum regem gloriosissime vicit. militarem disciplinam severissime rexit; quasdam tumultuantes legiones integras exauctoravit. adsessorem habuit vel scrinii magistrum Ulpianum iuris conditorem. Romae quoque favorabilis fuit. periit in Gallia militari tumultu, tercio decimo imperii anno et die octavo. in Mammeam matrem suam unice pius.*

PD VIII.23 in *B* (1741–46): *Post hunc accepit imperium Aurelius Alexander. Ab exercitu nominatus est Cesar, a senatoribus Augustus. Tredecim annos regnauit. Nimium fuit laudabilis et bonus. Mater eius Christiana fuit. Abiit namque in Persidem et pugnauit contra Xersen, regem eorum, et gloriosissimę illum uicit. Milites, qui sub eo erant, optime rexit. Reuersus a Perside periit in Gallia.*

Similarly Maximinus' persecution and the Christian confession of Philip the Arab are also new additions in *B*. Decius' prosecution, however, was already mentioned by Paul.

PD IX.1: *Post hunc Maximinus ex corpore militari primus ad imperium accessit sola militum voluntate, cum nulla senatus intercessisset auctoritas neque ipse senator esset. is, bello adversus Germanos feliciter gesto, cum a militibus imperator esset appellatus, a Puppieno Aquileia occisus est, deserentibus eum militibus suis cum filio adhuc puero, cum quo imperaverat triennio et paucis diebus.*

PD IX.1 in *B* (1747–52): *Anno ab Urbe condita nongentesimo septimo Maximinus accepit imperium et regnauit annos quattuor. Iste cum aduersus Germanos pugnasset et uictoriam in eis habuisset, a militibus imperator est factus sed sine uoluntate senatorum. Persecutionem in Christianos fecit. Occidit eum Pupienus apud Aquilegam una cum filio suo adhuc puero, cum quo regnauerat.*

PD IX.3: *Philippi duo, filius ac pater, Gordiano occiso, imperium invaserunt atque exercitu incolumi reducto ad Italiam ex Suria profecti sunt. his imperantibus millesimus annus Romae urbis ingenti ludorum apparatu spectaculorumque celebratus est. ambo deinde ab exercitu interfecti sunt, senior Philippus Veronae, Romae iunior. annis quinque imperaverunt. inter divos tamen relati sunt. ex quibus iunior Philippus adeo severi animi fuit, ut nullo cuiusquam commento ad ridendum solvi potuerit patremque ludis saecularibus petulantius cacinnantem vultu aversato notaverit.*

PD IX.3 in *B* (1763–73): *Accepit imperium predictus Philippus et fecit sibi consortem in imperio Philippum, filium suum, atque cum integro exercitu suo ex Uriam reuersi sunt in Italiam. Istis ambobus imperatoribus regnantibus compleuerat Roma annos mille ex quo facta est. Hic primus imperatorum omnium Christianus fuit sed ambo per fraudem Decii occisi sunt. Philippus senior occisus est in Berona et filius eius occisus est Rome. Regnauerunt annos quinque. Iunior Philippus tam moderatissimo animo fuit, ut per nullum ingenium posset eum quisquam commouere ad ridendum. Etiam cum pater eius delectaret se in ludis secularibus et rideret quando iocus aliquis ante eum fieret, auertebat ille faciam suam et culpabat patrem suum de talibus factis.*

PD IX.4: *Post hunc Decius e Pannonia inferiore Bubaliae natus imperium sumpsit. bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressit. filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum aedificavit. cum biennio imperassent ipse et filius, uterque in barbarico interfecti sunt. e quibus senior gurgite paludis submersus est ita ut nec cadaver eius potuerit inveniri; digno damnatus iudicio, qui persecutionem in Christianos movens inter coeteros beatissimum levitam et martyrem Laurentium extinxit.*

PD IX.4 in *B* (1774–81): *Mortuis Philippis, id est patre et filio, Decius e Pannonia inferiore Bubalia natus accepit imperium. Bella ciuilia repressit. Filium suum Cesarem fecit. Rome lauacrum fecit. Persecutionem in Christianos fecit. Cumque per duos annos regnasset, ambo pariter interierunt. Pater uero submersus est in gurgite paludis, ita ut nec corpus eius quisquam potuisset inuenire, digno Dei iudicio dampnatus, quia persecutionem in Christianos fecit et inter ceteros beatissimum leuitam Laurencium interfecit.*

Paul's chapter X.2 on the civil wars arising after the reign of Diocletian is replaced with a version that follows Orosius VII.28.1–2 + 5–8, a version that relates, in substance, the same events, but which, in place of Galerius' appointment of the Caesars Maximinus (Maximian by error

in the text of PD) and Flavius Valerius Severus, contains information on Christian emperors preceding and succeeding Constantine:

PD X.2: *Galerius, vir et probe moratus et egregius re militari, cum Italiam quoque sinente Constantio administrationi suae accessisse sentiret, Caesares duos creavit, Maximianum, quem Orienti praefecit, et Severum, cui Italiam dedit. ipse Illirico commoratus est. verum Constantio mortuo Constantinus ex obscuriore matrimonio eius filius in Brittania creatus est imperator et in locum patris exoptatissimus moderator accessit. Romae interea praetoriani excitato tumultu Maxentium Herculii filium, qui haut procul ab Urbe in villa publica morabatur, Augustum nuncupaverunt. quo nuntio Maximianus Herculius ad spem arrectus resumendi fastigii, quod invitus amiserat, Romam advolavit e Lucania, quam sedem privatus elegerat in agris amoenissimis consenescens, Dioclitianumque etiam per litteras adhortatus est, ut depositam resumeret potestatem, quas ille irritas habuit. sed adversum motum praetorianorum atque Maxentii Severus Caesar Romam missus a Galerio cum exercitu venit obsidensque Urbem militum suorum scelere desertus est. auctae Maxentio opes confirmatumque imperium. Severus fugiens Ravennae interfectus est.*

PD X.2 in *B* (1975–87): *Iste Constantinus imperator Christianus fuit in imperio Romano factus secundus ab illo Philippo Christiano imperatore, quando compleuerat Roma mille annos ex quo facta fuerat. Nam ante predictum Philippum imperatorem, qui Rome Christianus fuit, et usque ad iam dictum Constantinum Christianum imperatorem, nullus ex imperatoribus Romanis Christianus fuit. A Constantino autem omnes semper imperatores Christiani fuerunt absque solo Iuliano Apostata. Constantino itaque in Gallia optime causam publicam procurante milites pretoriani, qui Rome erant, elegerunt imperatorem Maxencium, filium Maximiani Herculii, qui morabatur in Lucania. Predictus uero Maximianus Herculius, qui iam cum Diocleciano dimiserat imperium, sollicitatus per occasionem filii sui, quem milites imperatorem elegerant, cepit tenere ipse una cum filio suo. Tunc Galerius imperator mandauit Seuerum Cesarem cum exercitu in Romam contra Maxentium. Cumque Seuerus Urbem obsideret, dimiserunt illum milites sui. Ipse uero fugiens occisus est in Rauenna.*

To Paul's account of the tetrarch Maximinus mention of his persecution of the Christians is added:

PD X.4: *non multo deinceps in Oriente quoque adversus Licinnium Maximinus res novas molitus vicinum exitium fortuita apud Tarsum morte praevenit.*

PD X.4 in *B* (2006–2007): *Iterum in Oriente Maximinus, persecutor Christianorum, pugnauit cum Licinio et ab eo occisus est.*

Julian's oriental campaigns and warfare against the Parthians are replaced by a description of his anti-Christian politics based on Orosius VII.30.1–2 + 4–6:

PD X.16: *Hinc Iulianus rerum potitus est ingentique apparatu Parthis intulit bellum, cui expeditioni ego quoque interfui. aliquot oppida et castella Persarum in deditionem accepit vel vi oppugnavit, Assyriamque populatus castra apud Tesifontem stativa aliquamdiu habuit. remeansque victor, dum se inconsultus proeliis inserit, hostili manu interfectus est ad sexto kalendas iulias, imperii anno septimo, aetatis altero et tricesimo, atque intra divos relatus*

est, vir egregius et rempublicam insigniter moderaturus, si per fata licuisset. liberalibus disciplinis adprime eruditus, grecis doctior atque adeo ut latina eruditione quamquam cum greca scientia conveniret, facundia ingenti et prompta, memoriae tenacissimae atque amplissimae, in quibusdam philosopho proprior. in amicos liberalis sed minus diligens quantum principem decuit; fuerunt enim nonnulli qui vulnera gloriae eius inferrent. in provinciales iustissimus et tributorum, quatenus fieri posset, repressor. civilis in cunctos, mediocrem habens aerarii curam, gloriae avidus ac per ea animi plerumque inmodici, nimius religionis christianae insectator, perinde tamen ut cruore abstineret, Marco Antonino non absimilis, quem etiam aemulari studebat.

PD X.16 in *B* (2043–52): *Post hoc Iulianus, qui fuerat Cesar, accepit imperium et tenuit illud solus. Persecutionem in Christianos fecit. Et cum esset ipse Christianus, nolebat per potestatem persecutionem in Christianos facere sed per dona et honores uolebat illos flectere ad adorandum idola. Interea cum in Parthiam ad pugnandum perrexisset, promisit, ut si uictor exinde reuerteretur, publicam persecutionem in Christianos faceret, ita ut episcopos et abbates bestiis traderet ad deuorandum, sed misericors Deus impia consilia illius dissoluit. Nam postquam mouit castra a Tesifonte et quidam eum per deserta duceret ad demonstrandam uiam, subito uenit quidam et percussit eum lancea et mortuus est. Dicitur in alio loco, quia percussus fuisset diuino iudicio in iam dicto bello Persico et impleuit manum suam de sanguine suo et sparsit in celum et dixit: "Vicisti, Galilee, uicisti" et sic mortuus est.*

Valentinian I is described as a Christian man:

PD XI.3: *Valens interea ab Eodoxio Arrianae hereseos episcopo baptizatus in saevissimam heresim dilapsus est conatusque catholicos persequi fratris auctoritate conpressus est.*

PD XI.3 in *B* (2087–89): *Inter hęc baptizatus est est Valens ab Eudoxio, Arriano episcopo, et uoluit facere persecutionem in Christianos sed non dimisit ei Valentinus* (sic)*, frater eius, qui fuit uir Christianissimus*.

Finally, the rewriting of the chapter on Theodosius the Great is worth mentioning. Paul's text contains a long laudation that covers two whole pages in Crivellucci's edition. This disproportion is due to the fact that Paul reported the text from the final chapter of the *Epitome de Caesaribus*, a work written with the precise purpose of praising Theodosius.[23] The laudation was probably considered unsuitable both because of its length and because it represents a pagan view of the emperor. Two lines remain in the version contained in *B*, and they are followed by a Christian conclusion:

PD XII.5: *Huic ferunt somnio nomen parentes monitos sacravisse, quod in latinum A Deo datum potest intellegi. de hoc etiam oraculo in Asia divulgatum est eum Valenti successurum, cuius nomen ΘΕΟ atque Δ litteris initiaretur; qua cognitione principii deceptus*

[23] Festy 2002 pp. LI–LII: "L'objet de l'*Epitome* n'est donc rien d'autre qu'une glorification de Théodose, le meilleur empereur que Rome ait connu."

Theodorus, cum sibi imperium deberi praesumeret, scelestae cupidinis supplicia persolvit. fuit autem Theodosius propagator reipublicae atque defensor eximius; moribus et corpore Traiano similis, quantum scripta veterum et picturae docent, a quo et originem traxit: sic eminens status, membra eadem, par caesaries, os, absque eo, quod illi aliquantum vellendo steriles genae, neque tam ingentes oculi erant; nescio an et tanta gratia tantusque flos in facie seu tanta dignitas in incessu fuisset. mens vero prorsus similis, adeo ut nihil dici queat quod non ex libris in istum videatur transferri. clemens animus, misericors, communis, solo habitu differre se ceteris putans; in omnes homines honorificus, verum effusius in bonos, simplicia ingenia aeque diligere, erudita mirari sed innoxia, largiri magno animo magna, amare cives vel privato contubernio cognitos eosque honoribus, pecunia, beneficiis ceteris munerari, praesertim quorum erga se vel patrem aspero casu officia conprobasset. illa tamen, quibus Traianus aspersus est, vinolentiam scilicet et cupidinem triumphandi, usque eo detestatus ut bella non moverit sed invenerit. ministeria lasciva psaltariasque commessationibus adhiberi lege prohibuit; consobrinarum nuptias tanquam sororum interdixit. litteris mediocriter doctus, sagax plane multumque diligens ad noscenda gesta maiorum; execrabatur cum legisset superbiam dominantium, praecipue perfidos et ingratos; irasci sane rebus indignis, sed subito flecti, unde quoque dilatione modica emolliebantur interdum severa praecepta; habuitque a naturae munere quod Augustus a philosophiae doctore; qui cum vidisset eum facile commoveri, ne asperum aliquid statueret, monuit, ubi irasci coepisset, quattuor atque viginti grecas litteras memoria recenseret, ut illa concitatio, quae momenti est, mente alio traducta parvi temporis interiectu languesceret. melior haut dubie, quod est rare virtutis, post auctam annis potentiam regalem auri argentique pondera sublata a tyrannis multis ex suo restituit. inerat ei cura pietatis eximiae: colere patruum tamquam genitorem, fratris mortui sororisque liberos habere pro suis, cognatos adfinesque parentis animo conplecti. elegans letumque convivium dare nec tamen sumptuosum, miscere colloquia pro personis, studio, dignitatibus, sermone cum gravitate iocundo, blandus pater, concors maritus. exercebatur neque ad inlecebram neque ad lassitudinem; ambulationibus, cum esset otium, animum reficiens, regebat valitudinem continentia vescendi.

PD XII.5 in *B* (2219–22): *Fuit autem idem Theodosius optimus conseruator et defensor in causa publica. Fuit misericors, communis cum omnibus, honorificus in omnes <u>et semper magis fiducia Dei quam potentia hominis uictoriam habuit</u>.*

Evidently, Theodosius' penitence before St. Ambrose was a more appropriate subject.

The text of *B* reports an expanded version of this episode:

PD XII.6: *Huius et apud homines mansuetudo et quanta extiterit apud Deum devotio, hoc uno monstratur exemplo: nam cum apud Mediolanum missarum fruiturus sollemniis ecclesiam vellet intrare eumque beatus Ambrosius pro quodam facinore, nisi publice peniteret, non admissurum se diceret, et prohibitionem humiliter pertulit et satisfactionem non erubescens indictum ab episcopo penitentiae modum devotus excepit.*

PD XII.6 in *B* (2223–39): *Quante autem mansuetudinis fuerit aput homines tante humilitatis aput Deum in isto exemplo monstratur quod dicitur: cum esset predictus Theodosius in Tesalonica ciuitate, orta est in eadem ciuitate sedicio, quam uulgo litem dicimus, et mortuus est ibi unus ex eius militibus, quem ille amabat. Cumque ei nunciatum esset, subito accensus in ira fecit inuitare omnem populum ad ludos circenses, id est iocos, et fecit exire milites suos*

et omnem populum, qui currebat ad ipsum locum, occidebant predicti milites. Rediens autem in Italiam Theodosius cum esset apud Mediolanum et uoluisset intrare ecclesiam ad missarum sollempnia audiendum, ubi intellexit beatus Ambrosius malum, quod in Thesalonica fecerat, non enim prius eum in ecclesiam intrare permisit quam publice penitentiam ageret. Hoc audiens cum humilitate penitentiam publicam egit et tunc eandem ecclesiam ingressus est. Deinde statuit legem, ut uindictam, quam principes pro aliqua causa contra culpatos facere precepissent, usque ad triginta dies darentur eisdem culpatis inducie, quatinus aut pro misericordia aut si causa esset penitentia iudicaretur eisdem culpatis, ut non perirent.

A final example of what might be an omission of unchristian material is that of the bigamy of Valentinian I.

PD XI.7: *Anno ab Urbe condita millesimo centesimo vicesimo octavo Valens tricesimus nonus imperium Orientis quattuor annis Valentiniano mortuo tenuit, Gratiano Valentiniani filio in Occidentali parte regnante, qui sibi Valentinianum fratrem paruulum admodum socium creauit imperii. Hic etenim Valentinianus de Iustina secunda Valentiniani uxore natus erat; nam Valentinianus senior dudum laudante uxore sua pulchritudinem Iustinae sibi eam sociauit in matrimonio legesque propter illam concessit, ut omnes, qui uoluissent, inpune bina matrimonia susciperent; nam ideo populosas fore gentes, quia hoc apud eas sollemne est. Accepta ergo, ut diximus, Valentinianus Iustina edidit ex ipsa quattuor filios, Valentinianum, quem sibi, ut praemisimus, Gratianus sociauit in regno, et Gratam Iustamque et Gallam. Valens igitur impietatem, quam dudum meditatus fuerat, operibus explens, lege data ut monachi militarent, nolentes per tribunos et milites fustibus iussit interfici; quorum innumera multitudo per vastas tunc Aegypti solitudines effusa praecipueque apud Nitriam martyrii consecuta est palmam.*

PD XI.7 in *B* (2103–2108): *Mortuo Valentiniano Valens accepit imperium et impietatem, quam prius in animo meditauerat, operando cepit adimplere. Legem namque dedit, ut omnes monachi militarent. Monachi uero, qui iam per Egypti loca deserta habitabant nec non et per Nitriam, noluerunt obedire mandatis illius. Ille uero direxit tribunos et milites et multitudinem monachorum occidi precepit…*

The entire passage is omitted in *B*. It may be that this passage was left out simply because it interrupted the account on Valens. It should be taken into consideration however that a similar episode is suppressed in *B, HL* V.37:

Quae cum in balneo Theodotem, puellam ex nobilissimo Romanorum genere ortam, eleganti corpore et flauis prolixisque capillis pene usque ad pedes decoratam uidisset, eius pulchritudinem sub uiro Cunincperto regi laudauit. Qui ab uxore hoc libenter audire dissimulans, in magnum tamen puellae exarsit amorem; nec mora, uenatum in siluam quam Urbem appellant perrexit secumque suam coniugem Hermelindam uenire praecepit. Qui exinde noctu egrediens, Ticinum uenit, et ad se Theodotem puellam uenire faciens, cum ea concubuit. Quam tamen postea in monasterium, quod de illius nomine intra Ticinum appellatum est, misit.

6.4. *Simplification*

The most obvious feature of abbreviated versions is the simplification of the narrative. Simplification is obtained by reducing the number of historical persons and themes. Some examples may illustrate how the techniques of simplification are applied to the version contained in *B*.

6.4.1. *Simplification of warfare and historical actors*

B's paraphrase of Paul the Deacon's description of the Social War is a typical instance of focus on one protagonist.

PD V.3: … *in Italia grauissimum bellum Picentes, Marsi Pelignique mouerunt, qui cum annis numerosis iam populo Romano oboedirent, tum libertatem sibi aequam adserere coeperunt. Perniciosum admodum hoc bellum fuit. Rutilius consul in eo occisus est, Coepio nobilis iuuenis, Portius Cato alius consul. Duces autem aduersus Romanos Picentibus et Marsis fuerunt Titus Vettius, Hierius Asianus, Titus Legennius, Aulus Cluentius. A Romanis bene contra eos pugnatum est a Gaio Mario, qui sexies consul fuerat, et a Gneo Pompeio, maxime tamen a Lucio Cornelio Sylla, qui inter alia egregia ita Cluentium hostium ducem cum magnis copiis fudit, ut ex suis unum amitteret. Quadriennio cum graui tamen calamitate hoc bellum tractum est. Quinto demum anno finem accepit per Lucium Cornelium Syllam consulem, cum antea in eodem bello ipse multa strenue sed praetor gessisset.*

PD V.3 in *B* (1023–29): … *in Italia forte bellum factum est. Nam Picentes, Marsi, Peligni cum iam per multos annos subditi essent populo Romano, tunc libertatem querere ceperunt. Unde crudelis pugna facta est. Nam per quattuor annos fortiter pugnauerunt. Quinto enim anno per Lucium Cornelium Sillam consulem finem acceperunt ipsę pugnę, quam fecerunt Romani cum Picenis, Marsis et Pelignis.*

Paul's description mentions the Picentian and Marsian leaders Titus Vettius, Hierius Asianus, Titus Legennius, Aulus Cluentius, the death of the Roman nobleman Coepio, the consuls Rutilius and Porcius Cato and the efforts of C. Marius and Cn. Pompeius. None of these are mentioned in the *B* version. Evidently, the names of the Picentian and Marsian leaders were of no interest and Sulla was to be the Roman protagonist.

Sometimes, all mention of a historical person is systematically suppressed, as happens to the Empress Galla Placidia for instance.[24]

[24] In Paul's text she is mentioned in XII.7, XIII.2, XIII.7 and XIII.9.

Such suppression can also be partial. For instance, all mention of Aëtius, effective ruler of the Western Empire under Valentinian III, is systematically suppressed in *B* XIII, whereas he is never omitted in *B* XIV. The chapters 9–17 of *PD* XIII cover approximately the period from the 420s to the 440s and relate Aëtius' alliance with the Huns and his use of them in the army during the period when he exercised imperial control of Visigoths and Burgundians in Gaul.[25] None of this is included in *B*. In *PD* XIV.3–7 (not omitted in *B*), the political situation has turned completely. Aëtius joins the Visigothic king Theodoric I opposing Attila and the Huns in the battle of the Catalaunian Plains (the battle of Chalons). The compiler may have found this radical political shift disturbing, or else he simply wanted to concentrate on Genseric and the Vandals in the second part of book XIII. In fact, with the suppression of Aëtius' western campaigns the text focuses on Genseric and the Vandals, whereas *PD* XIII.9–17 jumps back and forth between Visigothic Gaul and Vandal Africa.

Also typical of the abbreviated versions is the principle of omitting minor wars. The gradual territorial expansion of Italy with the wars against Etruscans, Umbrians, Samnites etc are often briefly referred to, while great attention is given to the Punic Wars. Examples of minor wars omitted in *B* are the Faliscan war of 241 B.C. (*PD* II.28), the first Illyrian war of 229–8 B.C. (*PD* III.4), warfare against Istrian pirates in 221 B.C. (*PD* III.7), warfare in Lusitania during the 150s B.C. (*PD* IV.8–9), warfare against Scordisci in 114 B.C. (*PD* IV.24), warfare against Cimbrians, Scordisci, Tribelli and Lusitanians in 105 A.D. (*PD* IV.27), the battle of Ilerda in 49 B.C. (*PD* VI.20), the civil war of L. Antonius in 41/40 B.C. (*PD* VII.3), the rebellion of mint workers suppressed by emperor Aurelian in the 270s A.D. (*PD* IX.14).

There is a tendency to smooth the complexity and variation of the political picture. It is easy to understand the desire for simplicity when describing complicated political situations such as the years between the death of Constantine and the rule of Julian (337–61 A.D.). The turmoil of these years, covering six chapters in Paul the Deacon's *HR* (X.9–14), is rendered in four lines:

---

[25] Cf. *PD* XIII.11–12: … *ad Hunnos peruenit, quorum amicitiis auxilioque usus pacem principum et ius interpolatae potestatis optinuit nec multo post patriciatus etiam dignitatem adeptus est. (…) Dehinc anno sequenti bellum aduersum Gothos Hunnis auxiliantibus gestum est.*

B (2029–34): *Filii uero predicti Constantini multas inter se contentiones et dissensiones in regno habuerunt. Post omnia autem prelia et sediciones, quas filii predicti Constantini fecerunt, factus est Iulianus Apostata Cesar et missus est ad pugnandum in Galliam et recollegit eam ab inimicis, qui eam inuaserant, simulque et cum Alamannis pugnauit et uicit eos.*

Several omissions concern the dictatorship, the triumvirate and the imperial usurpers. In general, this might be explained as an attempt to let the history harmonise with an idea of "eternal" and unchanging imperial Roman power.

The suppression of the dictatorship is only partial. This form of government is introduced in *PD* I.12, but only one dictator (Mamercus Aemilius in I.19) is mentioned before Caesar and Sulla (the former mentioned in VI.20 and VI.25, the latter in VI.23). Thus, the following dictatorships are omitted:

Titus Larcius (*PD* I.12), Lucius Quinctius Cincinnatus (*PD* I.17), Furius Camillus (*PD* I.20), Titus Quintius (*PD* II.5), Gaius Sulpicius (*PD* II.5), Lucius Papirius Cursor (*PD* II.8)

The triumvirate of Augustus, Antonius and Lepidus is completely omitted. Lepidus is mentioned once (VII.2), but this is before the formation of the triumvirate. The omissions are:

PD VI.23: *Inde Romam regressus tertio se consulem fecit cum Marco Aemilio Lepido, qui ei magister equitum dictatori ante annum fuerat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuva, Mauritaniae rege, bellum reparaverat. duces autem Romani erant Publius Cornelius Scipio ex genere antiquissimo Scipionis Africani, hic etiam socer Marci Pompei fuerat, Marcus Petreiusque Varus, Marcus Portius Cato, Lucius Cornelius Faustus Sullae dictatoris filius.*

PD VI.23 in *B* (1353–56): *Inde Cesar Romam regressus est et factus est consul tercia uicę. Postea uenit in Africam cum multis nobilibus Romanis et pugnauit cum Iuba, rege Mauritanię et ibi fuerunt cum eo duces Romanorum Cornelius Scipio, Faustus Sullę dictatoris filius…*

PD VII.2–3: *Fugatus Antonius amisso exercitu confugit ad Lepidum, qui Caesaris magister equitum fuerat et tum militum copias grandes habebat. a quo susceptus est. mox Lepido operam dante Caesar pacem cum Antonio fecit et quasi vendicaturus patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus, extorsit ut sibi vicesimo anno consulatus daretur, senatum proscripsit, cum Antonio ac Lepido rempublicam armis tenere coepit. per hos etiam Cicero orator occisus est multique alii nobiles. Interea Brutus et Cassius interfectores Caesaris ingens bellum moverunt. erant enim per Macedoniam et Orientem multi exercitus, quos occupaverant. profecti sunt igitur contra eos Caesar Octavianus Augustus et Marcus Antonius; remanserat enim ad defendendam Italiam Lepidus; apud Philippos, Macedoniae urbem, contra eos pugnaverunt. primo proelio victi sunt Antonius et Caesar…*

PD VII.2–3 in *B* (1395–1404): *Fugatus itaque Antonius confugit ad Lepidum, qui fuerat magister Cesaris et ęquitum. Qui et multitudinem populi habebat. Inter hęc Cesar pacem fecit cum Antonio et uolens uindicare mortem Iulii Cesaris patrui sui Romam cum exercitu rediit et cum esset annorum uiginti, petiit, ut consulatus honor ei daretur. Interea Brutus et Cassius, qui occiderunt Iulium Cesarem, mouerunt grande prelium contra Antonium. Erant enim per Macedoniam et Orientem multi populi, qui se ad illos coniunxerant. Perrexerunt contra Brutum et Cassium Cesar Octauianus et Marcus Antonius. In prima pugna uicti sunt Antonius et Cesar…*

PD VII.8: *Ita bellis toto orbe confectis Octavianus Augustus Romam rediit duodecimo anno quam consul fuerat. Ex eo rempublicam per quadraginta et quattuor annos solus obtinuit, ante enim duodecim annis cum Antonio et Lepido tenuerat. denique cum de Oriente victor reversus esset Urbemque triplici triumpho ingressus esset, tunc primum Augustus, eo quod rempublicam auxerit, consalutatus est atque ex tunc summam rerum potestatem, quam Greci monarchiam vocant, adeptus est.*

PD VII.8 in *B* (1432–34): *Ita preliis in toto mundo finitis Octauianus Augustus Romam rediit et cum triumpho Romam intrauit. Atque ab illo tempore solus potestatem Romę tenuit; quod Greci monarchiam uocant.*

The late empire abounds with episodes of usurpers. However, little of this is to be read in *B*, except perhaps book XII, the first chapters of which narrate the fates of Magnus Maximus and Flavus Eugenius in the 380s and 390s. But we do not hear about Rufinus (XII.11) or the usurpers Gratianus and Constantine III in Britain (XII.17). Book XIII is even more striking. Of the nine usurpers mentioned by Paul the Deacon, only two (Maximus of Hispania and Constantine III) appear in *B* (XIII.1). The omitted usurpers are Jovinus (*HR* XIII.1), Sebastianus (XIII.1), Tertullus (XIII.1), Attalus (XIII.1), Maximus (XIII.5) and John (XIII.8–9).

As discussed above (6.3.3.), the rewriting of the imperial warfare and foreign affairs must be seen in connection with the interest in the Christianisation of the Roman Empire.

PD IV.12 describes the destruction of Carthage and the conclusion of the third Punic war (146 B.C.). Hasdrubal surrenders voluntarily and the Roman deserters throw themselves into the fire:

PD IV.12: *Rex Hasdrubal se ultro dedidit, transfugae qui Escolapii templum occupauerant, uoluntario praecipitio dati, igne consumpti sunt.*

The *B* version involves quite an ingenious alteration. We do not hear of any Roman deserter and it is Hasdrubal who hurls himself into the fire:

B IV.12 (865–66): *Rex Asdruual in ignem se iactauit et mortuus est.*

An episode of serious ignominy is Jovian's surrender of Roman territory in 363 A.D. This event is completely omitted in *B*:

PD X.17: *Iovianus genitus patre Varroniano incola agri Singidonensis provinciae Pannoniae. eius patri, cum liberos crebros amitteret, praeceptum somnio est, eum, qui iam instante uxoris partu edendus foret, diceret Iovianum. hic fuit insignis corpore, laetus ingenio, litterarum studiosus. ad optinendum imperium consensu exercitus lectus est, commendatione patris militibus quam sua notior. qui iam turbatis rebus exercitu quoque inopia laborante uno a Persis atque altero proelio victus pacem cum Sapore necessariam quidem sed ignobilem fecit multatus finibus ac nonnulla imperii Romani parte tradita. Quod ante eum annis MC et duobus de uiginti fere, ex quo Romanum imperium conditum erat, numquam accidit. Quin etiam legiones nostrae ita et apud Claudium per Pontium Telesinum et Hispania apud Numantiam et in Numidia sub iugum missae sunt, ut nihil tamen finium traderetur. Ea pacis condicio non penitus reprehenda foret, si foederis necessitatem tum, cum integrum fuit, mutare uoluisset, sicut a Romanis omnibus his bellis, quaecunque memoraui, factum est. Nam et Samnitibus et Numantinis et Numidis confestim bella inlata sunt neque pax rata fuit. Sed dum aemulum imperii ueretur, intra Orientem residens gloriae parum consuluit. isque intergressus atque Illyricum petens in Galatiae finibus repentina morte obiit, vir alias neque iners neque imprudens.*

PD X.17 in *B* (2053–57): *Post Iulianum Iouianus suscepit imperium et fuit nobili corpore, letus, studiosus. Ad suscipiendum imperium per consensum militum est electus. Fuit studiosus in litteris. Pacem cum Saphore, rege Persarum, fecit propter nimiam necessitatem, ut exercitum incolumem reuocaret, qui erat in fame positus. Inde ad Illiricum rediens per Galatiam transiit.*

Occasional omissions of shameful events or rewritings such as the above-mentioned might appear to be attempts to glorify Roman history, but in fact I do not think this is the case. Glorification would require systematic suppression of defeats, desertions etc. As discussed above, there is a clear tendency to place the Roman history in relation to Christianity. According to the idea of *translatio imperii*, Rome held a predestined position as an eternal power. Such a view of Rome is incompatible with an idea of dissolution or fall. Hence, the Roman power is never to be portrayed as under real threat. I think this explains the following suppressions:

PD IX.7: *Hinc Licinius Valerianus in Retia et Norico agens ab exercitu imperator et mox Augustus est factus. Gallienus quoque Romae a senatu Caesar est appellatus. horum imperium Romano nomini perniciosum et poene exitiabile fuit, ut uel infelicitate principum uel ignauia Germani Rauennam usque uenirent. Valerianus in Mesopotamiam bellum gerens a Sapore Persarum rege superatus est…*

PD IX.7 in *B* (1790–93): *Post hęc duo imperatores facti sunt: Valerianus in Recia et ab exercitu Augustus appellatus est et in Roma senatores Galienum Cesarem fecerunt. Valerianus namque abiit ad pugnandum in Mesopotamiam ibique rex Persarum uicit illum…*

The opening words of *PD* IX.9 (*Tam desperatis rebus et deleto poene imperio*) describing the desperate situation during the rule of Valerianus and Gallienus (253–60 A.D.), a period in which the existence of the Empire was seriously threatened, has been replaced by the vague expression *Inter hec…*

All references to proscriptions are suppressed. Proscriptions were perhaps judged an unsuitable topic or we may interpret the suppressions as examples of glorification.

Augustus' proscription of senators and Roman nobles in 43 B.C.

PD VII.2: *Fugatus Antonius amisso exercitu confugit ad Lepidum, qui Caesaris magister equitum fuerat et tum militum copias grandes habebat. a quo susceptus est. mox Lepido operam dante Caesar pacem cum Antonio fecit et quasi vendicaturus patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus, extorsit ut sibi vicesimo anno consulatus daretur, senatum proscripsit, cum Antonio ac Lepido rempublicam armis tenere coepit. per hos etiam Cicero orator occisus est multique alii nobiles.*

PD VII.2 in *B* (1395–99): *Fugatus itaque Antonius confugit ad Lepidum, qui fuerat magister Cesaris et equitum. Qui et multitudinem populi habebat. Inter hec Cesar pacem fecit cum Antonio et uolens uindicare mortem Iulii Cesaris patrui sui Romam cum exercitu rediit et cum esset annorum uiginti, petiit, ut consulatus honor ei daretur.*

Diocletian's proscriptions in Egypt in 298 A.D.

PD IX.23: *Maximianus quoque Augustus bellum in Africa profligavit domitis Quinquegentianis et ad pacem redactis. Dioclitianus obsessum Alexandriae Achilleum octavo fere mense superavit eumque interfecit. victoria acerbe usus est: totam Aegyptum grauibus proscriptionibus cedibusque foedauit. ea tamen occasione ordinavit provide multa et disposuit quae ad nostram aetatem manent. Galerius Maximianus primum adversus Narseum proelium insecundum habuit…*

PD IX.23 in *B* (1921–25): *Deinde Maximianus Augustus uicit in Africa Quinquegentianos. Dioclecianus autem per octo menses obsedit Achileum apud Alexandriam et comprehendit illum atque occidit. Preterea Galerius Maximianus pugnauit contra Narseum…*

Valens' proscriptions in 366 A.D.

PD XI.2: *Eodem anno apud Atrebatas vera lana de nubibus pluviae mixta defluxit. Constantinopolim grando mirae magnitudinis decidens nonnullos hominum extinxit. his diebus Procopius apud Constantinipolim tyrannidem inuadens apud Frigiam Salutarem extinctus est plurimique eius partis caesi atque proscripti sunt. circa haec tempora terraemotu per totum orbem facto ita mare litus egressum est ut Siciliae multarumque insularum urbes concussae et subrutae innumerabiles populos ruinis oppresserint.*

PD XI.2 in *B* (2081–86): *Eodem anno descendit uera lana de nubibus mixta cum pluuis et in Constantinopoli admirabilis magnitudinis grando descendit et multos homines interfecit. Circa hec tempora terremotus per totum orbem factus est et in tantum mare exiit foras ipsum litus, ut et in Sicilia et in multis aliis insulis ciuitates corruisset et innumerabilem populum occidisset.*

6.4.2. *Simplification of historical facts*

There is a general tendency to replace the specific historical setting with a "universal" setting. Facts and mention of realistic detail are toned down yielding place to a more general narrative. Of course, this does not mean that all definitions of time, place and power are avoided. This would be impossible, but several examples show that efforts were made to render the text less specific and more universal. It is likely that the redactor wanted to render the reading more enjoyable by reducing dry facts to a minimum. Perhaps it was even requested by the person who commissioned the work?

6.4.2.1. *Omissions of the historical chronology by leaving out historical dating or replacing of the historical chronology with general/imprecise dating*

PD Ia: *Regnante tamen Latino, qui latinam linguam correxit et Latinos de suo nomine appellavit, Troia a Grecis capta est, cum apud Hebreos Labdon tertium sui principatus annum ageret et apud Assyrios Tautanes, apud Aegyptios Thous regnaret, expletis a mundi principio annis quattuor milibus decem et nouem, a diluvio annis mille DCCLXXVII, a natiuitate Abraham et quadragesimo tertio anno Nini regis Assyriorum annis DCCCXXXV, a nativitate Moysi annis CCCCX, ante Urbem autem conditam annis CCCCIIII, ante primam quoque olympiadem annis CCCCVI. Capta igitur Troia, Aeneas Veneris et Anchisae filius ad Italiam venit, anno tertio post Troiae excidium. cum Turno Dauni Tuscorum regis filio dimicans, eum interemit eiusque sponsam Laviniam, Latini regis filiam, in coniugium accepit…*

PD I.a in *B* (15–20): *Deinde regnauit Latinus, qui latinam linguam emendauit, et Latini de suo nomine appellati sunt. Isti predicti reges regnauerunt per centum quinquaginta annos. Inter hęc Troia a Grecis capta est, et Eneas, Veneris et Anchisę filius, in Italiam uenit et cum Turno, ut supradictum est, pugnauit et occidit eum et sponsam eius Lauiniam, filiam Latini regis, uxorem accepit…*

PD I.1: *is cum inter pastores latrocinaretur, XVIII annos natus urbem exiguam in Palatino monte constituit, X. kal. maias, olympiadis sextae, anno CCCCXIX post Troiae excidium, siue, ut placet Orosio, CCCCIIII, ante sex annos, quam decem tribus Israel a Sennacherib, rege Chaldeorum, transferrentur in montes Medorum. Condita ergo civitate…*

PD I.1 in *B* (72–75): *Predicti uero Remus et Romulus, cum haberent annos decem et octo et latrocinarentur inter pastores, fecerunt ciuitatem paruam in Paletino monte. Post hanc ciuitatem factam…*

PD I.15: *Octauo decimo anno postquam reges eiecti erant, expulsus ex Urbe Quintus Martius dux Romanus, qui Coriolos coeperat Vulscorum civitatem, ad ipsos Vulscos contendit iratus et auxilia contra Romanos accepit.*

PD I.15 in *B* (183–85): *Postea uero Qui<n>tus Marcius dux Romanus, qui prius Bulscorum ciuitatem apprehenderat, a Romanis expulsus est de Urbe. Ille iratus perrexit ad Bulscos et petiuit ab eis adiutorium.*

PD I.16: *Gaio Flauio et Lucio Virginio consulibus, trecenti nobiles homines, qui ex Favia familia erant, contra Veientes bellum soli susceperunt…*

PD I.16 in *B* (191–92): *Postea trecenti nobiles de gente, que dicebatur Fabia, promiserunt se ire soli et pugnare contra Vegetes…*

PD II.9: *Postea Samnites Romanos, Tito Veturio et Spurio Postumio consulibus, apud Caudinas furculas angustiis locorum conclusos ingenti dedecore vicerunt.*

PD II.9 in *B* (289–90): *Postea Samnites congregati uenerunt in Caudinas furculas ibique cum Romanis pugnauerunt et uicerunt.*

PD II.16: *Quinto Gulone Fauio Pictore consulibus Picentes bellum commovere et ab insequentibus consulibus Publio Sempronio Appio Claudio victi sunt;*

PD II.16 in *B* (386–88): *Post hec Picentes, que gens infra Italiam erat, cum Romanis pugnauerunt et uicerunt Romani. Fuerunt ibi consules tres: Publius, Simphronius, Appius Claudius…*

PD II.24: *Lucio Caecilio Metello Gaio Furio Placido consulibus Metellus in Siciliam Afrorum ducem cum CXXX elefantis et magnis copiis venientem superavit…*

PD II.24 in *B* (463–64): *Interea Metellus in Siciliam abiit et pugnauit cum rege Africanorum, qui ueniebat contra eum cum triginta elefantis…*

PD II.26: *Post Claudio Pulchro Gaio Iunio consulibus Claudius contra auspicia pugnavit et a Carthaginiensibus victus est. nam ex CC et XX navibus cum XXX fugit…*

PD II.26 in *B* (479–81): *Deinde Claudius consul contra Africam abiit cum Romano exercitu sed a Cartaginensibus in tantum uictus est, ut ex ducentis et quindecim nauibus cum triginta tantum fugere potuisset.*

PD III.2: *Lucio Cornelio Lentulo Fuluio Flacco consulibus, quibus Hiero Romam venerat, etiam contra Ligures intra Italiam bellum gestum est.*

PD III.2 in *B* (504–505): *Quando autem Gero Romam intrauit, Romani contra Ligures intra Italiam ad pugnandum miserunt.*

PD III.6: *Aliquot deinde annis post contra Gallos intra Italiam pugnatum est, finitumque bellum Marco Claudio Marcello Gneo Cornelio Scipione consulibus.*

PD III.6 in *B* (538): *Cum autem pugnarent Galli cum Romanis…*

PD III.10: *Quingentesimo et XL anno a condita Urbe Lucius Aemilius Paulus Publius Terentius Varro contra Annibalem mittuntur Favioque succedunt. qui Favius ambos consules monuit, ut Annibalem callidum et inpatientem ducem non aliter vincerent quam proelium differendo. verum cum inpatientia Varronis consulis, contradicente altero consule id est Aemilio Paulo, apud vicum qui Canne appellatur in Apulia pugnatum esset, ambo consules ab Annibale vincuntur.*

PD III.10 in *B* (598–600): *Deinde Terentius, Abarro ambo consules perrexerunt ad Cannum Apulię ciuitatem, ut pugnarent contra Hannibalem. Tunc pugnare inter se ceperunt. Superati sunt predicti consules ab Hannibale.*

PD III.18: *Annibali caput fratris sui Hasdrubalis ante castra proiectum est, quo viso et simul clade Poenorum cognita, anno tertio decimo quam in Italiam uenerat, refugit in Britiam.*

PD III.18 in *B* (730–32): *. . . caput predicti Hastrubalis ante castra illius iactare fecerunt. Hannibal autem ut uidit caput Hastrubalis et cognouit perdicionem Africanorum, fugit in Briciam.*

PD III.19: *Quinto Caecilio Lucio Valerio consulibus omnes ciuitates quae in Britiis ab Annibale tenebantur, Romanis se tradiderunt.*

PD III.19 in *B* (737–38): *Deinde omnes ciuitates, quas Hannibal in Bricia tenuerat, Romanis se subdiderunt.*

PD III.20: *Anno quarto decimo posteaquam in Italiam Annibal uenerat, Scipio, qui multa bene in Hispania egerat, consul est factus et in Africam missus.*

PD III.20 in *B* (739–40): *Pretera predictus Scipio, qui multa iam bene in Hispania fecerat, consul est factus et in Africam missus. . .*

PD III.23: *Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphavit atque Africanus ex eo appellari coeptus est. finem accepit secundum Punicum bellum post annum nonum decimum quam coeperat.*

PD III.23 in *B* (773–75): *Scipio Romam rediit cum magna gloria et uictoria et quia Africanus nominabatur et amplius non potuerunt Africani cum Romanis pugnare.*

PD IV.3: *Transacto bello Macedonico secutum est Syriacum contra Antiochum regem Publio Cornelio Scipione Acilio Glabrione consulibus. huic Antiocho Annibal se iunxerat, Carthaginem patriam suam, metu ne Romanis traderetur, relinquens. Acilius Glabrio in Achaia bene pugnavit. castra regis Antiochi nocturna pugna capta sunt, ipse fugatus.*

PD IV.3 in *B* (796–800): *Postea Acilius G[a]labrio contra Antiochum, regem ad Siriam, abiit et tempore noctis super castra illius irruit et multos de exercitu illius occidit et multos apprehendit et ipse Antiochus fugatus est. Huic enim Antiocho coniunxerat se Hannibal, qui reliquerat suam ciuitatem Cartaginem propter metum Romanorum.*

PD IV.4: *Lucio Cornelio Scipione et Gaio Laelio consulibus Scipio Africanus fratri suo Lucio Cornelio Scipioni consuli legatus contra Antiochum profectus est.*

PD IV.4 in *B* (805): *Deinde Scipio Africanus ad Antiochum missus est.*

PD IV.5: *Spurio Postumio Albino Marco Philippo consulibus Marcus Fulvius de Aetolis triumphavit. Annibal qui, victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam Bithyniae regem fugerat, repetitus etiam ab eo est per Titum Quintium Flamminium.*

PD IV.5 in *B* (818–20): *Postquam autem uicerunt Romani Antiochum, Hannibal fugit ad Prusiam, regem Bithinię, ne traderetur Romanis. Iterum petierunt Romani eum a Prusia rege.*

PD IV.7: *Cum Perseo autem Aemilius Paulus consul III nonas septembres dimicavit vicitque eum viginti milibus peditum eius occisis.*

PD IV.7 in *B* (827–29): *Iterum missus est contra ipsum Lucius Emilius Paulus et, cum pugnasset cum eo, uicit eum et occidit uiginti milia hominum de exercitu eius…*

PD IV.8: *Anno ab Urbe condita sexcentesimo Lucio Licinio Lucullo Postumio Altino consulibus, cum omnes Romanos ingens Celtiberorum metus invasisset…*

PD IV.8 in *B* (842–43): *Anno sexcentesimo postquam Roma condita fuit, cum omnes Romani haberent timorem propter gentes Celtiberorum…*

PD IV.10: *Tertium deinde bellum contra Carthaginem suscipitur sexcentesimo et altero anno ab Urbe condita Lucio Mallio Censurino et Marco Mallio consulibus, anno quinquagesimo primo postquam secundum Punicum transactum est. hii profecti Carthaginem.*

PD IV.10 in *B* (847–48): *Interea Lucius Mallius Censurinus et Marcus Mallius consules perrexerunt ad pugnandum contra Cartaginem…*

PD IV.11: *Per idem tempus Masinissa, rex Numidarum, per annos sexaginta fere amicus populi Romani, anno uitae nonagesimo septimo mortuus, quadraginta quattuor filiis relictis, Scipionem divisorem inter filios uos esse iussit.*

PD IV.11 in *B* (856–57): *Eodem tempore mortuus est Massinissa, rex Numidarum, qui habebat quadraginta filios.*

PD IV.12: *Ita Carthago septingentesimo anno postquam condita erat deleta est. ita quarto, quam coeptum fuit, bellum tertium terminatum est. Scipio nomen, quod avus eius acceperat, meruit, scilicet ut propter virtutem etiam ipse Africanus iunior vocaretur.*

PD IV.12 in *B* (875–77): *Ita Cartago, quę per septingentos annos regnauerat, dissipata est et pro eo quod iam dictus Scipio Iunior uicit Africam, accepit cognomen, ut diceretur Scipio Africanus.*

PD V.3: *Sexto Iulio Caesare et Lucio Marcio Philippo consulibus sexcentesimo quinquagesimo nono anno ab Urbe condita, cum prope alia omnia bella cessarent…*

PD V.3 in *B* (1022–23): *Anno sexcentesimo quinquagesimo nono postquam Roma condita fuit, et prope omnia iam bella cessauerunt…*

PD V.4: *qua re Sylla commotus cum exercitus ad Urbem venit; illic contra Marium et Sulpicium dimicavit, primus Urbem armatus ingressus est, Sulpicium interfecit, Marium fugavit, atque ita ordinatis consulibus in futurum annum Gneo Octauio et Cornelio Cinna ad Asiam profectus.*

PD V.4 in *B* (1047–50): *Pro qua causa iratus Silla uenit cum exercitu Romam et illic contra Marium et Sulpicium pugnauit. Primus urbem armatus ingressus est. Sulpicium interfecit et Marium fugauit.*

PD VI.1: *Marco Aemilio Lepido Quinto Catulo consulibus, cum Sylla rempublicam composuisset, bella nova exarserunt…*

PD VI.1 in *B* (1135): *Hoc denique tempore noua bella contra Romanos surrexerunt…*

PD VI.7: *Anno urbis Romae sexcentesimo septuagesimo octauo Macedoniam provinciam Marcus Licinnius Lucullus accepit…*

PD VI.7 in *B* (1175): *Interea Marcus Licinius Lucullus perrexit ad Macedoniam…*

PD VI.7: *nam multis ducibus et duobus simul Romanorum consulibus victis, sexaginta fere milium armatorum exercitum congregaverunt victique sunt in Apulia a Marco Licinnio Crasso proconsule et post multas calamitates Italiae tertio anno bello huic finis impositus.*

PD VI.7 in *B* (1185–88): *Nam multos duces etiam et duos consules Romanos uicerunt. Prope sexaginta milia armatos congregauerunt sed uicti sunt a Marco Licinio consule in Apulia, cum pugnam cum eo committere uoluissent.*

PD VI.8: *Sexcentesimo octogesimo primo anno Urbis conditae Publio Cornelio*[26] *tantum gravia bella in imperio Romano erant, Mitridaticum et Macedonicum.*

PD VI.8 in *B* (1189–90): *Interea nullus erat, qui pugnam contra Romanos committere auderet, et de nullo alio timebant Romani aliquid, nisi de Mitridate et Macedonio.*

PD VI.11: *Confecto bello Macedonico, manente Mitridatico, quod recedente Lucullo rex collectis auxiliis repauerat, bellum Creticum ortum est.*

PD VI.11 in *B* (1229) *Inter hec exortum est bellum Creticum.*

PD VI.15: *Marco Tullio Cicerone oratore et Gneo Antonio consulibus anno Urbis conditae sexcentesimo octogesimo nono Lucius Sergius Catilena nobilissimi generis vir sed ingenii pravissimi ad delendam patriam coniuravit cum quibusdam claris quidem sed audacibus viris.*

PD VI.15 in *B* (1277–80): *Dum hec fecisset iam dictus consul et cum gloria uictor Romam redisset, Lucius Sergius Catilina, uir nobilissimus sed nimium prauus simul consiliauit cum multis aliis uiris, ut bellum commoueret ciuile et patriam deleret.*

PD VI.16: *Sexcentesimo nonagesimo anno Urbis conditae Decimo Iunio Silano et Lutio Murena consulibus Metellus de Creta triumphavit, Pompeius de bello pyratico et Mitridatico…*

---

[26] The text of Eutropius has: …*Publio Cornelio Lentulo et Cn. Aufidio Oreste consulibus duo tantum…*

PD VI.16 in *B* (1285–86): *Eodem tempore multas uictorias habuerunt Romani: Metellus uictoriam habuit de Cretico bello, Pompeius de Pyratico bello et de multis aliis.*

PD VI.18: *Circa eadem tempora anno Urbis conditae sexcentesimo nonagesimo septimo Marcus Licinnius Crassus collega Gnei Pompei Magni in consulatu secundo contra Parthos missus est…*

PD VI.18 in *B* (1311): *In hoc tempore missus est in Parthiam Marcus Lucius Crassus…*

PD VIII.1: *Anno octingentesimo et quinquagesimo ab Urbe condita, Vetere et Valente consulibus, respublica ad prosperrimum statum rediit, bonis principibus ingenti felicitate commissa. Domitiano enim, exitiabili tyranno, Nerva successit, ut in privata vita moderatus et strenuus, nobilitatis mediae. qui senex admodum, operam dante Petronio Secundo praefecto praetorio, item Parthenio interfectore Domitiani, imperator est factus.*

PD VIII.1 in *B* (1617–18): *Mortuo Domiciano Nerua senex factus est imperator ab illis, qui occiderunt Domicianum.*

PD XI.7: *Anno ab Urbe condita millesimo centesimo uicesimo octauo Valens tricesimus nonus imperium Orientis quattuor annis Valentiniano mortuo tenuit,*

PD XI.7 in *B* (2103): *Mortuo Valentiniano Valens accepit imperium…*

PD XII.9: *Anno ab Urbe condita millesimo centesimo quadragesimo nono Archadius Augustus in Oriente, Honorius frater eius in Occidente quadragesimo secundo loco commune imperium, divisis tantum sedibus, tenere coeperunt.*

PD XII.9 in *B* (2242): *Archadius regnabat in Oriente, Honorius in Occidente.*

PD XIII.9: *Anno ab Urbe condita millesimo centesimo septuagesimo septimo Theodosius Archadii filius quadragesimus tertius regum Romanorum Orientale regebat imperium.*

PD XIII.9 in *B* (2347–48): *Predictus uero Theodosius nepos Honorii regnum Romanorum Orientale regebat.*

PD XIV.1: *Anno ab Urbe condita millesimo ducentesimo quarto defuncto Theodosio quadragesimus quartus in numero Marcianus orientali aulae praeficitur imperator.*

PD XIV.1 in *B* (2385–86): *Mortuo Theodosio Marcianus in Oriente imperator factus est.*

PD XIV.17: *Capta itaque hoc modo a Genserico Roma est, postquam eam primo Alaricus invaserat, secunda iam vice expletis ab eo tempore quadraginta quattuor annis, a conditione sua mille ducentis atque octo euolutis. relicta itaque Urbe per Campaniam sese Wandali Maurique effundentes cuncta ferro flammisque consumunt, quicquid superesse potest diripiunt, captam nobilissimam civitatum Capuam ad solum usque deiciunt, captivant, praedantur.*

PD XIV.17 in *B* (2537–41): *Hoc modo apprehensa est Roma in secunda uice postquam illam Alaricus apprehendit. Egressi Guandali et Mauri de Roma diuiserunt se per Campaniam et omnia gladio et incendio dissipauerunt et apprehenderunt nobilissimam ciuitatem Capuam et usque ad terram eam euerterunt.*

PD XV.1: *Anno ab Urbis conditione millesimo ducentesimo undecimo post Marciani imperatoris interitum Leo quintus ac quadragesimus Romanorum regum apud urbem Constantinopolim Augustali potitus est dignitate, qui deinceps sequenti tempore Leonem suum filium imperii consortem effecit.*

PD XV.1 in *B* (2563–65): *Mortuo Marciano imperatore Leo quadragesimus quintus ab Octauiano regnum Romanorum apud Constantinopolim accepit et deinde Leonem filium suum socium sibi fecit in regno.*

PD XV.4: *extincto Bilimere mox victor Ricimer Urbem invadens quarto iam anno agentem iura imperii Anthemium gladio trucidavit.*

PD XV.4 in *B* (2599–2600): *Statimque Ricimer patricius Romam inuasit et Anthemium principem, socerum suum, occidit…*

PD XV.10: *ita Romanorum apud Romam imperium toto terrarum orbe venerabile et Augustalis illa sublimitas, quae ab Augusto quondam Octaviano cepta est, cum hoc Augustulo periit anno ab Urbis conditione millesimo ducentesimo nono, a Gaio uero Caesare, qui primo singularem arripuit principatum, anno quingentesimo septimo decimo, ab incarnatione autem Domini anno quadringentesimo septuagesimo quinto. igitur deiecto ab Augustali dignitate Augustulo Urbem Odovacer ingressus totius Italiae adeptus est regnum.*

PD XV.10 in *B* (2650–53): *Ita Romanum imperium, quod in toto mundo gloriosum est, et illa imperialis altitudo, quę ab Octauiano imperatore cepta est, cum predicto Augustulo periit. Inter haec autem intrauit Odoaccar in Romam et tenuit tocius Italię regnum…*

6.4.2.2. *Omission of specific locations*

PD I.18: *sed cum primo anno bene egissent, secundo ex his Appius Claudius Virginii cuiusdam, qui honestis iam stipendiis contra Latinos in monte Algido militabat, filiam virginem corrumpere voluit;*

PD I.18 in *B* (197–99): *Primo anno bene fecerunt, secundo anno quidam Appius Claudius ex eisdem decemuiris uirginem filiam cuiusdam Romani corrumpere uoluit…*

PD I.20: *statim Galli Senones ad Urbem venerunt et victos Romanos undecimo miliario a Roma apud flumen Alliam secuti, etiam Urbem occupaverunt.*

PD I.20 in *B* (212–14): *Igitur Galli Senones cum duce Brenno pugnauerunt cum Romanis aput Allium fluuium et uicit eos. Deinde uenerunt et apprehenderunt Romam.*

PD II.1–2: *nam Camillus eo anno Vulscorum civitatem, quae per septuaginta anno bellum gesserat, vicit et Aequorum urbem et Sutrinorum atque omnes, deletis earundem exercitibus, occupauit et tres simul triumphos egit. Titus etiam Quintius Cininnatus, Praenestinos, qui usque ad urbis Romae portas cum bello uenerunt, persecutus, ad flumen Alliam vicit…*

PD II.1–2 in *B* (221–25): *Nam Camillus eo anno comprehendit ciuitatem Bulscorum, que per septuaginta annos pugnauerat cum Romanis. Titus ętiam Quincius Cincinnatus pugnauit cum Prenestinis ad flumen Alliam et uicit eos…*

PD II.8: *Lucius Papirius Cursor cum honore dictatoris ad id bellum profectus est. qui cum Romam redisset, Quinto Fabio Maximo magistro equitium, quem apud exercitum reliquid, praecepit, ne se absente pugnaret.*

PD II.8 in *B* (284–87): *Missus est contra illos ad pugnandum Lucius Poperius Cursor. Ille autem posuit super exercitum Fabium magistrum equitium et precepit ei, ut sine ipso non pugnaret…*

PD II.19: *Insequenti anno, Valerio Marco et Otacilio consulibus, in Sicilia a Romanis res magnae gestae sunt. Tauromenitani, Catinenses et praeterea L civitates in fidem acceptae. Tertio anno in Sicilia contra Hieronem regem Siculorum bellum paratum est. Cum omni nobilitate Syracusanorum pacem a Romanis impetravit deditque argenti CC talenta.*

PD II.19 in *B* (403–406): *In altero anno Valerius Marcus et Cotta consules Romani in Sicilia quinquaginta ciuitates subiugauerunt. Tertio anno Hieronem regem Siculorum uicerunt, qui dedit eis argenti ducenta talenta et fecit pacem cum eis.*

PD II.27: *Lutatius Catulus navem aeger ascendit; vulneratus enim in pugna superiore fuerat. contra Lilibeum ciuitatem Siciliae pugnatum est ingenti virtute Romanorum; nam LXXIII Carthaginiensium naves captae sunt, XXV demersae…*

PD II.27 in *B* (486–89): *…Luctacius Catulus in eadem pugna plagatus est. Pugnantes uero fortiter Romani apprehenderunt septuaginta tres naues Africanorum et uiginti quinque in mare submerserunt.*

PD IV.4: *tum rex pacem petit. isdem conditionibus data est a senatu, quamquam victo, quibus ante offerebatur: ut ex Europa et Asia recederet atque intra Taurum se contineret, decem milia talentorum et viginti obsides praeberet, Annibalem concitatorem belli dederet. Eumeni regi donatae sunt a senatu omnes Asiae civitates quas Antiochus bello perdiderat, et Rhodiis, qui auxilium Romanis contra regem Antiochum tulerant, multae urbes concesserunt. Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphavit.*

PD IV.4 in *B* (810–15): *Tunc rex Antiochus pacem petit et concessa est ei a Romanis in tali ordine ut de Asia et Europa recederet et daret decem milia libras argenteas insuper et obsides daret. Eumeni enim regi donatę sunt a Romanis omnes ciuitates Asię, quas Antiochus antea habuerat. Scipio deinde Romam cum magna gloria reuersus est.*

PD IV.5: *Annibal qui, victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam Bithyniae regem fugerat, repetitus etiam ab eo est per Titum Quintium Flamminium. et cum tradendus Romanis esset, venenum bibit et apud Libyssam in finibus Nicomedensium sepultus est.*

PD IV.5 in *B* (818–21): *Postquam autem uicerunt Romani Antiochum, Hannibal fugit ad Prusiam, regem Bithynię, ne traderetur Romanis. Iterum petierunt Romani a Prusia rege. Ille uero hoc agnoscens, ne traderetur in potestatem Romanorum, bibebat uenenum et mortuus est.*

PD IV.12: *diruta est autem Carthago omni murali lapide in pulverem comminuto. cuius fuisse situs huiusmodi dicitur: XXII passuum muro amplexa tota poene mari cingebatur absque faucibus, quae tribus milibus passuum aperiebantur; is locus murum triginta pedes latum habuit saxo quadrato in altitudine cubitorum quadraginta, a saxo cui Byrsae nomen*

erat, paulo amplius quam duo milia passuum tenebat; ex una parte murus communis urbis et Byrsae imminens mari, quod mare stagnum dicitur, quoniam obiectu protentae linguae strangulatur. spolia ibi inventa, quae variarum civitatum excidis Carthago collegerat, et ornamenta urbium civitatibus Siciliae, Italiae, Affricae reddidit quae sua recognoscebant.

PD IV.12 in *B* (867–75): *Disrupta est autem Cartago et murus illius in puluerem commutatus est. Fuit autem positio ipsius ciuitatis talis: uiginti duo milia passuum et totam ipsam ciuitatem mare cingebat absque tribus miliariis, quę a mari in mare habebat in terra. Et erat murus in isto loco de lapidibus quadratis in altitudine cubita quadraginta et in latitudine pedes triginta. Inuenerunt in ipsa ciuitate predam, quam de singulis ciuitatibus Africani apprehenderant, simulque et uaria ornamenta de Sicilia et de Italia inuenerunt ibi et quicumque cognoscebant sua tollebant illa.*

PD IV.22: *Anno sexcentesimo vicesimo septimo ab Urbe condita Gaius Cassius Longinus et Sextus Domitius Calvinus consules Gallis Transalpinis bellum intulerunt et Arbennorum tunc nobilissimae ciuitati atque eorum duci Vituito…*

PD IV.22 in *B* (976–78): *Anno sexcentesimo uicesimo septimo Gaius et Domicius ambo consules in Gallia ultra Alpes pugnauerunt cum Vituitu, rege Francorum.*

PD VI.8: *Lucius ergo Lucullus post pugnam Cizicenam qua vicerat Mitridatem, et navalem qua duces eius oppresserat, persecutus est eum et recepta Paflagonia atque Bithynia etiam regnum eius invasit, Sinopen et Amison ciuitates Ponti nobilissimas coepit. secundo proelio apud Gaveran civitatem, quo ingentes copias ex omni regno adduxerat Mitridates, cum XXX milia lectissima regis a V milibus Romanorum vastata essent, Mitridates fugatus et castra eius direpta.*

PD VI.8 in *B* (1191–96): *Missus est autem contra Mitridatem Lucius Lucullus, qui eum iam ad Cicicenum conclusit et fugere fecit et persecutus est eum et recepit Paflagoniam et Bithiniam, quas ille per forciam apprehenderat. Ęciam et ad regnum eius peruenit et pugnauit cum eo aput Gaueram ciuitatem et triginta milia homines, quos ipse secum adduxerat, occidit et ipse Mitridates fugatus est.*

PD VI.10: *Alter autem Lucullus, qui Macedoniam administrabat, Bessis primus Romanorum intulit bellum atque eos ingenti proelio in Hemo monte superavit.*

PD VI.10 in *B* (1216–18): *Deinde missus est Lucius Lucullus alter ad Macedoniam et primus omnium Romanorum contra Bessos pugnauit et uicit eos sibique subiugauit.*

PD VI.17: *domuit autem annis novem fere omnem Galliam quae inter Alpes, flumen Rodanum, Renum et Oceanum est et circuitu patet ad bis tricies centena milia passuum. Brittanis mox bellum intulit, quibus ante eum ne nomen quidem Romanorum cognitum erat.*

PD VI.17 in *B* (1308–1309): *Per nouem annos domuit prope omnem Galliam. Pugnauit cum Britannis, qui nec nomen Romanorum cognitum habebant…*

PD VI.18: *Circa eadem tempora anno urbis conditae sexcentesimo nonagesimo septimo Marcus Licinnius Crassus collega Gnei Pompei Magni consulatu secundo contra Parthos missus est, et cum circa Carras contra omen et auspicia dimicasset, a Surena Orodis regis duce victus, ad postremum interfectus est cum filio clarissimo et praestantissimo iuvene.*

PD VI.18 in *B* (1311–12): *In hoc tempore missus est in Parthiam Marcus Lucius Crassus et cum pugnasset ibi mortuus est cum filio suo.*

PD VI.20: *deinde in Thesalia apud Paleofarsacum* (sic) *productis utrimque ingentibus copiis dimicaverunt. Pompei acies habuit XL milia peditum…*

PD VI.20 in *B* (1327–28): *Deinde pugnauit cum Pompeio in Thessalia et habuit Pompeius quadraginta milia peditum…*

PD VI.24: *multa proelia fuerunt, ultimum apud Mundam ciuitatem, in quo adeo Caesar poene victus est, ut fugientibus suis se voluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adulescentium natus annos sex et quinquaginta veniret.*

PD VI.24 in *B* (1360–63): *…magnam pugnam cum ipso Cesare fecit ita ut fugientibus hominibus Cesaris, uellet se occidere, ut ille, qui iam habebat quinquaginta et sex annos et de multis preliis uictor fuerat, non ueniret in potestatem infantum.*

PD VI.25: *…bos in suburbano Romae ad arantem locutus est frustra se urgeri, non enim frumenta sed homines brevi defuturos.*

PD VI.25 in *B* (1375–78): *bos ad hominem locutus est, qui eum ad aratrum minabat, et dixit: "Quare me in tantum opprimis? Non enim erit paupertas de uictualio sed in breui tempore homines non erunt."*

PD VII.3: *Interea Brutus et Cassius interfectores Caesaris ingens bellum moverunt. erant enim per Macedoniam et Orientem multi exercitus, quos occupaverant. profecti sunt igitur contra eos Caesar Octavianus Augustus et Marcus Antonius; remanserat enim ad defendam Italiam Lepidus; apud Philippos, Macedoniae urbem, contra eos pugnauerunt. primo proelio victi sunt Antonius et Caesar…*

PD VII.3 in *B* (1400–1404): *Interea Brutus et Cassius, qui occiserunt Iulium Cesarem, mouerunt grande prelium contra Antonium. Erant enim per Macedoniam et Orientem multi populi, qui se ad illos coniunxerant. Perrexerunt contra Brutum et Cassium Cesar Octauianus et Marcus Antonius. In prima pugna uicti sunt Antonius et Cesar…*

PD VII.9: *nam exceptis civilibus bellis, in quibus invictus fuit, Romano adiecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Delmatiam saepe ante victam sed poenitus tunc subactam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, Retiam, Vindilicos et Talassos in Alpibus, omnes Ponti maritimas civitates, in his nobilissimas Bosforum et Ponticappadocem. vicit autem proeliis Dagos. Germanorum ingentes copias cecidit, ipsos quoque trans Aluem fluuium summouit, qui in barbarico longe ultra Renum est. hoc tamen bellum per Drusum privignum suum administravit…*

PD VII.9 in *B* (1441–46): *Nam absque ciuilibus bellis, in quibus uictoriam habuit, adiunxit ille Romano imperio Egyptum, Cantabriam, Dalmatiam, Pannoniam, Aquitaniam, Illiricum, Reciam, Vindelicos et omnes Ponti maritimas ciuitates. Vicit Dacos et multitudinem populi Germanorum occidit. Sed istam pugnam Drusus fecit priuignus eius, id est filiaster…*

PD VII.11: *quosdam reges ad se per blanditias evocatos numquam remisit, in quibus Archelaum Cappadocem, cuius etiam regnum in prouinciae formam redegit et maximam ciuitatem appellari nomine suo iussit, quae nunc Caesarea dicitur, cum Mazaga antea diceretur. hic tertio et vicesimo imperii anno, aetatis septuagesimo octavo, cum inmani furore insontes, noxios, suos pariter externosque puniret, resolutis militae artibus, Armenia per Parthos, Moesia a Dacis, Pannonia a Sarmatis, Gallia a finitimis gentibus direptae sunt.*

PD VII.11 in *B* (1525–28): *Aliquos reges per blandicias ad se uenire fecit et non eos ad sua regna iam redire permisit. Cumque suos et extraneos omnes crudeliter occideret, recessit ab eius dominatione Pannonia, Gallia, Armenia, Mesia.*

PD VII.15: *Per haec Romanae urbi execrabilis ab omnibus simul destitutus et a senatu hostis iudicatus; cum quaereretur ad poenam, quae poena erat talis, ut nudus per publicum ductus furca capite eius inserta virgis usque ad mortem caederetur atque ita praecipitaretur saxo, e palatio fugit et in suburbano se liberti sui, quod est inter Salariam et Nomentanam viam ad quartum Urbis miliarium, interfecit.*

PD VII.15 in *B* (1554–58): *Cumque esset abhominabilis omnibus, statuerunt senatores, ut mitteretur furca in collo ęius et nudus per publicum duceretur et cum uirgis usque ad mortem cederetur. Cumque hoc cognouisset, fugit de palatio noctę et ad quartum urbis miliarium ad uillam cuiusdam liberti sui absconditus est et ibi se occidit.*

PD VII.16: *insidiis Othonis occisus est imperii mense septimo. iugulatus in foro Romae sepultusque in hortis suis, qui sunt Aurelia uia non longe ab urbe Roma.*

PD VII.16 in *B* (1562–64): *In medio Romanae urbis foro decollatus est per consilium cuiusdam Othonis, qui post eum imperium tenuit. Regnauit autem solummodo menses septem.*

PD VIII.10: *Parthicum triumphum revexit. cum fratre eodemque socero triumphavit. obiit tamen in Venetia, cum a Concordia ciuitatem Altinum proficisceretur et cum fratre in vehiculo sederet, subito sanguine ictus, casu morbi, quem Greci apoplexin vocant.*

PD VIII.10 in *B* (1678–80): *… et cum fratre de uictoria Parthica triumphauit. Cumque cum fratre suo in curru sederet, subito mortuus est a sufocatione, quam Greci apoplexin uocant.*

PD VIII.13: *Ingenti ergo labore et moderatione, cum apud Carnuntum iugi triennio perseuerasset, bellum Marcomannicum confecit, quod cum his Quadi, Wandali, Sarmatae, Suevi atque omnis barbaria commoverat, multa hominum milia interfecit…*

PD VIII.13 in *B* (1688–90): *Interea contra Germanos et Marcomannos, Quados et Dacos et Sarmatas pugnauit et multa milia hominum in ipsa pugna interfecit.*

PD VIII.18: *bella multa et feliciter gessit. Pescennium Nigrum, qui in Aegypto et Suria rebellauerat, apud Cizicum interfecit. Parthos vicit et Arabas interiores et Azabenos;*

PD VIII.18 in *B* (1714–15): *Prelia multa fecit. Vicit Parthos, Arabas Adiabenosque.*

PD IX.9: *Victorinus postea Galliarum accepit imperium, vir strenuissimus, sed cum nimiae libidinis esset et matrimonia aliena corrumperet, Agrippinae occisus est, actuario quodam dolum machinante, imperii sui anno secundo.*

PD IX.9 in *B* (1812–13): *Victorianus postea in Gallia accepit imperium, sed cum nimie libidinis esset et mulieres aliorum adulteraret, occisus est.*

PD IX.10: *sed dum haec in Gallia geruntur, in Oriente per Odenachum Persae victi sunt. defensa Suria, recepta Mesopotamia usque ad Tesifontem Odenachus penetrauit.*

PD IX.10 in *B* (1817–19): *Cum ista omnia in Gallia fierent, Odenatus quidam collecta multitudine rusticorum uicit Persas in Oriente et defendit Suriam; recollegit Mesopotamiam.*

PD IX.11: *Gallienus interea fraude Aureoli ducis sui Mediolani cum Valeriano fratre occisus est imperii anno nono…*

PD IX.11 in *B* (1822–24): *Galienus autem cum supra modum luxurie deseruiret, occisus est cum Valeriano, fratre suo, per fraudem Aureoli, ducis sui. Regnauit autem annos quindecim.*

PD IX.11: *parcus vir ac modestus et iusti tenax ac reipublicae gerendae idoneus, adversus trecenta milia Alamannorum haut procul a lacu Benaco, in silua quae Ligana dicitur, dimicans tantam multitudinem fudit, ut aegre pars dimidia superfuerit.*

PD IX.11 in *B* (1827–30): *Fuit abstinens, modestus et aptus ad causam publicam regendam. Iste apud lacum Benacum cum trecentis milibus Alamannorum pugnauit et uicit eos et tantam multitudinem illorum occidit, ut uix dimidia pars remaneret.*

PD IX.13: *iste in Italia tribus proeliis uictor fuit apud Placentiam, iuxta amnem Metaurum ac Fannum Fortunae, postremum Ticinensibus campis. huius tempore apud Dalmatas Septimius imperator effectus mox a suis obtruncatur.*

PD IX.13 in *B* (1840–42): *In Italia tribus preliis uictor fuit. Huius temporibus apud Dalmatas Septimius imperator factus est et statim a suis interfectus.*

PD IX.15: *…interfectus est in itineris medio quod inter Constantinopolim et Eracliam est stratae veteris; locus Cenofrurium appellatur. mors tamen eius inulta non fuit. meruit quoque inter divos referri. imperavit annos quinque menses sex.*

PD IX.15 in *B* (1854–55): *…occiderunt illum in medio itinere inter Constantinopolim et Heracleam. Regnauit annos quinque et menses sex.*

PD IX.23: *Per idem tempus a Constantio Caesare in Gallia bene pugnatum est. circa Lingonas die una adversam et secundam fortunam expertus est. nam cum repente barbaris ingruentibus intra civitatem esset coactus tam praecipiti necessitate, ut clausis portis in murum funibus tolleretur, vix quinque horis mediis adventante exercitu sexaginta fere milia Alamannorum cecidit.*

PD IX.23 in *B* (1918–21): *In hoc tempore uiriliter pugnauit in Gallia Constantius Cesar. Tamen in prima pugna Alamanni occiderunt exercitum eius et ipse cum magna angustia*

exinde fugit. Postea in secunda pugna habuit Constantinus uictoriam et sexaginta milia Alamannorum occidit.

PD IX.25: *Mox tamen per Illiricum Moesiamque contractis copiis rursus cum Narseo Hormisde et Saporis avo in Armenia maiore pugnavit successu ingenti nec minore consilio, simul fortitudine, quippe qui etiam speculatoris munus cum altero aut tertio equite susceperit. pulso Narseo…*

PD IX.25 in *B* (1928–29): *Postea Galerius congregauit populum et iterum pugnauit cum Narseo, rege de Perside, et uicit illum atque fugauit.*

PD IX.25: *quare ad Dioclitianum in Mesopotamiam cum praesidiis tamen morantem ouans regressus ingenti honore susceptus est.*

PD IX.25 in *B* (1932): *Reuersus inde recepit eum Dioclecianus cum maximo honore.*

PD X.4: *non multo deinceps in Oriente quoque adversus Licinnium Maximinus res novas molitus vicinum exitium fortuita apud Tarsum morte praevenit.*

PD X.4 in *B* (2006–2007): *Iterum in Oriente Maximinus, persecutor christianorum, pugnauit cum Licinio et ab eo occisus est.*

PD XI.2: *Eodem anno apud Atrebatas vera lana de nubibus pluviae mixta defluxit.*

PD XI.2 in *B* (2081): *Eodem anno descendit uera lana de nubibus mixta cum pluuis…*

PD XI.5: *Valentinianus vero anno imperii sui undecimo, cum Sarmatae sese per Pannonias diffudissent easque vastarent, bellum in eos parans, dum apud Brigitionem oppidum Quadorum legationi responderet, anno aevi quinto et quinquagesimo subita effusione sanguinis, quae grece apoplexis vocatur, voce amissa sensu integer expiravit.*

PD XI.5 in *B* (2094–96): *Post hęc omnia, cum Valentinianus contra Sarmatas pugnare uoluisset, subito effusione sanguinis, quod Grece apoplexia uocatur, suffocatus et mortuus est.*

PD XI.9: *qui postquam experientissima providentia Africam composuisset, stimulante invidia iussus a Valente interfici, apud Carthaginem baptizari in remissionem peccatorum praeoptavit ac demum gloriosa morte occumbens percussori iugilum ultro praebuit.*

PD XI.9 in *B* (2113–15): *Postquam idem Theodosius Africam ordinauit, per inuidiam iussit eum Valens occidi, sed ille prius baptizatus est in remissionem peccatorum et sic decollatus est.*

PD XI.12: *igitur Gratianus admodum iuvenis cum inaestimabilem multitudinem hostium Romanis infusam finibus cerneret, fretus Christi potentia longe inpari militum numero sese in hostem dedit et continuo apud Argentariam oppidum Galliarum formidolosissimum bellum incredibili felicitate confecit;*

PD XI.12 in *B* (2145–48): *Igitur cum esset iuuenis et uideret multitudinem inimicorum Romanos fines introisse, et quamuis non haberet multum populum, tamen adiutus Christi potentia pugnam commisit cum suis aduersariis…*

PD XII.3: *Igitur Valentinianus iunior, cum in Galliam transisset ibique tranquilla republica in pace ageret, apud Viennam dolo Arbogastis comitis ui strangulatus atque, ut volontariam sibi conscivisse mortem putaretur, laqueo suspensus est:*

PD XII.3 in *B* (2207–2209): *Igitur predictus Valentinianus cum transiret in Galliam ibique causam publicam in pace ageret, occisus est per fraudem Arbogasti, comitis sui, et mortuus est.*

PD XII.15: *Regem deinceps Athaulfum Alarici adfinem Gothi constituentes Romam redeunt; si quid residui fuit, more locustarum eradunt, auferentes exinde Gallam Placidiam Theodosii principis filiam, sororem Honorii, quam sibi Athaulfus apud Forum Cornelii coniugio sociavit.*

PD XII.15 in *B* (2293–96): *Deinde predicti Gothi fecerunt super se regem Athaulfum, parentem Alarici regis, et Romam reuersi sunt et quicquid ibi remansit, totum exinde eraserunt sicut locustę et tulerunt inde filiam Theodosii imperatoris, quam sibi idem Athaulfus rex in coniugium sociauit.*

PD XIII.3: *cernens itaque Honorius ubique se Constantii virtute et ingenio seu per bella seu pacis moderatione tueri, eum cunctis adnitentibus apud Rauennam in regni consortium adscivit, qui necdum septem mensibus evolutis ex hac luce subtractus est.*

PD XIII.3 in *B* (2329–32): *Deinde consentientibus omnibus fecit sibi illum socium ad tenendum imperium. Non completis septem mensibus Constantio regnante in imperio mortuus est.*

PD XV.1: *quod cum prope quattuor annis obtinuisset, haut procul a Dertonensi civitate iuxta Hiriam flumen occisus est…*

PD XV.1 in *B* (2567–68): *Quod cum prope quattuor annos tenuisset, non longe a Dertona ciuitate occisus est…*

PD XV.3: *deinde barbarica perfidia foedus Ricimer inrumpens, erat enim Gothus prosapia, cum manu mox valida Urbem contendit atque atque apud Anicionis pontem castra composuit. divisa itaque Roma est et quidam favebant Anthemio, quidam vero Ricimeris perfidiam sequebantur.*

PD XV.3 in *B* (2591–93): *Inde cum multitudine populorum uenit Romam contra Anthemium socerum suum. Diuisa est itaque Roma. Alii sequebantur Anthemium, alii Ricimerem patricium.*

PD XV.15: *egressus itaque a Misia cum omni Ostrogotharum multitudine universaque supellectili per Sirmium Pannoniasque iter faciens ad Italiam venit. ac primus iuxta Sontium flumen, qui non longe ab Aquileia labitur, castra componens, dum uberrimis quae eo loco habentur pascuis fatigata aliquantulum ex itineris longitudine iumenta reficeret, ibi mox ei cum grandi suorum exercitu totisque Odovacer Italiae viribus occurrit. quem Theodoricus*

alacriter excipiens magno superatum proelio postremo in fugam convertit. exinde Theodoricus movens cum Veronam venisset, iterum adversus eum Odovacer non minori quam prius belli sese apparatu opponit. contra quem Theodoricus haut procul a Veronensi urbe confligens nimia eius exercitum caede contrivit ipsumque pariter et omnem illius multitudinem dare terga coegit. qui dum fugae metu se praecipites in Adesim fluuium mergunt, ex magna parte rapidissimis eius gurgitibus implicate suffocantur.

PD XV.15 in *B* (2694–2702): *Exiens de Misia cum omni multitudine Ostrogothorum et cum omnibus, quę habebat, ueniens per Pannonias intrauit in Italiam. Cumque prope Aquileiam in quodam loco resideret, iuit contra eum Odoaccar cum magno exercitu. Pugnauitque cum eo Theodericus et uicit illum fecitque eum fugere. Mouens se de eodem loco Theodericus cum uenisset Veronam, iterum occurrit ei Odoaccar ad pugnandum cum eo. Contra quem Theodericus pugnauit et multos de illius exercitu occidit et illum cum aliis fugere coegit.*

PD XV.17: *Theodoricus itaque aliquandiu intra munitiones exercitum retinens, demum relictis ibi matre, sororibus universaque vulgi multitudine nihil plane dubius de Epiphanii viri sanctissimi fide cum expeditis armatorum cuneis ad Odovacris obsidionem Ravennam perrexit, dumque eo loco cui Pinetum nomen est non procul ab urbe castra posuisset, per continuum pene triennium Odovacrem obsedit.*

PD XV.17 in *B* (2711–13): *Deinde Theodericus dimisit intra Ticinum matrem, sorores et omnia, quę habebat, et abiit Rauennam, ut obsideret Odoaccar, et obsedit eum per tres annos.*

6.4.2.3. *Omission of proper names*

PD II.5: *Ibi nobilissimus de senatoribus iuuenis Lucius Mallius prouocantem Gallum ad singulare certamen progressus occidit…*

PD II.5 in *B* (241–42): *Tunc unus de Gallis prouocauit quendam de senatoribus Romanorum ut pugnaret cum eo.*

PD III.16: *Tum multae ciuitates Romanorum quae ad Annibalem transierant, rursus se Fauio Maximo dediderunt.*

PD III.16 in *B* (714–16): *Tunc multe ciuitates Romanis se subdiderunt, que Hannibali propter timorem subiugate fuerant.*

PD IV.5: *… repetitus etiam ab eo est per Titum Quintium Flamminium.*

PD IV.5 in *B* (819–20): *Iterum petierunt Romani eum a Prusia rege.*

PD IV.16: *Deinde Gaium Plautium praetorem idem Viriatus multis proeliis fractum fugauit; post haec Claudium Unimammium cum omni exercitu superauit.*

PD IV.16 in *B* (893–94): *Deinde duo alios consules uicit et omnem illorum populum occidit.*

PD IV.20: *Nam et Bithyniae rex Nicomedes Romanos iuuit et Mitridates Ponticus, cum quo bellum postea grauissimum fuit, et Ariarates Cappadox et Polemenes Paflagon.*

PD IV.20 in *B* (946–47): *Fuerunt autem in adiutorio iam dicti consulis multi reges.*

PD IV.26: . . . *quod Adherbalem et Hiempsalem, Micipsae filios, fratres suos reges et populi Romani amicos, interemisset.*

PD IV.26 in *B* (979–80): . . . *eo quod ille occiderat fratres suos, qui fuerant amici de Romanis.*

PD V.1: . . . *LXXX milia coepit et ducem eorum Teutomodum* . . .

PD V.1 in *B* (1006–1007): . . . *et septuaginta milia ex eis apprehenderunt simul cum duce eorum.*

PD VI.9: *Tigranocertam ciuitatem Arzianenae nobilissimam regni Armeni accepit* . . .

PD VI.9 in *B* (1202): *Cepit obsidere ciuitatem eius.*

PD VI.9: *Inde Nisibim profectus* . . .

PD VI.9 in *B* (1208): *Deinde abiit idem consul ad aliam ciuitatem Armenie* . . .

PD VI.10: *oppidum Uscudamam, quod Bessi habitabant, eodem die quo adgressus est, uicit, Cabulen coepit* . . .

PD VI.10 in *B* (1218–19): *Etiam et Scudamam ciuitatem eorum apprehendit et multas alias ciuitates* . . .

PD VI.17: *Dein Ariouistum regem, cui auxiliabantur Arudes, Marcomones, Triboci, Wangiones, Nemetes, Eduses et Suebi, fugere conpulit* . . .

PD VI.17 in *B* (1296–97): *Deinde uicit Ariobistum regem, in cuius adiutorio multe gentes erant* . . .

PD VI.17: *Post hanc gentem Belgarum, cui adhaeserant Bellouagui cum sexaginta milibus armatorum, Suessones cum quinquaginta milibus, Neruii praeterea, quorum adeo indomita feritas erat ut numquam ad se mercatores accedere sinerent, hi nihilominus quinquaginta milia armatorum habentes, Atrepates etiam et Ambiani, Menappi, Caleti, Velocases, Velomandi, Atuatici, Condurses, Eburones, Cerosi, Cemani, qui uno nomine Germani uocantur, quorum omnium cum his, quos supra diximus, ducenta septuaginta duo milia fuisse referuntur.*

PD VI.17 in *B* (1297–99): *Post hec congregate sunt multe gentes de Germania ad pugnandum contra Iulium Cesarem. Quos dicunt fuisse septuaginta duo milia pugnatores.*

PD VI.19: *Contradictum est a Marcello consule, a Vibulo, a Pompeio, a Catone* . . .

PD VI.19 in *B* (1317): . . . *sed contradictum est ei a Marcello consule et a ceteris* . . .

PD VI.19: *Apud Epyrum, Macedoniam, Achaiam* . . .

PD VI.19 in *B* (1323): . . . *in Epyram, in Macedoniam et per ceteras ciuitates.*

PD VI.23: *Duces autem Romani erant Publius Cornelius Scipio ex genere antiquissimo Scipionis Africani, hic etiam socer Marci Pompei fuerat, Marcus Petreiusque Varus, Marcus Portius Cato, Lucius Cornelius Faustus Sullae dictatoris filius.*

PD VI.23 in *B* (1355–56): *et ibi fuerunt cum eo duces Romanorum Cornelius Scipio, Faustus Sullę dictatoris filius et alii duces.*

PD IX.7: … *a Sapore Persarum rege superatus est*…

PD IX.7 in *B* (1792–93): … *rex Persarum uicit illum*…

PD IX.18: … *Sohenen et Tesifontem urbes notissimas coepit.*

PD IX.18 in *B* (1875): … *et duas nobilissimas ciuitates eorum apprehendit.*

PD XII.2 *Victorem quoque Maximi filium, quem imperatorem pater Gallis infantili aetate reliquerat, extinxit.*

PD XII.2 in *B* (2204–2206): *Deinde Theodosius occidit filium Maximi, quem ille in Gallia imperatorem reliquerat.*

PD XII.12: *Conterritus namque diuinitus Radagaisus in aspero Fesulani montis iugo urguente undique timore concluditur*…

PD XII.12 in *B* (2261–62): *Per diuinam namque potentiam territus est Radegausus et fugiit in quendam montem*…

PD XII.13: *Qui dum ad Galliam pergens ob recuperationem iumentorum apud Pollentiam aliquantulum resedisset*…

PD XII.13 in *B* (2270–71): *Alaricus dum ad Galliam pergeret, per aliquantum tempus in quodam loco moratus est.*

PD XII.15: … *auferentes exinde Gallam Placidiam Theodosii principis filiam, sororem Honorii*…

PD XII.15 in *B* (2295–96): … *et tulerunt inde filiam Theodosii imperatoris*…

PD XIII.3: *Honorius Gallam Placidiam germanam suam Constantio suo comiti fide integerrimo et ingenti uiro iamdudum promissam magno cunctorum gaudio sociauit*…

PD XIII.3 in *B* (2328–29): *Tunc Honorius imperator dedit sororem suam uxorem Constancio comiti suo.*

PD XIV.7: … *Torismund Theodoriti regis filius dolens de paterno funere*…

PD XIV.7 in *B* (2444–45): *Filius uero Theoderici regis Gothorum dolens de morte patris sui*…

PD XIV.15: … *anno sequenti a Transila Aetii milite, cum triginta annis imperium gessisset, confossus interiit*…

PD XIV.15 in *B* (2522–23): *Nam et ipse a quodam milite Ecii patricii occisus est. Regnauit annos triginta.*

PD XVI.2: … *Festus senatorum nobilissimus et exconsul et alius exconsul Probinus Laurentii partibus fauentes aduersus Faustum exconsulem coeterosque, qui Symmacho adherebant…*

PD XVI.2 in *B* (2738–39): *Alii namque elegerant Laurencium et alii Simachum.*

PD XVI.8: … *Iohannem papam simulque cum eo Theodorum Inportunum atque Agapitum consulares uiros aliumque Agapitum patricium Constantinopolim ad Iustinum principem dirigit:*

PD XVI.8 in *B* (2790–91): … *direxit missos suos in Constantinopolim ad Iustinum imperatorem…*

PD XVI.22: *Cui succedit Erarius et ipse necdum anno expleto iugulatur.*

PD XVI.22 in *B* (2912–13): *Deinde fecerunt super se alium regem, qui et ipse non expleto anno occisus est.*

6.5. *Narrative techniques: continuity – coherence – invigoration*

The redaction also appears to involve a restructure of the narrative. The redactor has avoided elements of narrative discontinuity or lack of coherence such as repetitions, leaps of time and space etc. In addition there is some effort dedicated to a general invigoration of the narrative by describing the perceptions and intentions of the historical actors. These narrative techniques are performed by omitting, changing or adding textual passages.

6.5.1. *Avoidance of repetitions, digressions or leaps in time by omission or textual change*

When describing the Gallic wars, Paul the Deacon expanded Eutropius VI.17 with Orosius VI.7.5. This resulted in a needless repetition of the victory over the Helvetians. The superfluous mention of the Helvetians is omitted in *B*:

PD VI.17: *Primos uicit Heluetios qui nunc Sequani appellantur, deinde uincendo bella grauissima usque ad Oceanum Brittanicum processit. Expugnauit namque in ea Heluitios, Tulingos, Latobolos, Rauracos et Boios…*

PD VI.17 in *B* (1292–94): *Primum namque uicit gentem, quę dicitur Ęlbecia. Deinde fortiter pugnando peruenit usque ad oceanum Britannicum. Pugnauit namque cum Tulignis, Latouois et Rauracis…*

Paul the Deacon VII.1–7 narrates the civil wars of 44–31 B.C. from the battle of Mutina to Philippi and Actium. This section also contains passages relating Roman campaigns in Persia and Marcus Agrippa's suppression of the rebellion in Aquitania. The compiler probably found these digressions distracting and omitted them. Compare Paul's sequence of VII.4–6 with *B*:

PD VII.4–6: *Interim a Sexto Pompeio, Gnei Pompei filio, ingens bellum in Sicilia commotum est, his qui superfuerant ex partibus Bruti Cassiique ad eum confluentibus. bellatum per Caesarem Augustum Octavianum et Marcum Antonium adversus Sextum Pompeium est. pax postremo convenit. Eo tempore Marcus Agrippa in Aquitania rem prospere gessit. et Lucius Bentilius Bassus inrumpentes in Syriam Persas tribus proeliis uicit. Pastorum, regis Orodis filium, interfecit eo ipso die quo olim Orodis Persarum rex per ducem Surenam Crassum occiderat. hic primus de Parthis iustissimum triumphum Romae egit. Interim Pompeius pacem rupit et navali proelio victus fugiens ad Asiam interfectus est. Antonius, qui Asiam et Orientem tenebat, repudiata sorore Caesaris Augusti Octaviani, Cleopatram reginam Aegypti duxit uxorem. contra Persas etiam ipse pugnauit. primis eos proeliis uicit, regrediens tamen fame et pestilentia laborauit et, cum instarent Parthi fugienti, ipse pro uicto recessit. Hic quoque ingens bellum ciuile commovit…*

PD VII.4–6 in *B* (1409–18): *Interea Sextus Pompeius magnam pugnam in Sicilia commouit. Nam confugerant ad eum illi milites, qui fuerant Cassii et Bruti. Tunc abierunt contra Pompeium Octauianus et Antonius sed cum non posset eis resistere Pompeius, pax inter eos firmata est. Interea Pompeius pacem ruperat et cum Agrippa, qui erat ex parte Cesaris, pugnauit in mare et uictus est ab eo fugitque in terram Asię et ibi occisus est. Antonius uero, qui Asiam et Orientem tenebat, dimisit sororem Octauiani Cesaris, quam habebat uxorem, et accepit uxorem Cleopatram, quę erat regina Ęgypti. Deinde quoque magnum ciuile bellum commouit Antonius…*

Another example of redundancy is Paul the Deacon's combination of Eutropius' and the *Epitome*'s descriptions of Augustus' reign. This has caused the length of the reign to be mentioned twice. This superfluous mention has been avoided in *B*:

PD VII.10: *Quadraginta quattuor annis, quibus solus gessit imperium, civilissime uixit, in cunctos liberalissimus, in amicos fidelissimus, quos tantis euexit honoribus ut poene aequaret fastigio suo. Imperauit annos quinquaginta et sex, duodecim cum Antonio, quadraginta uero et quattuor solus;*

PD VII.10 in *B* (1510–11): *Tenuit imperium annis quinquaginta et sex, duodecim annis regnauit cum Antonio, quadraginta et sex regnauit solus.*

Likewise, the killing of Numerianus (*PD* IX.19), Diocletian's retirement in Salona (*PD* IX.27), the death of Jovian (*PD* X.17) and Stilicho's attempt to make his son emperor (*PD* XII.11) are all omitted in order not to be repeated in IX.20, IX.28, X.18 and XII.16

PD IX.19: *nam de Perside victor exercitus rediens, cum Carum Augustum fulmine, Numerianum Caesarem insidiis perdidisset, Dioclitianum imperatorem creavit Dalmatia oriundum, virum obscurissime natum, adeo ut a plerisque scribae filius, a nonnullis Anuli senatoris libertinus fuisse credatur.*

PD IX.20: *Is primum militi in contione iuravit Numerianum nullo suo dolo interfectum, et cum iuxta eum Aper, qui Numeriano insidias fecerat, constitisset, in conspectu exercitus manu Dioclitiani percussus est gladio. postea…*

PD IX.19–20 in *B* (1887–94): *Reuersus exercitus a Perside, ubi Carus imperator mortuus fuerat, Dioclecianum sibi imperatorem fecerunt, qui fuit natus de Dalmatia. dicunt alii, ut fuisset filius cuiusdam scribę, alii dicunt, ut fuisset libertinus Anolini senatoris.*

Iste primum in conuentu militum iurauit, quod Numerianus non fuisset per suam fraudem occisus cumque staret iuxta eum Aper, qui Numerianum iam dictum per fraudem occiderat, statim manu sua illum occidit Dioclecianus asstante omni suo exercitu. Post hęc…

PD IX.27: *cum tamen ingravescente aevo parum se idoneum Dioclitianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculio fuit, ut in vitam privatam concederent et stationem tuendae reipublicae viridioribus iunioribusque mandarent; cui aegre collega obtemperavit. tamen uterque uno die privato habitu imperii insigne mutavit, Nicomediae Dioclitianus, Herculius Mediolani, post triumphum inclitum, quem Romae ex numerosis gentibus pompa ferculorum illustri, qua Narsei coniuges sororesque et liberi ante currum ducti sunt. concesserunt tamen Salonam unus, alter in Licaonia.*

PD IX.28: *Dioclitianus privatus in villa, quae haud procul a Salonis est, praeclaro otio senuit. qui dum ab Herculio atque Galerio ad recipiendum imperium rogaretur, tamquam pestem aliquam detestans in hunc modum respondit…*

PD IX.27–28 in *B* (1938–50): *Cumque uideret Dioclecianus, quia propter senectutem non posset imperium regere, dixit Herculiano et Maximiano, ut bonum esset iunioribus committere causam publicam regendam. Herculianus uero quamuis non ex tota uoluntate fecisset, tamen consensit ei in hoc dicto et in uno die Dioclecianus apud Nicomediam et Maximianus apud Mediolanum potestatem imperii dimiserunt simulque ornamenta regalia posuerunt et post gloriam, quam in Roma ex multis gentibus adduxerunt, simulque et de uictoria, quam de uxore Narsei et sororibus et filiis habuerunt, quos ante currum suum ducere fecerunt, subito imperium post tantam gloriam dimiserunt.*

Dioclecianus autem in Salona consenuit. Nam dum Herculius et Galerius eum rogarent, ut rediret in imperium, respondit eis…

PD X.17: *isque intergressus atque Illyricum petens in Galatiae finibus repentina morte obiit, vir alias neque iners neque imprudens.*

PD X.18: *Multi exanimatum opinantur nimia crudelitate, inter cenandum enim nimium epulis indulserat, alii odore cubiculi, quod ex recenti textorio calcis grave quiescentibus erat, quidam nimietate prunarum, quas gravi frigore adoleri multas iusserat. decessit imperii mense septimo, quarto decimo kal. martias, aetatis, ut qui plurimum vel minimum tradunt, tertio et tricesimo anno, ac benignitate principum, qui ei successerunt, inter divos relatus est. nam et civilitate proprior et natura admodum liberalis fuit.*

PD X.17–18 in *B* (2057–61): *Inde ad Illiricum rediens per Galatiam transiit.*

Cumque intraret ad quiescendum in quoddam cubiculum, qui (sic) *erat ex recenti calce linitus* (sic), *et fecisset ibi multas prunas, id est carbones, propter nimium frigus, tunc dicitur, ut de calore et odore calcis adgrauatus et suffocatus sit. Regnauit menses octo.*

PD XII.11: *Interea Rufinus, cui a Theodosio Orientalis aulae cura commissa est, malo perfidiae depravatus, cum barbarorum solaciis regnum temptaret invadere, morte iustissima poenas luit. Stilico quoque Occidentis tutor imperii, inmemor conlatorum beneficiorum, inmemor adfinitatis, nam socer extabat Honorii, regnum et ipse Eucherio filio affectans ingentia reipublicae intulit mala; nam saepe cum delere possit barbaros, fovit, saepe Alaricum cum Gothis suis vicit, saepe conclusit, semperque dimisit. cui quis fuerit exitus, suo melius in loco dicetur.*

PD XII 16: *Interea comes Stilico Wandalorum perfidae et dolosae gentis genere editus, Eucherium, ut dictum est, filium iam a puero Christianorum persecutionem meditantem, ut in imperio substitueret, ante biennium Romanae inruptionis gentes copiis viribusque intollerabiles, hoc est Alanorum, Suevorum, Wandalorum, Burgundionum, ultro in arma suscitavit easque pulsare Gallias voluit, ut sub hac necessitate a genero in filium extorquere imperium possit. tandem ubi imperatori Honorio exercituique Romano haec tam ingentia damna patefacta sunt, commoto iustissime exercitu occisus est Stilico, qui ut unum puerum purpuram indueret, totius generis humani sanguinem dedit. occisus Eucherius eius filius paucique cum isdem satellites tantarum molitionum puniti sunt.*

PD XII.16 in *B*[27] (2301–2305): *Interea comes Stilico, qui fuerat natus de perfida et dolosa gente Guandalorum et erat socer Honorii imperatoris, uoluit per fraudem tollere ipsum imperium socero suo et facere Eucherium filium suum imperatorem. Honorius congregato exercitu suo pugnauit cum Stilicone et uicit illum atque occidit simulque et filium eius Eucherium.*

Paul the Deacon's tale of Romulus and Remus is somewhat awkward. In a passage on Numitor and Amulius we hear about Numitor's daughter and her children:

PD I.1a: *Numitor Procae regis maior filius, a fratre Amulio regno pulsus, in agro suo uixit. filia eius, adimendi partus gratia, uirgo Vestalis electa est; quae, cum septimo patrui anno geminos edidisset infantes, iuxta legem in terra uiua defossa est. verum paruulos, prope ripam Tiberis expositos, Faustulus regii pastor armenti ad Accam Laurentiam uxorem suam detulit, quae, ob pulchritudinem et rapacitatem corporis quaestuosi, lupa a vicinis appellabatur; unde et ad nostram usque memoriam meretricum cellulae lupanaria dicuntur. pueri cum adoleuissent, collecta pastorum et latronum manu, interfecto apud Albam Amulio, auum Numitorem in regnum restituunt.*

Neither the children nor their mother is named. Then, in the succeeding chapter it is stated that the Romanum imperium begins with Romulus, son of Rhea Silvia and Mars:

[27] *PD* XII.11 is entirely omitted.

PD I.1: *Romanum igitur imperium, quo neque ab exordio ullum fere minus neque incrementis toto orbe amplius humana potest memoria recordari, a Romulo exordium habet, qui Reae Siluiae Vestalis uirginis, ut praemissum est, filius et, quantum putatus est, Martis, cum Remo fratre uno partu editus est. is cum inter pastores latrocinaretur, XVIII annos natus urbem exiguam in Palatino monte constituit…*

The "delayed" presentation, caused by Paul's combining Eutropius with Jerome, is avoided in the paraphrase of *B*:

PD Ia and I *in B* (54–74): *Iste iactauit Numitorem fratrem suum de regno et habitauit ipse Numitor in rebus suis. Rea Siluia, filia eiusdem Numitoris, electa est, ut esset uirgo deę Veste in templo eius. Postea concubuit cum ea deus Martis et nati sunt ex ea duo filii Remus et Romulus. Mater uero illorum propter adulterium, quod commisit, uiua sepulta est secundum legem, quę aput illos erat instituta. Filios eius, id est Remum et Romulum, iactauerunt prope ripam Tyberi fluminis. Videns autem eos quidam pastor regis nomine Faustulus leuauit eos et portauit ad Accam Laurentiam uxorem suam et nutriuit eos. Ipsa uero Acca Laurentia propter quod erat formosa et meretrix et multum lucrum querebat de corpore suo, uicini eius appellabant eam lupam. Unde et ab illo tempore cellulę ubi meretrices habitabant lupanaria nominata sunt. Predictus uero Romulus et Remus, cum creuissent, collegerunt pastores ac latrones et abeuntes occiderunt intra ciuitatem Amulium, qui auum illorum de regno eiecerat et predictum auum suum Numitorem in regno restituunt. Romanum igitur imperium a Romulo et Remo initium accepit et sicut in primis quando exortum est minus fuit omnibus aliis regnis ita postea crescendo exaltatum est super alia regna. Predicti uero Remus et Romulus, cum haberent annos decem et octo et latrocinarentur inter pastores, fecerunt ciuitatem paruam in Paletino monte.*

The account of the Gallic invasion of 225 B.C., offers another example of an inelegant combination of sources. Paul's juxtaposition of Eutropius III.5 and Jordanes *Romana* 178 results in a double exposition of the Roman victory with a description of the Gauls inserted in the middle. In *B* this is resolved by an unsplit narration of the struggle (the historiographical details omitted) preceded by the description of the Gauls:

PD III.5: *Aemilio consule ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt. Sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fauio historico, qui ei bello interfuit, DCC milia hominum parata ad id bellum fuisse. Sed res per consules tantum prospere gesta est. XL milia hostium interfecta sunt et triumphus Aemilio decretus. Gallorum siquidem animi feroces, corpora plus quam humana erant, sed experimento deprehensum est, quod uirtus eorum, sicut primo impetu maior quam uirorum est, ita sequens minor quam feminarum; Alpina corpora humenti caelo educata habent quiddam simile niuibus suis, cum mox calore pugnae statim in sudorem eunt et leui modo quasi sole laxantur. Hii Brittomaro duce non prius posituros se baltea iurauerunt, quam Capitolium incendissent. Factumque est; nam uictos eos Aemilius in Capitolio discinxit, et quia dux eorum de Romano milite Marti suo torquem auream deuotasset, de ipsius Ariobistonis reliquorumque Gallorum torquibus aureum trophaeum Ioui erexit.*

PD III.5 in *B* (522–37): *Interea iurauerunt inter se Galli et Ariobistones, ut contra Romanos pugnarent, et non sua balthea prius discinxissent quam Capitolium Romę incenderent, sed contra eos perrexit Emilius consul cum Romano exercitu et pugnauit cum eis atque superauit eos et tulit baltea et torques illorum et optulit Ioui deo suo pro gloria uictorię, eo quod Maro, dux eorundem Gallorum uotum uouerat, ut de Romanis torquem auream deo suo Marti offerret. Nam supradictus Emilius consul multos de Gallis apprehendit et secum Romam adduxit et in Capitolio, quod incendere promiserat, suorum balthea ibi discinxit et per multos annos Galli cum Romanis non pugnauerunt. Gallorum siquidem sunt animi feroces et corpora forciora quam alii homines habent. Sed hoc comprobatum est, quod uirtus eorum sicut in primo impetu forcior est aliis hominibus ita postea minor est uirtus eorum quam uirtus feminarum. Homines autem, qui in frigido loco nutriti sunt, habent aliquid simile cum nubibus et mox dum calor eos /31v/ tetigerit, sudare incipiunt et neque calorem solis durare possunt.*

Paul's account of the Lusitanian shepherd and rebel Viriathus begins with Viriathus' death. A retrospective description of his rebellion against the Romans during the 140s B.C. follows, and at the end the fate of his killers is recounted. The anticipation of Viriathus' death is thus avoided in *B*:

PD IV.16: *Nec multo post Quintus quoque Coepio ad idem bellum missus est, quod quidam Viriatus contra Romanos in Lusitania gerebat. Quo metu Viriatus a suis interfectus est, cum XIIII annos Hispanias aduersus Romanos mouisset. Pastor primo fuit, mox latro non dux, postremo tantos ad bellum populos concitauit, ut adsertor contra Romanos Hispaniae putaretur. Huic namque primum Sextus Vecilius praetor occurrit, qui toto exercitu caeso uix fuga lapsus euasit; deinde Gaium Plautium praetorem idem Viriatus multis proeliis fractum fugauit; post haec Claudium Unimammium cum omni exercitu superauit. Denique cum interfectores eius praemium a Coepione consule peterent, responsum est: numquam Romanis placuisse imperatores a suis militibus interfici.*

PD IV.16 *in B* (890–97): *Eodem tempore quidam Variatus nomine homo pastor et latro cepit pugnare in Hispania cum Romanis et per quattuordecim annos Romanos superauit. Primo namque Sextum Vecelium nomine uicit et omnem illius populum occidit. Deinde duos alios consules uicit et omnem illorum populum occidit. Post hoc factum idem Variatus a suis militibus occisus est et, cum postea eius interfectores quererent premium a Romanis, responsum est illis numquam Romanis placuisse, ut milites suum imperatorem occiderent.*

PD IV.22 relates the struggle against Bituitus and the Arverni in 121 B.C. Before the actual battle the Arverni constructed a bridge by joining their boats together. During the battle many drowned as the "boat-bridge" collapsed. However, the narration of Paul the Deacon anticipates the slaughter of the Arverni and the bridge is not mentioned until the end. In *B* the chronology is restored:

PD IV.22: *Anno sexcentesimo uicesimo septimo ab Urbe condita Gaius Cassius Longinus et Sextus Domitius Caluinus consules Gallis Transalpinis bellum intulerunt et Arbennorum*

tunc nobilissimae ciuitati atque eorum duci Vituito infinitamque multitudinem iuxta Rodanum fluuium interfecerunt. Denique cum Vituitus paucitatem Romanorum uix ad escam canibus, quos in agmine habebat, sufficere posse iactaret et ipse CLXXX milia armatorum haberet, conserta pugna a Romanis superatus est; ex cuius exercitu partim in bello partim submersi cum ponte, quem sibi iunctis nauibus supra Rodanum extruxerant, CL milia perierunt. Praeda ex torquibus Gallorum ingens Romam perlata est. Vituitus se Domitio dedit atque ab eo Romam deductus est, magnaque gloria consules ambo triumphauerunt.

PD IV.22 in *B* (971–77): *Anno sexcentesimo uicesimo septimo Gaius et Domicius ambo consules in Gallia ultra Alpes pugnauerunt cum Vituitu, rege Francorum. Fecerat namque idem Vituitus pontem de nauibus in flumine Rodano, et quia habebat centum septuaginta milia milites armatos, despiciebat Romanos, qui uidebantur esse pauci et dicebat Romanis: "Tanti homines non sufficiunt ad manducandum canibus, quos nobiscum habemus." Cumque pugnare cepissent, uictus est a Romanis et quanti in ipsa pugna, quanti sunt mersi in flumine Rodano cum ipso ponte, quem ibi fecerant, perierunt de populo Gallorum centum quinquaginta milia et Vituitum regem illorum secum Romam adduxerunt. Ipsi consules multasque torques aureas de ipsa preda tulerunt et cum magna gloria Romam reuersi sunt.*

References to remote past or future events are omitted as they disturb the chronology:

From the creation of the institution of dictatorship to the dictatorship of Caesar (501–46 B.C.)

PD I.12: *nono anno post reges exactos, cum gener Tarquini ad iniuriam soceri vindicandam ingentem collegisset exercitum, nova Romae dignitas est creata, quae dictatura appellatur, maior quam consulatus. eodem anno etiam magister equitum factus est, qui dictatori obsequeretur. nec quicquam similius potest dici quam dictatura antiqua huic imperii potestati, quam nunc tranquillitas uestra habet, maxime cum Augustus quoque Octauius, de quo postea dicemus, et ante eum Gaius Caesar sub dictaturae nomine atque honore regnauerint. Dictator autem Romae primus fuit Larcius, magister equitum primus Spurius Cassius. Sexto decimo anno post reges exactos seditionem populus Romae fecit…*

PD I.12 in *B* (171–77): *Nono anno post reges eiectos de Roma congregauit gener Tarquinii exercitum propter uindicandam iniuriam soceris sui. Creuit honor, qui dictatura nominabatur. Forcior honor erat quam consolatus. In ipso anno factus est magister equitum, qui ministrabat dictatori. Sexto decimo anno postquam reges expulsi sunt, populi Romani dicebant…*

From Theodosius' to Alexander's campaigns against the Scythians (379/80? A.D.–325 B.C.):

PD XI.15: *Itaque Theodosius afflictam rempublicam ira Dei reparandam credidit misericordia Dei; omnem fiduciam sui ad opem Christi conferens, maximas illas Scithicas gentes formidatasque cunctis maioribus, Alexandro quoque illi Magno euitatas, ac tunc extincto Romano exercitu Romanis equis armisque structissimas, hoc est Alanos, Hunnos et Gothos, incunctanter adgressus magnis multisque proeliis vicit.*

PD XI.15 in *B* (2156–60): *Itaque Theodosius uidens afflictam causam publicam propter iram Dei, credidit Dei misericordia eandem rem publicam posse reparari. Omnem fiduciam*

suam ad misericordiam Christi conuertit. Pugnauit contra Alanos et Gothos et cum magnis et multis preliis uicit eos.

From the Gothic incursion of Rome of 410 A.D. to Nero's (?) burning of Rome (64 A.D.):

PD XII.13: *capta itaque Roma est anno millesimo centesimo sexagesimo quarto conditionis suae. die sane tertia sponte Gothi Urbe discedunt, facto aliquantarum aedium incendio, sed ne tanto quidem, quantum olim a Caesare factum est. Deinde per Campaniam, Lucaniam Britiamque simili strage bacchantes Regium pervenere…*

PD XII.13 in *B* (2282–85): *Capta est itaque Roma ab Alarico, rege Gothorum, post annos mille et centum sexaginta quattuor ex quo facta est. Exeuntes Gothi ab Urbe inde per Campaniam, Lucaniam, Briciamque pergentes et omnia dissipantes peruenerunt Regium.*

The following examples may also have been judged digressions. References to the census, literary history, the foundation of cities and heretical controversies departed from the proper Roman history. Interestingly, only pagan authors are omitted. Augustine and Jerome, for instance, are included (see XIII.1 and 4).

PD I.7: *primus omnium censum ordinavit, qui adhuc per orbem terrarum incognitus erat. sub eo Roma omnibus in censum delatis habuit capita LXXXIIII milia ciuium Romanorum cum his, qui in agris erant, occisus est scelere generi sui Tarquinii Superbi, filii eius regis cui ipse successerat, et filiae quam Tarquinius habebat uxorem. Lucius dehinc Tarquinius Superbus septimus atque ultimus regum invasit imperium.*

PD I.7 in *B* (128–30): *Primus omnium ordinauit, ut censum daretur, que causa adhuc incognita erat in mundo. Isto mortuo Lucinius Tarquinius Superbus inuasit imperium.*

PD I.8: *…cumque imperasset annos triginta et quinque, cum uxore et liberis suis fugit. ita Romae regnatum est per septem reges annos CCXLIII, cum adhuc Roma ubi plurimum uix usque ad quintum decimum miliarium possideret.*

PD I.8 *in B* (144–47): *Tenuit imperium triginta quinque annis et fugit cum uxore et filiis. Usque ad illud tempus, quo Tarquinium eiecerunt a se Romani, regnauerunt super eos reges per annos ducentos quadraginta.*

PD I.16: *unus omnino superfuit ex tanta familia, qui propter aetatem puerilem duci non poterat ad pugnam. Post haec census in Urbe habitus, et inuenta sunt ciuium CXVII milia CCCXVIIII.*

PD I.16 in *B* (193–94): *et tantum unus ex eis remansit, qui nuncium inde portaret.*

PD II.6: *non multo post a Gaio Marcio Tusci victi sunt et octo milia captivorum ex his in triumphum ducta. Census iterum habitus est. et cum Latini, qui a Romanis subacti erant, milites praestare nollent…*

PD II.6 in *B* (245–50): *Non multo post Gaius Marcus pugnauit cum Tuscanis et uicit eos et octo milia captiuos exinde adduxit. Tercia autem uice iterum uenerunt Galli et maritima*

loca depredabant. Romani uero hoc audientes petierunt adiutorium a Latinis, quos subiectos iam habebant sed noluerunt eos adiuuare.

PD II.27: *Carthaginienses sane sub hac conditione cum Romanis pacem fecerunt, ut eis per continuos XX annos persolverent argenti puri tria milia talentorum. His diebus Iudaeorum Onias Simonis Iusti filius clarus habebatur. tunc etiam Quintus Ennius poeta Tarenti nascitur, qui post Romae deguit contentus unius ancillae ministerio.*

PD II.27 in *B* (492–95): *Romani uero fecerunt cum eis pacem in tali ordine, ut Romanos, quos tenebant, dimitterent et usque ad uiginti annos darent Romanis censum omni anno tria milia talenta de argento purissimo. Talentum autem habet libras quinquaginta.*

PD IV.17: *tunc Scipio Tyresum quendam Celticum principem consuluit, qua de causa Numantia aut prius invicta aut post eversa fuisset; Tyresus respondit: "Concordia victoriam, discordia exitium praebuit." hac tempestate apud Iudaeos occiso Iuda Machabeo frater eius Ionathas pontifex habetur. tunc etiam claruit apud Brundisium Pacuuius tragoediarum scriptor. igitur Scipio multas Hispaniae civitates partim coepit, partim in deditionem accepit, Numantiam a solo evertit, reliquam provinciam in fidem accepit.*

PD IV.17 in *B* (933–38): *Tunc Scipio interrogauit quendam Tirresum principem dicens: "Pro qua causa prius Numantia non fuit uicta et postea quare fuit euersa?" Tyrresus respondit: "Concordia uictoriam, discordia mortem parat." Igitur Scipio Numantiam a fundamentis euertit et multas ciuitates de Hispania cepit et alias ciuitates subiugauit, ut pensionem Romanis persoluerent.*

PD IV.27: *ante currum tamen Marii Iugurta cum duobus filiis ductus est catenatus et mox iussu consulis in carcere strangulatus est. His apud Hierosolymam diebus Iohannes dux Iudaeorum et pontifex extitit, qui ab eo, quod Hyrcanos bello vicerat, Hyrcani nomen accepit. per id etiam tempus Cicero Arpini nascitur matre Eluia nomine, patre equestris ordinis ex regio Vulscorum genere. eodemque tempore quaedam virgo de Roma in Apuliam pergens ictu fulminis exanimata est…*

PD IV.27 in *B* (986–90): *fecit illum ire ante currum suum catenatum cum duobus filiis suis. Postea iubente eodem consule in carcere stranguilatus est idem Iugurtha. Eodem tempore Ęluius Romanus cum uxore sua et filia de Roma in Apuliam rediebant et filia eius de percussione fulminis mortua est…*

PD VII.21: *Huic Titus filius successit, qui et ipse Vespasianus est dictus, vir omnium virtutum genere mirabilis, adeo ut amor et deliciae humani generis diceretur, facundissimus, bellicosissimus, moderatissimus. causas latine egit, poemata et tragoedias grece conposuit. in oppugnatione Hierosolymorum sub patre militans duodecim propugnatores duodecim sagittarum ictibus confixit.*

PD VII.21 in *B* (1592–96): *Tytus, filius eius, successit in regnum, qui et ipse Vespasianus est dictus. Fuit in omnibus mirabilis, ita ut amor et delicia populi diceretur. Fuit eloquentissimus, bellicosus, moderatissimus. Quando Hierosolimam cum patre obsedit, duodecim propugnatores, duodecim sagittarum ictibus occidit.*

PD VIII.12: *Institutus est ad philosophiam per Apollonium Calcedonem, ad scientiam litterarum grecarum per Chaeronensem Plutarchi nepotem, latinas autem eum litteras Fronto*

orator nobilissimus docuit. Hic cum omnibus Romae aequo iure egit, ad nullam insolentiam elatus est imperii fastigio, liberalitatis promptissimae. prouincias ingenti benignitate moderatione tractauit. Contra Germanos eo principe res feliciter gestae sunt. Bellum ipse unum gessit Marcomannicum, sed quantum nulla memoria fuit, adeo ut Punicis conferatur. nam eo grauius est factum, quod uniuersi exercitus Romani perierant; sub hoc enim tantus casus pestilentiae fuit, ut post victoriam Persicam Romae ac per Italiam provinciasque maximas hominum pars, militum omnes fere copiae languore defecerint.

PD VIII.12[28] in *B* (1685–87): *Illius tempore persecucio facta est in Christianos in Asia et in Gallia, multique sancti martyrio coronati sunt. Deinde facta est mortalitas, quę totam Italiam dissipauit, ita ut castella et uillę sine hominibus remanerent.*

PD VIII.19: *Seuerus tamen praeter bellicam gloriam etiam ciuilibus studiis clarus fuit et litteris doctus, philosophiae scientiam ad plenum adeptus. novissimum bellum in Brittania habuit…*

PD VIII.19 in *B* (1717–19): *Quintam post Neronem persecutionem in Christianos fecit plurimique sanctorum per diuersas prouincias martyrio coronati sunt. Nobilissimam quoque pugnam in Britannia fecit…*

PD XVI.3: *Eo tempore Transamundus, qui fratri Honorico apud Africam in Wandalorum regno successerat, fratris vel patris Genserici secutus perfidiam clausis catholicorum ecclesiis CCXX episcopos in Sardinia exilio religavit, quibus beatus papa Symmachus cotidiana subsidia ministrare non destitit. Inter has tempestates beatus Fulgentius in confessione fidei et scientia floruit. His ipsis apud Africam diebus…*

PD XVI.3 in *B* (2742–47): *Eodem tempore Trasamundus, qui Honorico fratri suo apud Africam in regno Guandalorum successerat, clausit omnes ęcclesias catholicas et ducentos uiginti episcopos mandauit in exilium in Sardinia. Beatus uero papa Simmachus cotidie mandauit eisdem episcopis illuc in Sardiniam, unde uiuerent. In ipsis diebus fuit in Africa…*

PD XII.12: *invadit ilico Romam pavor infinitus, fit omnium Paganorum in Urbe concursus; adclamatur a cunctis se haec ideo perpeti, quod neglecta fuerint magnorum sacra deorum. magnis querelis ubique agitur et continuo de repetendis sacris celebrandisque tractatur; feruent tota Urbe blasphemiae, nomen Christi tamquam lues aliqua probris ingrauatur. Conducuntur a Romanis aduersus Radagaisum duo pagani duces, Gothorum Sarus, Uldin Hunnorum. sed non sinit Deus rem suae potentiae infidelium virtutem videri;*

PD XII.12 in *B* (2256–60): *Romani uero ualde conterriti sunt et omnes pagani, qui a foris fuerunt, intrauerunt Romam et omnes adclamabant dicentes: "Ideo tanta mala fiunt in Italia, quia non adoramus et colimus idola sicut usque modo factum est." Sed non dimisit Deus causam potentię suę per uirtutem hominum superare.*

PD XIII.1: *…nam his diebus praecipiente Honorio, favente Constantio, sopitis apud Africam haereticis pax Ecclesiae redditur.*

[28] The whole chapter has been replaced with a passage based on Orosius.

PD XIII.1 in *B* (2317–19): *In his ergo diebus precipiente Honorio et adiuuante Constantio reddita est firma pax omnibus Catholicis ęcclesiis per uniuersam Africam…*

PD XVI.5: *Anastasius itaque dum in heresi, qua delapsus fuerat, perseveraret duasque in Christo naturas, deitatis uidelicet et humanitatis, Euthicium heresiarcem sequens denegaret Hormisda papa, qui Symmacho successerat, direxit Ennodium Ticinensem episcopum aliosque cum eo Constantinopolim legatos cum catholicae fidei scripto, quatenus Anastasium ad Ecclesiae reducerent gremium.*

PD XVI.5 in *B* (2760–63): *Anastasius itaque imperator dum in herese perseueraret, quam ceperat, tunc Ormisda papa, qui post Simmachum ordinatus fuerat, transmisit missos suos Constantinopolim, ut predictum imperatorem ad regulam catholice fidei reuocarent.*

PD XVI.6: *Anno ab incarnatione Domini quingentesimo octavo decimo punito Anastasio heretico Iustinus catholicus Augustali potitus est solio.*

PD XVI.6 in *B* (2768–69): *Anno ab incarnacione Domini quingentesimo octauo decimo, Iustinus catholicus accepit imperium.*

PD XVI.7: *Eo tempore apud Africam defuncto Transamundo Wandalorum rege Arrianae perfidiae Heldericus eius filius ex captiva Valentiniani principis filia ortus Wandalorum adeptus est regnum.*

PD XVI.7 in *B* (2773–74): *Eo tempore mortuo apud Africam Trasamundo Hildericus filius eius Guandalorum regnum accepit.*

PD XVI.18: *Belisarius vero proficiscens Neapolim eamque, ut competebat, ordinatam relinquens, Romam regressus est. statimque ei a Theodora Augusta praeceptio allata est, ut papam Siluerium conuictum accusatione falsorum testium in exilium truderet, eo quod Antimum hereticum Constantinopolitanum episcopum recuperare noluisset. quod Belisarius, licet nolens, nihil moratus effecit. pulsus denique papa Siluerius ad Pontiam insulam est, in qua et exulans obiit. Guitigis vero coacto rursus in unum magno Gothorum exercitu…*

PD XVI.18 in *B* (2886–88): *Belisarius autem ueniens in Neapolim ordinauit eam et iterum reuersus est Romam. Iterum Guitigis congregato exercitu Gothorum…*

6.5.2. *Textual additions designed to create narrative coherence*

As shown in 6.5.1, leaps of time and space are avoided by *omissions* and *rewritings* in the narrative of *B*. Likewise, several *additions* are made to improve the chronological and spatial context. Paul's text contains passages that describe preludes to battles with a subsequent victory or defeat. When, in such passages, there is no mention of the actual battle, this has been conceived as a chronological leap, and a supplementary *cum autem inter se pugnarent* has been added:

PD III.9: *igitur Annibal ad Tusciam veniens Flamminio consuli occurrit. ipsum Flamminium interemit.*

PD III.9 in *B* (588–90): *Igitur Hannibal uenit ad Tusciam, ut pugnaret cum Flaminium consulem. Cum autem inter se pugnarent, mortuus est ipse Flaminius consul…*

PD III.11: *ille omnes postea variis suppliciis interfecit et tres modios anulorum aureorum Carthaginem misit, quos ex manibus equitum Romanorum, senatorum et militum detraxerat. deinde Sempronio Graccho Quinto Favio Maximo consulibus Claudius Marcellus ex praetore pro consule designatus Annibalis exercitum proelio fudit primusque post tantas rei publicae ruinas spem fecit Annibalem posse superari. interea in Hispania, ubi frater Annibalis Hasdrubal remanserat cum magno exercitu, ut eam totam Afris subigeret, a duobus Scipionibus Romanis ducibus vincitur. perdit in pugna XXXV milia hominum; ex his capiuntur X milia, occiduntur XXV milia.*

PD III.11 *in B* (625–36): *Hannibal enim iratus omnes occidere fecit cum uariis supplicibus et tres modios impleuit de anulis manuum eorum aureis, et sic transmisit ad Cartaginem. Deinde Simphronius Graccus et Marcellus Claudius dixerunt ad Romanos, ut omnes parati essent ad pugnandum contra Hannibalem. Interea abiit Marcellus Claudius in Yspaniam ubi erat Hastrubal, frater Hannibalis, et cum eo abierunt duo Scipiones, ut pugnarent contra eundem Hastrubalem fratrem Hannibalis, qui propter hanc causam cum magno exercitu super Hispaniam sedebat, ut eam Affricanis subiugaret. Itaque cum pugnarent inter se, uicerunt Romani predictum Hastrubalem et perdidit ibidem Hastrubal triginta quinque milia homines et de suis capti sunt decem milia.*

PD V.8: *Sylla dehinc Marcomarium de caprili casa extractum vinciri iussit ductumque trans Tiberim effossis oculis, membris minutatim exsectis vel fractis trucidari. Marium Marii filium Praeneste persecutus obsedit et ad mortem compulit.*

PD V.8 in *B* (1108–1113): *Silla Marcum Marium de caprili casa trahere iussit et precepit illi ligare manus et ducere ad Tiberim fluuium et mandauit populo suo, ut ei oculos eruerent et omnia membra eius crudeliter minuerent, ut cum dolore uitam perderet. Marius itaque, filius eiusdem Marii, cum pugnasset cum Silla, ut iam diximus, fugit ad Prenestam. Quem persecutus est Silla, et obsedit eum et usque ad mortem perduxit eum.*

PD VI.1: *nam Sertorius, qui partium Marianarum fuerat, timens fortunam coeterorum qui interempti erant, ad bellum commovit Hispanias. missi sunt contra eum duces Quintius Caecilius Metellus, filius eius qui Iugurtam regem vicit, et Lucius Domitius prator. a Sertorii duce Hirtuleio Domitius occisus est.*

PD VI.1 in *B* (1137–41): *Nam Sertorius, rex Marinę partis, bellum commouit in Hispania. Tunc contra eum missi sunt Quincius Cęcilius et Metellus, filius eius, qui Iugurtham regem uicit, et Lucius Domicius. Nam cum inter se pugnarent, Domicius occisus est ab Hirtuleio rege, qui cum Sertorio erat.*

PD VI.7: *inde per Consentiam et Metapontum circumducti ingentia brevi agmina colligerunt; itaque cum caedibus, incendiis, rapinis stuprisque omnia miscerent multaeque se matronae ob dolorem pudoris violati necassent, poene non levius bellum in ea quam Hannibal moverunt. nam multis ducibus et duobus simul Romanorum consulibus victis, sexaginta fere milium armatorum exercitum congregaverunt victique sunt in Apulia a Marco Licinnio Crasso proconsule et post multas calamitates Italiae tertio anno bello huic finis impositus.*

PD VI.7 in *B* (1181–88): *Inde uenientes per Consentiam iuxta maritimas ciuitates magnam predam fecerunt et per alia loca, ubi ire potuerunt, multos occiderunt et multa incendia fecerunt et adulteria et propter hoc multe mulieres semetipsas occiderunt, quia adulteratę sunt. Non minorem crudelitatem ibi fecerunt quam Hannibal. Nam multos duces etiam et duos consules Romanos uicerunt. Prope sexaginta milia armatos congregauerunt sed uicti sunt a Marco Licinio consule in Apulia, cum pugnam cum eo committere uoluissent.*

PD VI.13: *Tigrani deinde Pompeius bellum intulit. ille se ei dedit…*

PD VI.13 in *B* (1254–55): *Deinde Pompeius iuit ad pugnandum contra Tigranidem, regem Artaxatę cumque uenisset, predictus rex noluit pugnare cum eo.*

Similarly in Paul's text the description of the death of Emperor Valens is followed by events that preceded his death. This leap of time has been explained for the reader of the version contained in *B*.

PD XI.11: *ipse imperator cum, sagitta saucius versusque in fugam, ob dolorem nimium saepe equo laberetur atque in vilissimam casulam deportatus esset, supervenientibus Gothis ignique supposito concrematus est. denique petentibus Gothis ut eis episcopos mitteret, a quibus fidei rudimenta susciperent, Valens doctores ad eos Arriani dogmatis misit, sicque universa illa gens Arriana effecta est. iusto itaque Dei iudicio ab illis igne crematus est, quos ipse perfidiae succenderat igni.*

PD XI.11 in *B* (2130–38): *Ipse imperator cum esset plagatus de sagitta, fugit, atque propter dolorem nimium frequenter de equo caderet, in casellam uilissimam deportatus est. Ibique superuenientes Gothi incenderunt eum. Isto Dei iudicio sic periit predictus imperator Valens. Nam prius quam Gothi contra eum talia commiterent, qualia superius diximus, rogauerunt eum Gothi, ut eis mitteret episcopos, a quibus fidem Christianam susciperent. Ille autem misit ad eos doctores Arrianos, unde omnis illa gens Arriana effecta est. Proinde iusto Dei iudicio ab ipsis igne incensus est.*

Other examples are:

PD III.22: *Annibal tres exploratores ad Scipionis castra misit, quos captos Scipio circumduci per castra iussit ostendique his totum exercitum, mox etiam prandium dari dimittique, ut renuntiarent Annibali quae apud Romanos vidissent.*

PD III.22 in *B* (762–66): *Deinde misit Hannibal tres exploratores ad castra Scipionis, ut uiderent quantum populum Scipio haberet. Apprehenditque eos Scipio et fecit illis monstrare suum exercitum et sic dimisit eos. Cum autem reuersi essent ad Hannibalem, nunciauerunt quantum populum uidissent aput Scipionem.*

Spatial leaps are also explained. In *PD* III.18 we hear about the battle of Metaurus where Hannibal's brother Hasdrubal was defeated by the Romans. After the battle, Hasdrubal's head was thrown before Hannibal's camp. However, according to the previous chapter III.16 Hannibal troops were based near Tarentum. This required a comment:

PD III.18: *is veniens a consulibus Appio Claudio Nerone et Marco Livio Salinatore apud Metaurum fluvium in insidias conpositas incidit. strenue tamen pugnans occisus est, LVIII milia de eius exercitu perempta, V milia capta sunt. CCCCIIII milia civium Romanorum inter eos reperta et revocata sunt. magnum pondus auri et argenti Romam relatum est. Annibali caput fratris sui Hasdrubalis ante castra proiectum est, quo viso et simul clade Poenorum cognita, anno tertio decimo quam in Italiam venerat, refugit in Britiam. post haec Annibal diffidere iam de belli coepit eventu.*

PD III.18 in *B* (725–33): *Sed Appius Claudius et Nero Libius consules ad Metaurum fluuium Hastrubali occurrerunt et pugnando eum interfecerunt et quinquaginta milia de exercitu eius apprehenderunt et quadringenti quatuor milia Romani inter eos inuenti sunt. Cum hanc uictoriam haberent Romani, perrexerunt in partes Apulię ubi erat Hannibal et eo die, quo cum eo pugnare debebant, predicti consules caput predicti Hastrubalis ante castra illius iactare fecerunt. Hannibal autem ut uidit caput Hastrubalis et cognouit perdicionem Africanorum, fugit in Briciam. Nec habebat uoluntatem pugnandi nec sperabat se uincere Romanos.*

Other geographical explanations are:

PD III.15: *is Carthaginem Hispaniae capit, in qua omnes aurum, argentum et belli apparatum Afri habebant, nobilissimos quoque obsides quos ab Hispanis acceperant. Magonem etiam fratrem Annibalis ibidem capit, quem Romam cum aliis mittit. Romae ingens laetitia post hunc nuntium fuit. Scipio Hispanorum obsides parentibus reddidit. denique dum quaedam adulto flore virgo pulcherrima ab eo comprehensa fuisset, eam paterna pietate servavit, concedens parentibus ut eam redimerent; ad se etiam puellae sponsum nobilissimi generis virum venire persuadens, ei ipsam quasi pius in matrimonium genitor tradidit dotisque nomine puellae pretium, quod a parentibus eius acceperat, condonavit.*

PD III.15 in *B* (695–706): *Iste apprehendit Cartaginem ciuitatem in Hispania, in qua omne aurum et belli arma Africani habebant ibique apprehendit Magonem, fratrem Hannibalis, et multos alios uiros nobilissimos, qui fuerant obsides ibidem de Hispania et omnes istos simul cum Magone fratre Hannibalis Romam mandauit et exinde magna leticia aput Romanos exorta est. Iam dictus uero Scipio reddidit obsides, quos apprehenderat in Cartagine parentibus suis, qui erant de Hispania. Cum autem sederet super Hispaniam, apprehendit unam uirginem de eadem ciuitate et eam, ac si pater eius fuisset, integram seruabat insuper dicendo mandauit perentibus suis, ut eam redimerent, etiam et uiro, qui eam desponsatam habebat, rogando direxit, ut ad eum ueniret et precium, quod a parentibus illius puellę acceperat, ei donare pro dotis nomine iussit.*

PD VIII.23: *… susceptoque adversus Persas bello Xeren eorum regem gloriosissime vicit. militarem disciplinam severissime rexit; quasdam tumultuantes legiones integras exauctoravit. adsessorem habuit vel scrinii magistrum Ulpianum iuris conditorem. Romae quoque favorabilis fuit. periit in Gallia…*

PD VIII.23 in *B* (1743–46): *Abiit namque in Persidem et pugnauit contra Xersen, regem eorum, et gloriosissimę illum uicit. Milites, qui sub eo erant, optime rexit. Reuersus a Perside periit in Gallia.*

6.5.3. *Textual additions designed to enliven the narrative*

The most frequent narrative additions concern the psychology of the *dramatis personae*, namely their perceptions and intentions. When the actions are preceded by phrases like "hoc audiens", "hoc uidentes" and the like, the historical actors are treated as perceiving and thinking beings, when they would otherwise remain objective performers of historical events:

PD II.6: *Census iterum habitus est. et cum Latini, qui a Romanis subacti erant, milites praestare nollent…*

PD II.6 in *B* (248–50): *Tercia autem uice iterum uenerunt Galli et maritima loca depredabant. Romani uero hoc audientes petierunt adiutorium a Latinis, quos subiectos iam habebant sed noluerunt eos adiuuare.*

PD III.7: *Annibal ergo Saguntum Hispaniae ciuitatem Romanis amicam oppugnare adgressus est, annum agens vicesimum aetatis, copiis congregatis centum quinquaginta milium. huic Romani per legatos denuntiaverunt, ut bello abstineret.*

PD III.7 in *B* (549–53): *Hannibal ergo cum esset uiginti annorum, cepit obpugnare Saguntam ciuitatem Hispanię, quę erat amica Romanis. Audientes hoc Romani mandauerunt ad Cartaginem, ut Cartaginenses dicendo mitterent ad Hannibalem, ut non pugnaret contra amicos et socios Romanorum…*

PD V.7: *Interim eo tempore Sylla etiam Dardanos, Scordiscos, Dalmatas et Moesos partim vicit, alios in fidem accepit. sed cum legati a rege Mitridate, qui pacem petebant, venissent, non aliter se daturum Sylla esse respondit, nisi rex relictis his quae occupaverat, ad regnum suum redisset. postea tamen ad colloquium ambo venerunt. pax inter eos ordinata est, ut Sylla ad bellum civile festinans a tergo periculum non haberet. nam dum Sylla in Achaia atque Asia Mitridatem vicit, Marius, qui fugatus erat, et Cornelius Cinna unus ex consulibus bellum in Italia reparaverunt et ingressi urbem Romam nobilissimos e senatu et consulares viros interfecerunt, multos proscripserunt, ipsius Syllae domo eversa filios et uxorem ad fugam compulerunt. universus reliquus senatus ex Urbe fugiens ad Syllam in Greciam venit orans, ut patriae subveniret. ille in Italiam traiecit, bellum civile gesturus adversus Norbanum et Scipionem consules.*

PD V.7 in *B* (1076–93): *Cum uenissent missi a rege Mitridato, qui pacem petebant, Silla ad eos respondit dicens: "Nullo modo regi uestro pacem daturus sum, nisi ciuitates, quas deuastando apprehendit, dimittet et ad regnum suum reuersus fuerit." Reuersi uero missi nunciauerunt hęc regi Mitridati. Postea enim uenit Mitridates ad colloquium cum Silla. Pacem inter se fecerunt et firmauerunt in tali ordine, ut cum ille cum populo in suo regno reuersus fuisset, nullus esset, qui ei a dorso absconse feriret, uel aliquas insidias faceret. Quod et factum est. Eodem tempore Sylla Dardanos, Scordicos, Dalmatas et Mesos pugnando uicit et sibi siubiugauit. Marius etenim, de quo diximus, quousque Sylla Mitridatem uicit, una cum Cornelio Cinna consule consiliatus est, ut bellum in Italia prepararent, et ingressi Romam multos nobilissimos consules et multos senatores interfecerunt et multos tribunos fecerunt. Ętiam et domum Sillę subuerterunt et filios et uxorem illius ad fugam committere*

fecerunt. Deinde uniuersus senatus, qui remanserat, ex urbe fugiens ad Sillam in Greciam perrexit et rogauit eum, ut cito Romę subueniret. Audiens autem hoc Silla commouit bellum in Italiam aduersum Norbanum et Scipionem consules.

PD VI.7: *unde erumpentes Clodii praetoris, qui eos obsidione cinxerat, castra expugnaverunt ipsoque in fugam acto cuncta in praedam averterunt.*

PD VI.7 in *B* (1179–81): *Tunc Claudius pretor cepit obsidere eos. Illi uero uidentes hoc, irruperunt castra eius et eum fugere fecerunt et predam multam de illis acceperunt.*

PD VI.8–9: *susceptus tamen est Mitridates post fugam a Tigrane Armeniae rege, qui tum ingenti gloria imperabat, Persas saepe vicerat, Mesopotamiam occupaverat et Syriam et Fenices partem. Ergo Lucullus repetens hostem fugatum etiam regnum Tigranis, qui Armeniis imperabat, ingressus est. Tigranocertam civitatem Arzianenae nobilissimam regni Armeni accepit, ipsum regem cum septem milibus quingentis glibanariis et centum milibus sagittariorum et armatorum venientem decem et octo milia militum habens ita vicit, ut magnam partem Armeniorum deleverit. inde Nisibim profectus eam quoque civitatem cum regis fratre coepit. sed hii, quos in Ponto Lucullus reliquerat cum exercitus parte, ut regiones victas et iam Romanorum tuerentur, neglegenter se et avare agentes occasionem iterum Mitridati in Pontum inrumpendi dederunt, atque ita bellum renovatum est. Lucullo paranti, capta Nisibi, contra Persas expeditionem successor est missus.*

PD VI.8–9 in *B* (1197–1216): *Postquam uero Mitridates fugiit, recepit eum Tigranes, rex Armenię, qui eo tempore cum maxima gloria regnabat, ętiam exercitum de Persida uicerat et maximam partem de Asia et Syria apprehenderat. Audiens hoc Lucius Lucullus consul persecutus est Mitridatem usque ad regnum Tigranis, ubi fugerat. Cepit obsidere ciuitatem eius. Cum cognouisset hoc Tigranes, exiit inde et abiit ad Arcianem ciuitatem nobilissimam, quę pertinebat de suo regno, et congregauit decem milia sagittatores et nonaginta milia pugnatores et commissa pugna cum Lucullo consule, qui non amplius quam decem et octo milia militum habebat, ita uictus est Tigranes, ut magnam partem de suo exercitu perderet. Deinde abiit idem consul ad aliam ciuitatem Armenię, ubi erat frater Tigranis, et apprehendit eam simul cum ipso. Quando autem uenit predictus consul supra Tigranem, reliquit partem de suo exercitu cum nauibus in mari, ut sederet a parte maris, ne posset fugere Mitridates. Nam cum illi audissent quantam uictoriam Lucullus haberet, per neglegentiam non habuerunt curam, ne fugere posset Mitridates. Ille inuenta occasione fugiit et renouatum est iterum bellum contra Romanos. Lucullus uero Romam rediit.*

PD VI.15: *Marco Tullio Cicerone oratore et Gneo Antonio consulibus anno Urbis conditae sexcentesimo octogesimo nono Lucius Sergius Catilena nobilissimi generis vir sed ingenii pravissimi ad delendam patriam coniuravit cum quibusdam claris quidem sed audacibus viris. a Cicerone Urbe expulsus est. socii eius deprehensi in carcere strangulati sunt. ab Antonio altero consule Catilena ipse victus proelio est et interfectus.*

PD VI.15 in *B* (1277–84): *Dum hęc fecisset iam dictus consul et cum gloria uictor Romam redisset, Lucius Sergius Catilina, uir nobilissimus sed nimium prauus simul consiliauit cum multis aliis uiris, ut bellum commouerent ciuile et patriam deleret. Tunc Cicero consul hoc cognoscens pugnauit cum eo et eum de ciuitate iactauit et socios eius apprehendit misitque eos in carcerem et ibi mortui sunt. Postea autem Antonius consul pugnauit cum Lucio consule, qui bellum contra suos ciues committere uoluit, et in eadem pugna Antonius occidit eum.*

PD XII.1: *. . . sese adversus Maximum tyrannum sola fide maior, nam longe minor universi apparatus bellici conparatione, proripuit. Aquileiae tunc Maximus insederat, Andragatius comes eius summam belli administrabat; qui cum largissimis militum copiis astuto consilio omnes Alpium ac fluminum aditus communisset, dum navali expeditione incautum hostem praevenire parat et obruere, sponte eadem quae obstruxerat claustra deseruit.*

PD XII.1 in *B* (2191–98): *Itaque Theodosius parauit se ad pugnandum contra Maximum tyrannum, qui in Aquileia sedebat. Andragatius autem comes preparabat multitudinem populi, cum quibus idem Theodosio Maximus resistere posset. Deinde astuto consilio posuit milites per omnia loca Alpium seu et per transitus fluminum, per que sperabat quod Theodosius transire posset, cumque post hec prepararentur, idem Andragatius, qualiter cum exercitu per mare subito ueniret contra Theodosium, deseruit loca, quę prius custodire precepit.*

PD XIV.9: *ac primum Aquileiam civitatem in ipso Italiae sitam principio expugnare adgressus est; quam continuo triennio obsidens, cum adversus eam strenue civibus repugnantibus nihil praevaleret iamque murmur sui exercitus non valentis famis tolerare penuriam audiret, cum die quadam civitatem circuit, ut ex qua parte eam facilius posset expugnare inquireret, cernit repente aves in aedificiorum fastigiis nidificare solitas, quae ciconiae vocantur, uno impetu ex urbe migrare fetusque suos sublatos rostris per rura forinsecus deportare. "Aspicite", inquit ad suos, "aves futurorum praescias perituram relinquere civitatem."*

PD XIV.9 in *B* (2462–70): *Primum namque Aquileiam cepit depredare et per tres annos possedit illam. Cepit inter hec exercitus eius murmurare, quia non possent sustinere penuriam famis cumque quadam die idem Attila circuiret ciuitatem, ut uideret ex quali parte posset eam expugnare, subito aspexit, quia ciconię, quę in ipsa ciuitate filios genuerant, uno impetu exirent de ciuitate et pullos eorum in ore deportarent. Quod cum uideret predictus Attila, dixit militibus suis: "Videtis aues, quę a nidis suis filios foris portant. Sciunt enim perituram esse istam ciuitatem. Pro eo filios suos foris excuciunt."*

PD XVI.11: *ac primum per Belisarium patricium ingentem virum Persas adgressus est, qui transgressis Romanorum terminis eorum regiones graviter populabantur; quos Belisarius magnis proeliis fudit atque ex voluntate principis Constantinopolim triumphans ingressus est.*

PD XVI.11 in *B* (2821–24): *Primum namque Velisarium patricium contra Persas direxit ad pugnandum, qui intrauerant infra terminos Romanorum et fortiter dissipabant terras illorum. Audiens autem idem Velisarius pugnauit cum predictis Persis et uictor ab eis reuersus est.*

Additions which reveal intention usually serve to illuminate the reader about a following hostile action. For instance, in Paul's text one reads that a consul or king goes somewhere, presumably to fight or occupy a nation. The purpose of the journey is not explicitly mentioned, but the succeeding events narrate the outcome. In *B* the intentions are expressed as well.

PD II.14: *tum rex ad Siciliam profectus est. Fabricius victis Lucanis et Samnitibus triumphavit. consules deinde Curius Dentatus et Cornelius Lentulus adversum Pyrrum missi sunt. Curius contra eum pugnavit, exercitum eius caecidit, ipsum Tarentum fugavit . . .*

PD II.14 in *B* (370–73): *Tunc rex abiit ad Siciliam accipere regnum Siracusanum. Interea reuersus de Sicilia occurrit ei Curius consul; pugnauit cum eo et exercitum eius occidit ipsumque Pyrrum Tarentum fugauit.*

PD II.21: *sed cum in Africam transissent, primam Clipeam Africae ciuitatem in deditionem acceperunt. consules usque ad Carthaginem processerunt, multisque vastatis Mallius victor Romam rediit et viginti septem milia captivorum reduxit, Atilius Regulus in Africa remansit. is contra Afros aciem instruxit. contra tres Carthaginiensium duces dimicans victor fuit, XVIII milia hostium cecidit, V milia cum XVIII elefantis coepit, LXXIIII civitates in fidem accepit. inter haec apud fluvium Bagrada Regulus serpentem mirae magnitudinis occidit, cuius corium centum viginti pedum longitudinem habuit, Romamque delatum aliquandiu cunctis miraculo fuit. tum victi Carthaginienses pacem a Romanis petiverunt. quam cum Regulus nollet nisi durissimis conditionibus dare, Afri auxilium a Lacedaemoniis petiverunt. et duce Xantippo, qui a Lacedaemoniis missus fuerat, Romanorum dux Regulus victus est ultima pernicie. nam duo tantum ex omni Romano exercitu refugerunt, D cum imperatore Regulo capti sunt, XXX milia occisa, Regulus ipse in catenas coniuectus.*

PD II.21 (422–41): *Quando autem primum Romani in Affricam uenerunt, apprehenderunt Clipeam ciuitatem Africę et eam subiugauerunt, ut semper censum Romanis persolueret. Consules autem Mallius et Atilius Regulus perrexerunt ad Cartaginem et multa castella ibi depredauerunt et Mallius cum uictoria Romam rediit. Viginti septem milia captiuos secum adduxit. Atilius uero Regulus in Africa remansit. Hic contra Africanos ad pugnandum iuit ibique pugnauit cum tribus regibus de Cartagine et uicit eos. Nam et in ipsa pugna decem et octo milia homines occidit, quinque milia apprehendit cum decem et octo elefantis. Septuaginta quattuor ciuitates sibi subiugauit. Postea enim Atilius Regulus ad Bagradum fluuium Africę serpentem occidit, cuius magnitudo ammirabilis fuit et corium illius ad Romam mandauit propter miraculum, quia centum uiginta pedum erat longitudo eius. Postquam uicit Atilius Regulus Cartaginenses, rogauerunt eum, ut pacem cum eo facerent. Quam cum Regulus noluisset dare, nisi essent sub dura seruitute, Cartaginenses adiutorium a Grecis petierunt, ut contra Regulum pugnarent. Cum autem Cartaginenses cum Regulo pugnarent, in ipsa pugna apprehenssus est Regulus cum quingentis de suo exercitu et triginta milia de suis ibi occisi sunt et de omni suo exercitu duo tantum fugere potuerunt. Ipsum autem Regulum in catenam miserunt.*

PD III.2: *venit tamen Romam legatio Carthaginiensium et pacem impetravit.*

PD III.2 in *B* (514–16): *Tamen miserunt Cartaginenses ad Romanos, quia hoc, quod cogitauerant, explere non poterant et pacem ab eis obtinuerunt.*

PD III.22: *Annibal tres exploratores ad Scipionis castra misit, quos captos Scipio circumduci per castra iussit ostendique his totum exercitum, mox etiam prandium dari dimittique, ut renuntiarent Annibali quae apud Romanos vidissent.*

PD III.22 in *B* (762–66): *Deinde misit Hannibal tres exploratores ad castra Scipionis, ut uiderent quantum populum Scipio haberet. Apprehenditque eos Scipio et fecit illis monstrare suum exercitum et sic dimisit eos. Cum autem reuersi essent ad Hannibalem, nunciauerunt quantum populum uidissent aput Scipionem.*

PD IV.4: *Lucius Bebius in Hispaniam proficiscens a Liguribus circumventus cum universo exercitu occisus est, unde adeo ne nuntium quidem superfuisse constat…*

PD IV.4 in *B* (815–17): *Tunc Lucius Bebius in Hispaniam proficiscens, ut pugnaret contra Ligures, sed ita superatus est ab eis, ut nec unus nuncius quidem de cuncto exercitu suo remansisset.*

PD IV.10: *Tertium deinde bellum contra Carthaginem suscipitur sexcentesimo et altero anno ab Urbe condita Lucio Mallio Censurino et Marco Mallio consulibus, anno quinquagesimo primo postquam secundum Punicum transactum est. hii profecti Carthaginem. Carthaginiensibus evocatis iussisque, ut arma et naves traderent, tanta vis armorum repente tradita est, ut facile ex ea tota Africa potuisset armari.*

PD IV.10 in *B* (847–51): *Interea Lucius Mallius Censurinus et Marcus Mallius consules perrexerunt ad pugnandum contra Cartaginem, qui rebellauerunt se Romanis et, cum ibi essent, dixerunt ad Cartaginenses, ut naues et arma, quę habere poterant, traderent Romanis. Subito enim ut recederent Romani, omnia arma sua illis dederunt.*

PD V.8: *Sylla dehinc Marcomarium de caprili casa extractum vinciri iussit ductumque trans Tiberim effossis oculis, membris minutatim exsectis vel fractis trucidari. Marium Marii filium Praeneste persecutus obsedit et ad mortem compulit.*

PD V.8 in *B* (1108–1113): *Silla Marcum Marium de caprili casa trahere iussit et precepit illi ligare manus et ducere ad Tiberim fluuium et mandauit populo suo, ut ei oculos eruerent et omnia membra eius crudeliter minuerent, ut cum dolore uitam perderet. Marius itaque, filius eiusdem Marii, cum pugnasset cum Silla, ut iam diximus, fugit ad Prenestam. Quem persecutus est Silla, et obsedit eum et usque ad mortem perduxit eum.*

PD VI.12: *…statimque descendens ad uxores, pelices ac filias suas venenum omnibus dedit; quod cum ipse novissimus hausisset nec tamen, propter remedia quibus se praemunierat, veneno confici possit, Gallum quendam militem invitavit eique iugulum praebuit.*

PD VI.12 in *B* (1248–52): *…ille uelociter uenit ad domum suam et dedit uenenum bibere ad uxorem et ad filias suas et postea ipse bibit, ut cum illis moreretur. Sed cum ipse solus cito mortuus non esset, rogauit unum militem nomine Gallum, ut eum decollaret, quod et factum est.*

PD VI.22: *Mox Caesar Alexandriam venit. ipsi quoque Ptolomaeus insidias paravit. Caesar vi insistentium hostium pressus scafam ascendit…*

PD VI.22 in *B* (1338–40): *Inde Cesar Alexandriam uenit et Ptolomeus rex preparauit illi insidias uolens illum occidere. Cesar non sustinens hostes superuenientes intrauit in unam nauiculam…*

PD VI.25: *Inde Caesar bellis civilibus toto orbe compositis Romam rediit, agere insolentius coepit et contra consuetudinem Romanae libertatis. cum ergo et honores ex sua voluntate praestaret, qui a populo antea referebantur, nec senatui ad se venienti adsurgeret aliaque regia et poene tyrannica faceret, coniuratum est in eum a sexaginta vel amplius senatoribus equitibusque Romanis.*

PD VI.25 in *B* (1366–68): *Inde Cesar Romam rediit et cępit facere, quod non erat rectum sicut rex et tyrannus. Ętiam nec senatoribus assurgebat, quod eos uidebat. Consiliauerunt contra eum, ut occiderent illum sexaginta Romani.*

6.6. *Explanatory textual additions*

Finally, a few textual additions fill a function as explanatory comments concerning concepts specifically related to the culture of Antiquity, definitions of monetary values, measures and the like:

PD I.2: *Condito templo, quod asilum appellauit…*

PD I.2 in *B* (77–78) *…fecit templum, quod nominauit asilum, id est templum misericordię…*

PD I.6: *Deinde regnum Priscus Tarquinius accepit. hic numerum senatorum duplicavit, circum Romae aedificavit, ludos Romanos instituit, qui ad nostram memoriam permanent.*

PD I.6 in *B* (119–22): *Deinde Priscus Tarquinius suscepit imperium. Iste uero constituit, ut ducenti essent senatores. Nam Romulus antea solummodo centum senatores constituit, ut supradictum est. Circum in Roma edificauit, iocos Romanos ordinauit.*

PD II.16: *Quinto Gulone Favio Pictore consulibus Picentes bellum commouere…*

PD II.16 in *B* (386–87): *Post hęc Picentes, que gens infra Italiam erat, cum Romanis pugnauerunt…*

PD II.22: *hoc tempore argenteus nummus primum in Urbe figuratus est.*

PD II.22 in *B* (454–55): *Hoc tempore Romani nummos argenteos figurauerunt. Nummus itaque est decima pars denarii.*

PD II.27: *Carthaginienses sane sub hac conditione cum Romanis pacem fecerunt, ut eis per continuos XX annos persolverent argenti puri tria milia talentorum.*

PD II.27 in *B* (492–95): *Romani uero fecerunt cum eis pacem in tali ordine, ut Romanos, quos tenebant, dimitterent et usque ad uiginti annos darent Romanis censum omni anno tria milia talenta de argento purissimo. Talentum autem habet libras quinquaginta.*

PD III.21: *Scipio his conditionibus dedit, ne amplius quam triginta naves haberent, ut quingenta milia pondo argenti darent, captivos et perfugas redderent.*

PD III.21 in *B* (754–56): *Scipio in tali ratione dedit illis pacem, hoc est, ut non amplius quam octoginta naues haberent et quinquaginta milia pondera argenti darent. Pondus pro libra posuerunt.*

PD VI.17: *Anno Urbis conditae sexcentesimo nonagesimo tertio Gaius Iulius Caesar, qui postea imperavit, cum Lucio Bibulo consul est factus. decreta est ei Gallia et Hylliricum cum legionibus denis. primos vicit Helvetios…*

PD VI.17 in *B* (1289–92): *Anno sexcentesimo nonagesimo tercio postquam Roma facta est, Gaius Iulius Cesar factus est consul et perrexit ad Galliam et Illiricum cum decem legionibus. Legio autem habebat aput antiquos sex milia homines. Primum namque uicit gentem, quę dicitur Ęlbecia.*

PD VI.20: *Caesar vacuam Urbem ingressus dictatorem se fecit. inde Hispanias petiit.*

PD VI.20 in *B* (1324–25): *Tunc Cesar Romam intrauit et factus est dictator, qui est forcior consule. Post hęc iuit ad Hyspaniam…*

PD VI.25: *Ergo Caesar, cum senatus die inter coeteros uenisset ad curiam, tribus et uiginti uulneribus confossus est.*

PD VI.25 in *B* (1369–70): *Quadam uero die cum Cesar uenisset ad curiam, quę erat domus, ubi de causis publicis ordinabant, fecerunt ei plagas uiginti tres…*

PD VII.1: *Anno Urbis septingentesimo fere ac nono interfecto Caesare ciuilia bella reparata sunt.*

PD VII.1 in *B* (1379–82): *Anno septingentesimo nono, postquam occisus est Iulius Cesar, ciuilia bella reparata sunt. Ciuilia bella dicuntur, quando ciues inter se pugnant, id est homines habitatores ciuitatis, qui inter se pugnant. De ipsis dicitur, quod ciuile bellum inter se faciunt.*

PD VII.10: *"Urbem latericiam repperi, relinquo marmoream."*

PD VII.10 in *B* (1482–83): *"Urbem factam de lateribus, id est de tegulis, inueni, relinquo marmoream, id est de marmore factam."*

PD VII.10: *Nam inter duodecim catamitos totidemque puellas accubare solitus erat.*

PD VII.10 in *B* (1493–95): *Nam inter duodecim catamitos, id est concubinas, seu et duodecim puellas dormire solitus erat.*

PD VII.19: *Pecuniae tantum auidior fuit, ita ut eam nullis iniuste auferret.*

PD VII.19 in *B* (1585–86): *Fuit cupidus ad tollendam pecuniam, id est censum publicum, sed a nullo eam iniustę abstulit.*

PD VIII.8: *…uerum aerarium opulentum reliquid.*

PD VIII.8 in *B* (1669): *Erarium, id est uestarium, plenum reliquit…*

PD XIV.4: *convenitur ex utraque parte in campos Catalaunicos, qui centum in longitudine septuaginta leuvis, ut Gallis mos est metiri, feruntur.*

PD XIV.4 in *B* (2417–22): *Conueniunt omnes in campos Catalaunicos, qui centum in longitudine habent leuguas, sicut Franci mensurare solent, et septuaginta in latitudine, quod fiunt in longitudine miliaria centum quinquaginta et in latitudine miliaria centum quinque.*

PD XV.6: *temporibus Valentiniani superioris Augusti, cum intra Traciae fines Gothorum tunc populi communiter habitarent…*

PD XV.6 in *B* (2612–14): *Temporibus Valentiniani imperatoris communiter habitabant Gothi infra fines Tracię, que est terra de Europa.*

6.7. *The paraphrase of the* HR *and the question of textual homogeneity*

The discussion of ideological and literary tendencies in the paraphrase of the *HR* has intrinsic value for our knowledge of the medieval treatment and adaptation of Roman history. Further, related to this analysis is the decisive question concerning the concept of textual homogeneity: to what extent may its tendencies be applied to the compilation as a whole, that is, considered as a textual unity? In the previous chapter we have seen that most of the texts in *B* are marked by a common transformation of language. Do they also share patterns when it comes to the ideological, literary/narrative, moral conversion etc.?

Due to the different nature and function of the remaining texts, it is impossible to expect perfect homogeneity with respect to ideological, literary, moral etc. aspects, and many or all of the studied tendencies of the *HR* are irrelevant or unnecessary for various reasons. Besides, the texts of Bede and Jordanes are not paraphrases; the *Exordia* and the *Vita* are excluded because we do not have any model to compare with. The remaining texts on Alexander and the *Excidium* are closer to the genres of the novel and of mythology, and would not require the same sort of ideological-literary adaptations as did the historiography proper. In fact, some of the adaptations studied in this chapter (6.4.2 and 6.5 for instance) suggest that it was the historiography that was to be assimilated to the novelistic texts rather than the other way around. The *LHF* and the *HL*, even if belonging to the genre of historiography, are much richer in anecdotes, miracles, legends, dreams, omens, travels, dialogues etc. than the *HR* and therefore closer to the novel. Finally, the *Epitome* is also less historiographic in the sense that the narrative is dominated by moralising biographies. Still, despite of all these different factors, some similiarities remain, which I will point out by means of a few examples.

6.7.1. *Examples of simplification of historical facts*

LHF 3: *Igitur post transactos decim annos misit imperator exactores una cum Primario duce de Romano senatu, ut reciperent pretermissa tributa de populo Francorum.*

LHF 3 in *B* (66r, a30–b4): *Igitur post completos decem annos. misit imperator quendam ducem suum. ad eosdem francos. et mandauit cum eo exactores qui censum publicum colligere solent. ut ab eis censum tollerent.*

LHF 16: *Venientesque Divione castro super Oscaram fluvium, ibique inter se valde atrociter confligentibus Chlodoveo, Gundobado et Godeghiselo, Burgundiones terga verterunt. Chlodoveus quoque, sicut solebat, victor extitit. Adflictoque exercitu Burgundionum, Gundobadus et Godeghiselus in fugam versi, vix evaserunt. Gundobadus in Avenione civitate super Rodanum ingressus, ibi se reclusit.*

LHF 16 in *B* (70r b29–70v a6): *uenientesque de biuio necastro. (sic) super quendam fluuium ubi inter se fortiter pugnauerunt tunc gunduaudus et godiselus fugierunt. et clodoueus sicut solebat uictoriam habuit. taliter exercitus gundiuadi afflictus. gundiuadus in quandam ciuitatem super rodanum introiuit. et ibi se conclusit.*

HL V.11: *Ingressusque Siciliam per indictionem septimam, habitavit in Syracusa,et tales afflictiones inposuit populo seu habitatoribus vel possessoribus Calabriae, Siciliae, Africae atque Sardiniae, quales antea numquam auditae sunt, ita ut etiam uxores a maritis vel filii a parentibus separarentur.*

HL V.11 *in B* (174v, b14–20): *deinde perrexit in siciliam. et in siracusam. et fecit ibi multas tribulationes. et angustias ad homines qui ibi habitabant. quales antea nullus imperator fecerat. nam separauit mulieres a maritis et filios a parentibus suis.*

HL VI.19: *Tunc filius eius Aripert iterum bellum parans, pugnavit cum Liutperto rege aput Ticinum cumque Ansprando et Atone et Tatzone necnon et Rotharit ac Faraone.*

HL VI.19 *in B* (183v, a21–26): *Tunc filius eius aripertus. iterum parauit pugnam aduersum liopertum regem apud ticinum. et cum asprandum et attonem. et ottonem. et alios reges pugnando uicisset…*

HL VI.51: *Hac de causa Pemmo dux contra eundem patriarcham cum multis nobilibus Langobardis consilium iniit adprehensumque eum ad castellum Potium, quod supra mare situm est…*

HL VI.51 *in B* (188v, b14–17): *Pro ista causa iratus pemmo dux contra eundem patriarcham. et apprehendit illum. et portauit in quoddam castellum. quod supra mare positum erat…*

6.7.2. *Examples of narrative techniques*

The literary elaboration is most evident in Paul's narrative of the *HL*, which occasionally suffers from repetitions, chronological and spatial

leaps, digressions etc. In *B*, these anomalies are removed by omission of repetitions and digressions or by rewritings of (chronological/spatial) incoherent passages. This also involves descriptions of the historical actors' perceptions, reactions and intentions, all literary inventions created by the redactor. The last chapter of the *HL* dealing with Liutprand, king of the Lombards (712–744), has the following structure:

- Liutprand's investiture of Gisulfus as duke of Beneventum.
- Liutprand's foundation of churches and monasteries.
- Presentation of the prophet Baodolinus.
- Liutprand's fateful hunt and the mission to Baodolinus.
- The mention of another prophet, Teudelapus of Verona.
- The revelation of Peter, bishop of Pavia.
- Conclusion on Liutprand's reign, merits and death.

PD VI.58: *Tunc rex Liutprandus Beneuentum perueniens, Gisulfum, suum nepotem, iterum in loco proprio ducem constituit. Rebusque ita conpositis, ad suum palatium remeauit. Hic gloriosissimus rex multas in Christi honore per singula loca ubi degere solebat basilicas construxit. Hic monasterium beati Petri, quod foras muros Ticinensis ciuitatis situm est et Coelum Aureum appellatur, instituit. In summa quoque Bardonis Alpe monasterium quod Bercetum dicitur aedificauit. In Olonna nihilominus suo proastio miro opere in honore sancti Anastasii martyris Christo domicilium statuit, in quo et monasterium fecit. Pari etiam modo multa per loca singula divina templa instituit. Intra suum quoque palatium oraculum domini Saluatoris aedificauit, et quod nulli alii reges habuerant, sacerdotes et clericos instituit, qui ei cotidie diuina officia decantarent. Huius regis temporibus fuit in loco cui Forum nomen est, iuxta fluuium Tanarum, uir mirae sanctitatis Baodolinus nomine, qui multis miraculis, Christi gratia suffragante, refulsit. Qui saepe futura praedixit, absentia quoque quasi praesentia nuntiauit. Denique cum rex Liutprand in Urbem siluam uenatum isset, unus ex eius comitibus ceruum sagitta percutere nisus, eiusdem regis nepotem, hoc est sororis eius filium, Aufusum nomine, nolens sauciauit. Quod rex cernens – ualde enim eundem puerum amabat – cum lacrimis eius incommodum lamentari coepit statimque unum e suis equitem misit, qui ad uirum Dei Baodolinum curreret eumque peteret, ut pro uita eiusdem pueri Christum supplicaret. Qui cum ad seruum Dei pergeret, puer defunctus est. Cui Christi famulus ad se peruenienti ita dixit: "Scio, quam ob causam ueneris; sed illud quod postulare missus es iam fieri non potest, quia puer ille defunctus est." Quod cum is qui missus fuerat regi quod a seruo Dei audierat renuntiasset, rex, licet doluerit, quod effectum supplicationis suae habere non potuit, tamen quia uir Domini Baodolinus prophetiae spiritum habuerit, aperte cognouit. Huic quoque non dissimilis aput Veronensem ciuitatem Teudelapius nomine fuit, qui inter miranda quae patrabat praesago etiam spiritu multa quae erant uentura praedixit. Eo quoque tempore floruit uita uel actibus Ticinensis ecclesiae episcopus Petrus, qui quia regis erat consanguineus, ab Ariperto quondam rege aput Spoletium exilio fuerat retrusus. Huic beati martyris Sauini ecclesiam frequentanti isdem uenerabilis martyr praenuntiauit, quod episcopus aput Ticinum futurus esset. Qui postea, cum factum fuisset, basilicam eidem beato martyri Sauino in solo proprio aput eandem ciuitatem construxit. Hic inter reliquas*

optimae uitae quas habuit uirtutes etiam uirginitatis flore decoratus enituit. Cuius nos aliquod miraculum, quod posteriori tempore gestum est, in loco proprio ponemus. At uero Liutprand, postquam triginta et uno annis septemque mensibus regnum optenuit, iam aetate maturus huius uitae cursum expleuit; corpusque eius in basilica beati Adriani martyris, ubi et eius genitor requiescit, sepultum est. Fuit tamen uir multae sapientiae, consilio sagax, pius admodum et pacis amator, belli praepotens, delinquentibus clemens, castus, pudicus, orator peruigil, elemosinis largus, litterarum quidem ignarus, sed philosophis aequandus, nutritor gentis, legum augmentator. Hic initio regni sui Baioariorum plurima castra cepit, plus semper orationibus quam armis fidens, maxima semper cura Francorum Auarumque pacem custodiens.

Firstly, the presentation of Baodolinus interrupts the narrative about Liutprand and anticipates the hunting episode. Secondly, the mention of Teudelapus and the anecdote about Peter are digressions, which disturb the Liutprand narrative. In the version of *B* the presentation of Baodolinus is integrated in the hunting scene and the digressions on Teudelapus and Peter are omitted:

B VI.58 (190v b8–191r b13): *Tunc rex lioprandus beneuentum peruenit. et gisolfum nepotem suum iterum ibi ducem constituit. et postea ad regnum suum rediit. Iste uero gloriosissimus rex lioprandus. multas ęcclesias in honore christi in permulta loca construxit. hic fecit monasterium beati petri foras muros ticinensis ciuitatis. ubi dicitur ad cęlum aureum. et sursum in alpes montes. in propria sua uilla fecit monasterium. quod dicitur barcetum. iterum fecit monasterium in alonna. in propria sua uilla. in honore sancti anastasii martyris. similiter fecit ęcclesiam domini saluatoris in suo palacio. et ordinauit ibi sacerdotes. et clericos. qui ibi cotidie diuina officia decantarent. quod numquam alii reges ante ipsum habuerunt. Denique dum rex lioprandus isset ad uenandum in siluam. unus de comitibus eius uoluit sagittare unum ceruum. et non uolendo sagittauit nepotem eiusdem lioprandi regis. nomine. aufusum. de quo nimium rex doluit. multumque illum planxit. Erat autem eo tempore quidam dei seruus. nomine baodolinus. ad quem transmisit lioprandus missum suum. sub festinatione rogans illum. ut oraret ad dominum pro sanitate ipsius infantis. Cumque missus ille ad eundem dei seruum ueniret. ipse puerulus mortuus est. Cumque uidisset predictus dei seruus eundem missum regis. dixit ei. scio pro qua causa uenisti. sed propter quod uenisti. iam fieri non potest. quia puer ille mortuus est. Quod cum is qui missus fuerat ad seruum dei. regi nunciasset quid ei dixerat ille seruus dei. quamuis ille optinere non potuisset hoc. unde illum rogando mandauit. tamen cognouit quod uir domini baodolinus ueraciter spiritum sanctum haberet. Lioprandus itaque rex postquam regnauit per unum et triginta annos ac menses septem. mortuus est. et corpus eius sepultum est in ęcclesia sancti adriani martyris. ubi et pater eius sepultus est. fuit autem predictus liopprandus sapientissimus et amator pacis. fortis in pugna. et culpantibus misericors. castus. orator. uigilans. largus in elemosinis. litteras non nouit. sed sic sapiens fuit. ut filosophus similandus esset. nutritor gentis. multiplicator legis. Hic illo tempore quando regnare cępit. multa castella apprehendit de baioaria. quando uero pugnabat. plus orando confidebat in deo. quam in uirtute sua. maxime super omnia custodiebat pacem. quam habebat cum auaris et cum francis.*

The care for describing the historical actors' psychological participation (with their perceptions and reactions) is evident when comparing Paul

the Deacon and *B*'s version of V.5 on king Grimoald's (662–671) war against the Franks:

PD V.5: *Hac tempestate Francorum exercitus de Prouincia egrediens, in Italiam introiuit. Contra quos Grimuald cum Langobardis progressus, hac eos arte decepit. Fugere quippe se eorum impetum simulans, castra sua simul cum tentoriis et diuersis pariter referta bonis praecipueque uini optimi copia hominibus omnino uacua reliquit. Quo dum Francorum acies aduenissent, existimantes Grimualdum cum Langobardis pauore deterritos castra integra reliquisse, mox laeti effecti certatim cuncta inuadunt coenamque affluentissimam instruunt. Qui dum diuersis epulis multoque degrauati uino somnoque quieuissent, Grimuald super eos post noctis medium inruens, tanta eos caede prostrauit, ut uix pauci ex eis elapsi patriam ualuerint reppedare. Qui locus, ubi hoc gestum est proelium, Francorum usque hodie Riuus appellatur, nec longe distat ab Astensis ciuitatulae moenibus.*

B V.5 (172v b20–173r 23): *Hoc tempore exierunt franci dę prouincia. et intrauerunt in italiam. Cum audisset hoc rex grimoaldus contra eos exiuit cum langobardis. et cum sederent ambę partes in campo. rex grimoaldus sic eos decepit. finxit se fugere. et dimisit tendas. et omnia quę ibi habebat. et uinum. et carnem. et panem. et omnia bona quę erant parata ad manducandum et bibendum et non longe. ab eis abscondit se cum omni suo exercitu. Cum enim exirent franci ut uiderent quid faceret rex grimoaldus. inuenerunt tentoria uacua. sperauerunt quod grimoaldus propter timorem eorum fugeret. redierunt ad suos. ut nuntiarent quod grimoaldus cum suo exercitu fugeret. Audientes hoc franci. sperauerunt esse uerum. perrexerunt omnes ad alipergam. cęperunt omnia tollere. et deinde cęperunt manducare et bibere et sic ebriosi facti sunt. ut omnes dormirent quasi mortui. Cum enim misisset ibi grimoaldus missos suos. ut uiderent. quid facerent franci. inuenerunt eos dormientes. et reuersi nunciauerunt domino suo quę uiderant. Grimoaldus hoc audiens. gauisus est ualde. et statim cum omni suo exercitu super eos perrexit. et sic eos occidit. ut pauci exinde ad suam terram fugere potuissent. Verum tamen locus ubi hoc factum est. semper nominatur riuus. et non est multum longe a paruissima ciuitate hostensi.*

6.7.3. *Examples of explanatory textual additions*

Epitome III.9: *… insignis quercea corona, quasi triumphans indutus aureo paludamento, curru biiugi decucurrit.*

Epitome III.9 in *B* (3r, b13–18): *Corona sibi imposita de foliis que sunt de arbore quercus. quod erat antiquitus signum uictoriale. et uestiebat aureum paludamentum. quod est genus uestimenti. et sic inde cum curro. quem duo caballi trahere solebant decurrere.*

Epitome V.9: *Ceterum adeo cunctae prouinciae omnisque Roma interitu eius exsultauit ut plebs, induta pilleis manumissionum, tamquam saeuo exempta domino triumpharet.*

Epitome V.9 in *B* (4r, b21–27): *Igitur illo mortuo omnes. prouincię. et tota roma de interitu eius ualde exultauerunt. et in tantum letatę sunt. ut omnes uestiti pilleis manumissionum. quod tunc erant signa liberationum. et quasi liberati ab impio domino uictoriam cęlebrarent;*

Epitome XIX.3: *Ab hoc Seuero Iulianus, in abditas Palatii balneas ductus, extenta damnatorum modo ceruice decollatur, caputque eius in rostris ponitur.*

Epitome XIX.3 in *B* (10v, a11–18): *Ab isto seuero iulianus in secreta palatii balneas ductus. ad similitudinem homicidarum hominum extenta ceruicę decollatus. et caput eius in rostris positum. Sunt enim rostra edificia in campo marcio et inde illud ibi posuerunt. ut quia erat locus publicus. ab omnibus transeuntibus uideretur;*

Excidium 51: *Quos dum Eneas armatos uideret, de naue ipse Eneas ramum oliue leuauit, ostendens se pactum uenisse.*

Excidium 51 in *B* (22v, b24–30): *Eneas uero cum hoc uidisset. tulit ramum oliuę. et ostendit eum illi. Consuetudo enim erat apud antiquos. ut qui de una terra pacificę pergebat ad aliam. ramum oliuę in manu portabat. ut demonstraret quia non ad litem. sed ad pacem pergeret;*

LHF 5: *Id temporis crinitos reges habere coeperunt.*

LHF 5 in *B* (66v, a10–11): *Tempore illo habebant franci crinitos reges. id est capillatos.*

HL III.12: *Hic cum augustalem coronam accepturus esset, eumque iuxta consuetudinem ad spectaculum circi populus expectaret, insidias ei praeparans, ut Iustinianum, Iustini nepotem, ad dignitatem imperatoriam sublimaret.*

HL III.12 in *B* (153r, b15–22): *Iste cum imperialem coronam deberet accipere. et populus iuxta consuetudinem expectaret eum in circo. id est in illo loco ubi reges solebant coronas accipere. parauerunt ei insidias. et per fraudem iustinianum nepotem iustini. imperatorem facere uoluerunt.*

Epistola 5.2–3: *. . . et ebenina lacunaria nitebant . . .*

Epistola 5.2–3 in *B* (229r, a2–5): *. . . et lacunaria. id est subficta de ligno quod nominatur ebenum. et est lignum fuscum quod nascitur in india. et ethiopia . . .*

Epistola 13.1–2: *Maiores elephantorum corporibus hippotami inter profundos aquarum emersi apparuerunt . . .*

Epistola 13.1–2 in *B* (230r, b4–7): *uidimus uenire de profundo aquarum ippotamos. fortiores quam sunt elefanti. ippotami dicuntur qui medii sunt homines. medii caballi.*

Epistola 26.16–18: *. . . factusque amicus ex hoste Macedonibus in Herculis Liberique trophea deduxit. In orientis autem ultimis oris aurea utraque deorum constituerat simulacra.*

Epistola 26.16–18 in *B* (231v, b21–27): *Tunc porus rex factus est amicus macedonibus. quibus fuerat antea inimicus. et deinde portauit me ubi erant statuę. de auro. quas ibi posuerat liber pater. et hercules. qui fuerunt dii apud paganos;*

Epistola 30.9–31.2: *Ipse cum Poro rege et equitatu procedens video examina bestiarum in nos erectis promuscidibus tendentia.*

Epistola 30.9–31.2 in *B* (232r, b15–19): *Procedens ego cum poro rege. et caballicantibus omnibus. uidemus multitudinem elefantorum tendentes promoscides contra nos quos habent in bucca. sicut dentes.*

Epistola 33.2–3: *Cynocephalis ingentibus deinde plena invenimus nemora, qui nos adlacessere temptabant et eiectis sagittis fugiebant.*

Epistola 33.2–3 in *B* (232v, a16–21): *Deinde uenimus in siluas plenas de cinocefalis. cumque nos percutere uellent. nos illos cum sagittis fugere faciebamus. cinocefali dicuntur. homines. qui capita canina habent.*

6.8. *Conclusion*

The version of the *HR* contained in *B* is not meant to be read as an independent text of Roman history. Rather, the analysis of its place among the surrounding texts of the manuscript suggests that it is intended as part of a world chronicle. Further, the paraphrase implies a series of ideological and literary elaborations.

A Christian reading of the Roman history seems evident considering the systematic omission of imperial apotheoses and the introduction of new textual material that integrates the history of the Christians in the Roman history. A tendency to suppress the mention of triumphs is evident, but is not necessarily ideologically motivated.

On the whole, the political picture is simplified. For instance, the triumvirate is not included and there is a slight tendency to minimise elements that threaten or dishonour the Roman Empire (imperial usurpers, proscriptions etc.). Specific and concrete definitions of time, place and persons have been replaced with general or unspecific datings, locations and identifications; such as *eodem tempore* instead of *sexcentesimo nonagesimo anno Urbis conditae*, *in quadam civitate* instead of *Ravennae* and *a quodam milite Ecii* instead of *a Transila Aetii milite.* This tendency suggests that the redactor did not want to tire the reader with dry facts.

In literary terms, a rewriting has reshaped the narrative in many ways. The elaboration of the narrative includes efforts to clarify the spatial and chronological contexts. This clarification has been obtained by different techniques: textual omissions, additions or re-arrangements. The textual additions have various functions, to explain and to define, and to develop the psychology of the historical actors, chiefly by explicit mention of their perceptions and intentions.

A literary analysis of the manuscript as a whole is complicated by the fact that the various texts belong to different genres (in addition to historiography: letters, moralising biography, mythology, novel etc.). Nonetheless, common patterns are demonstrable and they indicate that the same principles and techniques of paraphrasing are applied to the other texts as well.

SUMMARY AND CONCLUSION

Chapter 1 defines the subject, aim and methodological premises of the dissertation. It also offers an outline of previous research.

Chapter 2 offers the first classification and preliminary survey of the extant manuscripts containing abbreviations and/or paraphrases of the *H(istoria) R(omana)* (Eutropius, Paul the Deacon and Landolfus Sagax).

Chapter 3 deals with the related manuscripts *B*(amberg, Hist. 3), *S*(alisbury Cathedral, 80), *O*(xford, Magdalen College, 14) and the Vatican *U*(rb. Lat 961) and *V*(at. Lat. 1984). The study of the historical context suggests three possibilities as to how the exemplar of the Bamberg codex might have been brought to Halberstadt: by a visiting cleric coming from Italy, by bishop Arnulf or by Henry II himself returning from one of his Italian expeditions. The textual compilation is likely to be a piece of Ottonian literature (Otto III or Henry II) which bears witness to the imperial interest in the definition of worldly power and especially in the Roman universal dominion.

Chapter 4 presents the first integral edition of the version of *HR* contained in the codex of *B*(amberg, Hist. 3).

Chapter 5, an analysis of the language of the textual collection, indicates that all texts, except the texts of Jordanes, Bede, the Isidore fragment and the final historical notes are related by syntactic affinities and similarities of vocabulary. The affinity of syntax and vocabulary is likely to reflect the results of an attempt to produce a homogeneous compilation of texts. The varying degree of syntactic adaptation is explained by the fact that the Latin of the later texts was closer to the Latin of the redactor. The latest text, Leo Archipresbyter's biography of Alexander the Great, was probably not rewritten and is likely to be the product of a literary milieu contemporary with that of the redactor. The textual compilation is also marked by certain vernacularisms. Alone they do not prove an Italian origin, but on the basis of what we know about the historical context described above, it is likely that the compilation was originally written by someone related to the Italian milieu under the Ottonians.

Chapter 6, an analysis of the rewriting of the *HR* contained in *B*, identifies certain ideological tendencies and literary techniques. It

also confirms that this text formed a *continuum* with the preceding and succeeding texts. The *HR* has references to the *Excidium Troie*, and the succeeding *Liber Historiae Francorum* has either no title or heading, as in *B*, or appears as a 17th book of the *HR*, as in the Vatican codex Vat. Lat. 1984. The attention given to the chronology and shift of worldly power in the surrounding texts, and the suppression of references to Hebrew history within the Roman history suggests that the *HR* was meant to form a world chronicle together with the surrounding texts. Further, despite the different nature and function of the texts, similar patterns regarding the techniques of the re-narration also indicate that the textual compilation was conceived as a *Gesamtkonzeption.*

Future tasks for students of this tradition might include editing and analysing the other groups of manuscripts presented in Chapter 2, pursuing more detailed analyses of the language of the texts contained in *B*, and, most importantly, continuing the research on the transmission and historical context of the entire group of manuscripts *B, S, O, U* and *V*.

APPENDIX

VARIANT READINGS FROM *S* AND *U*

1 Et: S *deest* – rex: S *deest* – 3 in partibus Tuschię: S in Tuscia – 5 id est absconditus fuit: S *deest* – 6 namque: S *deest* – Saturnus: S Saturnus primus – 8 erant: S uiuebant – 9 monstrauit: S docuit eos – 10 quos: S qui – nominamus: S nominantur – 11 appellatus: S nominatus – 14 quia: S *deest* – inuenisset: S inuenisse – 16 per: S *deest* – 18 in Italiam uenit: S uenit in Italiam – 18/19 et cum . . . eum et: S et pugnauit cum Turno sicut supradictum est eoque occiso – 19 sponsam eius: S *deest* – 20 uxorem accepit: S accepit uxorem – post . . . regnauit: S regnauit post Latinum – 22/23 Mortuo . . . adduxerat: S mortuo Enea Aschanius qui et Iulius regnauit pro eo – 23/24 Inter . . . fecit: S post hec Aschanius discedens a Lauinia nouerca sua condidit – 25/26 Lauinia . . . creatum: S Lauinia post mortem Enee genuit filium – 27 Aschanius . . . eum: S hunc tulit Aschanius – 28 Aschanius genuit: S genuit Aschanius – Iulum appellauit: S nominauit Iulum – De: S A – autem: S *deest* – 29 per: S *deest* – 31/32 Postumius . . . natus est: S dictus est autem Posthumius eo quod post humationem patris nasceretur – 33 Unde . . . Albanorum: S a quo omnes Albanorum reges – 35 Eneas Siluius: S Siluius Eneas – 40 fecit: S condidit – 44 quia . . . est: S quia in eum cadens mortuus – 47 fuisse in Grecia: S in Grecia fuisse – 49 istius: S huius – 50 mons Auentinus: S Auentinus mons – 51 ei: S *deest* – 53 eius filius: S filius eius – 54 iactauit: S eiecit – 54/55 habitauit . . . suis: S ipse rebus fratris potitus est – 55/56 Rea . . . est: S Ream quoque Siluiam filiam eiusdem Numitoris reclusit – 56 uirgo . . . eius: S uirgo in templo Veste – 56/57 Postea . . . Martis: S cum qua clam concubuit Mars – 57 Remus et Romulus: S Romulus et Remus – 58 propter . . . commisit: S pro commisso incestu – est: S *deest* – 59 legem . . . instituta: S legem eorum

---

2 quidam . . . fugit: U nomine quidem Saturnus qui fugiit – 3 Fecitque: U et fecit – 5 Lacium: U Latius – 6 populum: U populos – ipsius: U *deest* – 7/8 plantare . . . laborare: U *deest* – 9 casellis: U casellibus – 18 Italiam: U Italia – 19/20 filiam . . . regis: U Latini regis filiam – 22 itaque: U autem – 24 matrinia: U matrinea – et: U *deest* – 25 Albam: U Albaniam – 28 Iulum appellauit: U Iulium nominauit – 29 octo: U *deest* – 31 Postumius[1]: U post Postunium – et: U *deest* – 32 natus est: U est natus – 33 dictus est: U *deest* – et: U *deest* – 35 unum: U uno – 36 annis: U annos – 37 annis: U annos – 37/38 quadraginta . . . regnauit: U *deest* – 40 annis: U annos – 42 Siluius: U filius eius – annis: U annos – 43 annis: U annos – 44/45 quia . . . fluuius: U *deest* – 46 Istius tempore: U tempore istius – 49/50 Auentinus: U Albentinus – 51 Auentini: U Albentini – 54 iactauit: U eiecit – 55 filia . . . Numitoris: U eiusdem Numitoris filia – 57 Martis: U Mars – Remus et Romulus: U Romulus et Remus

59/60 Filios … fluminis: S filii autem paruuli proiecti ad ripam sunt Tyberi – 61 regis: S gregis – 62/63 Ipsa … quod: S Acca uero Laurentia quia – 63/64 et … suo: S multum questum habebat unde – 64/65 Unde … sunt: S ab illo quoque tempore cellule meretricum lupanaria dicte sunt – 66 Predictus … creuissent: S cumque creuissent Romulus et Remus – 67 intra … Amulium: S Amulium intra ciuitatem – 68/69 predictum … restituunt: S restituerunt Numitorem auum suum in regnum – **I.1** initium accepit: S accepit initium – 71/72 quando … regna: S humilius fuit omnibus regnis ita postea exaltatum fuit crescendo super omnia regna – 72/73 Predicti … octo: S cum iam haberent xviii annos Romulus et Remus – **I.2** Post … factam: S condita hac ciuitate – quam: S *deest* – Romam: S Romam eam – 77 fecit: S ut faceret – 77/78 templum … misericordię: S templum uero misericordie id est asilum – 78 et promisit: S *deest* – 78/79 ibi … pateretur: S illuc confugisset a nemine quicquam mali reciperet – 79 Propter … causam: S in quo – 79/80 qui … illud: S confidentes dum mala in terra sua perpetrauerant ad illud confugerunt – 80 Denique: S deinde – 80/83 senatores … patres: S senes per quorum consilia omnia que faciebat preordinauit quos etiam propter senectutem eorum senatores appellauit et quia curam de omnibus habebant patres eos uocauit – 85/87 Tunc … populo: S tunc propter quod rapuissent filias eorum ceperunt contra eos pugnare Sabini, Cecinenses, Antemnates, Crustumii et Fidenates quos omnes Romulus cum suo populo uicit – 88 Fecerunt tamen amicicias: S facta tamen pace – 88/89 quorum … tantum: S tali modo fedus pepigerunt – 89 rex Stacius: S rex Stacius Sabinorum – de Sabinis: S *deest* – 89/90 Sabini … populus: S Sabinique cum Romanis unus efficerentur populus – 90/91 Illo … Sabinis: S eo quoque tempore ut amicitias inter se confirmarent Romani cum filiis suis nomina darent prenomina illis de Sabinis inponebant – 92/93 faciebant … Romanis: S Sabini de Romanis faciebant – 94 istam: S quam – 94/95 habuit prenomen Romulus: S Romulus habuit prenomen – 96 semper Romulus: S Romulus semper – 97 Quiriti appellati sunt: S Quirites sunt appellati – Romuli: S *deest*

---

59 erat instituta: U constituta erat – 60 Tyberi: U Tiberis – 61 regis: U gregis – 63 querebat: U acquirebat – 65 habitabant: U habitant – 66 Romulus: U Romus – 67 abeuntes: U *deest* – 68 de … eiecerat: U eiecerat de regno – 69 restituunt: U restituerunt – **I.1** minus: U minor – 72 alia: U omnia – 72/73Predicti … Romulus: U iam dicti uero Romus et Remus – 74 Paletino: U Palatino – **I.2** fugisset: U fuisset – 78 aliquod: U aliquid – 79 male: U mala – 80 sua terra: U terra sua – 80/81 senatores: U senes – 81 omnia faceret: U faceret omnia – 85 fraudes: U fraudem – 86 Cecinenses Antemnates: U Cecinens autem noctes – 87 Romulus: U *deest* – 88 tamen … Romani: U autem Romani amicicias – 89 Stacius … Sabinis: U Tatius Sabinorum cum Romulo – 91 firmaret … amiciciam: U confirmarent Romani amicicias – 92 de Sabinis: U *deest* – 92/93 Similiter … Romanis: U Sabini similiter faciebant de Romanis – 94 prenomine: U pronomine – Propter: U et propter – prenomen: U pronomen – 96 in manu: U *deest* – 97 Quiriti: U Quirite – Romuli: U *deest*

98 Remum occidit: S occidit Remum – 98/99 eius…regnum: S illius quo defuncto solus Romulus tenuit regnum – 99 Postquam regnauit: S hic postquam regnauerat – 99/100 quendam paludem: S paludem quendam – 100 Caprea: S Capre – nusquam: S nusquam post – 101 illius: S huius – rexerunt senatores: S senatores rexerunt – **I.3** Postea: S postea uero – ordinatus est. Ipse legem: S ordinatus legem – 104 rex: S *deest* – **I.4** Eo: S quo – 107 est: S *deest* – honoratus: S honoratus est – 107/108 pugnare cepit et: S pugnare incipiens – 108 miliaria duodecim: S per xii miliaria – 109/110 qui…sex: S qui alii decem et octo miliaribus alii sex longe a Roma erant – 111 per: S *deest* – annos: S annis – toto: S tota – 112/113 facta…Sparthanorum: S a Pausanio rege Spartanorum facta est – 113 Constantinopolim dicta est: S Constantinopolis est dicta – **I.5** Eo…Pompilii: S mortuo autem Numa Popilio Ancus nepos illius – 115 Contra: S hic contra – 116 decimo: S decimo quoque – 116/117 condidit…mare: S Osti ciuitatem supra mare condidit – **I.6** constituit… senatores: S ducentos constituit senatores – 120/121 Nam…est: S Romulus ut supra diximus tantum centum – 123 intrauit cum triumpho: S cum gloria triumphi intrauit – 123/124 id est…dicuntur: S muros Rome fecit et coaclas – 124 Ipse: S ipse etiam – 124/125 Regnauit…septem: S triginta septem annis regnauit – **I.7** id est: S uidelicet – 128 fossam: S fossatum – 129 censum daretur: S census tolleretur – incognita…mundo: S in mundo incognita erat – **I.8** Lucinius: S Lucius – 132 pedibus: S pedes – 133/134 cum…ciuitatem: S uero pro adulterio filii – 135 ipse… ciuitatem: S ipse ad expugnandam Ardeam ciuitatem que octauo decimo miliario fuit ab urbe Roma – 136 uenit: S ueniens – 138 et[1]: S *deest* – de adulterio: S adulterium – 139 commisit cum ea: S cum ea commiserat – 139/140 ante omnes: S coram omnibus – 140 ista: S ista autem – 141 contra: S aduersus – 142 sedebat super Ardeam: S super Ardeam sedebat Tarquinius

---

98 Remum occidit: U occidit Remum – 99 Postquam: U postquam autem – quendam: U quandam – 100 nusquam: U non – **I.3** Pompilius: U Popilius illius populi – 102 legem Romanis: U Romanis legem – 104 Pompilius: U Popilius – **I.4** regnum: U regno – 107 honoratus: U honoratus est – Iste: U ille – 108/109 Vegetes et Fidentes: U Regentes autem et Fidenates – 110 alia sex: U *deest* – 111 regnasset: U regnaret – toto: U tota – 113 Sparthanorum: U Spathanorum – **I.5** nepos: U neptis – 114 Pompilii: U Popilii – 117 Osti: U Hostiam – Regnauit: U regnauit autem – **I.6** constituit: U instituit – 121 in Roma: U Rome – iocos: U ludos – 122 Sabinos…superauit: U *deest* – 124 dicuntur: U dicimus – fabricare: U edificare – annis: U annos – **I.7** Post…Seruius: U regnauit post illum seruus – 127 Sabinos: U Sabinos et uicit – 128 Esculinum: U Exculinum – fossam: U fossatos – 129 daretur: U tolleretur – **I.8** Lucinius: U Lucius – 131 primum: U primus – 131/132 exilium…mittere: U ferrum compedibus mittere et exilium carceres – 133 expugnandam: U expugnandum – 134 fuit…Roma: U ab urbe Roma fuit – 137 Lucreciam: U Lucretia – uxor: U *deest* – 139 commisit: U comiserat – de: U pro – 140 pro…causa: U per istam causam – concitare: U incitare – omnem: U *deest* – 142 Ardeam: U Ardeam ciuitatem

142/143 reuersi sunt: S reuersus est – 143 Quando…Tarquinius: S ille uero cum rediret – 144 dimiserunt: S permissus est – 144/145 Tenuit…filiis: S et statim fugit cum uxore et filiis cum iam tenuisset imperium xxxv annis – 146 regnauerunt: S regnauerant – **I.9** habuerunt…et: S communi consilio inter se habito – 149/150: propter…rectum: S excedere uellet alter ei resiteret et non permitteret eum facere nisi quod esset rectum – 153 de: S *deest* – 156 maritus: S et maritus – 156/157 quia…de Roma: S quem etiam de Roma eiecerunt quia nomen habebat Tarquinius Collatinus – 157 Placuerat: S placuit – **I.10** occiderunt se ambo: S in uicem se iugulauerunt – **I.11** quoque: S *deest* – 164 pugnam fecit: S fecit pugnam – 164/165 Fuitque…Tuscia: S Prosenna rege Tuscie auxilium sibi ferente – 168 et: S *deest* – de Tuschia faceret: S Tuscie fecisset – in ciuitatem nomine Tusculum: S Tusculanum – 169/170 que…annos: S non longe a Roma ibique xiiii annis commoratus est – **I.12** congregauit: S cum congregasset – 172 soceris: S soceri – 163/174 honor…consolatus: S honor maior consulatu qui dictatura nominabatur – **I.13** Sexto… dicebant: S anno xvi post expulsos reges populus Romanus dicebat – 177 ista: S hac – iterum: S *deest* – 178 defensores: S defensores populi – 179 ipsum: S *deest* – **I.14** uero: S *deest* – contra…parauit: S parauit pugnam contra Romanos – 181 a Romanis: S deest – 181/182 Ęciam…Coriolos: S et optimam ciuitatem suam que dicebatur Coriolos perdiderunt – **I.15** expulsus…Urbe: S de Urbe expulsus est – 185 Ille: S unde ille – adiutorium: S adiutorium ad pugnandum contra Romanos – 185/186 Accepto uero adiutorio: S quod cum accepisset – 186 cum Romanis: S *deest* – Denique Romani: S Romani igitur – 187 missos…facerent: S pro pace – Ille uero: S et ille – 188/189 mater…fecit: S ad eum mater eius Beturia et uxor eius Velumnia et rogatu illarum pacem fecit cum eis – 190 patriam suam pugnauit: S patriam arma tulit – **I.16** que dicebatur: S *deest* – 192 ire soli: S solos ire

---

142/143 reuersi sunt: U reuersus est – 143 rex Tarquinius: U Tarquinius rex – 144 intrare: U eum intrare – Tenuit: U tenuit ipse – quinque: U *deest* – **I.9** habuerunt…et: U *deest* – 149 fortior: U fortis – 150 eum: U *deest* – 151 ut: U et – 152 eleuarentur: U leuarentur – 153 de: U *deest* – 155 decertauerat: U decertauerant – 156 maritus: U maritum – Tarquinius: U Tarquinii – **I.10** Arruns: U Arrutis – **I.11** Prosenna: U Persena – 165/166 Romam apprehenderet: U apprehenderet Romam – 168 et: U *deest* – faceret: U fecerat – 169 abiit: U abii – Tusculum: U Tusculam – 170 et[1]: U atque – dies et: U *deest* – **I.12** reges eiectos: U regis eiectionem – 171 congregauit: U et congregasset – 172 propter…soceris: U pro uindicanda iniuria soceri – 173 qui: U que – nominabatur: U nominatur – 174 ministrabat: U ministrabant – **I.13** sunt: U fuerant – 177 ista: U ipsa – 178 iterum fecerunt: U fecerunt iterum – **I.14** anno: U *deest* – 181 sed: U et – **I.15** Bulsorum ciuitatem: U ciuitatem Bulscorum – 184 expulus…Urbe: U de Urbe expulsus est – 185 Accepto: U ipse uero accepto – 187 ad eum missos: U missos ad eos – 188 mater…Velumnia: U mater eius Bertulia et uxor eius Velumina – 189 pacem cum eis: U cum eis pacem – **I.16** se: U *deest* – 192 Vegetes: U gentes

192/193 sed…portaret: S sed omnes interfecti sunt uno tantum superstite – **I.18** fecerunt: S prefuerunt – 199 suus: S puelle – eam: S eum – 200 Ingressus: S ingressusque – milites: S milites Romanos – **I.19** Erant…adiutorium: S fueruntque eis in auxilium – 205 Victi: S uictique – Quintio: S Quinto – Fidelis: S Fidena – 206 euersa: S euersa est – **I.20** autem: S *deest* – 207 rebellauerunt se: S iterum rebellauerunt – Missus: S missusque – 208 Camillus: S Camillus qui – ciuitatem: S ciuitatem eorum – ualde: S *deest* – 209/210 non…ciuitate: S ciuitatem non minus nobilem – 210 Sed habuerunt: S habueruntque – quasi: S eo quod – 211 ipsam predam: S predam inter eos – 212 duce: S duce suo – Brenno: S Brennone – cum Romanis: S contra Romanos – 213 Allium: S Alliam – uicit: S uicerunt – uenerunt et: S uenientes – 214 non…apprehendere: S apprehendere non potuerunt – 215 eodem: S *deest* – predictis: S *deest* – 217 per inuidiam: S *deest* – secutus: S persecutus – 217/218 occidit…multos: S multos eorum occidit – 218/219 ipsum…eis: S omnem predam et aurum que asportauerant – **II.1** Romana causa crescere: S crescere Romana respublica – 222 comprehendit: S apprehendit – **II.2** adiunxit: S subdidit – 226 simulque et: S simulque – **II.3** ipsi: S *deest* – 229 fuit: S durauit – 231 Iterum: S iterum ergo – 231/232 Lucius.… Seruilius: S Lucium Genutium et Quintum Seruilium – **II.4** Tercio: S sequenti – 235 inferna apparuerunt: S infernus apparuit – 236 interpretauerunt malefici: S malefici interpretati sunt – hominem peteret: S infernus postularet hominem – 237 Curcius: S Curius itaque – ipsa: S *deest* – **II.5** Iterum ueniens: S ueniens iterum – 239/240 Gallorum…Aniene: S consedit ad flumen Aniene quarto ab Urbe miliario – 240/241 Missus…Quincius: S contra quos Titus Quintius missus percussit et fugauit eos – 242 pugnaret: S congrederetur – 242/243 ambo decertarent: S inter se congressum haberent

---

193 inde: U *deest* – 194 portaret: U reportaret – **I.18** trecentesimo: U tricesimo – 200 decemuiro: U decemuiris – ad milites: U a miles – **I.19** trecentesimo: U tricesimo – 202/203 Romanos: U Romam – 203 his: U eis – Vegentes: U Begeces – 205 Emilio: U Emelio – Quintio: U *deest* – 206 euersa: U uersa – **I.20** Vegentes: U Vegestes – 207 Missus: U et missus – 208 obsidens: U et obsidens – 208/209 ualde ditissimam: U multum ditissimam et antiquissimam – 209 eo: U et – 209/210 de…ciuitate: U nobilem ciuitatem – 210 eum: U eos – 211 Pro…causa: U propter hanc causam – 212 Galli: U Gallis – 213 Allium: U Tilliam – 214 potuerant: U potuerunt – 215 erant: U fuerunt – 218 ab: U ex – **II.1** trecentesimo: U tercentesimo – 222 ciuitatem…que: U Vuscorum qui – annos: U annis – **II.2** Quincius: U Quintus – 225 flumen: U *deest* – 226 et: U *deest* – 227 adiunxit: U subdidit – **II.3** Verum: U uerumtamen – 228 regnauerunt: U pugnauerunt – **II.4** Tercio: U sequenti – 236 peteret: U peterent – 237 ipsum incendium: U ipso incendio – sic: U *deest* – **II.5** consederunt: U consenderunt – 240 qui: U quod – Missus: U et missus – est: U *deest* – 241 prouocauit: U uocauit – 242 pugnaret cum: U feriret simul cum – 243 decertarent: U simul ferirent – Gallum: U ipsum Gallum – aureum: U auream

244 collum suum: S collo suo – Ab: S et ab – ergo: S *deest* – 245 dicuntur: S dicti sunt – 246/247 captiuos . . . adduxit: S captiuorum inde abduxit – **II.6** Tercia autem uice: S *deest* – 248 depredabant: S depredabantur – 249 petierunt adiutorium: S postulabant auxilium – 250 iam: S *deest* – 250/251 noluerunt . . . mandauerunt: S cum illi nollent eos adiuuare Romani fecerunt nouos milites et miserunt – 252 armatis: S armatorum – peruenissent: S uenissent – 253/254 unum . . . eo: S Marcum Valerium tribunum in pugnam ut sese ferirent – 254/255 Cumque . . . Gallum: S qui dum congrederentur – 255 illius: S ipsius Galli – cepissent: S cepissent ambo – 257 rectum: S recte – 258 eo habuit: S illo acquisiuit – 259 fugierunt: S fugerunt – Romani: S quos Romani – 262 est: S *deest* – 263 Alexander . . . Macedonia: S Alexander Macedo – **II.7** ceperunt querere: S quesiuerunt – 266 facere: S hoc facere – noluissent: S nollent – **II.8** Samnitas: S Samnites – 270 Apuliam: S Apuliam pugnauerunt – Qui: S hic – 271 Denique: S sed – cum Romanis: S contra Romanos – 273 Olimpię: S Olimpiadis – 275 Samnitas: S Samnites – pugnare ceperunt: S pugnauerunt – 276 namque: S autem – 276/277 terra . . . terrarum: S terra non tantum Italie sed prope omnium in orbe terrarum – 279 calidas: S calidi – nec non: S *deest* – id est: S scilicet – 280/281 pre . . . Vesuuius: S cuncte preciose urbes ad mare Besubius – 282/83 nominata quondam: S quondam nominata – 283 maxima: S maximas – et: S *deest* – 285 Poperius Cursor: S Pompeius consul – 287 sed . . . posset: S ille autem cognoscens ubi pugnare potuit – **II.9** Caudinas: S Caudicas – 290 pugnauerunt et: S pugnantes eos – Concluserunt namque: S et concluserunt – 292 Elegit: S sed ille elegit

---

244 collum suum: U collo suo – ergo: U *deest* – ipse: U et ipse – 245 de: U ex – genere: U gente – dicuntur: U dicti sunt – **II.6** uenerunt: U fecerunt – 251 milites: U uiros milites – 254 cum: U simul cum – contra: U ad eundum contra – 255 cepissent: U cepissent ambo – 256 alis: U cum alis – 257 ipse: U *deest* – 258 et: U *deest* – 259 Corbius . . . dictus: U Coruinus dictus est – fugierunt: U fugerunt – 260 est factus: U factus est – 262 ętiam: U etiam siquidem – Eodem: U eodemque quoque – 263 Philippi: U Philippi regis – **II.7** unus[1]: U *deest* – 266 noluissent: U nollent – 267 uicerunt: U ceciderunt – **II.8** ceperunt: U ceperant – 269 Samnitas: U Samnites – 270 Campaniam: U Campanie – 271 et ornatas: U habebant ornatas – cum Romanis: U Romani – 272 Lucania: U Lucaniam – 273 Ępyro: U Pyro – 274 uenerunt: U uenit – Italiam: U Italia – pugnarent: U pugnaret – 275 Samnitas: U Samnites – 276/278 Campanie . . . Campanie: U nam terra omnium siquidem Campanie – 278 id est: U *deest* – 278/279 Gaieta . . . lacus: U Gallectani Scinis et gallidas fontes in Baias et duo loca – 280 uites: U uite – Massicus: U Marcicus – 280/281 et . . . urbes: U et cunctis preciosis urbibus usque ad – 281 Formie: U Fomie – 282 Erculanium: U Erculanii – Compeia: U Opeia – 283 maxima: U maximas – Romam: U *deest* – 284 Samnitis: U Samnitibus – 285 Poperius Cursor: U Papirius Cursus – 286 Fabium: U Fabianum – 287 ubi: U ut – 288 Samnitum: U Samnites – **II.9** interrogando: U interrogandum – 292 Elegit: U hoc egit – 293 reseruaret: U seruaret

295 uestimentis: S a uestimentis – singulos: S *deest* – pannos uiles: S uiles pannos – dimittentes illis: S illis dimiserunt – propter: S ad – 297 seruitute pacis: S seruitutis pace – sed si: S ut si – 298 obseruassent: S obseruarent – uolunt: S uellent – 298/299 obseruare subiectis: S seruari a subiectis – 299 hodie… aut: S et sic quamdiu Romani essent – dominante: S dominanti – 301 Samnitas: S Samnites – in: S *deest* – 303 ipsum: S istum – qui: S ad hoc ut – 304 moriebantur: S multi moriebantur – 305 pugnarunt: S pugnauerunt – 307 introduxit: S induxit – 308/309 aduersus Samnitas: S *deest* – 309 fugit in urbe: S in urbem fugit – Itaque: S unde – senatores: S senatores irati – 311 ignominiam pateretur: S ignominiam illi inferretur – Samnitas: S Samnites – 312 uidisset: S uideret – 314 fortiter: S animati sunt et fortiter – pugnare ceperunt: S ceperunt pugnare – Samnitum: S de Samnitibus – 315 rege: S duce – 316 Samnite: S Samnites – 317 inuenire: S: inueniri – 318 Et…Italiam: S et nulli hostes fuerunt in Italia – fatigaret: S fatigarent – 319 Samnite: S Samnites – **II.11** pugnare ceperunt: S pugnauerunt – 321 Miserunt: S miserunt igitur – 322/323 et…Romanos: S eosque eosque contra Romanos adiuuarent – 323 Statim Pyrrus: S qui statim – ad: S in – cumque: S qui cum – 326 portare: S portari – ostendere: S ostendi – 327 sic: S tunc – 328/329 uicit…Romani: S quos incognitos habebant Romani uicit – 330 comprehendit et eos: S comprehendens – 331 occisos: S quos inuenit occisos – Pyrrus: S *deest* – 332 et dixit: S dicens – potueram: S potuissem – **II.12** coniunxerunt: S adiunxerunt – 334 ad Pyrrum: S Pirro – 335/336 ad…ignem: S in gladio et igne – 336 depredauit: S depredatus est – Prenestam: S Preneste – 338 consul: S consul Fabricius – et ille: S ille autem – 339 Romani… missos: S statim ad eum Romani missos – emerent: S redimerent – 339/340 Honorificę…missi: S qui honorifice suscepti sunt ab eo

---

295 dimittentes illis: U illis dimittentes – 295/296 propter…cooperienda: U pro membris cooperiendis – 296 sexcentos: U et sexcentos – 296/297 tenuerunt obsides: U obsides tenuerunt – 297 tali: U *deest* – 299 subiectis: U a subiectis – 299/300 Samnio…seruirent: U Samnia dominantes illis seruirent – 303 Italiam: U Italia – 305 de: U ex – 307 Claudiam: U calidam – introduxit: U induxit – uiam Appiam: U uiam Apie – 308 Samnites: U Samnites uero – 309 perdito: U cum predicto – urbe: U nube – 311 ad…Samnitas: U contra Samnites ad pugnandum – 313 iecit: U iniecit – hoc Romani: U Romani hec – 314 Samnitum: U Samnites – 316 habuerunt: U habebant – Samnite: U Samnites – 317 Samnium: U Saronium – 318 intra Italiam: U in terra – 319 Samnite: U Samnites – **II.11** Epyro: U Piro – 322/323 ueniret…Romanos: U uenirent contra Romanos et adiuuaret eos – 323 Pyrrus uenit: U uenit Pyrrus – 325 Leuinus: U Leuinius – 326 et ostendere: U ut ostenderet – 327 eos dimisit: U dimisit eos – 328 iam: U *deest* – 329 Leuinus: U Lauinius – 330 Pyrrus: U Pyrrus uero – 332 et: U *deest* – 332/333 dominus…habuissem: U domini potuerant esse si tales milites haberet – **II.12** Post: U postea – 335 iuit: U ibi – 335/336 ad…ignem: U gladio et igne – 336 Prenestam: U Penestrem – 337 Romam: U Roma – 338 cum exercitu: U *deest* – et ille: U ille autem – 339 Romani ad eum: U ad eos Romani

342 admirari cepit: S ammirans – eius: S illius – et: S *deest* – 342/343 Medietatem . . . meo: S quartam partem regni mei tibi – 344 dictis: S promissis – 345 tali ordine: S sub tali condicione – 347 ipso: S *deest* – **II.13** tamen: S autem – 349 non placuit Romanis: S Romanis non placuit – et: S sed – 350 exieris: S exiret – 350/351 nobiscum . . . poteris: S cum eis habere non posset – 352 fuerunt: S fuerant – 353 ante . . . datus: S honorandi essent ante – inimicorum: S inimicis – tollerent: S auferrent – 354 sic: S ea – Itaque missus: S missus itaque – 354/355 Interrogauit . . . dicens: S quem dum Pirrus interrogasset – 355 Ille respondit: S respondit ille – 356 de regibus: S regum – unus: S tu – 360 mortui sunt: S mortificabantur – uiginti . . . illius: S ex parte illius xx milia hominum – 361 Tarentum: S in Tarentum – **II.14** ad . . . missos: S inter alios missos ad eum – 363 ut: S *deest* – 364 iret: S ueniret – et eius fieret: S *deest* – 366 mihi dare promittis: S dabis mihi – cum: S *deest* – 367 sic: S *deest* – 368 mandauitque . . . eius: S Pirro mandans ei qualia – 369 rex: S rex Pirrus – ille: S ipse – 371 reuersus: S reuertenti illi – 372 occurrit S occurrens – 373 Castra: S et castra – 374 primum: S primus – 375 portauit: S captiuos induxit – quo: S a quo – 376 nobilissima ciuitate: S nobilissimam ciuitatem – 378 sollicitant: S portare sollicitantur – 379 Venientes: S tunc uenientes – 380 cum Romanis: S contra Romanos – **II.15** de Alexandria: S *deest* – 384 firmarent: S firmaret – 384/385 Romani . . . eo: S quod et impetrauit – **II.16** gens: S gentes – 386 erat: S erant – 387 uicerunt Romani: S uicti sunt a Romanis – Fuerunt: S fueruntque – 388 A: S tunc a – 391 exiit: S emanauit – similitudinem: S similitudine – **II.17** ciuitatem: S *deest* – **II.18** septuagesimo: S *deest* – 397 fuisset: S esset – 399 inuenti . . . milia: S inuenta sunt ducenta nonaginta duo milia pugnatorum

---

342 admirari cepit: U cepit ammirari – dixit: U dixit ei – 343 tibi . . . meo: U de regno meo tibi – 344 Interea: U inter cetera – Pyrrus: U *deest* – suum: U *deest* – **II.13** ei: U ei quia – 352 apprehensi fuerunt: U comprehensi fuerant – nec: U nam – 353/354 quam . . . portarent: U quia spolia inimicorum quam pugnando tulerant Romam portarunt – 354/355 Interrogauit: U interrogauit enim – 355 Ille: U ille autem – 356 illic: U illi – 357 et . . . computaris: U ut reliqua Grecia computares – 358 Sulpicius: U *deest* – 360 mortui²: U *deest* – homines: U hominum – **II.14** uno anno: U anno uno – 363 dixerat: U dixit – 364 eius: U eius amicus – 369 Ille: U iste – 370 curso: U cursu – 371 accipere . . . Sicilia: U *deest* – 372 pugnauit cum eo: U pugnauitque eum – 373 eius: U *deest* – 374 Romam: U Roma – 375 Italiam: U Ytalia – uenerat: U uenit – 376 Argos . . . ciuitate: U Agios nobilissimam ciuitatem – 377 aduersus: U aduersum – 380 pugnauerunt cum Romanis: U *deest* – 382 possent . . . Romani: U non possent eos Romani superare – **II.15** de Alexandria: U Alexandrie – 385 petierat: U petierant – **II.16** Picentes: U Pincentes – 387 Fuerunt: U fuerant – Publius: U Pirplius – 388 habuerunt: U habuerant – 389 in Gallia Beneuentus: U singuli a Beneuentus – 390 tunc: U *deest* – 391 exiit: U *deest* – similitudinem: U similitudine – **II.17** Brindisim: U Brindici – **II.18** Roma: U Romani – 397 haberet: U haberent – 399 ducenti: U ducenta

400 trecenti: S et trecenti – cessantes: S cessassent – **II.19** Romani: S *deest* – 406 argenti ducenta talenta: S ducenta talenta argenti – Afri: S Affricani – **II.20** anno: S *deest* – 409 ipsis: S *deest* – 411 ipso: S *deest* – Cartaginis: S Cartginensi – 412 in mare: S *deest* – 413 homines: S hominum – triginta: S tria – 416 predauit: S predatus est – 417 adduxit: S abduxit – **II.21** de Cartagine: S Cartaginis – 423 uenerunt: S peruenerunt – 424 subiugauerunt: S subiugauerunt sibi – censum Romanis: S Romanis censum – 425 ad: S *deest* – 425/426 depredauerunt: S depredati sunt – 426 Viginti: S et xx – 427 captiuos: S captiuorum – 430 homines: S hominum – 432 Bagradum: S Bagrada – serpentem occidit: S occidit serpentem – 433 ad: S *deest* – mandauit: S misit – 436 eo facerent: S eis faceret – Quam: S quod – noluisset dare: S facere nollet – 436/437 essent . . . seruitute: S sub dura seruitute se darent – 440 ibi occisi sunt: S occiderunt – 441 fugere potuerunt: S effugerunt – in catenam miserunt: S incatenauerunt – **II.22** Seruilius: S: Seruius –perrexerunt: S perrexerunt cum trecentis nauibus – 443 pugnas pugnassent: S pugnarent – 444 de Africanis: S Affricanorum – 444/445 in mare demersę sunt: S demerserunt in mari – 446 multos . . . occiderunt: S xv ibi milia ex illis apprehenderunt et multos occiderunt – 447 quam acceperunt: S accepta – diuites fecerunt: S ditauerunt – eo: S eodem – 448 tantam . . . haberet: S tanta fames in exercitu fuisset – 450 tantam . . . habuerunt: S tanta tempestate quassati sunt – 451 perdiderunt: S perderent – 452 liberauerunt: S liberarentur – 453 statim: S *deest* – suos: S *deest* – 454 semper: S *deest* – potuissent: S possent – **II.23** Gneus: S Eneus – 456 Cipio: S Scipio – 457 aliquantas: S aliquas – 459 cum: S cum iam – 459/460 haberent: S sustinerent – 460 propter: S per – 460/461 habuerunt inter se: S inierunt – 461 iam amplius: S amplius cum nauibus – 462 propter: S ad

---

400 cessantes: U cessassent – **II.19** Cotta: U quattuor – 407 de istis: U deuicti – **II.20** mari: U mare – 409 Gneus: U Gricius – 411 Cartaginis: U de Cartagine – 413 homines: U hominum – triginta milia occidit: U *deest* – 414 et[1]: U *deest* – 415 Scipione: U Scipione – 416 Corsicam et Sardiniam: U Corsica et Sardinia – eas: U eos – **II.21** Amilcarem: U Mulcare – 420 mari: U mare – 421 ibi: U *deest* – 423 uenerunt: U peruenerunt – Clipeam . . . Africę: U clipheum ciuitatis Africe – 424 censum Romanis: U Romanis cendum – 425/426 ibi depredauerunt: U ibidem predauerunt – 426 rediit: U rediens – 430 homines: U hominum – 431 sibi: U *deest* – 431/432 Postea . . . Regulus: U postea enim Atilius Regulus stetit et – 436/437 essent . . . Cartaginenses: U essent Cartaginenses sub dura seruitute – 440 ibi . . . sunt: U occisi sunt ibi – **II.22** Seruilius: U Seruius – 443 perrexerunt: U perrexerunt cum trecentis nauibus – pugnas: U *deest* – 445 demersę sunt: U demerserunt – cum: U de – 446 ex eis apprehenderunt: U apprehenderunt ex eis – 447/448 tempore: U *deest* – 450 iuxta: U ipsam – 451 perdiderunt: U perderet – 452 liberauerunt: U liberaret – maris: U *deest* – 453 iterum: U ut iterum – 454 semper: U *deest* – **II.23** Cipio: U Cepio – 461/462 cum . . . nauibus: U ducentas naues et sexaginta fecerunt et cum eis – 459 in mari[1]: U *deest* – mari[2]: U mare – 460 in: U cum – 461 ut pugnarent: U ut non amplius cum nauibus pugnarent

II.24 ueniebat contra eum: S occurrit ei – 466 homines: S hominum – gloria: S magna gloria – 466/467 uictor Romam: S Romam uictor – 468 ad: S *deest* – daret consilium: S consuleret – 469 Romani: S *deest* – **II.25** etenim: S enim – 472 nominari: S uocari – 473 ad Romanos: S Romanis – 475 potuissent: S possent – 476/477 rediit . . . optinuissent: S cum rediisset et Cartaginenses percepissent quid Romanis de pace consuluisset – 477 Reguli: S illi – Sed cum ille: S qui cum apertis oculis – 478 potuisset: S potuit – cum: S *deest* – nimio: S longo – **II.26** contra: S ad – 479 abiit: S perrexit – 481 fugere potuisset: S uix effugit – **II.27** pugnassent: S pugnarent – 483 postea: S *deest* – contra . . . pugnandum: S ad pugnandum contra Affricanos – 484 sed: S *deest* – 484/485 contra . . . naues: S occurreunt illis cum quadringentis nauibus – 485 at cum: S cumque – preliare cepissent: S preliarentur – 486 tam maxima: S tanta – 487 Pugnantes . . . Romani: S Romani uero fortiter pugnantes – 489/490 aurum et argentum: S auri et argenti – 490 de preda: S in predam – 490/491 submerse . . . naues: S xii naues submerse sunt – 491/492 a . . . petierunt: S pacem petierunt a Romanis – 492 Romani . . . ordine: S quam et acceperunt sub tali condicione – 493 quos: S – quos captiuos – 493/494 darent . . . purissimo: S omni anno censum tria milia talentorum argenti purissimi darent – 495 libras quinquaginta: S l libras – **III.1** duos: S *deest* – 497 inter se habuerunt . . . esset: S cum illis habuerant Romam cum magna gloria reuersi sunt – 498 esset: S erat – miserunt: S miseruntque – 499/500 adiutorium ei promittentes: S promittentes ei adiutorium – 499 quia . . . Antiochus: S contra Antiochum regem Syrie – 499/500 contra . . . bellum: S cum quo bellum – 501 rege Antiocho: S rege quem humilauerat – 502 nomine: S *deest* – **III.2** Gero: S *deest* – 505/506 Nam primum . . . consules: S Lucium Cornelium et Lentulum Fuluium consules qui – 506 trans . . . Romanum: S populum Romanum trans Padum – 506/507 portauerunt: S duxerunt – 507 eis de: S *deest* – 508 de eis: S ex illis – tria milia hominum: S *deest* – 509/510 uersus . . . Picenus: S fluuius Picenus uidebatur uersus esse – 510 cęlum ardere uidebatur: S uidebatur celum ardere

---

II.24 Siciliam: U Sicilia – 464 elefantis: U elefantibus – 466 homines: U hominum – 468 ad: U *deest* – 469 Romani: U – *deest* – **II.25** Romam uenissent: U uenissent Romam – 471 etenim: U *deest* – 472 Romanus nolo nominari: U Romanos nolo nominare – 474 esse: U *deest* – 475 ut: U *deest* – sibi: U *deest* – 477 palpebras: U palpebre – **II.26** tantum: U uix tantum – **II.27** sed: U sed et – 485 preliare: U preliari – 486 maxima: U magna – 492 cum eis pacem: U pacem cum eis – 495 autem: U *deest* – **III.1** duos: U *deest* – 497 habuerunt: U habuerant – 497/498 et . . . miserunt: U et Romani cum magna gloria Romam – 499 ei: U *deest* – promittentes: U mittentes – 501 pugnauerat: U pugnabat – 502/504 uenit . . . Romam: U *deest* – **III.2** Romani: U Romani uero – 505 intra: U et contra – primum: U primus – 508 de: U ex – 508/509 et^2 . . . redierunt: U *deest* – 510 sanguinem: U sanguine – Tuscia: U Tussia – 510/511 et^2 . . . apparuerunt: U *deest*

511/514 contra . . . habebant: S Romanis rebellare uolentes monebant Sardinienses ut contra Romanos qui sub condicione Romanorum erant pro eo quod pacem cum illis habebant bellum mouerent – 514/516 Tamen . . . obtinuerunt: S sed tamen cum uiderent Cartaginenses quod explere non possent quod cogitauerant pro pace ad Romanos miserunt quam et optinuerunt – **III.3** omnibus: S in omnibus – 521 Pompilii: S Popilii – **III.5** iurauerunt: S coniurauerunt – 523 sua . . . discinxissent: S prius balteis suis se discingerent – 528 torquem auream: S torques aureas – Nam: S *deest* – supradictus: S predictus – 530 promiserat: S promiserant – suorum: S eorum – ibi: S *deest* – 531 annos: S annos post – 532/533 alii . . . habent: S aliorum hominum – 534 aliis hominibus: S quam aliorum hominum – uirtus eorum: S *deest* – 537 neque . . . possunt: S magnum calorem solis non possunt sustinere – **III.6** Ut uidit: S cum uideret – 540 in²: S *deest* – 541 nomine: S *deest* – Rodomarum: S Trodomarum – 542 sperabat . . . iuit: S effugere putauit cum uictoria inde exiuit – 544 Rome: S Romam – 545 portabat: S portauit – **III.7** Africanorum: S *deest* – 548 iurauerat: S iurauit – ut: S quod – potuisset: S posset – 548/549 statim . . . Romanos: S aduersus Romanos statim – 550 Saguntam: S Saguntum – 551/552 mandauerunt . . . Hannibalem: S miserunt Cartaginem mandantes Cartaginensibus ut mandarent Hannibali – 552/553 ut . . . Romanorum: S ne contra amicos et socios Romanorum pugnaret – 553 a . . . sunt: S Cartaginenses dederunt – 554 Saguntinos . . . famem: S fame cogente Saguntinos – 554/555 Nam . . . ciuitate: S In eadem ciuitate tale signum antea – 556 et . . . partum: S et iam pareret – qui . . . erat: S cum foris medius esset – 557 iterum: S *deest* – **III.8** iuit: S abiit – 560 perrexit: S dum perrexit – 562 eosdem montes: S eisdem montibus – 563 scidit: S cidit – 564/565 quia . . . elefantos: S octoginta milia peditum et x milia equitum et xxx elefantos secum adduxit – 565 ideoque: S et – 566 cognouit: S nouit – 567 quia: S quod – 567/568 uenit . . . exercitu: S cum exercitu occurrit ei

---

511 Interea: U inter cetera – 513 se: U *deest* – 514 miserunt Cartaginenses: U Cartaginenses miserunt – **III.3** Titus: U *deest* – 517 Torquatus: U Tarquatus – Atilius: U Axilius – 519 a . . . cessauerunt: U ab illo tempore pugnare cessauerunt – 521 Pompilii: U Pupilii – **III.5** inter se: U *deest* – 523 sua . . . prius: U prius sub altea sibi – 526 uictorię: U uictorie sue – 528 suo: U *deest* – 530 Capitolio: U Capitolium – promiserat: U promiserant – ibi: U *deest* – discinxit: U discinxerunt – 532 animi: U anime – 533 Sed hoc: U sic – 534 minor: U minima – 535 quam: U sicut – autem: U *deest* – 536 et: U ut – 537 possunt: U possint – **III.6** medios hostes: U medio hostis – 541 Rodomarum: U Trodamarum – unde: U inde – 542 iuit: U exiuit – 544 Rome: U Romam – 545 portabat: U portauit – **III.7** per Hannibalem: U pro Annibale – 547 nouem: U uiginti – 550 Saguntam: U Saguntum – 554 Saguntinos propter famem: U propter famem Saguntinos – et: U *deest* – 555 ciuitate: U ciuitatem – 556/557 regressus est iterum: U ingressus iter rediit – 557 uterum: U utero – **III.8** Simphronius: U Simphronio – 560 Siciliam: U Sicilia – 561 Hyspania: U Ispaniam – 562 Pireneos: U Spirineos – 563 homines: U omnes – 567 Graccus: U Grecus – ad: U in – 568 Ariminum: U Riminum

III.9 Hannibali occurrit: S in pugna ab illo uictus fuerat – 570 cum eo prelio: S prelio cum Hannibale – superatus: S predictus Simpronius superatus – 571/573 ab . . . rediit: S et per Scipionem filium suum liberatus est et plagatus in castra rediit et de suis multi mortui sunt et multi fugerunt – 574 iam dicto: S *deest* – Romani . . . sunt: S superatus est – Postea: S Post hec – 575 superius: S supra – contra Hannibalem: S cum Hannibale – Triuiam: S Trebiam – 577/578 Tunc . . . subdiderunt: S Multi tamen de Italia pro uictoriis quas fecerat illi tunc se subdiderunt – 578 Quia: S *deest* – 579 habuit: S passus est – 581 multos: S plures – 581/582 perdidit . . . frigus: S atque plurimos homines propter frigus perdidit – 583 conturbati: S turbati – 587 picę: S spice – 588 Igitur . . . uenit: S post hec Hannibale ueniente – 589 Cum . . . est: S mortuus est dum inter se pugnarent – 590 Romani: S de Romanis – milia: S milia ceciderunt – Ceteri: S et ceteri – 591 iterum: S *deest* – 592 isdem Fabius Maximus: S *deest* – cepit tardare: S tardauit – pugnam: S ad pugnam – 593 iam dictus: S predictus – 594 dixit: S ait – 595 descendunt in campo: S in campum descendent – 596 uero: S autem – occasione: S oportunitate – **III.10** Tunc . . . exercitum: S sed cum inter se pugnarent Hannibal ordinato exercitu taliter aggressus est hostes – 602 eadem: S in eadem – 602/604 puluerem . . . Romanorum: S flabat a dorso populorum suorum ueniens puluerem quem de terra mouebat in faciem Romanorum dabat – 604 ea: S eadem – uidelicet: S *deest* – 605 mortui sunt: S ceciderunt – de exercitu: S exercitus – 607/608 esset . . . sederet: S sederet uulneratus – 608 ad eum: S *deest* – unus Romanus: S Romanus quidam – 609 nomine: S *deest* – unum: S *deest* – fugeret: S in eo fugeret – 610 super eandem petram: S *deest* – uenirent Affricani: S Affricani uenirent – occiderent eum: S eum occiderent – 612 uel: S et – ibi sunt: S sunt ibi – 612/613 trecenti mortui sunt: S mortui sunt ibi trecenti – 613 militibus: S militibus ceciderunt

---

III.9 prelio: U prelium – 571 multi . . . sunt: U mortui sunt multi – 573 in: U ad – isdem: U *deest* – 574/576 reparauit . . . fluuium: U superauit Atrebia fluuium – 577 Hannibal plagatus est: U Simphronius mortuus est – 578 Ętruriam: U Etruria – 580/581 nam . . . iumenta: U mansit ibi duos dies propter multitudinem nimiam et ibi multitudinem iumentorum – 583 quasi: U *deest* – 585 uisus est: U uisi sunt – sunt: U fuerunt – 586 sanguinem sudauerunt: U sanguine insudauerunt – 587 et: U *deest* – 587/588 sanguinolente . . . sunt: U sanguinolenta species in cornu iumentis uisa est – 588 Tusciam: U Tussiam – 588/589 contra . . . pugnarent: U *deest* – 589 est: U est autem – 590 Romani: U de Romanis – 592 uenisset: U uidisset – 593 Fabius: U *deest* – 594 montis: U montium – et . . . dixit: U et Anibal iret per plana cepit dicere Anibal ad suos – montem: U montes – **III.10** Cannum: U Canin – 598 ciuitatem: U ciuitatis – 599/600 Tunc . . . Hannibale: U *deest* – 601 ordinaret Hannibal: U Anibal ordinaret – 601/602 campum . . . ordinare: U *deest* – 603 esset: U *deest* – suorum populorum: U populorum suorum – 604 pugnando uicit: U pugnauit – 605 de: U ex – 606 Romani: U *deest* – 608/609 unus . . . caballum: U unum caballum Romanus quidam nomine Lentulus – 612 ibi: U *deest* – 613 milia: U *deest*

615 pergere uoluisset: S perrexisset – sine: S procul – 615/616 Romani… fuissent: S Romam apprehendisset – 618 rem…desperaret: S reuersus desperationem reipublice non daret – honoratus esse: S honorari – 619 essent: S fuissent – 620 dedignauerunt… Hannibale: S habere cum Hannibale dedignati sunt – **III.11** dicendo: S *deest* – 623 compararent: S redimerent – 624 enim: S uero – emere: S remidere – 625 enim: S uero – 626 occidere fecit: S fecit occidi – cum: S *deest* – uariis: S diuersis – supplicibus: S suppliciis – impleuit: S plenos – 627 manuum eorum aureis: S aureis manuum eorum – et sic: S *deest* – transmisit ad Cartaginem: S Cartaginem misit – 629/630 abiit Marcellus Claudius: S Marcellus Claudius abiit – 631 cum…Scipiones: S duo Scipiones abierunt cum eo – 631/632 ut…Hastrubalem: S ut contra eundem Asdrubalem pugnarent – 632 fratrem Hannibalis: S *deest* – propter hanc causam: S *deest* – 633 super Hispaniam: S ibi – sedebat: S sedit – ut…subiugaret: S pro eo quod Hispaniam Affricanis subiugare uoluit – 633/634 Itaque…se: S Cum autem inter se pugnarent – 634 predictum: S *deest* – et: S qui – 635 ibidem: S ibi – Hastrubal: S *deest* – 635 homines: S hominum – et: S et insuper – capti sunt: S ceperunt – 636 pugnauit: S cum pugnaret – 637 sed ipse: S *deest* – ab…est: S occisus est ab eo – **III.12** ad Italiam uenit: S Italiam intrauit – 641 Primo…se: S Prima die qua pugnauerunt – 641/642 et…Hannibalem: S neuter eorum uicit – 642 secundo: S secunda – 643 iterum…consulem: S iterata pugna uictus est Marcellus consul ab Hannibale – 643/644 Denique…se: S Tercia denique die iterum facta pugna – 644 et…consul: S Marcellus consul occidit – 645 homines: S hominum – 645/646 aliis qui remanserant: S superstitibus – 646 Ipse autem: S post hec ipse – 647 id est de: S scilicet in – 648 ęciam: S enim – 648/649 Philippus…misit: S misit Philippus rex Macedonie – 649 eundem: S *deest* – promittendo: S promittens – 650 in tali ordine: S sub tali pacto – Hannibal: S ipse Hannibal – 650/651 ipse…prestaret: S tunc ei prestaret auxilium contra Grecos – 651 Igitur…Romani: S Romani uero apprehenderunt – 652 ipsos: S *deest* – cognoscentes consilia: S cognitis consiliis – missi fuerant: S illi uenerant

---

614 Varro: U uero – Venusium: U Bonensium – 616 Varro: U uero – 617 ei: U *deest* – 618 desperaret: U desperasset – **III.11** se subdiderunt: U subdiderunt se – 624 noluerunt eos: U eos noluerunt – 626 supplicibus: U suppliciis – 626/627 de…aureis: U anulis eorum aureorum – 628 Graccus: U Grecus – Claudius: U Claudus – 632 qui: U *deest* – 635 quinque: U *deest* – homines: U hominum – 636 Centenerius: U Centurius – 637 militum: U *deest* – **III.12** ibi: U *deest* – 639 Gneum: U Igneum – undecim tribunos: U undecim tribunos et undecim tribunos – 640 militum: U milites – 641 Nolę: U Nolem – 642 Marcellus: U Marcellus uicit – Secundo: U secunda – 643 iterum pugnauerunt: U pugnauerunt iterum – 644 iterum: U *deest* – consul: U *deest* – 646 Ipse…cepit: U ipse Aniual fuit preliator et cepit – 648 atque Briccia: U *deest* – rex Macedonie: U rex Macedo – 649 missos: U nuntios – suos: U *deest* – ei: U *deest* – 651 contra…adiutorium: U adiutorium contra Grecos – 653 Sardiniam: U Sardinia – 654 Mallium…proconsulem: U Mallitorem quartum consulem

III.13 Ita: S et ita – 655 istis: S *deest* – 657 Hannibalis: S eius – 658/659 Iste . . . apprehensus: S qui captus est ibidem – 660 absque: S preter – homines: S hominum – illic: S illi – 661 Mallius: S et Titus Mallius – uictor: S *deest* – 662 deportauit: S adduxit – 663 uicit: S *deest* – **III.14** Fuluius Sulpicius: S Puluius Sculpicius – 665 Hannibal . . . mouit: S Hannibal ammouit – 667 milibus: S miliaribus – 668 ab Urbe: S a Roma – usque: S *deest* – 669 Romanorum: S *deest* – 670 fugere . . . Campaniam: S usque ad Campaniam fugauerunt – 671 fuerant: S extiterant – 675 apprehendit: S ille apprehendit – 677 amiciciam: S amiciam – 679 et . . . ciuitates: S cum xl aliis ciuitatibus – 680 predictum: S ipsum – 681 mandauit: S misit – iam dictum: S predictum – 682 consulem: S *deest* – ab eodem consule: S *deest* – 683 est²: S *deest* – 684 superuenit: S superueniens – 685 et . . . eius: S cum viii milibus de exercitu suo occidit – **III.15** mittitur ibidem: S missus est illuc – 689 annorum . . . quatuor: S xxiiii annorum – 691 propter timorem: S pro timore – 691/692 dimitterent . . . Italiam: S Italiam Hannibali dimitterent – 692/693 et . . . iurauit: S gladium suum et accinxit se coram omnibus iurans – 695 ciuitatem in Hispania: S in Hispania ciuitatem – 696 belli . . . habebant: S bellica arma Affricanorum erant – 697 uiros nobilissimos: S nobilissimos uiros – fuerant: S erant – 699 mandauit: S destinauit – et exinde: S unde – 700 Iam dictus: S predictus – 701 de: S in – 701/702 sederet . . . Hispaniam: S obsideret eandem ciuitatem – 702 apprehendit . . . uirginem: S uirginem quandam apprehendit – de . . . ciuitate: S *deest* – 703 seruabat: S reseruauit – 703/704 dicendo . . . eius: S mandauit parentibus eius dicens – 704 et: S *deest* – qui . . . habebat: S cui desponsata erat – 705 rogando . . . ueniret: S ut ad eum ueniret mandauit – 705/706 a . . . acceperat: S pro puella accepit – 706 ei . . . iussit: S in nomine dotis illi donauit

---

III.13 Hannibalis: U eiusdem Anibalis – 657 contra Philippum: U *deest* – 663 Hispania: U Ispaniam – **III.14** uenerat Hannibal: U Anibal uenerat – 664 Italiam: U Italia – 665 Fuluius et Fuluius: U Sifuluius et Puluius – fuerunt: U *deest* – 667 Suessanum: U sexagesimum – 668 ad . . . Anienum: U a fluuio Annieum – 671 fuerant: U fuerunt – 672 fraudem: U *deest* – 675 Lauinus: U Lauinius – 676 Attalo: U Adatalo – 677 Asię: U Africe – Siciliam: U Sicilia – 678 Agricentum . . . apprehendit: U agri ciuitatem centum milia homines apprehendit – 681 Lauinum: U Labinium – 682 Romę: U Romam – 683 Romam: U *deest* – 684 subito: U *deest* – et interfecit: U inuenit et occidit – **III.15** mortui fuerant: U fuerant mortui – 687 Romanus . . . exercitu: U Romanorum cum exercitu pergere – 687/688 Publius Cornelius: U Cornelius Puplius – 691/692 deliberassent . . . essetque: U deliberasset ut dimitteret Aniual ita esset qui – 693 ipse . . . existeret: U se primum Italie defensorem existeret – 694 similiter: U *deest* – 695 reduxit: U rediuit – Hispania: U Ispaniam – 696 ibique: U ibi – 696/697 Magonem: U magnum – 697 uiros nobilissimos: U nobilissimos uiros – 698 obsides ibidem: U ibidem obsides – Magone: U Agone – 699 Romam mandauit: U mandauit Romam – 700 Scipio: U Sipius – 701 Cartaginę: U Cartaginem – 702 unam: U *deest* – 703 seruabat: U seruauit eam – 703/704 dicendo . . . eius: U mandauit parentibus eius dicendo – 704 etiam: U *deest* – eam desponsatam: U desponsatam eam

706/707 Pro…Scipio: S Cognito autem hoc facto – 708 illi: S Scipioni – 709 et²: S quo fugato – 710 secum: S *deest* – **III.16** apprehendit…habebat: S in quo multas diuicias Hannibal habebat apprehendit – 713 captiuos: S captiuorum – 714 distribuit: S dispertiuit – 715/716 Romanis…fuerant: S que Hannibali propter timorem subiugate fuerant Romanis se subdiderunt – 717 pugnando…imperio: S Romano imperio pugnando – 718 tamen: S uero – pugnasset: S pugnaret – **III.17** Tercio: S Tercio autem – 721 ibique magnam: S magnam ibique – de Hispania: S Hispanie – 722 in…habuit: S cum eo in amiciciam accepto pacem firmauit – **III.18** sperasset: S speraret – 723 in: S *deest* – 726/727 pugnando…interfecerunt: S eum in pugna occiderunt – 728 quadringenti…sunt: S iiii milia et quadringentos de Romanis inter eos inuenerunt – 729 haberent: S habuissent – in: S ad – 729 eo: S illa – 730 quo: S qua – debebant: S deberent – predicti: S *deest* – 731 iactare: S iactari – ut uidit: S cum uidisset – 732 cognouit: S cognouisset – 733 sperabat: S sperauit – uincere: S posse uincere – 734 habere…mandauerunt: S iam resumentes miserunt – 735 fecerunt…Scipionem: S Publium Cornelium Scipionem uenire fecerunt – et: S qui – 736 intrauerunt: S intrauit – **III.19** tenuerat: S habebat – 738 subdiderunt: S se subdiderunt – **III.20/21** multa iam bene: S magna – 741 eum: S *deest* – habere colloquium: S colloquium habere – 742 namque: S enim – 742/743 et…pugna: S de eius exercitu – 744 et: S *deest* – 746 mandauit: S misit – 747 audiens: S cum audisset – 748 in: S *deest* – intrauerat: S illuc uenit – planxit: S planxit Hannibal – 750 dissipauerat: S dissipauit – uero: S *deest* – missos: S nuncios – 750/751 illis pacem: S pacem eis – 751 Scipio…Romam: S qui illos Romam misit – 751/752 dedit…reuerti: S per quadraginta quinque dies ut possent ire Romam et reuerti inducias dedit – 753 iusserunt…fieret: S ut secundum arbitrium Scipionis pax fieret cum Affricanis iusserunt – 754 in: S *deest* – ratione: S condicione – dedit…pacem: S pacem illis dedit – hoc est: S *deest* – 755 pondera: S ponderum – 756 Pondus…posuerunt: S ut pondus pro libra accipiatur – **III.22** Postquam: S Postquam autem – 758 multum…Hannibal: S fortiter – Romanis: S Scipione – a Scipione: S *deest*

---

707 Hispanienses: U Spanienses – **III.16** Publius: U Puplius – 712 Hannibal…diuicias: U multas diuitias Aniual – 712/713 Cartaleonem: U Cartalonem – 713 quindecim: U decem – 714 distribuit: U dispertiuit – 715 Romanis: U Romam – **III.17** amiciciam: U imicicia – **III.18** Hannibal: U *deest* – 725 Nero Libius: U Eplibius – 726 Metaurum: U Metaunum – 727 eius: U eorum – 728 quadringenti: U quadraginta – Romani: U *deest* – 729 partes: U partibus – 730 cum eo pugnare: U pugnare cum eo – predicti²: U *deest* – 731 castra illius: U eum – 732 Briciam: U Bricia – 734 fortissimum animum: U fortissime se – 734/735 Hispaniam: U Ispania – 735 Publium: U Puplium – 736 intrauerunt: U intrauit – **III.19** Romanis: U Romani sibi – **III.20/21** Pretera: U propter ea – 739 qui: U quia – 740 est factus: U factus est – 741 ętiam: U *deest* – eum: U *deest* – 744 et: U *deest* – Sifacen: U sic faciendo – 747/748 ab…potestate: U a potestate eius – 748 intrauerat: U ibi intrauerat – 751 induciam: U inducias – **III.22** Postquam: U postquam autem – 757 Africam: U Affrica

759 Ętiam . . . pacem: S In tantum quod etiam ipse pacem postulauit – dicendo: S *deest* – 760 libras: S librarum – de argento: S argenti – illis: S *deest* – 761 contra: S aduersus – 761/762 displicuit Cartaginensibus: S hoc Cartaginensibus displicuit – 763 Apprehenditque: S sed apprehendens – 764 et[1]: S *deest* – illis monstrare: S eis monstrari – sic: S post – 765 nunciauerunt: S nunciauerunt ei – 765/766 uidissent . . . Scipionem: S apud Scipionem uidissent – **III.23** Interea: S post hec – 767 bellum Hannibal: S Hannibal prelium – 767/768 quale . . . fecerat: S quam grande numquam ante fecerat – 768 Scipio . . . eum: S iterum superatus est – 769 eum apprehenderet: S Scipio apprehendisset eum – cum: S *deest* – 770 fugit: S effugit – 773 pugnauerunt: S pugnauerant – **IV.1/2** eiusdem ciuitatis: S Macedonum – 778 filium: S filium eius – 779 in . . . ordine: S sub tali condicione – 780 Romanorum: S Romanos – emerant: S emerat – redderent: S redderet – pugnarent: S pugnaret – 781 cum ciuitatibus: S contra ciuitates – sua potestate: S potestate eius – 782 haberent: S haberet – alias: S alias naues – darent: S daret – 783 libras: S librarum – darent: S daret – 786/787 secum . . . filium[1]: S ante currum suum Demetrium Philippi regis filium secum duxit – 787/788 filium[2] . . . Lacedemoniorum: S Nauidis regis Lacedemonum filium – 789 iunxerunt: S adiunxerunt – Amilca: S Amilcari – rege: S regi – 790 acceperunt pugnando: S hii pugnantes ceperunt – 791 spretor: S pretor – 793 in . . . consul: S Furius consul uenit in adiutorium illi – 794 ut: S ita ut – parui: S pauci – exinde: S ex illis – **IV.3** regem: S *deest* – 796 Siriam: S Assiriam – 797 irruit et: S irruens – illius[2]: S eius – 798 apprehendit . . . est: S fugato Antiocho apprehendit – 799 coniunxerat: S adiunxit – 802/803 mortui . . . milia: S v milia ceciderunt – 803 Eo: S Eodem – 803/804 Minucius . . . est: S Ligures Minucium per insidias circumuenerunt – 804 et . . . fugiit: S qui perdito exercitu solus euasit – **IV.4** pacifica uerba: S pacificis uerbis – 807 cum . . . Romanos: S contra Romanos cum nauibus – 808 Ipse . . . Antiochus: S Antiochus uero postea – a . . . Scipione: S ab ipso Cornelio Scipione consule – 809 Sipulam: S Sipulum – uenit Romanis: S Romanis uenit

---

759 et: U *deest* – 760 de argento: U argenti – illis: U illi – daret: U darent – 763 uiderent: U uideret – 765/766 uidissent . . . Scipionem: U apud Scipionem uidisset – **III.23** fecerat: U fuerat – 770 uiginti: U centum uiginti – 770/771 de argento: U argenti – 771 de auro: U pondera auri – 772 annos: U annis – 774 nominabatur: U a Romanis uocatus est – 774/775 et[2] . . . pugnare: U *deest* – **IV.1/2** Finito: U finito autem – 778 subdito eo: U subito eius – 779 pacem illis: U illis pacem – 780 ab . . . pugnarent: U Anibal emerat redderet et non pugnaret – 782 et[2]: U *deest* – darent: U daret – 784 comisit: U comouit – 784/785 pugnaret . . . rege: U pugnam daret regi – 788 Lacedemoniorum: U Lacedemonorum – 789 Cenomanni: U Cemanni – Amilca: U cum Almica – 790 acceperunt: U cephc? – et[2]: U atque – 792 Marcellus consul: U consul Marcellus – Ętruria: U Etiruria – 794 parui: U pauci – **IV.3** Acilius Galabrio: U Cicilio Galabrius – 801 Gallorum: U Gallos – 803 Eo: U eodem quoque – Minucius: U Numicius – 804 ipse: U ille – **IV.4** Africanus: U Africano – 806 pacifica uerba: U pacificis uerbis – 809 Sipulam: U Scipulum – sed: U sed et

810 Frigiam: S Frigia – 811 et . . . Romanis: S quam a Romanis accepit – in: S *deest* – ordine: S condicione – 812 libras argenteas: S librarum argenti – 813 daret: S eis daret – 814 habuerat: S tenuerat – 816 sed: S *deest* – superatus . . . eis: S ab eis superatus est – 817 unus: S *deest* – quidem: S *deest* – remansisset: S rediisset – **IV.5** uicerunt: S uicerant – 819/820 Iterum . . . Romani: S Romani postea petierunt – 820 Prusia rege: S rege Prusia – Ille . . . agnoscens: S quod percipiens Hannibal – 820/821 ne . . . Romanorum: S ne Romanis traderetur – 821 bibebat uenenum: S uenenum bibit – **IV.6/7** rebellauit Macedoniam: S in Macedonia rebellauit – 823 in adiutorium: S adiutores – 824 quem: S quos – 827 se . . . daret: S Perseus Romanis se traderet – 830 et . . . uoluisset: S qui cum uellet – pedes . . . consulis: S pedes Lucii Emilii cadere – 831 eum: S eum hoc facere – 832 apprehenderet: S apprehendisset – 832/833 de . . . Romanis: S census quem regibus suis dare consuerant Romanis darent – 835 pugnarent Romani: S Romani pugnarent – **IV.8** uero: S *deest* – 837/838 Predictus . . . Paulus: S et sic – 838 adduxit . . . Persei: S nauem Persei adduxit – 839/841 Et . . . suis: S Perseum quoque regem cum duobus filiis suis et Gentium regem cum fratre et filiis suis secum adduxit – 842 postquam . . . fuit: S a Roma condita – 842/844 cum . . . perrexit: S perdomitis circumquaque gentibus soli Celtiberi de Hispania adeo rebellant Romanis ut eis etiam timori essent ad quos Publius Scipio Africanus cum alius nemo proficisci uellet sua uoluntate perrexit – 845 ibi: S ex illis – uno barbaro: S barbaro quodam – 846 pugnauit . . . eum: S pugnauit quem uicit – **IV.10** qui . . . Romanis: S que rebellauit Romanis – 849 ad Cartaginenses: S Cartaginensibus – 850 poterant: S possent – Subito . . . Romani: S qui ut subito Romani recederent – 851 Postquam . . . arma: S que cum acceperant – 852/853 habitarent . . . mari: S x miliaria longe a mari habitarent – 853 fecerunt . . . duos: S duos sibi statuerunt

---

810 Omeniam: U Eumeniam – 810/811 rex Antiochus: U Antiochus rex – 812 libras argenteas: U librarum argenti eis – 814 habuerat: U tenuerat – deinde: U inde – 815 Hispaniam: U Ispania – 816 ut[1]: U ne – ab eis: U *deest* – 817 nuncius quidem: U *deest* – cuncto: U *deest* – exercitu suo: U suo exercitu – **IV.5** Bithinię: U Brithinie – 820 a . . . rege: U ad regem Prusiam – agnoscens: U cognoscens – 821 potestatem: U potestate – bibebat: U bibit – **IV.6/7** filius: U *deest* – 822 Macedoniam: U in Macedonia – 823 in: U *deest* – 824 Illirici: U Millirici – Publius: U Puplius – Licinius: U Lucinius – 826 Bithinię: U Brithinie – Tamen: U tunc uero – 827 daret: U traderet – 829 occidit: U apprehendit – 830 Emilii: U Emulii – 831 eum: U eum facere – sedere eum: U eum sedere – 833 Illiricam: U Viliriam – de censu: U censi – **IV.8** Epyri: U Epiriis – 837 suis distribuit: U distribuit suis – 838 Romam rediit: U rediit Romam – adduxit nauim: U duxit nauem – 839 sedecim: U sexdecim – 840 duobus: U omnibus – suis: U *deest* – 842 fuit: U est – cum: U et cum – 844 Publius: U Puplius – Africanus: U Affricanorum – **IV.10** Cartaginem . . . rebellauerunt: U Cartaginenses que rebellauerant – 849 dixerunt: U direxerunt – 853/854 sibi . . . seniores: U duos seniores sibi – 854/855 arma fecerunt: U fecerunt arma

855 fecerunt: S sibi fecerunt – pugnauerunt . . . Romanis: S contra Romanos pugnauerunt – et . . . eos: S quos et uicerunt – **IV.12** mandauerunt . . . Africa: S ad pugnandum in Affricam illum miserunt – 860/861 pugnarent Romani: S Romani pugnarent – 861 iam: S amplius – 864/865 Nam . . . milia: S fueruntque xxv milia mulierum et xxx milia uirorum – 866 sicut . . . femine: S pro nimio furore qui solet feminis esse – iactauit: S iecit – 867 autem: S *deest* – commutatus: S comminutus – 869 uiginti: S per xx – passuum: S passuum cingebatur muro – 869/870 mare cingebat: S cingebat mare – 870 a . . . terra: S a ciuitate ad mare terra tenebat – 871 murus in isto loco: S in isto loco murus – cubita: S cubitorum – 872 pedes: S pedum – Inuenerunt . . . ciuitate: S inueneruntque ibi – 873 predam: S predas – quam: S *deest* – ciuitatibus: S ciuitatibus quas – simulque: S *deest* – 874 inuenerunt ibi: S *deest* – 875 illa: S ea – 875/876 annos regnauerat: S regnauerat annos – 877 diceretur Scipio Africanus: S Scipio Affricanus diceretur – **IV.13** ceperunt: S ceperunt Romani – 878 pugnare in Macedonia: S in Macedonia pugnare – 879 mandauerunt: S miserunt – 880 eo: S illo –pseudoPhilippus: S Philippus – 880/881 Postea . . . Macedoniam: S deinde miserunt illuc Romani – 881 pugnaret: S pugnauit – 882/883 illi . . . rege: S de exercitu eius xxv milia et Macedoniam cum ipso rege sibi subiugauit – **IV.14** Nummus: S Nummius – 885 Quam . . . dissipauit: S qui pugnans apprehendit et dissipauit eam – 886 missis: S legatis – **IV.15** contra Romanos: S Romanis – 888 sedecim . . . haberet: S haberet armatorum xvi milia – 889 Romano: S Romano tamen – **IV.16** Variatus: S Viriatus – 891 per . . . annos: S xiiii annis – 892 Romanos superauit: S Romanis restitit – 893 illius populum: S populum illius – 894 illorum populum: S populum illorum – Variatus: S Viriatus – 895 et cum: S cumque – postea: S *deest* – eius interfectores: S interfectores eius – quererent premium: S premium quererent – 897 occiderent: S interficerent

---

855 sic: U *deest* – **IV.11** Massinissa: U Maximissa – 857 quadraginta: U quinquaginta – **IV.12** fecerunt: U fecerunt Romani – 859/860 pugnandum in Africa: U repugnandum Affricam – 860 in . . . pugnarent: U ipsam ciuitatem expugnarent – 861 deficere: U *deest* – 863 miserabilis: U mirabilis – 864 mulierum: U mulieres – masculorum: U masculi – 865 Asdruual: U Aroribal – 868 puluerem: U puluere – commutatus: U cominutus – 869 passuum: U passuum cingebatur muro – 869/870 totam . . . cingebat: U tota ipsa ciuitas mare cingebatur – 870 miliariis: U miliaribus – a . . . habebat: U a mare tenebat – 871 altitudine: U latitudine – cubita: U cubitis – 872 ipsa ciuitate: U ciuitate ipsa – 873 quam . . . ciuitatibus: U singularum ciuitatum quas – **IV.13** Romani . . . mandauerunt: U *deest* – 880 pugnaret: U pugnauit – 882 uiginti . . . hominum: U quinque milia et uiginti homines – **IV.14** Grecie ciuitatem: U ciuitatem Grecie – 886 fecerant: U fecit – **IV.15** Macedonia: U Macedoniam – 888 sedecim: U sexdecim – 889 Tremellio: U Tramellio – **IV.16** Variatus: U Viriatus – 891 annos: U annis – 892 Romanos: U *deest* – Primo: U primum – 894 Variatus: U Viriatus – 897 occiderent: U interficerent – 900 Bonouensi: U Boensis – spice: U pisces

IV.17 ad: S contra – 901/902 quę…Hispanie: S Hispanie ciuitatem – 902 fuit: S *deest* – et: S *deest* – 903 cum…fecit: S fecit cum Numantinis – 904 pacem: S *deest* – 905 Mancinus: S Quintus Pompeius – 907 et ibi: S ibique – et[1]: S quia – eum: S *deest* – 908 deridebant…Numantini: S utrique eum deridebant – 909 quattuor…Numantini: S Numantini cum iiiior milibus – cum…milibus: S contra xl milia – 910 nullam…Romani: S Romani numquam uictoriam – 911 secundo…est: S iterum factus est consul – 912 ingressus: S et ingressus – 914 eos: S *deest* – per…tempus: S aliquanto tempore – scola: S scolis – Adueniente: S adueniente itaque – 915 pugnare deberent: S pugnarent – exeuntes Numantini: S exeuntibus Numantinis – 916 ante illos: S *deest* – 916/917 Cepit…faciebant: S quos cum Scipio uideret fugere increpuit eos de turpi fuga quam fecerunt – 917/918 Indignantes…fugiebant: S unde Romani pudore tacti et conuersi fecerunt Numantinos terga uertere – 918/919 Habuit…Scipio: S gauisusque est Scipio – 919 Tamen: S sed tamen – non…pugnare: S ultra non audebat pugnam conserere – 920 erat…posita: S ciuitas in alto posita erat – abiit et: S *deest* – 920/921 fecit…fossatum: S fecit fossatum in circuitu eius – 921 qui habuit: S habens – 922 et…palos: S fixitque in ipso fossato palos – ibi: S *deest* – 922/923 et…Numantinis: S obseditque eam sine congressione pugne – 923 multum: S longum – 925 uiros: S uiris – Deinde…Numantini: S quod cum eis negatum esset – 926 illorum: S illam – conficiebatur…farina: S de farina conficiebatur – Subito namque: S subitoque – 927/928 facta…pugna: S factum est prelium crudele nimis – 928 Nam: S ita ut – Scipio: S Scipio presens – 928/929 fugerant…fugierunt: S Romani uicti fugissent – 929 Et mortui: S mortuique – de fortissimis: S fortissimi – 931 ueneno atque igne: S igne alii ueneno – Romani: S Romani quidem – 932/933 ligatum portauerunt: S captiuum abduxerunt – 933 Tirresum principem: S principem Tyrresum – 934 Pro qua: S qua de – prius Numantia: S Numancis prius – non fuit uicta: S uinci non potuit – 934/935 postea…euersa: S quomodo postea sic euersa est – 936/937 multas…Hispania: S multas alias ciuitates Hispanie – 937 ciuitates[2]: S *deest* – subiugauit: S Romanis subiugauit – 937/938 ut…persoluerent: S et tributarias fecit – **IV.18** Eodem tempore: S his temporibus – 939 Attalus…est: S mortuus est Attalus rex Pergameorum

---

IV.17 Numantiam: U Munasiam – 907 neque[2]: U nec – Romani: U *deest* – 908 et[1]: U *deest* – 911 Africanus: U Affricanorum – 912 missus: U missus est – 912/913 Hispaniam: U in Ispania – 915 ut: U quo – 916 fugierunt: U fugerunt – Cepit: U tunc cepit – milites: U illos milites – 917/918 retornauerunt…fugere: U reuersi sunt et fugauerunt – 918 fugiebant: U fugebant – 922 ipsa fossa: U ipso fossato – 925 predicti Numantini: U Numantini predicti – 927 nimium: U Numantium – 928 fugerant: U fugerent – 929 antea: U et antea – fugierunt: U fugerunt – Numantinorum: U Numanorum – 930 clausa: U clauso – 932 et: U sed – 934 Numantia…uicta: U non fuit Numantia euicta – 936 euertit: U euersam – 937 cepit: U accepit – **IV.18** Romani: U Romanis

939/940 et… haberent: S Romanos regni sui per testamentum heredes fecit – **IV.19** Siciliam: S Sicilia – 941 facta: S exorta – 942 super: S contra – **IV.20** Interea… consulem: S interea Romani direxerunt Crassum consulem in Asiam – 946 Fuerunt autem: S fueruntque – 947 adiutorio: S auxilio – iam… consulis: S Crassi – Tamen: S et tamen – 948 comprehendit: S apprehendit – eum: S *deest* – consul: S *deest* – 949 comprehensus portaretur: S captiuus duci – 950 tenebat: S captiuum ducebat – oculi: S oculi percussi – percussit: S iratus percussit – 950/951 tollens… illud: S occidit eum caputque eius presentauit Aristonico – 952 de Romano populo: S Romani populi – 953 illius diuicias: S diuicias illius – eumque: S ipsumque – illam: S autem – 954 qua: S quam – confugerat: S confugit – obsedit… consul: S Perpenna consul obsedit – 954/955 apprehendit… Romam: S illum ibi apprehendit Romamque – 955 et²: S qui – senatorum: S senatus – stranguillatus: S strangulatus – 956 quoque: S *deest* – 958 amaras: S amaros – sicca: S sic – 959 rodebant: S corrodebant – Tunc ueniens: S ueniens autem – portauit: S proiecit – pelagum: S pelagus – 960/962 Eiectę… uolatilibus: S ubi suffocate et per littora deinde disperse fetore suo tantam pestilentiam creauerunt ut hominum bestiarum et uolatilium multitudo magna interiret – 962 uero: S *deest* – 962/963 mortui… mortalitate: S de ipsa pestilentia mortui sunt – homines: S uiri – 963/964 Cartagine… homines: S Kartagine ducenti – 964 eisdem: S illis – 965 mortui sunt: S interierunt – **IV.22** ambo: S *deest* – 968 namque: S enim – 969 habebat… milia: S multos habebat – 970 uidebantur… pauci: S pauci uidebantur esse – Romanis: S *deest* – 972 Cumque: S cumque autem – pugnare cepissent: S pugnarent – uictus est: S uictus est Vituitus – 973 quanti: S aliquanti – pugna: S pugna mortui sunt – 973/974 quanti²… fecerant: S aliquanti in ipso flumine Rodano cum ipso ponte quem ibi fecerant submersi sunt – 974 perierunt: S perieruntque – 975/976 adduxerunt… multasque: S ipsi consules adduxerunt et multas – **IV.26** est: S – 980 de Romanis: S Romanorum – Veniens: S ueniens autem – 981 cum… pugnare: S pugnare cum Iugurta – 982 premium: S pecuniam – pacem… fecit: S fecit pacem cum eo – dirupta: S disrupta

---

940 scriptionem: U perscriptionem – **IV.19** Siciliam: U Sicilia – 942 Caper: U Cap – 943/944 seruos… similiter: U *deest* – **IV.20** adiutorio: U auxilium – 947 dicti consulis: U dicto consuli – 949 oculum: U occulos – 950 oculi: U occulorum – et tollens: U et occidit eum et tulit – 951 portauit… Aristonico: U et portauit illum ad Aristonicum – 952 Asiam: U Asia – 953 illius diuicias: U diuitias illius – 954 confugerat: U fugerat – 955 stranguillatus: U strangulatus – 957 que: U et – 959 Africanum pelagum: U Affricano pellago – 961 illis: U ipsis – 961/963 mortalitas… homines: U mortalitas hominum facta est et in uolatilibus etiam non minima; nam de ipsa mortalitate octingenti homines mortui sunt – 965 erant: U fuerant – mortui sunt: U *deest* – **IV.22** Gaius: U Gallus – 967 Vituitu: U Viturо – 969 milites: U *deest* – 970 despiciebat: U despiciebant – dicebat: U dicebant – 973 quanti¹: U quanti fuerunt – quanti²: U tanti – 974 fecerant: U fecerat – 976 multasque: U multas – preda: U pugna – **IV.26** Calphurnius: U Capturnius – 980 de Romanis: U *deest* – 981 noluit: U uoluit – tollens: U tollendo – 982 dirupta: U disrupta – est: U *deest*

IV.27 elephantos: S et elefantos illius – 983/985 multas . . . comprehendit: S et multas ciuitates illius apprehendit – 985/986 et uicit eum: S quem et uicit – 986/987 Et . . . suis: S et uinctum ante currum suum cum duobus filiis suis Romam adduxit – 987 Postea iubente: S iubente postea – 987/988 in . . . Iugurtha: S strangulatus est Iugurtha in carcere – 988 Eluius: S Eluius quidam – 989 rediebant: S pergebat – et[2]: S in ipso autem itinere – eius: S illius – 990/991 et . . . suis: S ita ut ipsa expoliata omnibus uestimentis suis nuda iaceret – 991 etiam et anuli: S anuli etiam – 993 et[1] . . . est: S similiter equus etiam puelle mortuus iacebat – de freno: S freni – 993/994 sella . . . iacebant: S sella et cingule solute iacebant – **V.1** ad: S super – 997 Teutones: S et Teutones – 998 sunt: S fuerant – Commissa pugna: S comissoque prelio – perdiderunt: S perdiderunt consules – 998/999 de populo suo: S populi sui – 999 Proinde: S pro hac re – fuit . . . Rome: S tantus timor Rome fuit – quantus: S quantus forsitan – 1000 Romam uenirent: S in Romam insurgerent – 1001 rege: S *deest* – 1002 direxerunt . . . pugnandum: S missus est ad pugnam – 1003 Teutonas: S Teutonos – 1005/1006 inter . . . pugnas: S in duobus preliis – 1006 homines: S *deest* – 1006/1007 et . . . eorum: S ex illis et lxx milia cum duce eorum apprehenderunt – **V.2** Iterum . . . trecenti: S Iterum Gaio Mario et Quinto Catulo cum eis preliantibus ceciderunt ex Cimbris clx milia de Romanis autem trecenti uiri – 1010 de Cimbris: S Cimbrorum – quę . . . dicimus: S *deest* – 1011 milia: S iii – 1012 Cimbrorum: S eorum – 1014 sibi: S *deest* – sic: S *deest* – stando: S stantes – 1014/1015 pugnabant cum Romanis: S preliabantur – 1015 enim: S autem – ut . . . apprehenderunt: S quascumque apprehendebant – 1016 ille . . . talem: S ille autem tantam uidentes – 1017 eis: S ipsis – 1017/1018 suos filios: S filios suos – 1018 sibi ad pedes: S ad pedes suos – mortua: S sic mortua – 1019/1020 mortui . . . Gallorum: S Romani ccc et xl milia Gallorum occiderunt – 1020 apprehensi: S apprehenderunt

---

IV.27 multas: U multasque – 984 Iugurtha: U Iugurthan – 986 Romam rediens: U rediens Romam – ire . . . suum: U ante currum suum ire – 988 stranguilatus: U strangulatus – Iugurtha: U Iugurthan – 989 Apuliam: U Apulia – rediebant: U rediebat – de: U *deest* – 990 de: U *deest* – 991 separatim iacebant: U separata iacebat et – sana: U *deest* – et[2]: U *deest* – 992 illius: U *deest* – ornamentum: U ornamenta – 992/993 calciamentum de pedibus: U calciamenta de pedibus similiter – 993 est: U iacebat – corigie: U corigia – 994 saluate iacebant: U soluta iacebat – **V.1** Scipio: U Cipius – 995 Romani: U Romanorum – 997 Teutones: U et Teutones – He: U et – 998 perdiderunt: U perdiderunt Romani – 999 quantus: U qualis – 1000 fuit: U forsitan non fuit – 1001 ergo: U uero – Iugurtha: U Iugurthan – 1003/1004 Cimbricum: U Cimbricum – 1004 habuit: U contulit – 1005 Luctacium: U Lutatium – 1006 ducenta: U centum – **V.2** centum: U centum sexaginta milia et – 1010 bandos: U bando – 1011 triginta: U triginta tria – 1012 uero: U *deest* – 1013 prius: U *deest* – 1014 gyrum: U giro – carras: U carra – 1015 enim: U uero – ut: U *deest* – apprehenderunt: U apprehendebant – 1015/1016 excoriabant . . . capillis: U capita earum cum capillis appendebant – 1016 ille: U ille uero – 1017 Quedam: U quedam mulier – 1020 Gallorum: U Galli

1020/1021 in…terra: S bellum finem accepit – **V.3** postquam…fuit: S ab Urbe condita – 1023 et…cessauerunt: S cum iam pene omnia bella cessassent – 1023/1024 in…est: S ortum est bellum in Italia – 1024 Picentes: S Pincentes – Peligni: S et Peligni – 1025 essent: S erant – 1026 facta…pugnauerunt: S per iiii annos inter illos et Romanos est facta – 1027 enim: S autem – consulem: S *deest* – 1027/1029 finem…Pelignis: S facta uictoria bellum istud finem accepit – 1030 In: S *deest* – 1031 factura: S fractura – splendiuit: S apparuit – 1032 Arrentinos: S Aretinos – 1032/1033 currebat…corporum: S quasi de uulneribus currebat – 1033 denique: S *deest* – 1034/1035 deuastauit…terrę: S maximam partem agrorum uastauit – 1036 ire: S ascendere – Pro…animalia: S unde territa sunt animalia – 1036/1037 quę…uiuere: S domestica – 1037/1038 exeuntes…absconderunt: S et erumpentia de stabulis suis in siluas montesque fugerunt – 1039 possunt: S solent – uagando: S uagantes – 1040 plateas…montes: S plateas montes et siluas – Et: S *deest* – quę…diximus: S *deest* – 1040/1041 crudeles…ciues: S inter ciues crudeles – **V.4** secundo: S lxii – 1042 Romę…est: S exortum est Rome ciuile bellum – 1043 anno ętiam: S etiam anno – Mitridaticum: S Metridaticum – 1044 contra…pugnandum: S ad pugnandum contra Metridatem – 1045/1046 uenit…est: S moratus est idem consul per aliquot dies cum exercitu in Campania – 1047 Pro…causa: S unde – 1047/1048 iratus Silla: S Silla iratus – 1049 Primus: S primusque ipse – Sulpicium: S et Sulpicium – **V.5** Mitridates: S Metridates – 1052/1053 populi Romani: S Romanorum – 1053 Senatores: S senatores autem – Romanorum: S *deest* – eidem: S *deest* – Mitridati: S Metridati – 1054 si…inciperet: S nisi ab infestatione Nicomedis cessaret iram et uires populi Romani sentiret – 1055 Mitridates: S Metridates – et…comprehendit: S super Capadociam et apprehendit eam – 1057 cepit…Paflagoniam: S similiter cepit et Paflagoniam – ex ea: S inde – 1058 uenit…permisit: S ueniens misit epistulas – 1059 inuenirentur…Romani: S ciues Romani inuenirentur – 1060/1061 Nec…sit: S Nec dici potest quod milia Romanorum ea iussione interierunt

---

1021 preliis: U pugnis – **V.3** prope: U pene – 1023 iam: U *deest* – cessauerunt: U cessassent – 1026 pugnauerunt: U cum Romanis pugnauerunt – 1027 enim: U autem – Sillam: U Scilla – 1028 ipsę pugnę: U ipsa pugna – 1032 Arrentinos: U Aretinos – curreret: U decurreret – 1034 cadere uidebantur: U uidebantur cadere – 1035 ipsius terrę: U terre illorum – Samnio: U Samnis – 1037 stabulis: U stabula sua – 1039 ritu: U rugitu –ululatibus: U eiulatibus – 1040 iam: U *deest* – 1041 inter…pugnę: U pugne inter ciues – **V.4** secundo: U sexagesimo secundo – 1043 Sillam: U Scillam – anno ętiam: U etiam anno – 1044 Silla: U Scilla – 1046 Campaniam: U Campania – non per multos: U per aliquantos – 1047 ipse: U ille – mitteretur: U mitteretur ad pugnandum – 1048 Silla: U Scilla – 1049 Primus urbem: U primo namque ut in urbe – **V.5** Armenię: U Armanie – 1052 Bithinia: U Brithinia – 1054 pugnare: U pugnare uelle – 1055 comprehendit: U apprehendit – 1056 Ariobarzanaem: U Ariobarzanum – 1057 similiter…apprehendit: U *deest* – 1058 Epistolas permisit: U et mandauit epistolam – 1061 sit: U est

V.6 Mathona: S Mathone – 1062 Agaie: S Achaie – Mitridato: S Metridato – 1063 mandauerat: S permiserat – Mitridates: S Metridates – 1064/1065 ad…Achaię: S in Achaiam – 1065 Deinde: S quo cognito – Archelaum…circumdedit: S apud Pyreum circumdedit Archelaum –postea: S *deest* – 1066 cum…commisit: S commisit cum eo pugnam – omni: S *deest* – 1067 fugere potuisset: S effugeret – 1067/1068 Ętiam…perdidit: S perditis xx milibus hominum – 1068/1069 tantum…sunt: S tantum homines corruerunt – 1069 Cum: S cum uero – Mitridates: S Metridates – ad Archelaum: S Archelao – 1070 homines: S hominum – sed: S *deest* – 1070/1071 iterum…commisit: S Silla iterum commisit pugnam cum eo – 1071 in…pugna: S *deest* – milia: S milia hominum – 1072/1073 In…pugna: S secundoque cum eo congressus – 1073 Mitridatis: S Metridatis – occidit: S prostrauit – ipse: S *deest* – 1074 in…esset: S absconsus in palude lateret – 1074/1075 Cumque…Mitridates: S hoc audito Metridates – 1075/1076 mandauit…petebant: S misit ad Sillam pro pace petenda nuncios – **V.7** Silla…dicens: S quibus respondit Silla – 1077 Nullo modo: S nequaquam – 1077/1078 daturus sum: S dare possumus – 1078 ciuitates…dimittet: S ciuitates nostras quas apprehendit dimittat – 1079 reuersus fuerit: S redeat – Reuersi…Mitridati: S *deest* – 1080 Postea…Silla: S Conuenerunt igitur ad colloquium Metridates et Silla – 1080/1081 Pacem…ut: S et eo pacto pacem inter se firmauerunt ut – 1081/1083 cum[1]…faceret: S Metridati ad sua cum populo suo reuertenti nemo Sillanis a dorso incumberet – 1083 Quod…est: S *deest* – Eodem: S eo – 1085 Marius etenim: S Interea Marius – diximus: S prediximus – quosque…uicit: S *deest* – 1086 una: S *deest* – consule: S *deest* – consiliatus est: S conspirauit – 1086/1087 ut…prepararent: S bellumque in Italia parauerunt – 1087 nobilissimos consules: S nobiles et consulares uiros – multos[2]: S *deest* – 1088 interfecerunt: S occiderunt – tribunos: S tributarios – et[2]: S *deest* – 1089 filios…illius: S filios eius et uxores – 1089/1090 ad…fecerunt: S fugere compulerunt

---

V.6 Mathona: U Mathone – 1062 Agaie: U Achaie – Mitridato: U Mitridati – 1064 Achaię: U Achaiam – centum: U omnibus centum – 1065 Silla: U Scilla – aput…circumdedit: U circumdedit apud Achaiam – 1066 ut: U et – 1067 fugere potuisset: U uix potuisset effugere – et: U *deest* – hominum: U homines – 1068 Sillę: U Scille – tredecim: U tresdecim – tantum: U homines – 1070 milia: U milia homines – 1073 ita: U *deest* – 1074 in…esset: U esset in palude absconsus – 1075 illo: U Scilla – **V.7** cum: U quod cum – 1076 Mitridato: U Mitridate – 1077 Silla: U Scilla – 1078 dimittet: U dimiserit – 1080 Mitridates: U idem Mitridates – Silla: U Scilla – 1080/1081 Pacem…firmauerunt: U ut pacem inter se facerent et firmauerunt inter se pacem – 1081 cum[1]: U *deest* – 1082 reuersus fuisset: U reuerteretur et – 1082/1083 qui…faceret: U qui ei absconse aliquid faceret aut feriret – 1083 Eodem: U eodem quoque – Sylla: U Scilla – 1084 Dalmatas: U Dalmates – 1085 etenim: U enim – Sylla Mitridatem: U Scillam Mitridates – 1086 Cinna: U Cirina – ut: U et – 1087 prepararent: U preparauerunt – 1087/1088 multos[1]…fecerunt: U et multi nobilissimi consulares uiri et multi senatores etiam domum Sille subuerterunt et filios et uxorem illius in fugam conuertere fecerunt

1090 uniuersus: S *deest* – ex urbe: S *deest* – fugiens: S fugit – 1091 perrexit … eum: S rogans – cito: S quantocius – 1092 autem: S *deest* – commouit: S conuertit – 1093 consules: S consules Marianos –Primum … Norbanum: S et commisso primum prelio cum Norbano – 1094 et: S *deest* – illius: S eius – apprehendit: S captiuauit – 1095 suo: S suo autem – 1095/1097 pugnare … subdidit: S processit ut pugnaret contra Scipionem sed exercitus Scipionis totus uoluntarie se Sille subdidit – **V.8** mutati … Rome: S Rome mutati essent consules – 1099/1100 contra Marium: S cum Mario consule – 1100 filium Marii: S *deest* – 1100/1101 pugnauit … occidit: S congressus occidit de exercitu illius xv milia – 1101 et … sunt: S et de suo cccc uiros perdidit – Silla deinde: S deinde Silla – 1103 hominum: S Marianorum – et statim: S acquisitaque ea uictoria – 1104 milia: S milia hominum – occidit: S prostrauit – 1104/1105 Cumque … faceret: S cumque hanc crudelitatem Silla in populum nocente et innocentem exerceret – 1106 De … hominibus: S quorum hominum – 1107 populum … sunt: S qui in pace et sine armis est – 1108 Silla: S postea Silla – trahere: S extrahi – 1108/1109 et … fluuium: S misitque cum ligatis manibus ad fluuium Tiberim – 1109 et … suo: S populo suo mandans – 1110 ei oculos: S oculos ei – crudeliter: S *deest* – minuerent: S minutarent – 1111 dolore: S magno – Marius … Marii: S filius autem eiusdem Marii uictus a Silla – 1111/1112 cum[1] … Silla: S dum pugnaret cum eo – 1112 ut … diximus: S *deest* – Prenestam: S Preneste – est: S *deest* – 1113 et[1]: S *deest* – eum[2]: S *deest* – 1115/1116 septuaginta … adduxerant: S secum lxx milia adduxerant – 1116 Cum … pugnarent: S *deest* – 1116/1117 duodecim … apprehendit: S et apprehendit xii milia de exercitu eorum – 1117 et alios: S reliquos autem – 1117/1118 fugere fecit: S fugauit – 1118 Gaius: S Gaius quoque – **V.9** Occiso: S occiso ergo – 1120 ad Siciliam abiit: S abiit in Siciliam – 1121 ad: S in

---

1090 Deinde uniuersus: U Denique reuersus est – remanserat: U remanserant – 1091 in: U et in – 1092 Silla: U Scilla – Italiam: U Italia – aduersum: U aduersus – 1093 pugnauit: U expugnauit – 1094 milia[1] *et* milia[2]: U milia homines – 1095 perdidit: U apprehendit – pugnare cepit: U pugnauit – 1096 Silla: U Scilla – 1097 Scipionis: U *deest* – **V.8** mutati … Rome: U Rome mutati essent consules – 1099 Papirius: U Pirus – 1100 Quindecim: U et quindecim – hominum: U homines – 1101 et … sunt: U et de suo exercitu quadringenti sunt mortui – 1102 cum: U de – ad … Collinam: U a porta Colonie – 1103 octoginta: U octo – hominum: U homines – 1104 milia: U milia homines – 1106 Catulus: U Cantulus – Sillam: U Silla – hominibus: U homines – 1107 si: U sic – 1108 Silla: U Silla dehinc – 1108/1109 precepit … ad: U fecit ligare illum manus ad – 1110 ei … eruerent: U eruerent occulos eius – minuerent: U minutarent – 1112 Prenestam: U Prenestem – 1114 Collinam: U Coloniam – 1115 qui: U quibus – 1115/1116 homines … milia: U *deest* – 1118 Gaius: U Gaius quoque – in Ariminum: U Maximinum – 1119 consulem: U *deest* – **V.9** Gerdam: U Gerdan

1122 Maritanię: S Mauritanie – in…uenerat: S Domicio regi uenerat in adiutorium – 1123 Post hęc: S interea – Mitridatem: S Metridatem – 1124 annos: S tantum annos – 1124/1125 quam…potuit: S qualem nullus Romanorum ante eum in ea etate consecutus fuerat – 1125 Interea finita: S finitaque – duo: S hec duo – 1126 id…Italicum: S uidelicet Metridaticum – 1127 tractata sunt: S habita – 1127/1128 A…homines: S plusquam cl milia hominum extinxerunt – 1128 pretorii: S pretores – 1129 prope: S pene – ducenti: S ducenti perierunt – Silla…et: S mortuo Silla – 1130 aduersus…reparauit: S reparauit bellum aduersus Catulum consulem – 1131 inter…pugnauerunt: S cum eo congressus – et…sunt: S multos Romanorum interemit – 1132 etenim: S quoque – 1132/1133 confugisset…Romanis: S confugerat a Romanis expugnata et apprehensa est – 1134 et: S *deest* – **VI.1** denique: S *deest* – 1137 Nam Sertorius: S Sertorius quoque – Marinę: S Mariane – 1138 Tunc…eum: S contra quem – 1139 regem: S *deest* – 1140 Nam…pugnarent: S *deest* –Domicius…est: S occisus est autem Domicius – 1141 Deinde…pugnauerunt: S cumque iterum pugnarent –predicti: S *deest* – 1142 cum…Sertorio: S contra Sertorium – et: S *deest* – sic…Romanorum: S omnes a parte Romanorun sic – 1143 Metellus: S Metellius – remansisset: S remaneret – 1143/1144 octauum…annum: S annos autem xviii – 1144 ciuibus: S *deest* – 1145 Gneus: S Gneius – 1145/1146 et²…Hispanię: S qui pene omnes ciuitates Asie sibi subiugauerunt – **VI.2** et…cepit: S qui preliare incipiens – 1148 Rodopa: S Rodope – et: S *deest* – 1148/1149 ibi…est¹: S mortuus est ibi – 1149 Gaio: S Gaius – 1150 sibi: S omnia sibi – **VI.3** pugnando: S pugnans – 1153/1154 et²…apprehendit¹: S qui pugnando Siciliam et insuper multas Licie ciuitates apprehendit – 1155 Phaselidam: S Hisfaselidam – Olimpium: S Olimpum – 1156 in…abiit: S primus Romanorum Insauriam intrauit – 1156 illam: S eam sibi – 1157 hanc causam: S hoc – Sauricus: S Isauricus – **VI.4** missus…Illiricum: S in Illiricum missus est – 1158 et: S qui – **VI.5** bellum…consul: S Marcus et Milius consules uoluerunt committere ciuile bellum

---

1122 Maritanię: U Maritinie –uenerat: U fuerat – 1124 de…habuit: U Romanis tribuit de Affricanis – 1126 Italicum: U Atalicum – 1127 tractata: U ambo tractata – sunt²: U sunt autem – preliis: U pugnis – 1128 pretorii: U pretores – 1130 bellum: U bella – 1132 etenim: U enim – 1133 Cisalpinam Galliam: U Cisalpina Gallia – **VI.1** Cilicia: U Cicilia – 1137 Sertorius: U Sartorius – Marinę: U Mariane – 1139 Iugurtham: U Iurgutan – 1140 Hirtuleio: U Irtolegio – 1141/1142 cum…omnes: U erat cum Sortorio et sic omnes. Deinde iterum pugnauerunt predicti consules cum iam dicto Sortorio – 1143 remansisset: U remaneret – octauum: U octauum autem – 1144 Sertorius: U Sortorius – Missi sunt: U missus – 1146 sibi: U *deest* – subiugauerunt: U subiugauit – **VI.2** preliare: U preliari – 1149 Scribonius: U Scribonio – 1150 Danubium: U Dauium – **VI.3** pugnando…Licie: U *deest* – 1154 pugnam…illas: U pugna comisit in illas – 1155 Phaselidam: U Ispaselidam – Olimpium: U Olimpum – 1156 Isauriam: U Isaria – subiugauit: U sibi subiugauit – 1157 Sauricus: U Isarius – **VI.4** Cosconius: U Cosconicus – 1158/1159 multam partem: U multas partes – **VI.5** Hoc: U hoc denique

1162 potuit: S potuerunt – **VI.6** postquam … est: S ab Urbe condita – 1164 Mitridates: S Metridates – pacem … rupit: S rupit pacem quam habuit cum Romanis – uoluit iterum: S iterum uoluit – 1165 Bithiniam et Asiam: S Asiam et Bithiniam – ad pugnandum: S *deest* – 1166 Licinius: S Lucullus – Aurelius: S Licinius – et cum pugnassent: S commissa igitur pugna – 1167 inde: S *deest* – fugit: S rex fugit – eam: S illam – Cogitauit: S cogitauerat – ut: S quod – 1168 Cicium apprehendere: S illam ciuitatem capere – 1169 cum uenisset: S uenienes – ad … eum: S contra eum ad pugnandum – 1169/1170 a … obsedit: S obsedit eum a dorso – 1172/1173 ciuitatem … nominamus: S *deest* – 1173 autem: S *deest* – 1173/1174 duces … apprehendit: S apprehendit duces eius omnes cum nauibus – 1175 et: S ita ut – Mitridates: S Metridates – effugit: S effugeret – **VI.7** et … ducibus: S de quo profugerunt lxx iiii milites cum duobus ducibus ad Capuam – 1178 Sparto Corixo: S cum Spartaco Crixo – 1179 cepit: S uoluit – 1179/1181 Illi … acceperunt: S sed ipsi irruentes in castra illius fugauerunt eum et predam magnam acceperunt – 1181 uenientes: S transeuntes – 1181/1185 iuxta … Hannibal: S predam multam capiebant de marinis ciuitatibus multa homicidia et adulteria etiam omnia que poterant incendia fecerunt nec minorem crudelitatem prope ibi quam aliquando Hannibal fecit exercuerunt. Multe mulieres stuprum detestantes semetipsas interfecerunt – 1185/1187 Nam … congregauerunt: S collectisque ad se pene lx milibus armatorum duos consules Romanorum et multos duces pugnando uicerunt – 1187 sed: S *deest* – 1187/1188 in … uoluissent: S dum in Apulia cum eo pugnarent – **VI.8** Interea: S etiam – 1189 pugnam … committere: S cum Romanis pugnare – 1190 et … aliquid: S nec Romani aliquem timuerunt – de … Macedonio: S Metridatem et Macedonium – 1191 Mitridatem: S Metridatem – 1191/1192 ad Cicicenum conclusit: S apud Cicium ciuitatem concluserat – 1192 fecit: S consulerat – est: S *deest* – et[3]: S *deest* – 1193 per forciam: S *deest* – apprehenderat: S sibi subiugauerat – 1193/1194 Ęciam et: S et usque – 1194 eius: S ipsius – peruenit et pugnauit: S progressus est pugnauitque – 1195 homines … adduxerat: S de exercitu eius – et: S *deest* – 1195/1196 ipse … est: S ipsumque Metridatem fugauit – 1196 minorem: S *deest* – 1196/1197 ipse Mitridates: S Metridates ante

---

1161/1162 Marcus … potuit: U cum Marco Emilio et non potuit – **VI.6** Licinius: U Lucinius – 1167 Cicium: U Cizicum – Cogitauit: U cogitauerunt – 1168 Cicium: U Cizicum – potuisset: U potuissent – 1168/1169 haberet: U haberent – 1169 contra eum: U *deest* – 1170 Cicium: U Cizicum – 1171 ex: U et ab – 1171/1172 Lucullum … ad: U *deest* – 1172 ciuitatem: U *deest* – quam: U que – 1174 effugit: U fugere potuit – **VI.7** quattuor: U quatuor milia – 1178 Sparto Corixo: U Spartaco Crixo – 1181 acceperunt: U habuerunt – 1181 Consentiam: U Consentia – 1182 multos: U nam et multos – 1184 adulteratę sunt: U per fortia adulterate fuerunt – 1185 quam: U prope quam – multos duces: U duces multos – 1187 sed: U et – **VI.8** Interea: U in terra – 1189 contra Romanos: U cum Romanis – 1190 Macedonio: U Macedonia – 1191 Lucullus: U *deest* – 1193 Paflagoniam: U Pafagloniam – ille: U ipse

1197 predictus: S ipse – Lucius: S *deest* – 1197/1198 Postquam . . . eum: S fugientem igitur Metridatem recepit – 1198 Armenię: S Armenie maioris – 1199 maxima gloria: S gloria magna – ętiam . . . uicerat: S quia et de Persis triumphauerat – 1200 maximam . . . Syria: S magnam partem Asye et Syrie – **VI.9** Lucius: S *deest* – 1201 Mitridatem: S Metridatem – 1202 ubi: S quo – Cepit . . . eius: S et cepit expugnare ciuitates illius – 1203 Cum . . . hoc: S quod cum cognouisset –exiit inde et: S *deest* – 1204 quę . . . regno: S regni sui – 1205 sagittatores: S sagittariorum – pugnatores: S pugnatorum – 1207 Tigranes: S ab eo – magnam: S maximam – suo exercitu: S exercitu suo – 1209/1211 Quando . . . exercitu: S reliquit autem predictus consul cum iret super Tigranem partem sui exercitus – 1211 ut . . . maris: S *deest* – 1212 fugere Mitridates: S effugere Metridates – Nam . . . illi: S Illi autem cum – 1213 per . . . Mitridates: S neglexerunt insidiari fuge Metridatis – 1214 Ille: S qui – occasione: S oportunitate effugiendi – fugiit: S euasit – 1214/1215 renouatum . . . Romanos: S iterum bellum contra Romanos renouauit – 1215 uero: S non – **VI.10** Lucius . . . alter: S alter Lucius Lucullus – 1217 primus: S iste primus – omnium: S *deest* – uicit: S *deest* – 1217/1218 sibique: S sibi – 1218 Ętiam . . . eorum: S ciuitatem quoque eorum Scudanam nomine – 1218/1219 et . . . ciuitates: S cum multis aliis eorum urbibus – 1220 uero: S etiam – 1220/1221 Quę . . . audiendum: S crudeles nimis et horribiles – 1221 Nam: S isti – 1222 homines: S aliquem hominem – 1222/1224 decollabant . . . dimittebant: S absciso capite et excusso cerebro abrasisque cum carne capillis – 1224 et . . . biberent: S bibebant inde sicut de phiala – 1224/1225 Cum . . . subiugauit: S his sibi subiugatis – 1226 Inde . . . constructę: S transiuit ad ciuitates sitas supra mare – 1227 Histrium: S Histrum – Tomam: S Thomum – 1228 postea: S post – **VI.11** Inter hec: S interea – 1229 exortum est: S est exortum – Tunc . . . est: S et missus est illuc – 1230 ibique . . . et: S qui in tribus annis – Creticam: S Cretam – 1231 uictoria: S hac uictoria – 1231/1232 et^{2} . . . est: S et dictus est Metellus Creticus quia Creticam prouinciam uicit – 1233 Cum . . . dixit: S mortuo Appio rege eius qui adhuc iuuens edicto firmauerat – 1234 essent subdite: S subdite essent – 1235 Deuenerunt . . . Romanos: S fuerunt autem hee ciuitates que reddite sunt Romanis – id est: S *deest* – Beronicę: S Berenice

---

1197 sibi: U *deest* –Postquam: U postea – 1198 recepit: U et recepit – 1200 maximam: U unam – Syria: U de Siria – **VI.9** est: U *deest* – 1202 Cepit: U et cepit – 1205 sagittatores: U sagitarios – 1206 militum: U milites – 1211 mari: U mare – 1212/1213 Nam . . . Mitridates: U *deest* – 1214 renouatum: U reuocatus – **VI.10** et . . . subiugauit: U *deest* – 1218 et Scudamam: U ad Scudanam – 1221 audiendum: U uidendum – 1222 illos et tollebant: U *deest* – 1223 exinde: U *deest* – carnem: U carnes – 1224 si: U sicut – fiala: U fialas – 1225 eas: U eos – 1226 pugnando: U expugnando – 1227 Histrium: U Istrii – **VI.11** Inter hec: U interea – 1229 exortum: U ortum – 1232 appellatus est: U est appellatus – 1232/1233 Eo . . . Appius: U Eodem tempore Affricam rediit. Cum esset mortuus in potestate Romanorum Apius – 1234 tenuerat: U tenebat – 1235/1236 Beronice . . . Cirenę: U Berenice Pholomais et Curene

VI.12 habuntur: S aguntur – 1237 iuxta…positę: S maritime – 1237/1238 rebellauerunt se: S ceperunt rebellare – 1238 contra…et: S Gneius Pompeius abiens super eas – 1239 eas superauit: S Romanis eas subdidit – 1239/1240 abiit…Mitridatem: S missus est contra Metridatem regem – 1240 super eum irruit: S irruit super eum – 1241 homines: S de exercitu illius – suo uero exercitu: S exercitu autem Romano – 1242 triginta: S xxx homines – Mitridates: S Metridates – cum²: S *deest* – duobus: S duobus tantum – 1243 esse…nimium: S contra suos nimium esse – et: S nam – 1244 alter: S tercius – eius: S suus – fugiit: S effugit – 1245 Ille: S ille autem – exercitum: S exercitum suum – Farnaces autem: S sed Pharnaces – 1246 aduersus: S contra – 1247 Mitridates uero: S Metridates autem – cępit rogare: S rogauit – ne illum: S ut eum non – 1248 cumque: S sed cum – 1247/1248 illum…noluisset: S eum non audiret – 1248/1249 uenit…suam: S intrauit palacium – 1249 dedit…suas: S accipiens uenenum dedit uxori et filiabus suis bibere – 1250/1251 Sed…esset: S illis autem morientibus cum ipse mori tardaret – 1251 militem: S de militibus suis – decollaret: S interficeret – 1252/1253 Vixit…annos: S per annos uite sue lxx ii – 1253 et: S *deest* – pugnauit: S pugnauerat autem – **VI.13** Pompeius iuit: S abiit Pompeius – 1254 Tigranidem: S Tigranem – 1255 cumque uenisset: S *deest* – predictus: S predictus autem – 1256 statim: S *deest* – coronam…posuit: S posuit coronam suam ad pedes Pompei et ad genua eius – 1257 flectere se: S se flectere – consul: S *deest* – hoc…permisit: S eum non permisit – 1257/1258 sed…suscepit: S suscepit autem eum Pompeius honorifice – 1258 Sed…tulit: S et tulit de potestate eius – 1258/1259 Fenicem, Ofenem: S et Phenicem et Ofenem – 1259 libras de argento: S librarum argenti – censum: S *deest* – 1259/1260 populo…illum: S Romanis eum persoluere – 1260 se…Romanos: S rebellauerat Romanis – **VI.14** Postea…perrexit: S postea perrexit Pompeius contra Broden regem Albanie – 1262 cum…eum: S *deest* – tulit…censum: S fecitque eum Romanis tributarium – 1262/1263 et²…dedit: S *deest* – 1263 pugnando subdidit: S subdidit sibi pugnando – 1264 Arabas: S Arabes – et dedit: S deditque – 1265 adiuuauerat eum: S auxilium ei prestiterat – Mitridatem: S Metridatem – 1266 Postea…Seleuciam: S fecitque pacem in Syria et Seleucia – 1266/1267 ut…recepissent: S precipiens eis ne Tigranem reciperent – 1267 et obsides: S obsides etiam – Post hęc: S deinde

---

VI.12 habuntur: U aguntur – 1238 eas: U eos – 1239 menses eas: U *deest* – abiit ad pugnandum: U ad pugnandum abiit – 1241 suo uero exercitu: U exercitu uero eius – 1242 cum²: U *deest* – comitibus: U filiis – 1243 suos: U eos – 1244 alter: U tercius – 1248 cumque: U quem cum – 1250 ut…moreretur: U cum eis et mortuus est – ipse: U ille – 1250/1251 mortuus non esset: U non moreretur – 1252 duos: U *deest* – **VI.13** Artaxate: U Artaxaten – 1256 genua: U genuam – 1257 flectere se: U flecti – 1259 Ofenem: U *deest* – de argento: U argenti – 1260 illum: U *deest* – quia: U eo quod – rebellasset: U reuelauerat – **VI.14** Froden: U Broden – 1263 pugnando…Hyberiam: U subdidit sibi Iberiam pugnando – 1265 quia: U qui – 1266 Syriam: U Siria – 1267 recepissent: U recepisset

1267/1268 ad Iudeam in: S *deest* – 1268 eam obsidit: S obsidit eam – ibidem sederet: S eam artaret – 1269 duodecim . . . occidit: S pugnando xii milia Iudeorum – et: S *deest* – se: S se illi – 1269/1270 Tunc . . . muros: S iussit igitur Pompeius euerti muros – 1271 enim . . . circuitu: S autem Ierosolima in circuitu habuisse – 1272 idem consul: S Pompeius – postquam . . . ciuitatem: S *deest* – 1273 sacerdocio: S sacerdocium – captiuum inde: S autem captiuum – 1274 Tunc . . . fecit: S commisit preterea bellum in Oriente cum xxxii regibus – 1275 omnes superauit: S de omnibus triumphauit – antiquissimo: S antiquo – 1276 perfidiam . . . annos: S perfidia perseuerauerat annos contra Romanos – **VI.15** hęc: S hec omnia – 1277 iam dictus: S predictus – gloria uictor: S gloria magna et decore triumphi – 1278 nobilissimus: S nobilis – nimium: S *deest* – 1279 consiliauit: S coniurationem fecit – bellum . . . ciuile: S ciuile bellum moueret – 1280/1284 eum . . . eum: S ipso eiecto de ciuitate socios eius apprehendit qui in carcerem missi ibidem necati sunt et ad ultimum ipsum Catilinam preliantem interfici fecit. Antonius etiam consul Lucium consulem oppressit et occidit qui similiter contra ciues bellare parauit – **VI.16** uictoriam habuit: S *deest* – 1286 Cretico bello: S Creta – Pyratico bello: S piratis – 1287 Nam adduxit: S adduxit autem Pompeius – currum suum: S cursum suum in triumpho – Mitridatis: S Metridatis regis – Tigranis: S Tigranis regis – 1288 regem: S principem – et[1] . . . multum: S cum multo auro et argento – **VI.17** postquam . . . est: S ab Urbe condita – 1291 aput antiquos: S antiquitus – sex milia: S sex milia dclxvi – 1292 homines: S *deest* – Primum . . . gentem: S superauit itaque primum gentem – 1293 pugnando: S pugnando et uincendo – 1294 Tulignis, Latouois: S Turciungis, Lotouagis – 1295 fugierunt: S fugerunt – 1296 tulit: S captiuauit – eius: S illius – 1297 occidendo: S prosternendo – milia: S miliaria – 1298 de Germania: S Germanie – 1299 pugnatores: S pugnatorum – 1300 exientes: S exeuntes – 1301 restitit . . . eos: S confortauit suos et hostes penitus contriuit – missus: S legatus – 1302 Albercos: S Aluernos – Lixouiosque: S Luxouios – Similiter: S similiter et – missus: S legatus – 1304 uero: S *deest* – totas Gallias: S totam Galliam

---

1267/1268 ad Iudeam in: U in Iudea ad – 1268 eam obsedit: U obsedit eam – 1269 Iudeorum: U Iudeos – 1270 euertere: U uertere – 1272 idem: U ibidem – multos principes: U multas ciuitates et principes – apprehendit: U *deest* – ciuitatem: U ciuitates – 1273 sacerdocio: U sacerdotium – 1275 Asiam: U Asia – 1276 perfidiam: U Persida – contra Romanos: U *deest* – **VI.15** Catilina: U Catelina – 1278 prauissimus: U paruissimus – 1279 aliis: U alteris – 1279 ciuile: U ciuilem – 1281 iactauit: U eiecit – apprehendit misitque: U apprehendens misit – 1282 et ibi: U ibique – **VI.16** Eodem: U eodem quoque – 1286 bello[2]: U *deest* – **VI.17** postquam . . . est: U post Romam factam –1290 Gaius . . . est: U est Gaius Iulius Cesar factus – 1292 gentem: U gentes – dicitur Ęlbecia: U dicuntur Eluatia – 1294 namque: U autem – Tulignis U Turlinguis – Latouois: U Latobogis – et: U *deest* – 1297 milia: U miliaria – 1300 exientes: U exeuntes – in . . . uerterunt: U fugauerunt – 1302 Similiter: U similiterque – 1303 octo: U *deest* – 1304 Renum: U Renos – transierant: U transierat

1305 certabant…subiugare: S subiugare certabant – 1307 perterruit…Germaniam: S cum tota simul Germania perterruit – 1307/1308 inde…Galliam: S sibi subiugare certabant sic in Gallias transiit – 1308 domuit…Galliam: S pugnauit prope et perdomuit totum occidentem – 1308/1309 Pugnauit…habebant: S Britannos quoque qui Romanum nomen nondum audierant – 1309/1310 et…eos: S uicit – 1310 tulit…tributarios: S acceptis obsidibus eorum tributarios eos fecit – **VI.18** In hoc: S eodem – 1311 missus…Crassus: S Marcus Lucius Crassus missus est ad Parthos – 1312 pugnasset: S pugnaret cum eis – ibi mortuus est: S mortuus est ibi – exercitus: S exercitus eius – 1314 assidue pugnando: S assiduis preliis – uicit: S attriuit – **VI.19** a: S *deest* – 1317 ceteris: S ceteris senatoribus – et mandauerunt: S mandaueruntque – 1318 foras: S *deest* – ille…ueniret: S sic cum paucis Urbem intraret – 1318/1319 et[2]…consulis: S cumque ille his iussionibus minime obediret – Miceriam: S Nuceriam – 1320 legiones: S legiones Cesaris – autem: S *deest* – 1320/1321 congregatis militibus: S conuocato exercitu suo – 1321 perrexit: S abiit ipse – Per hanc causam: S *deest* – uero: S ergo – 1322 prope omnis: S omnis fere – exeuntes: S *deest* – de Roma fugerunt: S fugerunt de Roma – 1323 in[2]…Macedoniam: S et Epyrum et Macedoniam – per ceteras ciuitates: S ad alia loca – **VI.20** Tunc…consule: S Tunc Cesar ingressus Romam factus est dictator a suis – 1325 iuit ad: S abiit in – uenit: S perrexit – 1326 pugnauit: S commisit prelium – 1326/1327 Pompeius…fecit: S uictusque est Cesar et fugit – 1327 Deinde: S iterum – pugnauit: S pugnauit Cesar – cum…Thessalia: S in Thessalia cum Pompeio – 1328 centum: S et centum – 1329 pedites: S peditum –caballicantes: S et equites – **VI.21** fuerat: S fuit – 1330/1331 tantus…congregatus: S congregatus tantus populus Romanus – 1331/1332 Qui…pugnassent: S contra barbaros unanimiter pugnasset totum orbem sibi subiugare potuisset – 1332/1333 Pugnatum…illos: S cum autem fortiter inter se pugnarent – 1333 omnis: S *deest* –Pompegius: S dux – 1334 fugit: S declinauit – et petiuit: S petens – Ipse rex: S rex autem Egipti – 1334/1335 propter…Cesaris: S ut placaret sibi Cesarem – 1335 decollauit eum: S occidit Pompeium – 1336 transmisit: S reseruauit – 1337 eius: S illius – fuerat: S erat

---

1305 certabant: U certabat – dissipauit: U dissipauit quatuor – 1306 Sueuos: U suos equos – 1308 domuit: U dominauit – Pugnauit: U postea pugnauit – 1310 uicisset: U uincisset – ab: U *deest* – **VI.18** Parthiam: U Parthia – 1311 Lucius: U Lucinius – 1313 ipso exercitu: U ipsum exercitum – **VI.19** dimitteret: U mitteret – 1320 hoc audiens: U audiens hec – 1320/1321 congregatis militibus: U congregatos milites – 1321 super: U supra – consules uero: U uero consules – 1322 fugerunt: U fugierunt – 1323 Epyram: U Epiro – Macedoniam: U Macedonia – **VI.20** Romam: U in Romam – 1324/1325 qui…consule: U de consule – 1326 Greciam: U Grecia – 1326/1327 Pompeius…Pompeio: U *deest* – 1328 mille centum: U mille milia centum – 1329 pedites: U pedones – mille: U mille milia – **VI.21** adhuc: U autem – 1331 potuissent: U potuisset – 1332 si: U et sic – Pugnatum: U quo modo pugnatum – 1333 Pompegius: U Pompeius – 1334 Alexandriam: U Alexandria – a rege: U ad regem – 1335 decollauit: U et decollauit

VI.22 Cesar . . . insidias: S Cesari uenienti in Alexandriam Ptolomeus rex preparauit insidias – 1339/1340 hostes superuenientes: S multitudinem hostium superuenientium – 1340 intrauit: S insiluit – unam nauiculam: S nauiculam unam – 1340/1341 submersa . . . intrauerunt: S propter multos intrantes submersa est – 1341/1342 Ille . . . uenit: S ille autem una manu per ducentos passus natans peruenit ad naues suas – 1342/1344 In . . . Ptolomeus: S Alia enim manu cartas suas portabat congressusque in mari cum eodem Ptolomeo rege apprehendit nauem in qua erat rex – 1344 Postea . . . regem: S postea rogatus a Egiptis reddidit eis regem suum – 1345/1346 magis . . . pugnam: S diligentius seruaret amiciciam cum populis Romanis – 1346 ut: S dum – 1346/1347 pugnare cum eis: S repugnare Cesari – 1347/1348 ipse . . . mare: S omnis exercitus eius deletus est et ipse rex in mari necatus – 1348 uero: S autem – 1348/1349 sic . . . eum: S inde agnitum est – 1349 fuerat uestitus: S uestitus fuit – Cesar . . . apprehendit: S Cesar igitur apprehensa Alexandria – 1350 Regnum . . . dedit: S dedit regnum Cleopatre sorori Ptolomei – 1350/1351 Rediens . . . occidit: S cumque de Alexandria Romam rediret in uia occidit Pharnacem filium Metridatis – 1351 propter quod: S quia – Pompegio: S Pompeio – 1351/1352 in . . . Thessaliam: S in Thessaliam adiutorium prestiterat – **VI.23** Inde . . . et: S regressusque Romam – 1354 Postea uenit: S Deinde profectus est – pugnauit: S commisit bellum – 1355 Mauritanię: S Affrice – et . . . Romanorum: S ad quem reliquie exercitus Magni Pompei confugerant – 1356 Cornelius . . . duces: S scilicet Cornelius Scipio et Faustus Sille dictatoris filius et Cato cum aliis ducibus – et facto: S facto itaque – 1357 uicit: S uictoriam adeptus est. Occiso Scipione et Iuba rege Cato cognita Cesaris uictoria ueneum sumpsit et sic interiit ne uultum tyranni aspiceret – **VI.24** Postea . . . ingressus: S Deinde iterum Romam regressus – 1358 Cesar: S *deest* – 1359 ad . . . perrexit: S profectus est in Hispaniam –Geneus: S Gneius – filius Pompei: S Magni Pompei filius – 1360 magnam: S *deest* – ipso: S *deest* – fecit: S commisit – ita: S tam crudelem – fugientibus hominibus: S fugato exercitu – 1361 uellet se occidere: S ipse sibi Cesar mortem uoluit inferre – ut ille: S ne ipse – 1361/1362 habebat . . . annos: S lvi annorum erat – 1362 de multis preliis: S multarum gentium et preliorum – fuerat: S *deest* – 1362/1363 non . . . infantum: S in manus adolescentum incideret

---

VI.22 illi: U ei – 1339 uolens: U et uoluit – illum: U eum – 1340/1341 propter alios qui: U cum aliis qui ibi – 1341 uero: U *deest* – 1343 nauim: U *deest* – 1344 Postea: U post hec – hominibus: U omnibus – 1345 haberet amiciciam: U amicitiam haberet – 1346 pugnam . . . iterum: U *deest* – pugnare: U pugnaret – 1347 ipse et omnis: U *deest* – necatus . . . deiectus: U delictus est et necatus – 1349 fuerat: U fuit – 1350 Regnum: U et regnum – de Alexandria: U Alexandriam apprehendit – 1351 occidit: U et eum occidit – Pompegio: U Pompeio – adiutorium: U adiutorio – **VI.23** Cesar: U *deest* – 1354 Postea uenit: U et postea iuit – 1354/1355 Romanis . . . duces: U *deest* – 1356 Sillę: U ille – **VI.24** ingressus: U regressus – 1359 Pompei: U Pompegii – 1360/1361 hominibus . . . ille: U omnibus de exercitu Cesaris ipse uolebat se ipsum occidere sicut ille – 1361 habebat: U preliatum habebat – 1362 potestatem: U potestate

1363 Deinde . . . eum: S reuersus est autem ad eum exercitus suus – 1363/1364 reparata . . . Pompei: S et sic renouato iterum prelio – 1364/1365 Ipsum . . . fugiit: S occidit Gnem Pompeium frater autem illius effugit – **VI.25** rediit . . . tyrannus: S reuersus omnes dignitates ad se traxit et Romanos uiolenter oppressit – 1367/1368 Ętiam . . . uidebat: S *deest* – 1368 Consiliauerunt . . . Romani: S unde lx senatores indignantes in consilio mortis eius consenserunt – 1369 Quadam . . . uenisset: S et cum quadam die ueniret – 1370 causis publicis: S publicis causis – ordinabant: S tractabatur – 1370/1371 fecerunt . . . est: S insurgentes in eum Brutus et Cassius occiderunt eum xxiii plagis illi factis – 1371 uir . . . fuit: S nullus enim illo clarior fuit in preliis – 1372 ętiam: S enim – 1372/1373 in unum dictabat: S simul dictauit – 1375 alia: S *deest* – in toto mundo: S eodem tempore – bos: S bos quidam – 1376 hominem: S dominum suum – locutus . . . dixit: S qui eum ad aratrum minabat locutus est dicens – 1376/1377 Quare . . . opprimis: S quid me cedis – 1377 enim erit: S erit iam – paupertas de uictualio: S penuria uictualium – sed: S nam – 1378 tempore: S *deest* – non erunt: S esse cessabunt – **VII.1** nono: S viiii ab Urbe condita – 1379 postquam . . . Cesar: S *deest* – 1380 ciuilia . . . sunt: S reparata sunt ciuilia bella – 1380/1382 Ciuilia . . . faciunt: S *deest* – 1382 illos: S eos – 1383 occiderunt: S occiderant – Antonius: S Antonius uero – consul: S *deest* – pro . . . opprimere: S uero nitebatur uindicare Cesarem – 1384 hoc: S quod – conturbata . . . publica: S conturbata ex omni parte republica – 1384/1385 et . . . cepit: S Antonius cum multa mala incipere faceret – 1385 Tunc a senatu: S a senatoribus – Antonius: S *deest* – 1386 ad . . . illum: S *deest* – Yrticus: S Hircius – 1387 Cesar Octauianus: S Octauianus Cesar – qui: S qui tunc – 1387/1388 Pater . . . tabius: S hic erat filius Octauii Cesaris – 1388/1389 De . . . Cesaris: S et originem duxit ab Enea Troiano per generationem Iulii – 1389/1390 Quem . . . reliquerat: S qui eum quia patruus eius erat sibi adoptauerat in filium. Mater uero eius Accia dicebatur – 1390/1391 Qua . . . Octauianum: S predicti uero consules cum hoc ipso Octauiano abierunt contra Antonium – 1392 uictoriam factam: S hanc uictoriam – 1393/1394 Post . . . Cesarem: S et sic uterque exercitus illorum adiunxit se Octauiano

---

1364 predictis . . . Pompei: U predicto filio Pompegii – **VI.25** rediit . . . facere: U rediens fecit – 1367 Ętiam nec: U nec etiam pro – quod: U quando – 1368 Consiliauerunt: U tunc consiliauerunt – occiderent illum: U illum occiderent – 1370 ordinabant: U ordinabat – 1372 uelocius: U sic uelocius – Quattuor: U *deest* – 1374 Eodem: U eodem quoque – simul soles: U soles simul – 1375 alia: U *deest* – 1377 de uictualio: U uictualium – 1378 homines non erunt: U non erunt homines qui ea comedant – **VII.1** Iulius: U *deest* – 1381 quod: U qui – 1384 conturbata: U turbata – 1384/1385 facere cepit: U fecit – 1385 senatu: U senato – 1386 Yrticus: U Ircius – 1389 Iuliam: U Iulii – fuitque: U qui fuit – 1390 Iulius: U *deest* – reliquerat: U dereliquit – 1393 tres . . . coniunctę: U exercitus coniuncti

VII.2 fuerat: S fuit – 1396 Cesaris et ęquitum: S militum Cesaris – et: S et ipse adhuc – populi: S equitum – 1396/1397 Inter hęc: S interea – 1397 Cesar: S Octauianus – pacem fecit: S fecit pacem – et: S *deest* – uolens: S uolens cum eo – 1398/1399 Romam . . . uiginti: S et cum esset annorum xx rediit Romam cum exercitu et – **VII.3** occiderunt: S occiderant – 1400 Cesarem: S *deest* – 1401 grande: S *deest* – prelium: S bellum – 1401/1402 Erant . . . coniunxerant: S multe enim gentes per Macedoniam et Orientem illis se adiunxerant – 1402/1403 Perrexerunt . . . Antonius: S contra quos perrexerunt ad pugnandum Octauianus et Marcus Antonius – 1403 contra . . . Cassium: S ad pugnandum – Cesar: S *deest* – 1403/1404 In . . . Cesar: S qui in prima pugna uicti sunt ab illis – 1404 tamen . . . Cassius: S mortuo tamen Cassio – 1405 Secunda: S in secunda autem – infinita nobilitas: S multi nobiles – 1405/1406 quę . . . fuerat: S qui in adiutorium illis uenerant – 1406 causa: S res – 1407/1408 Antonius . . . Orientem: S Antonius uero Pontum, Asyam et Orientem teneret – **VII.4** magnam . . . Bruti: S ad quem milites Bruti et Cassii confugerant in Sicilia bellum mouit – 1411 Pompeium: S illum – 1411/1412 sed . . . Pompeius: S quibus dum Pompeius non posset resistere – 1412 pax . . . est: S fimauit pacem cum eis – **VII.6** Interea . . . ruperat: S quam postea rupit – 1413 et cum: S cum enim – 1413/1414 erat . . . Cesaris: S ex parte Cesaris erat – 1414 pugnauit in mari: S in mari pugnaret – et[1]: S *deest* – eo: S Pompeio – fugitque . . . Asie: S et fugit in Asiam – 1414/1415 et ibi: S ubi – 1417 quę . . . regina: S reginam – **VII.7** Deinde: S post hec – 1418 magnum . . . Antonius: S Antonius commouit ciuile bellum – 1419 monita: S instinctum – uxoris suę: S *deest* – 1419/1420 quę . . . concupiscit: S que sicut femina inexplete cupiditatis Romanum affectabat imperium – 1420 Pugnauerunt . . . Octauianus: S congressi sunt igitur in prelium Antonius et Octauianus in mari – 1421 Acium: S Actium promunctorium – Epyra: S Epyro – Fugit: S fugitque – 1421/1423 Antonius . . . occidit: S Antonius et omnes qui cum eo erant Octauiano se subdiderunt. Antonius igitur ab omnibus uidens se derelictum ueneno sumpto interiit – 1423 Cleopatra: S Cleopatra autem – 1423/1424 ornata . . . ornamentis: S diuersis ornamentis induta – 1424 Cesarem: S Octauianum – 1424/1425 eum . . . prouocare: S illum in amorem suum allicere – 1425 ille: S ipse – eius concupiscentiam: S illius concupiscentiam – minimę . . . inflexit: S animum suum minime flexit

---

VII.2 magister . . . equitum: U Cesaris magister equitum – 1398 patrui: U patris – 1399 consulatus honor: U consulatum – **VII.3** Perrexerunt: U et perexerunt – 1405 Brutus: U nominatissimus Brutus – 1405/1406 nobilitas . . . fuerat: U nobilitas illius de illis qui in adiutorium illi fuerant – **VII.6** ruperat: U rupit – et: U *deest* – 1414 ab eo: U *deest* – **VII.7** bellum commouit: U commouit bellum – 1420 mari: U mare – 1421 Acium: U Actium – Epyra: U Epiro – 1421/1422 cum . . . transissent: U omnes qui cum eo sic fuerant transierunt – 1422/1423 uidens se: U uidens autem se ipse Antonius – 1423 esse: U *deest* – Cleopatra: U Cleopatras

1426 mandauit custodire: S precepit custodiri – Illa: S sed ipsa – fugiens: S effugiens – 1427 se…suum: S iuxta Antonium maritum suum se collocauit – 1427/1428 fecit…est: S positis ad mamillas aspidibus sic morte quasi sonno soluta est – 1429/1430 imperio…subiugata: S Romano imperio restituta – 1430 ordinauit ibi: S prefecit ei – **VII.8** Romam rediit: S ad Italiam rediens – 1433 et: S *deest* – triumpho: S triplici triumpho – 1434 potestatem…uocant: S apud Romam monarchiam tenuit – 1436 ętiam: S quoque – circulus apparuit: S apparuit circulus – 1437 Igitur cum: S cum igitur – anno: S anno imperii Augusti – 1437/1438 et uerissimam: S undique – 1438 Cesar composuit: S mundus haberet – Christus dominus: S Jesus Christus dominus noster – 1438/1439 in…est[1]: S natus est in Bethleem – 1439 aduentu…data: S sacratissimo aduentu uerissima pax ista mundo donata – **VII.9** Nullo: S nullo enim – 1440 Octauianum: S Augustum – 1440/1441 plus…quam: S Romana respublica sic creuit quomodo – 1445 populi: S *deest* – 1445/1446 Sed…eius: S per Drusum priuignum suum facientem hanc pugnam – 1446 id est filiaster: S *deest* – 1447 fecit: S preliatus est – quadraginta: S quadringenta – 1447/1448 captiuos…populo: S captiuorum de Germanis – 1448 Galliam: S Gallia – ripas: S ripam – 1449/1450 quos…dederunt: S qui nullos antea dederant – 1450 Reddiderunt…Romana: S reddiderunt etiam Parthi signa Romanorum – tulerant: S tulerunt – 1451 consulem: S *deest* – **VII.10** nesciebant: S non audierant – 1453 missos: S legatos suos – 1454 regnum fuissent: S fuisset regnum – autem: S *deest* – amore: S honore – 1455 construerent ciuitates: S ciuitates construerent – 1456 Iuba rex: S rex Iuba – in Palestina factum est: S Herodes rex in Palestina – 1457 in: S *deest* – autem: S etiam – 1458/1459 uestiti…uestuntur: S assumentes habitum et cultum Romanum – 1459 et[2]: S *deest* – 1460/1461 In…ita: S bella et contentiones ita abhominatus est – 1461 de iusta: S iusta de – uoluisset: S uellet – 1463 concupiscentię uictoria: S uictorie concupiscentia – propter…lauro: S pro corona laurea – 1463/1464 quę…habet: S *deest* – 1464 mitteret…suum: S aliquis adduceret populum suum in periculum – 1464/1465 debet…esse: S in securitate regere deberet – 1465 Insuper…dicebat: S dicebat quoque

---

1426 illam…custodire: U mandauit illam custodiri – Illa: U illa uero – 1429/1430 Egyptus…est: U Egyptum post hec Octauianus Augustus Romani imperio subiugauit – **VII.8** triumpho: U triplici triumpho – 1434 quod: U quam iam – uocant: U clamant – 1435 exundauit: U emanauit – 1436 ad similitudinem: U in similitudine – 1437/1438 et uerissimam: U uerissimamque – 1438 dominus: U dominus noster – 1439 cuius: U in cuius – data: U donata – **VII.9** adiunxit…imperio: U adduxit ad Romanum imperium – 1443 Cantabriam: U Calabriam – Reciam: U Greciam – 1444 Dacos: U Daucos – 1445 Germanorum: U Romanorum – 1446 per: U *deest* – 1448 Galliam: U Gallia – **VII.10** Scitharum: U Sitharum – 1454 tanto: U tantum – 1455 construerent ciuitates: U ciuitates construerent – 1456 nominabant: U nominarent – sicuti in Maritania: U sicut in Mauritania – 1457 in: U *deest* – 1459 sicuti: U sicut – uestuntur: U uestiuntur – 1463 uictoria: U uictoriam – 1463/1465 propter…esse: U propter Romanam uictoriam de laureique folia sine fructu mitteret in periculo populum suum qui debet in securitate esse

1466 aliud . . . tantum: S aliquid maius quam – 1467 non . . . alterum: S contra alterum non esse mouenda dixit – ita ut: S et ut – 1467/1468 esset . . . discrecio: S in hoc tamen talis dicrecio esset – 1468 sperat: S speraret – perdat ille: S perderet amicos – 1469 fiat . . . piscatori: S fecit similitudinem a piscatore – misit: S mittit – 1470 uoluit . . . apprehendere: S querit apprehendere piscem – hamum . . . perdidit: S perdit hamum – 1470/1471 et . . . profuit: S *deest* – 1471 Denique . . . Cesarem: S arguebat enim Iulium Cesarem patruum suum – 1472 qui: S quia – 1473 faciebat . . . fieri: S blande faciebat ad eorum fauorem captandum – 1473/1474 magnitudinem principis: S maiestatem principis inde – 1474/1475 fidelissimus: S fidelissimus extitit – 1475 erant illi: S illi erant – 1475/1476 erat tacitus: S quia tacitus erat – 1476 uero: S *deest* – paciens . . . moderatus: S quia patiens laboris et animi moderati – 1476/1480 Preterea . . . scriberet: S Rarus erat ad recipiendas amicicias sed receptas fortiter tenebat. In litterarum studiis nimis intentus erat ita ut nullum pretermitteret diem in quo non aliquid legeret uel scriberet. Unde et poetas Virgilium et Flaccum optime diligebat – 1481 gloriam . . . dicebat: S inde gloriabatur dicens – 1482 factam de lateribus: S de lateribus factam – id . . . tegulis: S *deest* – 1483 id . . . factam: S *deest* – nimium: S *deest* – 1484 in . . . fuit: S oculorum clarita excellebat – Nam quando: S ita ut si quis – 1484/1485 oculis . . . aspiciebat: S eum aspicere uoluisset – 1485 uidebatur . . . exiret: S quasi a radiis solis intuentis aspectus reuerberaretur – Nam: S *deest* – 1485/1486 die . . . quidam: S miles quidam quadam die – 1486 cum eo loqueretur: S dum loqueretur cum eo – 1486/1487 uidens . . . eius: S *deest* – 1487 uultu illius: S eo – cumque interrogaretur: S interrogatus autem – 1489 ista . . . bona: S hec bona omnia – 1490 leniter: S leuiter – 1491/1492 habuit . . . homo: S cupiditatem dominandi maiorem quam aliquis hominum – 1492 semper: S *deest* – delectabitur . . . tabulas: S delectabatur in ludo alearum – 1492/1493 habebat . . . somno: S abstinentiam in cibo et potu et somno habebat – 1494 catamitos: S catamitas – concubinas: S concubinos – seu: S *deest* – 1495 Dimiserat: S dimisit – uxorem: S *deest* –1496 marito[1]: S marito suo – Et . . . suo: S que de priore marito habebat

---

1466 minus: U *deest* – omnia: U omnia diceret et – 1468 talis in hoc: U in hoc talis – 1469 misit: U mittit – 1470 uoluit: U uelit – perdidit: U perdit – 1471 profuit: U proficit – Denique: U deinde – 1474/1475 fidelissimus: U fidelissimus extitit – 1475 illi: U *deest* – 1475/1476 Mecenas[2] . . . uero: U Mezenas tacitus Agrippa uero erat – 1477 Rarus: U rarus enim – 1478 retinebat: U eam retinebat – 1479/1480 pretermitteretur . . . non: U premitteret dies quin – 1482 factam: U *deest* – lateribus: U laribus – relinquo marmoream: U relico marmorea – 1483 marmore factam: U marmoribus facta – 1484 speciosior: U formosus et speciosus – 1485 exiret: U exire – 1485/1486 die quadam: U quadam die – 1486 uidens: U uidensque – 1487 interrogaretur: U interrogaret – 1488 respondit: U respondit ei – splendorem: U lumen – 1489 omnia: U *deest* – 1490 inpaciens: U paciens – leniter: U lentus – 1491 alter: U alius – 1492 semper: U semperque – 1493 potu: U in potu – 1494 catamitos: U catamitas – et: U cum – 1495 Scriboniam: U Scribonia – 1496 Libiam: U Labia – Libia: U Labia

1497 filios duos: S duos filios – unum…Drusum: S Tyberium et Drusum – Quamuis: S sed quamuis – 1498 tantum: S tam – aliis…discretus: S alios eiusdem criminis consortes uindex districtissimus – 1498/1500 qui…committunt: S *deest* – 1500/1501 Pro quo: S unde – in…reuersus: S irreuocabili dampnauit exilio. Hic ex Egipto quam ipse excolendo quasi in alteram prouinciam renouauit omni anno cc milia modiorum frumenti Romam adduci fecit – 1502 Cumque…annos: S qui completis annis – Campanie loco: S Campania in loco – 1503 et sepultus est: S sepultus est autem – 1503/1504 Igitur…est: S dicunt autem per fraudem Libie eum fuisse mortuum eo quod Agrippam filiastrum eius misisset in exilium – 1504 multis: S multis igitur – illum: S eum – 1505 esse: S *deest* – uero: S *deest* – 1507 in²: S *deest* – 1508 natus talis homo: S tali homo natus – 1510 Tenuit imperium: S imperauit – annis…sex: S lvi annis – annis regnauit: S *deest* – 1511 quadraginta et sex: S et xliiii – regnauit: S *deest* – 1512 id…filiaster: S *deest* – 1513 adoptatus in filio: S in filium adoptatus – **VII.11** Mero: S Nero – 1515 quod: S hoc quod – uinum: S uini – ioculariibus: S ioculatoribus – 1516 Valde: S *deest* – fuit…armis: S prudens in armis fuit – 1517 esset: S fiebat – multa…Octauiani: S sub tempore Octauiani in multis prosperitatem habuit – 1517/1518 Habuit…litteris: S magnam etiam litterarum scientiam habuit – 1518 fuit…loquela: S clarus in loquela fuit – 1519 insidiosus: S et insidiosus – noluit: S non uoluit – ad illos: S illis – 1521 apparebat: S apparuit – fuit: S fuit tamen – 1521/1523 sic…consilium: S pluribus uiciis laboraret ut melius responderet ex improuiso ad consilium quam alius premeditatur – 1523 Regnauit: S regnauit autem – 1524 In…annis: S in quibus – per semetipsum: S *deest* – 1524/1525 sed…fecit: S nisi per legatos suos – 1525 blandicias: S blandicias suas – 1526 et…permisit: S quos de cetero ad regna sua redire non permisit – 1527 suos: S et suos – omnes: S plures – 1528 est: S est autem – 1529 morte illius: S illius morte – imperii eius: S eius imperii – 1530/1531 eiusdem anno: S *deest* – **VII.12** regnauit: S imperauit – 1534 ętiam: S *deest* – sororibus: S tribus sororibus – fornicabat: S incestum commisit – et…sua: S ex quarum una – 1535 Postea: S et postea – in…mandauit: S illas in exilium misit – Nam cum: S cum enim – **VII.13** aliis quidem: S quibusdam – 1538 aliis: S quibusdam

---

1497 alium Drusum: U alterum nomine Drusum – 1498 esset: U ipse esset – erat…discretus: U tamen erat in alios nimium districtus – 1499 hominum: U omnium – et: U *deest* – 1500 decertant: U decertabat – committunt: U comittebant – 1501 non est reuersus: U reuersus non est – 1502 complesset: U compleuisset – Campanie loco: U Campania in loco – 1503 Atellę: U Atello – Romę: U *deest* – 1506 Roma: U Romam – 1507 in²: U *deest* – 1509 similis: U quasi similis – 1510 quinquaginta: U quadraginta – et: U *deest* – **VII.11** iocularibus: U ioculariis – 1515 Claudius: U *deest* – 1518 fuit clarus: U clarus fuit – 1519 noluit: U noluisset – ad illos: U illis – 1524 annis¹: U uiginti tribus annis – 1526 ad…redire: U iam ad sua regna ire – 1529 morte illius: U eius morte – imperii…anno: U anno inperii eius – 1530 dominus: U dominus noster – 1530/1531 eiusdem anno: U anno eius – **VII.12** Caligula: U Cellicula – 1534 fornicabat: U fornicauit – **VII.13** causis: U causis suis – 1539 Brittanniam: U Bithinia

1540 ubi…est: S quam nullus Romanorum ante Iulium Cesarem neque post eum nisi iste intrauit – 1541 et sanguinę: S *deest* – 1543 oceano: S occeanio – adiunxit Romano imperio: S Romano imperio adiunxit – 1544 fuerat: S est – Postquam…est[1]: S post obitum suum – consecratus…deos: S inter deos consecratus est – **VII.14** accepit principatum: S imperium Romanum accepit – 1545/1546 qui…imperium: S quod – 1546 et[2]: S atque – 1548 homicidia: S et homicidia – 1549 sua…sorore: S et sorore sua incestum commisit – illas interfecit: S interfecit eas – 1550 septem: S per vii – ciuitas ipsa: S ipsa ciuitas – 1553 causam: S pecuniam – de…remanserat: S remanserat de incendio – exinde tulit: S tulit exinde – **VII.15** uirgis: S uirga – 1557 palatio: S palatio suo – urbis: S ab urbe – ad uillam: S in uilla – 1558 Ipse namque: S iste uero – 1560 precepit: S fecit – **VII.16** De…fuit: S iste de antiqua senatorum nobilitate per generationem descendit – 1564 autem: S *deest* – solummodo: S tantum – **VII.17** Ex: S iste ex – 1566 quia: S quod – 1567 Vitellus: S Vitellius – 1568 tria…eo: S cum eo tria prelia – quia…posset: S se non posse – **VII.18** et…est: S exerceret et multis uiciis laboraret a Vespasiani militibus occisus est – 1572/1573 Tantum…fuit: S in tantum fuit etiam – 1573/1574 uidebatur omnibus: S omnibus uideretur – 1574 namque: S autem – 1575 extra: S preter – habuit: S erant – sicut imperator: S que imperatorem deceret – 1576 pisces: S piscium – aucellos: S aucellorum – 1577 namque: S itaque – Tractus: S et tractus – 1578 erectum sursum: S sursum erectum habebat – barba: S mento – 1579 ei…faciem: S in faciem illius stercora – uero: S *deest* – **VII.19** et…suo: S et hic cum obsideret Ierusalem cum filio suo Tyto electus est in imperatorem – 1583 namque: S enim – super Hierusalem: S in obsidione Ierusalem – ipse per Alexandriam: S *deest* – 1584 rediens uenit: S reuersus – factus: S est factus – namque: S *deest* – tenuit: S tenuit iste – 1585 Fuit: S fuit tamen – tollendam…publicum: S tollendum censum publicum – 1586 eam…abstulit: S iniuste eum accepit – Cum… et: S et dum colligisset cum magna diligentia omnibus studiosissime largiebatur eum – 1587 super…pauperibus: S pre omnibus tamen pauperibus subuenit

---

1540 neque[2]: U nec – est: U fuerat – ut: U et – 1541 paucissimos: U paucicimos – 1542 Orcadas: U Archodas – 1544 Postquam: U *deest* – consecratus: U et consecratus – **VII.14** principatum: U palatium – 1547 est: U *deest* – 1548 Fuit: U fuit namque – 1549 illas interfecit: U interfecit illas – 1550 ipsa: U *deest* – 1551 uidebat…et: U *deest* – arsit: U ardebat – **VII.15** uirgis: U uirga – 1560 precepit: U fecit – **VII.16** Galla: U Galba – 1562 senatorum: U senator – Romane…foro: U foro Romane urbis – **VII.17** Otho…imperium: U Othonius imperium accepit – 1566 quam ex: U plusquam de – quia: U quod – **VII.18** faceret: U facere cepisset – 1571 et: U *deest* – nimium: U nimis – 1571/1572 ad…bibendum: U in manducando et bibendo – 1572 a…ducibus: U a Tito et Vespasiano ducibus – Tantum: U tanto – 1573 et bibendo: U *deest* – 1575 extra: U super – quę: U *deest* – 1577 Romam: U *deest* – 1578 caput erectum: U capite erecto – 1579 faciem: U facie – 1579/1580 fluuium Tiberim proiectus: U fluuio Tyberis proiectus est – **VII.19** quando: U qui – 1582 sedebat: U sedebant – 1583 eundem Titum: U *deest* – per: U super

VII.20 cum… Tito: S per filium suum – 1589 populo et cunctis: S toti populo – 1590 profluuio: S de fluxu – **VII.21** successit in regnum: S accepit imperium – 1593 est dictus: S dictus est – delicia: S delicie – 1594 bellicosus: S bellicosissimus – 1595 propugnatores: S pugnatores – 1596 In: S *deest* – omnes suos: S omnes homines suos – 1597/1598 contra…occiderent: S eum ueneno occidere temptabant – postquam…eos: S cum eos apprehendisset abire dimisit – 1598/1599 in…habuerat: S postea in eam familiaritatem in quam prius receperat eos recollegit – 1599 Tantę: S tante enim – 1600 non: S illi non – quod postulabat: S *deest* – 1601 quare: S cur – 1601/1602 nullum…exire: S nullus debet tristis ab imperatore discedere – 1602 enim: S *deest* – 1603 fuisset: S esset – illo: S illa – amicis: S amicis suis – 1603/1604 cum…sedebant: S secum cenabant – 1604 Perdidi…diem: S hodie perdidi diem istum – in Roma: S Rome – 1605 et…occidit: S in cuius dedicatione quinque milia ferarum interfecit – 1606 qua: S in qua – annos duos: S duos annos – 1607 Tantus…fuit: S tantum enim omnibus placuit – 1607/1608 uideretur omnibus: S eis uideretur – 1608 remansissent ex patre: S a patre relinquerentur – **VII.22** Primis annis: S in primis – 1610 incidit: S lapsus est – 1611 auariciam: S *deest* – 1612 Occidit…senatores: S nobilissimos senatores occidit – 1613/1614 poni…precepit: S ad honorem sui poni iussit – **VIII.1** occiderunt Domicianum: S Domicianum occiderant – 1618 omnes: S omnes illi – 1619 et: S *deest* – rediit de Ępheso: S de Epheso rediit – 1619/1620 quo exiliauerat: S ubi in exilium traditus fuit – 1620 annum unum: S unum unum – **VIII.2** accepit imperium: S *deest* – 1622/1623 Ulpius…imperator: S Ulpius Crinitus Traianus genere Hispanus apud Agrippinam ciuitatem Gallie factus est imperator – 1624 Causam publicam: S iste rempublicam – 1625 subiugauit: S sibi subiugauit

---

VII.20 senatoribus: U et senatoribus – 1590 uilla: U nulla – 1591 annos: U annis – **VII.21** regnum: U regno – 1592 qui et: U et quia – 1593 delicia: U delicie – 1594 eloquentissimus…moderatissimus: U eloquentissimus et moderatissimus atque bellicosissimus – 1595/1596 propugnatores…occidit: U sagittarios ictibus et duodecim propugnatores occidit – 1596 In: U *deest* – omnes suos: U suos homines – 1597 insurrexerant: U surrexerant – 1598 occiderent: U occidere uellent – 1599 in: U *deest* – 1600 quod: U causam quam ab eo – 1601 respondit: U dicitur respondisse – 1602 exire: U redire – 1604 ad…sedebant: U erant ad mensam – in Roma: U Rome – 1605 ferarum: U feras – 1606 Post: U et post – ea: U eadem – 1608 remansissent ex patre: U remansisse a patre – **VII.22** Primis annis: U primo anno – 1611 auariciam: U et auariciam – omnes: U omnes homines – odio illum: U illum hodio – 1612 Occidit: U occidit namque – et: U aut – 1613 appellari: U appellare – et[1]…poni: U *deest* – 1614 precepit: U *deest* – 1615 nimium: U nimis – 1616 hominibus: U militibus – annos: U annis – **VIII.1** factus est imperator: U imperator factus est – 1618 occiderunt Domicianum: U Domitianum occiderant – primum: U primus – omnes: U illi – 1619/1620 de…exiliauerat: U Ephesum qui missus in exilio fuerat – 1621 tres: U sex – Mortuus: U et mortuus – **VIII.2** Hispanus: U Ispanis – 1624 Germaniam: U Germania

VIII.3 Babiloniam: S Babilonem – 1627 tenuit…fines: S usque ad Indie fines imperauit – Fecit naues: S naues fecit – 1627/1628 et…Indię: S quas in Rubrum mare ad dissipandum fines Indie misit – **VIII.4** egrotasset: S egrotabat – 1630/1631 ibat…eum: S illum uisitabat – 1631 festos: S festiuos – ille: S *deest* – 1631/1632 faciebat… suis: S conuiuia amicis suis faciebat – 1632 et…illi: S qui similiter illi faciebant – 1632/1633 Bonus omnibus: S omnibus bonus – 1633 faciebat…omnes: S plures ditauit – 1633/1634 eleuabat…gente: S illos quos ignobiles genere cognouit in honores eleuauit – 1635 singula: S plurima – 1636 uno solo: S solo uno – eo: S illo – **VIII.5** alia: S cetera honesta – 1637 dictum est: S fuit dictum – quia: S quod – 1638 amici: S amici eius – sic: S *deest* – circa…communis: S communis erga omnes – 1639 dicitur respondisse: S respondit – 1640 uult ille: S ille uult – 1641 terremotu: S per terremotum – id est: S scilicet – Murina: S Mirina – Pithona: S Pithane – Cuma: S Cyme – 1642 Regnauit: S regnauit autem – 1643 omnium…imperatores: S de omnibus imperatoribus – intus: S *deest* – 1644 illius: S eius – urna aurea: S urnam auream – 1645 faciebat: S conponi iussit – fuit…ipsius: S habuit in altitudine ipsa columpna – **VIII.6** de…sorore: S Adriani fratris consobrini – 1649/1650 imperio adiunxerat: S adiunxit imperio – 1650 Asiriam: S Asiam – et: S *deest* – **VIII.7** habuit: S imperii sui habuit – 1653 Pugnauit contra Iudeos: S contra Iudeos pugnauit – et…illos: S quos et uicit – et precepit: S precepit etiam – 1654 Iudeus: S Iudeorum – 1654/1655 ędificauit…crucifixus: S extra portam ubi dominus crucifixus fuerat edificauit – 1655 appellauit eam Heliam: S Heliam appellauit – 1656 funditus a Romanis: S a Romanis funditus – 1657 Morbo intercutis: S et morbo intercutaneo – **VIII.8** uixit: S uixit iste – 1661 studium: S curam – causam publicam: S rempublicam – certaret multiplicare: S certare uel multiplicare – 1662 Illis²…dicebat: S qui erant importuni dicebat eis – 1663 quia: S quod – non…esse: S esse non possent – namque: S uero – 1664 fuit honorabilis: S honorabilis fuit – de barbaris: S barbarorum

---

VIII.3 Thesifontem et Babiloniam: U Sethifontem et Babilonem – 1627 tenuit: U et tenuit – Rubro mari: U Rubrum mare – 1627/1628 ut posset: U et posuit – **VIII.4** Roma: U Romam – 1629/1630 demonstrauit: U demonstrabat – 1631 festos dies: U dies festos – 1631/1632 amicis suis: U suis amicis – 1633 omnibus fuit: U fuit omnibus – eleuabat: U leuabat – 1634 cognoscebat…gente: U agnoscebat non esse de nobili genere – opera: U bona opera – 1635 senator: U *deest* – 1635/1636 absque…est: U *deest* – **VIII.5** est: U fuit – 1638 quod: U eo quod – sic: U *deest* – 1639 respondisse: U respondisse eis – esse: U *deest* – 1641 terremotu: U a terremotu – Pithona, Cuma: U Pythanem, Gimen – 1642 Galatia: U Gallia – annos: U annis – 1645 faciebat: U fecerat – columne ipsius: U ipsius columpne – **VIII.6** Traiano: U Taiano – 1648 Traiani¹: U Taiani – 1650 exinde: U inde – 1651Romanum: U magnum – Ęufrates: U Eufraten – **VIII.7** tempore: U tempore imperii sui – 1654/1655 dominus fuerat: U fuerat dominus – **VIII.8** Antonius: U Antoninus – 1661 certaret multiplicare: U certare ut multiplicaret – 1663 possent: U potestis

1665 inter se: S *deest* – nisi: S quam – 1666 causationes: S causas – adducerent: S recitassent – ab…iudicarentur: S iudicium ab eo acciperent – 1667/1668 per…suos: S militibus et amicis suis – 1668 Inde: S et inde – misericordiam: S pietatem – 1669 habuit in omnibus: S erga omnes exercuit – id est uestarium: S *deest* – 1669/1670 plenum…est: S quando mortuus est plenum reliquit – 1671 ab: S longe ab – **VIII.10** Pugnauerunt…abiit: S isti abierunt contra Parthos ad pugnandum contra quos uirtuose preliabantur – 1676 eos uicit: S illum superauit – 1677 Assyrię: S Syrie – 1678 comprehendit: S apprehendit – fratre: S fratre suo – uictoria Parthica: S Parthis – 1679 subito: S *deest* – 1679/1680 mortuus…uocant: S a suffocatione quam Greci apoplexiam uocant mortuus est – **VIII.11** admirari: S mirari – 1682 laudari: S laudare – infancia: S infantia enim – 1683 tristicia: S de tristicia – Iste: S iste fuit – 1686/1687 mortalitas…ita: S in Italia tanta mortalitas – 1687 sine: S absque – **VIII.13** Interea…pugnauit: S interea iste pugnauit contra Germanos et Marcomannos Quados et Dacos et Sarmatas – 1689 hominum: S ex eis – in…pugna: S *deest* – 1690 interfecit: S occidit – uenit: S perrexit – 1690/1691 non…stipendium: S in uestiario stipendium non inuenit – 1691 id est annonam: S *deest* – suis: S *deest* – 1692/1693 et…daret: S sed tamen pro ista causa censum a populo colligere noluit quem illis daret – 1693 tantum: S *deest* – id…uestes: S silicet uestes preciosas – 1693/1694 et…gemmarum: S gemmas – 1694 fecit…Traiani: S in foro Traiani poni fecit – et ibi: S ibique – 1695 exinde: S inde – 1695/1696 dedit…suis: S militibus suis distribuit – 1696 abiit: S perrexit – Post…factam: S facta autem uictoria – reuersus: S reuersus est – in: S *deest* – 1697 reddere: S et reddi – uendita…ornamenta: S ornamenta uendita fuerant – 1698 illius: S *deest* – Qui…suum: S qui uoluerunt reddere ea recollegerunt precia sua – 1698/1699 Illis…fuit: S qui uero noluerunt reddere non fuerunt ingrati – **VIII.14** nobilissimi: S nobiles – 1701 ille: S ipse – **VIII.15** Aduersus: S qui aduersus – 1703 optimę: S fortiter – luxuriis: S luxuria – omni: S in omni – 1704 uixit: S uitam suam deduxit – Interfecit…senatores: S multos senatores interfici fecit – et: S *deest*

1665 non: U dicebant adinuicem ne – 1666 suas: U *deest* – 1668 Inde: U et inde – 1669 uestarium: U uestiarium – 1670 aput Loricum: U autem apud Lorium – 1671 ab: U longe ab – **VIII.9** istum: U illum – 1672 imperauit: U regnauit – 1673 Commodo: U qui cum – **VIII.10** Antonius: U Antonius Verus – 1675 Parthorum: U Pathorum – 1677/1678 Seleuciam…comprehendit: U Seleuciam apprehendit ciuitatem Cyrie cum quadringentis milibus hominum – 1678 Parthica: U *deest* – 1680 apoplexin: U apoplexiam – **VIII.11** Antonius: U Antoninus – 1683 Iste: U iste fuit – 1685 persecucio…est: U facta est persecutio – Christianos: U Christianis – **VIII.13** Marcomannos: U Marcomantios – 1689 Dacos: U Daucos – 1690 uenit: U abiit – 1691/1692 inuenit…daret: U in uastario stipendium id est annonam que suis militibus daret habuit – 1695 exinde: U inde – 1696 suis: U *deest* – 1697 reddere fecit: U fecit reddere – 1698 ea: U eam – recollegit: U recolligit – **VIII.15** omni: U in omni – 1704 Interfecit…senatores: U multos senatores interfecit

1705 optimos: S ditatos – esse: S *deest* – Iste: S interim iste – 1706 imperator factus est: S factus est imperator – **VIII.17** Molbium: S Muluium – **VIII.18** Lepici: S Lepci – 1712 natura: S naturaliter – 1713 namque: S *deest* – 1714/1715 Vicit…Adlabenosque: S Parthos, Arabes, Adlabenosque uicit – **VIII.19** sanctorum: S sancti – 1718 coronati: S tunc coronati – Nobilissimam: S crudelissimam – 1719 recepit…insule: S partem insule apprehendit – et…insulam: S quam a reliqua terra insule – 1720/1721 ab…fossam: S excludens eam firmissimo fossato – 1721 quam: S quod – 1721/1722 a… mare: S a mari usque ad mare deduxit – 1722 Illic namque: S ibi etiam – pestifero: S *deest* – 1723 Fassianum: S Bassianum – uero: S *deest* – **VIII.20** autem: S uero – 1725 accepit imperium: S imperium accepit – 1725/1726 et…septem: S quod annis non plenis septem tenuit – 1726 Peior: S peius – uixit…eius: S quam pater suus uixit – 1727 fecit Romę: S Rome fecit – Fuit…libidinis: S impatientis libidinis fuit – et: S etiam – duxit uxorem: S in uxorem duxit – 1728 Hic: S iste – uoluisset: S uellet – 1729 Charram: S Charras – **VIII.21** Marinus: S *deest* – 1730 qui: S *deest* – erat: S *deest* – 1732 aliud: S *deest* – nisi: S eo – modicum: S parum – 1733 autem: S *deest* – eorum: S suis – **VIII.22** erat iam: S iam erat – 1737 annos: S annis – 1738 uenisset: S ueniret – 1738/1739 senatores…receperunt: S a senatoribus et militibus cum magno gaudio receptus est – 1739 ille: S ipse – omnibus turpitudinibus: S omni turpitudine – contaminabat: S contaminauit – 1739/1740 nimium turpiter: S et uiliter uixit – 1740 Sedicione…facta: S sedicione facta in Roma – **VIII.23** Ab: S qui ab – 1742 Augustus: S dictus est Augustus – Tredecim: S hic xiii – annos: S annis – 1743 Abiit: S iste abiit – namque: S *deest* – 1744 gloriosissimę: S gloriose – 1745 uicit: S superauit – qui…erant: S suos – a: S de – 1746 periit in Gallia: S in Gallia periit – **IX.1** nongentesimo septimo: S nongentesimo xvii – 1748 annos: S annis – aduersus: S contra – 1749 pugnasset: S pugnaret – in: S ex

---

1705 esse: U *deest* – **VIII.17** Molbium: U Mulinum – **VIII.18** Tripolitana: U Tripolitanus – 1712 Lepici: U Lepei – 1712/1713 fortissime: U rectissime – 1713 Pertinacem: U Pertinanem – 1715 Adlabenosque: U Adlabenos qui – **VIII.19** Christianos: U Christianis – 1719 Briannia: U Brithaniam – 1720 uicinę: U *deest* – 1721 fossam quam: U fossatum quod – a mare: U *deest* – deduxit: U ducit – 1722 Illic: U ille – pestifero: U *deest* – 1723 Fassianum: U Bassianum – uero: U *deest* – **VIII.20** Vassianus: U Bassianus – 1725 autem: U *deest* – 1726 Peior: U peius – Lauacrum: U laborum – 1727 enim: U *deest* – et: U etiam – 1728 suam: U suam id est matrineam – Ędessam: U Dessam – **VIII.21** Opilius: U filius eius – 1732/1733 Nichil…regnauerunt: U nichil memorabile fecit eo quod modico regnauerunt tempore – 1733 eorum: U suis – **VIII.22** et: U *deest* – 1737 annos: U annis – 1738 Romam: U Roma – 1739 contaminabat: U contaminauit – 1740 quadam: U *deest* – in…facta: U facta in Roma – ipse: U *deest* – **VIII.23** Augustus: U dictus est Augustus – 1742 annos: U annis – 1744 Persidem: U Persida – 1745 a: U de – **IX.1** Maximinus: U Maximus – 1748 annos: U annis – aduersus: U aliter aduersus – 1749 in: U ex – est factus: U factus est

1750 Persecutionem…fecit: S persecutor Christianorum fuit – 1750/1751 Occidit…suo: S istum Pupienus apud Aquilegiamuna cum filio suo occidit – 1751/1752 adhuc… quo: S qui cum eo adhuc puer existens – **IX.2** Gordianus: S Gracianus – 1754 rustica: S humili – fuerant: S fuerunt – 1754/1755 Gordianus autem: S Gratianus uero – 1755 fuit: S *deest* – 1756 Maximiano regnante: S dum Maximianus regnaret – 1757 fuit electus: S electus fuit – Itaque…Pupienus: S Valuinus itaque et Pupienus cum Romam uenissent – 1758 tenuit imperium: S imperium obtinuit – namque: S autem – 1760/1762 occisus…regnauit: S in quodam castello super Eufraten per fraudem Philippi qui post eum regnauit occisus est – **IX.3** atque: S qui – 1764 Uriam: S Syria – 1765 ambobus: S pariter – 1766 est: S fuerat – 1767 sed ambo: S ambo etiam isti – 1768 et: S *deest* – annos: S annis – 1769 tam…fuit: S fuit tam moderati animi – 1770 commouere ad ridendum: S ad risum commouere – 1770/1771 Ętiam cum: S cum etiam – 1771 delectaret: S delectaretur – 1771/1772 et…fieret: S qui ante eum eum fiebant – 1772 auertebat ille: S iste auertebat – culpabat: S arguebat – **IX.4** Mortuis Philippis: S mortuo utroque Philippo – 1774 id…filio: S *deest* – 1774/1775 e…Bubalia: S de Bubalia Pannonie inferiori – 1776 fecit: S exercuit – 1777 regnasset: S regasset – ambo…interierunt: S una cum filio suo in medio barbarorum occisus est – 1777/1778 Pater uero: S Etiam ipse pater – 1778 submersus…paludis: S in gurgite paludis cuiusdam submersus est – ut nec: S quod – 1778/1779 quisquam…inuenire: S inueniri non potuisset – 1779 digno: S et digno – dampnatus: S sic dampnatus est – 1780 et: S etiam – inter ceteros: S *deest* – 1781 interfecit: S tormentari fecit – **IX.5** imperatores…eius: S Gallus Hostilianus et Bolusianus filius eius imperatores facti sunt – 1783/1784 nouam…Mesia: S Emilianus in Mesia imperator est eleuatus – 1784 ambo: S ambo imperatores – pergentes: S profecti – 1785 aliud…possit: S boni quod ad memoriam reduci possit fecerunt

---

1750 in…fecit: U fecit in Christianos – 1751 Aquilegam: U Aquilegiam – **IX.2** simul: U *deest* – 1753 Pupienus: U Pupienius – Baluinus: U Valuinus – 1754 Gordianus…Baluinus: U *deest* – fuerant: U fuerunt – 1755 autem: U *deest* – Gordianus: U Gordianus fuit – 1756 Africa: U Asia – 1757 Baluinus: U Valuinus – 1758 Abiit: U et abiit – namque: U *deest* – 1759 faciens: U fecit et – 1760/1761 occisus…et: U *deest* – 1761/1762 occisus…Philippi: U per fraudem Phylippi occisus est – **IX.3** imperium: U imperium et regnauit – 1764 ex Uriam: U de Syria – 1765 Italiam: U Italia – 1766 est: U fuerat – 1767 sed ambo: U ambo uero – 1768 Berona: U Verona – et: U *deest* – filius: U Phylippus autem qui fuit filius – annos: U annis – 1769 tam: U *deest* – 1770 eum quisquam: U quisquam eum – 1771 delecaret se: U delectaretur – ludis: U ludibus – 1772 auertebat ille: U ille autem tenebat – 1773/1774 de…filio: U in talibus factis mortui sunt ambo Phylippus cum filio suo – **IX.4** pariter interierunt: U in medio barbarorum occisi sunt – 1777 Pater: U pater illius – 1778 uero: U *deest* – 1778/1779 quisquam potuisset: U potuisset homo – 1779 quia: U qui – 1780 leuitam: U *deest* – **IX.5** Hostilius: U Hostilianus – 1784 Mesia: U Mesiam – pergentes: U imperatores profecti sunt et

1785/1786 nisi . . . illorum: S sed tempore illorum magna mortalitas et pestilentia – 1786/1787 Romana fuit: S Romanorum fuerunt – **IX.6** tenuit: S accepit – 1788/1789 cum . . . mense: S rusticus et auarus fuit et tercio mense imperii sui – **IX.7** duo: S iterum duo – 1790 et: S *deest* – 1792 namque: S *deest* – 1792/1793 rex . . . comprehendit: S a rege Persarum uictus est et comprehensus – 1793/1794 uiuus . . . prouincie: S rex eiusdem prouincie uixit – 1794 eum . . . terram: S illum stantem manus in terram ponere – 1794/1795 ponensque . . . caballum: S et ponens pedem super ceruicem eius ascendebat equum suum – 1795 seruitio: S seruitute – **IX.8** in adolescentia: S adolescens existens – 1798 postea: S postea uero – 1799 tamen: S et – 1799/1800 Mortuo . . . tempus: S et per aliquantum tempus post mortem Genui qui curam imperii gesserat – 1800 predictus Galienus: S *deest* – 1801 Postea: S sed post – luxurioser et turpiter: S turpiter et luxuriose – 1802 deduxit: S reduxit – intrauerunt Italiam: S Italiam intrauerunt – 1803 imperatore: S *deest* – 1803/1804 subiecta . . . est: S Romanis subiugata fuerat tunc a Romano imperio discessit – 1807 abstulerunt: S sibi subiugauerunt – **IX.9** et . . . sic: S et sic per decem annos – 1812 postea: S post eum – 1813 mulieres: S uxores – adulteraret: S adulterio pollueret – **IX.10** qui . . . erat: S qui cum esset in Aquitania preses – 1815 electus est: S est electus – 1816 indutus est: S est indutus – Multas: S multasque – 1817 ista: S ista omnia – **IX.11** causam publicam: S rempublicam – 1820 deseruit: S desereret – 1820/1822 seruatum . . . occidente: S Romanum imperium in Oriente per Postulium et Odenatum est conseruatum – 1822 cum supra modum: S cum in Mediolano – deseruiret: S seruiret

---

1785/1786 Nichil . . . mortalitas: U nichil quidem fecerunt boni que comomorari possit sed pestilentia id est mortalitas et morbus et egritudo – **IX.6** cum fuisset: U dum fuit – **IX.7** Recia: U Grecia – et: U *deest* – 1792 namque: U *deest* – ad . . . Mesopotamiam: U in Mesopotamiam ad pugnandum – 1793 comprehendit: U comprehendit eum – 1794 ponere manus: U manus ponere – ponensque: U et ille ponebat – 1795 sic ascendit: U et sic ascendebat – caballum: U caballum suum – seruitio: U seruitute – **IX.8** in adolescentia: U adolescens – 1798 postea: U postea uero – 1799 tamen: U et – bona: U bona opera – Mortuo Genuo: U mortuo eo Eugenius – 1800 predictus Galienus: U *deest* – 1802 deduxit: U adduxit – intrauerunt Italiam: U in Italiam intrauerunt – 1803 Dacia: U Decia – 1805 Sarmate: U Sarmite – **IX.9** Postumius: U Postunius – 1808 est purpuram: U purpura fuit – 1810 tamen: U *deest* – 1811 Maurius: U Aurius – 1813 nimię libidinis: U nimium libidinosus –et . . . adulteraret: U cum inde rediret – **IX.10** Tericus: U Tretricus – 1815 electus: U factus – 1816 purpuram: U purpura – 1817 omnia: U *deest* – Odenatus: U Ordenatus – 1818 rusticorum: U pasticorum – Persas: U preses – Oriente: U Orientem – defendit: U descendit – **IX.11** Et: U *deest* – 1820 deseruit: U desereret – 1821 Oriente: U Occidente – Odenatum: U Ordenatum – 1822 Occidente: U Orientem – supra modum: U in Mediolano – 1823 Aureoli: U Aurelii

1824 autem: S *deest* – annos: S annis – Dehinc Claudius: S Claudius post eum – 1825 appellatus est Augustus: S Augustus appellatus est – Pugnauit: S iste pugnauit – 1826 quindecim: S decem – dissipauerant: S deuastauerant – 1827 cum . . . pugna: S fortissime pugnans – uicit eos: S eos superauit – modestus: S et modestus – 1827/1828 aptus . . . regendam: S ad rempublicam regendam aptus – 1829/1830 et . . . illorum: S quos et uicit et tot ex illis – ut: S quod – pars: S pars illorum – Qui: S iste – tamen: S *deest* – 1831 correptus . . . finiuit: S morbo percussus mortuus est – enim: S *deest* – 1831/1832 cum . . . ut: S eum in magno honore glorificauerunt in tantum ut – 1833 duos . . . plenos: S non completis duobus annis – **IX.12** electus: S est electus – 1835 appellatus est: S est appellatus – In: S iste in – autem: S *deest* – 1835/1836 similis . . . suo: S fratri suo assimilabatur – 1836 Septimo: S sed septimo – **IX.13/14** annos . . . menses: S quinque annis et mensibus – 1839 optime: S potenter – Magno Alexandro: S Alexandro Magno – Cesare: S Iulio Cesari – 1840 dictatore: S *deest* – iuxta . . . statuit: S ad pristinum statum reduxit – 1840/1841 In . . . fuit: S trium preliorum in Italia uictor extitit – temporibus: S tempore – 1842 est . . . interfectus: S a suis interfectus est – 1843 antea: S adhuc – 1844 habuerunt: S habebant – uestimenta . . . gemmis: S uestimenta sua auro et gemmis ornauit – et . . . texta: S *deest* – 1845 firmioribus: S firmissimis – ac: S *deest* – honorem: S honore – 1846 in quo: S quod – infinitum . . . posuit: S infinito auro et gemmis ornauit – 1846/1847 populo . . . precepit: S primo Romanos carnem porcinam manducare docuit – 1848 quasi . . . Occidentem: S cum Orientem et Occidentem recollegisset – 1848/1849 multorum . . . capita: S plurimos nobiles capitali sententia – 1849 et: S *deest* – occidit: S occidi fecit – 1849/1850 In . . . amabilis: S fuit crudelis et sanguinarius et nulli amabilis

---

1824 autem: U *deest* – annos: U annis – Dehinc . . . imperium: U Claudius ei successit in regnum – 1828/1829 trecentis milibus: U trecenta milia – 1830 illorum: U ex eis – dimidia . . . remaneret: U dimidiam partem de eis uiuos reliquisset – 1831 correptus . . . finiuit: U morbo correptus mortuus est – enim: U *deest* – 1831/1832 cum . . . ut: U eum in magno honore glorificauerunt in tantum ut – 1823 statuam: U staturam – duos . . . plenos: U non completis duobus annis – **IX.12** Augustus . . . est: U appellatus est Augustus – 1835/1836 In . . . suo: U in nullo autem dissimilis fratris sui fuit – 1836 imperii sui die: U die imperii sui – **IX.13/14** Aurelianus: U Aurelius – 1838 annos: U annis – menses: U mensibus – uir fortis: U prudens – 1839 Magno Alexandro: U ab Alexandro Magno – 1840 iuxta . . . legem: U in antiquis terminis – In: U et in – Italia: U *deest* – 1841 Dalmatas: U Dalmata – Septimius: U Septiminus – 1842 est . . . interfectus: U statim a suis interfectus est – Iste: U ipse – 1843 capiti suo inposuit: U in capite portauit – 1843/1844 quod . . . habuerunt: U et argento que adhuc Romani in consuetudinem non habebant – 1844 et . . . texta: U *deest* – 1845 ac: U *deest* – 1845/1846 in . . . edificauit: U immense magnitudinis fecit – 1847 primum: U *deest* – precepit: U monstrauit – 1847/1849 cum . . . damnauit: U cum non eius uictorias laudassent de quibus uicisset Orientem et Occidentem plurimos nobiles capite dampnauit – 1849/1850 In . . . amabilis: U et eos quibus amabilis fuit

IX.15 serui: S cuiusdam serui – 1851/1853 Nam . . . occidere: S qui nomina militum que ipse Aurelianus manu sua scripserat de singulis quos occidere uellet eis mostrauit – 1853 Hoc: S quod – 1855 annos: S annis – **IX.16** causam publicam: S rempublicam – 1857/1858 Nichil . . . nisi: S nichil quod esset memorabile facere potuit quia – 1858 mortuus . . . menses: S intra sex menses imperii sui mortuus est – 1858/1859 tacite . . . inuaserat: S Tacito in imperio successit – 1859 duos . . . imperio: S non nisi duobus mensibus et uiginti diebus imperator – 1859/1860 Nichil . . . possit: S nichil dignum commemoratione eum fecisse percepimus – **IX.17** causam publicam: S rempublicam – 1862 fortia: S fortissima – perfecte . . . occupauerant: S Galliam quam barbari occupauerant ad plenum liberauit – 1863 bella: S prelia – imperator . . . esse: S se imperatorem facere – 1864 alterum: S aliud – 1865 ipse: S *deest* – 1866 posuit: S plantauit – 1866/1867 et² . . . terrę: S uineas posuit quas agricolis ipsius terre ad colendum dedit – 1867 igitur: S *deest* – 1868 similis: S fuit similis – 1868/1869 Apud . . . ferrata: S occisus est per sedicionem militum suorum apud Sirmium in quadam turri ferrata – **IX.18** imperator . . . est: S imperium suscepit – 1872/1873 Cesares . . . suos: S filios suos Carinum et Numerianum Cesares ordinauit – 1873 regnauerat . . . duos: S annis duobus pugnauit – 1874 aduersus: S contra – contra: S et contra – fortiter pugnauit: S *deest* – 1874/1875 et . . . eos: S quos uicit – 1875 nobilissimas . . . eorum: S eorum ciuitates nobilissimas – 1875/1876 Cumque . . . est: U postea ubi castra super Tigridem habebat percussione fulminis mortuus est – 1877/1878 quem . . . occidit: S qui cum in Persidem cum patre perrexerat cum in lectica pro dolore oculorum portaretur a socero suo Apro per insidias occisus est

---

IX.15 Nam . . . militibus: U qui monstrauit eorum nomina scripta – 1852 imperator: U *deest* – 1853 singulos: U *deest* – uellet: U deberet – 1853/1854 Hoc . . . itinere: U illi uidentes crediderunt ei; postea uero illum in medio itinere occiderunt – **IX.16** istum: U illum – 1856 bonus et prudens: U idoneus et utilis – 1857 causam: U rem – Nichil: U nichil uero – aliud: U *deest* – 1858 nisi: U *deest* – 1858/1859 tacite . . . inuaserat: U Tacito in imperio successerat – 1859 duos . . . dies: U duobus mensibus et diebus uiginti – 1860 aliud: U aliquid – dignum: U *deest* – memorari: U commemorari – **IX.17** fortia: U fortissima – 1862 perfecte: U ad perfectum – occupauerant: U occuparunt – 1863 Saturnium: U Saturnum – 1863/1864 imperator . . . uoluit: U se imperatorem facere uolebat – 1864 alterum Agrippina: U et aliud contra Bolosum in Agripina – 1865 Pannonii: U Spanii – haberent: U ponerent – 1865/1866 et² . . . et²: U *deest* – 1866 commisit: U dedit – 1867 excolendum: U laborandum –habitatoribus: U hominibus – igitur: U *deest* – 1868 gloria: U uita – similis: U similis fuit – 1868/1869 Apud . . . ferrata: U occisus est per seditionem militum suorum apud Simium in quadam turre ferrata – **IX.18** Narbone: U Arbone – 1872 Iste ubi: U denique – statim: U *deest* – Cesares fecit: U fecit Cesares – 1873 regnauerat annos duos: U regnauit annis duobus – 1874 aduersus: U contra – contra: U aduersus – 1876 fluminis: U fulminis – 1877 Persidem: U Perside – uexerat: U portauerat – 1877/1878 dolerent . . . lectula: U dolore eius occulos portabat in leticula

1878/1879 et…imperium: S qui fraudulenter occultauit mortem eius usque dum ipsum imperium inuadere ualeret – 1880 autem: S uero – portabant: S sequebantur – 1880/1882 per…portabant: S nam cum sentirent fetorem corporis eleuauerunt pannos super lectulam positos et cognouerunt quia mortuum portarent – **IX.19** Numeriani: S illius – 1883 eius: S *deest* – 1883/1884 reliquerat…Italia: S reliquerat ad custodiendum Galliam Illiricum et Italiam – 1884 et³: S *deest* – primum: S *deest* – uenit: S abiit – 1885 et: S *deest* – Uxores: S uxores etiam – 1886 adulterauit: S obpressit – in: S *deest* – 1888 sibi: S *deest* – fecerunt: S fecit – qui…Dalmatia: S iste fuit ut dicunt de Dalmacia natus – 1889 Dicunt…ut: S alii dicunt quod – ut: S quod – **IX.20** iurauit: S iurauit illis – 1892 non…occisus: S per fraudem eius non fuisset occisus – 1893 iam…fraudem: S *deest* – statim: S *deest* – 1894 in Gallia: S *deest* – 1895 Ęmilianus: S Helianus – se: S Diocleciano – 1896 Cesarem fecit: S fecit Cesarem – 1897 Hemilianum: S Helianum – **IX.21** Nam: S *deest* – 1899 cum: S iste cum – 1900 dissipabant: S deuastabant – 1901 semper: S *deest* – barbaris: S illis – 1901/1902 et…. suo: S nec eis quorum fuerat eam redderet nec imperatori eam mitteret – 1902 sperabant: S suspicabantur Romani – 1903 eius fraudem: S fraudem illius – 1903/1904 uenirent…terram: S barbari eandem terram spoliarent – 1904 quia…predam: S et iterum quod fingeret se persequi illos ut tolleret ab eis ipsam predam – 1905 ut: S et – exinde: S inde – Pro…occidi: S suspicatus Maximianus precepit eum occidi – 1906 Ille: S iste – induit se purpura: S cum indutus esset purpuram – et…Brittannia: S et sic in Britannia rebellaret – **IX.22** Igitur: S *deest* – 1907 Romanorum fines: S fines Romanorum – causa Romana: S respublica

---

1878 per insidias: U insidians – 1879 celauit: U abscondebat – eius: U ipsius – inuaderet imperium: U poterat inuadere ipsum imperium – 1880 portabant: U sequebantur – 1881 corporis: U corporis eius – eleuassent: U leuasset – lecticulam: U leticula – 1882 cognouerunt: U tunc cognouerunt – portabant: U portarent – **IX.19** et²: U *deest* – 1884 quando…uenit: U quando ille in Persida abiit – 1886 a Diocleciano: U ab Adriano – uictus…est: U uictus est et occisus – 1887 a: U de – fuerat: U est – 1888 qui: U *deest* – fuit natus: U natus fuit – 1889 Dicunt…ut: U alii dicunt quod – ut: U quod – 1890 Anolini senatoris: U senatoris Annolini – **IX.20** iurauit…Aper: U *deest* – 1893/1894 occiderat…illum: U illius in Asia – 1894 omni: U *deest* – 1894/1895 hęc…Ęmilianus: U hoc Amandus et Elianus in Gallia – 1895 rusticorum: U rusticanorum – se: U *deest* – 1896 Dioclecianus: U Dioclitianus – Cesarem fecit: U fecit Cessarem – 1897 Hemilianum: U Elianum – eos: U illos – **IX.21** Carausius: U Carasius – 1899 occupauit: U preoccupauit – 1901 eam: U illam – 1902 quos predauerat: U quibus erat ipsa preda – mitteret: U mandaret – sperabant: U suspicabatur – 1904 quia: U *deest* – se…eos: U fingeret se illos – tulit: U tolleret – multam: U ipsam – 1905 Pro…causa: U propter istam causam – Maximianus: U Maximus – 1906 uero: U *deest* – se²: U *deest* – **IX.22** Romanorum fines: U fines Romanorum

1908 Carausius: S quia Carausius – se: S *deest* – 1910 fatigauit: S fatigabat – motus Dioclecianus: S Dioclecianus motus – 1911 Cesarem . . . .imperatorem: S qui Cesar erat imperatorem fecit – 1911/1912 fecit Cesares: S Cesares fecit – 1913 de . . . diximus: S *deest* – 1914 fuerat: S Romano imperio rebellauit – fortissime . . . Brittanniam: S Britanniam potenter sibi subdidisset – 1914/1915 postea . . . suus: S ab Allecto suo socio per fraudem occisus est – 1915/1916 et . . . tenuit: S qui post illum per tres annos Britanniam sibi subiectam tenuit – 1916 Contra: S sed contra – quem: S hunc – 1917 recepta . . . annos: S post decem annos Britannia ad Romanum imperium reducta est – **IX.23** uiriliter: S fortiter – 1918/1919 pugnauit . . . Cesar: S pugnatum est in Gallia a Constantino Cesare – 1919/1920 Alamanni . . . fugiit: S ita uictus est ab Alamannis ut exercitus sui multitudine lapsa cum magna angustia effugeret – 1920 Postea: S postea uero – 1920/1921 habuit . . . et: S acquisita uictoria – **IX.24** regnauerat: S rebellauit – 1926 populo: S exercitu – 1926/1927 fugiit . . . Mesopotamiam: S ad Dioclecianum in Mesopotamiam fugit – **IX.25** congregauit . . . iterum: S iterum congregato exercitu – 1929 Narseo: S prefato Narseo – 1929/1930 rege . . . accepit: S Persidis rege quem uincendo in fugam conuertit et castra et multitudinem diuiciarum illius apprehendit – 1930/1932 nec . . . adduxit: S uxores et sorores et filios eius atque multos captiuos de Perside tulit – 1932 recepit . . . honore: S receptus est a Diocleciano honorifice – **IX.26** ualde: S *deest* – 1933/1934 subtile . . . ingenium: S ingenio subtilis

---

1908 Carausius: U Carasius – rebellauit: U rebellauerat – se: U *deest* – 1909/1910 dissipabant . . . fatigauit: U dissipauit Quinquegentiana Merseus rex Perside in Oriente prelio fatigabat – 1910 Pro . . . motus: U *deest* – 1910/1911 Dioclecianus . . . Cesarem: U Dioclitianum et Maximianum Erculius qui fuerat Cesar – 1911 Constantium: U Constantinum – 1912 Cesares: U Cesarem – Constantius: U Constantinus – uxorem: U *deest* – 1913 genuit: U habuit – Carausius: U Carasius – 1914 fuerat: U rebellauerat – 1914/1915 cum . . . et: U *deest* – 1915 insulam Brittanie: U quam – tres: U septem – 1916 Contra quem: U *deest* – pugnauit Asclipiodatus: U impugnauit Asclepio doctus – 1917 post: U per – **IX.23** uiriliter . . . Cesar: U bene pugnatum est in Gallia a Constantino Cesare – 1919 Tamen: U tenuit – eius: U illius – ipse: U ille – 1920 exinde: U *deest* – 1921 sexaginta: U quadraginta – Alamannorum: U Alamannos – 1922 Augustus: U *deest* – Dioclecianus: U Dioclitianus – 1922/1923 per . . . Achileum: U obsedit Achilleum per octo menses – **IX.24** Galerius: U Garelius – 1925 Narseum: U Marseum – 1926 in . . . regnauerat: U se in Oriente rebellauerat – perdito populo: U perdidit populum et – Dioclecianum: U Dioclitianum – 1926/1927 Mesopotamiam: U Mesopotamia – **IX.25** Narseo: U Marseo – 1929 de: U *deest* – fugauit: U *deest* – 1930 comprehendit . . . accepit: U comprehendere fecit ubi apprehendit multitudinem diuitiarum illius – 1931 uxores: U uxores illius – alios: U *deest* – Perside: U Persida – 1932 Dioclecianus . . . honore: U cum magno honore Dioclitianus – **IX.26** Dioclecianus . . . ingenium: U Dioclitianus fuit subtilis et astutus – 1934 Primusque . . . deum: U primum fecit adorari se ut deum

1934/1935 Primusque . . . iussit: S gemmis uestes suas et calciamenta sua decorauit et se sicut deum adorari fecit – 1935/1936 Ante . . . iudices: S cum ante illum omnes imperatores sicut iudices salutarentur – **IX.27** publice: S palam – 1938 sui: S ipsius – in . . . monstrauit: S uultus eius demonstrabat – 1940 bonum esset: S melius esset ut – 1940/1941 committere . . . regendam: S respublica committeretur ad regendum – 1941 ex . . . uoluntate: S uoluntarie – fecisset: S *deest* – 1942 consensit . . . dicto: S in hoc dicto illi consensit – 1943 imperii: S imperialem – simulque: S simulque et – 1944 regalia: S imperialia – et: S *deest* – 1944/1946 gloriam . . . habuerunt: S gloriam uictorie quam de multis gentibus habuerunt etiam de uxore et sororibus et filiis Narsei – 1946 ducere: S duci – 1947 subito . . . dimiserunt: S *deest* – **IX.28** autem: S *deest* – 1949 eum rogarent: S rogarent eum – **X.1** Orientem: S Oriente – 1967 fecit imperatorem: S imperatorem fecit – namque: S *deest* – 1968 ut . . . essent: S omnes suos diuites fieri – 1969 Melior: S melius – fiant . . . diuites: S omnes ditentur – 1969/1970 ipsae . . . loco: S tante diuicie in uno loco concluse teneantur – 1970/1971 Tantum . . . sua: S in tantum in domo sua modice ornamenta habuit – 1972 quando . . . comedebat: S in festis diebus quando amicos suos ad epulas suas inuitaret uasa argentea ab aliis prestari faceret – 1973 iam dictus: S filius suus – 1975 imperator Christianus: S Christianus imperator – in . . . factus: S *deest* – 1976 illo: S *deest* – Christiano imperatore: S *deest* – 1976/1977 quando . . . fuerat: S cuius tempore Roma mille annos ex quo condita fuit compleuerat

---

1934/1935 uestibus . . . imponere: U in uestibus suis et in calciamentis ponere – 1936 salutabantur: U salutabant – **IX.27** Herculius: U Herculis – 1938 montrauit: U monstrabat – Dioclecianus: U Dioclitianus – 1939 Herculiano: U Herculio – 1940 et: U *deest* – ut bonum: U quod melius – iunioribus: U iuniori – 1941 regendam: U ad regendum – Herculianus: U Herculius – 1941/1942 fecisset tamen: U tenuit – 1942 ei: U et – Dioclecianus: U Dioclitianus – 1942/1943 apud . . . Mediolanum: U apud Mediolanum Nicomediam – 1943 imperii: U imperii eius – 1944 regalia: U imperialia – Roma: U Romam – 1945 Narsei: U Marsei – 1946 suum: U *deest* – 1947 post: U et – **IX.28** Dioclecianus: U Diocltianus – 1948 autem: U *deest* – 1949 eum rogarent: U rogarent eum – respondit: U Constantinus respondit – 1950 quem: U quod – 1951 imperium: U imperio – 1952 autem: U *deest* – 1953 fecerat: U fecerunt – 1954 nupcias: U nuptias in isto modo – Dioclecianum: U Dioclitianum – 1955 eorum: U *deest* – 1956 uenire: U illuc ire – iterum: U *deest* – 1957 non . . . uenire: U noluisset ad eius nuptias uenire – Dioclecianus: U Dioclitianus – 1957/1958 Constantinus occideret: U occidi faceret Constantinus – 1959 ille: U ipse – 1960 uite sue: U sue uite – **X.1** hec: U ea – 1961/1962 Constantius . . . imperium: U *deest* – 1962/1963 Galliam . . . Africam: U Italiam, Galliam, Affricam – 1965 tenebat: U tenuit – 1966 sed dixit: U se dicit – 1967 suum: U *deest* – namque: U *deest* – 1969 Melior: U melius – 1971 festis: U festiuis – multis: U *deest* – 1972 amicis suis: U suis amicis – quando: U ubi – 1973 et: U *deest* – 1975 factus secundus: U factus est imperator secundus – 1976 Christiano imperatore: U imperatore Christiano

1977/1978 Nam . . . fuit: S nullus enim de imperatoribus ante istum Constantinum preter illum Philippum Christianus est factus – 1979/1980 A . . . absque: S Post Constantinum autem omnes imperatores Christiani facti sunt excepto – 1980/1981 optime causam publicam: S rempublicam optime – 1981/1982 elegerunt . . . Lucania: S eleuauerunt Maxentium filium Maximiani Herculii qui in Lucania morabatur in imperatorem – 1983 Herculius: S *deest* – iam: S *deest* – dimiserat imperium: S imperium dimiserat – 1984 sollicitatus . . . elegerant: S dum uidet quod milites filium eius in imperatorem elegissent sollicitatus pro hac causa – 1984/1985 tenere . . . cum: S assistere – 1985 mandauit: S uocauit – 1986 in: S super – 1987 illum: S eum – Ipse . . . Rauenna: S qui fugiens in Rauenna occisus est – **X.3** Herculius . . . Maximianus: S Maximianus Herculius autem quasi – 1989 milites: S illi – eum: S eum et filium eius – 1990 quasi: S quod – eius: S suus – Hoc ideo faciebat: S quod ideo fecit – 1990/1991 coniungeretur . . . illius: S Constantino qui gener eius fuerat coniungeretur – 1991/1992 si . . . illum: S eum posset occidere – 1992/1993 et . . . terre: S cum magna gloria et honorabant eum milites sui et habitatores terre – 1994 Nam . . . Alamannos: S quia Francos et Alamannos occiderat – 1995/1997 Tunc . . . Constantini: S tunc qualiter Herculius eum occidere uellet intimatum est ei ab uxore sua que fuit filia Herculii – 1997 Hoc cognoscens: S quod dum cognouisset – Maximianus: S *deest* – **X.4** quem superius: S de quo supra – 2000 tunc: S *deest* – 2000/2001 Galerius . . . Dacia: S Galerius Licinium qui de Dacia natus fuerat imperatorem ordinauit – 2001 Ita: S ita tunc – 2001/2002 causa . . . fuit: S rempublicam quatuor principes regebant – 2002/2003 Constantino . . . hominibus: S Constantinus et Maxentius filii Augustorum et Maximinus et Licinius homines noui – 2003 tamen: S uero – 2004 pugnam ciuilem: S ciuile bellum – commouit . . . Maxentium: S contra Maxentium mouit – 2005 multum exercitum: S multitudinem exercitus – Molbium: S Muluium – 2005/2006 pugnauit . . . occidit: S illum in pugna uictum interfecit – **X.5** omnia . . . illius: S et omnia que in mente decreuerat ad effectum perducere temptans simul et totius orbis principatum obtinere desiderans cum Licinio qui cognatus eius fuerat pugnare cepit

---

1977 facta: U *deest* – 1979 semper: U *deest* – 1981 publicam procurante: U procurante publicam – 1981/1982 imperatorem Maxencium: U Maxentium imperatorem – 1982 Maximiani: U Maximi – Lucania: U Lacunia – 1983 Herculius: U Herculis – qui . . . Diocleciano: U cui Dioclitianus – 1984 per: U propter – 1984/1985 tenere ipse: U ipse tenere – 1986 Maxentium: U Maximum – obsideret: U possideret – **X.3** tamen Maximianus: U tenuit Maximianum – 1989 abiit: U abii – Galliam: U Gallia – 1990 eiecisset: U iactasset – Hoc: U *deest* – 1991 occidere: U occideret – 1992/1993 habebant . . . in: U habebat illuc milites sub – 1994 Francos Alamannos: U Alamannos Francos – 1996 filia ipsius: U ipsius filia – 1996/1997 Maximiani . . . Herculius: U *deest* – 1998 Massilia: U Marsilia – **X.4** sub: U *deest* – 2003 Maximino: U Maximiano – 2005 ad pontem Molbium: U *deest* – 2005/2006 pugnauit cum eo: U multum pugnauit cum eo Constantinus – 2006 Maximinus: U Maximianus – **X.5** omnia: U et per omnia – 2008 facere: U *deest* – 2009 cogitauit: U properasset

2010/2012 Prius . . . Cibalas: S primo enim in Pannonia et secundo apud Cibalas illum uicit – Constantinus: S *deest* – 2012/2013 Macedoniam . . . sibi: S et Macedoniam sibi subiugauit – **X.6** et . . . pax: S pacem cum eo fecit que post – 2015 inter eos: S *deest* – 2016 quia: S quod – et[1]: S *deest* – 2017 exinde: S deinde – ibique: S ibi – 2018 namque: S *deest* – cupidus: S et cupidus – 2018/2019 Iratus . . . litteras: S et litteras odiens – 2019 quia: S et quia – non poterat: S eas non potuit – de litteris: S *deest* – 2020 sunt . . . publica: S et mors publica littere essent – in . . . habuit: S habebat odio – 2020/2021 id est castratas: S *deest* – 2021 Dicebat enim: S de quibus dicebat – quod . . . dicuntur: S *deest* – 2021/2022 Tineę . . . sorices: S sicut tinee et sorices – **X.8** subiugauit sibi: S sibi subiugauit – 2024 ex: S de – 2024/2025 in . . . Constantinopolim: S restaurauit quam de nomine suo Constantinopolim appellauit – 2025 ab . . . est: S illam exaltauit – de: S in – 2026 potentia: S in potentia – possit . . . adequare: S Rome possit coequari – regnaret: S regnasset – 2027 causam publicam: S rempublicam – **X.9-14** in: S pro – 2030/2031 Post . . . fecerunt: S his autem omnibus finitis – 2031/2032 factus . . . Apostata: S Iulianus Apostata factus est – 2032/2033 et[2] . . . inuaserant: S quam ab inimicis qui eam inuaserant recollegit – 2033/2034 simulque . . . eos: S simulque Alamannos pugnando deuicit – **X.15** omnibus prosperis: S omnibus igitur prosperis accidentibus – 2035 exaltatus: S exaltans se – Iulianus: S *deest* – 2035/2036 consentientibus militibus: S militibus consentientibus – 2037 in . . . pugna: S a Parthico bello – tulit: S abstulit – 2038 cognoscens facta: S preceptis factis – reuersus: S reuersus est – 2039 uoluerat: S deberet et – 2042 hoc: S hunc – Iulius: S Iulianus – 2042/2043 Persecutionem . . . fecit: S persecutor Christianorum fuit – 2043 esset . . . Christianus: S ipse Christianus esset – 2043/2044 nolebat . . . facere: S uiolenter eos persequi nolebat – 2044 per . . . idola: S donis et honoribus illos ad idola adoranda flectere temptauit – perrexisset: S pergeret – 2045/2046 ut . . . faceret: S se publicam in Christianos persecutionem facturum si uictor exinde redire posset – 2046 abbates: S monachos – 2047 misericos: S misericors

---

2012 Cibalas: U Cubalas – Constantinus . . . Mesiam: U Dardanium et Mesiam Constantinus – Macedoniam: U *deest* – **X.6** pacem . . . fecerat: U pacem cum eo fecit – 2016 uinceret: U uicerat – 2017 exinde: U deinde – in: U *deest* – ibique: U ibi – 2018 auarus: U *deest* – Iratus: U iratus est – 2020 in: U *deest* – habuit: U habuerat – 2020/2021 spadones . . . castratas: U spadones castratos – 2021 quod . . . dicuntur: U que uulgo dicuntur tineole – 2022 et: U *deest* – **X.8** possit se: U se possit – 2026 adequare: U adequari – regnaret: U *deest* – **X.9–14** uero: U *deest* – 2029 predicti Constantini: U Constantini predicti – 2030 dissensiones: U dissentationes – 2031 quas: U pacem – predicti: U *deest* – 2032 Galliam: U Gallia – **X.15** exaltatus: U exaltatus est – 2035 Iulianus: U *deest* – 2036 est: U *deest* – Constantio: U Constantinus – 2037 Parthica pugna: U Parthico bello – regni: U *deest* – 2039 uoluerat: U debebat – inter: U intra – 2042 hoc: U hunc – Iulius: U Iulianus – 2042/2043 Persecutionem . . . potestatem: U *deest* – 2043 persecutionem: U cepit persecutionem – 2044 adorandum: U adoranda – 2045 cum . . . perrexiset: U in Persida ad pugnandum dum perexisset – 2046 abbates: U monachos – 2047 misericos: U misericors

2048 postquam: S ubi – deserta: S desertum – 2048/2049 demonstrandam: S demonstrandum – 2050 iam dicto: S predicto – 2050/2051 Persico: S *deest* – 2051 impleuit: S impleuisset – de: S *deest* – sparsit: S sparsisset – et dixit: S dicens – **X.17** nobili: S nobilis – 2056 propter . . . necessitatem: S hoc tali necessitate cogente fecit – 2056/2057 incolumem . . . positus: S qui multum debilitatus fame fuerat reuocaret – **X.18** qui . . . linitus: S recenti calce dealbatum – 2059 et: S *deest* – 2059/2060 fecisset . . . frigus: S fecit ibi multos carbones incendi ut calefaceret se propter nimium frigus – 2060/2061 tunc . . . sit: S et dicitur quod tunc ibi cum de calore ignis tum de fetore calcis grauatus suffocatus fuisset – 2065 Ista . . . secuntur: S istam aliam que subsequitur – Diaconus: S *deest* – 2065/2066 ex . . . composuit: S ex diuersorum auctorum paginis compilauit – **XI.1** Niciam: S Niceam – 2068/2069 Regnauit . . . undecim: S xi annis regnauit – 2069 fratremque: S fratrem – 2069/2070 sociauit . . . regnarent: S ut similiter regnaret sibi in imperio associauit – 2070 Gracianus: S Gracianus uero – illorum: S istorum – de . . . natus: S nobilis genere – 2070/2071 Nominatus: S qui nominatus – 2071 dum: S *deest* – die quadam: S quadam die – funem: S funem in collo – 2072/2073 quinque . . . tollere: S quem quinque milites de manu eius non potuerunt tollere – 2073 Pro: S et pro – in: S ad – 2074 Predictus: S prefatus – 2075 regnabat: S regnauit – erat: S fuit – Mandauerat . . . ei: S huic enim mandauit – 2076 adoraret idola: S ydola adoraret – 2077 dimisit: S relinquere elegit – et . . . noluit: S ydolis quidem sacrificare contempsit – 2077 Inter hec: S *deest* – 2077/2078 non . . . tempus: S non multo tempore elapso – 2078 mortuo . . . imperium: S mortuus est ipse Iulianus post quem idem Valentinianus imperium accepit – 2079 esset tercius: S tercius esset – **XI.2** Constantinopoli: S Constantinopolim – 2083 tempora: S tempora etiam – 2084 factus est: S est factus – exiit . . . litus: S inundando litus excessit – 2085 et[1]: S *deest* – aliis: S *deest* – corruissent: S corruerent – 2086 occidissent: S comprimerent – **XI.3** Inter hec: S interea – 2088 et: S *deest* – uoluit: S hic uoluit – 2088/2089 sed . . . Christianissimus: S quod Valentinianus frater eius uir Christianissimus eum facere non permisit

---

2048 Tesifonte: U Desifonte – 2050 quia: U quia cum – 2051 et[1]: U *deest* – **X.17** Iouianus: U Iouinianus – 2055 Saphore: U Sapore – 2056 incolumem reuocaret: U in cenum conuerteret – 2057 Inde: U ille – **X.18** cubiculum: U cubiculo – 2058/2059 qui erat ex: U et – 2059 prunas: U prunas ponere – 2059/2060 id est carbones: U *deest* – 2060 nimium: U *deest* – ut: U quod – 2062 Nunc: U huc – 2062/2065 cui . . . alia: U *deest* – 2065 idem: U *deest* – **XI.1** est factus: U effectus est – 2068 Niciam: U Niceam – 2069 undecim: U quadraginta – 2071 die quadam: U quadam die – 2072 illum: U illam – 2073 miliciam: U militia – et: U *deest* – 2074 illo: U in illo – 2076 recederet: U exiret – uero: U *deest* – 2078 idem . . . imperium: U imperium idem Valentinianus – 2079 regnassent: U regnare cepissent – 2080 est factus: U factus est – **XI.2** Eodem: U eodem uero – 2081 descendit: U cecidit – 2082 Constantinopoli: U Constantinopolim – magnitudinis grando: U magnitudo – 2084 mare exiit: U exiuit mare – ipsum: U in ipsum – et[2]: U *deest* – **XI.3** facere . . . Christianos: U persecutionem in Christianos facere – 2088 ei: U hec facere

2089 Isto: S isto enim – in: S *deest* – 2090 in . . . suo: S in gente sua – 2091 eos: S multos – **XI.4** Valentinianus . . . Saxones: S Valentinianus quoque Saxones uicit et oppressit – 2092 per: S iuxta – litora: S littora occeani – 2093 uoluerunt: S temptabant – **XI.5** pugnare uoluisset: S pugnaret – 2095/2096 subito . . . est: S apoplexia suffocatus mortuus est – **XI.6** Fuit . . . astutus: S bonus fuit imperator et astutus – 2098 eloquentissimus: S eloquens – compositus . . . eloquio: S in eloquio fuit compositus – in: S *deest* – 2099 illius: S iudicii – nimiam: S *deest* – 2100/2101 dicebant . . . esset: S alii crudelitatem et auariciam esse dicebant – 2101 namque: S *deest* – didicerat: S nouit – Nouit: S sciuit – 2102 limo: S de limo – **XI.7/8** Valens: S Valens frater eius – 2104 meditauerat: S ordinauit – operando . . . adimplere: S operibus adimpleuit – 2106 Egypti . . . deserta: S deserta loca Egipti – habitabant . . . Nitriam: S atque per Nitriam habitabant – 2107 noluerunt . . . illius: S mandatis illius obedire nolebant – 2107/2109 Ille . . . Christianos: S quam propter ille iratus milites et tribunos direxit et multitudinem monachorum ibi occidi fecit et per singulas prouincias illos persecutionem in Christianos facere iussit – **XI.9** oppressit . . . mortem: S usque ad mortem oppressit – 2113 Postquam . . . ordinauit: S cum autem idem Theodosius Affricam bene ordinaret – 2114 per . . . occidi: S Valens inuidia ductus iussit eum occidi – prius: S *deest* – est: S erat – **XI.10** Isto in: S in isto – 2116 egressa: S egressa est – 2117 irruit: S irruerunt – 2117/2118 eiecit . . . habitauerant: S de locis in quibus ab antiquis temporibus habitauerant eiecerunt – 2118/2119 Gothi . . . Valens: S Gothos uero Danubium transeuntes Valens recepit – 2119 pace: S pactione – 2119/2120 quam . . . imperator: S qua ipse laborabat imperator – 2120 illis: S *deest* – Illi: S ipsi – 2121 apprehenderunt arma: S arma apprehenderunt – 2122 audiens: S audito – 2123 exercitum: S exercitum quoque – congregauit . . . pugnaret: S contra Gothos pugnaret congregauit – 2124 sanctos: S fideles

---

2089 in: U *deest* – 2090 Hattanaricus: U Biathanaricus – regno suo: U gente sua – **XI.4** litora: U littora occeani – 2093 uoluerunt: U uoluerant – **XI.5** apoplexia: U amplexia – **XI.6** esset . . . eloquentissimus: U fuisset eloquentissimus multum – 2099 maxime: U et maxime – Districtionem: U districtio – nimiam: U nimia – 2100 abstinentiam: U abstinentia – 2101 Multas: U et multas – didicerat: U didiscit – **XI.7/8** operando: U opere – 2105 monachi[1]: U militichi – 2106 habitabant: U inhabitabant – 2108 occidi precepit: U ibi occidit – 2109 in Christianos: U Christianis – **XI.9** Interea: U *deest* – 2110 Firmius: U Firmus – 2112 Theodosius: U Thesidas – Mauros: U Mauritanos – Firmium: U Firmum – 2113 Postquam: U post hec – Theodosius: U Thesidas – Africam ordinauit: U ordinauit Affricam – 2114 baptizatus: U decollatus – **XI.10** Isto in: U in illo – 2116 Unnorum: U Aumorum – 2117 inclusa: U inter montes inclusa – et: U deest – irruit: U irruerunt – eiecit: U deiecerunt – 2118 ab . . . habitauerant: U habitauerant antiquis temporibus – 2119 pace: U pactione – 2120 dabat . . . sufficeret: U ualebat illis Gothis dare que eis sufficerent – 2122 Hoc audiens: U audito hoc – egressus: U exiit – 2123 exercitum: U et exercitum – 2124 tamen: U *deest*

2125 mandauerat: S miserat – precepit . . . reuocari: S et statim illos reuocari ab exilio precepit – **XI.11** Commissa: S commissa autem – 2126 primo: S in primo – 2127 deseruerunt . . . pedestres: S equites Romani ipsos pedites deseruerunt. Tunc Gothi ipsos pedites statim circumdederunt – 2128 Cumque . . . possent: S qui cum non sustinere ualerent – 2128/2129 sagittarum: S sagittarum Gothorum – 2129 huc et illuc: S ac et illac – 2130 imperator: S Valens – plagatus de sagitta: S de sagitta plagatus – 2131 propter . . . nimium: S per nimium dolorem impos sui factus – equo caderet: S equo suo cecidit – 2131/2133 in . . . eum: S et in casellam uilissimam deportatus a superuenientibus Gothis est incensus – 2133 Iusto: S iusto enim – predictus . . . Valens: S *deest* – Nam: S nam inter cetera mala que fecit – 2134 contra . . . diximus: S sic contra eum agerent – 2135 Gothi: S *deest* – 2136 Ille: S ipse – ad eos: S *deest* – Arrianos: S Arrianorum – 2137 ipsis: S illis – 2139 pergunt Constantinopolim: S Constantinopolim pergunt – 2141 multa . . . urbis: S inimicis multa dans munera a dissipatione urbis eos compescuit – 2142 seruauit . . . suo: S regnum Graciano cognato suo seruauit – **XI.12** millesimo: S millesimo centesimo – 2144 Valenti: S Valentis – 2145 Igitur: S ille – 2146 Romanos fines: S fines Romanorum – et: S *deest* – 2147/2148 suis aduersariis: S illis – **XI.13** usque . . . Italia: S omnes in Italia usque ad idem tempus – 2150/2151 ex . . . electus: S apud Mediolanum subito per diuinam misericordiam ex pagano iudice a cunctis est electus episcopus – 2152 baptizatus est: S est baptizatus – In: S et in – 2153 scripturam mandasset: S epistolam suam misisset – 2154 eam honorifice: S honorifice eam – suscepisset: S recepisset – **XI.15** Itaque Theodosius: S Theodosius itaque – 2156/2157 afflictam . . . Dei: S rempublicam propter iram Dei afflictam – 2157 Dei . . . publicam: S rempublicam per Christi misericordiam – 2158 Omnem . . . conuertit: S ad quam omnem fiduciam suam conuertit – 2159 et cum magnis: S *deest* – 2161 fatigaret . . . populum: S populum Romanum fatigaret – 2161/2162 pacem . . . Gothorum: S cum Hatanarico rege Gothorum pacem fecit

---

2125 exilium: U exilio – precepit: U precepit autem – reuocari: U reuocare – **XI.11** sustinere non possent: U non sustinerent – 2129 sine . . . illuc: U *deest* – fugerent: U non fugerent – 2131 frequenter: U cum frequenter – 2133 Iusto . . . iudicio: U et iusto iuditio Die – 2134 contra . . . committerent: U fecissent talia – 2137 iusto: U uero – 2139 domina: U dominica – 2140 dona tribuens: U bona dans – dissipacio: U dissipatione – 2141 cum: U *deest* – 2142 Gratiano . . . suo: U cognato suo Gratiano – **XI.12** Valenti: U Valentis – 2146 Romanos fines: U in Romanorum finibus – et: U *deest* – 2147 adiutus: U adiutor – 2147/2148 suis aduersariis: U eisdem inimicis – 2148 occidit: U ibi occidit – **XI.13** hoc factum: U hec – 2149 cum . . . tempus: U usque ad id tempus cum – in Italia: U *deest* – 2152 presule: U episcopo – est[1] . . . ordinatus: U *deest* – 2153 Cumque . . . scripturam: U cum fidem Catholicam scriptam – **XI.15** Omnem: U omnemque – 2158 ad: U in – Christi: U Dei – conuertit: U posuit – 2159 Pugnauit: U et misit legatos – 2160 Constantinopolim: U Constantinopolim uicit in qua Theodosius – 2161 Romanum: U se et Romanum – Athanarico: U Athanario – 2162 Athanaricus: U Athanasius – ad: U a

2162 Athanaricus: S Hatanaricus autem – rex: S *deest* – in: S *deest* – 2163 uenit: S ueniens – quem . . . suscepit: S honorifice ab illo receptus est – 2163/2164 Denique . . . uidit: S sed cum intraret urbem Hatanaricus et uideret – 2164 simulque: S simul – 2165/2166 nec . . . uidens: S et cum ingressus palatium uideret – 2166/2167 iste imperator: S imperator iste – 2167 manum: S manus – 2168 sibi mortem: S mortem sibi – 2168/2169 Athanaricus . . . Constantinopolim: S ibi in Constantinopoli Hatanaricus – 2169/2170 Theodosius . . . sepeliri: S Theodosius per semetipsum abiit et honorifice eum sepeliri fecit – 2170 Illo . . . defuncto: S defuncto Hatanarico – 2171 subiugauerunt . . . imperio: S Romano imperio subdiderunt – etiam: S *deest* – 2172 gens Parthica: S Parthi – 2173 habuerunt: S habuerant – miserunt: S direxerunt – 2174 rogantes: S rogantes eum – illis: S eis – **XI.16** imperium: S imperio – **XI.17** Versus . . . nouit: S in arte uersificandi peritus fuit – 2183 id est composite: S *deest* – potuit: S sciuit – 2183/2184 Cotidie . . . sagittandum: S arti sagitandi intentus fuit – 2184/2185 esse . . . artis: S et optime artis esse – 2185 si . . . uoluit: S quod homo ubi uellet sagittam feriret – 2186 de: S a – et[3]: S *deest* – 2187 fuit: S erat –si . . . regendam: S si sciuisset et animum intentum habuisset ad regendam rempublicam – **XII.1** solus . . . undecim: S imperium Romanum accepit quod solus tenuit per xi annos – 2190 annos: S annis – 2191 Itaque Theodosius: S Theodosius itaque – 2192 Aquileia: S Aquilegia – 2193 preparabat: S congregauit – quibus: S qua – idem: S *deest* – Theodosio Maximus: S Maximus Theodosio – 2194 posset: S deberet – consilio: S consilio habito – 2195 seu: S *deest* – per[1]: S *deest* – transitus: S transituum – 2195/2196 sperabat . . . posset: S Theodosium transiturum esse putauit – 2196 cumque . . . prepararentur: S post hec cum cogitasset – 2197 cum . . . Theodosium: S per mare contra Theodosium subito ire posset cum exercitu – 2198 custodire: S custodiri – precepit: S fecerat

---

2162/2163 in . . . uenit: U Constantinopolim uicit – 2164 intrauit . . . edificia: U intrasset et uideret edificium – simulque: U *deest* – 2165 postquam: U *deest* – est: U *deest* – palacium: U in palatio – 2166 deus . . . iste: U deus terre est. Iste est – 2169/2170 abiit . . . fecit: U per semet ipsum abiit et fecit – 2170 sepeliri: U sepelire – Illo . . . defuncto: U defuncto Athanarico – 2171 Romano imperio: U imperio Romano – 2173 inimiciciam: U inimicicias – habuerunt: U habuerant – 2173/2174 missos . . . ad: U miserunt missos ad Constantinopolim – **XI.16** Traciam: U Traiam – 2178 factus: U factus est – Galliam: U dum in Gallia – Gratianum: U *deest* – 2178/2179 per . . . occidit: U occidit per fraudem – 2179 Valentinianum: U Valentianum – 2179/2180 Valentinianus: U Valentianus – Orientem: U Oriente – imperium: U imperio – 2181 restitutus: U restitutus est – **XI.17** potuit: U sapuit – 2184 erat: U fuerat – 2185 uoluit: U uideret – 2186 et[3]: U *deest* – 2186/2187 bonis . . . fuit: U plenus fuerat bonis – 2187 scientiam . . . regendam: U sapientiam et animum intendisset ad regendam rem publicam – **XII.1** centesimo: U *deest* – 2190 iam: U *deest* – 2192 Aquileia: U Aquilegia – 2193 Theodosio Maximus: U Maximus Theodosio – 2195 et: U *deest* – que: U quos – 2196 prepararentur: U prepararet – 2198 custodire precepit: U custodiri fecerat

XII.2 nemine sentiente: S *deest* – 2199 uacuas Alpes: S Alpes uacuas – 2200 Aquileiam: S Aquilegiam – 2201 suum: S *deest* – comprehendit et: S comprehensum – 2202 fecerat: S habuit – antea: S *deest* – predixit: S ei predixit – 2203 recollegit…Italie: S regnum Italie recollegit – 2204 iactauit: S iecit – mari: S mare – **XII.3/4** Igitur predictus: S predictus igitur – 2207 transiret in: S iret ad – 2208 ibique…ageret: S et regeret ibi in pace rempublicam – occisus: S strangulatus – 2209 Arbogasti: S Arbogastis – mortuus: S sic mortuus – 2211 preparauerunt: S preparauit – 2215 ordinarentur ad pugnam: S ad pugnam ordinarentur – 2216 surrexit…Eugenii: S ueniens in facies hostium illius flamina ualidissima dedit – 2217/2218 Arbogastes…manu: S Arbogastes autem propria manu se – **XII.5** in causa publica: S reipublice – 2220 communis cum omnibus: S omnibus communis – 2221 in: S aduersus – hominis: S hominum – 2222 habuit: S acquisiuit – **XII.6** autem: S enim – 2223/2224 fuerit…Deum: S apud homines et quante humilitatis apud Deum fuerit – 2224 in…dicitur: S exemplo demonstramus – 2225 Tesalonica: S Thesalonica – in…ciuitate: S ibidem – 2226 quam…dicimus: S *deest* – et…amabat: S in qua unus suorum militum quem ualde amabat occubuit – 2227 Cumque…esset: S quod cum nunciatum ei fuisset – in: S ab – inuitare: S inuitari – 2228 id est iocos: S *deest* – et…suos: S fecitque milites suos exire – 2228/2229 omnem…milites: S omnes accurrentes ad ludos interficere – 2229 Rediens autem: S reuersus deinde – 2230/2231 cum…audiendum: S cum uellet apud Mediolanum ecclesiam intrare ad audiendum missarum sollempnia – 2231/2232 ubi…malum: S beatus Ambrosius audito malo – 2232 quod: S quod ille – 2232/2233 non…ageret: S interdixit ei intrare ecclesiam donec penitentiam publice ageret – 2233/2234 Hoc…humilitate: S cui ille obediens cum omni humilitate – 2234 publicam: S *deest* – tunc: S sic – eandem: S *deest* – 2236/2237 uindictam…precepissent: S cum principes pro causa aliqua de reis uindictam fieri preciperent

---

XII.2 Ita…sentiente: U itaque Theodosio sentiente nemine – 2200 Aquileiam: U Aquilegiam – ueniens: U uenit – 2201 suum: U *deest* – comprehendit: U clausit ad ultimum comprehendit – 2202 fecerat: U habuit – 2202/2203 Valentinianus: U Valentianus – 2204 mari: U mare – Deinde: U denique – 2205 Gallia: U Galatia – **XII.3/4** Valentinianus: U Valentianus – 2207/2208 transiret…ibique: U transisset in Galatia ut ibi – 2208 occisus: U strangulatus – 2209 mortuus est: U sic est mortuus – 2211 pugnandum…Theodosium: U pugnam Theodosii – 2212 Theodosius…constitutus: U Theodosio uero in summis Alpibus constituto – 2215/2216 a parte: U *deest* – 2216 in…Arbogasti: U qui dabat in faciem de hominibus Arbogastis – 2218 sua se: U se sua – **XII.5** Fuit (2220): U fuit autem – communis cum omnibus: U *deest* – 2221 hominis: U hominum – **XII.6** 2223 fuerit: U fuit – tante: U et quante – 2224 dicitur: U dicimus – 2225 Tesalonica: U Salonice – 2227 esset: U fuisset – 2228 suos: U *deest* – 2229 locum: U iocum – predicti milites: U milites ipsi – Italiam: U Italia – 2232 Thesalonica: U Salonice – prius eum: U eum prius – 2233 permisit: U dimisit – 2234 penitentenciam: U penitenciam – tunc: U sic in – 2236 legem: U *deest* – principes: U princeps seu principes

2237 usque…dies: S xxx diebus – eisdem: S *deest* – 2237/2238 culpatios inducie: S inducie culpatis – 2238/2239 quatinus…perirent: S quatenus aut misericordiam principum consequendo aut debitam penitentiam agendo mortis sententiam euaderent – **XII.10** rebellauit se: S obposuit se Romano imperio – 2245 uenit ex: S transiit de – 2245 frater illius: S *deest* – 2245/2246 per inuidiam: S inde iratus – 2246/2247 Missus…Mascizel: S abiit igitur Mascizel ad pugnandum contra Gildonem – 2247 frater eius: S *deest* – 2247/2248 Mascizel…inde: S sed prius perrexit in Caprariam insulam unde adduxit – 2248 et ieiunio: S *deest* – 2249 fratre suo: S *deest* – pugnare deberet: S pugnaret – 2250 somno: S somniis – 2251 habere deberet: S habiturus esset – autem: S enim – 2252 milia²: S milia hominum – 2253 Commissa: S commissa igitur – uictoriam…Mascizel: S Mascizel adeptus est uictoriam – 2253/2254 frater eius: S *deest* – 2254 uitam finiuit: S strangulatus et mortuus est – **XII.12** namque: S autem – 2255 crudelissimus Radegausus: S Radegausus crudelissimus – 2256 Romani uero: S unde Romani – conterriti: S perterriti – 2257 pagani: S gentiles – 2258 Ideo: S propterea – 2259 usque…est: S patres nostri fecerunt – 2260 dimisit: S permisit – causam…superare: S gloriosam potentiam suam temeritate hominum infidelium conculcari – 2263 angustiaretur: S angustiaretur Radegausus – 2264 uero: S *deest* – 2264/2265 de Gothis: S Gothorum – 2265 fuerat: S fuit – sic: S *deest* – 2266 uno: S pro uno – **XII.13** Post…intrauit: S mortuo Radegauso Alaricus factus est rex Gothorum qui intrauit Italiam – 2268 ab…petiuit: S petiuit ab Honorio filio Theodosii – 2270 dum: S cum – Galliam: S Gallias – 2270/2271 per…loco: S in quodam loco per aliquantum tempus – 2271 moratus: S commoratus – in: S ibi in – predictus Alaricus: S *deest* – 2272 esset exercitu: S exercitu esset – tunc: S *deest* – eos: S illos – 2272/2273 ipsa sacratissima: S ipso sacratissimo – 2273 illis: S eis – 2274/2275 apprehendentes….occiderunt: S arma apprehendentes et aggressi exercitum Stiliconis grauiter se uindicauerunt – 2275 Deinde: S illi itaque – iam: S *deest* – ire: S procedere

---

2237 eisdem culpatis: U *deest* – **XII.9** Honorius: U et Honorius frater eius regnabat – **XII.10** Mascizel: U Massizel – 2244 uero: U *deest* – 2245/2246 per inuidiam: U *deest* – 2247 Mascizel: U Massizel – extraxit: U adduxit – 2249 pugnare deberet: U pugnaret – 2250 et²: U uel – 2251 autem: U *deest* – 2252 septuaginta…hominum: U homines septuaginta milia – quinque milia: U habebat quinque milia homines – 2253 uero: U *deest* – 2254 eius: U *deest* – Africam: U Affrica – uitam finiuit: U strangulatus et mortuus est – **XII.12** et¹: U quia – 2258 dicentes…quia: U dicentes quia proinde tanta mala in Italia fiunt eo quod – 2262 militibus Gothorum: U milibus Gothis – 2263 angustiaretur: U angustiarentur – 2264 missus: U missus est – carcerem: U carcere – ibi: U *deest* – 2265 fuerat: U fuit – uilia: U *deest* – 2266 Gothus: U Gothus unus – **XII.13** et: U *deest* – 2269 exercitu suo: U suo exercitu – ad: U *deest* – 2270/2271 quodam: U quadam – 2272/2273 ipsa sacratissima: U ipso sacratissimo – 2274 apprehendentes: U apprehendentes milites – 2275 ad: U in

2276 ceperunt uenire: S perrexerunt – 2276/2277 per[1]…dissipabant: S cuncta loca per que transibant in gladio et igne deuastabant – 2277 Inde: S deinde – 2278 apprehenderunt: S statim apprehenderunt – illam…incendebant: S eam et incendio destruxerunt – 2279 dederunt: S fecerunt – iussionem: S pactionem – basilica: S basilicam – 2280 non…pateretur: S nichil mali inferretur ei – 2281 ipsam: S *deest* – depredarent: S spoliarent – 2283 et: S *deest* – facta est: S condita fuit – **XII.14** Gothi…inde: S Gothi deinde ab Urbe – 2284/2285 per…pergentes: S et pergentes per Campaniam, Lucaniam, Briziam – 2285/2286 Ascendentes…uolentes: S cum autem ascenderent in naues et uellent – 2287 mare: S mari – 2288 defunctus…Consenciam: S apud Cosentiam defunctus est – 2289 illorum: S suum – 2290 in: S ad – 2291 reduxerunt: S reuocauerunt – et…decollauerunt: S *deest* – 2292 ipsum…scire: S postea ipsum locum inuenire – **XII.15** parentem: S cognatum – 2294 reuersi sunt: S reuertentes – et[2]: S *deest* – remansit: S reliquerant – 2295 totum exinde: S *deest* – eraserunt sicut locuste: S sicut locuste eraserunt – 2296 sibi…sociauit: S Athaulfus rex in coniugio sibi copulauit – 2296/2297 Non…ut: S cuius animum non multo post subtilibus blandimentis illa ad hoc flexit quod – 2298 Profectus: S profectus autem – 2299 quem: S hunc – 2300 et ipse: S qui etiam – **XII.16** comes Stilico: S Stilico comes – 2301 fuerat: S fuit – 2302 Guandalorum: S Waldalorum *in* Wandalorum *correctum est* – 2303 ipsum: S *deest* – socero: S a socero – et facere: S ut faceret – 2304 Honorius: S Honorius itaque – suo: S *deest* – 2305 illum: S eum – simulque: S simul – **XIII.1** Igitur…Honorius: S Honorius igitur imperator – 2306 causam publicam: S rempublicam – 2308 et…exercitu: S quem ad Gallias cum exercitu destinauit – 2308/2309 Qui…statim: S ingressus in Galliam Constantius – 2309/2310 et…occidit: S quem apprehendit et occidit – 2310 eius: S illius – 2310/2311 in…eius: S Geroncius comes eius in ciuitate Vienna – 2311/2312 Occiso…Maximus: S et in loco illius ordinauit Maximum. Occiso deinde Geroncio a militibus suis Maximus – 2313 Hispania: S Hispaniam profectus – 2314 milibus: S milibus nauium – ex Africa: S *deest*

2276 per[2]: U *deest* – 2278 illam…incendebant: U deuastantes et incendentes tamen apprehenderunt illam – 2280 sancta loca: U loca sanctorum – aliquod: U aliquid – pateretur: U paterentur – 2282 cessauerunt: U capta est – Capta…Gothorum: U igitur Roma ab Alarico rege Gothorum capta est – 2283 mille et centum: U mccc – **XII.14** Exeuntes…Regium: U *deest* – 2288 Consenciam: U Cosentiam – 2289 illorum: U suum – 2290 flumen: U fluuium – 2291 reduxerunt: U reuocauerunt – auerterunt: U retorserant – quis: U quis uel – 2292 postea: U *deest* – **XII.15** reuersi sunt: U reuertuntur – 2294 et[2]: U *deest* – 2295 eraserunt: U eradunt – 2296 coniugium: U coniugio – 2298 Galliam: U Gallias – 2299/2300 apud…est: U *deest* – **XII.16** Guandalorum: U Wandalorum – 2303 ipsum: U *deest* – socero: U genero – suo: U *deest* – 2305 et[2]: U *deest* – **XIII.1** Qui…ingressus: U ingressus in Galliam – 2309 Constantinum: U Constantium – Arelatem: U Arelatensem – 2310 illum: U *deest* – 2311 Vienna: U Bienna – 2311/2312 Occiso…illius: U et in loco illius ordinauit Maximum occiso deinde Gratiano a militibus suis

2315/2316 ueniens…fecit: S perrexit cui Marinus comes occurrens perterruit eum atque fugauit – 2316 nauim: S nauem – solus et: S et cum illa sola – 2317 ergo: S *deest* – 2318 pax: S pax atque unitas – 2319 donec: S quando – perclarissimus…ęcclesie: S perclarissimus doctor et tocius ecclesie illuminator – **XIII.2** Wallia interea: S interea Wallia – 2321 cum Honorio fecit: S fecit cum Honorio – 2322 promisit ut: S promisit ei quod – ipse: S *deest* – pro…Hispaniam: S in Hyspaniam pro Romanis – 2324 mandauerunt: S miserunt – legationem…Honorium: S legatos suos Honorio imperatori – 2326/2327 Tu…perimus: S si omnes perimus tu nichilo minus rempublicam acquires – **XIII.3** pax…Honorius: S pace ordinata Honorius – 2330 socium: S consortem – 2331 Non…imperio: S nondum completis septem mensibus imperii sui Constantius – **XIII.4** ipsis: S illis – 2334 uite suę annis: S anno uite sue – ex hac luce: S de hoc seculo – **XIII.5** In…illo: S illo tempore – 2336 in^{2}: S *deest* – 2337 Dum…eos: S quos dum non possent – Brittanni: S Britones – 2337/2338 missos: S nuncios suos – 2338/2339 ut…illorum: S mandantes illis ut mitterent eis illos qui eos agente illa liberarent et ipsi potestati illorum se subderent – 2339 misit: S misit eis – 2340 occiderunt: S occidit – 2341 eiecerunt: S eiecit – 2342 cum…Brittanniam: S Scothi et Picti cum nauibus reuersi Britanniam intrauerunt – 2343 eos…maria: S trans maria eos – **XIII.7** annos regnauit: S annis regnasset – 2345/2346 pacificatam…dimisit: S rempublicam pacificatam iam haberet – **XIII.9** nepos Honorii: S *deest* – 2348 Orientale: S in Oriente – regebat: S illo tempore regebat – Audita: S qui audita – Honorii: S *deest* – 2349 Valentinianum…fecit: S Cesarem fecit Valentinianum – 2350 Orientis: S Occidentis – Veniens: S ueniens autem – cum: S ex – 2351 electus est S est factus – **XIII.10** Africam custodierat: S rebellauit in Affrica – 2352/2353 Mittuntur…eum: S contra quem mittebantur – 2353 Mauorcius: S Mauorcius – 2355 Sentiens ergo: S tunc sentiens – 2356 sustinere: S contra Romanos tenere – transmisit: S misit

---

2315/2316 Romam…Africam: U *deest* – 2317 ergo: U *deest* – 2318 firma: U *deest* – pax: U pax et unitas – ęcclesiis: U et ecclesiis – 2319 donec: U quando – **XIII.2** habe: U habes – 2325 accipe: U accipis – 2327 si: U sic – **XIII.3** pax…ordinata: U pace ordinata – 2329 uxorem: U in uxorem – Constancio…suo: U comiti suo Constantino – 2330/2331 imperium: U ipsum imperium – 2331 Constantio regnante: U Constantius – imperio: U ipso imperio – **XIII.4** completis…annis: U nonagesimo et nono uite sue anno – 2334 luce: U uita – **XIII.5** In…illo: U illo tempore – 2338 essent: U essent subiecti – 2340 alios: U eos – 2342 et: U *deest* – 2343 maria: U mare – **XIII.7** nepote…filio: U nepote filio suo filio – 2345 annos: U annis – regnauit: U regnasset – 2346 dimisit: U dimisisset – **XIII.9** Orientale: U Orientalem illo tempore – 2359 Valentinianum…fecit: U Cesarem fecit Valentinianum – 2350 Valentinianus: U Valentinus – cum: U ex – **XIII.10** Africam custodierat: U in Affricam rebellauerat – 2354 missus est: U mittunt – 2355 Sigiboldus comes: U Sigilbus dux comes – ergo: U *deest* – 2356 sustinere: U tenere

2357 Gaudalis: S Wandalis – et[3] . . . uero: S illi uero cum intrassent Affricam – 2358 ipsam: S *deest* – 2359 cum: S *deest* – 2360/2361 ciuitatem . . . dissipatam: S destructionem ciuitatis sue – 2361 obsidere ceperant: S obsederant – 2361/2362 et Guandali: S Wandali et – 2362 migrauit . . . mundo: S ille de hoc mundo migrauit – **XIII.11** effectus est: S effectus – 2364 morbo: S etiam morbo – 2365 de Africa: S Affrice – 2365/2366 ad . . . Guandalis: S Wandalis ad inhabitandum – **XIII.12** contra: S in – 2368/2369 erat . . . ille: S ille erat Arrianus – 2370 de . . . eos: S eos de ecclesiis suis – insuper: S *deest* – 2370/2371 ciuitatibus . . . expelleret: S ciuitatibus suis etiam expelleret – **XIII.14** per . . . Cartaginem: S sub specie pacis Cartaginem fraudulenter inuasit – et: S *deest* – 2373 exinde abstulit: S inde tulit – et: S *deest* – abstulit: S asportauit – 2374 super omnia: S sed pre omnibus – in[2]: S *deest* – 2375 hominibus: S uiris crudelis fuit – 2376 eam calamitatibus: S calamitatibus eam – **XIII.15** cum Guandalis: S contra Wandalos – **XIII.16** ibi edificia: S edificia ibi – **XIII.18** uero: S *deest* – mortuus est: S morbo oppressus mortuus est – annos: S annis – **XIV.1** factus est: S est factus – 2386 imperator . . . erat: S in Occidente imperium tenebat – 2386/2387 firmauit . . . rege: S cum Genserico rege Wandalorum firmauit – 2388 gloria: S gloriam – suis prosperitatibus: S prosperitatibus que sibi acciderant – crudelis: S crudelis etiam – 2389 Illi autem: S quapropter illi – illius: S eius – cogitauerunt: S tractare ceperunt – 2389/2390 ubi . . . est: S cum precepisset – eis: S illis – 1886 per . . . occidit: S diuersis suppliciis interemit – **XIV.2** Inde exiens: S exiens inde – 2392 iam dictus: S predictus – 2393 Achaiam: S et Achaiam – et: S *deest* – 2394/2395 multitudine . . . gentibus: S multitudine fortissimarum gentium – 2395 posuit . . . uenire: S perrexit – 2396 namque: S enim – sub . . . potestate: S potestati eius subiecti – 2397 et[1]: S *deest* – nec non et: S etiam

---

2357 Gaudalis: U Vandalis – 2358 terram . . . Africa: U Affricam – 2359 cum: U *deest* – 2361 ceperant: U ceperunt – 2362 Halani: U et Alani – migrauit: U ille migrauit – **XIII.11** postea: U post – 2364 Italiam: U Italia – **XIII.12** Arrianus ille: U ille Arrianus – 2369/2371 episcopos . . . expelleret: U Christianos persecutus est in tantum ut eos de ipsis ecclesiis eieceret insuper de ciuitatibus eos expelleret – **XIII.14** inuasit Cartaginem: U Cartaginem inuasit – et: U *deest* – 2374 in: U *deest* – 2375 Siciliam: U Sciciliam – **XIII.16** Unni: U Vandali – 2379 Sicilia: U Scitilia – 2381 terribili: U *deest* – Roma . . . est: U concussa est terra illa – 2381/2382 ibi ędificia: U edificia ibi – corruerunt: U corruere – **XIII.18** mortuus est: U morbo correptus mortuus est – **XIV.1** uero: U *deest* – 2387 rege: U rege Guandolorum – 2388 eleuatus: U eleuatus est – suis prosperitatibus: U prosperitatibus sibi factis – 2388/2389 crudelis . . . suos: U contra suos crudelis – 2389/2390 manifestatum est: U manifestatum est illi – 2390 per . . . occidit: U per diuersa loca suppliciis afflixit – **XIV.2** Bleua: U Bleda – 2392 regnum . . . tenebant: U intra Sithiam et Datiam regnum tenebat – 2393 Achaiam: U et Achaiam – et: U *deest* – 2394 de: U *deest* – 2395 sibi: U *deest* – 2396 Occidentale: U occidentalem – Erant namque: U erant namque subiecti – 2397 Ardaricus: U Arderadicus – et: U *deest* – nec non et: U *deest* – 2398 fortissime gentes: U fortissime nichilominus gentis

2399/2400 habitabant…Aquilonis: S in parte Aquilonis habitabant – Hę… omnes: S *deest* – eius adiutorio: S adiutorio illius – **XIV.3** quamuis…gentium: S quamuis per uires eorum speraret facere quod uellet – 2402/2403 tamen…uincere: S tamen per astutiam uincere temptauit – 2404/2405 iungerentur…adiutorium: S Romanis in adiutorio iungerentur – 2405/2406 finxit…uellet: S ficte mandauit Gothis dicens quia non contra eos sed contra Romanos ad pugnandum ueniret – 2407 mandabat: S mandauit – 2407/2408 amiciciam…uellet: S amiciciam eorum sibi alliceret quia contra Gothos pugnaturus pergeret – 2408 itaque: S *deest* – 2408/2409 faciebat per astutiam: S tali astucia faciebat – 2409/2410 ut…uincere: S quod si Romanos posset diuidere a Gothis postea melius illos separatim uinceret – 2410 Intellegens: S intelligens – 2411 mandauit missos: S misit – 2412 regnabat: S regnauit – Consensit in hoc: S cui consensit – 2413 rex Gothorum: S *deest* – 2414 faciebat: S fecit – pariter pugnare: S patricius adiutorium – **XIV.4** Fuerunt: S fuerunt autem – 2416 Liticiniani: S Liticiani – 2416/2417 quos…patricius: S hos omnes Etius patricius in auxilium suum – 2417 Conueniunt: S conuenerunt autem – 2418 longitudine: S latitudine – habent: S habebant – 2419 leuguas: S leucas – 2420 fiunt: S fuerunt – et: S *deest* – miliaria²: S *deest* – **XIV.5** debuerant: S deberent – 2423 diuinatores: S diuinos – dicerent…pugna: S de pugna dicerent – 2424 per…diabolicam: S arte diabolica instructi – 2425/2426 a…deberet: S magnus homo a parte inimicorum caderet – 2426/2427 pugna periret: S periret pugna – 2427 ille: S *deest* – desiderabat: S sitiebat – habuit curam: S curauit – 2428/2429 tantum…resistebat: S ut tantum inimicum qui ei resistebat occidere posset – 2430 perdicitionem haberet: S perditionem suam uideret – 2431 posset liberare: S se liberare deberet – **XIV.6** est: S est igitur – 2432 dura et fortis: S crudelis – 2432/2433 amor erat pugnandi: S furor pugnandi erat – 2433 ambas: S utrasque – 2433/2434 ut…pugna: S ut neque isti neque illi requiem pugne darent – 2434 centum: S homines centum – 2435 ibi sanguis: S sanguis ibi

---

2399 Rugi: U Rui – 2400 Hę…omnes: U *deest* – in…erant: U in eius erant adiutorio – **XIV.3** speraret…facere: U sperare se faceret – 2405 Romanis in adiutorium: U in adiutorium Romanis – quod: U quia – 2406 pugnare: U ille pugnare – 2407 mandabat Romanis: U mandauit ad Romanos – 2408 quod: U quia – 2409 bene posset: U posset bene – 2410 Ętius patricius: U patricius eius – Attilę: U *deest* – 2411 Theodericum: U Theodoricum – 2413/2414 firmissimam…faciebat: U firmauit pacem cum Atio patricio firmauit – 2414 Attilam: U Atillam regem Unnorum – **XIV.4** auxilio: U auxilium – 2415 Ęcii: U Atii – 2416 Liticiniani: U *deest* – 2417 Ęcius: U Actius – 2418 habent: U habuerunt – 2419 sicut: U sicuti – 2420 quod: U que – **XIV.5** debuerant: U deberent – 2423 diuinatores: U diuinos – 2426 Ęcius: U Actius – 2427 desiderabat: U sitiebat – 2430 ideo: U proinde – forte: U fortasse – perdicitionem: U perditionem – 2430/2431 sub…liberare: U posset se liberare sub ipsa nocte – **XIV.6** amor: U ardor – 2433 illa²: U alia – sibi: U *deest* – 2434 a pugna: U ad pugnandum – 2435 milia: U milia homines – paruus: U paruulus

2436 in…augeretur: S subito in tantum repletus est sanguine – 2437 ante se expelleret: S impetu cursus sui deportaret – 2437/2438 qui…cogitacio: S Etii patricii mortem sitiebat sed frustrata est spes eius – 2438 diuinatores: S diuini – dixerunt: S dixerant – ut: S quod – 2440 exinde rediit: S de pugna exiit – **XIV.7** Attila… carras: S fecit sibi Attila poni carra – 2442 intus stabat: S stabat intus – 2443 cessabat: S cessauit – 2445 cogitauit: S ordinauit – 2445/2446 Attilam…dissiparet: S ut eum et exercitum eius confunderet – 2446 Iam…Attila: S Attila iam desperans ita – 2446/2447 precepit congregare: S fecit congregari – 2447 ponere: S fecit poni – alteram: S aliam – 2448 quia…Gothi: S uincere Gothos – super eas: S easdem sellas – 2449 ponere…subtus: S ignem subtus poni – ibi: S sic – 2450 potestatem: S manus – deueniret: S caderet – **XIV.8** superuenirent postea Romanos: S contra Romanos insurgerent – 2452 dedit consilium: S consuluit – 2452/2453 domum reuerteretur: S ad domum suam rediret – 2453 custodiret: S apprehenderet – 2453/2455 quia…inimicis: S ne fratres eius illud inuaderent quia peius esset ei cum illis quam cum inimicis bellum habere – 2455 cum… Torismundus: S Torismundus approbauit – 2456 eius: S suam – dixerat: S in hoc attendit – reuertens: S reuersus – 2457 uero patricius: S patricius uero – proinde: S ideo – dedit illi: S illi dedit – 2457/2458 posset…Attilam: S Attilam liberaret – 2458 cumque…peius: S sed cum melius sibi facere sperauit multo peius sibi fecit – **XIV.9** uidit… rediit: S cum uideret Attila quod inimici eius recessissent ab eo statim reuersus est – 2460 multumque: S et multum – congregans: S congregauit – 2461 prius habuisset: S ante habuerat – cum: S et cum – in: S *deest* – 2562 Aquileiam…et: S inuadens Aquileiam – 2462/2463 per…illam: S tribus annis obsidione illam oppressit – 2464 possent…famis: S posset penuriam famis sustinere – idem: S *deest* – uideret: S exploraret – 2465 quali: S qua – posset eam expugnare: S eam expugnare posset

---

2436/2437 sanguine…expelleret: U sanguine repletus est ut corpora mortuorum ante se minaret – 2437 Ęcii morte: U morte Actii – 2438 cogitacio: U cogitatione – diuinatores ei: U ei diuini – ut: U quod – 2439 ibi: U *deest* – 2440 Ęcius: U Actius – exinde rediit: U de pugna exiit – **XIV.7** Attila…sibi: U fecit sibi Atilla – 2441 carras: U carra – 2444 uero: U *deest* – de: U *deest* – 2445 cogitauit: U ordinauit – Attilam: U in eundem Atillam – 2446 precepit: U fecit – 2447 ponere: U fecit illas ponere – 2448 ascenderet: U ille ascenderet – eas: U easdem sellas – **XIV.8** Timens…Ecius: U Tim Actius – 2451/2452 superuenirent…Romanos: U postea contra Romanos insurgerent – 2452/2453 domum…custodiret: U reuerteretur ad domum suam et apprehenderet – 2453/2454 fratres…inuaderent: U frater eius eius regnum inuaderet – 2454 illi esset: U esset illi – 2456 domum: U ad domum suam – sui: U *deest* – 2457 Ecius: U Actius – uero patricius: U patricius uero – 2457/2458 liberare Attilam: U liberari Attila – 2458 sperasset: U speraret – melius sibi: U sibi melius – **XIV.9** uidit: U uidens – 2459 recesserunt: U recessissent – 2460 gloria: U gloriam – 2461 habuisset: U habuerat – 2462 Aquileiam: U Aquilegiam – cepit: U intrauit et cepit – 2463 possedit: U obsedit – 2464 possent: U posset

2466 aspexit… ciconię: S uidit ciconias – filios genuerant: S fetus habebant – 2467 exirent… deportarent: S ciuitatem exire et fetus suos foras deportare – 2468 uideret: S uidisset – predictus: S *deest* – militibus suis: S ad exercitum suum – a: S de – 2469 filios… portant: S fetus asportant – perituram… ciuitatem: S ciuitatem esse perituram – 2469/2470 Pro… foris: S pro qua re pullos suos foras – 2470 Tunc cepit: S et tunc ceperunt – **XIV.10** ea: S eademque – 2473 denique: S *deest* – femina: S quedam femina – 2474 et… erat: S que fuit nimis – Quę habitabat: S et habitauit – 2474/2475 domo… ipsius: S domo supra muros ciuitatis posita – 2475 Natissus: S Natissa – 2476 esse comprehensam: S comprehendi – 2476/2477 ne… adulterarent: S timens si in potestatem inimicorum caderet ne eam adulterio coinquinarent – 2477 iactauit: S precipitauit – ipsa turre: S turri sua – fluuium: S flumen – **XIV.11/12** Deinde… incendit: S Deinde Attila multa castella apprehendens incendio destruxit – 2480/2481 nec… Aquileia: S Concordiam et Altinum ciuitates etiam que Aquileie uicine fuerant apprehendit – 2481/2483 uenientes… resistebat: S procedens Vincentiam, Veronam, Pergamum et Brexiam que sunt ciuitates Venecie et insuper plures alias ciuitates nemine ei resistente captiuauit – 2484 similiter: S *deest* – 2484/2485 depredauerunt… incendebant: S absque homicidio et incendio spoliauit – 2485/2486 Venientes… posuerunt: S ueniens autem cum exercitu suo ad locum ubi Mincius fluuius Padum intrat castra metatus est – 2486/2487 Habebat… annon: S dubitabat autem Attila utrum Romam inuadere uellet aut non – 2487 timens… accidisset: S timebat enim ne accideret ei – 2488 rege: S regi – apprehendit: S destruxerat – 2489 uixit: S superuixit – 2490 a: S de – 2491 regem barbarum: S Attilam – intrasset: S uenisset – 2491/2492 omnia… interrogauit: S omnia pro quibus ad eum uenerat ab ipso impetrauit – 2492/2493 territus… Attila: S perterritus erat ille – 2493 loquebatur… uoluit: S quam id quod papa uellet ausus ei dicere fuit – 2494 ipse: S *deest* – abiit: S abierat – interrogauerunt… homines: S cum Attilam homines sui interrogarent – 2495 facere… erat: S solitus facere non fuerat

---

2466 aspexit: U uidit – 2467 exirent: U exire – pullos… deportarent: U filios suos eleuatos in ore foras portare – 2468 militibus: U exercitibus – a: U de – 2469 filios… portant: U portant filios – Pro eo: U proinde – 2470 Tunc: U et tunc – 2471/2472 et³… occiderunt: U *deest* – **XIV.10** et… speciosa: U nimis speciosissima – 2475 ciuitatis ipsius: U ipsius ciuitatis – quam: U qua – Natissus: U Natissa – et: U hec – 2476 ciuitatem… comprehensam: U ciuitatem ipsam comprehendere – potestatem: U potestate – 2477 de… fluuium: U in ipso flumine de ipsa turre – **XIV.11/12** dissipauit et incendit: U *deest* – 2480 Altinam: U Altinum – 2481 Aquileia: U ciuitatis Aquilegie – 2482 Pergamum et Brixiam: U Brixiam Pergamum – ac et: U seu – 2485 Mincius: U Minzius – Padum: U in Padum – 2486 animo: U animo suo – 2487 utrum: U si – timens: U timebat enim – ei… accidisset: U adueniret ei – 2488 Alarico rege: U Alarici regi – 2489/2490 reuolueret: U uersaret – 2490 sanctissimus: U sanctus – 2491 barbarum: U barbarorum – loqui: U *deest* – 2492 interrogauit: U rogauit – 2493 Attila: U idem Attila – uoluit: U uoluisset – 2494 ipse: U *deest*

2495/2496 tantam . . . papam: S tantam pape obedientiam exhibuisset – 2496 Ille: S *deest* – quod: S quia – 2496/2497 fecisset . . . uenerat: S pro persona illius qui uenerat fecisset – uidisse se: S se uidisse – 2499 ei . . . compleret: S minabatur ei mortem si non omnia que papa ei diceret adimpleret – **XIV.13** Post . . . modo: S itaque Attila – 2501 Pannoniam: S in Pannoniam – 2502 habebat sub custodia: S sub custodia habebat – 2503 fornicaret: S fornicaretur – occulte . . . castratum: S absconse misit illa eunuchum – predictum: S *deest* – 2504 et mandauit: S mandans – peteret . . . uxorem: S sibi peteret a Valentiniano ad uxorem habendam – 2506 poterat reuerti: S reuerti uolens – 2506/2507 quia . . . sororem: S quod si sororem suam ei non – intraret in Italiam: S Italiam inuaderet – 2507/2508 peiora . . . fecisset: S maiora mala quam umquam fecisset ei inferret – 2508 autem: S itaque – 2509 Hildiguth: S Ildicco – 2510 Fecit itaque: S fecitque – 2510/2513 bibebat . . . est: S cum inebriatus esset multo uino sanguis sicut solitus fuerat de naribus eius fluxit et cum supinus iaceret de naribus in guttur eius descendit et sic suffocatus est – 2513 Marcellino: S Marciano – 2514 Constantinopolim: S Constantinopoli – 2515 multum . . . sagittis: S humiliata iam erat que semper confidebat in arcu et sagittis – **XIV.15** facit: S patitur – 2517 quam . . . patricius: S Ecii patricii – 2518 et: S cum eo – 2519 mortuus Ecius: S mortuus est Etius patricius – et: S *deest* – nimium . . . Unnorum: S Attila rex Hunorum nimium – 2520/2521 Ab . . . est: S et ab cuius tempore imperium Orientis minutum est et respublica minorata – 2521 potuit crescere: S crescere potuit – uero: S quoque – ex: S ab – 2523 annos: S annis – **XIV.16** nec: S non – 2526 Inter . . . uenit: S interea uenit subito – 2527 Romę: S Romana – erat . . . Leo: S Leone papa existente – 2529 Veniens: S ueniens autem – 2530 Occurrit . . . pontifex: S occurrit autem illi Leo papa foras – auxilium Dei: S diuinum auxilium

---

2496 quod non hoc: U quia si hoc non – 2497 sed . . . se: U se dicebat uidisse – 2497/2498 alium . . . similitudine: U stantem iuxta eum in similitudinem sacerdotis hominem – 2499 ei . . . compleret: U nuntiabat ei mortem si non compleret ei omnia – **XIV.13** Pannoniam: U ad Pannoniam – 2502 sororem . . . Honoria: U *deest sed spatium plurium litterarum relictum est* – 2503 occulte: U absconse – castratum: U castrum – ad predictum: U apud dictum – 2504 et mandauit: U mandans – peteret . . . uxorem: U sibi peteret ad fratrem uxorem habendam – 2505 quia: U qui – 2506 sui: U *deest* – reuerti: U se retornare – 2507 ibi: U *deest* – 2508 Reuersus: U reuersus est – proprias sedes: U propriam sedem – tulit: U et tulit – 2509 Hildiguth: U Ildico – 2510 Fecit: U et fecit – itaque: U *deest* – bibebat: U bibit – 2510/2511 antea bibebat: U biberat – 2512 guttur: U gutture – 2513/2514 Domninus . . . Constantinopolim: U in sompnis Martiano imperatori in Constantinopolim quidam – 2515 confidebant: U confidebat – **XIV.15** eum: U illum – 2518 et: U *deest* – 2519 mortuus: U mortuus est – 2521 potuit crescere: U crescere potuit – 2522 discessit: U decessit – 2522/2523 occisus est: U est occisus – 2523 annos: U annis – **XIV.16** Rome erat: U erat Rome – 2527 Romę: U Romana – 2528 fugerunt: U fugere ceperunt – 2530 extra: U foris – in: U *deest*

2531/2532 sibi . . . tradita: S placauit sibi Gensericum quod cum omnia in potestate eius tradita essent – 2533 namque: S uero – uacuata: S euacuata – 2534 captiuos . . . reginam: S tulerunt illi captiuos; etiam reginam – 2535/2536 simulque . . . deportauerunt: S cum duabus filiabus eius eius ad Affricam deduxerunt – **XIV.17** in: S *deest* – 2538 illam . . . apprehendit: S ab Alarico apprehensa fuit – Guandali: S etiam Wandali – 2540 nobilissimam ciuitatem: S ciuitatem nobilissimam – 2542 similiter: S *deest* – subuerterunt: S destruxerunt – 2543 potuerunt: S poterant – **XIV.18** expendisset . . . captiuorum: S pro redemptione captiuorum expendisset – 2546/2547 et . . . redimeret: S cum multis lacrimis petens ab eo precium unde redimeret filium suum – 2547 Guandali: S Wandali – 2548 in . . . deportauerant: S captiuum in Affricam duxerant – 2549/2550 aliud . . . illa: S aliquid quod mulieri daret misertus supra lacrimis illius abiit cum ipsa uidua – 2550 ad: S in – 2550/2551 tradidit . . . mulieris: S se pro filio uidue in seruitutem tradidit et illum a captiuitate redemit – 2552 et . . . misericordiam: S *deest* – fuisset: S est – sanctitas illius: S eius sanctitas – 2552/2553 tunc . . . est: S et postea dimissus est redire in patriam suam – 2553 de . . . fuerant: S fuerant de terra eius – **XIV.19** factus . . . rediit: S factus est de diuiciis Italie et ad Affricam redierat – 2556/2557 uxorem . . . adduxerat: S filiam Valentiniani principis quam de Roma captiuam adduxerat Trasamundo filio suo uxorem – 2557 ex: S de – Hildericus natus: S natus Hildericus – 2558 est: S *deest* – Wisigothę: S Wesegothi – 2560 Pyreneos: S Pirineos – **XV.1/2** socium . . . fecit: S consortem fecit sibi – 2567 annos: S annis – 2568 factus est: S est factus – 2569 regni eius: S imperii huius – Gugo: S Ugor – ueniens: S uenit et – 2574/2575 subito . . . incendit: S egressus ignis in Constantinopolim subito multa ibi edificia consumpit – 2576 fuerat: S fuit – uolens: S cum uellet – 2580 ab Asilisco: S a Basilisco – 2580/2581 rediit ad Affricam: S ad Affricam rediit – 2582 Orientali . . . parte: S In Orientis uero partibus – surrexit: S insurrexit

---

2531 metus: U in eius – 2535 Eudoxiam: U eundorum – **XIV.17** euerterunt: U uerterunt – 2541/2543 Similiter . . . dissipauerunt: U Neapolim uero quia erat fortissima non potuerunt apprehendere. Tamen a foris omnia dissipauerunt. Similiter et Nolam ciuitatem ditissimam et alias multas ciuitates subuerterunt – **XIV.18** omnia: U *deest* – 2545 expendisset: U expendidisset – 2548 in in: U iam in – 2550 cum illa: U *deest* – 2551 mulieris: U mulieris et eius filium a seruitute liberauit –Africa: U Affricam – 2553 reuersus est: U reuersus est ex Affrica – sua: U eius – **XIV.19** factus: U factus est – ad: U et ad – 2556 Trasamundo . . . suo: U filio suo Trasemundo – 2558 Wisigothę: U Viusgothe – 2559 quoque: U *deest* – hec tempora: U hoc tempus – 2560 Pyreneos: U Pirineos – 2561 septem: U per septem – **XV.1/2** deinde . . . suum: U Leonem filium suum deinde – 2566 Auito: U Abitu – 2567 prope: U prope eum – annos: U annis – Dertona: U Bertona – 2569 regni: U imperii – Gugo: U Ugor – rex: U rex Alannorum cum exercitu – Ricimer: U Ricimeris – 2570 Pergamo: U Bergamo – 2573 Athemius: U Anthemius – 2574 ignis egressus: U egressus ignis – 2575 edificia: U ibi edificia – 2580 ab Asilisco: U a Basilisco – 2582 Orientali . . . parte: U Orientis uero partibus – surrexit: U insurrexit

2583 precepit: S fecit – 2584 predictum: S *deest* – **XV.3** in: S *deest* – 2587 Ricimerem . . . eius: S generum suum Ricimerem – 2587/2588 fecit . . . Ticino: S sanctissimus Epiphanius episcopus de Ticino pacem composuit – 2588/2589 quia . . . erat: S cum idem Ricimer esset – 2589 erat²: S *deest* – pacem: S ipsam pacem – 2590 suo: S *deest* – namque . . . Medilano: S quidem in Mediolano positus – 2591 Inde: S unde – populorum: S populi – 2592 socerum: S generum – Diuisa . . . Roma: S diuisi sunt itaque Romani – 2592/2593 Alii . . . patricium: S et alii asistebant Anthemio alii Ricimeri patricio – 2594 mandauit: S destinauit – Romam: S urbem Romam – **XV.4** quia: S quod – 2597/2598 ut . . . Anthemium: S in adiutorium ipsius Anthemii – 2598 Pugnauit . . . Ricimer: S sed Ricimer pugnauit cum illo – 2598/2599 uocatur Adrianus: S nominatur Adriani – 2599 illum: S eum – Statimque: S post hec statim – 2601/2602 Roma . . . est: S tunc Rome intulit maximam predam ab illa rapuit – 2602 Sed . . . perfidia: S sed non longo tempore de perfidia sua gaudebat – 2603 mensem tercium: S tercium mensem – incidit . . . est: S cadens in infirmitatem mortuus est – **XV.5** Item: S iste – 2605 Post . . . mortem: S mortuo Olibrio – 2606 factus est: S est factor – 2607 Gaudiuarus: S Gundibarus – Cimeris: S Ricimeris – 2608 Licerii: S ab Licerio – 2609 Guisigothos: S Guesegothas – **XV.6** namque: S autem – 2610/2611 Gothorum . . . dicti: S Goithorum alii Ostrogothe alii Wesegothe nominati sunt – 2611 superiora: S superiora tempora – 2612 Temporibus: S tempore – 2614 de: S in – 2616 Alaricus: S Alaricus cum suis – 2617 ergo: S uero – Fridierno: S Fridigerno – 2618 Hi . . . qui: S qui uero – 2619 Guisigothe: S Wesegothe – **XV.7** igitur: S autem – 2620 imperator: S *deest* – 2621 regebat: S rexerat – et¹: S mortuo Leone imperatore – 2622 imperatoris: S *deest* – querebat . . . rexerat: S qui imperium cum patre tenuerat querebat – 2623 Timens . . . eius: S mater illius timens – eum: S illum – 2623/2624 illi . . . eo: S Zenoni alium similem illi pro eo

---

2583 precepit: U fecit – 2584 Sicilia: U Scitilia – **XV.3** Hoc in tempore: U in tempore hoc – 2586 exorta: U orta – 2588 sanctissimus: U sanctissimu – de Ticino: U Ticini – 2589 pacem: U pacem ipsam – 2590 socero: U cum socero – suo: U *deest* – 2591 populorum: U *deest* – 2591/2592 contra . . . suum: U cum Anthemio genero suo – 2592 Alii: U et alii – 2593 alii: U et alii – 2594 Olibrium: U Olubrium – Romam: U urbem Romam – **XV.4** principem: U *deest* – 2597 ut adiuuaret: U adiuuare – 2598/2599 uocatur Adrianus: U nominatur Adriani – 2600 principem: U *deest* – 2601 in: U *deest* – 2602 letatus est: U est letatus – perfidia: U superbia – **XV.5** dum: U cum – 2605 Rome: U *deest* – Licerius: U Lacerius – 2606 factus: U effectus – 2607 Gaudiuarus: U Gundiualus – Cimeris: U Ricimeris – 2609 Euricus: U Enricus – apud: U *deest* – **XV.6** alio (2610) . . . Guisigothe: U alii Ostrogothi et alii Guisogothi – 2612 redeamus: U tendamus – uera ratio: U narratio – 2613 imperatoris: U a superioribus imperatoribus – 2616 Alaricus: U Alaricus cum suis – 2617 Fridiernio: U Fridigerno – 2618 in Occidente cum Alarico: U cum Alarico in Occidente – 2619 Guisigothe: U Guissigothi – **XV.7** decem . . . Zeno: U *deest* – 2624 eo: U eo qui similabat illi

XV.8 illum: S eum – 2629 accipiat: S acciperet – uoluisset: S uellet – 2630/2631 quia…superliminari: S ne illud allideret ad superiusliminare quia procere statue erat – 2631 ei: S ad eum – sanctissimus: S beatus – Odoaccar: S Odoacer – 2633 multa habebis: S habebis multa – 2634 et[1]: S *deest* – 2634/2635 in sua tenuit: S tenuit in sua – **XV.9** Postquam…intrauit: S cum uero Odoacher intrasset – 2637 ad…eo: S contra eum pugnaturus – 2638 Odoaccar: S Odoacer – 2639 cum: S in – 2641 uero: S quoque – 2641/2642 adduxit…ibi: S usque Placentiam adduxit ibique – 2642 precepit: S fecit – 2644 eas: S *deest* – 2644/2645 usque ad solum: S terra tenus – **XV.10** Odoaccar: S Odoacer – 2646 accrescere: S occurrere – 2647 rex…est: S regem se fecit – presumpserat imperialem: S imperialem presumpserat – 2648 uidens quia: S cum uideret quod – Odoaccar: S Odoacer – 2651 gloriosum est: S fuit gloriosum – 2652 cepta: S incepta – 2653 Odoaccar: S Odoacer – in: S *deest* – 2653/2654 tenuit…annos: S tocius Italie regnum per xiiii annos tenebat – 2654/2655 uenit…Italiam: S ab Orientis partibus ueniens Italiam intrauit ut possideret eam – 2656 quia pro causa: S pro qua causa – idem: S *deest* – uenerit: S illuc uenerit – **XV.11** fuerat: S erat – 2659 presentaliter…subtraxit: S illo mortuo statim subtraxit – 2660 de subpotestate: S a potestate – 2660/2661 Similiter…Hunnorum: S et illud idem Ardaricus rex Gepidarum fecit – 2661 alię: S multe alie – 2662 recesserunt…illorum: S a seruitute eorum recesserunt – 2663 quia: S quod – receserunt: S recessissent – illis: S eis – 2663/2664 Ceperunt persequi: S et statim sequiti sunt – 2665 Walamir…suo: S poopulo suo Walamir – 2666 remanserant: S euaderent – iam…Gothos: S de cetero Gothos timerent – **XV.12** iam dictus: S predictus – 2668 predictum: S prefatum – 2669/2670 accepit imperium: S regnum accepit illius – 2670/2671 quem…tenuerat: S *deest* – **XV.13** iam dicto: S *deest* – 2672/2673 accepit…eius: S Theodericus filius eius regnum accepit – 2673 precepit: S fecit – 2675 multa diuicia: S multis diuiciis – et[2]: S *deest* – fecit eum: S eum fecit – honor: S *deest* – 2676 nec non et: S insuper – **XV.14** uiueret Theodricus: S Theodericus uiueret – 2679 penuriam famis: S penuriam famis quam habebant – 2680 predare: S predari – ut: S sicut

---

XV.8 Odoaccar: U Odoacar – 2627 Italiam: U in Italiam – famam: U famam id est nomen – 2629 accipiat: U acciperet – 2630 capud: U *deest* – 2631 sanctissimus: U sanctus – Odoaccar: U Odochar – 2635 tenuit potestate: U potestate tenuit – **XV.9** Italiam: U in Italiam – 2640 eam: U eum – 2641 cum: U *deest* – 2642 ad: U usque – precepit: U fecit – 2643 sibi subdiderunt: U subdiderunt sibi – 2644 illis: U illi – eas: U *deest* – **XV.10** accipere: U *deest* – 2648 sibi subiugasset: U subiugasset sibi – 2651 gloriosum est: U fuit gloriosum – 2653 in: U *deest* – 2656 seu: U uel – **XV.11** subpotestate: U potestate – 2660/2661 Similiter…subdominium: U et alie gentes similiter et Aldericus rex Tepidarum exiuit de subdominio – 2663 Ardaricus: U Ardericus – 2665 tantos: U multos – **XV.12** ei: U *deest* – 2668 Theodericum: U Theodoricum – 2669 Thiudimeris: U Thindemeris *et sic semper* – 2670 eius: U *deest* – **XV.13** hoc: U *deest* – 2673 precepit: U fecit – 2675 Ęciam: U *deest* – 2676 et: U *deest* – **XV.14** ut: U que

2680/2682 et…Vituperant: S et cum ipse imperator non daret eis tantum annonem quod sufficeret eis uituperabant autem – 2682/2683 Mandant…quia: S et direxerunt legatos ad Theodericum qui dicerent ei quod – in…Grecos: S apud Grecos in deliciis uiueret – 2684 eius: S suus – famem pateretur: S fame affligeretur – rediret…illius: S et ut festinanter rediret ne gens ipsius periret – 2685 Hoc…audiens: S hoc audito Theodericus – 2686 eius: S suus – paciebatur: S pateretur – et: S et postea – illi: S ei – 2687 habitandum: S inhabitandum – Talia…audiens: S quod cum Zeno imperator audisset – 2688 eundem Theodericum: S illum – Tamen: S uerumptamen – 2689 commendauit: S commisit – 2690 permisit abire: S abire permisit – **XV.15** igitur: S itaque – 2692Ostrogothos: S Ostrogothas – reparарent: S preparарent – 2692/2693 intrarent…posidendam: S cum eo ad possidendam Italiam pergerent – namque: S tamen – Italiam intraret: S intraret Italiam – 2694 uicit[1]…illos: S post cum Bulgaris et uicit utrosque – 2695 Ostrogothorum: S Hostrogotharum – 2696 habebat: S habere poterat – ueniens: S et ueniens – Pannonias: S Pannoniam – in: S *deest* – 2697 Odoaccar: S Odoacer – 2698/2699 fecitque…fugere: S atque fugauit – 2699 cum uenisset: S uenit – 2700 iterum…pugnandum: S cui iterum Odoacer occurrit pugnaturus – 2701 pugnauit et: S congressus – illius exercitu: S exercitu illius – illum: S ipsum – 2702 coegit: S compulit – **XV.16** Theodericus…atque: S et dum illos fortiter persequetur – 2703/2704 comprehendit: S apprehendit – 2704 cum…uenit: S cum illis quos habuit fugiens uenit – 2705 noluerunt…accipere: S Romani noluerunt eum recipere – 2706/2707 clausit…ibi: S se ibi clausit – 2707 uenit Mediolanum: S Mediolanum uenit – **XV.17** talie…cause: S talia – 2708/2709 Burgundiorum Gundauarus: S Burgundionum Gundibaudus – 2709 in[2]: S *deest* – Mediolanus: S Mediolanum – 2710 depredauit: S depredatus est – 2711 Theodericus dimisit: S dimisit Theodericus – 2712 sorores: S et sorores suas – 2712/2713 ut…Odoaccar: S *deest* – 2713 uero: S *deest* – eum[1]: S Odoacer – **XV.18** Odoaccar: S Odoacer – 2717 susceptus: S receptus – 2718 uictu eis: S uictualibus – **XV.19** fierent: S fiebant – 2720 dissipabatur a Bulgaris: S a Bulgaris dissipabatur – 2722 namque: S etiam eo tempore – 2723 Arrianum heresem: S Arrianam heresim – sequebatur: S sequutus

---

2681/2682 Vituperant: U Victuperant – 2682 Mandant qui dicerent: U mandauit qui diceret – 2683 Theoderico: U Theodorico – 2684 famem: U fame – 2685/2686 ei angustias: U angustias ei – 2686 et: U et deinde – 2689 illi[1]: U *deest* – illi[2]: U *deest* – 2690 permisit abire: U abire permisit – **XV.15** Ostrogothos: U Ostrogothas – 2692/2693 reparарent…posidendam: U preparарentur et intrarent cum eo ad possidendam Italiam – namque: U tamen – 2696 ueniens: U et ueniens - Pannonias: U Pannoniam – 2697 Aquileiam: U Aquilegiam – 2698 magno: U grande – 2702 coegit: U fecit – **XV.16** autem: U uero – 2705 accipere: U recipere – **XV.17** uero: U *deest* – 2714 crudeliter eum: U eum crudeliter – **XV.18** modiorum: U modia – 2718 uictu: U uictualio – eis: U *deest* – **XV.19** fierent: U fiebant – 2720 Constantinopolis: U Constantinopolim – in…diebus: U *deest* – 2722 Gensericum: U Gensericum regem – 2723 acceperat: U accepit – Arrianum: U Arrianam

2724 mandauit in exilium: S in exilium trusit – quod: S hoc quod – 2726 habere uiderentur: S haberent – 2728 dialegorum: S dialogorum – **XV.20** itaque: S interim – **XVI.1** de: S in – 2731 aptum: S congruum – 2732 computemus: S tempora computemus – possit . . . agnoscere: S agnosci possit – **XVI.2** imperatoris: S *deest* – 2736 in Constantinopoli: S *deest* – heresem: S heresim – heretici: S *deest* – 2738 et[1]: S atque – 2739 facta: S perpetrata – **XVI.3** suo: S *deest* – 2744 mandauit in exilium: S in exilium misit – Sardinia: S Sardiniam – 2745 mandauit: S misit – 2745/2746 illuc in Sardiniam: S *deest* – **XVI.4** Olimpus: S Olimpius – 2748 blasfemie: S blasphema – 2750 Arrianus: S Arrianus episcopus – 2751 minorem . . . Sanctum: S Filium et Spiritum Sanctum minorers esse Patre – 2752 baptizare: S baptizatum – 2754/2755 baptismum . . . uolebat: S baptizari uoluit – 2755 uidendo . . . causam: S uiso tanto miraculo – 2755/2756 abiit . . . ęcclesiam: S ad Catholicam ecclesiam abiit – 2759 preparauit: S fecit – **XVI.5** herese: S heresi – 2761 ceperat: S acceperat – tunc: S *deest* – 2764 de: S a – eiecit: S eos eiecit – ęciam: S *deest* – 2765 ponere . . . nauim: S intrare nauem – 2765/2766 precepit . . . intrarent: S precepit eis ut abirent et in nullam ciuitatem Grecie uenirent – 2766 Non . . . tempus: S post non multum temporis uero – percussit: S cecidit super – 2767 a: S *deest* – uitam finiuit: S mortuus est – **XVI.6** Iustinus: S Iustinianus – 2770 Iustinus: S Iustinianuus – honore: S cum honore – 2771 heresim: S heresi – **XVI.7** Hildericus: S Heldericus – 2774 Guandalorum: S Waldalorum – quia: S qui – 2775/2776 et . . . Africam: S quam Gensericus captiuam de Roma in Affricam duxerat – 2776 Hildericus: S Heldericus – 2777 qui . . . Arrianus: S *deest* – 2778 erat rectus: S factus est bonus – 2779 quando . . . quia: S cum appropinquaret dies mortis eius et uideret quod – 2780 tulit: S fecit – 2780/2781 non . . . haberet: S numquam in regno suo haberet catholicos Christianos – 2781 ubi: S quando – 2782 precepit reuocare: S fecit reuocari

---

2724 defendebant: U tenebant – 2727 repugnabant: U pugnabant – sic: U sicut – 2728 dialegorum: U dialogon – **XV.20** sedecim: U x – **XVI.1** imperio: U imperatore – **XVI.2** quadrigentesimo . . . secundo: U ccccii – 2736 Constantinopoli: U Constantinopolim – 2737 magna . . . Romę: U facta est contentio inter Romanos – **XVI.3** Honorico: U honorifico – 2743 in regno: U regnum – 2744 mandauit: U mandabat – **XVI.4** Arrianus: U Arrianus episcopus – 2751 minorem . . . Patri: U Filium minorem Patre – 2752 ego: U *deest* – 2759 preparauit: U fecerat – **XVI.5** herese: U heresem – 2762 Constantinopolim: U in Constantinopolim – 2763 reuocarent: U reuocaret – 2764 de: U a – 2765 ponere: U imponere – nauim ueterem: U naui ueteri – 2765/2766 apud Greciam: U de Grecia – 2766 Non . . . tempus: U post non uero multum temporis – 2766/2767 percussit eum: U eum percussit – 2767 uitam finiuit: U mortuus est – **XVI.6** quingentesimo . . . decimo: U ccccxviii – 2770 Capuanę: U Capue – honore: U cum honore – 2772 reuocauit: U uocauit – **XVI.7** Eo: U eodem – 2774 Guandalorum: U Vandalorum – quia: U qui – 2777/2778 matris . . . monita: U catholice monita matris sue – 2782 prius etiam quam: U priusquam etiam – precepit: U fecit

2783 mandauerat: S miserat – 2784 restaurare ecclesias: S ut restaurarent ecclesias suas – tempore: S a tempore – Hilderici: S istius Helderici – 2785 erant: S fuerant – **XVI.8** Interea: S *deest* – 2786 partibus orientalibus: S Orientis partibus – illo . . . in: S adhuc in eodem – 2787 Iustinus: S Iustinianus – 2787/2788 pro . . . decertabat: S ardore fidei accensus studebat – 2788 precepit: S ordinauit – 2789 audiens: S audito – 2791 Iustinum: S Iustinianum – illi: S ei – quia: S quod – 2791/2792 redderet . . . eos: S redderet hereticis ecclesias suas et promitteret eos – 2793 de: S in – cum: S in – **XVI.9** Venientes: S uenientes autem – 2794/2795 recepit . . . honorifice: S honorifice recepti sunt ab eo – 2797 hoc: S id – dimitteret: S permitteret – 2797/2798 et . . . Italiam: S ne Theodericus Italiam dissiparet – 2798 angustiam: S angustias – 2799 Arrianosque: S et Arrianos – 2800 per . . . tempus: S aliquanto tempore – 2801 iniquitatis sue: S sue iniquitatis – 2802 patricium: S *deest* – **XVI.10** Ille . . . precepit: S qui eum in carceris afflictione occidi fecit – 2805 suis: S eius – fuerat: S iuerat – 2806 pro . . . Theodericus: S fecit Theodericus pro nimia sua malicia – 2807 propter: S proterea – 2808 receperat . . . honorificę: S honorifice eum receperat – 2808/2809 Pro . . . eum: S pro ista causa etiam diuina ultio cecidit super illum – 2810 subita: S subitanea – 2811 eiusdem: S ipsius – 2812 portabatur: S portaretur – **XVI.11** Athanaricum: S Athalaricum – 2816 Iustinus: S Iustinianus – 2817 apud Constantinopolim: S in Constantinopoli – in pace: S defunctus in pace – 2819 Iustini: S Iustiniani – 2821 reparandam: S reparandum – 2822 pugnandum: S pugnaturum – 2823 dissipabant . . . illorum: S terras illorum deuastabant – Audiens: S abiens – autem: S *deest* – 2824 ab . . . est: S reuersus est ab eis – **XVI.12** regnum: S regno – 2826 est: S *deest* – 2828 in eo fecerat: S ei contulerat – fecit . . . balneo: S in balneo fecit eam stranguilari – 2829 ipso: S *deest* – 2830 suum filium: S filium suum – idem: S ipse – 2831 in graui ira accendit se: S graui ira accensus est – **XVI.13** iratum haberet: S offendisset – 2834 posset acquirere: S recuperaret – 2835 imperatorem: S *deest* – cepit . . . colloquium: S et conferens cum eo – 2836 tenere . . . heretici: S doctrinam Euticetis heretici tenere – namque: S uero – 2836/2837 multum . . . pape: S imperator ualde minabatur eidem pape – 2838 Videns: S uidens autem – 2839 ex uoluntate: S per uoluntatem – 2840 sicut et ille: S *deest* – 2841 catholicam fidem: S fidem catholicam – Nam dixerat: S dixerat etiam – 2843 Reuertente autem: S reuerso itaque – eodem: S *deest* – 2844 tunc isdem: S *deest* – 2845 qui . . . defendebat: S de eadem heresi quam ipse defendebat – 2846 a: S *deest* – Insuper et: S et insuper – suasit imperatorem: S suauit imperatori – 2847 eundem episcopum: S illum – mandaret: S mitteret – 2848 pontifex: S papa – in: S ibi in – **XVI.14** tenerent: S tenuissent – 2850 Iustinianus imperator: S imperator Iustinianus – 2851 exercitu: S exercitu ad pugnandum – Commissa: S commissa igitur – Belisarius . . . Guandalis: S cum Waldalis Belisarius

---

2783 pater eius: U eius pater – 2784 ecclesias: U omnes ecclesias suas – usque: U et usque – tempora Hilderici: U tempus istius Ilderici – 2785 erant: U fuerant – **XVI.8** in . . . tempore: U in orientis partibus adhuc in illo tempore – 2787 Iustinus: U Iustinianus – 2788 precepit: U ordinauit – 2789 . . . catholici episcopi consecrarent: U *Hic finis est codicis Urbinatis Latini 961*

2852 Gelismerum: S et Gelismerum – comprehendit: S apprehendit – 2853 et: S illum et – recollegit Africam: S Affricam recollegit – **XVI.15** fortiter…faciebat: S Belisarius uiriliter egerat – 2855 direxit eum ad: S missus est ab illo – 2856 super: S supra – 2857 seruicio: S seruitute – 2857/2858 cum…moraretur: S moratus est ibi per aliquantum tempus et interea – 2859 Successit: S cui successit – regnum: S regno – Statim…inuasit: S qui statim postquam regnum inuaserat – 2860 tulit…uxorem: S per uiolentiam filiam alamasguinthe regine tulit et habuit eam sibi uxorem – **XVI.16** uenit ad: S Belisarius uenit in – in: S ad – 2862 uero: S *deest* – 2862/2863 cepit…fortiter: S totis uiribus cepit – 2864 ibi…apprehendit: S illam impugnaret ui apprehendit eam – et…eam: S cum autem intraret ciuitatem – 2864/2867 tanta…pepercit: S tanta ira accensus est ut non solum in Gothos qui ibi habitabant seuiret immo etiam quod nulli hominum ipsius ciuitatis parceret neque iuueni neque seni nec etiam sanctimonialibus pepercit – 2867/2868 Maritos…precepit: S uiros ante facies uxorum suarum decollari fecit – 2868/2869 captiuas…illarum: S cum filiabus earum captiuas abduxit – 2869 depredauit: S depredatus est – et: S *deest* – **XVI.17** abiit Romam: S Romam perrexit – 2871 Tunc: S intrante illo in Romam – 2872 egredientes Urbem: S egressi sunt de Roma – 2872/2873 fugerunt Rauennam: S Rauennam fugerunt – ut: S postquam – 2874/2875 Videns…haberet: S uidens autem Belisarius se non habere – 2876/2877 obsidere ceperunt: S obsiderunt – 2877 per circuitum: S in circuitu – depredabant: S depredati sunt – 2878 Romanorum: S de Romanis – 2880 defenditur: S defendebatur – **XVI.18** qui…pugnabant: S *deest* – 2882 in: S *deest* – 2883/2884 ut…dixit: S sicut uir sanctus Dacius Mediolanensis episcopus dixit ut – 2885 possedissent Gothi: S Gothi possedissent – 2886 super…terror: S terror super eos – 2887 iterum: S *deest* – **XVI.19** Iterum Guitigis: S Guitigis iterum – 2889 cum eo: S *deest* – Commissa: S et commissa – 2890 mortui sunt: S ceciderunt – Ille…fugiens: S ipse uero fugit – 2891/2892 persecutus…adduxit: S persecutus uiuum ipsum adduxit – 2892 factam uictoriam: S uictoriam factam – 2893 portauit: S deduxit – 2893 Videns: S uidens autem – 2893/2894 imperator eundem: S *deest* – 2894 magnum…habuit: S multum est gauisus de illo – 2894/2895 non…tempus: S post non multum temporis – 2895 illi: S ei – regendam: S regendum – 2897/2898 contra Guintarium: S pugnaturum contra Guintari – 2898/2899 sollicitauerat ad rebellandum: S ad rebellandum sollicitabat – 2899 Belisarius peruenisset: S peruenisset Belisarius – 2900 Guintarium: S Guintari – sibi: S ipsius imperii potestati – 2900/2903 Exinde…descripserat: S et sic uictor existens Belisarius Romam rediit et crucem auream ex centum libris auri constantem et gemmis ornatam preciosis in quam etiam suas uictorias descripserat secum portauit – 2904 Vigilię: S Vigilii – **XVI.20** In: S *deest* – 2905 ipsis: S istis – 2906 beatissimus: S beatus – pater: S *deest* – habitabat: S habitauit – 2908 Pannonias: S Pannoniam – 2909 Aluuin: S Alboin – **XVI.22** postquam…est: S dum captus esset – 2911 tunc: S *deest* – fecerunt: S constituerunt – 2916 uenientes: S iter facientes – Inde: S et inde – 2918/2919 obsidere ceperunt: S obsederunt – 2919 Tantam…paciebatur: S tanta enim tunc Roma penuria famis angustiabatur – 2920 carnes filiorum: S homines carnes filiorum suorum – 2920/2921 Lassis…ciuitatem: S lassatis igitur Romanis intantum quod ciuitatem defendere non ualerent – 2922

Ostensi: S Ostiensi – intrauit: S irrupit – 2922/2923 precepit . . . bucinam: S fecit sonari buccina – 2923 Romanus: S *deest* – aut: S *deest* – 2924 abscondere: S absconderet – 2925 aliquantum tempus: S aliquanto tempore – 2926 ista . . . aduenit: S istam benignitatem ut estimo aliunde habuit – hoc: S id – 2927 propter: S per – fecit ei: S ei fecit – 2928 illum abiit: S ipsum uenit – firmum . . . spiritum: S certum spiritum prophecie – beatus Benedictus: S *deest* – 2929 idem: S ipse – **XVI.23** Rome: S a Roma – 2931 adnunciantes: S et annunciant – 2932 presentaliter mandat: S direxit presentaliter – 2933 populo: S exercitu – suum cubicularium: S cubicularium suum – 2933/2934 succurret Romę: S Rome succurreret – 2934 quę . . . erat: S *deest* – isdem: S *deest* – 2935 habuit: S fecit – pugnando: S *deest* – 2935/2936 prope . . . illos: S fere usque ad internitionem illos deleuit – 2936/2937 regemque . . . regnauit: S et regem eorum Totilam qui decem annis regnauerat occidit – 2937 sub potestate: S ad potestatem

BIBLIOGRAPHY

Series

AB = Association Guillaume Budé
BT = Bibliotheca Teubneriana
CSEL = Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum
MGH = Monumenta Germaniae Historica
  AA = Auctores antiquissimi
  Epp DK = Epistulae, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit
  PL = Poetae Latini medii aevii
  SRL = Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum
  SRM = Scriptores rerum Merovingicarum
  SS = Scriptores (in folio)
OMT = Oxford Medieval Texts
PL = Patrologiae cursus completus, series Latina

Primary Texts

Sextus Aurelius Victor, *Epitome de Caesaribus*, see Festy 2002.
Bede, *Chronica maiora et minora*, MGH AA 3, 226–354.
Bede, *De temporum ratione*, PL 90, 520–78, 1174–80.
Bede, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, OMT, 1969.
Collatio Alexandri et Dindimi, see Pfister 1910, Yankowsky 1962, Pritchard 1995.
Commonitorium Palladii, see Kübler 1891, Pfister 1910, Derret 1960, Berghof 1967, Pritchard 1993.
Descriptio Dindimi de vita et moribus Bragmanorum, see Pfister 1910, Derret 1960, Yankowsky 1962, Berghof 1967, Schwarz 1975/76, Pritchard 1993.
Epistola Alexandri ad Aristotelem, see Pfister 1910, Walther Boer 1973, Feldbusch 1976.
Eutropius, See Santini 1992[2] and Droysen 1879.
Excidium Troie, see Bate 1986.
Gerbert of Aurillac, *Epistulae*, MGH Epp DK 2, See also: Pratt Lattin 1961.
Gregory of Tours, *Historiae*, MGH SRM I, I, 2.
Historia Alexandri Magni (*Historia de preliis*), See A. Hilka 1976–79.
Historia Ecclesiastica Tripartita, PL 70, 889–1214.
Historical notes on 10th century Southern Italy, see Pertz 1839.
Isidore, *Chronicon*, PL 83, 1018–58.
Isidore, *Origines*, PL 82, 74–758.
Jerome, *Chronicon*, PL 27, 1–508.
Jerome, *Commentarium in Danielem*, PL 25, 492–584.
Jordanes, *Romana et Getica*, MGH AA 5, 1–138.
Julius Valerius, *Res Gestae Alexandri Macedonis translatae ex Aesopo Graeco. Accedunt Collatio Alexandri cum Dindimo, rege Bragmanorum, per litteras facta et Epistola Alexandri ad Aristotelem, magistrum suum, de itinere suo et de situ Indiae*, BT, 1889.
Justinus, *Historiarum Philippicarum Epitoma*, BT, 1972.
Landolfus Sagax: *Historia Romana*, See Crivellucci 1912/1913.
Leo Archipresbyter, see Pfister 1913 and Landgraf 1885.
Leo of Vercelli, *Versus de Gregorio et Ottone Augusto*, MGH PL 5, 477–80.

Liber Alexandri Magni, See Schnell 1989.
Liber Historiae Francorum, MGH, SRM 2, 215–328.
Orosius, *Historiae adversus paganos*, CSEL 5.
Paul the Deacon: *Historia Romana*, See Crivellucci 1914.
Paul the Deacon, *Historia Langobardorum*, MGH SRL, 12–187.
Pseudo-Callisthenes, *Historia Alexandri Magni*, Ed. C. Müller, Paris 1846.

Modern Authors

Alfonsi, L. 1976: "Romani e barbari nella Historia Langobardorum di Paolo Diacono", *Romano-barbarica* 1, 1–23.
Allen, M. I. 2003: "Universal History 300–1000: Origins and Western Developments", in Mauskopf Deliyannis 2003, 17–42.
Althoff, G. 1996: *Otto III*, Darmstadt.
—— 1998: "Magdeburg – Halberstadt – Merseburg. Bischöfliche Repräsentation und Interessenvertretung im ottonischen Sachsen", in *Herrschaftsrepräsentation im ottonischen Sachsen* edited by G. Althoff and E. Schubert, Sigmaringen, 267–93.
Althoff, G., Fried, J. and Geary, P. (ed.) 2002: *Medieval Concepts of the Past: Ritual, Memory, Historiography*, Cambridge.
Andersson-Schmitt, M. and Hedlund, M. 1988: *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung I*, Stockholm.
Andreis, S. 1868: "Intorno al codice bambergense di Paolo Diacono", *Archivio storico italiano* 7, 23–52.
Angenendt, A. 1994: "Der eine Adam und die vielen Stammväter. Idee und Wirklichkeit der *Origo gentis* im Mittelalter", *Herkunft und Ursprung – Historische und mytische Formen der Legitimation* (Ed. Wunderli, P.), Sigmaringen, 27–52.
Anton, H. 1994: "Origo gentis – Volksgeschichte. Zur Auseinandersetzung mit Walter Goffarts Werk 'The Narrators of Barbarian History'", in Scharer & Scheibelreiter 1994, 262–307.
Auerbach, E. 1958: *Literatursprache und Publikum in der lateinischen Spätantike und im Mittelalter*, Bern.
Bagge, S. 2002: *Kings, politics, and the right order of the world in German historiography: c. 950–1150*, Leiden.
Bandini, A. M. 1775: *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae II*, Firenze.
Banniard, M. 1992: *Viva voce – communication écrite et communication orale du IVe au IXe siècle en Occident latin*, Paris.
—— 1997: *Du latin aux langues romanes*, Paris.
Barlow, J. 1995: "Gregory of Tours and the Myth of the Trojan Origins of the Franks", *Frühmittelalterliche Studien* 29, Berlin, 86–95.
Bate, A. K. 1986: "Excidium Troie", *Lateinische Sprache und Literatur des Mittelalters* 23, Frankfurt am Main.
Bauch, G. 1873: *Über die Historia Romana des Paulus Diaconus. Eine Quellenuntersuchung*, Göttingen.
Bauer, C., Boehm, L., Müller, M. and Spörl, J. (ed.) 1965: *Speculum historiale: Geschichte im Spiegel von Geschichtsschreibung und Geschichtsdeutung*, Freiburg.
Becker, H. 1890: "Zur Alexandersage", *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* 41, 888–91.
Becker, P. J./Brandis, T. 1985: *Die theologischen lateinischen Handschriften in Folio der Staatsbibliothek preussischer Kulturbesitz Berlin II: Ms. theol. lat. fol.*, Wiesbaden.
Berghoff, W. 1967: "Palladius de gentibus Indiae et Bragmanibus", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 24.
Bernhardt, J. W. 2002: "King Henry II of Germany: Royal Self-Representation and Historical Memory", in Althoff et al. (ed.) 2002, 19–38.

Berschin, W. 1980: *Griechisch-Lateinisches Mittelalter. Von Hieronymus zu Nikolaus von Kues.* Berlin.
Bethmann, L. 1839: "Pauli Diaconi Historia Langobardorum", *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 7, 328–37.
—— 1851a: "Paulus Diaconus Leben und Schriften", *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 10, 247–334.
—— 1851b: "Die Geschichtsschreibung der Langobarden", *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 10, 335–387.
Beumann, H. 1950: *Widukind aus Korvei – Untersuchungen zur Geschichtsschreibung und Ideengeschichte des 10. Jahrhunderts*, Weimar.
—— 1968: "Geschichtsschreibung im frühen und hohen Mittelalter", in Scheschkewitz (ed.) 1968, 72–85.
—— 1972: *Wissenschaft vom Mittelalter. Ausgewählte Aufsätze*, Köln.
—— 1982: "Imperator Romanorum, rex gentium", in N. Kamp and J. Wollasch (ed.): *Tradition als historische Kraft*, Berlin, 214–30.
—— 1987: *Die Ottonen*, Stuttgart.
Bianchi, D. 1931–33: "Senso storico di Paolo Diacono", *Memorie storiche Forogiuliesi* 27–29.
—— 1934a: "Storia, leggenda e meraviglioso in Paolo Diacono", *Memorie storiche Forogiuliesi* 31.
—— 1934b: "L'elemento epico nella Historia Langobardorum di Paolo Diacono", *Memorie storiche Forogiuliesi* 31.
—— 1952–53: "Di alcuni caratteri stilistici della 'Historia Langobardorum' di Paolo Diacono", *Memorie storiche Forogiuliesi* 40, 1–75.
—— 1953: "Per il testo della 'Historia Langobardorum' di Paolo Diacono", *Secondo congresso internazionale di studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 121–137.
—— 1956–57: "Appunti sulla Historia Romana di Paolo Diacono", *Memorie storiche Forogiuliesi* 42, 5–27.
—— 1961: "Da Gregorio di Tours a Paolo Diacono", *Aevum* 34.
Bianchi-Giovini, A. 1845: "Di un codice singolare di Paolo Diacono", *Rivista Europea*, 640–48.
Billanovich, M. 1989: "Intorno alla 'iubilatio' di Felice Feliciano", *Italia medioevale e umanistica* 32, Padova, 351–58.
Bird, H. W. 1988: "Eutropius: his Life and Career", *Échos du monde classique* 32, 51–60.
—— 1992: *Eutropius: Breviarium – translated with an introduction and commentary*, Liverpool.
Bischoff, B. 1979: *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*, Berlin.
—— 1992: "Italienische Handschriften des neunten bis elften Jahrhunderts in frühmittelalterlichen Bibliotheken ausserhalb Italiens", in Questa 1992, 171–194.
Blank, R. 1968: *Weltdarstellung und Weltbild in Würzburg und Bamberg vom 8. bis zum Ende des 12. Jahrhunderts, Ein Beitrag zur Bildungsgeschichte des Mittelalters*, Bamberg.
Bleckmann, B. 1999: "Epitome de Caesaribus, Landolfus Sagax und 300 000 Alamannen. Zwei Bemerkungen anlässlich der neuen Epitome-Ausgabe von M. Festy.", *Göttinger Forum für Altertumswissenschaft* 2, 139–149.
Bloch, H. 1897: "Beiträge zur Geschichte des Bischofs Leo von Vercelli und seiner Zeit", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 22, 11–136.
Boehm, L. 1965: "Der wissenschaftstheoretische Ort der Historia im früheren Mittelalter – Die Geschichte auf dem Wege zur 'Geschichtswissenschaft'", in Bauer (ed.) 1965, 663–93.
Boeren, P. C. 1979: *Catalogus van de handschriften van het Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum*, s'Gravenhage.
Bognetti, G. P. 1967: "I ministri romani dei re longobardi e un'opinione di Alessandro Manzoni", in G. B. Bognetti: *L'età longobarda III*, Milano, 49–66.
—— 1967: "Processo logico e integrazione delle fonti nella storiografia di Paolo Diacono", in G. B. Bognetti: *L'età longobarda III*, Milano, 159–184.

Boitani, P. (ed.) 1997: *Alessandro nel medioevo occidentale*, Milano.
Bonamente, G. 1977: "La biografia di Eutropio lo storico", *Annali della Facoltà di Lettere di Macerata* 10, 161–210.
Børch, M. (ed.) 2004: *Text and Voice: The Rhetoric of Authority in the Middle Ages*, Odense.
Brackmann, A. 1967: *Gesammelte Aufsätze*, Darmstadt.
Brezzi, P. 1976: "Cronache universali e storia della salvezza", *Atti del congresso internazionale tenuto in occasione del novantesimo anniversario della fondazione dell'istituto storico italiano*, Roma, 317–36.
Brezzi, P. 1991: "Chroniques universelles du Moyen Age et histoire du salut", in Genet 1991, 235–45.
Brincken, A. D. von den 1957a: *Studien zur lateinischen Weltchronistik bis in das Zeitalter Ottos von Freising*, Düsseldorf.
—— 1957b: "Weltären", *Archiv für Kulturgeschichte* 39, Köln, 133–149.
Brunhölzl, F. 1975–92: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Erster Band: Von Cassiodor bis zum Ausklang der karolingischen Erneuerung. Zweiter Band: Die Zwischenzeit vom Ausklang des karolingischen Zeitalters bis zur Mitte des elften Jahrhunderts*, München.
Brunner, O. 1956: *Neue Wege der Sozialgeschichte*, Göttingen.
Bullough, D. 1986: "Ethnic History and the Carolingians: An Alternative Reading of Paul the Deacon's Historia Langobardorum", in Holdsworth 1986, 85–105.
Burrow, J. A. 1988: *The Ages of Man: A Study of Medieval Writing and Thought*, Oxford.
Caeneghem, R. C. 1978: *Guide to the Sources of Medieval History*, New York.
Capitani, O. 2001: "Paolo Diacono e la storiografia altomedievale", *Paolo Diacono e il Friuli altomedievale. Atti del XIV congresso internazionale degli studi sull'alto medioevo, Cividale del Friuli 24–29 settembre 1999, Centro italiano degli studi sull'alto medievo*, Spoleto, 25–44.
Capo, L. (ed.) 1992: *Paolo Diacono – Storia dei Longobardi*, Roma.
—— 1996: "La polemica longobarda sulla caduta del regno", *Rivista storica italiana* 108, 5–35.
—— 2000: "Paolo Diacono e il mondo franco: l'incontro di due esperienze storiografiche", in Chiesa (ed.) 2000, 39–74.
Cappelli, C. 1990[6]: *Lexicon Abbreviaturarum: Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Milano.
Cary, G. A. 1954: "A note on the medieval history of the Collatio Alexandri cum Dindimo", *Classica et Mediaevalia* 15, 125–129.
—— 1987: *The medieval Alexander*, New York.
Caspar, E. 1909: *Petrus Diaconus und die Monte Cassineser Fälschungen*, Berlin.
Cavallo, G. 1977, *Libri e lettori nel medioevo. Guida storica e critica*, Roma.
Cavallo, G., Leonardi, C. and Menestò, E. 1992–98: *Lo spazio letterario del medioevo – 1. il medievo latino: I la produzione del testo, II la circolazione del testo, III la ricezione del testo, IV l'attualizzazione del testo, V cronologia e bibliografia della letteratura mediolatina*, Roma.
Cencetti, G. 1958: "Paleografia Latina", *Guide allo studio della civiltà romana*, Napoli.
Cerquiglini, B. 1989: *Éloge de la variante: histoire critique de la philologie*, Paris.
Cervani, R. 1981: "Romanità e cristianesimo nella prospettiva storiografica altomedievale", *Annali di storia della facoltà di lettere dell'Università di Lecce* 4, 5–40.
—— 1986: "La fonte tridentina della Historia Langobardorum di Paolo Diacono", *Atti della Accademia Roveretana degli Agiati* 236, 97–104.
Chiesa, P. 1991: "Le traduzioni dal greco: L'evoluzione della scuola napoletana nel X secolo", *Mittellateinisches Jahrbuch* 24/25, Stuttgart, 67–86.
—— 1998: "Storia Romana e libri di storia romana fra IX e XI secolo", *Roma antica nel Medioevo: Mito, rappresentazioni, sopravvivenze nella 'Respublica Christiana' dei secoli IX–XIII, Atti della quattordicesima Settimana internazionale di studio*, Mendola, 231–258.
—— (ed.) 2000: *Paolo Diacono: uno scrittore fra tradizione longobarda e rinnovamento carolingio*, Udine.
—— 2001: "Caratteristiche della trasmissione dell'Historia Langobardorum", *Paolo Diacono e il Friuli altomedievale. Atti del XIV congresso internazionale degli studi sull'alto*

medioevo, Cividale del Friuli 24–29 settembre 1999, Centro italiano degli studi sull'alto medievo, Spoleto, 45–66.
Cilento, N. 1966: *Italia meridionale Longobarda*, Milano.
—— 1969: *Civiltà Napoletana del medioevo nei secoli VI–XII*, Napoli.
—— 1970: "La storiografia nell'Italia meridionale", *Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo* XVII, Spoleto, 521–556.
Cingolani, S. M. 1995: *Le storie dei langobardi. Dall'origine a Paolo Diacono*, Roma.
Cipolla, C. 1892: "Ricerche intorno al Anonimus Valesiano II", *Bullettino dell'Istituto storico italiano* 11, Roma 7–98.
—— 1901: *Note bibliografiche circa l'odierna condizione degli studi critici sul testo delle opere di Paolo Diacono*, Venezia.
Copeland, R. 1991: *Rhetoric, Hermeneutics and Translation in the Middle Ages: Academic traditions and vernacular texts*, Cambridge.
Corbato, C. 1975: "Paolo Diacono", *Antichità altoadriatiche* 7, 7–22.
Corsini, E. 1968: *Introduzione alle 'Storie' di Orosio*, Torino.
Coxe, H. O. 1852: *Catalogus codicum mss. qui in collegiis aulisque Oxoniensibus hodie asservantur, II: Catalogus codicum mss. Collegii B. Mariae Magdalenae*, Oxford.
Crivellucci, A. 1900: "Di alcune questioni relative alla vita di Paolo Diacono storico dei Langobardi", *Studi Storici* 9, 3–19.
—— 1912–13: "Landolfi Sagacis Historia Romana", *Fonti per la storia d'Italia* 49/50, Roma.
—— 1914: "Pauli Diaconi Historia Romana", *Fonti per la storia d'Italia* 51, Roma.
—— 1921: "Per l'edizione della Historia Romana", *Bullettino dell'Istituto storico italiano* 40, Roma, 7–103.
Croke, B. 1983: "The Origins of the Christian World Chronicle", in Croke and Emmet (ed.) 1983, 116–131.
Croke, B. and Emmet, A. M. (ed.) 1983: *History and Historians in Late Antiquity*, Sydney.
Curtius, E. R. 1948: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern.
Dahn, F. 1876: *Paulus Diaconus*, Leipzig.
Dain, A. 1975: *Les Manuscrits*, Paris.
Dall, A. 1931: "Notes on the vocabulary of the homiliary of Paul the Deacon", *Archivium Latinitatis Medii Aevii* 6, 160–175.
De Hamel, C. 1992: *Scribes and Illuminators*, London.
Del Giudice, P. 1889: "Lo storico dei Longobardi e la critica odierna", (= chapter 1 in Del Giudice: *Studi di storia e diritto*), Milano.
Delisle, L. 1891: *Manuscrits latins et français ajoutés aux fonds des nouvelles acquisitions pendant les années 1875–1891*, Paris.
Derolez, A. 2003: *The Paleography of Gothic Manuscript Books*, Cambridge.
Dengler-Schreiber, K. 1979: *Scriptorium und Bibliothek des Klosters Michelsberg in Bamberg*, Graz.
De Ricci, S. 1932: *A Handlist of Manuscripts in the Library of the Earl of Leicester at Holkham Hall*, Oxford.
Derret, J. D. M. 1960: "The History of Palladius on the Races of India and the Brahmans", *Classica et Mediaevalia* 21, 64–135.
Dobiaš-Rožhestvenskaja, O. A. and Bakhtine, W. W. 1991: *Les anciens manuscrits latins de la Bibliothèque publique Saltykov-Shchedrin de Leningrad, VIIIe – debut IXe siècle*, Paris.
Droysen, H. 1875: "Die Zusammensetzung der *Historia Romana* des Paulus Diaconus", *Forschungen zur deutschen Geschichte* 15, 167–180.
—— 1879: *Eutropii Breviarium ab Urbe condita cum versionibus Graecis et Pauli Landolfique additamentis*, MGH, AA 2.
Dupré-Theseider, E. 1962: "Otto I und Italien", *Mitteilungen des Instituts für österreischische Geschichtsforschung* 20/1, 53–69.
Eklund, S. 1970: *The Periphrastic, Completive and Finite Use of the Present Participle in Latin: with special regard to translations of Christian texts in Greek up to 600 A.D.*, Uppsala.

d'Elia, S. 1968: "Quos *Epitomes de Caesaribus* libros Paulus Diaconus et Landolfus Sagax adhibuerunt", *Rendiconti della Accademia di Archeologia, Lettere e Belle Arti* 43, 19–62.

Engels, L. J. 1961: "Observations sur le vocabulaire de Paul Diacre", *Latinitatis Christianorum primaeva* 16, Nijmegen.

Evans, G. R. 1977: "Time and Eternity: Boethian and Augustinian Sources of the Thought of the Late Eleventh and Early Twelfth Centuries", *Classical Folia* 31, 105–118.

Fabbrini, F. 1979: *Paolo Orosio: uno storico*, Roma.

Feldbusch, M. 1976: "Der Brief Alexanders an Aristoteles über die Wunder Indiens. Synoptische Edition", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 78.

Fernández, L. R. 1984: *Catálogo de los manuscritos clásicos latinos existentes en Espana*, Madrid.

Ferrari, M. 1991: "Manoscritti e testi fra Lombardia e Germania nel secolo X", *Mittellateinisches Jahrbuch* 24–25, Stuttgart, 105–115.

Festy, M. 2002[2]: *Abrégé des Césars*, AB.

Fichtenau, H. 1964: "Vom Verständnis der römischen Geschichte bei deutschen Chronisten des Mittelalters", *Festschrift Percy Schramm zu seinem 70. Geburtstag*, Wiesbaden, 401–419.

Finch, C. E. 1957: "Two Vatican Manuscripts of the Anonymous *Excidium Troiae*", *Manuscripta* 1, 131–49.

Fleckenstein, J. 1978: *Early Medieval Germany* (transl. by B. S. Smith), Amsterdam.

—— 1982: "Zum mittelalterlichen Geschichtsbewusstsein", *Archäologie und Geschichtsbewusstsein*, München, 53–68.

Foulet, A./Speer, M. S. 1979: *On Editing Old French Texts*, Lawrence.

Frugoni, A. 1969: "La biblioteca di Giovanni III duca di Napoli – Dal Prologus dell'arciprete Leone al 'Romanzo di Alessandro' ", *Annali della scuola speciale per archivisti e bibliotecari dell'Università di Roma* 9, 161–171.

Funkenstein, A. 1965: *Heilsplan und natürliche Entwicklung: Formen der Gegenwartsbestimmung im Geschichtsdenken des hohen Mittelalters*, München.

Galasso, G. 1959–60: "Le città Campane nell'alto medioevo", *Archivio storico per le province Napoletane* 38–39, Napoli.

Gandino, G. 2001: "La dialettica tra il passato e il presente nelle opere di Paolo Diacono", *Paolo Diacono e il Friuli altomedievale, atti del XIV congresso internazionale degli studi sull'alto medioevo, Cividale del Friuli 24–29 settembre 1999, Centro italiano degli studi sull'alto medievo*, Spoleto, 67–98.

Ganz, P. (ed.) 1986: *The Role of the Book in medieval Culture: proceedings of the Oxford International Symposium, 26 September–1 October 1982*, Turnhout.

Gardiner, K. H. J. 1978: "On translating Paul the Deacon", *Parergon* 21, 41–42.

—— 1983: "Paul the Deacon and Secundus of Trent", in Croke and Emmet (ed.) 1983, 147–53.

Geary, P. J. 1994: *Phantoms of Remembrance: memory and oblivion at the end of the first millennium*, Princeton.

—— 2002: "Oblivion Between Orality and Textuality in the Tenth Century", in Althoff et al. (ed.) 2002, 111–22.

Genet, J.-P. (ed.) 1991: *l'Historiographie médiévale en Europe: actes du colloque organisé par la Fondation européenne de la science au Centre de recherches historiques et juridiques de l'Université Paris I du 29 mars au 1er avril 1989*, Paris.

Gilissen, L. 1977: *Prolegomènes a la codicologie: recherches sur la construction des cahiers et la mise en page des manuscrits médievaux*, Gent.

Giuliano, M. L. 1933: *Coltura e attività calligrafica nel secolo XII a Verona*, Padova.

Glenisson, J. 1988: *Le livre au moyen âge*, Paris.

Glenn, J. 2004: *Politics and History in the Tenth Century – The Work and World of Richer of Reims*, Cambridge.

Goetz, H.-W. 1980: *Die Geschichtstheologie des Orosius*, Darmstadt.
—— 1991: "On the Universality of Universal History", in Genet 1991, 247–261.
—— 1994: "Historiographisches Zeitbewusstsein im frühen Mittelalter. Zum Umgang mit der Zeit in der karolingischen Geschichtsschreibung", in Scharer and Scheibelreiter (ed.) 1994, 158–78.
—— 1999a: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im hohen Mittelalter*, Berlin.
—— 1999b: *Moderne Mediävistik – Stand und Perspektiven der Mittelalterforschung*, Darmstadt.
—— 1999c: "Vergangenheitswahrnehmung, Vergangenheitsgebrauch und Geschichtssymbolismus in der Geschichtsschreibung der Karolingerzeit" (in "Ideologie e pratiche", 177–225).
—— 2002: "The Concept of Time in the Historiography of the Eleventh and Twelfth Centuries", in Althoff et al. (ed.) 2002, 139–168.
Goetz, H.-W. and Jarnut, J. (ed.) 2003: *Mediävistik im 21. Jahrhundert: Stand und Perspektiven der internationalen und interdisziplinären Mittelalterforschung*, München.
Goez, W. 1958: *Translatio imperii: Ein Beitrag zur Geschichte des Geschichtsdenkens und der politischen Theorien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, Tübingen.
Goffart, W. 1988: *The Narrators of Barbarian History (A.D. 550–800): Jordanes, Gregory of Tours, Bede and Paul the Deacon*, Princeton.
Görich, K. 1995: *Otto III. Romanus, Saxonicus et Italicus: Kaiserliche Rompolitik und sächsische Historiographie*, Sigmaringen.
Goullet, M. 2005: *Écriture et réécriture hagiographiques: essai sur les réécritures de Vies de saints dans l'Occident latin médiéval (VIIIe–XIIe s.)*, Paris.
Goyens, M. and Verbeke, W. (ed.) 2003: *The Dawn of the Written Vernacular in Western Europe*, Leuven.
Green, D. H. 1994: *Medieval Listening and Reading: The primary reception of German literature 800–1300*, Cambridge.
Grotz, H. 1993: *La storiografia medioevale – Introduzione e sguardo panoramico*, Roma.
Grundmann, H. 1934: "Die Grundzüge der mittelalterlichen Geschichtsanschauungen", *Archiv für Kulturgeschichte* 24, 326–36.
—— 1957: "Die Eigenart mittelalterlicher Geschichtsanschauung", in Stammler 1957, 1273–1336.
—— 1965: *Geschichtsschreibung im Mittelalter: Gattungen, Epochen, Eigenart*, Göttingen.
—— 1968: "Geschichtsschreibung im späteren Mittelalter", in Scheschkewitz 1968, 86–93.
Guenée, B. 1980: *Histoire et culture historique dans l'occident médiéval*, Paris.
Gumbrecht, H. U. (et al. red.) 1986: "La littérature historiographique des origines à 1500", *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters* XI/1, Heidelberg.
Gunderson, L. L. 1980: "Alexander's letter to Aristotle about India, *Beiträge zur Klassischen Philologie* 110.
Hafner, W. 1957: "Paulus Diaconus und der ihm zugeschriebene Kommentar zur Regula S. Benedicti", in Basilius Steidle (ed.), *Commentationes in Regulam S. Benedicti, Studia Anselmiana* 42, Roma 347–358.
Hanetseder, E. 1994: "Der angebliche Brief Alexanders an Aristoteles über die Wunder Indiens: Eine sprachliche Untersuchung der Fassung in der Bamberger Handschrift", *Bulletin Du Cange: Archivum Latinitatis medii aevi* 52, 167–200.
Hehl, E.-D., Seibert, H. and Staab, F. 1987: *Deus qui mutat tempora, Menschen und Institutionen im Wandel des Mittelalters; Festschrift für Alfons Becker zu seinem fünfundsechzigsten Geburtstag*, Sigmaringen.
Heinzelmann, M. 1994: "Die Franken und die fränkische Geschichte in der Perspektive der Historiographie Gregors von Tours", in Scharer and Scheibelreiter (ed.) 1994, 326–44.
Helssig, R. 1926–28: *Die lateinischen und deutschen Handschriften, I: Die theologischen Handschriften I (Ms 1–500)*, Leipzig.

Herman, J. 1996: "The end of the history of Latin", *Romance Philology* 49, 364–82.
—— (ed.) 1998: "La transizione dal latino alle lingue romanze", *Atti della Tavola Rotonda di Linguistica Storica Università Ca' Foscari di Venezia 14–15 giugno 1996*, Tübingen.
—— 2000: *Vulgar Latin* (transl. by R. Wright), Pennsylvania.
Hilka, A. 1976: "Historia Alexandri Magni", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 79.
—— 1977: "Historia Alexandri Magni", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 89.
—— 1979: "Historia Alexandri Magni (*Historia de preliis*)", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 107.
Hoffmann, H. 1986: *Buchkunst und Kônigtum im ottonischen und frühsalischen Reich*, Stuttgart.
—— 1992: "Igi von Halberstadt – Nadda von Gernrode – Rochus von Ilsenburg", *Deutsches Archiv* 48, 83–96.
—— 1995: "Bamberger Handschriften des 10. und des 11. Jahrhunderts", *Monumenta Germaniae Historica, Schriften* 39, Hannover .
Hofmann, H. 1991: "Profil der lateinischen Historiographie im zehnten Jahrhundert", *Il secolo di ferro: mito e realtà del secolo X, Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medievo* 38, Spoleto, 837–905.
—— 1999: *Latin fiction: the Latin novel in context*, London
Holdsworth, C. and Wiseman, T. P. (ed.) 1986: *The Inheritance of Historiography 350–900*, Exeter.
Holtz, L. (ed.) 1989: *Traduction et traducteurs au Moyen Âge*, Paris.
Hourlier, J. 1979: "Le témoignage de Paul Diacre", *Studia monastica* 21, 205–11
Huschner, W. 2003: "Transalpine Kommunikation im Mittelalter: Diplomatische, kulturelle und politische Wechselwirkungen zwischen Italien und dem nordalpinen Reich (9.–11. Jahrhundert)", *Monumenta Germaniae Historica, Schriften* 52, Hannover.
"Ideologie e pratiche del reimpiego nell'alto medioevo", *Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo* 46 (1999), Spoleto.
Jäck, H. J. 1831: *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 4, 44–50.
Jacobi, R. 1877: *Die Quellen der Langobardergeschichte des Paulus Diaconus. Ein Beitrag zur Geschichte deutscher Historiographie*, Halle.
Jaeger, C. S. 1994: *The Envy of Angels: Cathedral Schools and Social Ideals in Medieval Europe, 950–1200*, Philadelphia.
Karlsen, E. 2001: "The accusativus cum infinitivo and quod clauses in the Revelaciones of St. Bridget of Sweden", *Lateinische Sprache und Literatur des Mittelalters* 33, Bern.
Kelly, D. 1999: "The conspiracy of allusion: description, rewriting and authorship from Macrobius to medieval romance", *Studies in the History of Christian Thought* 97, Leiden.
Ker, N. R. 1949: "Salisbury Cathedral Manuscripts and Patrick Young's Catalogue", *The Wiltshire Magazine* 53, 153–83.
Kersken, N. 1995: *Geschichtsschreibung im Europa der "Nationes"; Nationalgeschichtliche Gesamtdarstellungen im Mittelalter*, Köln.
—— 2003: "High and Late Medieval National Historiography", in Mauskopf Deliyannis 2003, 181–216.
Kindermann, U. 1998: *Einführung in die lateinische Literatur des mittelalterlichen Europa*, Turnhout.
Kirmeier, J. et al. (ed.) 2002: *Kaiser Heinrich II 1002–1024*, Augsburg.
Klotz, A. 1920: "Rezension und Anzeigen. Julius Makowsky, De collatione Alexandri Magni et Dindimi", *Berliner philologische Wochenschrift* 49, 1153–55.
Knaepen, A. 2001: "L'histoire gréco-romaine dans les sources littéraires latines de la première moitié du IXe siècle: quelques conclusions provisoires", *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* 79, Bruxelles, 341–372.
Kooper, E. (ed.) 1999: "The Medieval Chronicle", *Proceedings of the 1st International Conference on the Medieval Chronicle, Driebergen/Utrecht 13–16 July 1996*, Amsterdam.
—— (ed.) 2002: "The Medieval Chronicle", *Proceedings of the 2nd International Conference on the Medieval Chronicle, Driebergen/Utrecht 16–21 July 1999*, Amsterdam.

Kratz, D. M. 1991: "Leo of Naples' Alexander Romance. Translation and Transformation", *Mittellateinisches Jahrbuch* 24/25, Stuttgart, 225–234.
Kretschmer, M. T. 2003: "Una versione abbreviata e parafrasata della 'Historia Romana' di Landolfo Sagace: Edizione del codice Paris, Bibliothèque Nationale, n. a. lat. 1523–II", *Symbolae Osloenses* 78, 71–128.
—— 2005: "Rewriting Roman History in the Middle Ages – The *Historia Romana* and the Manuscript Bamberg, Hist. 3", *Doctoral theses at NTNU* 2005: 239, Trondheim.
Kreutz, B. M. 1991: *Before the Normans – Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries*, Philadelphia.
Krüger, K. H. 1976: *Die Universalchroniken*, Louvain.
—— 1981: "Zur 'beneventanischen' Konzeption der Langobardengeschichte des Paulus Diaconus", *Frühmittelalterliche Studien* 15, 18–35.
Kübler, B. 1891: "Commonitorium Palladii. Briefwechsel zwischen Alexander dem Grossen und Dindimus, dem König der Bramanen. Brief Alexanders des Grossen an Aristoteles über die Wunder Indiens nach der Bamberger Handschrift E. III 14 zum erstenmal herausgegeben", *Romanische Forschungen* 6, 203–237.
Lacroix, B. 1965: *Orose et ses idées*, Montréal.
—— 1971: *l'Historien au moyen âge*, Montréal.
Lammers, W. (ed.) 1965: *Geschichtsdenken und Geschichtsbild im Mittelalter: Ausgewählte Aufsätze und Arbeiten aus den Jahren 1933 bis 1959*, Darmstadt.
Landgraf, G. 1885: *Die Vita Alexandri Magni des Archipresbyters Leo nach der Bamberger und ältesten Münchener Handschrift zum erstenmal hrsg.*, Erlangen.
Langosch, K. 1963: *Lateinisches Mittelalter: Einleitung in Sprache und Literatur*, Darmstadt.
—— 1990: *Mittellatein und Europa: Führung in die Hauptliteratur des Mittelalters*, Darmstadt.
Leclercq, J. 1975: "Experience and Interpretation of Time in the Early Middle Ages", *Studies in Medieval Culture* 5, 9–19.
Leicht, P. S. 1953 "Paolo Diacono e gli altri scrittori delle vicende d'Italia nell'età carolingia", *Secondo congresso internazionale di studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 57–74.
Leitschuh, F./Fischer, H. 1895: *Katalog der Handschriften der königlichen Bibliothek zu Bamberg* I,2, Bamberg, 119–127.
Lemarie, J. 1989: *Introduction à la codicologie*, Louvain.
Lentini, A. 1953: "La grammatica d'Ilderico; documento dell'attività letteraria di Paolo Diacono", *Atti del secondo congresso internazionale di studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 217–40.
Leonardi, C. 2001: "La figura di Paolo Diacono", *Paolo Diacono e il Friuli altomedievale. Atti del XIV congresso internazionale degli studi sull'alto medioevo, Cividale del Friuli 24–29 settembre 1999, Centro italiano degli studi sull'alto medievo*, Spoleto, 13–24.
—— 2002: *Letteratura latina medievale – un manuale. 1: Secoli VI–IX, 2: Secoli X–XII, 3: Secoli XIII–XIV*, Firenze.
Leyser, K. 1994: *Communications and Power in Medieval Europe – The Carolingian and Ottonian Centuries*, London.
Limone, O. 1988: "La 'Vita Gregorii' di Paolo Diacono", *Studi Medievali* ser. 3a 29, 902–6.
Löfstedt, E. 1959: *Late Latin*, Oslo.
Löwith, K. 1953: *Weltgeschichte und Heilsgeschehen. Die theologischen Voraussetzungen der Geschichtsphilosophie*, Stuttgart.
Maas, P. 1927: *Textkritik*, Leipzig.
Magoun, F. P. 1929: *The Gests of King Alexander of Macedon*, Oxford.
Makowsky 1919: *De collatione Alexandri Magni et Dindimi* (Diss.), Wrocław.
Manitius, M. 1911–31: "Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. 1: Von Justinian bis zur Mitte des zehnten Jahrhunderts, 2: Von der Mitte des zehnten Jahrhunderts bis zum Ausbruch des Kampfes zwischen Kirche und Staat, 3: Vom Ausbruch des Kirchenstreites bis zum Ende des zwölften Jahrhunderts", *Handbuch der Altertumswissenschaft* IX 2.1–3, München.

Manzoni, A. 1867: *Tragedie e Poesie*, Milano.
Martinez Pizarro, J. 2003: "Ethnic and National History ca. 500–1000", in Mauskopf Deliyannis (ed.) 2003, 43–88.
Mauskopf Deliyannis, D. (ed.) 2003: *Historiography in the Middle Ages*, Leiden.
Mayr-Harting, H. 1999²: *Ottonian book illumination: an historical study*, London.
McKitterick, R. 1994: "The Audience for Latin Historiography in the Early Middle Ages: Text Transmission and Manuscript Dissemination", in Scharer (ed.) 1994, 96–114.
—— 2000: "Paolo Diacono e i Franchi: il contesto storico e culturale", in Chiesa (ed.) 2000, 9–28.
—— 2001: "Ottonische Kultur und Bildung", in Puhle 2001, 209–24.
Melville, G. 1975: "System und Diachronie – Untersuchungen zur theoretischen Grundlegung geschichtsschreiberischer Praxis im Mittelalter", *Historisches Jahrbuch* 95, Freiburg, 33–67 + 308–341.
—— 1980: "Spätmittelalterliche Geschichtskompendien: Eine Aufgabenstellung", *Römische historische Mitteilungen* 22, Wien, 51–104.
—— 1982: "Wozu Geschichte schreiben? Stellung und Funktion der Historie im Mittelalter", in Koselleck, R., Lutz, H. and Rüsen, J. (ed.): *Theorie der Geschichte*, München, 86–146.
—— 1987: "Geschichte in graphischer Gestalt: Beobachtungen zu einer spätmittelalterlichen Darstellungsweise", in Patze, H. (ed.): *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späteren Mittelalter*, Sigmaringen, 57–154.
—— 1988: "Kompilation, Fiktion und Diskurs. Aspekte zur heuristischen Methode der mittelalterlichen Geschichtsschreiber", in Meier, C. and Rüsen, J. (ed.): *Historische Methode*, München, 133–153.
—— 1991: "Le problème des connaissances historiques au Moyen Age. Compilation et transmission des textes", in Genet 1991, 21–41.
Menghini, E. 1904: "Dello stato presente degli studi intorno alla vita di Paolo Diacono", *Bollettino della Società pavese di storia patria* 4, 15–100, 231–85, 313–66.
Meyer, O. 1959: "Weltchronistik und Computus im hochmittelalterlichen Bamberg", *Jahrbuch für fränkische Landesforschung* 19, 241 ff.
Meyer, W. 1893: *Verzeichniss der Handschriften im Preussischen Staate I, 2: Die Handschriften in Göttingen – Universitätsbibliothek*, Berlin.
Momigliano, A. 1964: *Secondo contributo alla storia degli studi classici*, Roma.
—— 1970: "L'età del trapasso fra storiografia antica e storiografia medievale (320–550 D.C.)", *Spoleto Settimane* 17, 89–118.
—— 1984: *Settimo contributo alla storia degli studi classici e del mondo antico*, Roma.
Mommsen, T. 1880: "Die Quellen der Langobardengeschichte des Paulus Diaconus", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 5, 53–103.
Monod, G. 1879: "Review of Bethmann 'Paulus Diaconus' et al.", *Revue critique d'histoire et de littérature*, N. S. 7, 272–76.
Morelli, C. 1920: "Sulle tracce del romanzo e della novella. Alessandro e Dandamis.", *Studi italiani di filologia classica* N. S. 1, 25–100.
Morghen, R. 1974: "La civiltà dei Longobardi nella 'Historia Langobardorum' di Paolo Diacono", *La civiltà dei Longobardi in Europa – atti del convegno dell'Accademia nazionale dei lincei*, Roma.
Mortensen, L. B. 1991: *Civiliserede Barbarer: historikeren Paulus Diaconus og hans forgængere*, København.
—— 1992: "The Texts and Contexts of Ancient Roman History in Twelfth-Century Western Scholarship", in P. Magdalino (ed.): *The Perception of the Past in Twelfth-Century Europe*, London, 99–116.
—— 1994: "The Glorious Past, Entertainment, Example or History? Levels of Twelfth-century Historical Culture", *Culture and History* 13, 57–71.
—— 1995: "Change of Style and Content as an Aspect of the Copying Process. A

Recent Trend in the Study of medieval Latin Historiography", *Bilan et perspectives des études médiévales en Europe. Actes du premier Congrès européen d'Etudes Médiévales* edited by Hamesse, J., Louvain-la-Neuve, 265–276.
—— 1998: "Working with Ancient Roman History: a Comparison of Carolingian and Twelfth-century Scholarly Endeavours", in C. Leonardi (ed.): *Gli umanesimi medievali. Atti del II Congresso dell'Internationales Mittellateinerkomitee* Firenze 11–15 settembre 1993, Firenze, 411–420.
—— 2000a: "Imperio Romano, Historia Romana e Historia Langobardorum", in Chiesa 2000, 355–366.
—— 2000b: "The Diffusion of Roman Histories in the Middle Ages. A List of Orosius, Eutropius, Paulus Diaconus and Landolfus Sagax Manuscripts", *Filologia Mediolatina* VI–VII, 101–200.
—— 2003: "The Study of Medieval Latin Literature – an Expanding Field of Little Impact?", in Goetz 2003, 135–147.
—— 2004: "The Rhetoric of the Latin Page: Authority, Persuasion and Latinity in Medieval and Renaissance Historiography", in Børch 2004, 65–96.
Müller, F. L. 1995: *Eutropii Breviarium ab Urbe condita*, Stuttgart.
Munk Olsen, B. 1982–89: *L'Étude des auteurs classiques latins aux XIe et XIIe siècles. 1: Catalogue des manuscrits classiques latins copiés du IXe au XIIe siècle: Apicius-Juvénal, 2: Catalogue des manuscrits classiques latins copiés du IXe au XIIe siècle: Livius-Vitruvius, Florilèges-Essais de plume, 3:1: Les classiques dans les bibliothèques médiévales, 3:2: Addenda et corrigenda. Tables*, Paris.
—— 1995: "La diffusion et l'étude des Historiens antiques au XIIe siècle", *Mediaevalia Lovaniensia Series* I, Studia XXIV, Leiden, 21–43.
Mütherich, F. 1986: "The Library of Otto III", in Ganz 1986, 11–25.
Narducci, H. 1893: *Catalogus codicum manuscriptorum praeter Graecos et Orientales in Biblioteca Angelica olim coenobii sancti Augustini de Urbe*, Roma.
Neff, K. 1892: "Zur Frage der Quellen der Historia Langobardorum," *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 17, 204–8.
Nogara, B. 1912: *Codices Vaticani Latini, III: Codices 1461–2059*, Roma.
Norberg, D. 1974: *Au seuil du moyen âge: etudes linguistiques, metriques et litteraires*, Padova.
—— 1975: "Die Entwicklung des Lateins in Italien von Gregor dem Grossen bis Paulus Diaconus", *Mittellateinische Philologie*, in Önnerfors, A.: *Beiträge zur Erforschung der mittelalterlichen Latinität*, Darmstadt, 88–105.
Oldoni, M. 1987: Paolo Diacono, *Miscellanea Cassinese* 55, 231–58.
Olleris, A. 1867: *Opera – Oeuvres de Gerbert*, Paris.
Parkes, M. 1991: *Scribes, Scripts and Readers: Studies in the Communication, Presentation and Dissemination of Medieval Texts*, London.
Pasquali, G. 1962[2]: *Storia della tradizione e critica del testo*, Firenze.
Pauli, R. 1876: "Über Ms Magdal. Lat. 14 zu Oxford", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* I, 161–168.
Pellegrin, E. (et al.) 1975–91: *Les manuscrits classiques latins de la Bibliothèque Vaticane. Catalogue I–III*, Paris.
Pertz, G. H. 1839: *Annales, chronica et historiae aevi Saxonici*, MGH SS 3, 548–9.
Petrucci, A. 1995: *Writers and Readers in Medieval Italy. Studies in the History of Written Culture*, London.
Pfister, F. 1910: *Kleine Texte zum Alexanderroman: Commonitorium Palladii, Briefwechsel zwischen Alexander und Dindimus, Brief Alexanders über die Wunder Indiens nach der Bamberger Handschrift herausgegeben*, Heidelberg.
—— 1911: "Die parataktische Darstellungsform in der volkstümlichen Erzählung", *Wochenschrift für klassische Philologie* 29, 809–13.
—— 1912: "Vulgärlatein und Vulgärgriechisch", *Rheinisches Museum für Philologie* 67, 195–208.
—— 1913: *Der Alexanderroman des Archipresbyters Leo*, Heidelberg.

—— 1915: "Bemerkungen zur Sprache des Archipresbyters Leo und der vulgärlateinischen Alexandertraktate", *Wochenschrift für klassische Philologie* 32, 328–336.
—— 1921: "Die Brahmanen in der Alexandersage", *Philologische Wochenschrift* 41, 569–75.
—— 1976: "Kleine Schriften zum Alexanderroman", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 61.
Piovan, F. 1997: "Il monastero e la biblioteca di San Giovanni di Verdara", *Le biblioteche e la città* (ed. R. Piva), Verona, 57–67.
Pohl, W. 1994: "Paulus Diaconus und die 'Historia Langobardorum': Text und Tradition", in Scharer (ed.) 1994, 375–405.
—— 1999: "Der Gebrauch der Vergangenheit in der Ideologie der Regna" (*in* "Ideologie e pratiche", 149–175).
Pontoni, A. 1946: *Introduzione agli studi su Paolo Diacono storico dei longobardi*, Napoli.
—— 1953 "Su di un cimitero alto medievale a Montecassino e sul sepolcro di Paolo Diacono", *Secondo congresso internazionale di studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 255–65.
Pontoni, P. G. 1940: *Introduzione alla Historia Langobardorum di Paolo Diacono*, Milano.
Pratt Lattin, H. 1961: *The Letters of Gerbert with his Papal Privileges as Sylvester II*, New York.
Pritchard, T. 1993: "The 'Ambrose' Text of Alexander and the Brahmans", *Classica et Mediaevalia* 44, 109–39.
—— 1995: "The Collatio Alexandri et Dindimi. A Revised Text" *Classica et Mediaevalia* 46, 255–83.
Puhle, M. (ed.) 2001: *Otto der Grosse – Magdeburg und Europa: eine Ausstellung im Kulturhistorischen Museum Magdeburg vom 27. August–2. Dezember 2001*, Mainz.
Questa, C. and Raffaelli, R. (ed.) 1982: "Il libro e il testo: Atti del convegno internazionale". *Pubblicazioni dell'Università di Urbino. Scienze umane. Atti di congressi*, Urbino.
Randa, A. (ed.) 1969: *Mensch und Weltgeschichte: zur Geschichte der Universalgeschichtsschreibung*, Salzburg.
Reuter, T. 1991: *Germany in the Early Middle Ages 800–1056*, London.
Reynolds, L. D./Wilson, N. G. 1991[3]: *Scribes and scholars – a guide to the transmission of Greek and Latin literature*, Oxford.
Ringel, I. H. 1987: "*Ipse transfert regna et mutat tempora*. Beobachtungen zur Herkunft von Dan. 2, 21 bei Urban II", in Hehl 1987, 129–36.
Rogan, H. 1992: *Paulus Diaconus – Laudator temporis acti: Königsdarstellung und Aufbauprinzip der Buchschlüsse als Antwort auf die Frage nach dem von Paulus intendierten Ende der Historia Langobardorum* (Diss.), Graz.
Ross, D. J. 1959: "A New Manuscript of Archpriest Leo of Naples. Nativitas et victoria Alexandri Magni", *Classica et Medievalia* 20, 98–158.
Rühl, F. 1880: "Ein Anekdoton zur Gothischen Urgeschichte", *Jahrbücher für klassische Philologie*, 549–76.
Sambin, P. 1956: "La formazione quattrocentesca della biblioteca di S. Giovanni di Verdara in Padova", *Atti dell'Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti* 114, Venezia, 263–80.
Santini, C. 1992: *Eutropii Breviarium ab Urbe condita*, BT.
Scharer, A. and Scheibelreiter (ed.) 1994: *Historiographie im frühen Mittelalter*, Wien.
Scheschkewitz, J. (ed.) 1968: *Geschichtsschreibung: Epochen, Methoden, Gestalten*, Düsseldorf.
Schmale, F. J. 1985: *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung: eine Einführung*, Darmstadt.
Schmidt, L. 1888: "Paulus Diaconus und die Origo gentis Langobardorum", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 13, 391–408.
Schmidt, R. 1955/56: "Aetates mundi: Die Weltalter als Gliederungsprinzip der Geschichte", *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 67, Stuttgart, 288–317.
Schnell, R. 1989: *Liber Alexandri. Die Alexandergeschichte der Handschrift Paris, B. N., n.a.l. 310: Untersuchungen und Textausgabe*, München.

Schramm, P. E. 1975: *Kaiser, Rom und Renovatio – Studien zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit*, Darmstadt.
Schwarz, F. F. 1975/76: "Alexanders Gespräch mit den Brahmanen, eingeleitet und erklärt.", *Litterae Latinae* XXXI, 1–16.
Scivoletti, N. 1970: "La *civilitas* del IV sec. ed Eutropio", *Giornale Italiano di filologia* n. s. 1, 14–45.
Selig, M. et al. (ed.) 1993: "Le passage à l'écrit des langues romanes", Tübingen.
Sestan, E. 1966: "Qualche aspetto della personalità di Paolo Diacono nella sua Historia Romana", *Italia medievale*, Napoli, 50–75.
Sestan, E. 1970: "La storiografia dell'Italia Longobarda: Paolo Diacono", *Spoleto Settimane* 17, 357–96.
Settis-Frugoni, C. 1973: "Historia Alexandri elevati per griphos ad aerem – Origine, iconografia e fortuna di un tema", *Istituto storico italiano, studi storici* 80–82, Roma.
Smalley, B. 1974: *Historians in the Middle Ages*, London.
Smetana, C. 1979: "Paul the Deacon's patristic anthology", *Contributions of the UCLA center for medieval and renaissance studies* 10, 75–97.
Søby Christensen, A. 2002: *Cassiodorus, Jordanes and the History of the Goths: studies in a migration myth* (Diss.), København.
Spörl, J. 1935: *Grundformen hochmittelalterlicher Geschichtsanschauung, Studien zum Weltbild der Geschichtsschreiber des 12. Jahrhunderts*, München.
—— 1965: "Das mittelalterliche Geschichtsdenken als Forschungsaufgabe", in Lammers 1965, 1–29.
Sprandel, R. 2003: "World Historiography in the Late Middle Ages", in Mauskopf Deliyannis 2003, 157–180.
Sprüner, K. 1838: *Paul Warnefrieds Diakons von Forum Julii Geschichte der Langobarden*, Hamburg.
Stammler, W. 1957: "Deutsche Philologie im Aufriss", Berlin.
Staubach, N. 1995: "*Christiana tempora*. Augustin und das Ende der alten Geschichte in der Weltchronik Frechulfs von Lisieux", in H. Keller and J. Wollasch (ed.): *Frühmittelalterliche Studien*, Berlin, 167–206.
Steinmann, M. 2001: "Die *Collatio Alexandri et Dindimi* – eine annotierte Arbeitsbibliographie", *Göttinger Forum für Altertumswissenschaft* 4, 51–84.
Stoneman, R. 1996: "The Metamorphoses of the *Alexander Romance*" in Schmeling, G. (ed.): *The Novel in the Ancient World*, Leiden, 601–612.
Stornajolo, C. 1912: *Codices Urbinates Latini, II: Codices 501–1000*, Roma.
Stotz, P. 1996: "Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Lautlehre", *Handbuch der Altertumswissenschaft* II.5.3, München.
—— 1998: "Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Formenlehre, Syntax und Stilistik", *Handbuch der Altertumswissenschaft* II.5.4, München.
—— 2000: "Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Bedeutungswandel und Wortbildung", *Handbuch der Altertumswissenschaft* II.5.2, München.
—— 2002: "Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Einleitung, lexikologische Praxis, Wörter und Sachen, Lehnwortgut", *Handbuch der Altertumswissenschaft* II.5.1, München.
—— 2004: "Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters: Bibliographie, Quellenübersicht und Register", *Handbuch der Altertumswissenschaft* II.5.5, München.
Supino Martini, P. 1987: *Roma e l'area grafica romanesca (Secolo X–XII)*, Alessandria.
Sutherland, J. 1975: "The idea of revenge in Lombard society in the eighth and tenth centuries: The cases of Paul the Deacon and Liudprand of Cremona", *Speculum* 50, 391–410.
Thomson, S. H. 1969: *Latin Bookhands of the Later Middle Ages, 1100–1500*, Cambridge.
Timpanaro, S. 1981: *La genesi del metodo del Lachmann*, Padova.
Tomea, P. 1993: *Tradizione apostolica e coscienza cittadina a Milano nel medievo – La leggenda di san Barnaba*, Milano.

Traube, L. 1904: "Paläographische Forschungen" IV, Abh. 24/1, München.
Väänänen, V. 1981[3]: *Introduction au latin vulgaire*, Paris.
Vatasso, M. and Franchi de' Cavalieri, P. 1902: *Codices Vaticani Latini, I: Codices 1–678*, Roma.
Vaughan, R. 1986: "The Past in the Middle Ages", *Journal of Medieval History* 12 Amsterdam, 1–14.
Vennebusch, J. 1980: *Die theologischen Handschriften des Staatsarchiv Köln, II: Die Quart-Handschriften der Gymnasialbibliothek*, Köln.
Vernet, A. 1976: "Problemi specifici delle edizioni delle cronache medievali, in Fonti medioevali e problematica storiografica", *Atti del congresso internazionale tenuto in occasione del novantesimo anniversario della fondazione dell'istituto storico italiano*, Roma, 301–16.
Vinay, G. 1950: "Paolo Diacono e la poesia. Nota.", *Convivium*, N. S. I, 97–113.
—— 1978: *Alto medioevo latino. Conversazioni e no*, Napoli.
Vitali, M. C. 1983: "L'umanista Padovano Giovanni Marcanova e la sua bibioteca", *Ateneo Veneto* 21, 127–61.
Waitz, G. 1847: "Über eine Bamberger Handschrift", *Archiv der Gesellschaft für Aeltere Deutsche Geschichtskunde* 9, 673–703.
—— 1876: "Über die handschriftliche Überlieferung und die Sprache der *Historia Langobardorum* des Paulus", *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* I, 533–66.
Walther Boer, W. 1973: "Epistola Alexandri ad Aristotelem", *Beiträge zur Klassischen Philologie* 50.
Wattenbach-Levison 1952: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter – Vorzeit und Karolinger*, Weimar.
Weinfurter, S. 2002: "Authority and Legitimation of Royal Policy and Action: The Case of Henry II", in Althoff et al. (ed.) 2002, 1–18.
Weissensteiner, J. 1994: "Cassiodor/Jordanes als Geschichtsschreiber", in Scharer and Scheibelreiter (ed.) 1994, 308–325.
Wenta, J. (ed.) 1999: *Die Geschichtsschreibung in Mitteleuropa: Projekte und Forschungsprobleme*, Torún.
Werner, K. F. 1987: "Gott, Herrscher und Historiograph. Der Geschichtsschreiber als Interpret des Wirkens Gottes in der Welt und Ratgeber der Könige (4. bis 12. Jahrhundert)", in Hehl (ed.) 1987, 1–31.
Westerbergh, U. 1957: "Chronicon Salernitanum: a critical edition with studies on literary and historical sources and on language", *Studia Latina Stockholmiensia* 3.
Whitton, D. 1973: "The Annales Romani and Codex Vaticanus 1984", *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano* 84, 125–143.
Wirth-Poelchau, L. 1977: *AcI und quod-Satz im lateinischen Sprachgebrauch mittelalterlicher und humanistischer Autoren*, Erlangen.
Wright, R. (ed.) 1996: *Latin and the Romance Languages in the Early Middle Ages*, Pennsylvania.
—— 2002: *A Sociophilological Study of Late Latin*, Turnhout.
Yankowski, S. V. 1962: *The Brahman Episode. St Ambrose's Version of the Colloquy between Alexander the Great and the Brahmans of India edited from a Vatican manuscript*, Ansbach.
Zanella, G. 1990: "La legittimazione del potere regale nelle 'Storie' di Gregorio di Tours e Paolo Diacono", *Studi medievali* (serie 3) 31, 55–84.

INDEX OF NAMES AND PLACES FOR THE EDITION OF *B* (CHAPTER 4.4)

Acca Laurentia, 69
Achaea, 102, 149
Achilleus, 132
Acilius, Manius Aureolus, 128
Acilius, Manius Glabrio, 93
Actium, 113
Adelperga (duchess of Beneventum), 138
Adiabeni, 124
Aegyptus Silvius, 69
Aelianus (leader of peasant revolt), 131
Aemilianus (emperor), 127
Aemilius, Lucius Papus, 85
Aemilius, Lucius Paullus Macedonicus, 94
Aemilius, Lucius Paullus, 87
Aemilius, Marcus Lepidus (triumvir), 112
Aemilius, Marcus Lepidus, 104, 105
Aemilius, Marcus Paullus, 82
Aeneas Silvius, 69
Aeneas, 68, 112
Aëtius (patrician), 149–151, 153
Africa/Africans, 80–85, 87, 89–95, 98, 104, 107, 111, 126, 132, 134, 140, 144, 146, 148, 149, 154, 155, 160–162, 164, 165
Agapetus (pope), 163
Agrigentum (Agrigento), 8
Agrippa Silvius, 69
Agrippa, Marcus Vipsanius, 113, 115
Alamanni, 128, 129, 132, 135, 137, 141
Alans, 141, 147, 148, 150
Alaric (Visigothic king), 145, 146, 152, 154, 156
Alba Longa/Albani, 68, 71
Alba Silvius, 69
Albania, 108
Albinus, Decimus Junius Brutus (?), 109
Alboin (Lombard king), 165
Alexander Epirota, 76
Alexander Magnus, 76, 77, 129
Alexander Severus (emperor), 125
Alexandria, 80, 110, 111, 119, 132
Allectus (usurper), 132
Allia (river), 74, 75
Alma (mountain), 130
Alps, 99, 142, 143
Altinum (Venetian town), 152
Amalaswintha (Ostrogothic queen), 163, 164
Amandus (leader of peasant revolt), 131
Ambrones, 100
Ambrose (saint), 141, 144
Amulius, 69
Anastasius (emperor), 160, 161
Anchises, 68
Ancus Marcius, 71
Andragatius (general of Maximus), 142, 143
Anio (river), 75, 89
Antemnates, 70
Anthemius (emperor), 155, 156
Anthimus (patriarch of Constantinople), 163
Antioch 108, 140
Antiochus II, 84
Antiochus III the Great, 93, 94
Antium (Anzio), 87
Antoninus Pius (emperor), 122
Antonius, Gaius, 109
Antonius Marcus (Mark Antony), 112, 113, 116
Anullinus, Gaius Annius, 131
Aper (praetorian prefect and father-in-law of Numerian), 131
Apollonia, 107
Appennines, 86
Appion (Libyan king), 107
Apulia, 76, 81, 87, 88, 91, 99, 106
Aquileia, 126, 142, 151, 152, 159
Aquilius, Gaius Florus, 81
Aquitania/Aquitanians, 109, 114, 128
Arabs, 108, 124
Arbogast (general of Valentinian II), 143
Arcadius (emperor), 142, 144, 147
Archelaus (general of Mithridates), 102
Ardaric (Gepid king), 149, 158
Ardea, 72
Arechis (duke of Beneventum), 138
Arelate (Arles), 146
Argos, 80

Ariminum (Rimini), 80, 84, 86, 103
Ariobarzanes (Cappadocian king), 101
Ariovistus, 109
Aristion (tyrant of Athens), 102
Aristobulus (King of Judea), 108
Aristonicus (Eumenes III of Pergamon), 98
Armenes (son of Nabis), 93
Armenia, 101, 106–108, 114, 116, 121, 122
Armoriciani, 150
Arpi, 86
Arretium (Arezzo), 101
Arruns, 73
Artaxata (Armenian city), 108
Ascanius, 68
Asclepiodotus (praetorian prefect), 132
Asia, 89, 93, 98, 101, 102, 105, 106, 108, 112, 113, 121, 123, 128, 134
Aspar (patrician), 155
Assyria, 121, 122,
Atella, 116
Athalaric (Ostrogothic king), 163
Athanaric (Visigothic king), 139, 141
Athaulf (Visigothic king), 146
Athenae (Athens), 102
Atilius, Gaius Bulbus, 84
Atilius, Marcus Regulus, 81–83
Attalus (prince of Paphlagonia), 108
Attalus I of Pergamon, 89, 93
Attalus III of Pergamon, 98
Attila (Hun king), 149–153, 158
Augustine (saint), 146, 148
Augustulus, Romulus (emperor), 157
Augustus (emperor), 112–116, 117, 125, 141, 155, 157
Aulerci (Gallic people), 109
Aurelian (emperor), 129, 130
Aurelius, Lucius Verus (emperor), 122
Aurelius, Marcus Cotta, 105
Aureus (mountain), 130
Aventine, 69
Aventinus Silvius, 69
Avernus (lake), 76
Avitus (emperor), 155

Babylon, 120
Bagrada (river), 82
Baiae, 76, 121
Balbinus (emperor), 126
Barbas (Arian priest), 160
Barcelona, 146
Basentus (river), 145
Basiliscus (emperor), 155
Bassianus, *see* Caracalla
Bebius, Lucius, 94
Belisarius (general of Justinian the Great), 163–165
Benacus (lake), 129
Benedict (saint), 165, 166
Beneventum, 80, 138
Berenice (Libyan city), 107
Bergamum (Bergamo), 152, 155
Bessi (Thracian tribe), 107
Bethlehem, 113, 147
Biorgor (Alan king), 155
Bithynia, 94, 101, 105, 106
Bituitus (king of the Arverni), 99
Bleda (brother of Attila), 149
Boëthius (consul and philosopher killed by Theodoric the Great), 162
Boëthius (senator killed by Valentinian III), 153
Boii (Celtic tribe), 93
Boniface (general in Africa), 148
Bonosus (usurper), 130
Bosporus, 108
Brennus (Gallic chieftain), 74
Britannia/Britons, 110, 117, 124, 131, 132, 134, 142, 147
Brixia (Brescia), 152
Brundisium (Brindisi), 81
Bruttium/Bruttii, 79, 88, 91, 145, 166
Brutus, *see* Junius
Budalia (in Pannonia), 127
Bulgars, 159
Burdigala (Bordeaux), 128
Burgundians, 150, 159
Burziaonis (city in Thrace), 107
Byzantium, 71, 105

Cabira (city of Pontus), 106
Caecilius, Lucius Metellus, 83
Caecilius, Quintus Metellus Creticus, 107, 109
Caecilius, Quintus Metellus Macedonicus, 96
Caecilius, Quintus Metellus Numidicus, 99
Caecilius, Quintus Metellus Pius, 104
Caelian Hill, 71
Caeninenses, 70
Caesar, 109–112, 114, 117, 129
Caieta (Gaeta), 76
Calabria, 88
Caligula (emperor), 117
Callatis (Greek colony in Pontus), 107
Calpurnius, Lucius Bestia, 99

Camillus, Furius, 74, 75
Campania, 69, 76, 79, 89, 101, 116, 121, 145, 154, 164, 165
Camponius (Samnite generale), 103
Campus Martius, 116
Cannae, 87
Cantabri/Cantabria, 109, 114
Capena, 86
Capetus Silvius, 69
Capis Silvius, 69
Capitoline, 71, 74, 85, 120, 129
Cappadocia, 101, 122, 137
Capraria (island), 144
Capua, 69, 77, 103, 105, 154, 161
Caracalla (emperor), 125, 124
Carausius (usurper), 131, 132
Carinates (general of the Marian party), 103
Carinus (emperor), 130, 131
Carmentis Nicostrata, 68
Carrhae, 125
Cartage/Cartaginians, 77, 80–86, 88, 89, 91–93, 95, 98, 148
Cartago Nova, 90
Carthalo (general of Hannibal), 90
Carus (emperor), 130, 131
Cassius, Gaius Longinus (consul 124), 99
Cassius, Gaius Longinus (tyrannicide), 112, 113
Catalaunian fields, 150
Catilina, Lucius Sergius, 109
Caudine Forks, 77
Celtiberians, 94
Cenomanni (Gallic people in Cisalpine Gaul), 93
Centenius, Marcus Penula, 88
Christ, 113, 116, 141, 147, 161
Cibalae (town in Pannonia), 136
Cicero, Marcus Tullius, 109
Cilicia, 104, 105, 137
Cimbrians, 100
Cincinnatus, Lucius Quintius, 74
Cincinnatus, Titus Quintius, 75
Cineas (envoy of Pyrrhus), 79
Claudius (emperor), 117
Claudius II (emperor), 128, 129
Claudius, Appius (censor), 77
Claudius, Appius (consul 268), 80
Claudius, Appius (decemvir), 74
Claudius, Appius Caudex, 81
Claudius, Appius Nero, 91
Claudius, Appius Pulcher, 104
Claudius, Gaius Marcellus, 110
Claudius, Marcus Marcellus, 85, 88–90, 93
Claudius, Publius Pulcher, 83
Cleopatra, 111, 113
Clodius (praetor), 105
Clypea (town in Africa), 81
Cologne, 120, 130
Commodus (emperor), 123
Concordia (Venetian town), 152
Consentia (Cosenza), 106, 145
Constantine the Great (emperor), 134–137
Constantine III (usurper), 146
Constantinople, 71, 105, 130, 136, 139, 141, 142, 149, 153, 155, 158–166
Constantius (= Constans, son of Constantine III), 146
Constantius II (emperor), 137
Constantius III (emperor), 146, 147
Constantius (emperor), 132, 134
Corinth, 96
Corioli, 73
Cornelius Scipio (= Quintus Metellus Scipio), 111
Cornelius, Gaius Gallus, 113
Cornelius, Gnaeus Asina, 81
Cornelius, Gnaeus Scipio, 88, 89
Cornelius, Lucius Cinna, 102
Cornelius, Lucius Lentulus, 84
Cornelius, Lucius Scipio (consul 259), 81
Cornelius, Lucius Scipio (consul 83), 103
Cornelius, Lucius Scipio Asiaticus, 90
Cornelius, Publius Scipio Africanus Major, 90–95, 97
Cornelius, Publius Scipio, 86, 88–90
Cornelius, Scipio (son of Lepidus), 104
Corsica, 81
Corycus (Cilician city), 105
Cosconius, Gaius, 105
Cotys (Thracian king), 94
Crassus, *see* Licinius
Cremona, 93
Crete, 107
Crixus (gladiator), 105
Crotone (Calabrian city), 80
Crustumini, 70
Ctesiphon, 120, 137
Cumae, 77
Curius Dentatus, Manius, 80
Curtius, Marcus, 75
Cyme (Aeolian city), 121

Cyrene (city in Libya), 107
Cyzicus (Mysian city), 105

Dacia/Dacians, 114, 123, 128, 136, 149
Dalmatia/Dalmatians, 102, 104, 105, 114, 129, 131, 156
Danubius (Danube), 104, 107, 120, 128, 140, 157
Dardani/Dardania, 102, 104, 136
Datius (bishop of Milan), 165
Decius Mus, Publius, 79
Decius (emperor), 126, 127
Deiotarus (Galatian king), 108
Demetrius (son of Philip V), 92, 93
Dertona (Tortona), 155
Diadumenus (Diadumenianus), 125
Diocletian, 131–135, 163
Diogenes (son of Archelaus), 102
Domitian (emperor), 120
Domitius (general of the Marian party), 104
Domitius, Lucius, 104
Domitius, Sextus Calvinus, 99
Drusus, Nero Claudius, 114, 115
Duillius, Gaius, 81

Edessa (capital of Osroëne), 125
Egypt, 84, 94, 110, 113, 132, 140
Ephesus, 102, 120
Epiphanius (bishop of Ticinum), 155
Epirus, 78, 79, 94, 110, 113
Esquiline, 71
Etruria/Etrurians, 68, 73, 75, 84, 86, 87, 93
Eucherius (son of Stilicho), 146
Eudoxia (wife of Valentinian III and Petronius Maximus), 154
Eudoxius (Arrian bishop), 139
Eugenius (usurper), 143
Eumenes II of Pergamon, 93
Euphrates, 110, 121, 126
Euric (Visigothic king), 156
Europe, 93, 156
Eutropius, 138
Eutyches (heretic), 160, 163
Exipodra (son of Mithridates), 108

Fabius (general of Romulus), 70
Fabius, Quintus Maximus Cunctator, 87, 90
Fabius, Quintus Maximus, 77, 78
Fabricius, Gaius Luscinus, 79, 80
Falernus (mountain), 77
Falisci, 74, 87
Faunus, 68
Faustulus, 69
Fidenae/Fidenates, 70, 71, 74
Firmus (usurper), 140
Flaccus, *see* Fulvius
Flaminius, Gaius, 87
Flaminius, Titus Quintius, 92
Florianus (emperor), 130
Formiae (Formia), 77
Franks, 99, 130, 131, 135, 143, 150
Fritigern (Visigothic king), 156
Fulvius, Gnaeus, 88, 89
Fulvius, Quintus Flaccus (consul 237), 84
Fulvius, Quintus Flaccus (consul 264), 81
Fulvius, Servius Flaccus, 98
Fulvius, Servius Nobilior, 82
Furius, Lucius, 76
Furius, Lucius Purpureo, 91

Gabii, 72
Gaiseric, *see* Genseric
Galatia, 107, 108, 114, 121, 138
Galba (emperor), 118
Galbio (general), 148
Galerius Maximianus (emperor), 133–136
Gallienus (emperor), 127, 128
Gaul/Gauls, 74–76, 80, 85, 86, 93, 99, 100, 104, 108–110, 112–114, 116, 118, 120, 123, 125, 127, 128, 130–132, 134, 135, 137, 142, 143, 145, 146, 149, 155, 156, 159
Gaurus (mountain), 77
Gelimer (Vandal king), 164
Genseric (Vandal king), 148, 149, 153–155, 160, 161, 162
Gentius (Illyrian king), 94
Genucius, Lucius, 75
Gepids, 149, 158, 159
Germanus (bishop of Capua), 161
Germany/Germans, 100, 109, 114, 120, 123, 126, 128
Gerontius (general of Constantine III), 146
Geta (emperor), 124
Gildo (comes), 144
Glycerius (emperor), 156
Gordian (emperor), 126
Goths, 128, 129, 139–141, 144–152, 155–158, 163–166
Gracchus, Tiberius Sempronius (consul 215), 86, 88

Gratian (father of Valentian I and Valens), 138
Gratian I (emperor), 139, 141, 142
Greece/Greeks, 68, 69, 79, 80, 82, 88, 89, 92, 96, 102–104, 110, 113, 121, 122, 128, 158, 161
Gregory I the Great (pope), 154, 160
Guintarius (Vandal king?), 165
Gundobad (patrician and Burgundian king), 156, 159

Hadrian (emperor), 121
Hamilcar, 81
Hannibal, 85–94, 100, 106
Hanno, 89, 91
Hasdrubal, 86, 88–91, 95
Heldebadus (Ostrogothic king), 165
Helena (mother of Constantine the Great), 134
Heliogabalus (emperor = Marcus Aurelius Antoninus), 125
Helvius, Lucius, 99
Heraclea, 130
Heraclianus (comes), 146
Herculaneum, 77
Herennius (father of Pontius, *see* Pontius), 77
Heruli (Germanic people), 149, 157
Hierda (king of Mauritania), 104
Hiero (tyrant of Syracuse), 81, 84
Hilderic (Vandal king), 154, 161
Hippo Regius (city in Africa), 146
Hirtius, Aulus, 112
Hirtuleius (general of Sertorius), 104
Hispania, 85, 86, 88–91, 94, 96, 97, 104, 110–112, 128, 146–148, 154
Histria (city in Thrace), 107
Homer, 69
Honoria (sister of Valentinian III), 152
Honorius (emperor), 144–147
Horace, 115
Hormisdas (pope), 161
Hostilian (emperor), 127
Hostilius, Gaius Mancinus, 96
Huneric (Vandal king), 154, 160, 161
Huns, 140, 141, 148, 149, 153, 158
Hyrcanus of Judea, 108

Iberia (Caucasian), 108
Ildico (mistress of Attila), 153
Illyricum, 94, 105, 109, 114, 127, 129, 131, 134, 137, 138, 148
India, 120
Ingenuus (usurper), 127
Insubres (Gallic people in Cisalpine Gaul), 84, 93
Isauria, 105
Italy, 68, 74, 76–81, 83, 84, 86, 88–91, 95, 100, 102, 103, 105, 112, 123, 126, 128, 129, 131, 134, 137, 141–145, 147, 148, 151–155, 157–159, 161, 162, 164, 165, 166
Itureans (nomadic Syrians), 108

Janiculum, 71
Janus, 68
Jerome (saint), 147
Jerusalem, 108, 119, 121
John (general of Belisarius), 165
John (the Apostle), 120
John I (pope), 162
Jovian (emperor), 138
Juba (king of Mauretania), 111, 114
Judea, 108
Jugurtha (king of Numidia), 99, 100, 104
Julian the Apostate (emperor), 135, 137–139
Julianus, Marcus Didius (emperor), 124
Julius, Lucius Libo, 81
Julus, 68
Junius, Brutus (of the Marian party), 104
Junius, Lucius Brutus, 72, 73
Junius, Marcus Brutus, 112, 113
Jupiter, 68
Justin (emperor), 161–163
Justinian the Great (emperor), 162–165
Juventinus, Publius, 95

Lacedaemonians, 92, 93
Laevinus, *see* Valerius
Lamponius (general of the Marian party), 103
Latinus Silvius, 69
Latinus, 68
Latium/Latini, 68, 71, 75, 76
Latobrigi (Germanic people), 109
Laurentius (antipope), 160
Laurentius (levita), 127
Lavinia, 68
Leo I (emperor), 155–156
Leo I (pope), 152–154
Leo II (emperor), 155, 156, 158
Lepidus, *see* Aemilius
Lexovii (Gallic people), 109
Licinius (emperor), 134, 136
Licinius, Lucius Lucullus, 105–107

Licinius, Marcus Crassus, 107, 114
Licinius, Marcus Lucullus, 105, 106
Licinius, Publius Crassus, 94, 98
Liguria/Ligurians, 84, 86, 93, 94, 157, 159, 165
Lipari, 162
Liticiani, 150
Livia Drusilla, 115
Livius, Marcus Salinator, 91
Lombards, 165
Lorium (Etrurian village), 122
Lucania/Lucani, 76, 79, 135, 145, 166
Luceria (Lucera), 110
Lucretia, 72
Lucrinus (lake), 76
Lucullus, *see* Licinius
Lutatius, Gaius Catulus, 83
Lutatius, Quintus Catulus, 100, 103, 104
Lycia, 105

Macedonia, 76, 88, 89, 92, 94–96, 104, 105, 107, 110, 112, 128, 129, 136, 149
Machares (son of Mithridates), 108
Macrinus (emperor), 125
Maecenas, Gaius Cilnius, 115
Mago (brother of Hannibal), 90
Majorian (emperor), 155
Mallius Maximus, Gnaeus, 100
Manilius, Manius, 95
Manlius, Lucius Vulso, 81
Manlius, Titus Torquatus, 84, 88, 89
Marcian (emperor), 149, 153, 155
Marcius, Gaius, 75
Marcius, Lucius Censorinus, 95
Marcius, Quintus, 73
Marcomanni (Germanic tribe), 123, 149
Marcus Aurelius (emperor), 122, 123
Marinus (comes), 146
Marius (Gallic emperor), 128
Marius, Gaius junior, 103
Marius, Gaius, 99–103
Marius, Marcus, 103
Mars, 69
Marsi, 100, 101
Martin (Saint), 143
Mascezel (brother of Gildo), 144
Masinissa (Numidian king), 95
Massicus (mountain), 77
Massilia, 135
Mauritania, 104, 111, 114, 140
Mavortius (general), 148
Maxentius (emperor), 135, 136
Maximian (emperor), 131–133, 135
Maximinus Thrax (emperor), 126
Maximinus (emperor), 134, 136
Maximus of Hispania (usurper), 146
Maximus, Magnus Clemens (usurper), 142, 143
Mediolanum (Milan), 85, 93, 128, 133, 141, 144, 152, 159, 165
Mesopotamia, 121, 127, 128, 133
Metaurus (river), 91
Metellus, *see* Caecilius
Milvian bridge, 124, 136
Mincius (river), 152
Minturnae (Minturno), 98
Minucius, 93
Misenum (mountain), 76
Mithridates the Great, 101, 102, 104–109, 111
Moesia/Moesians, 102, 116, 127, 136
Monte Cassino, 165
Moors, 154
Mummius, Lucius, 96
Mutina (Modena), 112
Myrina, 121
Mysia, 149, 159

Nabis (tyrant of Sparta), 92
Narbo (Narbonne), 130
Narses (general of Justinian the Great), 166
Narseus (king of Persia), 132, 133
Natissa (river), 152
Neapolis (Naples), 154, 164
Nero (emperor), 117, 118, 124
Nerva (emperor), 120
Nicaea (Bithynian city), 138
Nicomedes (Bithynian king), 101, 102
Nicomedia (Bithynian city), 133, 136
Nitria (monastic settlement in Egypt), 140
Nola, 88, 154
Norbanus, Gaius, 103
Numa Pompilius, 71, 84
Numantia/Numantians, 96, 97
Numerian (emperor), 130, 131
Numidia/Numidians, 91, 95, 99
Numitor, 69, 70

Octavianus, *see* Augustus
Octavius, Gaius, 112
Odaenathus (king of Palmyra), 128
Odoacer, 157, 159
Oenomaus (gladiator), 105
Olibriones, 150

Olybrius (emperor), 156
Olympias (mother of Alexander the Great), 76
Olympius (follower of Arianism), 160
Olympus (Cilician city), 105
Orestes, Flavius (patrician), 157
Orkneys, 117
Orodes (Albanian king), 108
Ostia, 71
Ostrogoths, 156, 158, 159
Otacilius, Manius Crassus, 81
Otho (emperor), 118
Ovid, 115

Padus (Po), 84, 152
Palatine, 70
Palestina, 114
Pamphylia, 104, 105
Pannonia/Pannonians, 114, 116, 123, 127, 128, 130, 136, 151, 152, 157, 159, 165
Pansa, *see* Vibius
Paphlagonia, 101, 106, 108
Papirius, Gnaeus Carbo, 103, 104
Papirius, Lucius Cursor, 77
Parthenopolis (city in Thrace), 107
Parthia/Parthians, 110, 114, 122, 124–126, 128, 137, 142
Paul (Saint), 118, 145
Paul the Deacon, 138
Paulinus of Nola, 154
Pausanias, King of Sparta, 71
P(a)eligni, 100, 101
Perperna, Marcus, 98
Perseus (Macedonian king), 94
Persia, Persians, 106, 114, 125, 131–133, 163
Pertinax (emperor), 123, 124
Peter (Saint), 118, 145
Petronius Maximus (emperor), 153
Pharnaces (son of Mithridates), 108, 111
Phaselis (Lycian city), 105
Philip (son of Philip the Arab), 126
Philip II (Macedonian king), 76
Philip the Arab (emperor), 126, 135
Philip V (Macedonian king), 88, 89, 93, 94
Phoenicia, 108
Picentes/Picenum, 76, 80, 100
Picts, 147
Picus, 68
Piraeus, 102
Pitane (Aeolian city), 121
Placentia (Piacenza), 93, 157
Pompeii, 77
Pompeius Gnaeus (Pompey the Great), 103, 104, 107–111
Pompeius, Gnaeus (son of Pompey), 111
Pompeius, Quintus, 96
Pompeius, Sextus, 113
Pontius (Samnite general), 77
Pontus, 101, 112, 114, 128
Porsenna (Etruscan king), 73
Posthumus, 68
Postumus (Gallic emperor), 128
Praeneste (Palestrina), 75, 79, 103
Probus (emperor), 130
Procas Silvius, 69
Proculus (usurper), 130
Prusias (Bithynian king), 94
Pseudo-Perseus, 96
Pseudo-Philip, 95, 96
Ptolemais (Libyan city), 107
Ptolemy II of Egypt, 80
Ptolemy III of Egypt, 84
Ptolemy VI of Egypt, 94
Ptolemy XIII of Egypt, 110, 111
Pupienus (emperor), 126
Puteoli (Pozzuoli), 77
Pylaemenes (Paphlagonian king), 102
Pyrenees, 86, 154
Pyrrhus (Epirote king), 78–80

Quadi (Germanic tribe), 123, 128, 149
Quinquegentiani (Berber tribes), 132
Quintillus (emperor), 129
Quirinal, 71

Radagaisus (possibly a Gothic leader), 144, 145
Raetia, 114, 127
Rauraci (Germanic people), 109
Ravenna, 135, 155, 156, 159, 162, 164, 165
Red Sea, 120
Regium (Calabria), 145, 166
Regium (Emilia), 104
Regulus, *see* Atilius
Remus, 69, 70
Rhea Silvia, 69
Rhenus (Rhine), 109, 114, 120
Rhodanus (Rhône), 99, 100
Rhodope, 104, 107
Ricimer (Patrician), 155, 156
Ripuarians (Frankish tribe), 150
Romans, 70–102, 104–111, 114, 121, 123, 126, 129, 134–136,

139–141, 142, 144–149, 151, 153, 155, 157–159, 163–166
Romanum imperium, 70, 88, 90, 113, 114, 117, 121, 128, 134, 135, 142, 157
Rome, 68, 70–77, 81–85, 87, 89–94, 98–103, 105, 107–113, 115–121, 123, 125–127, 129, 133, 135, 136, 144–148, 152–157, 159–161, 164–166
Romulus, 69, 70
Rugians (Germanic tribe), 149
Rupilius, Publius, 98

Sabines, 70, 71, 119
Saguntum/Saguntians, 85
Salentini, 81
Salonae (Salona), 105, 133, 156
Samnium/Samnites, 76–80, 101, 103
Sapor (Persian king), 138
Sardinia/Sardinians, 81, 84, 87–89, 160
Sarmatians, 123, 128, 130, 139, 150
Saturn, 68
Saturnius (usurper), 130
Saxons, 131, 139, 150
Scipio, *see* Cornelius
Scordisci (Celtic tribe in Pannonia), 102
Scoti, 147
Scribonia, 115
Scribonius, Gaius Curio, 104
Scythia/Scythians, 114, 149
Segisvultus, 148
Seleucia, 108, 120, 122
Sempronius, Gaius Blaesus, 83
Sempronius, Publius, 80
Sempronius, Tiberius Longus, 86, 93
Septimius (usurper), 129
Septimius, Lucius Severus (emperor), 124
Sertorius, 104
Servandus (prefect in Gaul), 155
Servilius, Gnaeus Caepio, 83
Servilius, Publius Isauricus, 105
Servilius, Quintus, 75
Servilius, Quintus Caepio, 100
Servius Tullius, 71
Severinus (saint), 157
Severus, Flavius Valerius (emperor), 134–136
Severus, Libius (emperor), 155
Sicily, 80–84, 86, 89, 95, 98, 104. 105, 113, 139, 145, 148, 155, 164, 166
Siculi, 81
Sidicini, 76
Sigeric (Visigothic king), 146
Silvius, 68
Sinuessa (Mondragone), 98
Sipylum (Magnesia), 93
Sirmium (Panonnian city), 129, 130
Sophene (Roman province in Armenia), 108
Spain, *see* Hispania
Spartacus, 105
Stilicho (patrician), 145, 146
Suebi, 109, 147, 149
Suessa Pometia, 72
Suetonius, 117
Sulla, Faustus Cornelius, 111
Sulla, Lucius Cornelius, 101–104
Sulpicius, Publius Galba, 89
Sulpicius, Publius Rufus, 101
Sulpicius, Publius Saverrio, 79
Symmachus (patrician), 162
Symmachus (pope), 160, 161
Syphax (Numidian king), 91
Syracuse, 80, 89
Syria, 84, 93, 94, 106, 108, 122, 126, 128

Tacitus (emperor), 130
Tarentum/Tarentini, 78–80, 90
Tarquinius Collatinus, 72
Tarquinius Priscus, 71
Tarquinius Superbus, 72, 73
Tatius (Sabine king), 70
Terentius, Gaius Varro, 87
Tetricus (Gallic emperor), 128
Teutons, 100
Theodahad or Theodatus (Ostrogothic king), 163, 164
Theodemir (Ostrogothic king), 158
Theodora (wife of Constantius), 132
Theodoric (Visigothic king), 149–151
Theodoric II (Visigothic king), 154
Theodoric the Great (Ostrogothic king), 157–159, 161–163
Theodosius (comes), 140
Theodosius II (emperor), 147–149
Theodosius the Great (emperor), 141–146
Thessaloniki, 144
Thessalia (Thessaly), 110, 111
Thorismund (Visigothic king), 151
Thracia (Thrace), 94, 140, 142, 148, 156, 159
Thrasamund (mistaken for Huneric), 154
Thrasamund (Vandal king), 160, 161

Tiber, 69, 103, 113, 119
Tiberius Silvius, 69
Tiberius (emperor), 114–117
Ticinum (Pavia), 152, 155, 157, 159
Ticinus (river), 86
Tigranes (Armenian king), 106, 108, 109
Tigris, 131
Tigurini (Gallic tribe in Helvetia), 100
Titus (emperor), 119–120
Tolosa (Toulouse), 149, 156
Tomi (city in Moesia), 107
Totila (Ostrogothic king), 165, 166
Trajan (emperor), 120, 121, 123, 128
Trebia (river), 86
Trebonianus Gallus (emperor), 127
Tremellius, Lucius Scrofa, 96
Troia (Troy), 68, 117
Tulingi (Gallic tribe in Helvetia), 109
Tullus Hostilius, 71
Turcilingi (Germanic people), 149, 157
Turnus, 68
Tuscia, *see* Etruria
Tusculum, 73
Tyresus (Celtiberian chieftain), 97

Uscudama (Thracian city), 107

Valens (emperor), 138–141
Valentinian I (emperor), 138, 139, 156
Valentinian II (emperor), 142, 143
Valentinian III (emperor), 147, 149, 152–154, 161
Valerian (son of Valerian I), 128
Valerian I (emperor), 127
Valerius, Marcus Corvus, 76
Valerius, Manius, 81
Valerius, Marcus Laevinus, 88, 89
Valerius, Publius Laevinus, 78
Vandals, 146–148, 154, 160, 161, 164, 165
Varro, *see* Terentius
Vecilius, Sextus, 96
Veientes, 71, 74
Venetia, 152
Venus, 68
Venusia, 87
Verona, 126, 152, 159
Vespasian (emperor), 118, 119
Vesuvius, 77, 105
Veturia, 73
Vibius, Gaius Pansa, 112
Victorinus (Gallic emperor), 128
Vienna, 146
Vigilius (pope), 165
Vilimer, 156
Viminal, 71
Vincentia (Vicenza), 152
Vindelici (Gallic people in Raetia), 114
Virgil, 115
Viriathus (Lusitanian leader), 96
Viridomarus (Gallic leader), 85
Visigoths, 154, 156
Vitellius (emperor), 118
Vitiges (Ostrogothic king), 164, 165
Volsci, 73, 75
Volumnia, 73
Volusianus (emperor), 127

Walamir (Ostrogothic king), 149, 158
Wallia (Visigothic king), 147

Xerxes, 125

Zeno (emperor), 156, 158, 160

INDEX OF NAMES

Abraham, 233, 234
Adalbert (margrave of Ivrea and king of Italy), 56
Adam, 234, 235
Adelperga (duchess of Beneventum), 6, 7n., 15, 234
Adelaide (German empress), 57, 63
Aemilius, Lucius Papus, 254n.
Aemilius, Lucius Paullus, 192
Aemilius, Mamercus, 271
Aemilius, Marcus Lepidus, 271
Aeneas, 186, 235–237, 240
Aëtius (patrician), 270
Agilulf (duke of Turin), 204
Agio (archbishop of Capua), 63
Agrippa, Marcus Vipsanius, 293
Alaric (Visigothic king), 36, 43, 236
Alcuin, 7n.
Alexander the Great, 1, 4, 5, 14, 55, 64, 208, 210, 212, 213n., 218n., 219, 221–224, 230n., 238, 298, 313, 321
Alexander Severus (emperor), 263
Ambrose (saint), 267
Amulius, 295
Anastasius Bibliothecarius, 6, 7
Andreis, Silvio, 12, 13, 15
Antiochus IV, 32
Antonius, Lucius, 270
Antonius, Marcus (Mark Antony), 271
Arbactus or Arbaces (Median king), 235
Arduin (margrave of Ivrea), 58
Arichis (duke of Beneventum), 7n.
Arnulf (bishop of Halberstadt), 15, 55, 62, 63, 321
Arnulf II (archbishop of Milan), 12, 15, 58
Asianus, Hierius, 269
Astyages (Median king), 235, 238
Attalus III of Pergamon, 29, 36
Attalus Priscus (usurper), 272
Attila (Hun king), 36, 43, 189, 191, 270
Atilius, Marcus Regulus, 29, 30, 40
Augustine (saint), 6, 37, 232n., 235, 299
Augustus (emperor), 29, 41–43, 178, 271, 274, 293
Aurelian (emperor), 270
Aurelius Victor, 6, 15n.
Auxilius, 61

Banniard, Michel, 168
Baodolinus (prophet), 315, 316
Bauch, Gustav, 7
Bede, 1, 6, 11, 37, 55, 167, 172, 235, 313, 321
Belisarius (general of Justinian the Great), 190, 191
Benedict VII (pope), 56
Benedict VIII (pope), 58
Berengar II (margrave of Ivrea and king of Italy), 56
Bernold of St. Blasien, 232n.
Bethmann, Ludwig, 7n., 10,
Bianchi, Dante, 8
Bianchi-Giovini, Aurelio, 10–12
Bischoff, Bernhard, 15
Bituitus (king of the Arverni), 297
Boccaccio, Giovanni, 36
Boëthius, 60
Bognetti, Gian Piero, 8
Boniface VII (antipope), 56
Brutus, *see* Junius
Bucephalus, 210

Caecilius Metellus Creticus, Quintus, 40
Caesar, 32, 36, 40–42, 245, 271, 298
Caligula (emperor), 260, 262
Camillus, Furius, 271
Capito, 6
Carausius (usurper), 245
Cassiodorus, 14, 182, 235, 236
Charlemagne, 8
Chiesa, Paolo 15, 16, 37, 64
Christ, 41, 234, 250
Cincinnatus, Lucius Quintius, 271
Claudius (emperor), 245, 246n.
Claudius, Marcus Marcellus, 30, 31, 40
Claudius Nero, Appius, 40
Cleopatra, 51
Cluentius, Aulus, 269
Commodus (emperor), 179
Constans II (emperor), 201
Constantine the Great (emperor), 57, 233, 236n., 265, 270
Constantine III (usurper), 272
Cornelius, Publius Scipio, 30, 40
Crassus, *see* Licinius

Crescentius Nomentanus (patrician of Rome), 57
Crivellucci, Amedeo, 7, 14, 37, 48, 175, 240, 266
Cunincpert (Lombard king), 200
Cyrus, 235, 238

Daniel, 232, 233n.
Darius, 208, 235, 238
Decius (emperor), 246n., 263
Desiderius (Lombard king), 7n.
Dindimus, 218n., 219
Diocletian (emperor), 245, 264, 274, 293
Domitian (emperor), 33, 40, 262
Droysen, Hans, 7, 13, 14, 28, 46

Einhard, 5n.
Enos, 235
Eugenius (usurper), 272
Eugenius Vulgarius, 61
Eusebius, 3, 233, 235
Eutropius, 6, 7, 8n., 13, 17, 19, 26, 28–33, 235, 236, 240, 246, 292, 293, 296, 321

Fabius Maximus, Cunctator, Quintus, 30
Faunus, 236, 239
Fernandez, Lisardo Rubio, 31
Ferrari, Mirella, 15
Festus, 5n., 60
Festy, Michel, 14, 48, 158 n.
Fidenates, 29
Florus, 60
Fredegar, 195
Frutolf of Michelsberg, 62
Fulgentius, 60

Galba (emperor), 261
Galerius (emperor), 264
Gallienus (emperor), 274
Garipald (duke of Turin), 203
Genseric (Vandal king), 36, 38, 270
Gerbert of Aurillac, *see* Sylvester II
Gisulf II (duke of Beneventum), 315
Gisulf II (duke of Friuli), 200, 203
Görich, Knut 63
Gratian (usurper), 272
Gregory of Tours, 195
Gregory V (pope), 57
Gregory VI (antipope), 58
Grimoald (Lombard king), 201, 203, 317

Hadrian (emperor), 36, 178, 244, 261n.
Hanetseder, Eva 168
Hannibal, 40, 190, 304
Hasdrubal, 272, 304
Heliogabalus (emperor), 180
Henry II (German emperor), 13, 56, 58–63, 321
Heribert (archbishop of Cologne), 63
Hoffmann, Hartmut, 15, 44, 45, 55, 59, 62
Honorius (emperor), 245
Honorius Agustodunensis, 232n.
Hugo (Margrave of Tuscany), 63
Huschner, Wolfgang, 58, 59, 63

Igi (scribe), 15
Isidore, 55, 60, 172, 182, 235, 236, 321

Jäck, Heinrich Joachim, 9, 10
Jacobi, Reinhard, 7
Janus, 46, 239
Jeremiah, 61
Jerome, 3, 6, 36, 233–236, 240, 246, 296, 299
Johannes Philagathos, *see* John XVI
John the Deacon (Johannes Diaconus), 10
John I (pope), 39
John III (duke of Naples), 11, 12
John XII (pope), 56
John XV (pope), 57
John XVI (antipope), 57, 60, 63
John Tzimiskes (emperor), 56
John (usurper), 272
Jordanes, 1, 6, 11, 13n., 37, 55, 167, 172, 234–236, 239, 296, 313, 321
Josephus, 37
Jovian (emperor), 6, 273, 293
Jovinus (usurper), 272
Julian (emperor), 7, 265, 270
Junius, Lucius Brutus, 29
Jupiter, 250
Justinian the Great (emperor), 6, 36, 46
Justinian II (emperor), 204
Justinus, 181, 232, 235, 237
Juvenal, 37

Klotz, Alfred, 218
Krusch, Bruno, 199

Landolfus (prince of Capua), 63
Landolfus Sagax, 6, 7, 14, 16, 18, 27, 28, 37–43, 46n., 53, 60, 61, 321
Larcius, Titus, 271

Latinus, 236, 239
Legennius, Titus, 269
Leo Archipresbyter, 1, 11, 14n., 55, 169, 207, 212, 213, 230, 321
Leo (archbishop of Ravenna), 63
Leo of Vercelli, 57, 60–63
Leo V (emperor), 6, 43
Lepidus, *see* Aemilius
Licinius, Marcus Crassus, 40
Liutprand (Lombard king), 315, 316
Livy, 31, 32, 37, 60
Lucan, 37

Manso (abbot of Monte Cassino), 63
Mantegna, Andrea, 35, 36n.
Manzoni, Alessandro, 12, 173n.
Marcanova, Giovanni, 35, 36n.
Marcus Aurelius, 262
Marinus (duke of Naples), 11
Marius, Gaius, 30, 40, 269
Mars, 295
Maximinus Thrax, 263
Maximinus (tetrarch), 264, 265
Maximus, Magnus Clemens (usurper), 272
Maximus of Hispania (usurper), 272
McKitterick, Rosamond, 4
Metellus, *see* Caecilius
Mettius Pomposianus, 179
Mommsen, Theodor, 7, 13, 14, 37
Morelli, Camillo, 218
Mortensen, Lars Boje, 17, 19, 44
Munk Olsen, Birger, 18

Narses (general of Justinian the Great), 6, 46
Nero (emperor), 37, 179, 260, 299
Nerva (emperor), 40
Nicomedes IV of Bithynia, 29
Nikephoros Phokas (emperor), 56
Ninus (Assyrian king), 233, 235, 238
Notker Balbulus, 5n.
Numerian (emperor), 293
Numitor, 295

Odoacer, 36, 43, 236
Orosius, 5–7, 13n., 17, 32, 33, 42, 46, 60, 182, 187, 233, 235–237, 246, 260, 262–265, 292, 301n.
Otto I (German emperor), 55, 56, 58
Otto II (German emperor), 56, 59, 62
Otto III (German emperor), 56–64, 321

Paianios, 6
Pandulf I (prince of Beneventum and Capua), 56
Papirius, Lucius Cursor, 271
Paul (Saint), 45
Paul the Deacon (Paulus Diaconus), 1, 6–11, 13n., 14–17, 26, 27, 31–39, 46, 53, 60, 174, 175, 187, 200, 234–236, 239, 240, 246, 250, 251n., 260, 263–266, 269, 270, 272, 292, 293, 295–297, 302, 304, 308, 314, 316, 321
Pauli, Reinhold, 13, 44
Peter (bishop of Pavia), 315, 316
Peter the Deacon (Petrus Diaconus), 37, 40
Petrarca, Francesco, 36
Petronax (abbot of Monte Cassino), 199
Pfister, Friedrich, 14, 55, 213n., 214n., 218
Philip II of Macedonia, 210
Philip V of Macedonia, 190
Philip the Arab (emperor), 263
Picus, 236, 239
Placidia, Galla, 269
Pohl, Walther, 9
Pompeius Trogus, 232, 235
Pompeius Gnaeus (Pompey the Great), 40, 41, 244
Popillius Laenas, Gajus, 32
Porcius, Marcus Cato, 269
Porphyry, 60
Pritchard, Roger Telfryn, 213, 214n., 218
Pseudo-Ambrose, 213, 217
Pseudo-Arrian, 218n.
Pseudo-Callisthenes, 207, 213, 217, 221

Quintius, Titus Pennus, 271

Radagaisus, 236
Ratchis (Lombard king), 7n.
Regino of Prüm, 10
Regulus, *see* Atilius
Reinward (bishop of Trento), 63
Remus, 235, 295
Rhea Silvia, 295
Robert the Monk, 5n.
Romilda (duchess of Friuli), 200
Romulus, 235, 236, 295
Romoald (duke of Beneventum), 201
Roxana (wife of Alexander the Great), 210

Rufinus, Flavius (praetorian prefect), 272
Rühl, Franz, 14, 182
Rutilius, Publius Lupus, 269

Sallust, 37
Salutati, Coluccio, 36
Sardanapallus (Assyrian king), 235
Saturn, 46, 236, 239
Schnell, Rüdiger, 4, 5, 218
Scipio, *see* Cornelius
Scivoletti, Nino, 7
Sebastianus (usurper), 272
Semiramis (Assyrian queen), 238
Septimius, Lucius Severus (emperor), 245, 263
Sertorius, 40
Sesoald (tutor of Romoald), 201
Sestan, Ernesto, 8
Seth, 235
Socrates (historian), 236n.
Solinus, 31, 37
Sozomenus, 236n.
Stilicho (patrician), 293
Sulpicius, Gaius, 271
Sprüner, Karl, 9–11, 15
Suetonius, 32, 33, 37, 233
Sulla, Lucius Cornelius, 30, 40, 269, 271
Sylvester (Saint), 62
Sylvester II (pope), 57–60, 62, 63

Tarquinius Collatinus, 29
Tertullus (consul 410 AD), 272
Teudelapus (prophet), 315, 316
Theodahad (Ostrogothic king), 190
Theodoret, 236n.
Theodoric the Great (Ostrogothic king), 39, 236
Theodoric (Visigothic king), 270
Theodosius the Great (emperor), 266, 267, 298
Theophanes Confessor, 6, 7
Theophanu (German empress), 56, 57
Theodora (duchess of Naples), 12
Titus (emperor), 37, 40, 244
Torquatus, Titus Manlius, 40
Totila (Ostrogothic king), 6, 46
Trajan (emperor), 40
Turnus, 237

Urso (bishop of Padua), 63

Valens (emperor), 6, 7, 233, 268, 274, 304
Valerian (emperor), 274
Vinay, Gustavo, 8
Valentinian I (emperor), 266, 268
Valentinian III (emperor), 270
Valerius, Marcus Corvus, 40
Valerius Maximus, 37
Vegetius, 61
Vespasian (emperor), 37, 40, 177, 179, 180, 261
Vettius, Titus, 269
Vigilius (dedicatee of Jodanes), 234
Viriathus, 30, 297
Vitellius (emperor), 40, 176

Waitz, Georg, 11–15, 37, 55, 64, 167, 168, 172
Whitton, David, 44

INDEX OF PLACES

Aachen, 8
Actium, 293
Africa, 38, 233n., 270
Allia, 40
Alps, 58, 59, 61
Apulia, 56, 58
Aquitania, 293
Asia, 7, 238
Assyria, 233n., 234, 235, 239
Aventine, 62

Babylon, 235, 238
Babylonia, 233n.
Bamberg, 13, 44, 58–62
Bavaria, 56
Beneventum, 6, 7n., 8, 56, 201, 234, 315
Bithynia, 29
Bohemia, 56
Brescia, 199
Britannia, 244, 245, 272
Byzantium, 5n., 194

Calabria, 56
Campania, 52, 57, 166, 213
Cannae, 40, 192
Capo delle Colonne, 56
Capua, 56, 63, 169
Carrhae, 40
Carthage, 30, 272
Catalaunian fields, 189, 270
Caudine Forks, 40
Châlons, 189, 270
Cividale, 7n.
Cologne, 63
Constantinople, 11, 39, 204
Corinth, 30, 36
Corvey, 60, 61
Cotrone, 56

Denmark, 56

Egypt, 32, 274

Farfa, 63
France, 168

Franconia, 59n.
Friuli, 200, 203
Fulda, 61

Gaul, 189, 202, 203, 270
Germany, 15, 57–59, 61–63
Greece, 233n., 235

Halberstadt, 1, 15, 44, 55, 62, 63, 321
Heidelberg, 61

Ilerda, 270
Illyria, 7
Italy, 6, 10, 13, 46, 55, 56, 58, 60, 62, 63, 168, 194, 236, 237, 239, 240, 262, 270, 321

Jerusalem, 244, 261

Lorraine, 56
Lusitania, 270

Macedonia, 187, 190, 222, 233n. , 234, 238, 239
Media, 233n., 234, 235
Metaurus (river), 191, 304
Milan, 12, 13, 55, 56, 58
Monte Cassino, 7n., 8, 14, 62–64, 199
Mutina, 293

Naples, 13n., 14 n., 61, 64, 169, 191, 213n.

Padua, 36, 63
Palatine, 57, 62
Pavia, 7n., 8, 58, 201, 315
Persia, 233n., 234, 235, 238, 293
Philippi, 293
Piacenza, 60, 63
Poland, 56
Pontus, 204

Ravenna, 58, 63
Rhodope mountains, 187
Rome, 6, 8n., 29, 41, 56–58, 61–63, 178, 233n., 234, 235, 239, 273, 299

Salona, 293
Saxony, 59n., 63
Scandinavia, 236
Scythia, 237, 238
Siciliy, 190
Syracuse, 31

Tarentum, 305
Tegernsee, 5
Thuringia, 59n.
Ticinus (river), 40
Tours, 168
Trasimenus (lake), 40
Trebia (river), 40
Trento, 63
Troy, 233, 236
Turin, 203, 204
Tuscany, 57, 63

Verona, 315

INDEX OF MANUSCRIPTS

AUGSBURG, Universitätsbibliothek
II.i.fol. 190, p. 19

BAMBERG, Staatsarchiv,
A 246, p. 60
Staatsbibliothek,
Can. 1, p. 61
Class. 31, p. 60
Class. 34, p. 60
Class. 35a, p. 60
Class. 54, p. 61
Hist. 2, p. 60
Hist. 6, p. 60
Med. 1, pp. 60–62
Patr. 20, p. 62
Patr. 107, p. 61

BERLIN, Staatsbibliothek – Preussischer Kulturbesitz,
Phill. 1885 + 1896, pp. 23, 24
Theol.lat.fol. 632, pp. 19, 27, 39, 40

FIRENZE, Biblioteca Medicea Laurenziana,
Plut. 67.18, pp. 20, 26, 34n.
66.40, 13n.

s'GRAVENHAGE, Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum,
10 D 22, pp. 20, 28, 42, 43

GÖTTINGEN, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek,
Lüneburg 3, pp. 20, 27, 39

HOLKHAM HALL, Library of the Earl of Leicester
459, pp. 20, 26, 35, 36

KÖLN, Historisches Archiv der Stadt Köln,
GB qu. 192, pp. 20, 21, 28, 41

LEIDEN, Bibliotheek der Rijksuniversitet
Vulc. 60, p. 19
B.P.L 127, p. 19

LEIPZIG, Universitätsbibliothek,
363, pp. 21, 26, 39, 40

LONDON, British Library,
Harley 2508, pp. 21, 26, 33n., 34n.

LONDON, British Library,
Harley 4793, pp. 21, 26, 34, 35

LUCCA, Biblioteca Capitolare,
490, p. 4n.

MADRID, Biblioteca Nacional,
8816, pp. 22, 27, 31–33

OXFORD, Magdalen College
14, pp. 13, 14n., 18, 22, 27, 44, 46–48, 52n., 54, 60, 65, 175n., 177n., 321, 322

PARMA, Biblioteca Palatina,
150, pp. 22, 23, 26, 34n.

PARIS Bibliothèque Nationale
n.a.l. 310, p. 5
n.a.l. 1523–II, pp. 18, 22, 28, 41, 42

ROMA, Biblioteca Angelica,
1180, p. 23, 26, 27, 36, 40

SALISBURY Salisbury Cathedral
80, pp. 14n., 15n., 18, 23, 27, 44–55, 65, 66, 175 n., 321, 322

SALZBURG, Universitätsbibliothek,
M.II.280 (fragment), pp. 23, 26, 35

SAINT PETERSBURG, Publichnaia biblioteka im. M.E. Saltykova Shchedrina,
Class. Lat Q.v.9, pp. 23, 24, 26, 28–31
Lat, Q.v.IV.5, p. 23

UPPSALA, Universitetsbiblioteket,
C 33, pp. 24, 26, 36

VATICANO Biblioteca Apostolica Vaticana
Pal. Lat. 909, pp. 14, 37, 60, 61, 63
Pal. lat. 927, pp. 24–26, 28–31, 232n., 235, 236
Urb. Lat. 961, pp. 13, 14n., 18, 24, 27, 44, 46–55, 65, 66, 321, 322
Vat. lat. 303, pp. 25, 26, 33n.
Vat. Lat. 1984, pp. 11, 13, 14, 16, 18, 24, 27, 37–39, 44, 46–55, 65, 66, 321, 322
Vat.lat. 2953, pp. 24, 26, 27, 36, 40

WOLFENBÜTTEL, Herzog August Bibliothek
84.3, 15n.
676.2, 15n.

MITTELLATEINISCHE STUDIEN UND TEXTE

1. Metellus von Tegernsee. Die "Quirinalien". Untersuchungen und Text 1965. Jacobsen (Ed.).
2. Pseudo-Ovidius. *De vetula*. Untersuchungen und Text. Klopsch (Ed.). 1967. ISBN 90 04 01464 0
3. Lange. *Philologische Studien zur Latinität west-hispanischer Privaturkunden des 9.-12. Jahrhunderts*. Langosch (Ed.). 1966. ISBN 90 04 01465 9
4. Joseph Iscanus. Werke und Briefe. Gompf (Ed.). 1970. ISBN 90 04 01466 7
5. *Numen litterarum:* the Old and New in Latin Poetry. Witke (Ed.). 1971.
6. Theobald. *Physiologus*. Edited with introduction, critical apparatus, translation and commentary by P.T. Eden. 1972. ISBN 90 04 03444 7
7. Geoffrey of Vitry. *The commentary of Geoffrey of Vitry on Claudian* De Raptu Proserpinae. Transcribed by A.K. Clarke and P.M. Giles with an introduction and notes by A.K. Clarke. 1973. ISBN 90 04 03674 1
8. Könsgen, E. *Epistolae duorum amantium*. Briefe Abaelards und Heloïses? Edition und Untersuchungen. 1974. ISBN 90 04 03875 2
9. Dronke, P. *Fabula*. Explorations into the uses of myth in medieval Platonism. Reprint 1985. ISBN 90 04 07715 4
10. Jacobsen, P.C. *Flodoard von Reims*. Sein Leben und seine Dichtung *De Triumphis Christi*. 1978. ISBN 90 04 05407 3
11. Langosch, K. *Donisii Comedia Pamphile*. Untersuchungen und Text. 1979. ISBN 90 04 06007 3
12. Mann, J. *Ysengrimus*. Text with translations, commentary and introduction. 1987. ISBN 90 04 08103 8
13. Petrus Presbyter. *Carmina*. Text und Kommentar. Herausgegeben von M. Rener. 1988. ISBN 90 04 08797 4
14. Nigel of Canterbury. *The Passion of St. Lawrence, Epigrams and Marginal Poems*. Edited and translated by J. M. Ziolkowski. ISBN 90 04 08865 2
15. Orbàn, A.P. *Novus Phisiologus*. Nach Hs. Darmstadt 2780. 1989. ISBN 90 04 08894 6
16. Hilarius Aurelianensis. *Versus et Ludi epistolae. Ludus Danielis Belouacensis*. [Die Egerton Handschrift]. Bemerkungen zur Musik des Daniel-Spiels von Beauvais von M. Bielitz. 1989. ISBN 90 04 09070 3
17. Unterkircher, F. (Ed.). *Hugo von Lüttich: Peregrinarius*. 1991. ISBN 90 04 09325 7
18. Hugo von Mâcon. *Die* Gesta Militum. Ein bisher unbekanntes Werk der Erzählliteratur des Hochmittelalters. Herausgegeben von E. Könsgen. 1990. ISBN 90 04 09201 3
19. Harting-Corrêa, A. *Walahfrid Strabo's Libellus de Exordiis et Incrementis*. 1996. ISBN 90 04 09669 8.
20. Westra, H.J. (Ed.). *The Berlin Commentary on Martianus Capella's* De Nuptiis Philologiae et Mercurii. Book I. With the Assistance of C. Vester. 1994. ISBN 90 04 10170 5
21. Mann, N. & B. Munk Olsen (Eds.). *Medieval and Renaissance Scholarship*. Proceedings of the Second European Science Foundation Workshop on the Classical Tradition in the Middle Ages and the Renaissance (London, Warburg Institute, 27-28 November 1992). 1997. ISBN 90 04 10508 5
22. Haye, T. *Das lateinische Lehrgedicht im Mittelalter.* Analyse einer Gattung. 1997. ISBN 90 04 10668 5
23. Westra, H.J. & T. Kupke (Eds.). *The Berlin Commentary on Martianus Capella's* De Nuptiis Philologiae et Mercurii. Book II. With the Assistance of B. Garstad. 1998. ISBN 90 04 10968 4

24. Ricklin, T. *Der Traum der Philosophie im 12. Jahrhundert.* Traum zwischen Constantinus Africanus und Aristoteles. 1999. ISBN 90 04 11116 6
25. Stein, E. *Clericus in Speculo.* Studien zur lateinischen Verssatire des 12. und 13. Jahrhunderts und Erstedition des "Speculum prelatorum". 1999. ISBN 90 04 11329 0
26. Meckelnborg, C. und B. Schneider. *Opusculum fabularum.* Die Fabelsammlung der Berliner Handschrift Theol. lat. fol. 142. 1999. ISBN 90 04 11333 9
27. Haye, T. *Oratio.* Mittelalterliche Redekunst in lateinischer Sprache. 1999. ISBN 90 04 11335 5
28. Murgatroyd, P. *The Amatory Elegies of Johannes Secundus.* 2000. ISBN 90 04 11603 6
29. Marenbon, P.G. (Ed.) *Poetry and Philosophy in the Middle Ages.* A Festschrift for Peter Dronke. 2001. ISBN 90 04 11964 7
30. Teeuwen, M. *Harmony and the Music of the Spheres.* The *Ars Musica* in Ninth-Century Commentaries on Martianus Capella. 2002. ISBN 90 04 12525 6
31. O'Sullivan, S. *Early Medieval Glosses on Prudentius'* Psychomachia. The Weitz Tradition. 2004. ISBN 90 04 13804 8
32. Könsgen, E. *Iohannes de Garlandia.* Carmen de Misteriis Ecclesie. Mit einem Kommentar von Peter Dinter. 2004. ISBN 90 04 13953 2
33. Marcovich, M.† *M. Marvli Delmatae Davidias.* 2006. ISBN 90 04 14963 5
34. Jiroušková, L. Die Visio Pauli. Wege und Wandlungen einer orientalischen Apokryphe im lateinischen Mittelalter, unter Einschluß der alttschechischen und deutschsprachigen Textzeugen. 2006. ISBN-13: 978 90 04 15055 3, ISBN-10: 90 04 15055 2
35. Colker, M.L. (Ed.). Petronius Rediuiuus *et Helias Tripolanensis*. id est *Petronius Rediuiuus* Quod Heliae Tripolanensis Videtur Necnon Fragmenta (Alia) Heliae Tripolanensis. 2007. ISBN 978 90 04 15707 1
36. Kretschmer, M.T. *Rewriting Roman History in the Middle Ages*. The 'Historia Romana' and the Manuscript Bamberg, Hist. 3. 2007. ISBN 978 90 04 15710 1
37. Cardelle de Hartmann, C. *Lateinische Dialoge 1200-1400.* Literaturhistorische Studie und Repertorium. 2007. ISBN 978 90 04 16033 0